ANUL XII

2

1969

REVISTA ARHIVELOR

ORGAN AL DIRECȚIEI GENERALE A ARHIVELOR STATULUI DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI
DIN
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

REVISTA ARHIVELOR

2

Anul XII

BUCUREȘTI
1969

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

COMITETUL DE REDACȚIE

V. ARIMIA, FL. BOERAȘ, ȘT. HURMUZACHE — redactor șef, IL. LEONTE, I. MĂRCUȘ, M. REGLEANU, M. SOVEJA, GH. UNGUREANU

REVISTA ARHIVELOR

Apare de două ori pe an

Redacția : București, str. Arhivelor nr. 2, Sectorul 6, telefon : 13.37.77

Abonamentele se fac prin oficiile poștale

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ARHIVELE STATULUI LA UN PĂTRAR DE VEAC DE LA ELIBERAREA ŢĂRII

GH. TITILEANU

Ne găsim la un pătrar de veac de la eliberarea patriei noastre de sub jugul fascist. Este momentul care prilejuieşte o retrospectivă asupra drumului parcurs, a realizărilor obţinute şi, totodată, este cea mai bună ocazie pentru meditaţie şi reflecţie asupra perspectivei de viitor a activităţii Arhivelor Satului.

Ne îndeplinim o plăcută datorie de conştiinţă, exprimînd aci sentimentele noastre de profundă recunoştinţă partidului care ne-a călăuzit paşii, ne-a acordat încrederea şi sprijinul, creînd condiţii fără precedent pentru ridicarea muncii arhivistice din ţara noastră la nivelul nebănuit de înaintaşii noştri.

Succintul bilanţ pe care încercăm să-l prezentăm are loc sub semnul nestăvilitului entuziasm determinat de adoptarea de către cel de al X-lea Congres al partidului a documentelor programatice, care prefigurează imaginea României socialiste în viitorul deceniu.

25 de ani sînt puţini în istoria milenară a poporului nostru, dar în timpul lor s-au petrecut profunde transformări social-politice, împlinirea idealurilor de liberate naţională şi socială, realizări impresionate în dezvoltarea forţelor de producţie, în ridicarea bunăstării oamenilor muncii, în dezvoltarea spirituală a societăţii româneşti.

Dezvoltarea muncii de cercetare ştiinţifică şi înflorirea culturii, pe toate dimensiunile şi complexitatea lor, nu pot fi înţelese pe deplin şi nici nu pot avea viabilitate decît fundamentîndu-se pe o bază trainică a tezaurului arhivistic al patriei şi interpretate de pe poziţiile atotbiruitoare a învăţăturii marxist-leniniste. Adevărul istoric impune cunoaşterea şi studierea nemijlocită a surselor autentice şi veridice ale istoriei patriei. Acestea reflectă şi consemnează fapte şi evenimente, experienţe şi străduinţe, dragoste de patrie, de liberate şi dreptate, mîndria şi hărnicia poporului nostru. Iată de ce munca arhivistică reclamă cu putere de imperativ, pe lîngă temeinice cunoştinţe de specialitate, profund ataşament şi înţelegere caldă pentru munca şi aspiraţiile generaţiilor anterioare, ceea ce îi dă caracter de muncă pasionantă. Sub acest unghi de vedere ne apar mai limpezi şi putem aprecia cu mai multă înţelegere eforturile care s-au depus în trecut în acest domeniu de către o seamă de vrednici înaintaşi ai culturii şi ştiinţei istorice româneşti.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

În cele douăsprezece decenii de existență, pînă la înfăptuirea insurecției naționale, Arhivele Statului acest sanctuar al drepturilor compatrioților, cum le definea Gh. Asachi, au adunat cu rîvnă, au conservat și au păstrat cu sfințenie pentru generațiile viitoare un neprețuit tezaur documentar necesar scrierii istoriei patriei.

Definirea arhivisticii ca știință, stabilirea principiilor și criteriilor de urmat în acest domeniu, multe din acestea valabile și astăzi, ca și nevoia fundamentării pe izvoare arhivistice și valorificarea lor în lucrări de erudiție, reprezintă rezultatul gîndirii unor marcante personalități progresiste ale culturii noastre ca : Gheorghe Asachi, Nicolae Bălcescu, Mihail Kogălniceanu, Cezar Bolliac, Teodor Codrescu, Vasile Alecsandri, Bogdan Petriceicu Hasdeu, Dimitrie Onciul, Gheorghe Ghibănescu, Nicolae Iorga ș. a., unii dintre aceștia și proeminente figuri de arhiviști.

Strădania lor este cu atît mai vrednică de prețuire și de recunoștință, cu cît, în împrejurările în care au trăit și au muncit, au avut de înfruntat nenumărate greutăți rezultate din lipsa de înțelegere a forurilor conducătoare. Cîtă grijă s-a acordat în trecut arhivelor de către oficialități pentru păstrarea și transmiterea lor posterității, rezultă cu prisosință din cele spuse de istoricul și editorul de documente Gh. Ghibănescu în Senat, în 1925, cu prilejul votării legii pentru organizarea Arhivelor Statului : „Legea care se aduce înaintea discuțiunii d-voastre reprezintă pentru statul românesc exponentul civilizațiunii sale. Dacă ar fi să vedem cum sînt păstrate arhivele ne-am da seama că este o bătaie de joc. Se țin actele într-o înăcrire de aer, îmbîcsită cu colb, cu guzgani și acela, care are interesul și curiozitatea de a se cobîrî și în subsolul prefecturilor și în subsolul tribunalelor și al curților de apel este cuprins de mirare de murdăria și neorînduiala în care le găsește". N. Iorga, inegalabilul răscolitor al arhivelor, stigmatiza într-un articol publicat în 1935 în „Neamul românesc", cu profundă indignare distrugerea documentelor în cuvinte ca cele ce urmează : „Întregi arhive, sub cuvînt că se ajută cine știe ce lacomă filantropie, au fost vîndute cu kilogramul și această ticăloșie a unor funcționari vădit imbecili continuă fără ca autoritatea superioară să fie informată", iar mai departe „Societatea însăși trebuie să se mobilizeze pentru a împiedica această risipă, unică în lume. Pe această cale a prediciei *către toată lumea fac apel*, și ca istoric și în toate însușirile publice pe care le am, pentru ca ea să-și dea seama de ce datorie are și să denunțe să oprească pe aceia care aruncă în vînt opera sacră a secolelor".

★

În istoria arhivelor noastre ultima conflagrație mondială a constituit un moment greu. Prețiosul material arhivistic suferă pierderi ireparabile, fiind evacuat, dispersat și adăpostit în clădiri care nu prezentau suficiente garanții pentru o bună păstrare.

O dată cu victoria insurecției naționale, antifasciste, cu profundele transformări care au loc în viața țării, cu opera de edificare a noii orînduiri sub conducerea Partidului Comunist Român, au loc schimbări radicale și în situația Arhivelor Statului, care intră într-o nouă fază de dezvoltare.

În contextul vieții noastre spirituale, amploarea cercetărilor determinate de creșterea rolului științei în progresul de ansamblu al socie-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

tăţii, perfecţionarea activităţii instituţiilor de cultură, participarea activă a intelectualităţii la lărgirea orizontului de cunoştinţe, la ridicarea conştiinţei tuturor oamenilor muncii dau Arhivelor Statului un loc dintre cele mai de seamă.

Revenea Arhivelor Statului, în aceste împrejurări, ca primă sarcină aceia de a-şi concentra toate forţele pentru readucerea în depozite a fondurilor dispersate, de a restabili starea de ordonare a materialelor şi de a prelua noi fonduri de la instituţiile care au fost afectate din cauza stării de război. Este perioada grea din istoria Arhivelor, cînd trebuiau depuse eforturi susţinute pentru salvarea arhivelor şi asigurarea condiţiilor de păstrare cît de cît corespunzătoare, paralel cu acţiunea de ordonare a acestora.

Se cuvine să relevăm aci munca plină de abnegaţie a arhiviştilor, atît a cadrelor vechi cît şi a celor ce se aflau la început de drum în această activitate de mare răspundere şi plină de satisfacţii, care nu şi-au îngăduit odihnă pînă cînd n-au pus la adăpost şi n-au făcut ordine în tezaurul documentar al istoriei patriei.

Profundele transformări revoluţionare care au avut loc în patria noastră după eliberarea ţării, pe plan politic, social, economic şi cultural, au determinat şi aşezarea Arhivelor Statului pe baze noi ca şi activitatea lor ulterioară în consonanţă cu transformările respective.

Desprindem din acest context actul cu incomensurabile consecinţe a trecerii materialelor documentare, indiferent de creator, în proprietate de stat, ca şi noua lege de organizare a Arhivelor în care se reflectă principiul călăuzitor al politicii culturale a partidului nostru în privinţa administrării, păstrării şi valorificării multiple şi complexe a materialelor arhivistice.

Pentru ca materialele documentare să poată intra masiv în circuitul cercetării ştiinţifice mai trebuiau luate o serie de măsuri. Decretul nr 353 pentru înfiinţarea Fondului arhivistic de stat şi H. C. M. nr. 1119. din 1957 împlinesc aceste cerinţe, stabilind sarcini concrete Direcţiei generale a Arhivelor Statutului ca administrator unic al acestui fond.

Potrivit legislaţiei respective D. G. A. S. îndrumează şi controlează organizarea şi conservarea materialelor documentare ale instituţiilor şi organizaţiilor de orice fel de pe teritoriul ţării, elaborează şi difuzează instrucţiuni şi îndrumări metodice obligatorii asupra problemelor arhivistice, dirijează concentrarea şi gruparea materialelor documentare de pe teritoriul României, îndrumează munca de întocmire a indicatoarelor pentru stabilirea duratei de păstrare a materialelor documentare deţinute de instituţiile şi organizaţiile de orice fel, are dreptul exclusiv de a hotărî asupra importanţei ştiinţifice şi practice a materialelor documentare ce fac parte din Fondul arhivistic de stat.

Trebuie să relevăm îndeosebi ca un fapt caracteristic al acestei legislaţii, sarcina ce revine Arhivelor Statului, de a întocmi evidenţa centralizată a materialelor documentare ce fac parte din Fondul arhivistic de stat, fiind o prevedere de covîrşitoare importanţă pentru activitatea Arhivelor şi implicit cu consecinţe rodnice pentru munca de cercetare, în sensul asigurării valorificării lor pe de o parte, iar pe de altă parte înlăturarea posibilităţilor de distrugere şi înstrăinare.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Pentru ducerea la îndeplinire a sarcinilor multiple ce reveneau Arhivelor Statului au fost create şi condiţii corespunzătoare ; a fost extinsă reţeaua arhivistică de la 10 unităţi cîte erau în 1945, la 40 în prezent.

Paralel a crescut şi numărul fondurilor preluate de Arhive. Dacă în anul 1940 numărul fondurilor era de circa 1.000, azi se păstrează în depozitele Arhivelor Statului peste 4.850 fonduri însumînd aproximativ 120.000 metri liniari poliţă raft, la care se adaugă colecţii importante care însumează zeci de mii de documente medievale, peste 5.000 de manuscrise, 18.000 de planuri şi hărţi, 19.000 de sigilii, numeroase stampe, registre de stare civilă, microfilme, fotocopii etc.

Conservarea, prelucrarea şi valorificarea prin metode şi mijloace variate a materialelor documentare din Arhivele Statului, îndrumarea şi controlul muncii pe linie de arhivă de la instituţii şi întreprinderi, nu se puteau încredinţa decît unui personal, mai numeros, cu pregătire deosebită, devotat şi capabil să înţeleagă importanţa rezultatelor rodnice pentru ştiinţă, cultură şi economia naţională. Recrutat cu grija raportată la înaltele sale responsabilităţi, instruit în cadrul diferitelor facultăţi ale universităţilor din întreaga ţară, în forme de pregătire profesională bine organizate la locul de muncă, personalul a sporit substanţial de la 150 în primii ani după eliberare la 473 de salariaţi în prezent, din care 258 arhivişti cu studii universitare.

Concentrarea fondurilor arhivistice în depozitele Arhivelor Statului a avut la bază — pe lîngă unele măsuri impuse de împrejurări de a le salva de la distrugere — principii şi criterii ştiinţifice fundamentate care să permită studierea exahaustivă a problemelor pe care le reflectă cît şi necesitatea şi oportunitatea prinderii lor în obiectivul de investigaţie. Astfel, spre deosebire de perioada anterioară elaborării, Arhivele Statului s-au orientat spre preluarea de fonduri întregi, evitînd preluarea de fragmente ; s-a urmărit apoi în această acţiune acoperirea tuturor perioadelor istorice încît să fie lărgită baza documentară spre a putea răspunde cerinţelor. Paralel s-a ţinut seama de planurile instituţiilor ştiinţifice, coordonîndu-se preluările şi prelucrarea cu temele înscrise pentru studiu.

Ca ştiinţă fundamentală în cadrul ştiinţelor sociale, arhivistica îşi are legi proprii de dezvoltare pe care sînt întemeiate toate aspectele muncii *în ansamblul general al preocupărilor ei bine definite. Faptul acesta nu* înseamnă că activitatea care îi este proprie şi care o caracterizează se desfăşoară rigid şi închistat în anumite norme care să nu permită introducerea noului în acest domeniu. Aplicarea în continuare şi în mod riguros a metodelor clasice în munca de arhivă ar fi avut drept consecinţă rămînerea mult în urmă faţă de cerinţele mereu sporite ale activităţii de cercetare ştiinţifică. Se impunea cu necesitate căutarea şi aflarea unor noi metode de lucru care să grăbească ritmul de prelucrare, metode care să îmbogăţească totodată şi sistemul de lucru în domeniul practicii arhivistice.

La indicaţia conducerii ministerului, D. G. A. S. a luat măsuri corespunzătoare ca, în ideea enunţată, să fie accelerat ritmul de prelucrare a fondurilor. Este meritul lucrătorilor din arhive că au înţeles acest imperativ şi că au căutat şi adoptat în muncă metode noi de natură să simplifice o serie de operaţiuni care au făcut să crească considerabil această activitate, fără a afecta calitatea lucrărilor. Astfel, numai în anii 1966—

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

1968 s-au prelucrat 37.000 de metri liniari de dosare, 57.000 de documente medievale, peste 150.000 de microfilme şi xerografii. Sînt date toate premizele care să ducă la convingerea ca într-un viitor foarte apropiat toate fondurile importante şi colecţiile păstrate în depozitele Arhivelor Statului să fie date în cercetare.

Munca desfăşurată în ultimii 25 de ani n-a fost uşoară, dar astăzi putem afirma că tezaurul pe care-l păstrăm a devenit o sursă inepuizabilă de informare în toate domeniile de activitate, cea mai mare parte din materialul arhivistic din depozitele noastre avînd evidenţa necesară pentru a putea fi studiat.

Vicisitudinile prin care au trecut materialele arhivistice, lipsa de grijă la deţinători, afectarea de spaţii de depozitare improprii, fauna şi flora care le-au măcinat sănătatea în cursul timpului, au avut ca rezultat degradarea unei însemnate cantităţi de materiale. Dacă n-ar fi fost luate măsuri urgente de protecţie, cercetarea viitoare ar fi fost mult păgubită prin pierderi ireparabile. În acest compartiment al muncii au fost făcute serioase eforturi financiare din partea M. A. I. pentru dotarea Arhivelor Statutui cu mobilier şi utilaje specifice păstrării documentelor în depozite, materiale de protecţie, apoi — ceea ce trebuie să accentuăm în mod deosebit — afectarea, lărgirea şi amenajarea spaţiilor de depozitare care să permită asigurarea păstrării în condiţii corespunzătoare. Cu titlul de exemplificare menţionăm situaţia bună asigurată la filialele din Baia Mare, Deva, Oradea, Roman, Suceava, Galaţi ş. a.

Construirea clădirilor speciale pentru Arhivele din Piteşti şi Cluj, primele cărămizi puse viitoarei clădiri din Ploieşti, extinderea spaţiului de depozitare la Braşov, la care adăugăm şi atribuirea imobilului actual pentru D. G. A. S. reflectă grija pe care o acordă regimul nostru păstrării tezaurului arhivistic al ţării. Dar ea nu se opreşte aici.

Încă de la reorganizarea lor, Arhivelor Statutului le revenea şi sarcina studierii maladiilor documentelor şi a luării măsurilor pentru înlăturarea lor. În anul 1954, ia fiinţă în cadrul D. G. A. S. serviciul tehnic, dezvoltat în perioada următoare şi încadrat cu personal de specialitate, în scopul cercetării şi stabilirii procedeelor pentru tratarea şi restaurarea documentelor scrise pe hîrtie sau pergament, aflate în diferite stadii de degradare. Dotat cu aparatură necesară efecturării analizelor fizico-mecanice, chimice şi biologice, cît şi pentru activitatea de restaurare, laboratorul, cu capacitatea sa de lucru în continuă creştere, a obţinut succese vrednice de remarcat în activitatea sa.

Numai în ultimii 4—5 ani au fost restaurate circa 70.000 de documente şi recondiţionate în atelierul de legătorie peste 50.000 de dosare.

Pentru lărgirea şi înlesnirea valorificării materialelor arhivistice s-au reprodus în laboratorul foto, în mai multe exemplare, mii de documente mente din depozitele Arhivelor Statutului pentru completarea colecţiilor unor unităţi mai importante din ţară, în scopul sprijinirii cercetării şi pentru organizarea de expoziţii.

Ca un corolar firesc al rezultatelor obţinute în prelucrarea fondurilor, întocmirea de inventare, fişiere, îndrumătoare sau ediţii de documente a fost atragerea spre sălile de studiu ale Arhivelor a unui număr de cercetători sporit de la an la an. Astfel, dacă înainte de cel de al doilea război mondial au studiat în medie circa 30—40 de cercetători pe an, în peri-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

oada 1960—1968 numărul lor a crescut, în medie, la 1.367, cărora în aceeaşi perioadă de timp li s-au pus la dispoziţie peste 356.000 documente. Această intensificare este ilustrată elocvent de numărul în continuă creştere a temelor studiate şi a lucrărilor de specialitate publicate, a numeroaselor monografii fundamentate în marea lor majoritate pe materiale arhivistice inedite, precum şi de studiile de sinteză şi tratate ca acelea apărute sau în curs de apariţie privind istoria României, istoria literaturii române, istoria economiei naţionale ş. a.

Faptul că majoritatea temelor cercetate în sălile de studiu se referă la probleme privind dezvoltarea economico-socială a ţării, lupta poporului român pentru eliberarea socială şi naţională, lupta clasei muncitoare condusă de partid împotriva exploatării, pentru răsturnarea regimului burghezo-moşieresc, anul revoluţionar 1848, Unirea Principatelor, lupta pentru unirea Transilvaniei cu România, reformele agrare din 1921 şi 1945, politica externă a României în diferite perioade, istoricul învăţământului, culturii, viaţa şi activitatea unor oameni de seamă etc. relevă contribuţia arhivelor la soluţionarea unor probleme fundamentale ale istoriei României.

Calea cea mai cuprinzătoare pentru a face cunoscut conţinutul fondurilor şi colecţiilor păstrate de Arhivele Statului o constituie întocmirea şi publicarea de instrumente de informare ştiinţifică şi ediţii de documente. La arhivele Statului această activitate a început acum aproape 110 ani, în 1860, odată cu editarea unei colecţii de documente istorice de către P. Teulescu, dar pînă la 23 August 1944 numărul publicaţiilor Arhivelor Statului era destul de redus. În afară de două volume de indici de documente şi de Condica Vistieriei lui Constantin Brâncoveanu, publicate de Constantin D. Aricescu între 1874 — 1876, de cele cîteva publicaţi apărute sub egida Arhivelor Statului în timpul lui Hasdeu, de Revista Arhivelor ce apărea cu destulă neregularitate începînd din 1924 şi de Inventarul Arhivelor Statului tipărit în 1939, se realizase destul de puţin.

În noile condiţii, concomitent cu vasta activitate de prelucrare a numeroase şi importante fonduri arhivistice, s-au redactat şi publicat o serie de instrumente de informare ştiinţifică cum sînt : indici cronologici, inventare, îndrumătoare, cataloage, colecţii de facsimile pentru paleografiile română, latină, bizantină, greacă, slavă şi turcă, tabele pentru cronologia otomană etc.

Inventarele publicate oferă celor ce studiază date interesante asupra istoriei politice şi vieţii economice a Ţării Româneşti, Moldovei şi Transilvaniei, asupra evoluţiei diferitelor oraşe ca Bucureşti, Braşov, Sibiu, asupra relaţiilor dintre ţările române, a destrămării societăţii feudale şi apariţia capitalismului.

Conţinutul atît de bogat al fondurilor păstrate în depozitele Arhivelor Statului a fost prezentat printr-o serie de îndrumătoare care prilejuiesc cercetătorului cunoaşterea nu numai a istoricului instituţiilor şi al fondurilor arhivistice ci şi a principalelor probleme spre care îşi pot canaliza munca.

Activitatea arhiviştilor reduce mult durata investigaţiilor necesare stabilirii materialelor ce urmează a fi folosite în studii prin elaborarea cataloagelor pe diferite teme. Instrumente de orientare optime pentru cercetători, cu caracter analitic şi metodic, cataloagele publicate îndreaptă

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

greşeli, completează informaţia adusă de arhive, contribuie la întocmirea colecţiilor de documente, oferind imagini de multe ori inedite asupra epocilor istorice.

De un real folos pentru elaborarea studiilor sau editarea şi completarea unor colecţii de documente ca cele privind istoria României au fost indicii cronologici cu ajutorul cărora s-a pus în circuitul ştiinţific un mare volum de materiale documentare, majoritatea nevalorificate încă.

Concomitent cu publicarea de instrumente de informare ştiinţifică Direcţia generală a Arhivelor Statului a editat şi o serie de culegeri de documente care au constituit o contribuţie valoroasă la cunoaşterea şi elucidarea unor probleme importante ca evoluţia meşteşugurilor, formarea şi desvoltarea oraşelor, înfiinţarea unor instituţii, revoluţia de la 1848 ş. a.

Menţionăm doar cîteva titluri din lucrările apărute : Înaltul Divan al Ţării Româneşti, Secretariatul de Stat al Moldovei, Îndrumător în Arhivele Statului din Iaşi, ajuns la al patrulea volum, aflat acum sub tipar, Catalogul documentelor moldoveneşti, 3 volume, Catalogul documentelor turceşti, 2 volume, Catalogul documentelor referitoare la viaţa economică a ţărilor române în sec. al XIX-lea, în 2 volume, Arhiva generalului Gh. Magheru, Documente privind anul revoluţionar 1848 în Ţara Românească ş. a.

În totalitatea lor cele 61 publicaţii arhivistice apărute, în aceşti 25 de ani, prin intermediul cărora s-a dat în circuitul ştiinţific mai bine de 150 000 documente păstrate în depozitele Arhivelor Statului, sînt revelatoare. În afară de acestea trebuie menţionate şi acelea publicate în „Revista Arhivelor" sau în alte periodice şi în marile colecţii de documente cum sînt *Documente privind istoria României*, *Documenta Romaniae Historica* etc. la care arhiviştii îşi au contribuţia lor meritorie.

Între mijloacele prin care Arhivele Statului au avut o participare activă la cunoaşterea bogatului tezaur de care dispunem, la studierea lui din toate punctele de vedere, „Revista Arhivelor" a fost unul din cele mai de seamă.

Revista a avut o contribuţie remarcabilă la elucidarea unor probleme ale istoriei naţionale, la îmbogăţirea cunoştinţelor în domeniul ştiinţelor de bază ale istoriei, la deschiderea căilor pentru găsirea celor mai adecvate soluţii în munca arhivistică, la reflectarea programului ştiinţific al Direcţiei generale.

Pe bună dreptate se apreciază că „Revista Arhivelor" cu locul său cîştigat între celelalte periodice a contribuit la elaborarea unei literaturi de interpretare tot mai bogate şi mai temeinice pentru propăşirea ştiinţelor sociale, îndeosebi a celei istorice şi în strînsă legătură cu acestea a mişcării arhivistice.

Răspunzînd cerinţelor de folosire multilaterală şi cît mai complexă a materialelor documentare, Arhivele Statului au găsit şi aplicat în aceşti ani forme variate prin care patrimoniul arhivistic al poporului nostru a fost adus la cunoştinţă nu numai cercetătorilor ci şi marelui public. Expoziţiile arhivistice devin mijloace prin care instituţia noastră contribuie la educarea maselor şi mai ales a tineretului în spiritul tradiţiilor glorioase ale patriei noastre. Începînd cu anul 1957, Direcţia generală a Arhivelor Statului a organizat expoziţia arhivistică permanentă, după ce timp de mai bine de douăzeci de ani Muzeul Arhivelor Statului a rămas închis din

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

lipsă de fonduri. Arhivele au din acest moment posibilitatea să participe activ la diferite aniversări şi comemorări prin organizarea de expoziţii de documente şi desfăşoară în acest sens o activitate remarcabilă. Impresii şi sentimente din cele mai profunde au lăsat vizitatorilor expoziţiile consacrate aniversării a 125 ani de la înfiinţarea Arhivelor Statului, 500 de ani de la prima atestare documentară a oraşului Bucureşti, Centenarul Unirii Principatelor, 120 de ani de la revoluţia din 1848, 90 de ani de la războiul de independenţă, 60 de ani de la răscoalele ţărăneşti, 50 ani de la Unirea Transilvaniei cu România, 600 de ani de la prima atestare documentară a oraşelor Brăila şi Slatina, ca şi expoziţiile permanente de materiale documentare de la Iaşi şi Năsăud care ilustrează viaţa şi activitatea de arhivist a lui Gheorghe Asachi şi viaţa şi opera scriitorilor George Coşbuc şi Liviu Rebreanu. Suma expoziţiilor organizate independent sau în strînsă colaborare cu diferite muzee, case memoriale şi alte instituţii culturale se ridică la 147 numai în perioada 1966—1968, în întreaga ţară. Dintre acestea expoziţia consacrată aniversării a 500 de ani de la zidirea mănăstirii Putna a fost vizitată în 1966 de aproximativ 60.000 persoane din ţară şi de peste hotare, iar aceea de la Năsăud, din acelaşi an, realizată cu prilejul împlinirii a 100 de ani de la naşterea lui George Coşbuc, de peste 10.000 persoane.

Contribuţia Arhivelor Statului la dezvoltarea patrimoniului culturii noastre socialiste se face simţită şi prin numărul tot mai mare de comunicări cu care se prezintă arhiviştii la sesiunile Societăţilor de ştiinţe istorice şi filologice sau ale altor foruri ştiinţifice, prin articole publicate în ziare şi reviste pe teme privind trecutul de luptă al poporului nostru.

Cele 1077 articole, comunicări şi conferinţe publicate de arhivişti în diverse periodice, sau prezentate la sesiuni ştiinţifice, în multe emisiuni la staţiile de radio şi radioficare, sau la televiziune, numai în anii 1966—1968, popularizarea izvoarelor patriei şi a activităţii instituţiei prin filme de scurt metraj sînt o reflectare a activităţii ştiinţifice susţinute, de amploare, în care au fost antrenaţi arhiviştii noştri.

Arhivele Statului aduc şi o importantă contribuţie la activităţi educative, sprijinind prin diverse forme procesul instructiv-educativ din şcoli.

Ţinînd seama de importanţa deosebită a completării depozitelor sale cu noi materiale documentare Arhivele Statului şi-au îmbogăţit patrimoniul, pe lîngă fondurile şi colecţiile arhivistice preluate de la organizaţiile socialiste şi cu materiale arhivistice primite cu titlu de donaţie sau achiziţionate de la particulari.

Pe această cale, numai în anii 1966—1968 s-au achiziţionat 12.000 de documente şi 2.000 de publicaţii. Este suficient să menţionăm că din numărul total de documente achiziţionate 5.430 constituie arhiva generalului Gh. Magheru, unul din fruntaşii de seamă ai revoluţiei din 1848, în care sînt oglindite evenimente cruciale din istoria secolului al XIX-lea.

Pentru înţelegerea faptelor istorice încă din secolele trecute reprezentanţii de seamă ai culturii româneşti au arătat cu o splendidă elocinţă rolul şi importanţa cuprinderii, dincolo de cercetarea arhivelor interne, în cît mai largă măsură a surselor de informare aflate în ţări străine ce conţin ştiri despre trecutul nostru istoric.

În acest scop, de cîţiva ani, de cînd acordurile culturale sau înţelegerile încheiate între ţara noastră şi alte state au permis investigarea mari-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

lor arhive străine, D. G. A. S. desfăşoară o muncă susţinută de completare a Fondului arhivistic de stat al R. S. România. 70 de delegaţi ai Arhivelor într-un efort de peste 3.000 de zile prin arhivele, bibliotecile şi muzeele din Anglia, Austria, Belgia, Bulgaria, Cehoslovacia, Franţa, Italia, Iugoslavia, Polonia, Turcia, Ungaria şi U. R. S. S. au scos la lumină un număr însemnat de documente, unele de o nepreţuită valoare. Acestea transpnse în peste 265.000 de cadre de microfilm şi peste 58.000 de xerografii, prezente pînă la sfîrşitul primului semestru al anului în curs în depozitele Arhivelor Statului, contribuie la elucidarea unor momente şi fapte însemnate din procesul dezvoltării societăţii de pe teritoriul patriei.

Considerate în ansamblul lor, natura informaţiilor cuprinse în materialele ce ne îmbogăţesc tezaurul arhivistic relevă momente cruciale din istoria zbuciumată a poporului nostru ca : unirea şi obţinerea independenţei, cauzele şi desfăşurarea unui şir lung de lupte neînfricate pentru neatîrnarea şi eliberarea socială, evoluţia ţărilor române şi a statului român modern, politica internă şi externă, relaţiile lui economice şi politice, armata, finanţele, căile de comunicaţie, demografia şi multe altele.

Această activitate s-a materializat nu numai în existenţa microfilmului sau a xerografiilor în raft ci în lucrările cu caracter independent sau în studiile înserate în paginile diferitelor reviste de specialitate.

Paralel, în arhivele noastre au efectuat cercetări 39 de arhivişti la care se adaugă încă zeci de alţi delegaţi veniţi pe linia unor instituţii de cultură de peste hotare. Numărul microfilmelor solicitate şi trimise în urma acestor cercetări se ridică la peste 200.000.

Relaţiile cu arhivele de peste hotare s-au extins şi în privinţa schimburilor de publicaţii. În prezent Direcţia generală a Arhivelor Statului trimite revista sa la 24 de arhive de stat şi alte instituţii de cultură din 11 ţări, de la care se primesc publicaţii similare. În afară de aceasta, se mai efectuează schimburi de instrumente de informare şi alte lucrări de specialitate, care înlesnesc cunoaşterea reciprocă, şi pe această cale, a problemelor de teorie şi a metodelor practice aplicate în diferite sectoare ale activităţii arhivistice.

Începînd din anul 1956, Direcţia generală a Arhivelor Statului a devenit membru în Consiliul Internaţional al Arhivelor. Participarea cu regularitate la congresele şi conferinţele organizate de acest for internaţional de specialitate, a prilejuit cunoaşterea metodelor de lucru aplicate în Arhivele de Stat din alte ţări, şi totodată, au dat posibilitatea confirmării justei orientări a arhivisticii româneşti în ceea ce priveşte modul cum au fost rezolvate unele probleme majore, precum şi metodele folosite.

Cunoaşterea şi pe această cale a oamenilor, a muncii lor şi a ţelului comun pe care îl urmăresc într-o activitate creatoare, plină de avînt, este, considerăm, o încadrare în acelaşi front larg şi efort creator sub semnul idealului pentru pace între popoare.

Prezente oriunde există o pagină de istorie, arhivele şi cei ce le slujesc au răspuns îndatoririi de a face ca mesajul scris al izvoarelor să sprijine cercetarea ştiinţifică sudată tot mai mult pe nevoile vieţii, să contribuie la marea operă de educaţie patriotică.

În cei 25 de ani de activitate, Arhivele Statului preluînd moştenirea tradiţiilor arhivisticii româneşti şi valorificîndu-le în mod fructuos pe

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

măsura noilor dimensiuni ale dezvoltării științei și culturii din patria noastră, în condițiile create de partid au obținut remarcabile rezultate. Acestea au fost posibile datorită orientării rezultată din documentele de partid care includ sarcini privind dezvoltarea științelor sociale și implicit activității arhivistice. De prețios sprijin ne-au fost în toată această perioadă indicațiile și îndrumările date de conducerea ministerului care a urmărit cu atenție și interes desfășurarea procesului de muncă și a asigurat condițiile materiale păstrării și valorificării documentelor arhivistice.

Bilanțul celor 25 de ani de activitate se remarcă prin rezultatele schițate mai sus. Se cuvine să arătăm aci, prin cuvinte de bună și dreaptă apreciere și eforturile arhiviștilor noștri, atașamentul și abnegația lor în munca dusă de multe ori sub semnul anonimatului și a căror unică, dar mare satisfacție, le-a fost conștiința datoriei împlinite. Zecile și sutele de cercetători, care consultă inventarele în sălile noastre de studii nu s-au întrebat niciodată, nici cine le-a întocmit, nici cîte greutăți au trebuit învinse pînă la finalizarea lucrărilor.

Dezvoltarea impetuoasă a vieții pune ca sarcină în fața științelor sociale cunoașterea și promovarea politicii duse cu consecvență și clarviziune de partid. Cercetarea în aceste domenii trebuie, după cum se subliniază în documentele Congresului al X-lea, să fie parte componentă activă a muncii ideologico-educative, să ofere material care să reflecte veridic realitățile noastre și din care să se desprindă concluzii în vederea soluționării problemelor dezvoltării societății.

În ansamblul lor aceste sarcini se răsfrîng, evident, și asupra Arhivelor Statului ca instituție deținătoare a celei mai mari părți a surselor documentare și ca participantă activă la cunoașterea veridică a diverselor aspecte din istoria politică, a dezvoltării economiei și a societății pe teritoriul patriei noastre.

În cadrul activității arhivistice, principiile și normele de dezvoltare ale acestei științe sînt confruntate și verificate în munca practică. Aceasta este o garanție a valabilității lor. Sînt însă anumite perioade cînd, în mod necesar, activitatea, în sfera largă a preocupărilor trebuie să aibă o pondere mai însemnată într-un compartiment sau altul.

În ultima perioadă situația în care se găseau arhivele au impus ca *munca să fie orientată spre preluări masive pentru salvarea fondurilor*, organizarea și prelucrarea lor. Eforturile depuse de arhiviști în ultima vreme s-au soldat cu aducerea celor mai importante materiale în situația de a putea fi folosite în munca de cercetare. Sîntem încredințați că acțiunea de prelucrare se va încheia în curînd sau în orice caz își va restrînge mult sfera.

Ne găsim din acest punct de vedere într-o etapă cînd întocmirea lucrărilor destinate publicității va lua în mod necesar o mai mare amploare. Pentru elaborarea lor sînt date toate premizele, fonduri organizate și inventariate, ca și cadre de specialitate cu pregătire corespunzătoare.

Rămîne ca sarcină de viitor imediat, sprijinul mai puternic pe care Arhivele trebuie și pot să-l dea activității de cercetare istorică. Ne gîndim la prelucrarea tematică, acțiune pentru care au și fost luate unele măsuri privind experimentarea în cursul acestui an de către unele filiale județene, ca și, bineînțeles, de Direcția Arhivelor Centrale, a unui clasificator tematic.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Tehnica în munca de arhivă ia o amploare din ce în ce mai mare cu multiple implicații în ce privește studiul documentelor, ca și lărgirea bazei documentare.

Va trebui acordată o mai mare atenție acestei activități prin punerea bazei fondului de asigurare și mărirea lui continuă.

Se știe că în trecut țara noastră a avut legături multiple cu o serie de alte țări și ca urmare în arhivele acestora se găsesc deosebit de prețioase și bogate materiale privind istoricul țării noastre. Vor trebui, considerăm, intensificate acțiunile pentru depistarea și aducerea în țară a materialelor respective, sub formă de microfilme, xerografii sau fotocopii pentru a îmbogăți Fondul arhivistic de stat.

Paralel, considerăm că unitățile Arhivelor Statului trebuie să acorde o grijă și atenție sporită îndrumării și controlului organizațiilor socialiste, determinîndu-le să asigure condiții mai bune de păstrare, să elimine prin expertiză materiale netrebuincioase, pentru a face posibilă folosirea largă a celor de importanță documentar-științifică. Este o latură a muncii noastre care trebuie să rețină mai mult atenția. Dacă ne gîndim cîte eforturi se fac, atît financiare cît și de altă natură, pentru depistări de materiale de peste hotare, este cu atît mai firesc să valorificăm mai din plin ceea ce avem în țară.

Socotim, pe de altă parte, că va mai trebui revăzută și îmbunătățită legislația arhivistică, în raport de împrejurările create, decurgînd din noua așezare teritorial-administrativă a țării.

În depozitele Arhivelor Statului se păstrează materiale documentare începînd din sec. al XIII-lea, scrise în diverse limbi și grafii pentru a căror critică diplomatică de autenticitate și veracitate implică cunoștințe profunde de specialitate, muncă de mare răspundere pentru că de modul cum își vor îndeplini arhiviștii sarcina depinde și înlesnirea documentării tuturor institutelor de cercetări științifice de profil, care au luat o mare dezvoltare.

În legătură cu cadrele apreciem că majoritatea arhiviștilor noștri toți cu studii universitare, cîțiva dintre ei înscriși la doctorat, au o astfel de pregătire încît să poată face față cu succes sarcinilor rezultate din munca pe care o desfășoară. Știința este însă în continuă și rapidă dezvoltare, iar pentru pregătirea de specialitate a lucrătorilor trebuie găsite și adoptate noi forme și metode prin care să se asigure nu numai lărgirea și aprofundarea cunoștințelor de specialitate la un moment dat, dar care să permită și clarviziunea dezvoltării viitoare a arhivisticii și adoptarea de pe acum a măsurilor corespunzătoare.

Ritmul rapid de dezvoltare a activității arhivistice în perioada din urmă pe planuri multiple, pregătirea și atașamentul cadrelor noastre, înțelegerea largă pe care am avut-o și sprijinul continuu din partea conducerii ministerului sînt tot atîtea dovezi elocvente că și în perspectiva de viitor munca noastră, orientată după ideile călăuzitoare rezultate din documentele de partid, va înregistra noi succese, care să determine afirmarea tot mai puternică a Arhivelor Statului în cadrul dezvoltării științei și culturii din țara noastră.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

MĂRTURII DOCUMENTARE DESPRE „23 AUGUST"*

Insurecţia din august 1944, operă a maselor populare din ţara noastră, a tuturor forţelor revoluţionare, patriotice şi democratice a reprezentat un moment crucial pentru destinele României, a deschis poporului român calea spre realizarea idealurilor sale de liberatate socială, independenţă naţională şi progres economic.

Lupta antifascistă a maselor populare în anii 1939 — 1944 ca şi organizarea, desfăşurarea marii acţiuni de la 23 August, importanţa internă şi internaţională a insurecţiei armate, în înfăptuirea căreia rolul hotărîtor l-au avut clasa muncitoare şi Partidul Comunist Român se reflectă în multe mărturii documentare păstrate în arhive.

Documentele prezentate în ordinea cronologică a desfăşurării evenimentelor redau aspecte din activitatea comuniştilor, orientată spre atragerea tuturor forţelor antirăzboinice şi progresiste din ţară în vederea organizării lor într-un front comun de luptă împotriva dictaturii antonesciene şi a războiului. Mijloacele de luptă ale partidului mergeau de la răspîndirea manifestelor cu caracter antirăzboinic, de la mobilizarea maselor profund nemulţumite de agravarea condiţiilor lor de viaţă, pînă la iniţierea şi conducerea unor ample acţiuni de sabotaj în sectoarele cheie ale economiei.

Izvoarele istorice ne dau posibilitatea să constatăm îngrijorarea provocată autorităţilor militaro-fasciste de intensa activitate desfăşurată de comunişti pentru unirea celor mai largi forţe antifasciste, doborîrea regimului antonescian în urma evenimenetelor petrecute în ziua de 23 August 1944, surprinderea provocată autorităţilor germane incapabile să mai poată schimba cursul evenimenetelor, alungarea armatelor hitleriste de pe teritoriul patriei, întoarcerea armelor împotriva Germaniei şi lupta maselor populare pentru cucerirea drepturilor democratice, pentru o Românie liberă şi democrată.

1

1939, aprilie OKW Statul Major de gospodărire a armatei. Memoriu: „Aprovizionarea cu ulei mineral a Germaniei în timp de război" Partea I.

„Stăpînirea terenurilor petrolifere române şi odată cu ea a întregii zone dunărene este condiţia preliminară pentru o aprovizionare îndestulătoare a Germaniei cu ulei mineral într-un război de lungă durată.

---

* Documentele au fost depistate şi transcrise de următorii arhivişti: I. Adam, V. Bădoi, H. Hay, E. Stan, C. Tatomir, V. Tatomir şi M. Timbus.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Acest ţel se poate realiza prin mijloace diverse :
1. economice : cu scopul instaurării unui monopol german al petrolului ;
2. de politică externă : cu scopul unui tratat de alianţă fără condiţii ;
3. militare : cu scopul stăpînirii absolute a ţării

Mijloacele economice şi de politică externă n-au adus pînă în prezent o rezolvare definitivă. Acordul economic de la sfîrşitul lui martie 1939 nu prevedea nici un fel de obligaţii pentru România faţă de Germania în cadrul unui război. Şi în 1914 capitalul german a stăpînit 62% din industria petroliferă a României ; în afară de aceasta exista între ambele ţări o convenţie de alianţă. Cu toate acestea ,România a trebuit să fie silită cu mijloace militare să pună la dispoziţia necondiţionată a Germaniei bogăţiile solului său. Pentru cazul unui război, situaţia nu s-a schimbat, exceptînd puternicele curente politice antigermane. Din această cauză, şi în continuare mijloacele militare vor fi singurele care permit stăpînirea terenurilor petrolifere române în caz de război. Acestea se pot limita la folosirea unei presiuni militare externe, dar şi să treacă la acţiune deschisă. Pentru problema aprovizionării aceste alternative prezintă importanţă în sensul că se are în vedere ori posibilitatea imediată şi completă de procurare, ori folosirea mai tîrzie, după terminarea acţiunii şi reconstrucţia completă a instalaţiilor între timp distruse. Legat de aceasta, este de prevăzut, că într-un asemenea caz, distrugerea va fi mult mai radicală decît a fost în 1916, ceea ce ar necesita cel puţin 2 ani pînă cînd 2/3 din instalaţii vor putea fi date în funcţiune.

La stabilirea scopului de război este necesară o examinare exactă a mijloacelor, pentru a nu distruge rezultatul înainte de a-l obţine, prin folosirea unui procedeu greşit"

. . . . . .

(Copie lb. germană)

Arh. St. Buc., Colecţia de microfilme din S.U.A. Arhiva de război germană, rola T 77 — 500, cadrul 1.666.893.

2

1941 iunie 21, Bucureşti. Notă privind intervenţia verbală a maiorului Harries şi a locotenentului Montfort (Abwehr), din 23.6.1941, despre încetarea lucrului la sondele Societăţii „Unirea" apreciind-o ca o acţiune de sabotaj ; consfătuire la legaţia germană şi la Consiliul de Miniştri, în vederea luării unor măsuri

Bucureşti, 24 iunie 1941.

NOTA nr. 535.

Intervenţia verbală a maiorului Harries şi a locotenentului Montfort (Abhwer) din 23.6.1941, ora 12,00.

Referitor la : încetarea lucrului la sonde.

Domnii de la Abwehr înaintează lista anexată, care a fost întocmită de organele lor externe. Potrivit acestei liste, la 22.6.1941 deja 12 sonde au încetat lucrul, cele mai multe fiind de la „Unirea".

Lt. Montfort face cunoscut că, după informaţiile pe care le deţine Abwehr-ul, „Unirea" a primit pe data de 21.6. ora 14,00 indicaţia de a înceta lucrul. La ora 15,00, sîmbătă după amiază, s-a şi trecut la aplicarea dispoziţiei. Celelalte societăţi au urmat indicaţia numai prin tergiversare, pompînd parţial în „sonde" petrol sau apă. Comportarea societăţii „Unirea" lasă să se creadă că ar fi vorba de sabotaj. Abwehr-ul va face cercetări în acest sens.

Imediat a avut loc o convorbire la plenipotenţiarul Neubacher.

Au fost de faţă : plenipotenţiarul dr. Neubacher, dr. Schober (legaţia Neubacher), lt. dr. Reuss (Misiunea economică militară), lt. Montfort (Abwehr), director Gremsch (Continentale).

Ministrul Neubacher a fost informat asupra situaţiei. El a afirmat că a cerut deja sprijin militar de la generalul român Pantazi. Directorul Gremsch a spus că de curînd, în ciuda indicaţiei dată de Marinescu, referentul Breda, de la direcţia minelor din Ministerul Economiei a declarat că trebuie să se pompeze în continuare pînă la epuizare.

Referindu-se la declaraţia clară a lui Marinescu, lt. „dr. Reuss" a dat directorului Gremsch dispoziţie ca în orice caz să dea indicaţia ca societăţile Columbia şi Concordia să înceteze pomparea pînă la epuizare şi să ia măsuri de reactivare.

Întrucît se impune urgenţă şi se constatase că în cursul zilei de luni dimineaţa societăţile petrolifere încă nu primiseră noua dispoziţie dată de Marinescu, plenipotenţiarul dr.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Neubacher s-a hotărît să meargă la ora 13,00 împreună cu dr. Reuss la Consiliul de Miniştri pentru a se lua de urgenţă măsuri.

Au fost de faţă: preşedintele Consiliului de Miniştri, Mihai Antonescu, ministrul economiei, Marinescu, plenipotenţiarul dr. Neubacher, dr. Schober (legaţia Neubacher) lt. dr. Reuss (Misiunea economico-militară).

Marinescu a declarat că la ordinul său, în regiunea petroliferă se află deja un inginer, pentru a aduce totul la ordine. Lt. dr. Reuss a arătat că investigaţiile iniţiate de germani au necesitat 8 oameni timp de 4 ore. La faţa locului se iau deci măsuri urgente. Preşedintele Consiliului de Miniştri, Mihai Antonescu, a fost imediat de acord cu părerea germană. Marinescu a primit dispoziţia de a se comunica imediat firmelor că trebuie să se ordone începerea lucrului şi să se ia contramăsuri (spălarea ţiţeiului). S-a dat apoi curs propunerii făcute de misiunea economico-militară ca serviciul român de informaţii (maior Filimon) să examineze şi să treacă la aplicarea neîntîrziată a acestui ordin.

Maiorul Filimon a primit imediat un ordin în acest sens de la Mihai Antonescu.

Toate acestea au fost aduse la cunoştinţa locotenentului Montfort, care a fost rugat să supravegheze prin organele germane ale Abwehr-ului măsurile luate de maiorul Filimon.

La ora 19,30 la legaţia Neubacher s-a anunţat colonelul Carp care a fost investit cu puteri dictatoriale, de către ministrul român al apărării, din ordinul preşedintelui Consiliului de Miniştri. El a cerut sprijin şi un sfetnic cunoscător al chestiunii. Întrucît după scurt timp colonelul Carp a părăsit legaţia, înainte ca locotenent dr. Reuss, care împreună cu dr. Schober participa la o altă şedinţă la Direcţia generală a Căilor Ferate Române, să fi putut lua legătura cu el, s-a convenit cu lt. Montfort ca pe data de 24.06.41 colonelul Carp să ia parte la călătoria prin regiune, pe care urmează s-o facă persoane din serviciul de informaţii românesc şi german. Abwehr-ul preia informarea colonelului Carp prin oamenii de încredere din Bucureşti.

Toate acestea au fost aduse la cunoştinţa colonelului dr. Spalke şi a maiorului von Bötticher".

OKW/Ministerul Economiei şi Înarmării Secţia România.

(lb. germană)

Arh. St. Buc., colecţia de microfilme din S.U.A. Arhiva de război germană, rola T 77 — 608, cadrele 1794334—1794336.

3

1942 ianuarie 30. Legiunea de jandarmi Braşov raportează Inspectoratului de jandarmi Bucureşti că în cartierele muncitoreşti spre Uzinele I.A.R. au fost răspîndite numeroase manifeste comuniste.

— *copie* —

nr. 372 din 30 ianuarie 1942

LEGIUNEA JANDARMI BRAŞOV

Raportăm că în noaptea de 29/30 ianuarie 1942, s-a răspîndit în cartierele muncitoreşti spre Uzinele I.A.R. un număr de 40 — 50 manifeste comuniste tipărite.

De comun acord cu chestura de Poliţie Braşov, urmărim descoperirea autorilor avînd anumite indicii.

Raport scris cu manifeste originale urmează:

S-a raportat I.G.J.

Maior, (ss) Manolescu St.

Primit plut. Bădulescu
Transmis plut. Tenea ora 11

Arh. St. Buc., fond Inspectoratul de Jandarmi Bucureşti, dosar nr. 22/1940—1942, f. 664.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

4

1942 (aprilie) Timişoara. Raport asupra unui incident petrecut în Cluj între un subofiţer german şi un ofiţer român şi maltratarea unui grup de soldaţi germani de către mulţimea adunată.

CLUJ, luna aprilie

La 12 aprilie, duminica, un subofiţer german care se plimba pe bulevard a salutat un ofiţer român care venea în faţa lui, care nu a primit salutul, mai precis nu a răspuns. Subofiţerul german nu a lăsat fără vorbă acest lucru, s-a ajuns la un schimb tot mai ascuţit de cuvinte, pe parcursul căruia ofiţerul român susţinea că subofiţerul german nu l-a salutat.

Mulţimea care ieşea de la cinematograful vecin a înconjurat pe certăreţi. Împreună cu mulţimea s-a adunat şi un grup format din aproximativ cinsprezece soldaţi germani, deocamdată ca spectator pasiv. Certăreţii erau cît pe ce să se ia la bătaie, cînd subofiţerul german a propus ofiţerului român să meargă împreună la comandamentul orăşenesc german ca să se încheie acolo un proces-verbal asupra celor întîmplate. Nu s-a mai putut realiza propunerea deoarece din mulţimea adunată s-au auzit strigăte „Să lovim pe neamţ", „acuma e prilejul", „afară cu ei din ţară". În urma acestora s-a produs o bătaie generală, cu prilejul căreia întreaga mulţime s-a năpustit asupra grupului celor 15 soldaţi germani adunaţi deja unul lîngă altul. După o bătaie mai îndelungată jandarmeria germană de tabără care a sosit aici a reuşit să împrăştie mulţimea ce se bătea; soldaţii germani călcaţi în picioare şi răniţi au fost ridicaţi de către salvare.

(Orig. lb. maghiară)

Arh. St. Buc., Colecţia de microfilme din R. P. Ungară, Rola 55 (Arhiva Naţională a Ungariei, K. 63, Ministerul de Externe, 1942, poziţia 27, f. 408).

5

1942 mai 11. Notă informativă a Chesturii de poliţie Ploieşti prin care se arată că muncitorii petrolişti dau un serios avertisment conducerii societăţilor petrolifere ca urmare a comiterii unor nedreptăţi.

STAREA DE SPIRIT A LUCRĂTORILOR

NOTA INFORMATIVĂ Nr. 3173.

11 Mai 1942

Muncitorii şi lucrătorii din serviciul rafinăriei „Brazi" manifestă mari nemulţumiri din cauza salariilor prea mici nu s-a luat nici o măsură pentru a li se mări salariile, din care cauză spiritele au început să se agite fapt ce se observă mai accentuat în rîndul muncitorilor.

În ziua de 5 Mai 1942, s-a primit la Direcţiunea Rafinăriei „Brazi" o carte poştală de ameninţare adresată D-lui Director al Rafinăriei, Vlad Perlea.

Cartea poştală este scrisă de mînă, cu cerneală şi din compunere şi scris se deduce că scrierea nu este făcută de un simplu muncitor.

Procedîndu-se la verificarea scrisului persoanelor bănuite din serviciul rafinăriei nu s-a putut găsi nici un scris asemănător. După cartea poştală primită de Direcţie, s-au scos fotocopii pe care Direcţiunea Rafinărici urmează să le predea organelor M.St.M. pentru continuarea cercetărilor.

Se bănuieşte că muncitorimea din serviciul rafinăriei Brazi-Prahova, ar fi adresat un memoriu d-lui Mareşal Antonescu Conducătorul Statului, în care se plînge că sînt plătiţi rău de către societate.

DĂM MAI JOS CUPRINSUL CARTEI POSTALE:

Domnule Director, vă rugăm a lua notă de cele ce veţi citi mai jos. Întregul personal al rafinăriei este complect revoltat de nedreptatea comisă de conducerea soc. prin faptul că nu vreţi să daţi adevăratele drepturi ale personalului lăsîndu-i să moară tuberculoşi de foame şi complect lipsiţi de cele necesare traiului omenesc am aşteptat cu resemnare că veţi lua măsuri din proprie iniţiativă, dar ne-am înşelat, căci Dumneata eşti sătul, iar noi suntem

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

goi şi flămânzi. În caz de nesatisfacere într-o zi vă veţi pomeni cu instalaţiile sburate în aer.

NB: Acest avertisment va fi realitatea.

Rog onorata cenzură a pune în cunoştinţă Direcţiunea Societăţii cînd nu va voi să înmâneze această carte poştală.

Informaţie sigură.

Arh. St. Buc., fond Inspectoratul Regional de Poliţie Bucureşti, dosar nr. 63/1942, f. 102.

6

1942, iunie 4, Bucureşti. Raportul ataşatului militar al ambasadei ungare la Bucureşti referitor la descoperirea unei organizaţii comuniste clandestine, care avea ca scop organizarea unor acţiuni de sabotaj în regiunea petroliferă.

Ambasada r. ung. Bucureşti.
Nr. 189/129
K.a. 1942

Ataşatul militar

Organizarea comunistă în regiunea sondelor petrolifere.

Către,
Şeful Marelui Stat Major al Armatei r. ung.
— BUDAPESTA —

Bucureşti, anul 1942, luna iunie 4.

Deşi atît autorităţile române, cît şi trupele germane de aici au făcut tot posibilul pentru asigurarea nestingherită a producţiei de petrol, se aud zi de zi ştiri despre noi organizări comuniste şi acţiuni de sabotaj.

Recent s-a descoperit, încă din vreme, o organizaţie comunistă clansdestină în regiunea sondelor petrolifere din Valea Prahovei, care avea ca scop organizarea unor acţiuni intense de sabotaj să facă imposibilă producţia nestingherită de ţiţei.

Grupul dispunea de un aparat de radio recepţie care era în legătură cu sovieticii.

Bertha . . . . . .
(orig. lb. maghiară)

Arh. St. Buc., Colecţia de microfilme din R.P. Ungară, rola 56 (Arhiva Naţională a Ungariei, K. 63, Ministerul de Externe 1942, poziţia 27/5, doc. 189/129, 1942, f. 81).

7

1942, august 31. Raportul Chesturii poliţiei Braşov către Inspectoratul regional prin care se arată că toate categoriile sociale şi în special funcţionarii de stat şi muncitorii se plîng de faptul că viaţa devine din zi în zi mai grea.

INSPECTORATUL REGIONAL DE POLIŢIE
BUCUREŞTI

La ordinul dv. nr. 8361 din 3 august 1942, avem onoare a raporta următoarele:

Informaţia că persoane de toate categoriile sociale şi în special funcţionarii de stat şi muncitorii se plîng de faptul că viaţa devine pe zi ce trece mai grea, este absolut exactă.

După cum am arătat în toate sintezele informative din ultimele luni, scumpetea continuă să fie resimţită şi să apese greu asupra existenţei funcţionărilor publici, a familiilor concentraţilor şi a muncitorilor necalificaţi.

Standardul lor de viaţă este foarte redus, unii dintre ei fiind pur şi simplu subalimentaţi.

Lipseşte porumbul şi acest fapt provoacă nemulţumirea populaţiei şi a crescătorilor de păsări şi animale de casă.

Insuficienţa salariilor este una dintre problemele cele mai serioase pentru funcţionarii de stat, în special pentru cei inferiori.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Există actualmente o disproporție foarte mare între salariile funcționarilor statului și angajații particulari.

Cel mai slab plătit dintre lucrătorii calificați cîștigă azi mai mult decît un șef de serviciu din administrația publică.

Sporul de salariu anunțat a fost primit cu oarecare scepticism, funcționarii comentînd că acest spor este iluzoriu dacă nu se iau măsuri să se ieftinească prețurile articolelor de primă necesitate, raportul între prețurile acestora și salariile funcționarilor publici chiar sporite cu 50% fiind nesatisfăcător.

Se spune însă că această ieftinire nu este posibilă, producătorul și comerciantul particular neputînd fi obligat să micșoreze prețurile, cîtă vreme însăși statul nu convine să scadă prețurile produselor sale, (alcool, chibrituri, etc.)

Din cauza scumpetei funcționarii publici, muncitorii necalificați și majoritatea familiilor celor concentrați și mobilizați sînt împovărați de datorii și privesc cu îngrijorare viitorul.

Chestor,
ss. indescifrabil

Șeful bir. sig.,
ss. indescifrabil

Arh. St. Buc., fond Inspectoratul Regional de Poliție București, dosar nr. 66/1942, f. 128.

8

1943, mai 15. Raportul Chesturii de poliție a orașului Brașov către Inspectoratul regional prin care se arată starea de spirit ce există în rîndurile muncitorilor și ale funcționarilor.

COPIE

Intrare S.S. nr. 4508

CHESTURA ORAȘULUI BRAȘOV
Biroul de Siguranță
Nr. 1930 S.
1943, Mai 15.

1943, VI. 6.

INSPECTORATUL REGIONAL DE POLIȚIE
PLOIEȘTI

La ordinul dvs. nr. 2071 din 4 mai 1943, avem onoare a raporta:

Informația că, în rîndurile funcționarilor publici, a unei părți din funcționarii particulari și a muncitorimei există nemulțumiri pe tema insuficienței salariilor, este exactă și ea a fost raportată de noi în ultima vreme, în fiecare din buletinele lunare.

Nemulțumirile s-au accentuat și mai mult în decursul lunei Aprilie a.c., cînd articolele de primă necesitate au fost scumpite dintr-odată cu aproape 40%, iar unele, ca stofele de exemplu, chiar cu 60%.

În prezent, felul de traiu al acestor categorii de cetățeni este supus la privațiuni mari, majoritatea dintre ei — din cauza salariilor cu totul insuficiente față de scumpete, fiind siliți să ducă o viață sub orice nivel.

Nu numai modul de alimentație, care în special la funcționarii inferiori și împovărați de familii numeroase, este insuficientă și de proastă calitate, dar și îmbrăcămintea și locuințele unde aceștia trăiesc, au devenit pentru ei probleme greu de rezolvat.

Funcționarii și familiile lor sunt îmbrăcați prost, ei trebuind să meargă în lume și la serviciu cu haine uzate care uneori au aspect ce nu mai cadrează cu situația de funcționar public.

De asemenea, mulți dintre ei locuiesc în case (sau în camere mobilate), insalubre, care le scade forța de lucru și le periclitează sănătatea.

Starea lor morală este foarte scăzută și din cauza scumpetei, care înregistrează mereu tendințe de urcare, ei sunt și mai îngrijorați, neștiind cum vor mai putea asigura pe viitor pentru ei și familiile lor, cele mai necesare traiului.

Aceiași stare de spirit domnește și în rîndurile muncitorimii dela fabrici și a funcționarilor și muncitorimii dela C.F.R.

Nici funcționarii, nici muncitorii nu-și manifestă însă nemulțumirile în mod public, unii din teama neplăcerilor la care s-ar expune, iar ceilalți înțelegînd actualele greutăți ale statului.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Ei comentează între ei, situaţia apăsătoare în care trăiesc şi speră că, Guvernul va lua în curînd măsuri de a remedia această situaţie.

CHESTOR,
ss. I. Ciurea
L.S.

ŞEFUL BIR. SIGURANŢEI,
ss. Indescifrabil

Arh. St. Buc., fond Inspectoratul Regional de Poliţie Bucureşti, dosar nr. 75/1943, f. 661.

9

1943 august 8. Comandamentul Legiunii de jandarmi Prahova raporta Inspectoratului general al jandarmeriei că în rîndurile ostaşilor germani care asigurau paza societăţilor petrolifere exista un moral scăzut şi dorinţa de a nu mai face războiul.

PROBLEME DIVERSE

Inspect. Reg. de Jand. Buc.
Intrare nr. 11643
1943 luna VIII. ziua 14

NOTA INFORMATIVĂ NR. 6826
din 8 august 1943

REZUMAT
Nemulţumiri în rîndurile ostaşilor grmani, din cauză că în Germania se produc în tot timpul bombardamente.

Ostaşii germani ce sînt la paza societăţilor petrolifere întrebaţi asupra felului cum trăiesc, atît în privinţa hranei, cum şi felul cum se simt cînd stau aşa departe de casele lor, în starea de război din prezent, aceştia s-au exprimat cu următoarele cuvinte:

— Aşteptăm ca să se termine cît mai curînd războiul, care credem că nu va mai dura decît 6—7 luni.

— O parte dintre ei, un procent foarte mic spun că războiul are o lungă durată.

— Acei germani care spun că războiul mai ţine 6—7 luni, întrebaţi de ce nu merg voluntari cum merg românii pe front, aceştia răspund, „dacă vrei să te duci voluntar şi ai dorinţă de război dute dumneata, eu nu mai merg că m-am săturat de 4 ani de zile de război".

— Menifestă nemulţumiri pe considerentul căci li s-a scăzut din raţia alimentară.

— Sînt foarte îngrijoraţi şi continuă a spune că Germania este în continuu bombardată de Americani şi că bombardamentele nu sînt bune pentru ei căci din zi în zi le scade moralul.

— S-a observat că de la un timp germanii nu mai salută cu expresia „Hai Hitler", ci numai cu salutul oficial, prin luarea poziţiei s-au cu bună dimineaţa, ziua etc.

COMANDANTUL LEGIUNII JANDARMI PRAHOVA
Lt. colonel,
ss. Mihail Schipor

Raportat: Inspectoratul general al Jandarm. Subinspectoratul general jandarmi Bucureşti
Inspectoratul Jandarmi Bucureşti.

Arh. St. Buc., fond Inspectoratul Jandarmi Bucureşti, dosar nr. 111/1943, f. 301.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

10

1943 august 17, Berlin. Telegrama lui Kaltenbrunner despre o greşeală tactică a mareşalului Antonescu în raporturile cu Germania.

TELEGRAMA
(deschisă)

Fulger-Berlin, 17 august 1943, ora 2,40
Sosire : 17 august 1943, ora 3,30
Fără număr. Secret !
Către Ministerul de Externe
domnului consilier de legaţie Wagner
trenul special Vestfalia
Privind : România
Plănuita vizită a mareşalului la Führer
Cartierul general.

Din apropierea vicepreşedintelui Consiliului de Miniştri se cunosc următoarele : imediat după căderea lui Mussolini guvernele din Bucureşti, Sofia, Budapesta, Bratislava şi Agram au fost întrebate dacă şefii de stat, respectiv de guvern competenţi nu consideră că este momentul potrivit ca aceştia să vină la Cartierul general al Führer-ului pentru a clarifica diferite chestiuni prin discuţii directe cu Führer-ul. Regele Boris şi priministrul Kàllay au răspuns că ar fi indicat să se mai aştepte, urmînd ca plănuita vizită să se facă ceva mai tîrziu. După cum se ştie, între timp regele Boris s-a dus la Cartierul general al Führer-ului, unde a sosit pe 14—8. Dimpotrivă, mareşalul Antonescu a insistat să vorbească personal cu Führer-ul. Totuşi planul a fost amînat. După părerea persoanelor din apropierea lui Antonescu, mareşalul a făcut greşeala că, fără să primească informaţii corespunzătoare de la oficiile germane competente, a transmis Führerului asigurarea că el este hotărît ca, în ciuda evenimentelor din Italia şi a diferitelor urmări, să lupte în continuare pînă la unul de partea Reich-ului. Cercurile amintite consideră acest pas al mareşalului ca fiind o greşeală, întrucît încă nu poate fi întrezărită desfăşurarea viitoare a evenimentelor şi în definitiv, la Bucureşti din partea germanilor încă nu s-a dat nici o asigurare în ceea ce priveşte chestiunile ce interesează România.

Şeful securităţii
S. nr. 11735/43
semn. Dr. Kaltenbrunner
comandant de grupă
(lb. germană).

Arh. St. Buc., Colecţia de microfilme din S.U.A., Arhiva de război germană, rola T 120-248, cadrele 182514—182515.

11

1943 octombrie 1 Bucureşti. Telegrama lui von Killinger cu privire la articolul satiric scris împotriva lui de către Tudor Arghezi şi apărut în ziarul „Informaţia".

TELEGRAMA

Bucureşti, 1 octombrie 1943 ora 16,05
Sosire : 1 octombrie 1943 ora 18,10
Nr. 5659 din 1.10 Cito !

Ziarul de dimineaţă „Informaţia", care apare la Bucureşti, a publicat în ediţia de ieri un articol satiric al cunoscutului literat comunist Tudor Arghezi, conţinînd atacuri ascuţite la adresa persoanei mele şi a Germaniei în general. M-am prezentat imediat vicepreşedintelui Consiliului de Miniştri, protestînd sever împotriva ziarului „Informaţia" şi cerînd să mi se dea imediat satisfacţie. Nu am admis încercarea de atenuare cum că nu eu aş fi fost cel vizat, ci Ungaria. Vicepreşedintele Consiliului de Miniştri a făgăduit că se vor lua imediat măsuri de pedepsire. Autorul articolului, Tudor Arghezi, a fost imediat arestat şi trimis într-un lagăr de concentrare, iar „Informaţia" a fost suspendată (astăzi deja n-a mai apărut) ; procedura de anchetă împotriva cenzorului vinovat este în curs. În legătură cu incidentul cu „Informaţia", vicepreşedintele Consiliului de Miniştri a emis un decret, privind reorganizarea cenzurării presei în baza căruia cenzura va trece în mîinile consilierului ministerial Mircea Grigorescu, directorul presei. Grigorescu a declarat că unele greşeli publicate în ultimul timp în presa românească s-ar datora

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

incapacității cenzurii militare, pe care nu se putea pune bază (a fost deținută de un colonel care, realmente, după cum s-a putut constata în nenumărate rînduri, nu era capabil să facă față sarcinilor de natură politică ale presei). De asemenea Grigorescu a declarat că, prin însărcinarea pe care a primit-o acum, preia garanția personală față de guvernul său și față de germani pentru poziția ireproșabilă a presei românești.

Killinger

Arh. St. Buc., Colecția de microfilme din S.U.A., Arhiva de război germană, rola T 120 — — 248, cadrul 182.634.

12

1943. Manifest împotriva războiului hitlerist și pentru pace, descoperit în casa unui comunist din Arad la 26 februarie 1943.

ROMÂNI!
MUNCITORI! ȚĂRANI! TINERI! FEMEI!
CĂTRE TOATE PARTIDELE ȘI GRUPĂRILE POLITICE!
CĂTRE PATRIOȚI!

Victorioasa Armată Sovietică se apropie de hotarele apusene ale Ucrainei. Înfrîngerea lui Hitler este inevitabilă. Continuarea războiului alături de el pînă la înfrîngerea lui definitivă înseamnă nimicirea poporului și a țării noastre.

Cu prețul sîngelui bărbaților noștri, a muncii femeilor și copiilor noștri și cu prețul pîinii, fierului, petrolului și cărbunilor noștri, încearcă Hitler să-și evite înfrîngerea. Patrioți din toate partidele și grupările politice, fiecare român cinstit, trebuie să ne unim pentru salvarea patriei noastre.

Muncitori! Să nu muncim pentru războiul de jaf hitlerist! Să distrugem materialul de război!

CFR-IȘTI! Să producem deraierea trenurilor militare și de mărfuri nemțești! Să le distrugem locomotivele! Să provocăm aglomerări și dezordini în circulație!

ȚĂRANI! Să nu dăm nici o boabă de grîu, nici un soldat și nici un ban lui Antonescu. Să ne apărăm uniți și înarmați viața și avutul de comisiile de rechiziție, de jandarmi și perceptorii de impozite.

Procuratura locală Arad, fond Parchetul Tribunalului Arad, dosar nr. 1—15/1943, f. 28.

13

1944 aprilie 28. Notă informativă a Chesturii Poliției Craiova în legătură cu îngrijorarea populației din Craiova, provocată de prezența trupelor germane.

CHESTURA POLITIEI CRAIOVA
Biroul Siguranței
Nr. 4 — 28 aprilie 1944.

NOTĂ INFORMATIVĂ

I. Sursa : oficială
II. Data culegerii 26 aprilie 1944
III. Valoarea sigură
IV. S-a raportat : 1) Inspectoratului regional de Poliție Craiova. 2) Prefecturii jud. Dolj.

Populația Craioveană atît intelectualii cît și comercianții și muncitorii sînt foarte alarmați pe chestiunea prezenței trupelor germane în cuprinsul Municipiului Craiova.

Se afirmă că, prezența trupelor germane la gară, aeroport și în alte părți ale orașului va determina pe anglo-americani ca să bombardeze și Craiova, singurul oraș mare din țară care a rămas pînă în prezent neatins.

Populația se întreabă dece armata română a plecat din Craiova în comunele din jur, iar armata germană s-a instalat în oraș.

S-au luat măsuri pentru urmărirea îndeaproape a stării de spirit a populației

Chestor I. Vasile L. S.

Arh. St. Craiova, fond Prefectura județului Dolj, Serviciul Administrativ, dosar nr. 163/1944, f. 156.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

14

1944 iulie 3. Raportul Prefecturii județului Dolj asupra stării de spirit a populației din orașul Craiova și județul Dolj, semnalînd nemulțumiri ale muncitorilor și funcționarilor datorită scumpetei și aplicării impozitului statistic de 1000 lei, precum și activitatea comuniștilor în rîndul intelectualilor.

PREFECTURA JUDEȚULUI DOLJ
CABINET
Nr. 124184 — 3 iulie 1944

1. D-lui general de Corp de Armată — — D. I. Popescu-Ministrul Afacerilor Interne.
2. D-lui general de Corp de Armată C.Z. Vasiliu Ministru Subsecretar de Stat la Interne.
3. Spre știința d-lui Inspector general al Circ. VI Craiova

Personal confidențial,

Pentru executarea ordinelor domniei Voastre nr. 6447, 7029 și 1421/1943 și urmare raportului nostru nr. 12475 din 3 iunie a.c. am onoare a raporta următoarele :

Pe timpul de la 3 iunie la 3 iulie a. c. starea de spirit a populației române din cuprinsul Municipiului Craiova, orașele nereședințe Băilești, Calafat, Plenița cît și de pe teritoriul rural al jud. Dolj a fost în general liniștită.

În rîndurile muncitorilor și ale funcționarilor publici din Craiova este o vie îngrijorare din cauza scumpetei. Aceștia se plîng că salariile actuale sînt prea mici, astfel că nu pot face față situației, trăind numai în datorii.

În legătură cu plata impozitului statistic de 1000 lei de persoană, se observă mari nemulțumiri și comentarii în rîndurile populației nevoiașe pe motiv că atît cei bogați, în multe cazuri cu puțini membrii în familie sînt impuși la același impozit statistic.

Membrii mișcării comuniste au continuat și în această lună a menține contactul între ei desfășurînd pe ascuns și în mod abil propaganda orală, în special pentru cooptarea elementelor intelectuale anti-hitleriste.

Ei au susținut că rușii vor cîștiga războiul.

Cazuri de arestări, cercetări sau internări în lagăre nu au fost.

. . . . . .

Prefect
General I. N. Petrescu

Arh. St. Craiova, fond Prefectura județului Dolj, Serviciul Administrativ, dosar nr. 164/1944, f. 243.

15

1944 iulie 25. Raportul primăriei comunei Moțăței, jud. Dolj, în care semnalînd răspîndirea unui manifest cu caracter comunist solicită ajutor pentru descoperirea autorilor.

PRIMĂRIA COMUNEI MOTATEI *Confidențial*
Nr. 1 — 1944 iulie 25

DOMNULE PREFECT,

Încă de multă vreme se observă printre locuitorii acestei comune o mișcare de răsvrătire împotriva actualei ordine sociale, cu vădite tendințe de simpatie pentru bolșevism.

Curentul acesta se vede că a ajuns departe deoarece membrii acestei mișcări de răzvrătire au avut îndrăzneala să lanseze în piața publică în ziua de 23 iulie 1944 un manifest pe care îl anexăm în copie, al cărui original l-am predat d-lui șef al Postului de jandarmi.

Cum poliția locală este insuficientă și prea ocupată, descoperită prin uniforma ei, credem că autorii manifestului și propagandiștii nu pot fi descoperiți decît de poliția secretă. Pentru acest lucru vă rugăm a trimite de la Siguranță agenți abili spre a descoperi adevărul.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Intr-un caz de mişcare cei vizaţi în manifest cum şi ceilalţi oameni de ordine din comună, sînt lipsiţi de apărare neavînd arme, fiind de dorit înarmarea secretă a anumitor persoane ce prezintă garanţii serioase.

Situaţia în această comună e serioasă şi dacă nu se iau măsuri grabnice noi nu putem garanta viitorul.

Primar,
ss. Gh. I. Popescu
Domniei sale D-lui Prefect al jud. Dolj.

Arh. St. Craiova, fond Prefectura judeţului Dolj, Serviciul Administrativ, dosar nr. 164/1944, f. 444.

16

1944 august 21. Chestura poliţiei Braşov, raportează despre pericolul ocupării ţării de trupele germane ca urmare a acţiunilor întreprinse de forţele democratice pentru scoaterea României din război.

Inspectoratul reg. de pol. Ploieşti
nr. 854 1944 august 21

NOTA INFORMATIVĂ

Sursa
Agentura Braşov
Valoarea
Sigură
Raportat

Dir. Generală
a poliţiei

În cercurile militare germane din Braşov se discută insistent că România va fi în scurt timp ocupată de trupele germane. Cercurile militare germane urmăresc cu atenţie situaţia de la noi avînd informaţii că evenimentele politice din ţara noastră se precipită în spre ieşirea din război, sub presiunea acţiunii politice începută de partidele democrate.

Ocupaţia s-ar produce imediat în cazul cînd actualul regim s-ar prăbuşi datorită acţiunii politice a partidelor democrate.

Este semnificativ de altfel ordinul primit recent de trupele germane din Braşov, de a rămîne pe loc. O parte din feldjegerii care trebuiau să plece din ţară în urma desfiinţării acestor unităţi au rămas în urma acestui ordin şi mai departe la Braşov.

Unităţile militare germane din Braşov, au instituit patrule de noapte care circulă în diferite cartiere ale oraşului.

Arh. St. Buc., fond Inspectoratul Regional de Poliţie Bucureşti, dosar nr. 137/1943—1944, f. 454

17

1944 august 24. Informare a Ministerului de Externe german, semnată de I. A. /Burian/, despre evenimentele din România.

W F ST. /Ag. Auslend (Statul Major al conducerii armatei germane/ Grupul străinătate) către diferite comandamente.

O.U., 24.8.1944

INFORMARE DE LA MINISTERUL DE EXTERNE
24.8.

. . . . . .

5. România

a). Guvernul pucist al generalului Sănătescu se compune din naţional-ţărănişti, liberali social-democraţi şi comunişti.

b). În dimineaţa zilei de 24.8. legaţia a primit ordinul să aresteze pe puciştii şi să formeze imediat un contraguvern naţional român.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

c). Ambasadorul Clodius şi general Hansen sînt concentraţi la ambasadă, împreună cu personalul, fiind izolaţi de lagărul ferit (Ausweichlager).

d). Mareşalul şi Mihai Antonescu ar fi fost arestaţi de rege la Predeal. Atitudinea lui Mihai şi cea a mareşalului nu este încă vizibilă.

În seara zilei de 22.9, în prezenţa lui Mihai şi a ministrului de război, mareşalul ar fi declarat plenipotenţiarului Clodius : cu toată instabilitatea situaţiei după retragerea diviziilor germane, el va arunca în luptă ultimele rezerve, pentru a-i opri pe sovietici la sud de Iaşi şi pe Bug.. Din situaţie rezultă însă o problemă politică şi anume : după ce, din loialitate, a respins condiţiile lui Wilson de la Cairo, în ciuda presumţiei sale, frontul sudic a continuat să slăbească considerabil. De aceea el este nevoit să ceară din nou libertatea politică de moţiune.

Impresia plenipotenţialului Clodius a fost aceea că numai în cazul prăbuşirii frontului, mareşalul ar dori să aibă mînă liberă pentru a face o încercare disperată de a ieşi din război.

I. A. /Burian/

(lb. germană)

Arh. St. Buc., Colecţia de microfilme din S.U.A., Arhiva de război germană, rola T 77—906, cadrele 5660601—5660602.

18

1944 august 27. Raportul Prefecturii judeţului Dolj asupra luptelor desfăşurate între armatele române şi trupele germane în retragere în apropiere de Turnu Severin.

27 august 1944

Domnului

Inspector General Administrativ al Circ. VI-a Craiova

La ordinul domniei voastre nr. 3449 din 26 august 1944, pînă ieri dimineaţă 26 august trupele germane au fost lăsate să se scurgă nestingherite spre frontieră.

Ieri, 26 august, convoaie germane ce veneau de la Craiova şi Segarcea nu au acceptat să depună armele şi au atacat trupele noastre la Est de Turnu Severin.

Lupta pentru dezarmare a durat de la orele 7,30 pînă la 12,30.

Noi am avut un ofiţer şi 10 soldaţi morţi şi 15 răniţi, iar germanii 2 ofiţeri, 15 trupă morţi şi 47 trupă răniţi.

S-au făcut prizonieri de noi 20 ofiţeri, 28 subofiţeri, 3 medici, 31 funcţionari de spital şi 140 femei funcţionare, 737 trupă.

S-au făcut capturi în arme şi vehicule după cum urmează : 350 arme, 20 puşti mitraliere, 25 revolvere, 30 pistoale, 2 aparate radio, 2 telefoane, 10 tunuri Ap. Antiaeriană, 3 căruţe, 16 autoturisme, 2 camionae radio emisie şi recepţie, 25 camioane, 1 camionetă sanitară cu 3 remorci 23 motociclete.

Azi 27 august, trupele germane continuă să ocupe porţiunea de şosea şi cale ferată de pe malul stîng al Dunării de la exclusiv Gura Văii şi inclusiv Vîrciorova.

Lichidarea lor este în curs de către trupele române de pe teritoriul judeţului Severin.

Prefect,

Colonel Papadopol

Nr. 3138

27 august 1944.

Arh. St. Craiova, fond Inspectoratul general administrativ Circ. VI-a. Craiova, dosar nr. 14/1944, (inv. 65), f. 29.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

19

1944 septembrie 9. Chestura poliției Turnu Măgurele informează inspectoratul regional de poliție despre luptele duse de trupele românești, pentru dezarmarea unor formațiuni militare germane la sfîrșitul lunii august 1944.

— — copie.

Inspect. reg. de pol. Ploiești
nr. 895/1944 sept. ziua 9

NOTA INFORMATIVĂ

Sursa
Pol. Tr.
Măgurele
Valoarea
Sigură
Raportat
Dir. Generală
a Poliției

În ziua de 25 august 1944, orele 15,30 Garnizoana Zimnicea a somat pe soldații germani de la trenul de pîndă al avioanelor, care se afla în gara Zimnicea, să se predea. Soldații germani s-au opus, pentru care fapt a început lupta de ambele părți care a durat pînă la orele 21,30.

În urma luptelor ce s-au dat pentru a ocupa poziția gara CFR Zimnicea a fost incendiată de către germani, arzîndu-i acoperișul în întregime, birourile și sala de așteptare rămînînd intacte. Locuința șefului gării, trenul german de ascultare în bună stare, iar 10 vagoane arse 3 vagoane cu aparatele distruse și 2 vagoane românești.

Victime, au murit 5 marinari, 2 pionieri și un grănicer, toți grade inferioare, germani 4, civili 1, răniți 9 români și 2 germani, 3 germani făcuți prizonieri în Zimnicea, 5 în comuna Fîntînele, iar 1 în comuna Ulmuleț.

Situația vaselor în portul Zimnicea este următoarea: 20 șlepuri sub pavilion german, 2 sub pavilion unguresc și un ponton german adus de la Șistov. Șlepurile germane au un echipaj de 40 oameni, majoritatea sîrbi și unguri, cîte 2 de fiecare șlep.

Încărcătura: cereale, alimente, alcool și tutun. Nu s-a observat exis tența armamentului. În noaptea de 27 august orele 24,0 un grup de circa 40—50 germani scăpați din luptele de la gară, au plecat spre Dunăre, luînd drept călăuză în mod forțat 2 țărani din orașul Zimnicea cu direcția pădurii Ciuvileana și au încercat să ocupe tancul petrolifer Topoliță făcînd uz de arme și grenade.

Marinarii români de pe mal și grănicerii de pe frontieră au deschis foc, refugiindu-se apoi cu barca în portul Zimnicea cerînd ajutor. Lupta s-a continuat de către grăniceri.

Sînt bănuieli că germanii se evacuează pe un șlep în Bulgaria.

Deasemenea tancul Topoliță s-a deplasat de la locul său fără a se ști unde. Sînt plecate patrule pentru prinderea germanilor fugari.

În orașul Zimnicea, în seara zilei de 25/26 august a.c. în urma luptelor pentru dezarmarea germanilor, care s-a terminat la orele 21,30 a fost rănit mortal locuitorul Ilie St. Neagu, de ani 60, care a sucombat la domiciliul său, situat în jurul gării, unde a avut loc lupta.

Militarii germani, care se găseau la aeroportul din Roșiorii de Vede, au fost dezarmați de garnizoana Roșiorii de Vede. Sînt în număr de 11 ofițeri, 72 subofițeri, 319 trupă, 30 femei și 85 ucrainieni (cazaci). Materialul ce-l posedau este în curs de inventariere de către organele militare.

În noaptea de 25/26 august a.c. au mai fost dezarmați 6 ofițeri,54 subofițeri și 107 soldați germani ce veneau de la Pitești, cu două autobuze și două autocamioane.

Toți germanii au fost opriți în Roșiorii de Vede de Comandantul militar român, pînă la noi ordine.

La Comandamentul 3 Armată din Roșiorii de Vede, s-au mai adus un număr de circa 100 soldați germani cu autocamioane, care erau în trecere de la Pitești, unde fuseseră dezarmați. Au fost reținuți la acel corp.

Ostașii germani de la aeroportul din Roșiorii de Vede s-au predat fiind dezarmați de unitățile Garnizoanei Roșiorii de Vede.

Soldații germani au dat foc la două avioane și materiale ce le aparțineau.

În ziua de 28 august a.c. orele 12,35 sergentul Pacheanu Mihai, cap. Tudeanu Nicolae și sold. Ilichi Tănase din Reg. 8 Călărași Roșiorii de Vede

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

pe cînd făceau de gardă la aeroportul german, au găsit o grenadă de mînă, pe care luînd-o unul dintre ei în mod imprudent, a explodat, rănindu-i pe toţi trei.

Răniţii au fost internaţi în spital, starea lor fiind gravă afară de soldatul Ilichi Tănase care a fost rănit mai uşor.

Cazul se cercetează de autorităţile militare.

Ţăranii agricultori din împrejurimile oraşului Tr. Măgurele sînt extrem de nemulţumiţi, privitor la vînzarea grîului.

Cu toate că Federala „Cuza Vodă" din acel oraş le-a fixat preţul sub 300 lei dublu decalitru, nu-l cumpără sub diferite pretexte, fie că nu au bani, fie că grîul nu e curat.

Din această cauză ţăranii sînt obligaţi să transforme grîul în făină la mori şi apoi s-o plaseze în mod clandestin la brutarii din Tr. Măgurele, fapt care atrage după sine amenzi pentru aceşti agricultori.

Arh. St. Buc., fond Inspectoratul Regional de Poliţie Bucureşti, dosar nr. 161/1944 f. 155

20

1944 septembrie 18. Raportul Chesturii poliţiei municipiului Craiova asupra întrunirii ce a avut loc în ziua de 17 septembrie în sala cinematografului „Rio" din Craiova a membrilor „Apărării Patriotice".

ROMANIA
CHESTURA POLIŢIEI MUNICIPIULUI
CRAIOVA
Nr. 3535 — 1944 septembrie 18 *Confindenţial*

DOMNULE PREFECT,

Avem onoarea a vă raporta că în ziua de 17 septembrie 1944 la orele 10 a.m. în Craiova a avut loc o mare întrunire a Apărării Patriotice care s-a ţinut în sala de cinematograf „Rio".

Biroul întrunirii a fost constituit din domnii Nicu Popilian avocat, preşedinte al întrunirii, Ion Popescu-Puţuri preşedintele organizaţiei P.C.R.-ului — Secţia Craiova, Băzăvan Constantin din partea organizaţiei Partidului Social Democrat din Craiova, Eugen Constant, Voicu Ştefan, ziarist, profesor Schintee Ion şi profesor Măndoiu din partea Comitetului Central al Apărării din Bucureşti.

Au vorbit d-nii avocaţi N. Popilian, care a deschis întrunirea, Ion Popescu-Puţuri, Schintee Ion, profesor Măndoiu, Băzăvan Constantin, Eugen Constant, Bodnăraş Emilian, şeful formaţiunilor patriotice din reg. Oltenia, Corăceanu Dumitru din partea lucrătorilor tipografi, Radu Constantinescu din partea org. Partidului Social Democrat, Dinulescu Dumitru din partea *lucrătorilor de la Uzina Comunală, Ciobanu Toma din partea tineretului tipograf*, Mihăilescu Ilie din partea funcţionarilor din comerţ, Ion Vintilă din partea medicilor comercianţi, Bădică Ilie din partea tineretului muncitor şi prizonierilor de la Stalingrad, lucrătorul Dăncescu din partea lucrătorilor metalurgici, lucrătorul Răduţ din partea lucrătorilor din porturi, învăţător Petre Tetoiu din partea învăţătorilor şi Ion Niculescu Sis, ţăran, din Gioroc-Dolj din partea plugarilor .

În general fiecare din vorbitori a căutat să arate rostul organizaţiei Apărării Patriotice, cerînd strîngerea rîndurilor în această organizaţie pentru cucerirea reală a drepturilor democratice cucerite pînă în prezent numai pe hîrtie, cucerirea Ardealului şi distrugerea totală a fiarei hitleriste-fasciste şi reprezentantului ei din ţară — Garda de Fier — legionarii şi curăţirea aparatului administrativ de astfel de elemente.

Spre deosebire de majoritatea vorbitorilor d-l Ion Popescu-Puţuri, a scos în evidenţă şi cîteva situaţii locale care sînt de neîngăduit sub actualul regim.

Astfel adresîndu-se la actualul domn prefect al judeţului, a arătat că se menţine în pasivitate şi nu numai că nu a căutat să colaboreze cu şefii organizaţiilor politice din Blocul Naţional din Craiova dar chiar a evitat să ia contact cu aceşti reprezentanţi, socotind că această atitudine şi inerţie este direct un sabotaj şi a cerut schimbarea prefectului. Din public s-a strigat „jos cu el".

De asemenea s-a arătat că şi dl. primar al Municipiului Craiova ca şi Dl. prefect a evitat contactul şi colaborarea cu organizaţiile din Craiova ale partidelor politice din bloc iar în aceste timpuri a numit ca ajutor de primar pe Stănescu Dumitru conducătorul „Tipororului" din stra-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

da Unirii, arătînd că în aceste posturi de răspundere trebuie să fie numiţi oameni cinstiţi, nu ca dl. Stănescu Dumitru.

Publicul a strigat „afară cu el", tot dl. Popescu Puţuri a arătat că deşi a reintrat în vigoare Constituţia din 1923, guvernul refuză să o pună în aplicare şi cere ca toate dispoziţiunile Constituţionale să fie aplicate prin noi legi, întrucit sînt încă în vigoare legile create de regimul antonescian.

În special s-a referit la legile care au deferit Curţilor Marţiale infractori de drept comun, cerînd ca imediat să se trimită instanţelor respective toate cazurile de infracţiuni de drept comun care se află în prezent la Curţile Marţiale.

Asupra acestui ultim punct, a insistat mult şi preşedintele întrunirii dl. avocat N. Popilian.

Au asistat aproximativ 1000 persoane din toate straturile sociale.

De asemenea s-a cerut lărgirea Blocului Naţional Democrat cu Frontul Plugarilor şi Uniunea Patriotică.

La sfîrşit s-a încheiat o moţiune cu mai multe puncte. În ultimul punct cerîndu-se guvernului ca condiţiunile armistiţiului să se aplice cu sinceritate, pentru ca ţara să nu cadă într-o prăpastie mai mare ca pînă acum.

Această moţiune urma să fie trimisă guvernului. S-a mai trimis o telegramă d-lui general Sănătescu şi una M. S. Regelui.

Chestorul Poliţiei,
ss. Indescifrabil L. S.

Şeful Biroului şi siguranţei
Comisar
ss Indescifrabil

Domniei sale D-lui Prefect al jud. Dolj.

Arh. St. Craiova, fond Inspectoratul general administrativ Circ, VI-a Craiova, dosar nr. 14/1944, f. 570.

21

1944. Manifestul antifascist de luptă pentru eliberarea ţării şi a Europei de sub jugul hitlerist.

APEL,

Muncitori, ţărani şi intelectuali ANTIFASCIŞTI!

Evenimentele militare şi politice au impus popoarelor democratice hotărîrea de a începe lupta pînă la distrugerea completă a bandelor ocupante fascisto-hitleriste din Europa.

Anul 1944 înseamnă pentru întreaga lume o luptă decisivă pînă la eliberarea Europei de sub jugul hitlerist. C. N. de E. (Comitetul Naţional de Eliberare) va chema la luptă pe toţi iubitorii de pace şi libertate

MUNCITORI din fabrici şi ateliere ORGANIZAŢI-VĂ pînă nu e tîrziu. SABOTAŢI totul ce foloseşte războiului hitlerist, Un şurub prost montat, un minut nelucrat întîrzie mecanismul războiului fascist.

CEFERIŞTI, cuvîntul vostru este hotăritor. Numai de voi depinde dacă ajung sau nu tunurile în şanţ sau în mîna lui Hitler.

ŢĂRANI, ascunde-ţi recolta muncii voastre. Nu (o) daţi lui Hitler.

INTELECTUALI, voi prin grai şi scris înainte pentru o Românie liberă şi democrată.

Vrem retragerea trupelor de de frontul rusesc!

Procuratura locală Arad, fondul Parchetul Tribunalului Arad, dosar nr. 1—5/1944, f. 17, 18.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

COLECŢIA „HURMUZAKI"

AURELIAN SACERDOŢEANU

Istoria se scrie numai pe bază de izvoare. Lucrul acesta este atît de firesc încît se poate spune că acolo unde lipsesc izvoarele istorice nu există nici istorie. Aceste izvoare sînt însă de multe feluri, în general cuprinse în două categorii mari : izvoare scrise şi urme ale culturii materiale. Cele dintîi vorbesc prin ele înseşi fiind lesne de înţeles în timp ce urmele culturii materiale, obişnuit numite izvoare arheologice, dau naştere la numeroase interpretări. Este sarcina istoricului să le folosească în condiţiile cele mai bune.

De obicei fiecare popor îşi are izvoarele sale proprii, indigene. Acestea sînt şi cele mai preţioase pentru istoria sa fiindcă sînt rezultatul experienţei proprii şi izvorăsc din practica vieţii lui. Dar adesea la unele popoare ele lipsesc cu totul sau sînt prea puţine şi nu destul de cuprinzătoare. În cazuri fericite le vin în sprijin izvoarele istorice rămase de la alte popoare vecine sau cu care au fost în contact mijlocit sau nemijlocit. Acestea completează de multe ori golurile pe care le-au lăsat izvoarele indigene. În această privinţă poporul român, în mai mare măsură de cît alte popoare, este tributar izvoarelor străine, cu alt cuvînt numite externe fiindcă au fost consemnate de membri ai altor societăţi decît a noastră.

În fond însă nici o istorie naţională nu se poate scrie numai cu izvoare indigene. *Acest lucru s-a observat de mult şi toţi istoricii, începînd cu* Herodot, au recurs la izvoare străine pentru a putea scrie o istorie naţională mai lămurită. Nici istoricii noştri nu s-au abătut de la acest principiu statuat de necesitate. Cu puterile lor de investigaţie au făcut tot ce le-a stat în putinţă să umple lacunele observate în desfăşurarea procesului istoric al poporului nostru, ca de pildă Miron Costin, Constantin Stolnicul Cantacuzino, Dimitrie Cantemir şi Radu Popescu. Cu osîndire demnă de lăudat a continuat şi Gheorghe Şincai, cel mai aprig cercetător de arhive. Dar imensa lui acumulare de material nu i-a mai lăsat timp să scrie şi o *istorie*. Neajunsul acesta nu se observă numai la Şincai.

Nu mai stăruim asupra acestui lucru evident : greutatea de a strînge materialul şi de a construi şi opera pentru care l-ai strîns. Aşa se explică faptul de ce, mai ales în secolul trecut (în Apus încă din secolul al XVII-lea), toţi istoricii s-au dedicat cu tot avîntul publicării de izvoare istorice atît din ţară cît şi din străinătate. Începutul la noi se datoreşte lui Mihail Kogălniceanu şi lui Nicolae Bălcescu. Apoi au continuat să apară pu-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ternici stîlpi ai publicaţiilor de izvoare istorice: B. P. Hasdeu, Al. Papiu-Ilarian, Nicolae Iorga, Ioan Bogdan, Mihai Costăchescu şi alţii [1]. Şi acum procesul acesta este în continuare şi, de bună seamă, nu va înceta niciodată.

Nevoia de cunoaştere a cît mai multe izvoare istorice era aşa de mare în secolul trecut încît s-au făcut numeroase propuneri de investigaţie şi planuri de publicare. Din nefericire numai unele au putut fi traduse în faptă. Una din aceste realizări, pe care o putem socoti mare realizare, a fost şi seria de documente externe intitulată: *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki*, numită obişnuit *Colecţia „Hurmuzaki"* sau, cum i-a zis Iorga, *Acta extera* [2]. Ea este în acelaşi timp „cea mai importantă sursă de informaţii occidentale pentru relaţiile politice ale ţărilor dunărene şi din Balcani [3].

Iniţiativa, colaborarea şi realizarea ei fac obiectul expunerii de faţă. Nu vor lipsi nici avatarurile învinse, cum nici folosul ce a adus ştiinţei noastre istorice [4].

I. ISTORICUL COLECŢIEI

Începutul colecţiei stă într-o pasiune răsărită pe neaşteptate şi urmărită cu stăruinţă o viaţă întreagă. E vorba de Eudoxiu Hurmuzaki născut în 1811, care, trimis la studii la Viena, şi-a dat seama de nevoia unei istorii documentate a poporului său. Pentru aceasta trebuiau cercetate arhivele, atît de puţin explorate de noi. Începutul se aşează pe la 1845 în arhivele vieneze şi continuă ani de zile cu alte arhive din Imperiu şi din afara lui. Vederile sale mergeau mult mai departe dar lucrînd numai cu resurse proprii nu a putut înainta atît cît dorea. După zece ani de cercetări a fost nevoit să se întoarcă acasă cu un bogat material documentar cules — se estimează la 6000 documente — dar nu cît crezuse că poate aduna [5]. Dîndu-şi seama că nu e complet Eudoxiu nu l-a tipărit, cum n-a tipărit nici schiţa de istorie alcătuită pe baza materialelor pe care le cunoscuse [6].

În această situaţie pe Eudoxiu Hurmuzaki îl ajunge sfîrşitul vieţii în martie 1874. lăsînd toată lucrarea în seama lui D. A. Sturdza. Acesta

[1] Despre acestea trimit la studiile mele, *Ceva despre un corpus al izvoarelor istoriei românilor* şi *Izvoarele istoriei românilor*, republicate în *Îndrumări în cercetările istorice*, Bucureşti, 1945, p. 65—128, unde se dă informaţia corespunzătoare.

[2] Recenzie la vol. XVI în „Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale", I (1914), p. 83.

[3] Ibidem p. 79.

[4] Pentru perioada de început vezi N. Iorga, *Despre adunarea şi tipărirea izvoarelor relative la istoria Românilor. Rolul şi misiunea Academiei Române*, în „Prinos lui D. A. Sturdza", Bucureşti, 1903, p. 1—127, care cuprinde, pe lîngă o prezentare critică a operei predecesorilor săi în spiritul de atunci al vremii, şi o indicaţie amănunţită asupra izvoarelor privitoare la istoria noastră conservate în arhive externe şi ce mai trebuie făcut în această privinţă. Totodată se arată în ce publicaţii româneşti şi în ce condiţii au apărut unele din aceste izvoare, încă foarte puţine la acea vreme.

[5] T. Bălan, *Eudoxiu Hurmuzaki şi colecţia lui de documente*, în „Anuarul Institutului de istorie naţională", X (1945), p. 227—235.

[6] Eudoxiu Hurmuzaki, *Fragmente zur Geschichte der Rumänen*, 5 vol., Bucureşti, 1878—1886. Primele trei volume au apărut şi în traducere română de Ioan Slavici, Bucureşti, 1879—1900.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

a socotit potrivit să o lase în dar Academiei Române, adică tot materialul documentar adunat, cum şi fragmentele de istorie pe care le putuse redacta [7], cădea în sarcina Academiei să le valorifice. Cu sprijinul Ministerului Cultelor şi al Instrucţiunii Publice, ministru fiind Titu Maiorescu, această valorificare a şi început formîndu-se o comisie specială din care făceau parte Mihail Kogălniceanu, Al. Odobescu, Teodor Rosetti şi D. A. Sturdza, iar ca secretar Ioan Slavici. Publicarea a început cu volumul al VII-lea (1876) cu caracter comemorativ şi a continuat timp de aproape şaptezeci de ani (1942), cu un total de 45 volume în 4° mare.

Academia Română şi comisia specială au mers însă mai departe, socotind că este necesară completarea materialului şi cu ceea ce s-ar mai putea afla prin cercetări suplimentare. Aşa a început seria de misiuni în străinătate, care au îmbogăţit enorm fondul iniţial de documente [8]. Aceste cercetări au cerut mari sacrificii băneşti pe care Academia cu greu le suporta. Ritmul apariţiei volumelor proiectate însă a fost încetinit.

Despre toate acestea, cu matură chibzuinţă scrie Ioan Bogdan: „Pentru publicarea izvoarelor externe s-a deschis cea mai fecundă eră prin marea întreprindere a Academiei Române, a cărei bază a pus-o Eudoxiu Hurmuzaki prin documentele adunate într-un lung şir de ani... În volumele II—VII a intrat întreg materialul lui Hurmuzaki [9] cuprinzînd sec. XVI—XVIII. El a fost completat apoi cu bogatele rezultate ce le-a dat explorarea arhivelor din Roma, Veneţia, Stockholm, Paris, din Galiţia, din Rusia şi din Polonia, precum şi cu documentele vechi (sec. XIII—XVI) din publicaţiunile străine. Astfel colecţia Hurmuzaki reprezintă astăzi cel mai bogat repertoriu de acte şi documente referitoare la istoria politică a românilor, din cele mai vechi timpuri şi pînă la domniile regulamentare" [10].

La greutăţile financiare pe care le înfrunta colecţia s-au mai adăugat şi întîmplări de altă natură, în special stările de război, care nu au fost puţine în acest răstimp. S-a arătat soarta unuia din volume, XIX, 1 (1922): „Volumul era aproape gata cînd, în august 1916, România intră în război... În timpul ocupaţiunii străine coalele tipărite fură cu greu salvate de distrugere. Cîteva coale s-au şi pierdut şi au trebuit să fie culese din nou... După încheierea păcii şi realizarea visului de aur al neamului nostru condiţiile de tipar deveniră foarte grele, ba chiar imposibile pentru mijloacele modeste ale Academiei Române. Din cauza aceasta continuarea lucrării a trebuit să fie amînată pentru timpuri mai prielnice. Cu toate că aceste timpuri n-au sosit încă, totuşi am crezut că este bine să încheiu cel puţin partea întîia a volumului al XIX-lea, pentru a o da publicităţii,

---

[7] D. A. Sturdza, *Eudoxiu Hurmuzaki. Notiţă biografică citită în Societatea Academică Română*, în „Columna lui Traian", VIII (1877), p. 485—491.; D. Onciul, *Titu Maiorescu şi Academia Română*, în „Convorbiri literare", XLIV, 2 (1910), p. XC—XCI.

[8] N. Iorga, *Despre adunarea şi tipărirea izvoarelor istorice*, p. 113, A. Sacerdoţeanu, *Biblioteca Academiei şi istoria scrisului şi tiparului în România*, în „Studii şi cercetări de documentare şi bibliologie", 2—3/1967, p. 222.

[9] În fapt 13 volume. T. Bălan, *op. cit.*, p. 236—237 apreciază la 12 volume, incluzînd şi vol. VIII-IX dar înlăturînd unele părţi din volumele precedente.

[10] I. Bogdan, *Istoriografia română şi problemele ei actuale*, Bucureşti, 1905, p. 14—15 (Academia Română, Discursuri de recepţie).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

rămînînd ca cu partea a doua să se înceapă îndată ce mijloacele materiale ale Academiei o vor permite" [11].

Dar continuarea nu a fost uşoară. Partea a doua a volumului a apărut abia după 16 ani, şi editorul o motivează aşa : „Întîrzierea aceasta se datoreşte faptului că Academia Română, avînd de satisfăcut alte nevoi mai urgente, n-a dispus de fondurile necesare pentru continuarea publicaţiei. Cu sumele modeste ce s-au alocat de Ministerul Educaţiei Naţionale şi de Academie an de an pentru continuarea Colecţiei Hurmuzaki, am izbutit să dăm publicităţii această a doua parte a volumului XIX" [12].

O soartă mai tragică a avut şi volumul următor, tipărit şi distrus în timpul războiului care a urmat şi din care azi se cunosc doar trei exemplare.

Comisia instituită pentru publicarea documentelor culese de Eudoxiu Hurmuzaki socotea că acestea puteau constitui cam zece volume, dar nu putea începe tipărirea fiindcă lipseau copiile documentelor celor mai vechi şi care ar fi trebuit să fie cuprinse în volumul întîi. Socotind potrivit să publice cu prioritate materialul comemorativ privitor la Grigore Ghica, colecţia a început cu volumul VII, care ar fi fost corespunzător seriei. Hotărînd însă să nu întîrzie prea mult apariţia volumelor precedente dacă ar fi lucrat numai cu forţele comisiei, s-a făcut apel la colaborări externe, specialişti cunoscuţi sau arhivişti. Prin aceştia Academia Română a obţinut o serie de copii după numeroase documente.

Nu putem cunoaşte numele tuturor acestor copişti colaboratori fără o cercetare de arhivă. În cadrul planului nostru este suficient să extragem ceea ce reflectă colecţia însăşi şi unele relatări sporadice. Putem spune că a fost o colaborare internaţională extrem de preţioasă deşi de valoare negală.

Uneori copiştii şi colaţionatorii de documente sînt arătaţi nominal, alteori apar în genericul personalului din serviciul arhivelor. Astfel Direcţia Arhivei Vaticane a colaţionat documentele publicate de Theiner în care „se strecuraseră diferite erori de tipar, mai multe lecţiuni necorecte şi supliniri de texte" [13]. B. Cecchetti, directorul arhivei din Veneţia, a ales cu îngrijire acte din corespondenţa bailor de la Constantinopol ; un control a făcut şi Frollo [14]. De la Viena, de unde a scos multe copii însuşi Eudoxiu Hurmuzaki, a trimis unele copii Thallóczy, directorul *arhivei Ministerului de finanţe* [15], *iar D. A. Sturdza a procurat copii după* rapoartele agenţiilor austriace din Bucureşti şi Iaşi [16]. De la Constantinopol, mai ales din biblioteca Metohului Sfîntului Mormînt, a trimis copii învăţatul Manoil Ghedeon [17]. Alte copii le procură D. A. Sturdza şi I. Kalinderu [18]. C. T. Odhner, directorul arhivelor regale suedeze din Stock-

[11] Hurmuzaki— Nistor, XIX, 1 (1922), p. III—IV.

[12] Ibidem, Partea a II-a (1938), *Prefaţa*.

[13] Hurmuzaki — N. Densuşianu, I (1887), *Prefaţă*.

[14] N. Iorga, *Despre adunarea şi tipărirea izvoarelor* p. 114.

[15] Hurmuzaki — I. Bogdan, Supl. II, vol. I (1893), p. IX.

[16] Hurmuzaki — I. I. Nistor, XIX, 1 (1922), p. III—IV.

[17] Hurmuzaki— N. Iorga, XIV, 1 (1915), p. I; XIV, 3 (1936), p. VII. Din copiile lui Ghedeon vre o sută „s-au pierdut, din nenorocire, la tipografie, deşi ele fusese transcrise în cele mai bune condiţii ; ele cuprindeau acte de la 1700 înainte. Într-o viitoare călătorie la Constantinopol le vom copia şi adăugi" zice Iorga, XIV, 1, p. V.

[18] Hurmuzaki— N. Iorga, XIV, 1 (1915), p. II, Despre arhivele din Constantinopol vezi şi N. Iorga, *Despre adunarea şi tipărirea izvoarelor*, p. 122.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

holm, a căutat documente rămase de la Gheorghe Ştefan refugiat la Stettin şi corespondenţă privitoare la Constantin Brîncoveanu şi Nicolae Mavrocordat [19]. Arhivele din Cracovia, cercetate de B. P. Hasdeu şi I. Bianu, au dat copii prin Bentkowski, Dygasiñski şi Th. Luszczyñski, prin doi studenţi (cu multe greşeli) şi funcţionari de bibliotecă, rele şi necolaţionate [20]. La Varşovia din arhiva Zamoyski funcţionarii arhivei şi ai bibliotecii au făcut copii „foarte frumoase şi exacte" controlate de bibliotecarul Przyborowski [21], iar la Liov personalul institutului Ossolinski a dat copii „controlate cu foarte mare băgare de seamă de învăţatul director al institutului, Dr. W. Kętrzynski" [22]. Mai înainte Al. Papiu Ilarian făcuse copii din arhiva conţilor Dziatyúski din Kornik. În sfîrşit din Arhivele Ministerului Afacerilor externe din Peterburg a făcut copii G. Yakschitch [23].

Pe lîngă aceştia s-au adăugat şi alţi binevoitori care au comunicat copii de pe acte ori au înlesnit procurarea lor, ca de pildă Constantin Erbiceanu, C. D. Anghel sau parohul H. Meyer de la biserica luterană din Bucureşti [24], Marcu Beza, Remus Caracaş [25] şi Iulian Marţian [26].

În locul copiilor manuale începe să se folosească încetul cu încetul copia fotografică. Pentru colecţia Hurmuzaki s-a folosit un mare număr de copii fotografice din arhivele de la Moscova dăruite de N. Kretzulescu [27]. La acestea s-au adăugat şi altele, din care numai cîteva au fost reproduse în colecţie, celelalte alcătuind importanta colecţie de fotografii a Bibliotecii Academiei.

O contribuţie importantă au adus şi diverşi traducători, nu întotdeauna amintiţi în prefeţe sau note. În afară de cei trecuţi în rîndul editorilor, ca I. Skupiewski sau Emil Kalużniacki, şi „persoane ce cunosc această limbă" [28] sau „o persoană care-mi stă foarte aproape" [29] — este vorba de limba maghiară—nominal se amintesc Maria N. Iorga [30] şi V. Caba [31].

De la colaborare întîmplătoare sau din sarcina Academiei s-a trecut a răspunderea directă a celor ce au adunat materialul îngrijindu-se în acelaşi timp şi de tipărirea lui. Numele lor stau înscrise pe fiecare

---

[19] Hurmuzaki— I. Bogdan, Supl. II, vol. I (1893) p. IX. Copiile „bune şi sigure" au fost făcute de un profesor polon de la Stockholm. Cf. şi N. Iorga, op. cit., p. 115—116.
[20] Hurmuzaki — I. Bogdan, Supl. II, vol. I (1893), p. VII-IX.
[21] Ibidem, p. VIII.
[22] Ibidem, p. VII.
[23] Hurmuzaki— N. Iorga, XVIII (1916), p. 373.
[24] Ibidem, X (1897), p. LXXXII.
[25] Ibidem, XIV, 3, (1936), p. VIII.
[26] Ibidem, XV (1911), p. III.
[27] Hurmuzaki—N. Densusianu, 1, 2 (1890) Prefaţă.
[28] Hurmuzaki—N. Iorga, XI (1900), p. XCVI, n. 1.
[29] Ibidem, XV (1911), p. III.
[30] Ibidem, X (1897), p. LXXXII.
[31] Ibidem, XV, 2 (1913), p. 1838.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

volum, cele mai multe revenind lui Nicolae Iorga. În ordine alfabetică acestea sînt :

1. Ioan Bogdan, vol. S. II, 1, 2, 3 în colaborare (3 vol.).
2. C. Colescu-Vartic, vol. S I, 5 şi 6 colab. (2 vol.).
3. N. Densusianu vol. I, 1, 2, colaborare, II 2, 3 colab. 4 şi 5 (6 vol.).
4. C. Esarcu, vol. III 1 colaborare (1 vol.).
5. N. Hodoş, vol. XVI, XVII, XVIII colab. (3 vol.).
6. N. Iorga, vol. X, XI, $XII^{1,2}$ $XIV^{1,2}$, XV 1, 2, XVIII colab. (10 vol.),
7. E. Kalużniacki, vol. I^2, II 2, 3 colab. (3 vol.).
8. C. Litzica vol. XIIIbis, colab. (1 vol.).
9. O. Lugoşianu, vol. S I^4 colab. (1 vol.).
10. G. Murnu, vol. XIIIbis colab. (1 vol.).
11. I. I. Nistor, vol. $XIX^{1,2}$, XX, XXI (4 vol.).
12. Al. Odobescu, vol. S I^1 colab.^{2,3} (3 vol.).
13. A. Papadopulos-Kerameus, vol. XIII, XIII colab. (2 vol.).
14. I. Skupiewski, vol. S $II^{1,2,3}$ în colaborare (3 vol.).
15. I. Slavici, vol. II^1 $III^{1,2}$ colab. $IV^{1,2}$, $V^{1,2}$ VI, VII, VIII, $IX^{1,2}$ (12 vol.).
16. D. A. Sturdza, vol. S I^4, 5 şi 6 colab. (3 vol.).
17. D. C. Sturdza, vol. S I^4 colab. (1 vol.).
18. Gr. G. Tocilescu, vol. S I^1, colab. (1 vol.).

Singurul nume care nu apare pe foaia de titlu este al lui I. Slavici, secretarul colecţiei, care a avut sarcina să ordoneze şi să tipărească documentele copiate de Hurmuzaki. Apare ca atare în listele de pe coperţile volumelor ulterioare. El a depus o conştiincioasă muncă în perioada cea mai grea a colecţiei.

Cu toate acestea nu se poate spune că despoierea fondurilor arhivistice a fost totală. Starea de evidenţă a depozitelor de arhive nici nu o putea asigura atunci. Aceasta este o cauză obiectivă. Dar mai sînt şi altele pe care le-a observat marele răscolitor de arhive care a fost N. Iorga. El spune că nu s-au copiat toate actele de către copiştii angajaţi „din cauza trecerii cu vederea a legăturii lor cu istoria românilor ori a principatelor româneşti, sau din cauza scrisorii grele — aşa o cerere a braşovenilor către Ştefan cel Mare şi o scrisoare a acestuia, din cele mai preţioase acte din întreaga istorie a noastră — nu fuseseră copiate" [32]. Deci puţine cunoştinţe de istorie şi slabă pregătire paleografică.

Tot Iorga a observat că o scrisoare din anul 1719, a doamnei Zamfira *a lui Ioan Vodă Mavrocordat „lipseşte în copia Ghedeon"*, dar pe care o remarcase Legrand [33].

Colecţia Hurmuzaki reprezintă un efort de muncă excepţional şi un conţinut extrem de bogat. Orice exprimare în cuvinte nu poate spune totul aşa cum o poate arăta acest tabel sinoptic : vezi p. 37—38 tabela).

Cum este firesc în colecţie se descriu multe sigilii, iar unele din ele se reproduc fie în desen, fie în fotografie. Le arătăm în ordine cronologică:

1563 ianuarie 15. Despot vodă, fragment din sigiliu (Supl. II, vol. I, p. 224).
1585 aprilie. Doamna Ecaterina a lui Alexandru Mircea vv. (XIV, 1, p. 79).
1595 octombrie 28 Ieremia Movilă, sigiliul mic (Supl., II, vol. I, p. 367).
1595 decembrie 16. Idem, sigiliul mijlociu (Ibidem, p. 372).
1597 mai 20. Mihai Viteazul. (Ibidem, p. 419).
1789 aprilie 12. Doamna Marioara Mavrogheni. (XIV, 3, p. 439).

[32] N. Iorga, prefaţă la vol. XV, 1 (1911), p. 1.
[33] Idem, XIV, 2, (1917), p. 852.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Volum	Anul tipăririi	Pagini tipărite				Planșe	Facs.	Nr. doc.	Anii extremi ai doc.	Editori
		Prefață	Tabla doc.	Textul doc.	Indici					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
VII	1876	—	20	533	48	1	—	308	1750—1818	(I. Slavici)
VI	1878	—	22	648	49	1	10	355	1700—1750	(I. Slavici)
III, 1	1880	—	28	552	48	1	—	443	1576—1599	C. Esarcu (Ion Slavici)
IV, 1	1882	—	34	708	—	1	—	629	1600—1649	(I. Slavici)
IV, 2	1884	—	38	592	92	1	2	733	1600—1650 (1576)	(I. Slavici)
V, 1	1885	—	20	547	v.V, 2	1	1	362	1650—1699	(I. Slavici)
S.I, 2	1885	—	46	757	—	1	—	1 936	1781—1814	A. I. Odobescu
S.I, 1	1886	—	69	1 003	—	1	—	1 414	1518—1780	Gr. G. Tocilescu A.I. Odobescu
V, 2	1886	—	24	338	66	1	—	475	1650—1699	(I. Slavici)
I, (1)	1887	2	30	701	—	5	—	553	1199—1345	Nic. Densușianu
III, 2	1888	—	32	536	37	1	—	563	1576—1600	(Ion Slavici)
S. I, 3	1889	—	31	596	—	1	1	203	1709—1812	A. I. Odobescu
I, 2	1890	1	48	889	—	7	—	691	1346—1450 (1198—1459)	Nic. Densușianu Emil Kałużniacki
II, 1	1891	—	42	754	68	1	—	722	1451—1575	(Ion Slavici)
II, 2	1891	—	47	729	—	1	—	534	1451—1510	Nic. Densușianu Emil Kałużniacki
S.I, 4	1891	—	28	596	—	1	—	415	1804—1849	D. A. Sturdza D. C. Sturdza Octavian Lugoșianu
II, 3	1892	—	40	748	—	—	—	462	1510—1530	Nic. Densușianu. Emil Kałużniacki
S.II,1	1893	4	21	652	—	1	4	347	1510—1600	Ioan Bogdan I.Skupiewski
II, 4	1894	—	33	756	—	—	—	446	1531—1552	Nic. Densușianu
VIII	1894	—	46	540	v.IX.2	—	—	762	1376—1650	(I. Slavici)

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
S.I,5	1894	—	22	664	—	—	—	325	1822—1838	D. A. Sturdza C. Colescu-Vartic
S.I. 6	1895	—	29	633	—	—	—	304	1827—1849	D. A. Sturdza C. Colescu-Vartic
S.II,2	1895	1	18	624	—	1	6	286	1601—1640	Ioan Bogdan I. Skupiewski
II, 5	1897	8	32	770	—	—	—	413	1552—1575	Nic. Densuşianu
IX, 1	1897	—	49	691	v.IX, 2	—	—	807	1650—1747	(I. Slavici)
X	1897	98	32	694	44	1	24	776	1763—1844	N. Iorga
IX, 2	1899	—	19	279	56	—	—	337	1751—1796	(I. Slavici)
XI	1900	106	46	883	44	2	10	955	1517—1612	M. Iorga
S.II,3	1900	—	—	312	—	—	—	110	1641—1703	Ioan Bogdan I. Skupiewski
XII,1	1903	3	81	616	v.XII,2	3	8	976	1594—1600	N. Iorga
XII,2	1903	—	—	663	34	—	—	936	1600—1602	N. Iorga
XIII	1909	41	6	568	47	—	—	92	1592—1837	A. Papadopulos-Kerameus
XV,1	1911	3	74	775	v.XV,2	—	—	1 603	1358—1600	N. Iorga
XVI	1912	—	79	1 185	v.XVIII	—	—	2 151	1603—1824	Nerva Hodoş
XV,2	1913	—	102	1 167	103	—	72	1 892	1601—1825	N. Iorga
XVII	1913	—	41	1 131	v.XVIII	—	—	1 054	1825—1846	Nerva Hodoş
XIII bis	1914	46	3	507	12	—	—	92	1592—1837	A. Papadopulos-Kerameus G. Murnu, C. Litzica
XIV,1	1915	5	39	766	—	1	—	759	1320—1716	N. Iorga
XVIII	1916	4	21	494	70	—	—	327	1847—1851 (1595—1599)	Nerva Hodoş N. Iorga
XIV, 2	1917	—	27	520	—	—	—	515	1715—1777	N. Iorga
XIX, 1	1922	2	52	863	v.XIX.2	—	—	795	1782—1797	Ion I. Nistor
XIV, 3	1936	2	11	551	34	—	—	425	1560—1820	N. Iorga
XIX, 2	1938	1	53	777	40	—	—	997	1798—1812	Ion I. Nistor
XX	1940	4	54	862	—	—	—	900	1812—1823	Ion I. Nistor
XXI	1942	2	25	683	16	—	—	602	1828—1836	Ion I. Nistor
45	**în 67 ani**	**333**	**1914**	**30 853**	**908**	**35**	**138**	**30782**	**1199—1851**	—

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Nu lipsesc nici reproduceri de steme ca de pildă:
1599 ianuarie 11. Ioan Mieleczki nobil polon (Supl. II, vol. I, p. 516 şi 519).

Alte sigilii şi steme apar în facsimilele de documente sau de portrete care împodobesc volumele. În toată colecţia Hurmuzaki sînt 35 de planşe. Cele mai multe arată portrete de domni în foarte bună reproducere. 23 volume nu au nici o planşe, iar cîteva au mai multe reproduceri de documente (5 în I, 1; 7 în I, 2; 2 în XI şi 3 în XII, 1; o scrisoare a lui Luca Stroici e reprodusă în Supliment II, 1).

Pe lîngă aceste planşe în 10 volume se dau în text 138 facsimile de semnături şi de sigilii [34]. Cele mai numeroase sînt în volumul XV, 2, dar din nefericire reproduc calchieri făcute de editor. Aşa cum sînt ele au avut darul să provoace interes pentru studierea scrisului şi au determinat pe alţii să dea o mai bogată ilustrare cu scopul unei confruntări ştiinţifice.

II. METODE DE LUCRU

Colecţia Hurmuzaki a fost una din marile experienţe editoriale româneşti, de aceea ne-ar fi interesat să cunoaştem mai îndeaproape *metoda* după care au lucrat edificatorii ei, ca să fie şi un exemplu pentru lucrări similare ulterioare. Întîmplarea face să constatăm însă că avem prea puţine informaţii în acest sens şi în mare parte trebuie să o deducem din realizarea însăşi. Totuşi unii din editori au arătat-o şi socotim interesant să culegem aceste sporadice lămuriri.

În primul rînd vrem să ştim cum au procedat editorii înşişi la publicare, procedeele în general fiind criticate. Dar acest lucru trebuie privit sub trei aspecte, realităţi care singure pot da dreptul lor la critică negativă sau pozitivă. Mai întîi ei au folosit numeroase publicaţii anterioare pe care le-au cercetat şi au extras din ele ceea ce au socotit că interesează istoria noastră. Evident în ele s-au constatat greşeli şi, cînd a fost posibil, s-a făcut colaţionarea lor cu originalele. De cele mai multe ori aceasta nu a fost posibilă. N. Densuşianu arată cum s-a procedat în asemenea situaţie la documentele publicate de Ulianiţki, altfel un bun editor. În opera lui, zice Densuşianu, „întîmpinăm peste *tot locul o mulţime de erori tipografice* şi de pasage lipsite de înţeles. Unele din erorile evidente de tipografie le-am îndreptat noi înşine, toate celelalte obscurităţi însă rămîn în exclusiva d-sale răspundere" [35]. Altă cale nu era.

Spre a veni în sprijinul celor care vor relua lucrarea şi vor să verifice mult — puţinul bine pe care l-au putut face predecesorii, dau aici bibliografia consultată de ei. Nu e vorba de fişe bibliografice ci numai de indicaţii sugestive.

---

[34] Aşa de exemplu sigiliul lui Mihai Viteazul reprodus şi descris de Ioan Bogdan, Supliment II, vol. I, p. 419: †M[ИЛОСТІѠ] Б[ОЖІѠ]Ю ѠИХ[А]ИЛ[Ъ]ВОЕВОДА (Cu mila lui Dumnezeu Io Mihai voevod); celelalte litere sînt aşa de rău gravate încît nici nu se pot ceti. Am aştepta: ГОСПОДАРЪ ЗЕМАН ВЛАШКОЄ (Domn Ţării Româneşti), după analogia altor sigile". În realitate chiar din facsimilul dat de I. Bogdan se poate completa: ...ВОЕВОДА И ХЗ҃Р҃К (=la 7102) şi aparţine tipului al 3-lea descris de A. Sacerdoţeanu, *Autografe şi sigilii de la Mihai Viteazul*, în „Revista Arhivelor", IV, 2 (1941), p. 309.

[35] Hurmuzaki—Densuşianu. II, 2, (1891), p. 491.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Autori şi colecţii

Acta Tomiciana I: II 2 p. 548. II 3 p. 1.
A Hunyadmegyei történelmi 1884: II, 2 p. 9.
Akta Grodzkie i Ziemskie: II, 2 p. 53, 75. II, 3 p. 270.
Akty Zapadnoj Rossyi I: II 2. p. 367.
Albert Arnlacher, Urkundenbuch zur Gesch. der Stadt...Broos 1879: II 2 p. 120, II 3 p. 139. II 4 p. 23. II 5 p. 49.
Annal. Dipl. Wagneris — Iankovics: V. Wagner.
Annal. Flandricis Mayeri: I 2 p. 429.
Baluse, Miscell. I: II 1, p. 7.
Bartenstein, Kurzes Bericht: VII, p. 442.
Basilovits, Brevis notitia fundationis Theodori Koriathovici: II 5 p. 669, XIV 1 p.15.
Batthyány, Leges ecclesiasticae regni Hungariae I: II 2 p. 357.
N. Bănescu în Neamul românesc literar 1911: XIV 3. p. 5. Un poême grec vulgaire: XIV 1 p. 56.
Benkö, Milkovia: I 2 p. 376. II 2 p. 70. II 3 p. 132. II 4 p. 2. II 5 p. 446.
Wolffgangus Bethlen, Hist. de rebus Transilvanicis: II 5 p. 764, III 1 p. 199, XII 2, p. 690.
Marcu Beza, Urme româneşti: XIV 3 p. 2.
Ioan Bogdan, Vechile cronice: XIV 1 p. 46.
Charrière, Negotiations: Supl. I 1 p. 1.
Timotei Cipar, Arhiv filolog. : II 4 p. 168.
Codex diplomaticus comitum Károlyi 1882: I 2 p. 298, 447.
Codex diplomaticus comitum Zichy: I 2 p. 7.
Codex diplomaticus hungaricus Andegavensis: I 1 p. 579, I 2. p. 3.
Codex diplomaticus patrius Hungaricus: I 1 p. 126. I 2 p. 24.
Cornides, Vindiciae: II 4, p. 449.
Corpus juris hungarici 1779: I 2 p. 438, II 3, p. 213, II 4 p. 355.
Andreae Cricii Carmina, ed. Kazimir Morawski, Cracovia, 1888: Supl. II 1 p. 43.
Crusius, Turco-Graecia: XIV 1 p. 43.
G. Dančiić, Rječnik: I 2 p. 774.
Danilowicz — Skarbiec, Diplomatov: II 2 p. 367, 380.
Decreta, constitutiones 1854: II 4 p. 709.
De Miller, Epistolae imp. 1808: II, 5 p. 186.
N. Densusianu, Monumente Ţara Făgăraşului: II 3 p. 10. II 5 p. 381.
St. Dinulescu în Candela 1885: XIV 1 p. 217.
Dogiel, Codex diplomaticus: I 2 p. 295. II 2 p. 43. II 3 p. 732. II 4 p. 189, II 5 p. 32.
B. Dudik, Iter romanum: I 1 p. 148.
Dulişcovici, Istoriceskiea cesti: II 4 p. 685. II 5 p. 396. XIV 1 p. 15.
Josephus Carolus Eder, Adversaria II 3 p. 510.— De initiis iuribus: II 2 p. 291.— Observationes criticae: II 2 p. 342. — Scriptores rerum Transilv. II 3 p. 627.— Simigianum: II 4 p. 24.
J. Chr. Engel, Fortsetzungen der allg. Welthistorie XLIX: II 4 p. 574. II 5 p. 2— Gesch. der Moldau und Walachey: I 2 p. 502. II 2 p. 110. II 3 p. 359. II 4 p. 107. III 1 p. 288.— Gesch. des ungr. Reichs: II 2 p. 341.
Const. Erbiceanu, Cronicarii greci: XIV 1 p. 270.
Erdélyi történelmi adatok: II 4 p. 449. II 5 p. 358, 602.
C. Esarcu. Doc. din arhivele Veneţiei 1876: VIII passim.
Fabián, Arád vármegye leirása: II 3 p. 317, 643.
Karl Fabritius, Urkundenbuch zur Gesch, des Kisder Kapitels 1875: II 2 p. 346. II 3 p. 132. II 4 p. 519.
Farlatus, Illyricum Sacrum: I 1 p. 214.
Georgiûs Fejér, Codex diplomaticus: I 1 passim. I 2 pas. II 1 p. 18. II 2 p. 24. II 4 p. 53. II 5 p. 200.— Genus Ioannis Corvini: I 2 p. 665. II 2 p. 8.
Firnhaber, Notizblatt, 1852: II 2 p. 175.
L. C. Fleurius: I 2. p. 197.
M. Florianus, Historiae Hungaricae fontes domestici: I 1 p. 212—3.
Fraknoi, Liber rationum Ludovici II: II 3 p. 519.
Joannes Fridwaldszky, Reges Ungariae Mariani 1775: I 2 p. 200.
Stephan Gerlachs Tagebuch 1674: III 1 p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Manuil Ghedeon, χρονικὰ τοῦ Πατριαρχικοῦ : XIV 1 p. 49, 762. — Κανονικαί διατάξεις : XIV 2 p. 771. — Πατριαρχικαὶ διατάξεις : XIV 1 p. 420.
Gyarfás, A jàsz — kúnok tört. : II 2 p. 169.
Hermann Hagen, Jacobus Bongarsius 1874 : XI p. 192.
The Principal Navigations...by Richard Hakluyt 1598—1600 : III 1 p. 108, 122. XI p. 194.
J. von. Hammer, Gesch. des Osm. Reiches : VII p. 86.
Hazai Oklevéltár 1879 : I 2 p. 97, 456.
J. Hormayr — Hortenburg : I 1 p. 145.
Col. Hurmuzaki VII : Supl. I 1 p. 445.
Ierotei de Monembasia : XIV 1 p. 86.
N. Iorga, Doc. Cantacuzinilor : XIV 1 p. 202. — Doc. fam. Callimachi : XIV 2 p. 1118. — Studii şi doc. III şi XII : XIV 1 p. 15, 104.
Instruction et lettres 1588 : Supl. I 1 p. 99.
Jakab Elek, Oklevéltár Kolozsvár története : I 1 p. 577. I 2 p. 15. II 3 p. 237. II 4 p. 126.
Jubilejnoe izdanie vă pamjatu 300-lětnjago osnovanija livovskogo stavropigijskogo bratstva. Liov 1886 : Supl. II 1 p. 205. Supl. II 2 p. 1. 27 Supl. II 3 p. 1.
Kállay, Székely nemzet ered : II 5 p. 284.
Kalužniacki, Dokumenta 1878 : I 2 p. 816. II 3. p. 707.
Stephanus Katona, Historia critica regum Hungariae : I 2 p. 376. II 2 p. 179. II 4 p. 78.
Josephus C. Kemény, Notitia historico-diplomatica : I 1 p. 594, II 2 p. 110, 280. II 3 p. 309. II 4 p. 283. II 5 p. 297. — şi St. Kovács, Erdélyországi : II 5 p. 577.
M. G. Kovachich, Scriptores rerum Hung. minores : II 2 p. 148. II 4 p. 450. II 5 p. 11.— Suppl. ad vestigia comitiorum : I 2 p. 535. II 2 p. 318. II 4 p. 379.
Krassó vármegye története : II 4 p. 608. V şi Pesty.
Kubinyi, Mon. Hung. hist. I : I 1 p. 247. V. şi Mon. Hung. hist.
Lagarde : X p. 494.
Lampridis, Ἠπειρωτικὰ : XIV 1 p. 740.
Sp. Lampros, Ecthesis chronica : XIV 1 p. 717.
Langlois, Le Mont Athos : XIV 1 p. 40.
E. Legrand, Bibl. grecque vulgaire : XIV 1 p. 201.— Lettres de Mel. Pigas : XIV 1 p. 77. — Recueil de documents grecs : XIV 1 p. 132.
Lesviodax, Ist. bisericească : XIV 1 p. 314.
C. Litzica, Catalogul mss grec. XIV 1 p. 304.— Studii : XIV 1—p. 116.
Ljubić : V. Mon. Slav. meridionalium.
Lucio, Historia di Dalmatia : I 2 p. 70.
Petru Maior, Ist. bisericească : XIV 1 p. 15.
C. G. Mano, Doc. fam. Mano : XIV 2 p. 1102.
Mansi, Concilia : XIV 1 p. 40.
Manstein, Mémoires 1772 : Supl. I, 2 p. 21.
Martène, Veterum scriptorum 1724 : II 1 p. 8.
Martens, Recueil de Traités 1818 : VII, p. 408.
Masarachi în Φάρος XXVIII : XIV 3 p. 5.
Melchisedec, Cronica Huşilor : XIV 1 p. 194. — Notiţe istorice : XIV 1 p. 173.
Ioan Mihaly, Diplome maramureşene : XIV 1 p. 15.
Fr. Miklosich, Mon. serbica 1858 : I 2 p. 769—812 (cu bibliografie precedentă). — şi Müller, Acta patriarchatus : XIV 1 p. 1 sqq.
Monumenta comitialia regni Hung. II 3 p. 595. II 4 p. 87.
Mon. comit. regni Trans. : II 5 p. 23. XII 1 p. 341.
Mon. Germ. Hist. Scriptores XXIV : I 1 p. 188.
Mon. Hung. Hist. Diplomataria : I 1 p. 9 sqq. II 3 p. 363. II 4 p. 13.— Scriptores : II 4 p. 142. II 5 p. 47.
Mon. med. aevi historica res gestas Poloniae illustrantia : II 2 p. 11.
Mon. Spectantia historiam Slavorum merid. (Ljubić) : I 1 p. 110 sqq. I 2 p. 6 sqq.
Mon. Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia : II 3. p. 483.
K. Morawski : V. Andreae Cricii.
Muchanow, Sbornik : II 2 p. 416.
Müller, Die Vertheidiguns — Kirchen Siebenf. 1858 : II 4 p. 382. — Gesch. der sieb. Hospitäler : II 4 p. 456.
Muraviev, Snošenica Rossii : XIV 1 p. 173.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Neu-eröffnete ottomanische Phorten Fortsetzung 1701 : V 1 p. 308.
Neumann, Recueil de Traités : VII p. 485.
St. Nicolaescu, în Convorbiri literare XXXVI (1902) : XIV p. 164, 960. — în Universul XXXI nr. 116 : XIV 1, p. 114.
N. Nilles, Symbolae : XI p. 546.
Al. I. Odobescu, Mănăstirile închinate : XIV 1 p. 217.
Nic. Olah metrop. Strigoniensis : II 4 p. 442.
C. Paleologos, în Παρναςςός X : XIV 1 p. 201.
Papadopulos — Kerameus, Ἀναλέκτα : XIV 2 p. 875. — Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη : XIV 1 p. 201.
Papiu-Ilarian, în Traian 1869 : Supl. II 1 p. 554.
Pesty Frigyes, A szörényi bánság : I 1 p. 240, 679. I 2 pas. II 2 p. 2. 93, 136, 199. II 4 p. 8, II 5 p. 15 — Krassó vármegye története : I 1 p. 579. II 2 p. 15, 29. II 3. p. 3. II 4 p. 14. II 5 p. 99.
Petit, adaus la βυζαντινά χρόνικα : XIV 1 p. 195.
Diac. N. M. Popescu, Patriarhii Ţarigradului : XIV 1 p. 717.
Georgius Pray, Comentarii historici : II 1 p. 23. — Annal. veteres Hungarorum : Dissertationes : I 1 p. 253. I 2 p. 361. II 1 p. 28, 245. II. 5 p. 200, 291, III 1 p. 288.— Epistolae procerum regni Hung. : II 3 p. 161. II 4 p. 26. II 5 p. 25.— Specimen hierarchiae Hungariae : I 2 p. 665. II 3 p. 351.
Quellen zur Gesch. der Stadt Kronstadt : II 3 p. 135. II 4 p. 39.
Raccolta dei Trattati 1844 : VII p. 419.
Recueil des lettres Henri IV : Supl. I, 1, p. 111.
Recueil des pièces 1661 : Supl. I 1 p. 46.
Regel — Kurtz — Karablev, Actes : XIV 1 p. 10.
Reussner, Epistolae turcicae : XV 1 p. 86.
Ribier, Lettres et mémoires : II 5 p. 275.
Rykaczewski, Inventarium : I 2 p. 819. II 2 p. 53.
N. K. Sathas, Μεσαιωνικὴ βιβλιωθήκη : XIV 1 p. 223.
Mauriciu de Saxa, Mes reveries : IX 1 p. 649.
P. I. Schafarik. Elenchus actorum : II 2 p. 237.
Schenacher....Bibliotheca Tirolensis : XI p. 546.
A. L. Schlözer, Stats — Anzeigen 1782 : VII p. 488.
Schuller, Archiv I : I 1 p. 77, 436, 441.— în Archiv des Vereins N. F. : I 2 p. 112.— Siebenbürg. Rechtsgesch. : II 5 p. 692, —Umrisse : I 2 p. 33.
I. G. Schwandtner, Scriptores rerum Hungaricarum : I 2 p. 515.
M. Schwartner, Introductio : II 2 p. 383.
Scriptores rerum polonicarum (Szujski) : Supl. II 1 p. 190. I II 2 p. 1.
Sguropulo (Syropulo) 1660 : XIV 1 p. 38.
Speculum Carmelitarum : I 2 p. 330.
Spiess, Archivische Nebenarbeiten 1783 : II 2 p. 8, 26. — Aufklärungen : III 2 p. 318.
Starine V (1873) : II 3 p. 552.
Stinghe, Istoria Bisericii Scheilor : XIV 1 p. 100.
Storia della Guerra presente tra la Russia e la Porta Ottomana 1770 : VII p. 63,81.
Szabó : V. Székely oklevéltár.
Szádeczky L. Erdély es M. Vajda : XII 1 p. II.
Székely Mihaly, Székely nemzet : II 5 p. 284.
Székely oklevéltár : I 1 p. 249. I 2 p. 33. II 2 p. 70. II 3 p. 3. II 4 p. 2. II 5 p. 16.
Szeredai Antonius, Notitia veteris et novi cap. eccl. Albensis Transilvaniae : I 1 p. 358, 4 10.I. 2 p. 316. II 2 p. 40. II 3 p. 243. II 5 p. 379.— Series...episcoporum Transilvaniae : I 2 p. 549, 605.
Szirmay Antonius, Notitia comit. Ugochiensis 1805 : I 2 p. 265. — Szathmár vármegye : I 2 p. 275.
Teleki Hunyadiak kora : I 2 p. 285. 619. II 2 p. 27.
Teutsch. Urkundenbuch der ev. Landes-Kirche in Siebenbürgen : II 4 p. 372.— şi Firnhaber, Urkundenbuch zur Gesch. Siebenbürgens 1857 : I 1 p. 76 sqq. II 5 p. 602.
Thallóczy, Levelek Heraclides : II 5 p. 473.
Theiner A., Vetera Mon. hist. Hungariam sacram illustrantia : I 1 p. 58 sqq. I 2 p. 5 sqq. II 2 p. 18. II 3 p. 59.— Vetera Mon. Poloniae : I 2 p. 46. II 1. p. 21. II 2 p. 373. II 3 p. 227. II 4 p. 11. II 5 p. 480. III 1. p. 92, V 1 p. 109, VI p. 599.— Vetera Mon. Slav. merid. : I 1 p. 1 sqq. I 2 p. 239. II 2 p. 309 II 4 p. 104. II 5 p. 30.
Jos. Trausch., Articuli dietalis : II 5 p. 81.
Uljaniţki, Materiali 1887 : I 2 p. 296 II 2 p. 43.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

V. A. Urechia în Annal Acad. XIV 1. p. 259. XIV 2 p. 1288.
Uricariul (T. Codrescu): Supl. I 4 p. 227 sqq. Supl. I 5 p. 7 sqq. XIV 1 p. 163.
Vajda Laszló A erdélyi magános törvények historiája: II 5 284.
Victoria Sereniss. Poloniae regis 1531: Supl. II 1 p. 30.
Steph. Vida, Epistolae Mathiae Corvini 1744: II 1 p. IV, 5.
Vietor Threnodia Valachiae 1531: Supl. II 1. p. 43.
Βυζαντίνα χρονικά XIII: XIV 1 p. 10, 195.
Carolus Wagner, Analecta Scepusii sacri: II 4 p. 245. II 5 p. 450— Anal. dipl. Wagnero-Jankovics: I 2 p. 94, 243.— Collectanea genealogico-historico: I 2 p. 463. — Diplomatarium comitatus Sarosiensis: II 4 p. 242.
Wickenhauser, Moldava: II 3 p. 244. II 4 p. 44. II 5 p. 45.
M. Wiszniewski, Pomniki hist.: II 3 p. 706.
A. D. Xenopol, Ist. românilor IV: XIV 1. p. 247.
A. P. Zabloţki— Deseatovski, Graf P. A. Kiselev 1882: Supl. I 4 p 319 sqq.
Zaluski, Epistolarium historico-familiarium 1711: V 1 p. 518.
Zapiski odesskogo obscestva: XIV 1 p. 318.

Periodice

Albina românească 1833: Supl. I, 5, p. 44.
Archiv des Vereins f. sieb. Landeskunde, N. F. III.IV.XII: I 1. p. 578. I 2 p. 491. II 2 p. 148. II 3 p. 59. II 4 p. 61. V şi Schuller.
Arhiva românească I: XIV 1 p. 15.
Atheneul român 1888:XI p.
Buciumul I: XIV 1 p. 247.
Buletin. Foae oficială: Supl. I 5, p. 52. Supl. I 6 p. 11.
Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια XIV 1 p. 50.
Ἑλλ. φιλολ. σύλλογος XVII: XIV 1 p. 719.
Φαρος — Alexandria: XIV 3 p. VII.
Foae pentru minte 1840: Supl. I, 5 p. 7.
B. P. Hasdeu, Arhiva istorică: I 1 p. 120. II 3 p. 706—Traian I (1869): Supl. II 1 p. 47. Supl. II 2 p. 4.
Kurz, Magazin für Geschichte: I 1 p. 120. I 2 p. 69. II 2 p. 182. II 3 p. 326. II 5 p. 93.
Magazin istoric pentru Dacia: I 2 p. 316. II 2 p. 357. II 5 p. 43. XIV 1 p. 15.
Magyar Történelmi Tár I, II, XIX: I 1 p. 60. I 2 p. 93. II 2 p. 524. II 5. p. 14.
Nemzeti Társalkodo I (1838): I 1 p. 554.
Νέος Ἑλληνομνήμων VII: XIV 1 p. 718.
Revista contimporană 1874: Supl. I 4 p. 242.
Századók 1882: I 1 p.
Történelmi lapok I: II 2 p. 115.
Történelmi Tár 1878, 1883: II 3 p. 627. II 4 p. 129. II 5 p. 521. XII 2 p. 856.
Transilvania 1871—1874: I 1 p. 411. I 2 p. 45. II 2 p. 19. II 3 p. II 4 p. 6. II 5 p. 39.
Tudományos Gyüitemény 1832—1837: I 2 p. 276. II 2 p. 285. II 3 p. 349. II 5 p. 57.
Vrememik obščestva istorii i drevnostej Rossijskich XXI: I 2 p. 769—812.
Βυζαντίς I (1909): XIV 3 p. 5.

În al doilea rînd editorii s-au găsit în faţa unor copii de calităţi variate, adesea greşite. Despre acestea ne vorbeşte mai pe larg Ioan Bogdan. El spune că „avînd o sumă de copii atît de variate înaintea mea, am crezut că e bine să le public pe toate cu ortografia lor şi nu să urmez exemplul Academiei din Cracovia, care în publicarea actelor istorice a adoptat ortografia polonă modernă. Toate copiile primite de Academie, afară de cele din archivul Zamoyski, care au ortografia polonă modernă, par a fi fost făcute cu ortografia originalelor: altfel nu ne putem explica multele particularităţi ale vechii ortografii polone şi multele inconsecvenţe ale copiilor. În publicaţia de faţă noi nu ne-am depărtat întru nimic de copiile Academiei şi deci toate nepotrivirile cu ortografia polonă modernă,

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

precum şi toate inconsecvenţele ortografice nu sînt nici greşeli de tipar, nici neglijenţe de-ale noastre, ci se găsesc în copiile Academiei. Exemple nu mai citäm, deoarece se află în fiecare pagină; cunoscătorii vechii limbi polone le vor găsi de sine''. Şi mai departe : ,,În publicarea documentelor din acest volum am căutat nu numai a le reproduce în mod cît se poate de exact şi a nu le lăsa să se strecoare greşeli de tipar, dar am căutat a explica şi orice nume sau dată, care ar putea da naştere la îndoieli şi presupuneri. De asemenea am notat toate pasajele din texte, ce mi s-au părut stricate. Aşa se explică notele din lăuntrul şi de la sfîrşitul documentelor, menite să uşureze în cîtva misiunea istoricului, care va căuta să le exploateze'' [36].

În faţa unor greutăţi asemănătoare s-a aflat şi N. Iorga, care ,,şi-a dat toată osteneala pentru îndreptare, fără să aibă originalul înaintea ochilor, a locurilor, aşa de multe, care erau vădit greşite. El speră că a izbutit să o facă în chip satisfăcător. A trebuit apoi să introducă acea punctuaţie, atentă la toate nuanţele şi subliniind la toate lipsurile, neajunsurile şi greşelile expresiei, fără de care astfel de scrisori sînt adeseori neinteligibile. A treia sarcină era a restituirii grafice primitive, în forma însemnată pentru atîtea conjecturi şi ipoteze, în care toţi medieviştii tipăresc astăzi culegerile lor documentare. Pînă la 1601 am introdus, pentru uniformitate, la toate actele caracterele osebitoare ale vremii (*e* nediftongat şi *c* înainte de *i*, în loc de *t*). În sfîrşit note erau adeseori reclamate : le-am dat numai întrucît erau în adevăr de nevoie'' [37].

Eforturile acestor doi mari editori nu au fost zadarnice, căci au îmbunătăţit materialul documentar pentru cei ce aveau să se adreseze lui. Se pot face observaţii asupra acestui mod de editare. Deocamdată însă consider valabilă consideraţia lui Iorga : ,,Cu vremea astfel de acte se vor revedea şi întregi, şi desigur se va găsi cineva în plăcuta poziţie de a da peste cîteva decenii o nouă ediţie, cu sau fără obişnuitele critice nedrepte la adresa celui dintîi editor al lor'' [38]. Decenii multe au trecut dar noua ediţie n-a apărut.

În sfîrşit unii editori îşi tipăresc propriile lor copii. Şi aceste ediţii sînt de valori variate şi uneori puţin corecte. De aceste volume sînt răspunzători ei înşişi. Nu e locul să fiu nici apologetul nici criticul lor. Ar fi nedrept să o facem fără a ţine seama de ansamblul activităţii lor şi în afară de timpul istoric şi de mijloacele avute.

Majoritatea documentelor din colecţie sînt publicate in extenso. N. Densuşianu a motivat corect această necesitate : ,,Principiul nostru a fost că precum un fapt istoric nu se poate de ajuns lumina prin un singur document, tot asemenea este imposibil ca acelaşi fapt istoric să se poată judeca dintr-un mic extras sau din 2—3 rînduri ale aceluiaşi document.

,,A reproduce dintr-un document vechi numai cîteva excepte sau pasage, fără ca cetitorul să poată cunoaşte cohesiunea naturală a textului, a faptelor şi a împrejurărilor, pe lîngă aceea, că un astfel de mod de publicare nu corespunde cerinţelor moderne, dar aceste fragmente vor lăsa totdeauna în spiritul istoricului o nedumerire adîncă, dacă din acest document s-au extras toate părţile principale şi secundare, ce interesează studiul cestiunilor respective.

[36] Hurmuzaki— Bogdan, *Supliment*, II, vol. I (1893), p. IX— X.
[37] Hurmuzaki — Iorga, XV, 1 (1911), p. II.
[38] Ibidem.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

„Şi lucrul e foarte natural.

„La fiecare document din evul de mijloc, se prezintă înaintea cercetătorului o mulţime de întrebări, despre fapte şi persoane, cum şi despre împrejurările ce au dat naştere acestor fapte; în fine, dacă din punctul de vedere al studiului critic, documentul prezintă toate garanţiile de autenticitate ale epocii sale. Astfel, că la toate aceste întrebări nu este de ajuns numai un text mutilat, un extras steril şi enigmatic de 2—3 pasage" [39].

Fără îndoială că metoda aceasta este cea mai bună, cu condiţia să nu fie aplicată în mod excesiv. În colecţie sînt astfel de excese publicîndu-se documente întregi care nu corespund scopului colecţiei. Un regest inteligent poate servi cercetării satisfăcător [40].

Prin *regest* însă nu trebuie să înţelegem prescurtarea arbitrară a oricărui act. Astfel credem că Ioan Bogdan a greşit reproducînd numai părţi din unele documente motivînd că erau „de natură cu totul privată" [41]. Tocmai aceste informaţii particulare ne ajută să reconstituim mai bine viaţa socială din trecut.

Şi Iorga a folosit regestele, fapt motivat de fiecare dată. Nu înseamnă însă că totdeauna trebuie să procedăm aşa. El însuşi a observat inconvenientul regestelor făcute de alte persoane: „Observ că pentru documentele ungureşti m-am adresat la persoane ce cunosc această limbă; s-a întîmplat însă că regestul ce mi se da de două persoane deosebite era şi de cuprins deosebit, probabil după cum se părea uneia sau alteia că partea importantă a documentului e una sau alta" [42].

În general rezumatele sînt bine făcute. Cu toate acestea uneori denotă cunoştinţele insuficiente ale unora din alcătuitorii lor. Astfel la o scrisoare a lui Nicoale Costin din 1708 aprilie 4, în rezumat se spune că e vorba de „un oarecare Costin" [43].

De mult timp nu se mai poate concepe o lucrare ştiinţifică fără *index*, adică fără acel instrument de orientare necesar. Cu atît mai mult el este necesar în ediţii de documente şi monumente istorice. Colecţia Hurmuzaki în bună parte este lipsită de acest aparat esenţial. Volumele care sînt prevăzute cu indici nu arată o directivă comună, pe care nu o găsim explicată nicăieri. Unii din autorii lor au ţinut să ne arate concepţia şi metoda lor.

Cel dintîi alcătuitor de indici este Ion Slavici, dar el nu ne spune nimic în această privinţă. În practică este analitic dar nu exhaustiv. Foloseşte cuvinte matcă deduse de dînsul şi lipsesc altele mai clare. Aşa de exemplu are multe rubrici la *bani*, cu trimitere şi la *presenturi*, dar nu există *daruri*, de care se vorbeşte cel mai mult (v. vol. VII). Altfel oferă o orientare bună.

Cel dintîi care îi apreciază importanţa este Ioan Bogdan „Pentru ca această lucrare de bun editor să fie complectă ar fi trebuit să facem şi un index analitic, a cărui necesitate în publicaţiuni mari de documente se simte foarte mult. Sperăm că această lacună o vom umplea în volumul al doilea al acestui Supliment, care va cuprinde un index pentru ambele

[39] Hurmuzaki — Densuşianu II, 5 (1897), p. VII—VIII.
[40] A. Sacerdoţeanu, *„Regest" şi „rezumat"* în „Hrisovul", IV (1944), p. 100—111.
[41] Hurmuzaki — Bogdan, Supliment II, vol. II (1895), p. 394, 395 şi 476.
[42] Hurmuzaki— Iorga XI (1900), *Prefaţa*, p. XCVII, n. 1.
[43] Hurmuzaki, IX, 1 (1897), p. 440 (nr. 607).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

volume"[44]. La al doilea volum mai spune: „Indexul analitic comun ce era să iasă la sfîrşitul volumului al doilea, va ieşi în volumul al treilea"[45]. Rezultatul amînării a fost că din volumul al treilea n-a mai apărut decît prima parte şi indicele promis a rămas nefăcut.

Cum era de aşteptat N. Iorga a demonstrat cel mai bine importanţa indicelui, despre care spune: „Ceia ce trebuie însă pentru mai uşoara şi mai deplin folositoarea întrebuinţare a unei publicaţii aşa de întinse şi cu un conţinut aşa de variat, e o tablă a *lucrurilor*, care să dea pentru fiecare marfă şi fiecare noţiune culturală o mică monografie. Cu această lucrare se va mîntui partea a doua, care va ieşi poate chiar încă în cursul anului. De oarece foarte adeseori scrisorile domnilor şi boierilor noştri sînt scrise după dictare, păstrînd sensul special al anumitor cuvinte româneşti, locuţii proverbiale şi forme sintactice proprii, un al treilea index — pe lîngă cel de sus şi cel obişnuit, al numelor de persoane şi localităţi — va da astfel de *locuţiuni* de oarecare preţ în studiul istoric al limbii noastre"[46].

Chiar cînd a lăsat pe seama altora extragerea cuvintelor, definitivarea indicelui i-a revenit lui în întregime, arătînd limpede contribuţia fiecăruia. Pentru probitatea sa citez acest pasaj semnificativ: „Numele care au servit tablei alfabetice au fost strînse de d-ra Natalia Paşa, de d-na Alexandrina Hodoş şi de fiica ei, d-ra Elena Bacalbaşa. Ni revine numai clasarea şi interpretarea lor. Pe alocurea am întîlnit greutăţi care n-au putut fi înlăturate. Aşa cum e, această tablă reprezintă şi o erată la unele lecturi greşite în copiile chiar ale Academiei"[47].

După cum rezultă din această experienţă în ultimă instanţă indicele mai poate îndrepta erori de copişti. Condiţie esenţială: să nu fie doar o lucrare mecanică.

În sfîrşit, un alt mod de a vedea alcătuirea indicelui îl are I. I. Nistor: "La sfîrşitul volumului consultatorul va găsi un amplu *Indice al numelor de persoane şi localităţi*, pentru orientarea şi înlesnirea consultării. Numele localităţilor care se repetă în fiecare raport ca Bucureşti, Iaşi, numele principatelor ca Moldova şi Muntenia nu sînt cuprinse în indice. De asemenea lipsesc din indice şi numele agenţilor austrieci din Iaşi şi Bucureşti care sînt autorii rapoartelor, precum şi numele lui Metternich către care sînt adresate rapoartele. De asemenea am crezut că pot lipsi din indice şi numele rîurilor Dunărea, Siretul, Prutul ş. a. care ar umplea pagini întregi fără nici un folos pentru cercetători"[48].

Numai formal putem fi de acord cu omisiunile făcute vroit de Nistor. În adevăr numele agenţilor, inclusiv al lui Metternich, ca şi ale oraşelor şi rîurilor frecvente, pot lipsi numai dacă pentru agenţi se dă o listă a lor, de preferat în ordine cronologică, iar pentru celelalte, amintite de obicei în anumite poziţii politice, administrative sau economice, dacă se alcătuieşte şi un indice de lucruri.

Aşa cum au fost alcătuite aceste indice aduc servicii. Regretăm numai lipsa lor de la atîtea volume.

---

[44] Hurmuzaki-Bogdan, *Supliment* II, vol. I, (1893), p. X.
[45] Ibidem, vol. II (1895), p. IX.
[46] Hurmuzaki — Iorga, XV, 1 (1911), p. II—III.
[47] Hurmuzaki— Iorga, XVIII (1916), p. III—IV.
[48] Hurmuzaki— Nistor, XXI (1942), p. VI.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

III. DEPOZITE DE ARHIVE CERCETATE

Cunoaşterea depozitelor de arhive care au fost cercetate şi din care s-au publicat documente este o chestiune esenţială pentru munca editorială. În primul rînd ne poate scuti de repetarea muncii şi de irosirea fondurilor băneşti, prin acestea încetinind şi procesul de informare. Din subtitlurile unor volume şi din prefeţele altora, acestea se pot cunoaşte uşor, bibliografic. Dar această informare nu este suficientă, fiindcă astfel aflăm prea puţin.

De obicei în colecţie se arată depozitul de arhivă în care se găseşte documentul. Cînd se reproduce după alte tipărituri se arată ca acolo, uneori în formule ieşite din circuit şi greu de identificat, ca de pildă „Instr. Miscell. Poloniae", după publicaţia lui Theiner (II 1 p. 30) sau „Arch. P. P. Paulinorum" după Fejér (I 2 p. 86). Uneori lipseşte indicaţia depozitului, ca de exemplu în III 1 p. 16, III 2 p. 436 doc. D. , IV, 1 p. 16 nr. X şi VII p. 157, 199. O dată este amintit şi „un particular" (III 1 p. 63).

Indicarea arhivelor şi a fondurilor arhivistice din care s-au scos documente nu se face unitar. Aceasta datorită faptului că de regulă numirea arhivelor a fost tradusă în mod neconsecvent, ceea ce atrage după sine greutăţi de identificare. Şi titlurile bibliografice prezintă unele inconsecvenţe supărătoare [49].

În faţa acestei situaţii am socotit mai practic să ne înhămăm la o muncă obositoare şi să extragem din toate paginile publicaţiei toate numele depozitelor şi colecţiilor fructificate. În modul acesta cercetătorul va găsi la un loc toate locurile pe unde au trecut predecesorii de fericită amintire şi unde anume se află rodul trudei lor.

Depozite de arhive

Agnita: arh. oraşului: II 2 p. 172.
Agria: arh. Capitlului: I 1 p. 357.
Alba Iulia: Bibl. Batthyani: II 2 p. 194. II 3 p. 433. II 5 p. 188.— Capitlul: I 1 p. 230. I 2 p. 149. II 2 p. 134. II 3 p. 310. II 4 p. 2. II 5 p. 30.
Apoldul Mare: arh. comunii: I 2 p. 506.
Athos, Muntele: Esfigmenu: XIV 1 p. 765.— Hilandar bis. Zicea: I 2 apend. I— Simopetra: XIV 1 p. 726— Vatoped: XIV 1 p. 271.
Baia Mare: arh. oraş: I 2 p. 570.
Berlin: arh. reg. secretă: X p. LXXXII, 1 sqq.
Berna: Stadt bibl. : XI p. 192. XII 1 p. 47 (ms. Bongars).
Bistriţa: arh. oraş (Stadtarchiv): I 2 p. 493. II 2 p. 215. II 3 p. 34. XI p. 581, XII 1 p. 4. XV 1 pasim.
Borşod: arh. comit.: I p. 347.
Braşov: arh. oraş (Stadtarchiv): I 2 p. 145, 245. II 2 p. 16, II 3 p. 357. II 4 p. 39. II 5 p. 81. XI p. 582. XV 1 passim.
Bucureşti: Arh. Stat: X p. 579. XIV 1. p. 173. —Bibl. Acad. Rom. : III 2 p. 436. VIII p. 32. IX 1 p. 1. X p. 262 n 2, 273 n 3, 551 (col. Teodor Balş), XI p. 197. XIV 1 p. 15, 38, XVII, XVIII. XIX 1. XIX 2. XX. XXI passim.—Comunitatea protestantă: X p. 637.

[49] Unele au fost observate şi îndreptate de T. Bălan, *Eudoxiu de Hurmuzaki şi colecţia lui de documente*, p. 238—243; de reţinut în special identificarea depozitelor de arhive şi titlurile de fonduri cercetate de Hurmuzaki însuşi.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Budapesta: (Buda, Pesta): Acad. de ştiinţe: II 5 p. 735. XII 2 p. 1031. — Arh. bulgaro-română a Franciscanilor: IX 1 p. 576.— Arh. Camerei reg. (Tabularium Cammerae): I 1 p. 182, 221, 325. I 2 p. 98. II 1 p. 18. II 2 p. 4; II 3 p. 8. II 4 p. 172. II 5 p. 99.— Arh. fisc. a Transilvaniei: I p. 393. II 4 p. 53. — Arh. Guvern Transilvaniei I 2 p. 342.— Arh. Stat (regnicolară): I 2 pasim. VIII p. 7. IX 1 p. 362.434, IX 2 p. 37.— Bathorianum Protocollum autographum: II 1 p. 617, 655, 693, 708, 731.— Capitlul I 1 p. 398. I 2 p. 433.— Codex diplomaticus Istvánfyanus: II 1 p. 70— Codex Szechenianus: II 1 p. 6. VI 1 p. 388.— Muz. Naţional (Nemzeti muzeum): I 1 p. 247. I 2 p. 237. II 1 p. 2, 3, II 5 p. 123 (col. Nagy Ivan) III 1 p. 5. IV 1 p. 95. V 1, p. 1, VI, p. 28. XII 1 p. 527. XII 2 p. 1060. XV 1 p. 1821.
Cairo: XIII p. XII.
Cernăuţi: Procuratura fiscală (Camera): II 3 p. 298. II 4 p. 388.
Cinade: capitlul: I 2 p. 196. II 2 p. 349.
Cluj: arh. oraş: I 2 p. 244. II 2 p. 123, 366. II 3 p. 237.— Colegiul reformat: II 5 p. 443. — Corpor. lăcătuş: II 2 p. 181.— Muzeul Transilvaniei (ardelean): II 2, p. 157.II 3 p. 3. II 4 p. 223. II 5 p. 246. XIV 1 p. 111. —Ordinul Franciscanilor (Minorit): I 2 p. 580, 704, II 3 p. 328.
Cluj-Mănăştur: Conventul: I 1 p. 120. II 2 p. 284. II 4 p. 174. II 5 p. 28.
Constantinopol: Bibl. Soc. filolog.: XIII p. XXXV.—Bibl. Patriarhiei: XIV 1 p. 50. XIII p. XXXVIII.— Metocul Sf. Mormînt: XIII p. V. XIV 1 p. 113.
Cracovia: Arh. oraş (municipală): I 2 p. 685. II 2 p. 145. Supl. II 1 p. 219. Supl. II 3 p. 280.— Bibl. Univ. Iagelonă: Supl. II 1 p. 173. Supl. II 2 p. 25.— Muz. Czartoryski: III 2 p. 379. XII 1 p. 470. XIV 2 p. 1120. Supl. II 1 p. 1. Supl. II 2 p. 86. Supl. II 3 p. 22.
Cristian (Kereszténysziget): arh. comunii: I 2 p. 281.
Danzig (Gdansk): Stadtarchiv: XII 1 p. 9.
Dej.: arh. oraş: I p. 144, 297—8.
Dresda: Königl. Archiv : XII 1 p. 280.— K. off. Bibliothek: XI p. 59.—Staatsarchiv: XI p. 5.
Feleac: arh. fam. preoţeşti: II 4 p. 508.
Ferrara: Bibl. dell'università: XI p. 106.
Florenţa: Archivio di Stato: III 1 p. 459.— Arch. Mediceo: III 1 p. 472.— Bibl. Laurentiana: XIV 1 p. 40.— Filze (Carte) Strozziane: XI p. CLI. XII 1 p. 292.
Frankfurt: I 2 p. 552.
Genova: Archivio di Stato: XI p. 59.
Ghertan: arh. comunii: II 2 p. 188.
Ghiumushanè: Bibl. şcoli greceşti. XIII p. XVIII.
Gran (Strigonium, Esztergom): arh. arhiep: I 1 p. 277. I 2 p. 389, 501.
Graz: Landschaftsarchiv: XI p. 35. XII 1 p. 8.— Biblioteca: I 1 p. 550.
Győr: (Iaurinum, Raab): capitlul: I 2 p. 644.
Haga: Ordonnancieboek der Staten General: XI p. XCV.
Halki: Bibl. mănăstirii: XIII p. VI.
Hendorf: arh. bisericii: II 2 p. 276.
Iaşi: Arh. Stat: XIV 1 p. 270.— Bibl. Seminarului: XIII p. XXX.
Ierusalim: XIV 1 p. 223.
Imper: arh. comunii: II 2 p. 138.
Innsbruck: Arh. Iezuiţilor: XI p. 536.— Biblioteca Universităţii: IX 1 p. 620— Statthaltereiarchiv: XI, 236, 576. XII 1 p. 17.
Kesmarkt: arh. oraş.: II 2 p. 36.
Kolos: conventul: I 2 p. 122.
Königsberg: Staatsarchiv: I 1 p. 441. XII 2 p. 1021.
Kornik: Poznan: mss bibliotecii II 3 p. 138— arh. Dzialyński Supl. II 1 p. 554. Supl. II 2 p. 4.
Ku (Kw, Kö): capitlul: I 1, p. 352.
Lelesz: capitlul: I 2 p. 30, 290.
Liov: (Lemberg): arh. oraş: II 2 p. 279. Supl. II 1 p. 10. — Instit. Ossolinski: III 2 p. 382. Supl. II 1 p. 80. Supl. II 2 p. 235. Supl. II 3 p. 2.
Lipsca (Leipzig): Stadt.-Bibl.: XI p. 5. XII 2 p. 869.
Londra: British. Mus.: Bibl. Cottoniana: II 3 p. 363.
Marczaltö, arhiva: I 2 p. 542.
Mediaş, arh. oraş II 2 p. 186, 226. — Bibl. gimnaz.: II 2 p. 374. II 3 p. 434.
Meleai, biblioteca: XIII p. XIX.
Milano: Bibl. Ambrosiana: XI p. 42. XII 1 p. 6.— Bibl. Brera: XII 1 p. 472.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Mitilena: Bibl. mitrop. XIII p. XXXVII.
Modena: Archivio Estese: XI p. 42. Arch. di Stato: XI p. 3.
Moldoviţa, mănăstire: II 5 p. 45.
Moscova: arh. generală: I 2 p. 296. II 2 p. 67.— Min. de Externe: I 2 apendice II.
München: Acta Brandenburgica: II 2 p. 596. —Allgemeines Archiv: XI p. 2.— Col. Camerariano: XI p. 55. — Hof u. Staatsbibl. II 1 p. 8, 83. XI p. 59. — Reichsarchiv: I 2 p. 667, 721. XII 1 p. 30.— Staatsarchiv: II 3 p. 9 XI. p. 108. XII 1 p. 29.
Napoli: Archivio di Stato: XII 1 p 258.— Bibl. Brancacciana XII 1 p. 7.— Bibl. Nazionale: XI p. 40.
Nistra: capitlul: I 1 p. 542.
Nürnberg: Kreisarchiv: XII 1 p. 402.— Landarchiv: XI p. 36.
Odorhei: arh. oraş: II 5 p. 284.
Oradea: arh. fortăreţei: I 2 p. 344.
Orăştie: (Broos): arh. oraş: II 5 p. 537.
Paris: Archives de France: II 1 p. 730. V 1, p. 143. VI p. 59.— Archives de l'Empire à Paris: VI p. 93.— Bibl. Naţionale: Supl. I 1 p. 1— Min. Afaceri Străine; Supl. I 1 p. 6.
Pécs: (Quinquecclesiae, Cincibiserici) I 2 p. 275, 339, 688. — Arh. episc. II 2 p. 525.
Petersburg: Bibl. publică: XIII p. V.
Pozsony (Posonium, Pressburg, Bratislava): capitlul: I 1 p. 395 II 5 p. 299.
Ragusa: Monumenta Ragusina: I 2 p. 6.
Roma: Bibl. Barberini: XII 1 p. 113.—Bibl. Vallicelliana: III 1 p. 480 sqq. III 2 p. 378. XII 1 p. 6 n. 22.
Satmar: arh. oraş: I 2 p. 571.
Sebeş: arh. oraş: II 4 p. 680.
Sibiu: arh. naţională săsească (Archiv der sächsischen Nationsunivesität): I 2 p. 266. II 2 p. 10. II 3 p. 182. II 4 p. 24. II 5 p. 137. — Arh. oraş (Stadtarchiv): XII 1 p. 485. XV 1 passim. — Bibl. Brukenthal: II 5 p. 399. — arh. Capitlul: II 3 p. 132. — Comp. grecească: XIV 1 p. 457. Protopopia: XIV 1 p. 287 — Superintendenţa augustană: II 5 p. 42, 207.— Superint săsească: II 5 p. 42.
Sighet— Maramureş: arh. oraşelor privilegiate: I 1 p. 612.
Sighişoara: arh. bisericii: II 2 p. 300.— arh. oraş (Stadtarchiv) XII 1 p. 28.
Sinai, m-rea Sf. Ecaterina: XIII p. VI.
Stockholm: Arh. regală: VIII p. 198. IX 1 p. 67. Supl. II 1 p. 222. Supl. II 2 p. 354.
Sumela m-re: ms Nicodim Myrides: XIII p. XX.
Tg. Mureş: Bibl. Teleki: II 2 p. 347.
Varşovia: Arh. Radziwill (Nieświez): Supl. II 1 p. 17. Supl. II 2 p. 202. Supl. II 3 p. 3. —Arh. regat polon: II 2 p. 409. Supl. II 1 passim. -Bibl. fundaţiei Zamoyski: XII 2 p. 977. Supl. II 1 p. 223. Supl. II 2 p. 2. —Col. Naruszewicz: Supl. II 1 p. 19.— Col. Tomicius: supl. II 1 p. 17.
Vatican: Archivio della Santa Sede: I 1 pas. I 2 pas. II 1 p. 788. II 2 p. 18. II 3 p. 125. II 4 p. 11. III 2 p. 17. V 2 p. 36. VIII p. 199. 205. IX 1 p. 259.— Barberini: III 2, p. 13, 98. V 2 p. 235. IX 1 p. 351.— Bibl. vaticana: XII 1 p. 25. — Chigiana: III 2 p. 374. Propaganda Fide: V 2 p. 113. VIII p. 461. IX 1 p. 250.
Veneţia: Archivio di Stato: II 2 p. 237. V 2 p. 321. VIII p. 1 sqq. IX 1 p. 2. IX 2 p. 1. — Arch. generale: III 1 p. 437. III 2 p. 1. IV 2 p. 1—47, 57 (ambasadori către Senat). Bibl. Marciana (San Marco): II 2 p. 125, 225. III 2 p. 49. V 2 p. 101. VIII p. 5. IX 1. p. 290. IX 2 p. 93, 116.XI p. 40, XII 1 p. 156. XIV 1 p. 104.— Deliberazioni Constantinopoli: IV 2 p. 247. — Delib. secrete: IV 2 p. 245.— Delib. Senato: IV 2 p. 244. — Dispacci Constantinopoli: III 2 p. 9. IV 2 p. 95 sq. V 2 p. 1. — Disp. Germania III 2 p. 30.— Letterre Collegio (secreta): IV 2 p. 380.— Lett. principi. IX 2 p. 383. — Miscellanea di scritture varie private: IV 2 p. 93.— Registro lettere Constantinopoli del bailo Almoro Nani: IV 2 p. 381.— Rubricario sesto: IV 2 p. 221.— Comunitatea grecească: XI p. 707.
Viena: Arh. de Război (Kriegsarchiv): III 1 p. 195, IV 1 p. 21. V 1 p. 13. VI p. 13. VII p. 331. XII 1 p. 1.— Arh. ces. reg. (Haus-Hof-und Staats archiv): II 1 p. 1 sqq. II 4 p. 129. II 5 p. 23. III 1 p. 4. IV 1 p. 1. V 1 p. 215. VI p. 1. VII p. 1. sqq. VIII p. 274. X p. 48. XI p. 575 (Turcica). XII 1 p. 5 (Polonica). XIX 1 pas.XX pas. XXI pas. — Arh. imperială secreta I 1 p. 554. I 2 p. 401, 601. II 3 p. 629. II 5 p. 16. XIV 1 p. 88. Supl. II 1 p. 246.— Bibl. Imperială: V 1 p. 447. VIII p. 3. XII 1 p. 47. XIII p. XLI (Suppl. gr. no II). — Cancelaria aulică: III 1 p.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

376, V 1 p. 4.— Canc. aul-ungară: IV 1 p. 18. V 1 p. 7. — Minist. de Interne: V 1 p. 363. VIII p. 392.— Fugger'sche Missivensammlung: III 1 p. 199.
Vőrősvár: arhiva: II 5 p. 14.
Zips: capitlul: I 1 p. 336, 383.
Zircz: capitlul: I 1 p. 186.

Colecţii şi arhive de familie

C. D. Anghel: X, p. 590.
Teodor Balş la Acad. Rom. X p. 551.
Batthyani: I 1 p. 247.
Petru Bod ms. Bibl. Teleki: II 2 p. 347.
Borzan (Barczanfalva) nobilii: I 1 p. 597.
Gr. Cantacuzino— Bucureşti: XIV 1 p. 279.
Remus Caracaş: XIV 2 p. VII—VIII.
Chyaky de Löcse conte: II 5 p. 491.
Ciachi de Keresztszeg: I 2 p. 379.
Dan. Cornides: I 1 p. 668, 669, I 2 p. 276. II 2 p. 39.
Cornis conţi: II 5 p. 592.
Bibl. Corsiniana: Supl. II 1 p. 27.
Csanádi din Cristur lîngă Reteag: II 2 p. 305.
Benedek Csáplar: II 2 p. 370.
Destunis: XIII p. XIII.
Dzialyński de Kornik conte: III 2 p. 427. Supl. II 1 p. 554. Supl. II 2 p. 4.
Iosif Dobo de Alba (Fejérvár): I 1. p. 279.
N. Dossios: XIII p. XIII.
Eder mss: I 2 p. 402.— Simigianum: II 4, p. 24.
Const. Erbiceanu: X p. 565.
Erdödy de Gálgocz: I 2 p. 305. II 5 p. 251.
Erdödy de Vörösvár conţi: I 2 p. 351.
Eszterházy: I 1 p. 219. II 4 p. 449.
D. Fáy cons. Debrecz: I 1 p. 304. I 2 p. 75.
Festetics com. Keszthely: I 1 p. 647. I 2 p. 196, 424.
Fiáth de Ormeniş baron: II 2 p. 177, 191. II 3 p. 312. II 4 p. 8. II 5, p. 453.
Forgách: II 2 p. 260.
Furcă din Cristurul Ciceului: II 2 p. 378.
Manuil Ghedeon: XIV 3 passim.
Georg Gyurikovich: I 1 p. 631. I 2 p. 546.
Haner— Sibiu: II 5 p. 42, 207.
Hevenesi: I 1 p. 240.
E. de Hurmuzaki: III 1 p. 311. IV 1 p. 657. V. 1 p. 2. VI p. 52. VII p. 15.
Emeric de Iancso: II 5 p. 93.
N. Iorga: X p. 263 n 1.
Ivul din Hunedoara: II 3 p. 232. II 4 p. 118, 401. II 5 p. 554.
Nic. Jánkovics— Pesta: I 2 p. 273, 420, II 3 p. 317.
Lad. Kail din Harakocz comit. Zips: II 2 p. 492.
Kállay: I 1 p. 687. I 2 238.
Kaprinai: I 1 p. 392. I 2 p. 285.
Károlyi: I 2 p. 418. IX 1 p. 440.
Kecser din Lapispatak: I 2 p. 540.
Keglevich conte: I 2 p. 472.
Iosif Kemény— Cluj: I 1 p. 285. I 2 p. 45. II 2 p. 19. II 3 p. 6. II 4 p. 6. II 5 p. 39.
Kendeffy: II 2 p. 140. II 2 p. 351.
Kisfaludy: I 2 p. 499.
Lazar — Sibiu: II 5 p. 42.
Kovacs István de Nagy — Ajta: II 4 p. 449.
Macskási de Tincova: I 2 p. 300, 340. II 2 p. 15. II 3 p. 231. II 4 p. 9. II 5 p. 15.
Macskási din Sînt Imbru Gurghiului: II 4 p. 288.
Mednyánszky baron: I 1 p. 385.
Mike Sandor — Cluj: 2 p. 185.
Mikó Emeric: II 5 p. 719.
Miske com. Cisteiu: I 2 p. 456.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Al. Nagy com. Sitca Mica: I 1 p. 396.
Nagy Ivan: II 5 p. 123.
Niczky: I 2 p. 264.
Okolicsányi: I 1 p. 399.
A. Papadopulos-Kerameus: XIII p. XIII.
Al. Papiu Ilarian: III 2 p. 425. IV 2 p. 577—592 (raport Achil Torducci): X p. 22.
Papp Miklos-Cluj: I 2 p. 685. II 2 p. 114.
Pongrátz conte: I 2 p. 581.
Radváhyi Béla: II 4 p. 357.
Adam Rajcsányi: I 1 p. 395.
Sigismund Rajky: I 2 p. 680.
Rátholti-Pesta: I 2 p. 345, 353, 409.
De Selisce în Szent-Ivánfá: I 2 p. 110.
Dr. Sólyom-Fekete Ferencz — Deva: II 2 p. 142, 359.
Sombory din Somborul Mare: I 2 p. 512. II 2 p. 227, II 4 p. 399. II 5 p. 456.
Soos de Soovár: I 1 p. 457.
Suluţ-Mocioni: II 3 p. 346.
Fr. Széchenyi: I 1 p. 385. II 5 p. 284.
Szereday de Leşnic: II 5 p. 558.
Sztáray conte: I 1 p. 402. I 2 p. 551.
Tavullarides — Constantinopol: XIII p. XXXVI.
Dr. Teutsch superintendent Sibiu: II 5 p. 633.
V. A. Urechia: X p. 649.
Vesselényi: I 2 p. 314, 315.
Viczany conte: II 2 p. 166.
Zay. din Zay Ugrócz conti: II 4 p. 465. II 5 p. 473.
Bibliot. Zaluski: Supl. II 1 p. 53.

Am fi dorit să dăm şi signatura sub care se află fiecare document. În cadrul acestui articol informativ acest lucru este cu neputinţă: e vorba de mai mult de 30000 signaturi (cote).

Am arătat mai înainte cum colecţia Hurmuzaki a avut înlesniri şi ajutoare ştiinţifice din multe părţi. În legătură cu depozitele de arhivă merită să fie semnalat unul esenţial: împrumuturi de originale pentru studiu şi copiere. Remarcăm doar două consemnări privitoare la acte foarte importante făcute de N. Iorga. În cea dintîi scrie: „Din Berna am făcut să mi se aducă manuscriptul lui Bongars, învăţatul frances care călătorise în Ardeal după inscripţii latine şi străbătuse chiar Ţara Românească"; iar în a doua privitoare la Arhivele de Război din Viena, spune că „a avut bunăvoinţă cu totul deosebită de a trimite restul actelor relative la Mihai Vodă la Bucureşti chiar, unde l-am întrebuinţat în Biblioteca Academiei noastre, care a găzduit cîteva săptămîni scumpele hîrtii cu falnic sau dureros cuprins" [50].

IV. CUPRINSUL DOCUMENTELOR

Este firesc lucru ca o colecţie de documente să ne informeze asupra celor mai variate probleme. Editorii se şi grăbesc să arate sintetic ceea ce cuprinde un volum sau altul. Colecţia „Hurmuzaki" nu face excepţie în această privinţă. Daună este că numai unele volume au astfel de prefeţe. Nu este cazul să o facem aici.

Totuşi este util să dăm cîteva aprecieri de editori. Cea dintîi aparţine lui N. Densuşianu, care se referă la documentul în sine „Însă — zice el—

[50] Hurmuzaki-Iorga, XII, 1 p. II.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

precum viaţa unei naţiuni prezintă diferite fenomene, tot aşa şi documentele vechimei sînt şi rămîn o fîntînă nesecată de elemente istorice. În fiecare document, cu deosebire din evul de mijloc, istoricul va afla totdeauna ceva nou, fie din punct de vedere politic — administrativ, civil, militar, bisericesc, fie din punct de vedere economic, financiar, cultural, ori genealogic, geografic, limbistic etc. Va afla totdeauna un motiv de a medita asupra unor nouă cestiuni, ce zac ascunse sub pătura cea groasă a secolelor trecute; totdeauna aşadar, o nouă scînteie de lumină" [51]

Mai adăugăm unele constatări cu privire la documente externe în cel mai strict sens: importanţa rapoartelor consulare.

Cea dintîi priveşte rapoarte consulare franceze şi se datoreşte lui N. Iorga, ale cărui rezerve mi se par necorespunzătoare: „Partea dintîi, fără să fie de o importanţă directă prea mare, cuprinde totuşi multe amănunte folositoare; partea a doua, rapoartele consulilor, constituie un izvor de prima ordine, nu numai pentru istoria românilor, dar şi pentru a Peninsulei Balcanice întregi" [52].

Mai cuprinzătoare sînt aprecierile privitoare la rapoartele consulare austriece: „Acestea ascund o comoară nepreţuită de informaţiuni noui privitoare la viaţa politică, socială şi economică din Principate. Viaţa de la Curte, intrigile boierilor, condiţiunile de trai, resursele economice, relaţiunile comerciale cu vecinii, cu un cuvînt toate manifestaţiunile vieţii publice se găsesc menţionate în aceste rapoarte şi interpretate după cum cereau interesele Austriei". [53] La acestea, ulterior mai adaugă că sînt şi rapoarte „care aduc contribuţiuni preţioase în viaţa culturală a neamului nostru" [54] ori „ating şi felurite probleme de ordin juridic, administrativ, economic, şi cultural". [55]

Cui ar folosi dacă am mai spori şi noi aceste relaţiuni? Orice colecţie de documente stă mărturie întru aceasta. Totuşi avînd în vedere caracterul publicaţiei nostre, pot adăuga că în colecţie sînt numeroase documente care pot servi la istoria arhivelor noastre în perioada feudală, iar mai nou pentru serviciul de registratură. [56] Cineva ar putea să le culeagă şi să le prelucreze.

V. REALIZAREA TEHNICĂ

Într-o vreme în care erau atît de puţine cadre de cercetare ştiinţifică, şi fiecare cu altă pregătire, de bunăseamă că nu ne putem aştepta la prea mult. În general însă toţi au dat tot ce au avut mai bun. Fără ca să ne referim la criticile apărute în măsura în care se dezvolta colecţia, trebuie să spunem că în general s-a procedat corect, chiar dacă socotelile nu au ieşit totdeauna bine.

Titlurile colecţiei apar pe toate volumele: la început (vol. VII, 1876): *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu de*

[51] Hurmuzaki — Densuşianu, II, 5 p. VII.
[52] Hurmuzaki — Iorga, XVIII, p. II.
[53] Hurmuzaki — Nistor, XIX, 1 p. III.
[54] Ibidem, XIX, 2, prefaţă.
[55] Ibidem, XXI, p. V.
[56] Cele mai numeroase sînt în Supliment I, partea 4 şi 5.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Hurmuzaki, indicat pe pagina de titlu şi pe copertă. Cu vol. XII (1903) se introduce subtitlul „Volumul XII al colecţiei Hurmuzaki", păstrat şi pentru volumele următoare. Cu supliment I 2 (1885) se precizează „urmare la colecţiunea lui Eudoxiu de Hurmuzaki" şi apare titlul general al colecţiei pe o pagină iar titlul volumului pe alta.

În general colecţia are multiple forme de intitulare care produc o mare greutate pentru fişarea bibliografică. În lista care urmează încercăm să punem ordine în toată seria şi reproducem numai ceea ce este în plus peste titlul de mai sus:

I [1]. — 1199 — 1345. Culese şi însoţite de note şi variante de Nic. Densuşianu. Cu cinci tabele litografice. B. 1887. 4 f. + XXX + 701 p.

I 2. — 1346 — 1450. Culese, adnotate şi publicate de Nic. Densuşianu. Cu şease tabele facsimile heliografice şi cu doue apendice documente slavone însoţite de traduceri latine 1198 — 1459 B. 1890. 3 f + XLVIII + 889 p. + 5 pl. (Sub titlul general: „Cu portretul lui Mircea cel Mare şi al fiului său Mihail").

[Apendice I. Documente slavone reproduse din Monumenta serbica edidit. Fr. Miklosich, Viennae 1858 şi Vremennik obščestva istorii i drevnostej Rossijskich T XXI. Cu traduceri latine şi cu note de Dr. Emil Kalužniacki. (p. 769 — 812)].

[Apendice II. Documente slavone din Arhivele imperiale din Moscva procurate de Nicolae Kretzulescu, publicate cu traduceri latine de Dr. Emil Kalužniacki (p. 813 şi 889)].

II 1 — 1451 — 1575. Cu portretul lui Iacob Heraclid Despot voevod. B. 1891. 2 f. + + XLIV + 824 p. + 1 pl.

II 2. — 1451 — 1510. Culese, adnotate şi publicate de Nic. Densuşianu. Cu un apendice Documente slavone însoţite de traduceri latine, 1451 — 1517. B. 1891. 2 f. + XLVII + + 729 p. + 1 pl. (Sub titlul general: „Cu portretul lui Ştefan cel Mare şi Bun").

[Apendice. Documente slavone reproduse din Monumenta serbica de Miklosich, din Materialy dla Istorii vzaimnich otnošenij Rossii, Polši, Moldavii, Valachii i Turcii de Ulanickì şi din alte publicaţiuni, cu traduceri latine şi cu note de Dr. Emil Kalužniacki (p. 649 — 729")].

II 3. — 1510 — 1530. Culese, adnotate şi publicate de Nic. Densuşianu. Cu un apendice documente slavone însoţite de traduceri latine. 1510 — 1527. B. 1892. 2 f. + XL + + 748 p.

[Apendice. Documente slavone reproduse din Acta Tomiciana şi din alte publicaţiuni, cu traduceri latine şi cu note de Dr. Emil Kalužniacki (p. 695 — 747).

II. 4 — 1531 — 1552. Culese, adnotate şi publicate de Nic. Densuşianu. B. 1894, 2 f. + + XXXIII + 756 p.

II 5. — 1552 — 1575. Culese, adnotate şi publicate de Nic. Densuşianu. B. 1897. 2 f. + + VIII* (prefaţa) + XXXII p.

III. 1 — 1576 — 1599. Adunate de Hurmuzaki şi din Veneţia comunicate de C. Esarcu. Cu portretul lui Mihai Viteazul. B. 1880. 2 f. + XXX + 600 p.

[Apendice. Documente descoperite de D. C. Esarcu în Arhivele din Italia (p. ...)]

III 2. — 1576 — 1600. Cu portretul lui Petru Vodă Şchiopul. B. 1888. 2 f. + XXXII + + 575 p. + 1 pl.

IV. 1 — 1600 — 1649. B. 1882. 2 f + XXXVI + 708 p. + 1 pl.

IV 2. — 1600 — 1650. Cu portretul lui Vasile-Vodă Lupul. B. 1884. 2 f. + XL + 686 p.

[Documente descoperite de D-l Esarcu în Archivele din Italia (p. 1—53)].

[Documente din Archivele Veneţici publicate de Academia Română (p. 55—576)].

[Din lăsămîntul răposatului A. Papiu-Ilarian. Raportul lui Achil Tarducci despre lupta de la Mirăslău şi urmările ei (p. 577 — 592)].

V. 1 — 1650 — 1699. Cu portretul lui Gheorghe Ştefan Voevod. B. 1885. 2 f. + XXII + 547 p. + 1 pl.

V. 2 — 1650 — 1699. Cu portretul lui Constantin Vodă Brâncoveanu. B. 1886. 2 f. + + XXVI + 406 + 1 pl.

VI. — 1700 — 1750. Cu portretul lui Dimitrie Cantemir. B. 1878. 2 f. + XXIV + + 697 p. + 1 pl.

VII — 1750 — 1818. B. 1876. 2 f. + XXIII + 585 p. + 1 pl.

VIII. — 1376 — 1650. B. 1894. 2 f. + XLVIII + 540 p.

IX 1. — 1650 — 1747. B. 1897. 2 f. + LI + 691 p.

IX 2. — 1751 — 1796. Cu indice pentru vol. VIII şi IX p. 1 şi p. 2. B. 1899. 2 f XXI + 438 p.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

X. Rapoarte consulare prusiene din Iaşi şi Bucureşti (1763 — 1844). Adunate, adnotate şi publicate de Neculai Iorga. B. 1897. 2 f. + CXXXII + 694 p. + 1 pl.

XI. — Acte din secolul al XVI-lea (1517 — 1652) relative mai ales la domnia şi viaţa lui Petru Vodă Şchiopul. Adunate, adnotate şi publicate de Neculai Iorga. B. 1900. 2 f. + CXLVI + 883 + XLI p. + 3 pl.

XII 1. — Acte relative la războaiele şi cuceririle lui Mihai Vodă Viteazul. Adunate şi publicate de N. Iorga. B. 1903. 8 f. + LXXXIX + 616 p. + 1 pl.

[Volumul XII. 1594 — 1602). Cuprinzînd documente adnotate şi publicate de N. Iorga].

XII. 2 — [Acelaşi titlu] B. 1903. p. 617 — 1281 + XXXIV p. [Apendice (p. 1249 — 1281)].

XIII. Texte greceşti privitoare la istoria românească. Culese şi publicate cu introducere şi indicele numelor de A. Papadopulos — Kerameus. B. 1909. 2 f. + (48) + 619 p.

[XIII bis.] — Scrieri şi documente greceşti privitoare la istoria românilor din anii 1592 — 1837 culese şi publicate — în Tomul XIII din Documentele Hurmuzaki — de A. Papadopulos — Kerameus. Traduse de G. Murnu şi C. Litzica. B. 1914 2 f. + XLIX + 520 p.

[În signatura colilor: Hurmuzaki, Documente XIV].

XIV 1. — Documente greceşti privitoare la istoria românilor publicate după originale, copiile Academiei Române şi tipărituri de N. Iorga. 1320 — 1716. B. 1915. 2 f. + XLVII + 766 p. + 1 pl.

XIV 2. — [Acelaşi titlu]. 1716 — 1777. B. 1917. 2 f. + p. 767 — 1288.

XIV. 3 — [Acelaşi titlu]. C. 1560 — C. 1820. B. 1936. XLIII + 588 p.

XV. 1.—Acte şi scrisori din arhivele oraşelor ardelene (Bistriţa, Braşov şi Sibiu) publicate după copiile Academiei Române de N. Iorga, 1358 — 1600. B. 1911. 2 f. + LXXVIII + 775 p.

XV. 2 [Acelaşi titlu] 1601 — 1825. B. 1913. 2 f. + CIII p. + p. 777 — 1943.

XVI. — Corespondenţă diplomatică şi rapoarte consulare franceze (1603 — 1824) publicate după copiile Academiei Române de Nerva Hodoş. B. 1912. 2 f. + 1265 p.

XVII. — [Acelaşi titlu]. 1825 — 1846. B. 1913. 2 f. + 1183 p.

XVIII. — [Acelaşi titlu] 1847—1851. Cu un apendice cuprinzînd două documente din 1595 şi 1599 precum şi documente diplomatice ruseşti din 1817 — 1821. Cu indice alfabetic al numelor pentru tomurile XVI — VIII de N. Iorga. B. 1916. 2 f. + IV + 586 p.

[Apendice (p. 367 — 494)].

XIX 1. — Corespondenţă diplomatică şi rapoarte consulare austriace (1782 — 1797) Publicate după copiile Academiei Române de Ion I. Nistor. B. 1922. IV + 916 p.

XIX 2. — [Acelaşi titlu] 1798—1812. Cu indice alfabetic al numelor de persoane şi localităţi pentru volumul XIX 1 şi XIX 2. Cu 2 stampe în text. Cernăuţi 1938. 4f. + 872 p.

XX. [Acelaşi titlu]. 1812 — 1822. Cu un indice alfabetic de persoane şi localităţi. Cernăuţi 1940. VIII + 917 p.

XXI. — [Acelaşi titlu] 1828 — 1836. Cu indice alfabetic al numelor de persoane şi de localităţi. B. 1942. 3 f. + 726 p.

S.I. 1. — 1518 — 1780. Culese din diferite publicaţiuni şi din Biblioteca Naţională din Paris de Gr. G. Tocilescu; din Arhivele Ministeriului Afacerilor Străine din Paris de A. I. Odobescu. Cu portretul lui Ioan Nicolae Mavrocordat Voevod. B. 1886. 4 f. + LXXI + 1003 p.

S.I. 2. — Documente culese din Arhivele Ministeriului Afacerilor Străine din Paris de A. I. Odobescu. 1781 — 1814. Cu portretul lui Ioan Gheorghe Caragea Voevod. B. 1885. 2 f. + XLVIII + 757 p.

S.I. 3. — [Acelaşi titlu]. 1709 — 1812. Cu portretul lui Alexandru Ipsilant Voevod. B. 1889. 2 f. + XIII + 596 p.

S.I. 4. — Documente adunate, coordonate şi publicate de D. A. Sturdza — D. C. Sturdza şi Octavian Lugoşianu. 1802 — 1849. Cu portretul lui Mihail Sturdza Voevod. B. 1891. 3 f. + XXXI + 596 p.

S.I. 5. — Documente adunate şi coordonate de D. A. Sturdza şi C. Colescu-Vartic. Din anii 1822 — 1838. B. 1894. 3 f. + XXIV + 664 p.

S.I. 6. — [Acelaşi titlu]. 1827 — 1849. B. 1895. 3 f. + XXXI + 633 p.

S.II.1. — Documente culese din archive şi biblioteci polone. Coordonate, adnotate şi publicate de Ioan Bogdan. Cu traducere franceză a documentelor polone de I. Skupiewski. 1510 — 1600. Cu portretul lui Ieremia Movilă Voevod. B. 1893, XXII + 652 p. + 1 pl.

S.II. 2. — [Acelaşi titlu] 1601 — 1640. Cu portretul lui Gaşpar Graţiani Voevod. B. 1895. XXXII + 624 p. + 1 pl.

S.II.3. Fascioara I-a 1641 — 1703. [Acelaşi titlu numai pe copertă]. B. 1900. 312 p.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Pentru o bună precizare recomandăm ca la citare să se dea totdeauna numele fundatorului Hurmuzaki însoţit de al editorului efectiv. De pildă Hurmuzaki — Densuşianu, Hurmuzaki — Iorga etc. Aceasta atît pentru a nu da uitării pe cel ce a trudit, dar şi pentru a arăta creditul de care se poate bucura unul sau altul.

Am arătat că publicarea colecţiei Hurmuzaki a început în 1876 cu volumul al VII-lea cuprinzînd documentele anilor 1750—1818. Se prevedea atunci că materialul documentar adunat şi cel care urma să mai fie cules ar putea intra în şase volume. Aceasta pe principiul ordonării cronologice a materialului. În timpul tipăririi s-a constatat că acesta reprezenta mai multe volume încît a fost nevoie să fie redistribuit în părţi, ajungîndu-se astfel la 14 volume. Mai mult încă : după această împărţire au fost necesare şi alte două suplimente cu 9 volume. Toate acestea fac greoaie consultarea. Volumul IX a avut şi el două părţi, ceea ce a făcut ca de la volumul al X-lea să se renunţe la suplimente şi să se adopte o succesiune continuă de apariţie. Dar de la acest principiu s-au făcut abateri şi ulterior. Fără îndoială că acest fapt prezintă neajunsuri care e bine să fie evitate. Indiferent de unde sînt culese documentele şi care sînt datele lor volumele să urmeze ordinea numerică a apariţiei.

Materia fiecărui volum se cuprinde din prefaţă, tabela cronologică a documentelor (rezumatele), seria documentelor publicate, indicii şi cuprinsul; uneori şi erata şi emendanda. Acest plan nu este respectat totdeauna iar formularea titlurilor este variată. Unele capitole, ca de pildă *prefaţa* şi *indicele*, lipsesc la multe volume spre paguba publicaţiei.

În general fiecare document este prevăzut cu un rezumat, reproducerea textului uneori însoţit de introducere, arar cu note deslușitoare, iar la sfîrşit să dă signatura de arhivă şi indicaţia bibliografică, după caz. Arareori se face o descriere diplomatică, mai ales cînd e vorba de falsuri ori documente dubioase.

Susţinerea băneasă este arătată în pagina de titlu : „Publicate sub auspiciile Ministeriului Cultelor şi al Instrucţiunii Publice" (VII, 1876); se adaugă şi Academia Română (1882), cu unele inversiuni şi schimbări de titulatură pentru minister. Uneori ministerul suprimă subvenţia şi atunci apare numai Academia (XIV 3—1936).

Un cuvînt se cuvine şi pentru cei care au depus muncă manuală.

Executarea tehnico-tipografică a început la „Stabilimentul în artele grafice Socec, Sander & Teclu" (1876—1880), apoi „Socec & Teclu" (1882—1888). „I. V. Socec" (1889—1903 şi 1911). „Carol Göbl Sr. Ioan St. Rasidescu" (1909 şi 1914); revine la „Socec & Comp. Soc. Anonimă" (1915—1936), la care se mai adaugă două tipografii. Totul s-a făcut în cele mai bune condiţii.

S-a făcut însă risipă de spaţiu fie la punerea în pagină cu prea mult alb marginal, fie prin adoptarea sistemului de coloane la indici şi unele table.

Evident că sînt neajunsuri, dar acestea nu întunecă valoarea colecţiei şi nu ştirbesc serviciul pe care l-a adus ştiinţei istorice.

★

Ajungem astfel la sfîrşitul expunerii noastre, destul de sobră cînd ar fi putut să fie pe cît de elogioasă pe atît de patetică. Dar ea n-a vrut să fie nici una nici alta. Am socotit mai important să fie o lucrare pentru

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

cei care vor continua această măreaţă operă a înaintaşilor. În această eventualitate este bine să se ţină seama de unele indicaţii.

Cînd s-a hotărît publicarea Colecţiei Hurmuzaki s-a avut în vedere materialul documentar privitor la istoria poporului român. Acest plan care nu trebuie să fie părăsit, urmează să fie completat cu toate documentele care privesc istoria *patriei* noastre. Însă numai acele documente care sînt de caracter diplomatic şi să se înlăture izvoarele narative, care ar putea intra într-o eventuală serie *Scriptores*.

Atît publicaţiile din care s-au extras documente cît şi fondurile de arhivă vor fi reluate şi verificate. Bineînţeles că aici este mult de adăugat- Nu vor mai fi reţinute documente, foarte importante pentru istoria uni. versală, dar care nu au nici o legătură cu istoria noastră.

Dată fiind situaţia de fapt colecţia prezintă greutăţi la consultare. Se impune o lucrare de înlesnire. Aceasta priveşte repertorizarea corectă a documentelor, verificarea şi corectarea tuturor datelor documentelor, indicarea bibliografică pe cît posibil completă şi indicarea cotelor actuale de arhivă. Lucrarea astfel conştiincios întocmită va putea fi prevăzută cu indicii necesari, utili tuturor cercetătorilor colecţiei. Pentru uniformitate şi responsabilitate sigură această lucrare să fie realizată de un colectiv de specialişti cît se poate de restrîns.

Este adevărat că în afară de colecţia Hurmuzaki astăzi avem şi alte publicaţii de documente externe bine îngrijite. Cu toate acestea nu cunoaştem totul. De aceea considerăm încă de actualitate ceea ce scria N. Densuşianu : „Ne rămîne astfel totdeauna *o sarcină* şi o *datorie*, către posteritate şi către ştiinţa istorică, de a aduna şi codifica pe fiecare zi monumentele istorice vechi externe şi a reconstitui astfel arhivele secolelor noastre depărtate" [57].

Prin numărul mare de editori şi colaboratori români şi străini, dar mai ales prin sprijinul necondiţionat adus de numeroşi arhivişti străini, se poate spune că sîntem în faţa unei colaborări internaţionale, care face cinste celor ce au iniţiat-o. Astfel colecţia Hurmuzaki reprezintă nu numai o culegere de documente externe privitoare la istoria naţională a românilor, ci şi un exemplu de internaţionalism arhivistic pentru care militează astăzi arhivistica mondială.

RÉSUMÉ

La collection des documents étrangers publiée par l'Académie Roumaine est l'une des plus importantes qui aient vu le jour en Roumanie L'étude ci - dessus révèle sa valeur et les conditions dans lesquelles. son édition a-t-elle été possible. Son historique commence avec le fonds de documents réuni par Eudoxiu Hurmuzaki, dont le nom a été adopté aussi par la collection. Mais on attire l'attention que la collection a joui d'une large collaboration étrangère, qui fait honneur à la coopération internationale entre les archivistes.

[57] Hurmuzaki — Densuşianu, II 5, (1897), prefaţa, p. VIII.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

En même temps, l'auteur de l'étude présente les méthodes qui ont régi le travail des éditeurs de la collection, soulignant des inconséquences parfois, des fautes d'autres fois. Mais en général, les éditeurs ont réussi à appliquer des principes fondamentaux et par la pratique ont indiqué la voie pour le perfectionnement du travail dans ce domaine. A ce but on cite même ces principes, développés le long des années d'apparition de cette collection.

La fin essentielle de l'étude est de faire ressortir le travail immense qui a été accompli et notamment les collections de documents qui ont été consultées, de même que les Archives dans lesquelles ont été faites des recherches. Par cela elle constitue une contribution essentielle pour le complétement de la documentation à l'avenir et une aide précieuse dans le travail de ceux qui vont l'entreprendre : l'intérêt pratique non plus n'est donc pas à négliger.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

FORUL DOMINAL ÎN TRANSILVANIA

A. KISS

În organizarea judecătorească din societatea feudală, concepția juridică potrivit căreia jurisdicția asupra celor de pe pămîntul stăpînit — în primul rînd asupra iobagilor — aparține stăpînului feudal, a creiat în rîndul instrumentelor de constrîngere ale acestuia instituția forului dominal. Deși existența instanței de judecată a stăpînului feudal asupra supușilor săi se poate urmări în Transilvania începînd din secolul al XIII-lea [1] pînă la prăbușirea orînduirii feudale, în 1848, totuși lipsesc lucrările care să trateze forul dominal în Transilvania din punct de vedere instituțional, pe toată perioada existenței lui. Lucrările care în studierea problemei relațiilor dintre stăpînul feudal și iobag tratează și forul dominal, se limitează la stabilirea temeiului legal al instituției, la constatarea existenței sale ocupîndu-se în mai mică măsură de organizarea și procedura instanței. Chiar și de acestea însă, de obicei, în cadrele restrînse a cîte unui domeniu, în contextul altor probleme și fără să urmărească funcționarea instanței în cadrul domeniului respectiv, pe toată perioada existenței ei. În ceea ce privește conținutul pricinilor judecate în fața forului dominal și dreptul cutumiar folosit în procesele dintre iobagii înșiși, studierea acestora nu a constituit pînă în prezent obiectul unei cercetări aparte.

Izvoarele acestor lucrări sînt dispozițiile normative cu privire la forul dominal, urbariile și instrucțiunile privind administrarea cîte unui domeniu care cuprind informații referitoare mai ales la existența și organizarea forului dominal. Nu au fost folosite însă chiar materialele documentare provenite de la forul dominal, în primul rînd cele în care au fost consemnate judecățile. Asemenea materiale nu au fost nici publicate și nici prelucrate, ca în baza lor să se poată trage concluzii în privința procedurii, dar mai ales a dreptului cutumiar folosit în aceste instanțe. În această situație, deși există o serie de amănunte în ceea ce privește instituția, pînă în prezent nu putem considera ca fiind pe deplin lămurite din punct de vedere instituțional nici organizarea și procedura forului dominal în Transilvania și cu atît mai puțin dreptul cutumiar folosit în fața acestei instanțe sau diversitatea relațiilor dintre iobagii înșiși, care se judecau în fața ei.

---

[1] D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, București, 1967, p. 104—106. (În continuare *Iobăgia*). Vezi și Varga Endre, *Úriszék, XVI — XVII. századi perszövegek* (Forul dominal. Texte de procese din secolele XVI — XVII), Budapesta, 1958, p. 9 — 10.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Comunicarea de faţă nu are pretenţia să lămurească problemele abordate mai sus. Nu ne permite nici spaţiul de care dispunem, dar, şi trebuie să o spunem, nici stadiul actual al cercetărilor pe care le-am întreprins. Dat fiind însă că ne îndreptăm atenţia asupra forului dominal în primul rînd din punct de vedere instituţional, încercăm să fixăm unele probleme care considerăm că trebuiesc lămurite în cursul cercetărilor spre a avea o imagine deplină asupra instituţiei pe toată perioada funcţionării ei. În acelaşi timp, dat fiind că încercăm să lămurim aspectele instituţionale ale forului dominal, tocmai pentru a ne apropia mai mult de pătrunderea izvoarelor create de el, ne vom referi la aceste izvoare cît şi la cele care ne înlesnesc mai mult studierea şi concluziile asupra instituţiei.

Pînă la tratarea acestor probleme considerăm însă că e necesar să rezumăm în linii mari dezvoltarea forului dominal, folosind şi izvoare comparative, care îşi aveau temeiul pe o legislaţie identică sau asemănătoare. Dezvoltîndu-se din dreptul de imunitate faţă de puterea judecătorească a regelui şi, apoi, din dreptul paloşului (jus gladii) [2], acordate ca privilegiu unor anumiţi nobili sau comunităţi, judecarea exclusivă a iobagului de către stăpînul feudal va deveni un drept al întregii nobilimi[3], consfinţit în cele din urmă de Tripartit — care — ca o expresie a tendinţelor nobilimii mijlocii — va exprima şi egalitatea de drepturi a tuturor nobililor [4]. Dar chiar după această exprimare a dreptului egal de judecată a nobilimii, jurisdicţia asupra supuşilor nu a fost exercitată în mod egal de către nobilime. Forul dominal, prin care s-a materializat dreptul de judecată al stăpînului feudal — în primul rînd al nobilului — asupra supuşilor săi — în mod generalizat, asupra iobagilor — va fi pînă în secolul al XVII-lea inclusiv instrumentul cel mai puternic de constrîngere al marii nobilimi, în acelaşi timp nobilimea de rînd folosindu-se în lupta de clasă împotriva iobăgimii de instrumentul de constrîngere al comunităţii nobiliare, de comitat [5].

În perioada de dezvoltare, începînd de la înfrîngerea răscoalei ţărăneşti din 1514, distingem competinţe deosebite în funcţionarea forurilor dominale. Ca o exprimare a puterii judecătoreşti exclusive a stăpînului feudal asupra supuşilor săi funcţionează forul dominal cu jurisdicţie deplină, în faţa căruia cel supus acestui jurisdicţii — în primul rînd iobagul *este judecat în mod exclusiv şi fără drept de apel (cel puţin în ceea ce* priveşte secolele XVI—XVII-lea) [6]. Acest for dominal funcţionează

---

[2] Dreptul de a pedepsi cu moartea. Cf. *Glosar de termeni şi expresii din documentele latine privind istoria medie a României*, Bucureşti, 1965, p. 100. Dreptul paloşului reprezintă dreptul stăpînului feudal de a judeca toate pricinile penale ale supuşilor săi şi pe cele săvîrşite pe teritoriul domeniului său, şi de a pronunţa în aceste pricini sentinţă capitală. Vezi şi D. Prodan, *Iobăgia*, p. 113.

[3] *Istoria României*, vol. II, Edit. Acad. R.P.R., 1962, p. 274, 609; Varga Endre *op. cit.*, p. 9 — 11.

[4] Stephanus de Werbewcz, *Tripartitum opus juris consuetudinarii inclyti regni Hungariae*, în „Corpus juris Hungarici", Budapesta, 1897. Partea I, titlul 3; Josephus Benkő, *Transsilvania, sive Magnus Transsilvaniae Principatus olim Dacia Mediterranea dictum*, vol. I, Viena, 1778, p. 512 — 513.

[5] Varga Endre, *op. cit.*, p. 5.

[6] Ibidem, p. 13 — 14; Eckhart Ferenc, *A földesúri büntetőbiráskodás a XVI — XVII, században* (Judecarea în materie penală în faţa stăpînului feudal în secolele XVI — XVII), Budapesta, 1954, p. 53.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

însă în cea mai mare parte a cazurilor pe marile domenii cu organizare economică stabilă, în cadrul cărora este asigurată şi funcţionarea instanţei în mod organizat. Jurisdicţia deplină a acestui for dominal se bazează pe dreptul de paloş şi calitatea de comite liber [7] a stăpînului feudal. Forul dominal cu jurisdicţie deplină judecă toate pricinile iobăgeşti cu excluderea oricărei alte instanţe [8] şi pronunţă în pricini criminale sentinţe capitale, în care graţierea poate avea loc numai din partea stăpînului feudal [9]. Deosebit de acest for de judecată cu jurisdicţie deplină, pe teritoriul supus aceluiaşi stăpîn feudal, întîlnim însă şi scaune de judecată inferioare ale forului dominal, care judecă uneori pe o diviziune a teritoriului domeniului pricini de mai mică importanţă. În aceste pricini, care nu aveau ca urmare pedeapsa capitală, spre a se putea aduce sentinţa executabilă nu este nevoie de dreptul de paloş, deci aceste foruri dominale inferioare au atît competinţă teritorială cît şi materială limitate. Există deosebiri şi în privinţa competenţei forului dominal cu jurisdicţie deplină faţă de cel inferior, respectiv a participării reprezentantului comitatului în cele două feluri de instanţe [10]. Dat fiind că jurisdicţia stăpînului feudal cu dreptul de comite liber exclude orice posibilitate de apel la altă instanţă străină, pentru pricinile — mai ales cele civile şi urbariale — judecate în faţa scaunului de judecată inferior al forului dominal, posibilitatea apelării este deschisă spre forul dominal superior, deci ultima instanţă a aceluiaşi stăpîn feudal. Aceasta este instanţa propriu — zisă a stăpînului feudal cu competinţă pe toată întinderea domeniului şi pentru toate pricinile. În cazul pricinilor judecate de însuşi acest for dominal superior pare că nu există cale de apel — cel puţin în secolele XVI—XVII. Forul dominal cu jurisdicţie deplină — după cum am mai arătat — a fost instrumentul de constrîngere în primul rînd al marii nobilimi, care beneficia de dreptul de paloş în calitate de comite liber al teritoriului stăpînit de el. Chiar dacă în virtutea puterii reale pe care o aveau beneficiau de asemenea foruri dominale şi unele familii nobile care de drept nu ar fi putut judeca toate pricinile — neavînd drept de paloş [11] — acest obicei nu s-a generalizat pentru întreaga nobilime. Putem deci constata că forul dominal cu jurisdicţie deplină a fost instrumentul de constrîngere caracteristic al marii nobilimi, care de drept sau în virtutea puterii reale

---

[7] Latineşte: „liber comes"; ungureşte: „szabad úr", „szabad ispán". Comitele liber deţine puterea exclusivă pe teritoriul domeniului său, substituindu-se puterii comitatului. În materie judecătorească această jurisdicţie deplină asupra supuşilor săi din cadrul domeniului cuprinde dreptul paloşului. În principatul Transilvaniei pentru această noţiune se va folosi termenul de „liber baro". Vezi şi D. Prodan, *Iobăgia*, p. 114.

[8] Varga Endre, *op. cit.*, p. 14, 17 — 19; Eckhart Ferenc, *op. cit.*, p. 5 — 6; Degré Alajos, *Uriszéki peres eljárás a Délidunántulon a XVIII — XIX században* (Procedura judecătorească a forului dominal în sudul Transilvaniei în secolele XVIII — XIX), în „Levéltári Közlemények", XXXIX (1961), p. 104.

[9] Varga Endre, *op. cit.*, p. 18; Eckart Ferenc, *op. cit.*, p. 53, 153.

[10] Arh. St. Cluj, Colecţia de urbarii. Urbarium seu nova ennumeratio universorum bonorum ad arcem Vajda Hunyadiensem pertinentiam, 1681 — 1682, p. 70 şi 84. (În continuare *Urbariul cetăţii Hunedoara*, 1681 — 1682); Kolosvári Sándor, Ovári Kelemen, *Corpus statutorum Hungariae municipalium*, vol. I., Budapesta, p. 328 — 329. (În continuare: *Corp stat. I.*) vezi traducerea la Ştefan Pascu şi Vladimir Hanga, *Crestomaţie pentru studiul istoriei statului şi dreptului R.P.R.*, vol. III, (Feudalismul), Bucureşti, 1963, p. 814 — 816; Varga Endre, *op. cit.*, p. 12.

[11] Varga Endre, *op. cit.*, p. 10.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

îşi putea exercita, prin forţele sale şi aparatul propriu, puterea judecătorească exclusivă pînă la pronunţarea şi executarea sentinţei capitale.

Faţă de funcţionarea forului dominal cu jurisdicţie deplină — mai ales pînă în secolul al XVIII-lea — organizarea şi funcţionarea forului dominal pe moşiile acelor familii care nu aveau drept de paloş şi nu dispuneau de jurisdicţia exclusivă a comitelui liber este mai puţin cunoscută şi lămurită. Din secolul al XVIII-lea arhivele comitatelor deţin multe pricini judecate de forurile dominale cu juristicţia limitată, în cazul cărora sentinţa a fost apelată la comitat [12]. Aceste sentinţe priveau procese patrimoniale sau urbariale [13]. Aceste foruri dominale erau caracteristice nobilimii de mijloc şi aveau competinţe asemănătoare scaunelor de judecată inferioare ale domeniilor unde funcţionau foruri dominale cu jurisdicţie deplină. Comitatul ca for de apel al pricinilor judecate de forurile dominale a apărut prima dată probabil tocmai în cazul acestor foruri dominale cu jurisdicţie limitată.

În ceea ce priveşte mica nobilime, materialele arhivistice cunoscute pînă în prezent duc la concluzia că în general cei ce făceau parte din ea nu ţineau for dominal.

Urmărind dezvoltarea forului dominal, constatăm că, şi în cazul acestuia, condiţiile social-economice modifică atît funcţionarea cît şi competinţa acestuia între datele extreme ale existenţei sale, din secolul al XVIII-lea pătrunzînd în organizarea forului dominal, din ce în ce mai mult reglementarea din partea puterii centrale.

Forul dominal de la apariţie şi mai ales în secolele XVI—XVII, pe lîngă că a fost instrumentul principal al domeniilor în constrîngerea iobăgimii, a reprezentat şi o considerabilă sursă de venit pentru stăpînul feudal, prin gloabele la care erau condamnaţi cei ce au fost judecaţi în faţa acestei instanţe [14]. La sfîrşitul secolului al XVII-lea şi începutul celui de al XVIII-lea asistăm însă la o schimbare în ceea ce priveşte pedepsirea prin gloabe a celor judecaţi în faţa forului dominal [15]. Producerea pentru piaţă a avut ca urmare extinderea gospodăriei proprii a stăpînului feudal. Creşterea rezervei seniorale este însoţită de interesul stăpînului feudal, de a mări numărul zilelor de robotă a iobagului [16], gloaba pierzîndu-şi importanţa pe care o avea în sporirea venitului acestuia faţă de interesul său ce se *lega de robotă. Pînă în primele decenii ale secolului al XVIII-lea sistemul* pedepsei prin gloabe dispare [17], iar scaunul dominal va avea rostul de a ţine în frîu şi a obliga iobagul la slujbe prin alte pedepse : corporale sau închisoare, stăpînul feudal avînd însă interesul de a-şi păstra mîna de lucru [18]. Stăpînii feudali acordă tot mai mare importanţă judecării pricinilor urbariale [19] sau patrimoniale în care sînt direct interesaţi. În

[12] Degré Alojos, *op. cit.*, p. 102.

[13] *Ibidem*, p. 107.

[14] D. Prodan, *Iobăgia*, p. 368 — 369; Varga Endre, *op. cit.*, p. 21—22, 31, 36, 38. Eckhart Ferenc, *op. cit.*, p. 56 — 72.

[15] Varga Endre, *op. cit.*, p. 22; Eckhart Ferenc, *op. cit.*, p. 90 — 91; Degré Alojos, *op. cit.*, p. 103.

[16] *Istoria României*, vol. III, Bucureşti, 1964, p. 112.

[17] Deşi dezvoltarea are loc în direcţia dispariţiei gloabelor şi în Transilvania, totuşi încă şi în secolul al XVIII-lea găsim dispoziţii privind gloabele, mai ales în domeniul delictelor „civile". Vezi *Corp. stat. I.*, p. 413.

[18] Degré Alojos, *op. cit.*, p. 103; Eckhart Ferenc, *op. cit.*, p. 91.

[19] Degré Alojos, *op. cit.*, p. 102.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

privinţa proceselor patrimoniale se va respecta jurisdicţia stăpînului feudal chiar şi după ce comitatul îşi extinde jurisdicţia şi asupra proceselor iobăgeşti [20].

Extinderea jurisdicţiei comitatului în direcţia judecării pricinilor iobăgeşti este un al doilea aspect caracteristic sfîrşitului secolului al XVII lea şi începutul celui următor. Începînd cu măsurile luate în privinţa „răufăcătorilor" [21], comitatul va judeca din ce în ce mai mult pricinile criminale. Mai tîrziu, ca urmare a interesului puterii centrale de a reglementa relaţiile dintre iobagi şi stăpînii feudali, spre a-şi putea asigura veniturile prin participarea la exploatarea iobagului alături de stăpînul feudal, în cursul secolului al XVIII-lea supravegherea funcţionării forurilor dominale prin comitate se va generaliza [22].

Din prezentarea în linii generale a dezvoltării forului dominal — cu folosirea materialului comparativ de pe teritoriile unde forul dominal în ceea ce priveşte apariţia şi temeiul legal se baza pe aceleaşi dispoziţii normative — a rezultat că temeiul legal al existenţei şi funcţionării forului dominal cu jurisdicţie deplină l-au constituit dreptul paloşului, respectiv calitatea de comite liber. Cu toate că în Transilvania au existat asemenea foruri dominale [23], constatăm că în secolul al XVII-lea — probabil ca urmare a tendinţelor puterii centrale de a restrînge puterea marii nobilimi [24] — baronatul liber [25] este suprimat, cu excepţia cetăţii Făgăraşului [26]. Hotărîrile repetate în această privinţă [27] ne fac să credem că cei ce aveau puterea efectivă au beneficiat de acest drept chiar şi după suprimarea lui, totuşi aceste cazuri nu puteau fi prea multe şi existenţa permanentă a forului dominal cu jurisdicţie deplină în baza dreptului de baron liber, avînd un aparat judecătoresc constant organizat — în secolul al XVII-lea —avea temei legal şi continuitate doar în Făgăraş. Remarcăm însă că în Compilate nu se mai găsesc dispoziţii cu privire la suprimarea liber baronatului după cum ulterior apariţiei Compilatelor nici un articol dietal

---

[20] *Articuli provisionales anni 1791 — 1792*, în „Corpus juris Hungarici", 1540 — 1848, évi erdélyi törvények, Budapesta, 1900, p. 586 — 587. (În continuare *Articuli porvisionales.*)

[21] D. Prodan, *Iobăgia*, p. 114 — 115; Kiss Andrei, *Contribuţii cu privire la apariţia şi formarea scaunului de judecată filial — instanţă de judecată a iobagilor în comitatele din Transilvania în secolele XVII — XIX*. În manuscris, p. 10.

[22] *Articuli provisionales*, p. 586 — 587. Varga Endre, *op. cit.*, p. 14 — 15; Eckhart Ferenc, *op. cit.*, p. 3; Degré Alojos, *op. cit.*, p. 104 — 105.

[23] *Istoria României*, vol. II, p. 274.

[24] *Ibidem*, vol. III, p. 117 — 118.

[25] Baronatul liber corespunde în Transilvania cu calitatea de liber comite. Vezi nota 7. şi Jakó Sigismund, *Izvoarele istoriei iobăgimii editate de Arhiva Naţională Ungară*, în „Revista Arhivelor", III (1960), nr. 1. p. 330.

[26] *Approbatae Constitutiones regni Transylvaniae et partium Hungariae eidem annexarum, 1540 — 1653*, în „Corpus juris Hungarici", 1540 — 1848, évi erdélyi törvények, Budapesta, 1900, partea III., titlul 18, articolul 1 şi partea III, titlul 46, articolul 4 (În continuare *Appr. Const.* p. = partea, t. = titlul, a = articolul); D. Prodan, *Boieri şi vecini în Ţara Făgăraşului în sec. XVI — XVII*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj", VI (1963) p. 167.

[27] *Appr. Const.*, p. III, t. 18, confirmă de fapt valabilitatea unor articole dietale din 1604, 1609, 1620, 1633, 1635, 1650. Pentru cele din 1609, 1620, 1635, 1650 vezi Szilágyi Sándor, *Monumenta comitialia regni Transilvaniae*, Budapesta, vol. VI, p. 166; vol. VII, p. 543; vol. IX, p. 432; vol. XI, p. 74; Pokoly Jözsef, *A vármegyei intézmény története*, 1301—1886, (Istoria instituţiei comitatului, 1301 — 1886), în Tagányi Károly, Réthy László, Pokoly József, *Szolnok-Dobokamegye monographiája* (Monografia comitatului Solnoc-Dobîca), vol. I, Dej, 1901, p. 409, 412, 416; Jakó Sigismund, *op. cit.*, p. 330.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

nu mai tratează această chestiune. Datele cunoscute pînă în prezent atestă că spre sfîrşitul secolului al XVII-lea şi în afară de Făgăraş funcţiona forul dominal cu jurisdicţie deplină [28], iar în secolul al XVIII-lea pe domeniile fiscale această instanţă funcţionează în mod organizat şi permanent [29]. Aceste foruri dominale erau însă relativ puţine la număr nu numai pentru că a lipsit temeiul legal al existenţei lor în număr mai mare, ci şi pentru că în Transilvania marele domeniu organizat nu era forma caracteristică şi cea mai răspîndită a proprietăţii nobiliare, în schimb multele părţi de moşii din diferitele localităţi ale aceluiaşi stăpîn feudal nu au favorizat existenţa forului dominal cu jurisdicţie deplină, care reclama o organizare constantă, bazată pe aparatul economic al domeniului. În aceste condiţii era firesc ca nobilimea — şi mai ales cea de mijloc — să recurgă la instrumentul colectiv de constrîngere al nobilimii, la comitat, exercitînd puterea judecătorească, mai ales în delictele care reprezentau după concepţia nobiliară „pericol public" prin organele comitatului.

Din prezentarea schiţei de mai sus se desprind şi principalele probleme care vor trebui urmărite şi lămurite pentru a avea o imagine completă a instituţiei forului dominal în Transilvania.

Aceste probleme se împart în două grupe : cele privind organizarea şi funcţionarea forului dominal, inclusiv problemele legate de competinţă ; cele cu privire la dreptul material aplicat în faţa acestor instanţe.

Le vom fixa pe fiecare în parte în cadrul celor două grupe : 1. întrucît din cele expuse rezultă că simpla calitate de nobil nu constituie un drept de jurisdicţie deplină asupra supuşilor, iar pe de altă parte ştiind că datorită porţiunilor de moşie mai puţin întinse sau foarte risipite pe care le stăpîneau, membrii micii nobilimi şi în parte cei din nobilimea mijlocie nu au exercitat nici jurisdicţie parţială, cedînd-o comitatului, cercetările viitoare vor trebui să stabilească pe cît posibil de exact familiile, respectiv domeniile care beneficiau de drept de paloş, precum şi cele care exercitau doar jurisdicţie parţială în cadrul forului dominal propriu.

Deşi în linii generale se cunoaşte forma de organizare a forurilor dominale de pe domeniile cu jurisdicţie deplină, va trebui urmărită organizarea concretă pe teritoriul cîte unui domeniu, urmărind în ce măsură organizarea forului dominal a fost influenţată de instanţe cutumiare locale care s-au contopit în forul dominal. După exemplul Făgăraşului [30] şi a Hunedoarei [31], aceste informaţii ne pot oferi date noi asupra existenţei instanţelor cutumiare de pe diferite domenii. În această privinţă trebuie

[28] *Urbariul cetăţii Hunedoara, 1681 — 1682*, p. 70 şi 84. Din urbariu rezultă că la data întocmirii sale pe teritoriul supus jurisdicţiei cetăţii Hunedoara a funcţionat for dominal cu jurisdicţie deplină. Pricinile şi pe acest domeniu se judecau în faţa judelui sătesc, apoi în faţa scaunului de judecată inferior al dregătorilor domeniului, ultima instanţă fiind forul dominal al stăpînului feudal.

[29] La 28 aprilie 1784 forul dominal dă sentinţă de condamnare la moarte împotriva conducătorilor răzvrătirii din domeniul de sus al Zlatnei, învinuiţi în legătură cu incidentul produs la tîrgul de la Cîmpeni. Arh. St. Cluj, Oficiul superior, anul 1784, nr. 602. În legătură cu forul dominal de pe domeniile fiscului vezi şi Arh. St. Cluj, fond Tezaurariatul minier, anul 1744, nr. 569 ; anul 1776, nr. 43, 107, 260, 954 şi 1123 ; anul 1779, nr. 40, 274, 295, 465, 754 ; anul 1785 nr. 1606, 1050, 1164, 1293, 1331, 1495, 1420 şi 1488.

[30] *Corp. stat. I.*, p. 328 — 329 ; D. Prodan, *Boieri şi vecini în Ţara Făgăraşului în sec. XVI — XVII*, p. 169 — 170, 283 — 286.

[31] *Urbariul cetăţii Hunedoara, 1681 — 1682*, p. 70 şi 84.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

să ţinem seamă şi de faptul că în lipsa unor dispoziţii normative generale privind organizarea şi procedura, stăpînul feudal şi-a putut exercita dreptul de judecată prin diferite forme de judecată obişnuite în trecut [32]. Tot în privinţa organizării şi funcţionării forurilor dominale trebuie să se ţină seama de faptul că există o deosebire în ceea ce priveşte calitatea stăpînului feudal, acesta poate fi un nobil, dar poate fi o comunitate orăşenească sau eclesiastică. În acelaşi timp trebuie să ţinem seama că în Transilvania, tocmai în stăpînirea marilor domenii, se produce o schimbare în sensul că din secolul al XVIII-lea stăpînul celor mai mari domenii va deveni fiscul. Această situaţie impune studierea funcţionării forurilor dominale ale diferiţilor stăpîni feudali, spre a putea constata elementele comune şi cele particulare ale acestor instanţe.

De-a lungul vremii, jurisdicţia deplină a stăpînului feudal va fi îngrădită de intervenţia puterii centrale în reglementarea relaţiilor dintre stăpîn şi iobag. Acest proces va lua o amploare mai mare în cea de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi în cele din urmă se reglementează participarea delegaţilor jurisdicţiei locale în componenţa forului dominal, procedura şi căile de atac. Pînă la această reglementare din partea puterii centrale nu este pe deplin lămurită nici participarea jurisdicţiei locale nici posibilităţile şi calea apelului împotriva sentinţelor date.

Existenţa unui număr destul de restrîns de foruri dominale în Transilvania şi participarea mai intensă a comunităţii nobiliare — a comitatului — la judecarea pricinilor iobagilor va duce la apariţia unei instanţe de judecată a iobagilor specifică pentru Transilvania, anume scaunul de judecată filial.[33] Existenţa paralelă a acestor două instanţe impune cercetătorului — fie că se ocupă de forul dominal, fie că tratează scaunul de judecată filial — să lămurească relaţiile dintre aceste două instanţe, căci altfel nu va putea da răspuns la o serie de probleme legate de apariţia şi funcţionarea lor, şi nu va reuşi să scoată în evidenţă tocmai unele particularităţi ale judecării iobagilor în Transilvania.

2. Este mai greu, dar am putea spune şi mai interesant, complexul de probleme privind dreptul folosit în faţa forului dominal din Transilvania. Se ştie că în feudalism, caracterizat prin diferenţierea drepturilor şi obligaţiilor în funcţie de situaţia socială, nu putem vorbi de un sistem de drept unitar valabil pentru toţi locuitorii ţării. Tocmai această situaţie deosebeşte sistemul de drept social al societăţii feudale de cel al societăţii capitaliste, în care locuitorii care au aparţinut în societatea feudală diferitelor comunităţi cu drepturi şi obligaţii diferite, supuşi unor dispoziţii normative diferite, devin cetăţeni egali ai statului — cel puţin în principiu —supuşi aceloraşi legi, valabile pentru toţi cetăţenii. În feudalism nu putem vorbi de dispoziţii normative de acest fel. Legile scrise, dreptul cutumiar consemnat, reglementările normative municipale făceau parte din sistemul de drept al celor privilegiaţi care chiar dacă reglementau relaţiile dintre cei privilegiaţi şi iobăgime, nu depăşeau prin aceste reglementări limitele intereselor beneficiarilor de drepturi privilegiale(nobilime

[32] Vezi notele nr. 31 şi 32; Arh. St. Cluj, fond familial Kemény, I, nr. 49; Arh. St. Dej, *Conscripţia posesiunilor fiscale Tirgul Lăpuş, Cupşeni, Fundătura şi Sloiceni, 1758*, p. 27 — 28, 66, 96, 119.

[33] Kiss A., *op. cit.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

oraşe sau alte comunităţi privilegiate). Dedesubtul acestui sistem de drept, în raporturile dintre iobagii înşişi — pînă unde nu se loveau de interesele stăpînilor feudali — viaţa iobăgimii se conducea după normele dreptului cutumiar local. Ori ţinînd seamă că în faţa judelui sătesc iobagul se judeca în baza dreptului cutumiar local numai pentru unele pricini limitate ca valoare şi importanţă [34], instanţa de judecată care oglindea mai fidel relaţiile reciproce dintre iobagi a fost tocmai forul dominal şi,respectiv, mai tîrziu, scaunul filial de judecată. Materialul pricinilor judecate în faţa forului dominal ne va putea oferi deci informaţii preţioase în privinţa raporturilor reciproce dintre iobagii înşişi. O prelucrare a acestui material va putea contribui la cunoaşterea mai bună a dreptului cutumiar popular — de exemplu, dreptul civil iobăgesc atît de puţin cercetat — şi pentru care dispunem de puţine izvoare scrise. Această scoatere la lumină a dreptului popular e cu atît mai importantă cu cît ştim că din epoca feudală, datorită faptului că atenţia juriştilor se îndrepta spre dreptul comunităţilor privilegiate, omiţînd pe cel al iobăgimii, nici nu avem lucrări de drept care să trateze şi dreptul cutumiar local, aplicat în faţa instanţelor iobăgeşti. Informaţiile scrise asupra acestui drept le vom putea obţine în primul rînd din materialul pricinilor judecate în faţa forului dominal sau alte materiale ale stăpînilor feudali [35]. Ţinem să accentuăm însă că o prelucrare a pricinilor judecate în faţa forului dominal nu va contribui doar la lămurirea mai deplină a dreptului cutumiar al iobăgimii, ci — fiind vorba de reglementarea prin judecată a unor raporturi dintre iobagii înşişi — va contribui şi la o *cunoaştere mai aprofundată* a vieţii de toate zilele a iobăgimii.

Deodată cu abordarea problemei dreptului material cutumiar folosit de iobagi în faţa instanţei de judecată în pricinile dintre iobagii înşişi, va trebui să răspundem şi la întrebarea, cum anume putem ajunge la izvoarele privind organizarea, funcţionarea forului dominal şi mai ales a dreptului cutumiar folosit în faţa acestei instanţe.

Nu ne oprim la izvoarele folosite mai frecvent pînă acum în lucrările privind iobăgimea, urbariile, conscripţiile, instrucţiunile pentru administrarea domeniilor, diferitele situaţii asupra stării sociale, materiale, etc. Aceste izvoare au fost folosite pe deplin şi tocmai datorită lor cunoaştem legislaţia privind forul dominal şi în parte organizarea şi funcţionarea lui [36]. Considerăm însă că pentru lămurirea problemelor ridicate de noi vor trebui studiate chiar izvoarele referitoare la aplicarea dispoziţiilor normative, validitatea dreptului cutumiar local, modificarea situaţiei sociale, materiale etc. Deci va trebui să folosim pe scară cît mai largă materiale arhivistice care oglindesc însăşi aspectele vieţii de toate zilele a iobăgimii, reglemen-

---

[34] D. Prodan, *Judele satului iobăgesc în Transilvania în secolele XVII şi XVIII* în „Anuarul Institutului de istorie Cluj", IV (1961), p. 217 — 235; Szendrey István, *A XVIII. századi erdélyi falusbiroságokrol* (Despre judele satului în Transilvania în secolul XVIII), în „Acta Universitatis Debreceniensis de Ludovico Kossuth nominatae", Series historica, II (1963), p. 113 — 125. În ceea ce priveşte judecarea pricinilor competinţa judelui sătesc se modifică în direcţia restringerii dreptului său de judecată.

[35] Cum ar fi de exemplu informaţia privind „jus valachicum" în protocolul oraşului Cluj. Vezi S. Goldenberg, *Clujul în sec. XVI, producţia şi schimbul de mărfuri*, Bucureşti, 1958, p. 17. În legătură cu problema vezi şi D. Prodan, *Iobăgia*, p. 118, 129; Idem, *Boieri şi vecini în Ţara Făgăraşului în sec. XVI — XVII*, p. 285 — 286.

[36] Enumerarea acestor izvoare la D. Prodan, *Iobăgia*, p. VI — VII.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

tată de propriul drept cutumiar şi îngrădită de normele legislaţiei nobiliare, materiale care păstrează urmele judecăţii pricinilor iobăgeşti, în primul rînd în faţa forului dominal.

Desigur, ca urmare a procedurii în general sumare a forurilor de judecată iobăgeşti, a faptului că urmele consemnării scrise a judecării iobagilor apar relativ tîrziu — în secolul al XVI-lea—, cît şi a concepţiei dominante în ceea ce priveşte păstrarea materialelor arhivistice în arhivele familiale şi ale instituţiilor feudale, volumul acestor materiale documentare, mai ales în ceea ce priveşte perioada anterioară secolului al XVIII -lea, este destul de limitat.

Putem conta pe existenţa materialului documentar provenit chiar în legătură cu funcţionarea forului dominal în arhivele familiale ale stăpînilor feudali şi — în caz de apel — în arhivele comitatelor. Pînă în secolul al XVIII-lea posibilitatea depistării acestor materiale este mai redusă, deoarece procedura scrisă în faţa forului dominal nu apare în mod egal pe toată aria de existenţă a acestei instanţe. Consemnarea scrisă a judecării a fost în uz în primul rînd în practica forurilor dominale ale marilor domenii cu o organizare stabilă, ca ea să se generalizeze abia în secolul al XVIII-lea [37]. Pe de altă parte concepţia dominantă în feudalism în privinţa valorii şi, în consecinţă, a păstrării materialelor documentare, manifestată şi în cazul arhivelor familiale — care ar trebui să reprezinte izvoarele directe ale documentaţiei privind forul dominal — a contribuit şi ea în bună măsură la faptul că volumul materialelor documentare privind funcţionarea forului dominal, pînă în secolul al XVII-lea inclusiv, este foarte redus. Se ştie că în feudalism criteriul valorii unui act constă în interesul care se leagă de conţinutul juridic al acestuia, în ceea ce priveşte acordarea, stabilirea unor drepturi, beneficii, privilegii, etc. [38]. Pînă în secolul al XVII-lea inclusiv forul dominal în majoritatea cazurilor — deosebit de faptul că era un permanent instrument de constrîngere extraeconomică pentru ţinerea în frîu a iobagilor — funcţiona ca o sursă principală de venit a stăpînului feudal, căruia îi reveneau gloabele nelipsite la judecăţile din această perioadă [39]. Aceste gloabe fiind însă imediat executorii, în general nu se consemnau în mod special cum nu se păstrau nici hotărîrile în pricina iobagului judecat. Aşa se explică faptul că în arhivele familiale, deşi materialul privind funcţionarea directă a forului dominal pînă în secolul al XVII-lea inclusiv este foarte redus se păstrează în număr mai mare actele accesorii ale funcţionării acestei instanţe, reprezentate prin scrisorile de chezăşie date pentru iobagii care trebuiau judecaţi de forul dominal sau au fost graţiaţi de stăpînul feudal. În cazurile amintite stăpînul feudal folosindu-se de forul dominal stoarce în schimbul graţierii scrisoarea de legare ca iobag pe veci sau legămîntul că iobagul care trebuie judecat nu va fugi de pe moşia lui şi se va prezenta în faţa forului

---

[37] Varga Endre, *op. cit.*, p. 46; Degré Alajos, *op. cit.*, p. 102.

[38] Fekete Nagy Antal, *A levéltár kialakulása* (Formarea arhivelor), în „Levéltári Közlemények", XIV (1936), p. 23 — 30; Czober Alfréd, *A családi levéltárak a középkorban* (Arhivele familiale în evul mediu), în „Levéltári Közlemények", XVIII — XIX, (1940 — 41), p. 380 — 382.

[39] Eckhart Ferenc, *op. cit.*, p. 56 — 93; D. Prodan, *Iobăgia*, p. 368 — 380 şi *Boieri şi vecini în Ţara Făgăraşului în sec. XVI — XVII*, p. 285.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

dominal atunci cînd va cere stăpînul feudal [40]. În ambele cazuri — şi în altele asemănătoare — chezăşia solidară a mai multor iobagi în ce priveşte respectarea celor cuprinse în scrisoare, i-a asigurat stăpînului feudal venituri considerabile în caz că nu au fost respectate cele stipulate în scrisoare. De aceste scrisori legîndu-se interese atît în ceea ce priveşte atestarea pe viitor a dreptului asupra iobagului sau urmaşilor acestuia cît şi în vederea obţinerii — în caz de nevoie — pe cale scurtă a sumelor pentru care s-au legat chezăşii, este de la sine înţeles că scrisorilor de chezăşie li s-a acordat o valoare mai mare decît — de exemplu — sentinţelor penale de care nu se legau drepturi viitoare şi, ca atare, aceste scrisori au fost păstrate. Tot din acest motiv se păstrează, mai ales din secolul al XVIII-lea, pe lîngă motivul că în această perioadă se generalizează procedura scrisă în faţa forului dominal — şi acele acte procesuale ale forului dominal care au ca obiect imobile iobăgeşti sau privesc drepturi valabile şi pe viitor (procese între iobag şi stăpîn feudal pentru locurile defrişate, păşuni comune, etc.) [41].

Din secolul al XVIII-lea — deşi o bună parte a pricinilor iobăgeşti se vor judeca în faţa scaunului de judecată filial, deci a comitatului — totuşi avem un număr mai mare de izvoare privind judecarea în faţa forului dominal. Acestea se găsesc în arhivele familiilor cu domenii mai mari, sau, deoarece cele mai mari domenii au devenit fiscale, în arhivele fiscale [42].

Alături de arhivele familiale şi fiscale vor trebui depistate şi materialele privind judecarea iobagilor de către oraşele care prin stăpînirea de moşii au fost şi ele stăpîni feudali.

Materialele documentare provenite din însăşi activitatea comitatului, în cazul comitatelor din Transilvania nu formează pînă în secolul XVIII-lea arhive închegate, continue, care ar oglindi în ansamblu activi-

---

[40] Referitor la chezăşia în faţa forului dominal, Eckhart Ferenc, *op. cit.*, p. 35 — 41 Cu privire la legarea ca „iobag pe vecie" ca urmare a graţierii din partea stăpînului feudal, Arh. St. Cluj, fond familial Kemény, XVI, nr. 1312; Ioan Kemény, în calitate de căpitan suprem al cetăţii Făgăraş, iartă pe toboşarul său condamnat la moarte, acesta legîndu-se că-i va fi iobag pe veci; Eckhart Ferenc, *op. cit.*, p. 153, 199; Varga Endre, *op. cit.*, p. 18, 21, 35, 45, 115, 348, 486, 709, 854; Szabo István, *Az örökös röghöz-kötöttség rendszere* (Sistemul legării de glie pe vecie). În colecţia de studii sub titlul *Tanulmányok a magyar parasztság történetéből* (Studii din istoria ţărănimii maghiare), Budapesta, 1948, p. 134.

În legătură cu chezăşia că iobagul pus în libertate se va înfăţişa în faţa forului dominal, vezi Arh. St. Cluj, fondul familial Baresay, VII, nr. 320: chezăşia a 23 persoane pentru Drăgan Simion, Gorona Ioan, Mihalcea Nistor şi Mihalcea Avram, că aceştia se vor înfăţişa forului dominal din Cioara atunci cînd va pretinde stăpînul feudal; Eckhart Ferenc, *op. cit.*, p. 36, 38, 207; Varga Endre, *op. cit.*, p. 114, 116, 347, 384, 136, 178, 687, 706.

Alte acte în legătură cu forul dominal, Arh. St. Cluj, fond familial Kemény, IV, nr. 63; VII, nr. 447, 461, 463, 472; VIII, nr. 517, 532, 537, 552; IX, nr. 574, 579, 585, 632, 644; X, 693, 726, 749; XI, nr. 851; XII, nr. 901; XIII, nr. 1087.

[41] Arh. St. Cluj, fond Prefectura judeţului Cluj, Acte judecătoreşti, 1795 septembrie 15: procesul contesei Rozalia Bethlen contra iobagului ei Ciortea Vasile din Mesteacăn, în faţa forului dominal din Alunişu.

[42] Asemănător izvoarelor publicate în Varga Endre, *op. cit.*, ar mai putea exista materiale privind forurile dominale de pe domeniile fiscale şi în Arhiva fiscală transilvană (Erdélyi kincstári levéltár) din Arhiva Naţională Maghiară, secţia F. Vezi A. Magyar Országos Levéltár fond és állagjegyzéke (Lista de fonduri şi colecţii a Arhivei Naţionale Maghiare), Budapesta, 1959, p. 135 — 140.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

tatea cîte unui comitat. Pe lîngă concepţia generală privind valoarea actului în feudalism, amintită sub raportul arhivelor familiale, la această situaţie au contribuit şi alţi factori. Comitatul pînă în secolul al XVIII-lea este încă lipsit de o organizare birocratică [43]. În această situaţie actele privind treburile comitatului, considerate mai importante se păstrează în arhiva familială a comitelui cu actele sale personale. Activitatea comunităţii nobiliare (universitas nobilium) desfăşurată de fapt în adunările generale şi scaunele de judecată se consemnează în protocolul comitatului. Pînă în secolul al XVIII-lea acesta va fi deci principalul izvor al depistării informaţiilor noastre. Din secolul al XVIII-lea datorită faptului că apelul de la forul dominal la comitat devine organizat, materialele comitatelor oferă un material important al pricinilor iobăgeşti judecate în faţa forului dominal şi înaintate cu apel la comitat.

Problemele ridicate de lămurirea unor aspecte din activitatea forului dominal în Transilvania precum şi izvoarele de provenienţă diferită şi dispersate reflectă greutăţile pe care le are de întîmpinat cercetătorul sau colectivul de cercetători care va avea ca obiectiv studierea instituţiei forului dominal şi depistarea izvoarelor sale. Considerăm însă că atît importanţa instituţiei cît, mai ales, noile informaţii privind conţinutul pricinilor iobăgeşti în faţa acestei instanţe merită atenţia şi osteneala celor care se îndreaptă spre aducerea lor la lumină.

RÉSUMÉ

En synthétisant les résultats auxquels ont abouti les études sur le „forum dominal" en général, l'auteur choisit comme objet de son étude l'attaque des problèmes concernant l'examen du fonctionnement et du développement spécifique en Transylvanie de cette instance de jugement du propriétaire féodal appliqué aux paysans serfs sujets à sa jurisdiction.

Se servant des travaux publiés avant l'achèvement de son étude et des informations obtenues à la suite des recherches qu'il a entreprises, l'auteur considère que, quoique le fondement légal du jugement appliqué par le noble dans les proces de ses sujets (paysans serfs en général), soit le même en ce qui concerne la compétence, l'organisation „des forums dominals" et leur évolution diffèrent dans le sens que la grande noblesse, le fisque et certaines communautés de villes et ecclésiastiques — comme propriétaires de domaines — rendaient stable leur propre instance de jugement se fondant sur le pouvoir réel dont ils jouissaient, tandis, que les nobles, disposant de moyens matériaux plus réduits, cédaient le droit de juger leurs sujets à la communauté nobiliaire : au comitat. Ainsi, dans les comitats de Transylvanie a pris naissance une instance spéciale pour le jugement des paysans serfs : le siège de jugement filial.

[43] Cu privire la procesul de birocratizare a comitatului şi dregătorii comitatului vezi R. Texe, *Evoluţia sistemului de registratură cu evidenţele create în arhivele comitatelor din Transilvania şi folosirea acestora ca instrumente de informare ştiinţifică*, în „Revista Arhivelor", VII (1964), p. 35 — 37; Pokoly József, *op. cit.*, p. 356, 373; Ember Győző, *Az ujkori magyar közigazgatás története Mohácstol a törők kiüzéséig* (Istoria administraţiei maghiare din epoca modernă de la Mohaci pînă la izgonirea turcilor), Budapesta, 1946, p. 528 — 530.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

En partant de ces particularités, l'auteur considère que les problèmes qui doivent être examinés et mis au clair dans l'étude du „forum dominal" en Transylvanie peuvent être organisés en deux groupes :

— problèmes concernant l'organisation et le fonctionnement du „forum dominal", y compris les problèmes de la compétence ;

— problèmes concernant le droit matériel appliqué devant ces instances.

L'auteur s'occupe des sources pour les problèmes considérés et attire l'attention sur les informations relatives au droit coutumier populaire qui pourraient être mises en lumière justement par l'étude des matériaux résultant des jugement faits par le „forum dominal", devant lequel—dans les relations réciproques — les paysans serfs font appel à leur propre droit coutumier.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

„RUPTOAREA", O INSTITUȚIE CARACTERISTICĂ REGIMULUI FISCAL AL SATELOR DE COLONIZARE DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI MOLDOVA (secolele XVII — XVIII).

MATEI D. VLAD

În prezent este îndeobște cunoscut că în perioada secolelor XVII — XVIII lupta de clasă a țărănimii române, împotriva exploatării interne și externe, cunoaște o amploare deosebită. Ea se manifestă în primul rînd prin fuga de pe domenii care îmbracă acum forme și aspecte mult mai generale, ajungîndu-se adeseori pînă la pustiirea în masă a unor sate sau chiar ținuturi întregi. Extinderea pe care ea o capătă în veacul al XVII-lea, dar mai ales în cel următor [1], a avut, între altele, consecințe grave asupra încasării regulate a dărilor de către vistieria celor două state feudale românești și chiar de către stăpînii de pămînt.

Dezechilibrul ce s-a creat în încasarea dărilor a determinat administrația celor două state feudale să treacă la unele acțiuni menite nu numai să împiedice fuga țăranilor, dar să-i și anihileze urmările în domeniul demografic și în ultimă instanță în cel financiar. În asemenea acțiuni se vor întîlni trei factori interesați — domnia, stăpînii feudali și Poarta otomană [2]. Printre măsurile întreprinse în sensul arătat mai sus, se înscrie străduința stăpînilor de pămînt și a autorității centrale de a urmări și de a readuce înapoi pe bejenari și totodată de a repopula satele „sparte" ori pe cele rămase cu puțini locuitori.

În vălmășagul acesta de procese și fenomene istorice, ce caracterizează veacurile respective, clasa dominantă, în frunte cu domnia (la care s-a alăturat adesea și Poarta otomană), a fost obligată să cerceteze direct însăși cauzele care provocau spargerea satelor și să încerce unele soluții de înlăturare a lor. Dintr-un asemenea context de împrejurări economice, sociale și politice va izvorî necesitatea restabilirii echilibrului demografic și a găsirii unor soluții care să ducă la o încasare constantă și regulată a dărilor către stat. O asemenea necesitate a generat, la rîndul ei, politica de căutări și de reforme fiscale din veacul al XVII-lea, dar mai ales din

---

[1] Pentru Țara Românească, vezi G. Iscru, *Fuga țăranilor — formă principală de luptă împotriva exploatării în veacul al XVIII-lea în Țara Românească* în „Studii", XVIII (1965), nr. 1, p. 125 — 145.

[2] Cf. Șerban Papacostea, *Contribuție la problema relațiilor agrare în Țara Românească în prima jumătate a veacului al XVIII-lea* în „Studii și materiale de istorie medie", vol. III, Edit. Acad. R.P.R., 1959, p. 234.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

cel următor, politică ce a dat naştere instituţiei medievale a „ruptei" sau „ruptoarei" [3].

Instituţia ruptoarei a rămas în afara atenţiei vechilor istorici. Din această cauză ea n-a format pînă în prezent obiectul unei cercetări speciale şi nici n-a fost studiată în cadrul altor lucrări de istorie economică sau socială. De altfel era şi greu acest lucru deoarece analiza ei completă nu se putea face decît în strînsă legătură cu studiul satelor de colonizare. Cum acestea au început să intereseze îndeaproape pe cercetători numai în ultima vreme, era firesc ca instituţia ruptoarei să nu se bucure de atenţia cuvenită.

Au existat totuşi cîteva încercări de a-i semnala importanţa. Astfel, într-o notă a unei lucrări, apărută cu un deceniu în urmă, se atrăgea atenţia că „un studiu asupra apariţiei şi evoluţiei acestei instituţii, care a devenit un însemnat instrument al politicii domniei atît în Moldova cît şi în Ţara Românească, nu există încă în istoriografia noastră" [4]. Această constatare a rămas însă un simplu deziderat deoarece de atunci şi pînă în prezent nu s-a întreprins nici un studiu asupra ei. Este foarte adevărat că autorul care i-a semnalat pentru prima oară importanţa a încercat să-i definească şi conţinutul, spunînd că „rupta era privilegiul prin care domnia excepta anumite categorii ale populaţiei de la obligaţiile fiscale ale contribuabililor de rînd, impunîndu-le o sumă fixă, prealabil stabilită, în funcţie de capacitatea lor şi nu de nevoile domniei" [5].

În anul 1965, în mod cu totul tagenţial, a fost relevată din nou importanţa acestei instituţii, arătîndu-se cu acest prilej că ea apare în cadrul unor procese şi tendinţe ce fac trecerea spre „un regim contractual" de „învoieli cu ruptul", de „învoieli" şi „tocmeli anume", care în veacul al XVIII-lea vor începe a fi dominate" [6].

Ruptoarea poate fi deci considerată o instituţie fiscală, aparţinînd veacurilor al XVII-lea şi al XVIII-lea. Prezumtiv, ea îşi are însă începutul încă din perioada anterioară. Este drept că în secolul al XV-lea şi al XVI-lea nu întîlnim nici o menţiune precisă a ruptei. Un singur document, din 29 ianuarie 1434, pomeneşte de un oarecare Mic Ruptură, în legătură cu satul Roşiori, întărit de voievodul Ştefan al II-lea panului Blaj şi fraţilor săi. În hotarnica acestui sat întîlnim menţiunea: „şi soliştea lui Mirlco şi unde este Mic Ruptură" (*и сълиштѣ мърлковѣ и гдѣ мнк рѹптѹръ*).[7] Este însă foarte greu de precizat în ce măsură s-ar putea face o apropiere între aceste nume şi instituţia ruptei care, aşa cum spuneam, nu mai este amintită de nici un alt document (ne referim, fără îndoială, la actele care s-au păstrat).

Despre ruptoare, ca instituţie fiscală, vorbesc aşadar numai documente din veacurile XVII — XVIII şi, desigur, din prima jumătate a celui următor. Termenul ce desemnează exact instituţia, apare documentar ceva mai tîrziu, dar ca sistem financiar este amintit — pentru prima

[3] Cf. Şerban Papacostea, *op. cit.*, p. 234.

[4] Şerban Papacostea, *op. cit.*, p. 256, nota 1.

[5] *Ibidem*, p. 234.

[6] Henri H. Stahl, *Contribuţii la studiul satelor devălmaşe româneşti*, vol. III, Edit. Acad. R. S. România, 1965, p. 366.

[7] *Documente privind istoria României, A. Moldova* veac. *XIV — XV*, vol. I, p. 107; Vezi şi Mihai Costăchescu, *Documentele moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, vol. I, Iaşi, 1931, p. 374 — 375.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

dată — într-un document din Ţara Românească, ce poartă data de 1 mai 1602. Din acest act rezultă că între arbănaşii „care s-au strămutat din ţara turcească", de la Cerveni Voda, în satul Călineşti din judeţul Prahova, şi între domnitorul Simion Movilă se încheiase o înţelegere, un fel de convenţie, prin care coloniştii albanezi se angajau, după expirarea celor 10 ani de scutiri totale, să-şi plătească numai „birul de haraci ce se cuvine cinstitului împărat al Răsăritului, într-un an 15.000 aspri şi să dea din acei aspri, jumătate la Sfîntul Gheorghe şi jumătate la Sfîntul Dimitrie"[8], adică la cele două termene din primăvară şi toamnă, caracteristice ruptoarei.

Ruptoarea s-a impus ca sistem fiscal de favoare şi în cadrul satelor de colonizare din Moldova. Prima menţiune certă se întîlneşte aici într-un document din 30 aprilie 1618. Este vorba de o înţelegere stabilită, de data aceasta, între domnitorul Radu Mihnea şi beneficiarul hrisovului, pan Enache postelnic. Din prevederile hrisovului respectiv rezultă că locuitorii colonişti adunaţi în siliştile Scumpia, Sasul, Lăturişeni şi Gurbăneşti, erau scutiţi de „toate celelalte dabile şi angherii". În schimb, erau datori „să dea ei în vecii vecilor într-un an o sută de taleri de argint, cincizeci de taleri să dea la sfîntul marele mucenic Gheorghie şi cincizeci de taleri să dea la sfîntul marele mucenic Dimitrie." [9]

Faptul că, cel puţin documentar, ruptoarea apare mai tîrziu în Moldova, poate fi un indiciu că şi-a găsit întrebuinţare mai întîi în sistemul financiar al satelor de colonizare din Ţara Românească, iar după aceea a pătruns şi la răsărit de Carpaţi. Deocamdată nu cunoaştem cu certitudine nici vremea şi nici modul cum a apărut sau a ajuns în Ţara Românească. Anumite prezumţii se pot totuşi face. Aceasta cu atît mai mult cu cît în veacul al XVII-lea cuvîntul „ruptoare" este frecvent amintit în documente. El se întîlneşte pentru întîia oară tot în actele de cancelarie ale Ţării Româneşti şi anume într-un hrisov emis de Leon Tomşa, la 12 ianuarie 1630. Actul acesta conţine, printre altele, motivarea că locuitorii din satul Vaideei, fiind „oameni străini din alte ţări", li s-a acordat drept privilegiu „ca să dea dare cu ruptoare pe an, ca să ajute ei la nevoile ţării domniei mele la birul de haraci, ca să dea într-un an 60 ughi [10] ". Achitarea sumei respective trebuia să se facă în cote-părţi egale, la cele două termene sau „cîştiuri" [11], amintite mai înainte.

În Moldova, termenul „ruptoare" nu apare în documente decît o treime de veac mai tîrziu şi anume într-un hrisov al lui Eustratie Dabija, din 11 aprilie 1663. Prin acest act locuitorii colonizaţi în satul Iurghiceni, erau obligaţi să dea „cu ruptul pre an doi galbeni la sveti Gheorghie şi doi galbeni la svetii Dimitrii, iară mai multu nu vor da".[12] Pătrunderea mult mai tîrzie, în formularul diplomatic al cancelariei moldovene, a termenului de „ruptoare", constituie încă o dovadă în plus că această instituţie şi-a găsit întrebuinţare mai întîi în Ţara Românească şi după

---

[8] *Documente privind istoria României, B. Ţara Românească veac. XVII*, vol. I, p. 43.

[9] *Documente privind istoria României, A. Moldova veac. XVII*, vol. IV, p. 273.

[10] Arh. St. Buc., fond M-rea Slobozia lui Enache, II/10, orig. slav.

[11] Cf. *Documente privind istoria României, B. Ţara Românească veac. XVII*, vol. II, p. 405.

[12] Muzeul de istorie a partidului comunist, a mişcării revoluţionare şi democratice din România, I/72.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

aceea în Moldova. Cînd a devenit ruptoarea un element de impunere şi de percepere şi care au fost cauzele care i-au dat naştere, sînt probleme la care vom încerca să aflăm un răspuns în cele ce urmează.

★

În legătură cu aceasta este necesar să precizăm că încă din prima fază a colonizării, adică în vremea cînd nu fusese îngrădit sau desfiinţat dreptul de liberă strămutare a ţăranilor, autoritatea centrală, pentru a-i atrage şi a-i reţine pe imigranţi (elemente interne sau externe), a început să facă unele concesii faţă de aceştia, să le creeze un regim de viaţă mai uşor, un regim de favoare, în tot cazul mult mai avantajos decît acela pe care îl păraseau şi decît cel la care era supus restul ţărănimii băştinaşe. [13] De altminteri, o dată cu primul deceniu al veacului al XVII-lea, multe izvoare atestă faptul că imigranţii străini sau elementele româneşti „înstrăinate" au început să condiţioneze aşezarea sau reîntoarcerea lor în ţară, de fixarea prealabilă şi în principiu definitivă a sumei pe care trebuiau să o plătească faţă de vistierie sau faţă de stăpînii de pămînt. [14] În acest caz putem afirma că instituţia fiscală a ruptoarei a apărut în acelaşi timp şi în aceleaşi condiţii cu opera de colonizare, fiind generată de aceasta. De altfel ruptoarea n-a fost altceva decît însuşi regimul preferenţial ce s-a acordat elementelor interne sau externe, chemate să alimenteze opera de întemeiere a satelor. Cu alte cuvinte, ruptoarea s-a identificat chiar de la început cu regimul fiscal acordat satelor de colonizare. [15]

Noi ştim că privilegiile date în favoarea imigranţilor erau stabilite, de cele mai multe ori, în cadrul unor „aşăzăminte" speciale, încheiate între domnie şi beneficiarul hrisovului sau reprezentanţii coloniştilor, în care se preciza, pe de o parte, seria scutirilor, iar pe de alta, cuantumul birului şi termenele lui de achitare. [16] Aceleaşi componente formau însă şi elementele de bază ale regimului ruptoarei. Fără îndoială că ruptoarea s-a plămădit în timp, a cunoscut, să spunem aşa, o fază de experimentare în care s-au acumulat şi îmbinat elemente vechi şi noi, caracteristice perioadei de trecere de la impunerea şi perceperea tradiţională spre sistemul contractual. [17] Această perioadă de tranziţie corespunde, din punct de vedere cronologic, sfîrşitului veacului al XVI-lea şi începutului celui următor. Acum se plămădesc elementele care aveau să dea naştere instituţiei fiscale a ruptoarei. De altfel numai în acest sens interpretăm referirile cuprinse în actul din 9 februarie 1591 prin care locuitorilor stabiliţi în satul Vălceşti, ţinutul Suceava, li se fixa drept unică obligaţie : „numai să aibă a da darea împărătească. Şi ei singuri să aibă a o strînge şi a o aduce în mîinile domniei mele". [18] În acelaşi mod interpretăm şi actul din 13 ianuarie 1597 prin care locuitorii colonişti din satul Orţeşti, urmau

[13] Vezi Matei D. Vlad, *Regimul administrativ al satelor de colonizare din Ţara Românească şi Moldova (secolul al XVII-lea)* în „Studii", XXII (1969), nr. 1, p. 35 — 47.

[14] Cf. Şerban Papacostea, *op. cit.*, p. 257.

[15] C. C. Giurescu susţine că ruptoarea „s-a aplicat la început în mod curent străinilor grupaţi în comunităţi naţionale sau economice" (Istoria românilor, vol. III, partea II-a, Bucureşti, 1946, p. 712).

[16] Vezi Matei D. Vlad, *op. cit.*

[17] Henri H. Stahl, *op. cit.*, p. 356.

[18] *Documente privind istoria României, A. Moldova, veac. XVI*, vol. IV, p. 3.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

să dea „birul împărătesc o singură dată pe an şi altceva nimic în acei ani".[19] După cum se poate constata instituţia ruptoarei cunoaşte la început un singur termen de achitare a dărilor în bani.

Apariţia ruptoarei la sfîrşitul veacului al XVI-lea şi începutul celui următor se integrează în mod obiectiv în cadrul procesului de extindere a relaţiilor marfă — bani în viaţa economică şi socială a Ţării Româneşti şi Moldovei.

De aceea, în veacul al XVIII-lea, tocmai ca urmare a dezvoltării producţiei de mărfuri, instituţia „ruptei" a început să devină un adevărat instrument al politicii de populare a siliştilor şi a locurilor pustii,îndeplinind una din funcţiile principale de recrutare a braţelor de muncă[20]. Că ruptoarea caracteriza regimul fiscal al străinilor colonizaţi în ţară,rezultă şi din hrisovul lui Grigore Ghica, din 24 aprilie 1672, prin care el confirmă privilegiile coloniştilor stabiliţi în satul Tismana. Actul precizează că încă din vremea lui Antonie vodă din Popeşti, sătenii respectivi „au fostu luat rumtoare de vistierie cu striini, să dea într-un an odată la vremea haraciului ughi 300 cîndu vor da şi alţi striini" [21].

În acordarea regimului de ruptoare erau interesate şi administraţiile celor două state feudale ale Ţării Româneşti şi Moldovei. Acestea căutau să-şi asigure, aşa cum arătam mai înainte, nu numai braţele de muncă necesare pentru agricultură dar şi perceperea regulată a unor sume de bani în cantităţi şi termene prefixate. Cuantumul dărilor în bani şi termenele de achitare ale acestuia, constituiau cele două elemente de bază în sistemul fiscal al ruptoarei. Odată precizate, aceste elemente prezentau apoi un caracter de oarecare stabilitate. [22] De acea împlinirea sarcinilor fiscale ale coloniştilor, avea loc la termene aproape regulate, încît prin repetare, ele formau un fel de ciclu de dări.

Termenele de achitare a sumei în bani erau de obicei în număr de două în veacul al XVII-lea. Întîlnim însă cazuri cînd se plăteşte şi la un singur termen. Astfel, Alexandru Iliaş face o „întocmire" la 1 mai 1628 cu sîrbii colonizaţi în Satul Nou (slobozie a mănăstirii Dealul) ca aceştia să dea o singură dată pe an numai „100 galbeni, să-i fie sfintei mănăstiri de întărire şi de hrană părinţilor" [23].

În Moldova, Ştefan Petriceicu stabileşte, de asemenea, prin cartea din 13 septembrie 1672, ca toţi străinii aşezaţi în satele Iugani, Tămăşeni şi Răchiteni, să fie „tocmiţi derept cu ruptul o dată într-un an". [24] Locuitorii satelor de colonizare ori ai sloboziilor preferau, desigur, sistemul plăţii în două şi chiar în mai multe rate. Concludent în această privinţă ni se pare un document din 13 iunie 1679, emis de cancelaria Ţării Româneşti. În acest act se relatează că în vremea domniei lui Radu Leon (1664

---

[19] *Ibidem*, p. 154 — 155.

[20] Şerban Papacostea, *op. cit.*, p. 257.

[21] Arh. St. Buc., fond *M-rea Tismana*, XCI/20.

[22] Cf. Haralambie Chircă, *Veniturile vistieriei lui Constantin Brîncoveanu după condica vistieriei* în „Studii şi materiale de istorie medie", vol. I, 1956, p. 227.

[23] *Documenta Romaniae Historica*, B. Ţara Românească, vol. XXII (1628 — 1629), p. 125; Cf. şi actul din 30 mai 1631 prin care coloniştii stabiliţi în satul Tutana, aparţinînd mănăstirii cu acelaşi nume, se bucurau de o serie de scutiri, fără „numai să aib[ă] a dare bir cu ruptul pe an cînd vor da şi alalte slobozii căte unghi 4" (Arh. St. Buc., fond, *M-rea Radu Vodă*, XIX/6.)

[24] Arh. St. Buc., ms. nr. 579, f. 147v — 148.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

—1669) „slobozianii" din satul Cîineşti (Vîlcea) al mănăstirii „Dintr-un lemn", fiind săraci — spune actul — „şi neputîndu mai birui" au mers „de s-au fost tocmit cu domnia dă au luat înprumutu dăn vistirie cu ruptul să de într-un an odaat‹ă› la vremea haraciului ughi 35". Cîţiva ani mai tîrziu, în timpul celei de a doua domnii a lui Grigore Ghica (1672—1673), aceiaşi săteni, devenind acum — spune acelaşi act — „sărac‹i› dă tot şi neputîndu birui să dea şi acestea, fost-au fugit şi s-au răsipit dă sărăcie" Urmărind să-i readucă la locul de unde plecaseră, domnitorul Grigore Ghica „i-au mai ertat ughi 5" şi a hotărît să-i ia şi „dăn vistirie să fie pre seama cămării, să aib‹ă› a darea într-un an dă doao ori", situaţie pe care o întăreşte, la rîndul său, şi Şerban Cantacuzino.[25] Acest sistem de plată, sub forma a două rate, poate fi considerat drept o concesie a clasei dominante făcută ţărănimii numai datorită luptei pe care aceasta o ducea contra exploatării. De aceea nu este întîmplător faptul că în secolul al XVII-lea repartizarea sarcinilor băneşti ale satelor colonie se face frecvent în două rate.[26]

Spre sfîrşitul aceluiaşi veac şi continuînd în cel următor, tot ca urmare a rezistenţei ţărănimii, vistieriile celor două state feudale româneşti au fost obligate să accepte şi alte concesii, înmulţind numărul termenelor de încasare a dărilor în bani. Astfel, în aşezămîntul din 20 februarie 1689, încheiat între Constantin Brîncoveanu şi un grup de străini colonizaţi în satul Luciani, judeţul Dîmboviţa, aceştia urmau să dea „rumtoare‹a› lor la sfenti Ghiorghie ughi 5 şi la sfenti Dimitrie ughi 5 şi la vreamea haraciului ughi 10 şi la vel seama ughi 10".[27] În total sînt fixate aici patru termene de percepere, două la date extrem de precise, în legătură cu existenţa unor sărbători religioase din calendarul ortodox, iar celelalte două sînt legate nemijlocit de plata haraciului şi de sama cea mare, care presupuneau şi ele termene de încasare, relativ fixe. O situaţie similară reflectă şi hrisovul din 15 ianuarie 1697 prin care acelaşi domnitor scuteşte de astă dată 50 de liudi din satul Flămînzeşti al mănăstirii Argeş de multe biruri, dăjdi şi rînduieli, „căci s-au tocmit egumenul cu domnia şi le-a luat ruptoare de la vistierie să dea pe an ughi 350". Această sumă era împărţită în patru termene să dea la haraci 100 ughi, la seama mare 100 ughi, la sfîntul Gheorghe 75 ughi, la sfîntul Dumitru 75.[28]

În veacul al XVIII-lea achitarea *obligaţiilor băneşti, după sistemul* fiscal al ruptoarei, se face de obicei în patru rate sau „ciferturi" şi, aşa cum o să vedem, chiar în mai multe. Astfel, din porunca lui Constantin

---

[25] *Ibidem*, fond *M-rea Dintr-un lemn*, XLV/13.

[26] Cf. actul din 10 ianuarie 1635, prin care locuitorii aşezaţi în satul Vaideei, erau „tocmiţi" să dea „cu ruptul, într-un anu ughi 100, la sfîntul Dimitrie ughi 50 şi la sfîntul Gheorghie alţi ughi 50 şi alt nimic" (Arh., St. Buc., Condica m-rii Slobozia lui Enache şi Apostolache, nr. 314, f. 517v — 518; La 17 martie 1679, acelaşi sat era scutit „de toate dăjdili căte suntu preste an în ţeră domnii mele", cu singura excepţie că erau datori să dea „cu ruptul într-un an ughi 60, la sventi Dimitrie ughi 30 şi la sventi Ghiorghie ughi 30" (Arh. St. Buc., fond m-rea Slobozia lui Enache, I/7. De asemenea, locuitorii din satul Teişori (ţinutul Botoşani) s-au „tocmit" la 6 aprilie 1673 cu domnitorul Ştefan Petriceicu ca să dea ei „cu ruptul într-un an dă doao ori zăce ughi la sfîntul Dimitrie şi zăce ughi la sfîntul Ghiorghie" (Arh. St. Buc., fond M-rea Galata, IX/5). Exemple se pot da oricît de multe în această privinţă.

[27] Arh. St. Buc., fond Mitropolia Ţării Româneşti, XXXVII/18.

[28] Arh. St. Buc., fond Episcopia Argeş, II/73; Vezi şi actul din 14 ianuarie 1689, ibidem, II/68.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Brîncoveanu, din aprilie 1701, rezultă că locuitorii din satul Dobriceni (judeţul Vîlcea), aparţinînd mănăstirii Arnota, „au venit de şi-au luat rumtoare de la visteriia domnii meale ca să dea într-un an ughi 160". Actul precizează şi numărul ratelor de achitare, specificîndu-se că „numai să dea aceşti bani, rumtoarea lor ce scrie mai sus, în patru rînduri".[29] Alteori, concesiile domniei merg chiar mai departe, oferindu-li-se coloniştilor posibilitatea să aleagă soluţia cea mai potrivită şi mai convenabilă pentru ei, în ceea ce priveşte numărul ratelor. Aşa, de pildă, în aşezămîntul lui Constantin Mavrocordat, din 26 octombrie 1745, se preciza că toţi acei locuitori „înstriinaţi printr-alte părţi" şi dornici „să vie în pămîntul ţării să se aşeaze la lăcuinţă" vor fi „în pace şi în odihnă şase luni". După expirarea acestui termen ei urmau „să dea pe an de om cîte taleri cinci, iar mai mult nici o para". Aceşti bani îi puteau achita „în ce feli vor pofti a-i da, aşa să-i dea, adecă au de patru ori într-un an cu patru ciferturi... au cu doao ciferturi... din doao feliuri cum vor pofti şi cum le va plăcea aşa să dea".[30] Sînt însă documente care dovedesc că atitudinea concesivă a domniei faţă de imigranţii străini sau faţă de elementele fugare „înstrăinate", tinde la o sporire continuă a numărului ratelor. Astfel, Grigore al II-lea Ghica, în baza hrisovului din 17 februarie 1752, era de acord ca locuitorii stabiliţi pe moşia mănăstirii Măxineni din Rîmnicul Sărat, să-şi dea „dreaptă ruptoarea lor la cămara domniei meale de şase ori într-un an, la şase ciferturi", pentru că — se motivează în actul respectiv — sînt „oameni streini veniţi din streinătate".[31]

Sistemul ruptoarei cu plata în patru rate s-a impus şi a devenit predominant în secolul al XVIII-lea şi în Moldova. Astfel, Grigore al II-lea Ghica, prin actul de la 1 martie 1740, a dat încuviinţare bîrsanilor „aşăzaţi aici în ţeară, la Putna şi la Bacău", pentru că sînt „oameni streini şi pentru ca să aibă osebire de altă ţeară", să fie tocmiţi „cu rupta la cămară, ca să dea toţi bîrsanii 3000 lei vechi într-acest an şi aceşti bani să-i dea pe 4 civerturi". Interesant de reţinut este faptul că „sferturile" erau fixate în prima lună a fiecărui anotimp al anului, adică în martie, iunie, septembrie şi decembrie.[32] Constantin Mavrocordat, prin cartea sa din 2 aprilie 1742, făcea cunoscut tuturor ce „s-ar fi poftind să vie să să aşădzi aice în ţară" („toţi cei streini şi înstriinaţi") că, după trecerea „sorocului" de scutiri, erau datori să dea „tot birul lor... cu patru ciferturi pe an".[33] Aşezămîntul lui Constantin Racoviţă, din 9 iunie 1752, pretindea tuturor oamenilor „înstrăinaţi sau străini ce vor veni la aşezare şi mila acestui testament pănă în şasă luni să aibă odihna nesupăraţi de bir". După aceea, conform „tocmelii", urmau „să între în bir" pe care se angajau să-l „deie pe patru civerturi întru anu". Foarte interesant de relevat este faptul că birul respectiv se achita în raport de numărul vitelor şi anume : cei cu şase

[29] Ibidem, fond *M-rea Arnota*, XVIII 70.

[30] *Documente privind relaţiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. I, Ţara Românească, p. 447 — 448.

[31] Bibl. Acad. R. S. România, fond Episcopia Buzău, CXXVI 124. ; Vezi şi Arh. St. Buc., ms. 173, f. 359v — 360 ; cf. şi actul din 17 septembrie 1753, la Bibl. Acad. R. S. România, CXXIV/151.

[32] Bibl. Acad. R. S. România, ms. 237, f. 407v — 408.

[33] *Ibidem*, LXXIV/153 ; vezi şi confirmarea din 28 octombrie 1742, ibidem, ms. 237, f. 884.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

boi („fruntaşii") cîte 15 lei, cei cu patru boi 10 lei, cei cu doi boi cîte 5 lei, iar 2 lei urma „să dee cel ce nu va ave nimică".[34] şi în Moldova se întîlnesc cazuri dè sporire a numărului ratelor. Astfel, imigranţilor ruşi, stabiliţi în satul Storneşti din ţinutul Cîrligătura, li s-a fixat, prin cartea lui Grigore al III-lea Ghica, din 6 noiembrie 1765, un „aşezămînt ca să ştie cît vor da, adecă aceşti 20 liude ruşi vor da opt ciferturi într-un an".[35]

Din exemplele citate mai sus — altele nu ar face decît să repete acelaşi lucru — rezultă faptul că sumele băneşti ce urmau a fi achitate prin „ruptă" erau în general eşalonate în cadrul mai multor rate, adeseori în cote-părţi egale. Ruptoarea, fixată încă de la început pe tot anul, se încasa apoi numai în bani; ea nu se dădea niciodată în produse.

Din documentele cercetate am mai putut desprinde faptul că nu totdeauna ţăranii colonişti erau în stare să-şi achite cotele băneşti fixate prin ruptoare. În asemenea situaţii ei se împrumutau la vistieria domnească, cu care prilej avea loc un fel de transfer al sarcinilor lor fiscale de la vistierie la cămara domnească. În acest sens credem că se poate interpreta menţiunea cuprinsă în actul lui Antonie vodă din Popeşti, din 21 aprilie 1670, în care se arată că locuitorii stabiliţi în satul Tismana, au venit la domnie şi „au luat împrumut den visteriia domnii meale cu rumtoare" [36]. De altfel, după doi ani, hrisovul lui Grigore Ghica, din 24 aprilie 1672, referitor la aceiaşi săteni, arată cum aceştia „fost-au mersu la Antonie voevod de au fostu luat rumtoare de <n> vistierie". [37].

S-ar crede că trecerea de la vistieria statului la cămara domnească însemna o oarecare uşurare pentru ţărani. În tot cazul, acesta pare să fi fost mobilul care i-a determinat, la 11 decembrie 1680, pe locuitorii din Făurei (judeţul Ilfov) să solicite lui Şerban Cantacuzino să le transfere sarcinile fiscale de pe seama vistieriei pe seama cămării domneşti. Scriptorul documentului care-l pune pe voievod în situaţia de a arăta motivul ce l-a făcut să răspundă cererii sătenilor, consemnează faptul că domnitorul „văzîndu cum săntu nişte oameni sărac<i>", le-a „scos... birul lor cît au fostu pre dănşii dă la vistiriia domnii" şi i-a trecut „să dea biru cu ruptul pre an la cămara domnii" [38]. Acelaşi domnitor, prin actul din 10 mai 1688, scoate numele mai multor străini „de la catastişele vistieriei de la birul rumtorilor" şi-i trece să „dea de acum nainte numai birul cămărei". [39].

Alteori, sătenii străini sau nu, erau luaţi chiar de la început pe seama cămării domneşti. În această privinţă vom cita doar cîteva documente, în ordine strict cronologică. Astfel, la 14 ianuarie 1689 locuitorii din Flămînzeşti, judeţul Argeş, se înţeleseseră cu domnia să-şi achite obligaţiile băneşti „la cămara domnii meale" [40]. La 1 martie 1740 birsanii stabiliţi în Putna şi Bacău se învoiseră şi ei „cu rupta la cămară" [41]. La 17 februarie

---

[34] Arh. St. Buc., ms. 630, f. 11v — 12v.

[35] *Ibidem*, fond Mitropolia Moldovei, CLII/22.; vezi şi ms. 522, f. 26v — 27v.

[36] *Ibidem*, M-rea Tismana, XCIII/45.

[37] *Ibidem*, XCI/20.

[38] *Ibidem*, fond M-rea Cotroceni, XI/8.

[39] *Ibidem*, fond M-rea Dintr-un lemn, XLV/18; cf. şi actul din 13 iunie 1679, în care întîlnim menţiunea că încă mai dinainte Grigore Ghica hotărîse ca locuitorii din Cîineşti (Vîlcea), să treacă „dăn vistirie să fie pre seama cămării" (*Ibidem*, XLV/13).

[40] *Ibidem*, fond Episcopia Argeş, II/68.

[41] *Documente privind relaţiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. II, Moldova, p. 210.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

1752 un grup de străini a primit încuviinţarea de la Grigore al II-lea Ghica, să-şi dea „dreaptă ruptoarea lor la cămara domniei meale" [42]. În sfîrşit, la 24 iulie 1764, un oarecare Stefan Moldoveanul, stabilit în judeţul Argeş, şi „venit din Moldova spre lăciunţă aici în pămîntul ţării" era „aşezat cu ruptoarea la c‹ăm›ară" [43].

Ruptoarea s-a impus şi perceput numai pe cap nu şi pe bucate, care în general erau scutite de orice dare. Ea a fost un regim special, de uşurare a sarcinilor fiscale, acordat de regulă numai unor grupuri restrînse de oameni, îndeosebi celor invitaţi să participe la opera de repopulare a siliştilor părăsite sau la opera de fundare a noilor sate.

Că regimul fiscal al ruptoarei a fost mult mai uşor decît cel impus restului ţărănimii birnice, rezultă şi din cuprinsul multor documente referitoare la ruptoare. Lăsînd la o parte faptul că multe din promisiunile făcute iniţial imigranţilor, erau uneori date uitării şi cădeau în desuetudine, putem afirma totuşi că instituţia ruptoarei, privită în ansamblul ei, a constituit arma cea mai eficace de recrutare a braţelor de muncă şi de alimentare a operei de colonizare. Regimul ruptoarei, în esenţa lui, a avut, fără îndoială, şi un scop propagandistic, de ademenire şi atragere atît a elementelor străine cît şi acelor româneşti „înstrăinate", adică cele plecate din satele şi locurile lor de baştină. În această privinţă mi se pare că nu este întîmplător faptul că scriptorii sau diecii actelor, ce privesc ruptoarea, sînt stimulaţi întotdeauna să releve avantajele acestui regim, să-l prezinte ca fiind cu mult mai acceptabil decît al celorlalţi birnici. În acest sens vom exemplifica cu mai multe acte, luate atît din secolul al XVII-lea cît şi din al XVIII-lea.

La 2 aprilie 1681 Gheorghe Duca, domnul Moldovei, dădea dreptul egumenului de la mănăstirea Cetăţuia şi vătămanului său de la siliştea Tătarca (ţinutul Covurlui) să fie volnici „a chema şi a strănge oameni străini dintr-altă ţară, ori cîţi de mulţi să vie să s‹ă› aşiază la acea sălişte", făgăduindu-le că îi va tocmi „cu ruptul mai pentru uşorul lor, iar cu ţara amiasticaţi nu vor hi" [44].

De asemenea, la 4 septembrie 1699, Vasile Pleşca a obţinut un hrisov de la Antioh Cantemir, în baza căruia avea dreptul „să cheme şi să strîngă oameni streini" într-una din siliştile sale. Conform prevederilor stabilite în hrisov, coloniştii urmau să se prezinte la domnie pentru a fi „tocmiţi cu rupta pentru iuşorul (uşurarea — n. n.) lor, de vor da pe an la visterie pe tocmala lor, ear cu ţ‹a›ra nu vor hi amestecaţ‹i›" [45].

Un caz interesant îl prezintă şi acei „oameni striini den ţara turcească", invitaţi să se stabilească în siliştea Vlădeni (judeţul Ialomiţa) al mănăstirii Sfîntul Ioan din Bucureşti. Acestora, Nicolae Mavrocordat le-a

---

[42] Bibl. Acad. R. S. România, Episcopia Buzău, CXXVI/124; vezi şi Arh. St. Buc. ms. 173, f. 359v — 360.

[43] Bibl. Acad. R. S. România, CXXXII/12.

[44] Arh. St. Buc., fond M-rea Cetăţuia, III/9; vezi şi cartea lui Antioh Cantemir din 22 mai 1699 prin care el acorda dreptul mănăstirii Suceviţa şi vătămanului de la siliştea Iubăneşti (ţinutul Dorohoiului) ca ei „să hie volnici a chiema şi a strînge oameni străini de ţara leşască şi unguriască şi căzăcească, cîţi de mulţi s-ar strînge şi s-ar aşeza la acea sălişte". În contract se preciza că după expirarea celor 5 ani, imigranţii urmau să fie „tocmiţi cu rupta după prelejul lor. Iară cu ţara amestecaţi nu vor hi" (*Ibidem*, colecţia Achiziţii Noi, CCVIII/4.

[45] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. V, p. 225.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

promis, conform cărţii din 3 mai 1719, că le va face „rumtoare şi aşăzămînt de-şi vor da dăjdile foarte uşor dupe putinţa lor" [46].

Grigore al II-lea Ghica, domnul Moldovei, a împuternicit pe Nicolae Jora, prin hrisovul din aprilie 1733, să strîngă oameni străini în siliştea lui de la Petreasa. În hrisov se precizează că „după ce s-or strînge, atunce or veni împreună cu vornicul lor şî şi-or lua ruptă de la vistierii pre pe uşor şî pe putinţa lor şi nimine din tocmala lor nu-i va scoate" [47].

Un alt hrisov, tot al lui Grigore al II-lea Ghica, din 17 februarie 1752, atunci cînd acesta domnea pentru a doua oară în Ţara Românească este extrem de concludent în ceea ce priveşte avantajele ce decurgeau din sistemul fiscal al ruptoarei. Actul ne dezvăluie, între altele, mobilul principal care l-a determinat pe domnitor să acorde ruptoare unor colonişti şi anume: „Pentru că fiind ei oameni streini veniţi din streinătate ... m-am milostivit domnia mea de i-am lăsat mai pe uşor decît ceialalţi lăcuitorii ai ţării". Ceva mai mult, grămăticul actului a considerat necesar să adauge, probabil la îndemnul domnitorului, că „şi alţi streini oricăţi de mulţi ar vrea să vie să se aşaze la mai sus-zisa moşiia, să ştie că tot acest fel de aşăzămînt vor avea" [48].

În sfîrşit, Mihai Racoviţă, domnul Moldovei, prin cartea sa din 15 martie 1753, se angaja faţă de toţi „oamenii streini ori din ce părţi de loc", precum şi faţă de „oamenii de ţar<ă> ce ar fi în streinătăţi printr-alte ţăr<i>, ori căţi de mulţi ar vini... şi s-ar aşeza la ţinutul Tecuciului în siliştea Dumbrăviţa", că le va respecta „aşezămîntul ce li va face" vornicul Nicolae Hrisoverghi care „le va aşeza birul pe uşor şi după putinţa lor" [49].

Din documentele analizate mai sus rezultă faptul că ruptoarea a fost un sistem fiscal de favoare, incomparabil mai uşor decît al birnicilor obişnuiţi [50]. De aceea, cu tot substratul ei propagandistic, ruptoarea a servit din plin opera de repopulare a celor două ţări dunărene, contribuind la refacerea echilibrului demografic pe tărîm productiv şi financiar. Fără ajutorul ei nu s-ar fi putut înfăptui opera de colonizare din secolul al XVII-lea şi al XVIII-lea. Coloniştii, români sau străini, nu s-ar fi lăsat atraşi fără de avantajele ei.

---

[46] Arh. St. Buc., fond M-rea Sf. Ioan din Bucureşti, V/31.

[47] Arh. St. Iaşi, Documente, CXLVII/89; vezi şi hrisovul lui Mihai Racoviţă din 20 iulie 1742 privitor la ruptoarea acordată străinilor din satul Fotoaia-Cursus, în care se arată că repartizarea obligaţiilor băneşti trebuia să se facă de către coloniştii „cisluindu-să aceşti oameni streini ei între ei după putearea lor, iar nu cu satul ce iaste acum aşăzat acolea pe moşie" (Arh. St. Buc., fond Mitropolia Ţării Româneşti, XII/5 şi XII 6).

[48] Bibl. Acad. R. S. România, *Episcopia Buzău*, CXXVI 124; vezi şi Arh. St. Buc., ms. 173, f. 359v–360.

[49] Arh. St. Buc. fond. Mitropolia Moldovei, VIII 39. La 25 iulie 1758 Scarlat Ghica a încuviinţat mitropolitului Moldovei dreptul ca pe moşia Săneşti (ţinutul Cîrligătura) „să strîngă oameni streini de pintr-alte ţări, carii să să tocmască cu ruptă la visterie şi să fie osăbiţi dintr-altă ţară". Coloniştii urmau „să să cisluiască întru sîne ca să dea fieştecare după putinţa sa" (*Ibidem*, ms. 522, f. 19–20 v.)

[50] În această privinţă nu putem fi de acord cu părerea emisă de C. C. Giurescu care susţine contrariu şi anume că „birul ruptaşilor şi al ruptelor vistieriei era mai mare decît al birnicilor de rînd" (*Istoria românilor*, vol. III, partea II-a, Bucureşti, 1946, p. 712); Aceeaşi ideie este reluată de Constantin C. Giurescu şi în monografia: *Istoricul podgoriei Odobeştilor*, Edit. Acad. R. S. România, 1969, p. 201.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Regimul ruptoarei fiind mai „pe uşor" şi „după putinţă" — cum glăsuiesc documentele — a avut ecou nu numai în rîndul elementelor străine, dar şi în rîndul bejenarilor români de peste hotare, care au înţeles să se reîntoarcă în satele „sparte" ori „pustiite" altădată.

Ruptoarea şi-a manifestat avantajele şi prin aceea că s-a acordat şi s-a pus în practică numai în urma unor „tocmeli" sau „aşezăminte", încheiate între domnie şi reprezentanţii coloniştilor respectivi sau între domnie şi unii stăpîni de pămînturi „goale", lipsite de oameni. Scriptorii actelor ce privesc ruptoarea consemnează adesea în mod expres aceste „învoieli" sau „contracte". Aşa, de pildă, în martie 1614, Radu Mihnea recunoaşte o asemenea „tocmeală" încheiată între el şi coloniştii din satul Vaideei (Ialomiţa) în chipul următor: „am făcut domnia mea învoială cu ei" [51]. Mutat în Moldova, acelaşi domnitor acceptă la 30 aprilie 1618 să subscrie la „o întocmire cu pan Enachi postelnic", privind pe străinii ce urmau să locuiască în satele Scumpia, Sasul, Lăturişeni şi Gurbăneşti [52]. Într-un act din 20 august 1618 se menţionează că domnitorul Tării Româneşti, Gavril Movilă, a făcut „întocmire cu satul Livezenii" [53]. Un „aşăzămînt cu dînşii" (adică cu Livezenii) îl reeditează la 6 aprilie 1628 [54] şi Alexandru Iliaş. Acelaşi domnitor ajunge la o „întocmire" cu locuitorii din satul Cetăţile, la 23 octombrie 1628 [55]. Constantin Duca (Duculeţ) pretinde la 4 martie 1701 să vină la curtea domnească „doi vechi tocmiţi cu rupta după prilejul lor" [56], pentru a ajunge cu ei la o învoială similară cu cea stabilită mai înainte. Reamintim, de asemenea, că la 1 martie 1740 bîrsanii din Putna şi Bacău „s-au tocmit cu rupta la cămară" [57]. În sfîrşit, un ultim exemplu, în actul din 20 iulie 1742 se precizează că Mihai Racoviţă a făcut „aşezămînt" cu străinii stabiliţi în satul Fotoaia-Cursus. [58].

Exemplele citate mai sus ne permit să subliniem încă odată că ruptoarea nu se aplica fără o prealabilă „învoială" sau „înţelegere" între contribuabili şi vistieria statului [59]. Categoriile fiscale care făceau o asemenea „tocmeală" se numeau rupte, iar contribuabilii ruptaşi.

---

[51] *Documente privind istoria Românieі, B* Ţara Românească *veac. XVII*, vol. II, p. 264.

[52] *Ibidem, A* Moldova *veac. XVII*, vol. IV, p. 273—274; vezi şi actul din 12 martie 1627, la Bibl. Acad. R. S. România, DXCI/26, orig. slav.

[53] *Documente privind istoria României, B* Ţara Românească *veac. XVII*, vol. III, p. 232—233.

[54] *Documenta Romaniae Historica*, B, vol. XXII (1628—1629), p. 104—105.

[55] *Ibidem*, p. 340—341; cf. şi actul din 6 aprilie 1673 în care se menţionează că pe străinii din satul Teişori, domnia i-a „tocmit să dea cu ruptul" (Arh. St. Buc., M-rea Galata, IX/5; scriptorul actului din 13 iunie 1679 precizează că sătenii din Cîineşti (Vîlcea) au mers la Radu Leon „de s-au fost tocmit cu domnia" (Arh. St. Buc., M-rea Dintr-un lemn, XLV/13); la 2 aprilie 1681 Gheorghe Duca promite locuitorilor din satul Tătarca că „îi va tocmi... de vor da cu ruptul" (Arh. St. Buc., M-rea Cetăţuia, III/9); în actul din 31 decembrie 1742 se precizează că lipovenii din şapte sate (în Moldova) „au arătat şi tocmală ce au cu stăpînii moşiilor" (*Documente privind relaţiile agrare în veacul al XVIII-lea*, Moldova, vol. II, p. 268); în sfîrşit, la 25 iulie 1758, Scarlat Ghica încuviinţează mitropolitului „să strîngă oameni streini de pintr-alte ţări" la moşia Sănesti (Cîrligătura) „carii să să tocmască cu rupta" (Arh. St. Buc., ms. 522, f. 19—20 v).

[56] Arh. St. Buc., Achiziţii Noi, CCXX/2.

[57] *Documente privind relatiile agrare în veacul al XVIII-lea*, Moldova, vol. II, p. 210—211.

[58] Arh. St. Buc., Mitropolia Ţării Româneşti, XII/5 şi XII/6.

[59] Cf. şi *Documente privind relaţiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. I, Ţara Românească, p. 910 (Vezi glosar: ruptoare); Cf. şi Constantin C. Giurescu (*Istoricul podgoriei Odobeştilor*, Edit. Acad. R. S. România, 1969, p. 201) care susţine că „ruptaşii şi ruptele vistieriei plăteau impozitul personal pe baza unei înţelegeri sau tocmeli cu vistieria (impozit forfetar)".

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Că ruptoarea se acorda numai în urma unor „tocmeli" rezultă, de altfel, şi din faptul că cuantumul ei nu era acelaşi pentru toţi ruptaşii din ţară. Şi în această privinţă documentele sînt extrem de concludente. Aşa, de pildă, locuitorilor din satul Negoeşti, Radu Mihnea le fixase la 27 ianuarie 1614 să dea „pe un an cîte 100 de galbeni" [60]. Celor din Vaideei, el le-a stabilit, în schimb, în martie 1614, deci la un decalaj de timp de numai două luni, să dea „60 galbeni într-un an" [61]. La rîndul său, Alexandru Iliaş se înţelege cu coloniştii din Clăteşti, la 18 martie 1628, „să dea într-un an cîte 100 de galbeni" [62]. În schimb, cu cei din satul Cetăţile ajunge la învoială, la 23 octombrie 1628, să verse în vistierie numai „40 ughi într-un an" [63]. Şerban Cantacuzino pretinde locuitorilor din Oreaviţa „să dea cu ruptul pre an un ughi 100" (la 5 iunie 1679) [64], iar celor din Cîineşti le cere, opt zile mai tîrziu (13 iunie 1679), să dea „într-un an dă doao ori, la sveti Ghiorghie ughi 15 şi la sveti Dimitrie ughi 15" [65], deci cu 70 de ughi mai puţin. Sînt doar cîteva exemple care demonstrează, fără putinţă de tăgadă, că cuantumul obligaţiilor băneşti se impunea diferit în cadrul ruptoarei, în baza unor anumite „tocmeli". Şi aceasta chiar la răstimpuri de numai cîteva zile, deşi „contractele" se încheiau uneori cu aceeaşi vistierie sau domnie. Dar, asemenea diferenţe se explică nu numai prin tranzacţiile încheiate, ci şi prin stăruinţa sau dîrzenia cu care coloniştii luptau la vistierie, cu prilejul încheierii „învoielilor" respective, pentru a li se fixa cuantumuri cît mai mici. În sfîrşit, se mai poate adăuga şi faptul că birul era în raport şi de mărimea demografică a satelor de colonizare. Cu alte cuvinte, suma globală fixată prin „ruptă", era determinată, între altele, şi de numărul celor care veneau să se aşeze, iar ulterior de numărul de gospodării care reuşeau să se înjghebeze în satul nou întemeiat.

Repartizarea sumei globale între membrii unui sat, adică stabilirea contribuţiei fiecăruia, se făcea — cum glăsuieşte un act din 20 iulie 1742 — „cisluindu-să ... ei între ei după puterea lor" [66].

★

Folosită cu precădere în satele create prin colonizare, ruptoarea a exercitat deseori o puternică atracţie pentru restul birnicilor, constituind un fel de „model" pe care doreau să-l aplice sau cel puţin să-l experimenteze. Birnicii au fost primii care şi-au dat seama că răstimpul dintre termenele ruptoarei este mai lung şi, ca atare, pot avea răgazul necesar să mai „răsufle" de pe urma sarcinilor fiscale. Într-adevăr, în felul acesta, ei reuşeau să-şi agonisească între timp produsele sau să-şi realizeze unele cîştiguri, cu mai mult spor. Ei au văzut în ruptoare şi un mijloc care îi ferea de vizita frecventă şi nu puţin costisitoare a cislaşilor şi a strîngăto-

[60] *Documente privind istoria României, B* Ţara Românească *veac. XVII*, vol. II, p. 243.
[61] *Ibidem*, p. 264.
[62] *Documenta Romaniae Historica*, B, vol. XXII (1628–1629), p. 76.
[63] *Ibidem*, p. 341.
[64] Arh. St. Buc., Mitropolia Ţării Româneşti, CCXC/12.
[65] *Ibidem*, fond. M-rea Dintr-un lemn, XLV/13.
[66] Arh. St. Buc., fond. Mitropolia Ţării Româneşti, XII/5 şi XII/6; vezi şi actul din 25 iulie 1758, prin care Scarlat Ghica încuviinţează mitropolitului să aducă la moşia Săneşti (ţinutul Cîrligătura) oameni străini care „să să cisluiască întru sănc ca să dea fieştecare după putinţa sa" (Arh. St. Buc., ms. 522, f. 19–20 v.)

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

rilor de bir. Pe de altă parte ştim că ea îi scutea pe ruptaşi şi de răspunderea colectivă, în cazul cînd alţii nu îşi plăteau birurile. Pentru birnici, ruptoarea a însemnat aşadar o uşurare. De aceea satele s-au străduit s-o obţină [67]. De asemenea, încă de la sfîrşitul secolului al XVII-lea, unele categorii de breslaşi, meseriaşi [68] şi negustori [69], au început să treacă treptat la ruptoare. La rîndul lor, vistieriile celor două ţări au putut constata că ruptoarea uşura mult operaţiile de încasare, că era, cu alte cuvinte, în avantajul lor.

Pornind de la aceste fapte se poate considera că nu întîmplător, mai întîi Antioh Cantemir în Moldova, apoi un an mai tîrziu Constantin Brîncoveanu în Ţara Românească, este foarte adevărat în condiţiile unor mari fluctuaţii demografice, au încercat prin unele reforme să extindă regimul ruptoarei şi la alte sate, decît la cele de colonizare.

Astfel, în primăvara anului 1700, Antioh Cantemir, în ultimul an de stăpînire al primei sale domnii (1695—1700) a înfăptuit în Moldova, e drept pentru un timp extrem de scurt, o reformă fiscală, anticipînd înaintea lui Brîncoveanu, reforma fiscală de mai tîrziu a lui Constantin Mavrocordat. [70]. Luînd drept criteriu sistemul peceţilor sau „pecetluiturilor" el a stabilit, pe bază de înţelegere, suma globală pe care s-o achite „în patru sferturi" fiecare contribuabil în categoria din care făcea parte, desfiinţînd toate celelalte dări personale. [71]. Datele cele mai concludente cu privire la această reformă ni le furnizează cronicarul Ion Neculce care spune că Antioh Cantemir „scoasă şi ruptă pe ţară de-i aşedza pre oameni pe putinţă cu pecetluituri roşii domneşti pe feţe, pe tot omul anume, şi cu giurămînt mare că vor da de patru ori într-un an" [72]. Efectele introducerii ruptoarei s-au văzut imediat. După cuvîntul aceluiaşi cronicar: „aşea purceasără oamenii din toate ţărili a izvorî şi a vini cineş la locul său şi la moşia sa [73]". Antioh Cantemir n-a apucat însă să vadă toate roadele reformei sale deoarece a fost mazilit în luna septembrie a aceluiaşi an, iar urmaşul său, Constantin Duca, nu i-a mai respectat hotărîrile [74].

---

[67] Cf. Haralambie Chircă, *op. cit.*, p. 228; în aceeaşi privinţă precizăm că încă de la 1 ianuarie 1696, în registrul vistieriei lui Constantin Brîncoveanu, se vorbeşte de „satele cu rumtoare ce s-au făcut anum<e> de un anu", adică din 1695 (Dinu C. Giurescu, *Anatefterul. Condica de porunci a vistieriei lui Constantin Brîncoveanu*, în „Studii şi materiale de istorie medie", vol. V, 1962, p. 467); la 5 august 1696, acelaşi registru consemnează „birul datoriilor ce s-au pus pre silişti... şi satele cu rumptoar<e> ceale vechi", arătîndu-se că erau scutite de acest bir numai „satele cu rumtoare ceale noao" (*Ibidem*, p. 471).

[68] Cf. Eugen Pavlescu, *Economia breslelor în Moldova*, Bucureşti, 1939, p. 16, 245, 355. Vezi şi Ştefan Olteanu care susţine, pe bună dreptate, că „în ceea ce priveşte birul, între breaslă şi vistierie se încheia un contract numit „ruptă", în care se arăta suma globală, urmînd ca breslaşii să stabilească contribuţia fiecăruia" (Ştefan Olteanu şi Constantin Şerban, *Meşteşugurile din Ţara Românească şi Moldova în evul mediu*, Edit. Acad. R. S. România, 1969, p. 241).

[69] La 8 ianuarie 1701, Constantin Brîncoveanu face „dă iznoav<ă> rumtoare" unor „oameni streini de altă ţară şi trebuincioşi dă negoţul ce aduc în treaba ţărăi" (Dinu C. Giurescu, *Anatefterul. Condica de porunci a vistieriei lui Constantin Brîncoveanu*, în „Studii şi materiale de istorie medie", vol. V, 1962, p. 400—401).

[70] C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. III, partea I-a, Bucureşti, 1942, p. 213.

[71] *Ibidem*, vol. III, partea II-a, Bucureşti, 1946, p. 647.

[72] Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. Iorgu Iordan, Bucureşti, 1955, p. 216.

[73] *Ibidem*.

[74] C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. III, partea II-a, Bucureşti, 1946, p. 647.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

În primăvara anului 1701, deci un an mai tîrziu, Constantin Brîncoveanu a înfăptuit şi el o reformă fiscală, a cărei caracteristică principală a fost generalizarea, la întreaga populaţie a ţării, a regimului ruptoarei. Cronicarul oficial al lui Brîncoveanu, logofătul Radu Greceanu, expune împrejurările în care s-a hotărît introducerea reformei, în felul următor: „Şi aşa cu înaltă şi înţeleaptă socoteala mării-sale, împreună şi cu sfatul boierilor au aflat ca să facă un aşezămîntu, să ştie fieştecine ce să dea într-un an, mai uşurîndu pre cei ce să vedea şi să părea că sîntu îngreuiaţi şi mai slabi, şi mai adăogîndu pre cei ce se vedea că sînt mai uşori şi mai cu putere; însă întîi socotindu dădjile ce au dat ţara în trecuţii ani şi dentr-aceia mult mai jos, aşăzîndu-o au făcut ruptori ca să dea ţara într-un an de 4 ori, care bună socoteală şi chiverniseală a ţării cunoscîndu-o pămîntenii, multă mulţumită au dat mării — sale cunoscîndu-şi însuşi uşurarea şi folosul lor" [75].

Generalizarea regimului ruptoarei a avut consecinţe pozitive pe tărîm fiscal şi demografic, contribuind la reîntoarcerea bejenarilor români şi chiar la imigrarea în ţară a elementelor străine. Astfel, Radu Greceanu povesteşte că fiind atraşi de avantajele pe care le oferea ruptoarea, au „trecut mulţime dă sîrbi" în Ţara Românească. Vizirul a trimis atunci în ţară un dregător turc, să-i înmîneze lui Brîncoveanu un ordin de restituire a tuturor imigranţilor sîrbi. În urma cercetărilor întreprinse, s-au descoperit numai 2500 de oameni în ţară, iar nu 15000 cum reclama Poarta [76]. E greu de precizat în ce măsură numărul revendicat de Poartă era superior celui real. Se prea poate ca mulţi dintre imigranţii sîrbi să fi fost tăinuiţi prin sate de stăpînii de moşii.

Izvoare de diverse categorii arată încă că Brîncoveanu a dus politică demografică încununată de succes. Aceasta explică de altfel şi reputaţia pe care el o căpătase în această privinţă încă din epoca sa şi care s-a păstrat apoi în tot cursul veacului al XVIII-lea [77].

Reformele fiscale ale lui Antioh Cantemir şi Constantin Brîncoveanu vor fi reluate în ambele ţări de către Nicolae Mavrocordat. Astfel, în prima sa domnie în Moldova (1709—1710), Nicolae Mavrocordat a hotărît să scoată „rumtă cu pecetluituri roşii, să dea de 4 ori întru an", prin aceasta dorind să arate „ţării, prostimei... milă şi dreptate... şi să le ţie de parte" [78].

În timpul celei de a doua domnii în Ţara Românească (1719—1730), Nicolae Mavrocordat, vrînd ca ţara — cum spune Radu Popescu — „să fie şi mai în bună stare şi în bună rînduială", a repus în aplicare, în 1723, reforma fiscală a lui Constantin Brîncoveanu. El „au făcut ruptori în toată ţara, pîn sate, de bir, ca să dea de patru ori într-un an". Măsura a fost apreciată de ţărani şi în această privinţă Radu Popescu afirmă că birnicii erau bucuroşi, deoarece „cu această tocmeală, dacă-şi plăteaşte ruptoarea într-o lună, decii să odihneaşte 2 luni, şi-şi caută de trebile lor şi de agonisita lor" [79].

[75] *Cronicari munteni*, vol. II, ed. Mihail Gregorian, Bucureşti, 1961, p. 112.

[76] *Ibidem*, p. 154—155.

[77] Cf. Atanase Comnen Ipsilant, *Scrieri bisericeşti şi politice în douăsprezece părţi* în „Hurmuzaki", XIII, p. 158; citat şi de Şerban Papacostea, *op. cit.*, p. 260

[78] Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. Iorgu Iordan, 1955, p. 253.

[79] Radu Popescu, *Istoriile domnilor Ţării Ruruâneşti* în *Cronicari munteni*, vol. I, ed. Mihail Gregorian, Bucureşti, 1961, p. 530.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Exemplul lui Nicolae Mavrocordat va fi urmat de fiul său Constantin Mavrocordat care va înfăptui, mai întîi în Ţara Românească şi după aceea în Moldova, cunoscutele sale reforme fiscale şi sociale. Alte încercări şi chiar înfăptuiri de reforme fiscale, pornind de la sistemul ruptoarei, se întîlnesc şi în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, la alţi domnitori fanarioţi, cum a fost, de pildă, Alexandru Ipsilanti. Asupra acestor reforme, deşi sînt în strînsă legătură cu instituţia fiscală a ruptoarei, nu este cazul să stăruim în cadrul studiului de faţă. De altminteri ele au fost studiate amplu în istoriografia noastră nouă [80].

★

La capătul acestei cercetări se impun, cred, şi anumite încheieri. Mai întîi trebuie să reţinem, ca o concluzie generală, că *ruptoarea a fost o instituţie fiscală caracteristică satelor de colonizare.* În al doilea rînd trebuie subliniat că ea a înrîurit puternic reformele fiscale ce s-au înfăptuit în Moldova şi Ţara Românească, îndeosebi în veacul al XVIII-lea. Practic, aceste reforme n-au fost altceva decît nişte operaţii fiscale şi administrative de schimbare a privilegiului de ruptoare din veacul al XVII-lea în regim general, extins asupra tuturor satelor, regim menit să contribuie la crearea unei stări de stabilitate fiscală la întreaga populaţie şi să înlăture astfel una din principalele cauze ale bejenirii ţăranilor şi ale depopulării ţării [81].

O dată cu veacul al XVIII-lea, aşa cum am arătat, apar tot mai frecvent noi categorii fiscale privilegiate şi anume „ruptele" sau „ruptaşii" care îşi plăteau darea numai pe bază de înţelegere, de „ruptoare" cu vistieria sau cămara. [82]. În acest veac are loc, aşadar, în Ţara Românească şi Moldova, pe tărîm fiscal, o acţiune paralelă de extindere a regimului ruptoarei care, în practică, se realizează prin hrisoave de caracter particular şi mai ales de ordin general.

Asemenea măsuri fiscale, impuse, fără îndoială, de lupta de clasă a ţărănimii, s-au inspirat şi au avut drept model instituţia ruptoarei. Prin extinderea şi aplicarea ei s-a urmărit prohibirea exodului ţăranilor peste hotare, readucerea celor „înstrăinaţi" şi atragerea de noi colonişti străini. De pe urma generalizării regimului ruptoarei au *profitat în primul rînd* marii feudali care aveau nevoie de cît mai multe braţe de muncă pentru lucrarea întinselor lor domenii. A profitat şi domnia care şi-a sporit veniturile, îndeplinindu-şi totodată sarcinile faţă de Poartă, ale cărei pretenţii erau tot mai mari.

În sfîrşit, de aplicarea şi extinderea regimului ruptoarei au profitat într-un fel oarecare toţi „ruptaşii". Aceasta constituie, pe lîngă alte dovezi, o mărturie incontestabilă că ţăranii au văzut totdeauna în avantajele ruptoarei o stare socială mai uşor de suportat în raport cu condiţiile grele de viaţă existente în cadrul satelor care nu se bucurau de această favoare. De altfel, numai aşa se explică lupta coloniştilor de a-şi prelungi cît mai

---

[80] O sinteză a concluziilor privitoare la aceste reforme, vezi în *Istoria României*, vol. III, Edit. Acad. R.S.R., 1964.

[81] Cf. Şerban Papacostea, *op. cit.*, p. 258.

[82] Cf. C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. III, partea II-a, Bucureşti, 1946, p. 743.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

mult timp regimul de ruptoare şi totodată tendinţa altor ţărani aserviţi de a adopta modul lor fiscal şi de organizare, mod care-i apropia în multe privinţe pe „ruptaşi" de regimul juridic al ţăranilor liberi.

RÉSUMÉ

L'auteur présente, sur une base documentaire parfois inédite, la „Ruptoarea", institution féodale pas assez connue, mais caractéristique au régime fiscal des villages de colonisation de la Valachie et de la Maldavie.

L'article tente une réponse à ces deux questions : à quel moment la „ruptoarea" est-elle devenue un élément d'imposition et de perception et quelles ont été les causes qui lui ont donné naissance ?

L'auteur indique les conséquences positives qui ont résulté de la généralisation du régime de la „ruptoarea" dans le domaine fiscal et démographique, en précisant tout de même que c'étaient les grands propriétaires féodals, qui avaient besoin de main d'oeuvre, qui ont été les premiers à en profiter.

Le prince regnant a eu lui aussi son profit et, en quelque sorte, la „ruptoarea" a été profitable même pour les „ruptaşi", car autrement on ne saurait expliquer la lutte des colons pour prolonger autant que possible le régime de la „ruptoarea", et la tendence des paysans asservis d'adopter ce mode d'organisation fiscale.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

CONDICA MĂNĂSTIRII RADU VODĂ DIN BUCUREŞTI

(Manuscrisul nr. 256 de la Arhivele Statului din Bucureşti)

DESCRIERE ARHIVISTICĂ

ILEANA LEONTE

Dintre categoriile de materiale arhivistice condicile de documente prezintă o importanţă deosebită sub multiple aspecte.

Acestea, asemănătoare întrucîtva cu cartulariile apusene, au început să fie alcătuite la noi către sfîrşitul secolului al XVII-lea, însă cele mai multe aparţin următoarelor două secole. Atît aşezămintele publice sau mănăstirile cît şi particularii, ca urmare a unor dispoziţii oficiale sau din proprie iniţiativă, au pus să se transcrie ordonat în condici toate înscrisurile ce aveau privitoare la bunurile stăpînite.

Condicile cruţau actele originale de o prea deasă întrebuinţare, le puneau în siguranţă faţă de eventualele pierderi sau furturi în timpul îndelungatelor litigii de proprietate şi înlăturau posibilitatea falsificării lor parţiale. În faţa justiţiei acestea aveau deplină valoare probatorie, deoarece erau legalizate fie de Domn sau de dregătorii ţării, fie de împuterniciţii lor. Azi ele sînt o mină de informaţii pentru orice chestiune.

Vechile condici de documente prezintă însă o însemnătate deosebită şi pentru faptul că ele cuprind multe acte ale căror originale s-au pierdut după alcătuirea lor. Acestea formează adesea cea mai importantă şi de multe ori unica transmitere din trecut pentru documentări de orice fel şi pentru modul cum erau interpretate şi traduse în limba noastră numele instituţiilor exprimate în limbile vechi de cancelarie, elemente covîrşitoare pentru reconstituirea trecutului nostru. Din aceste motive cunoaşterea amănunţită a cuprinsului lor este absolut necesară. De aici decurge o datorie esenţială a conservatorilor de astfel de monumente istorice să le facă cunoscute.

Este drept că, deşi avem atît de multe condici cu o vechime apreciabilă, nu s-a încercat şi la noi o prezentare a lor în cataloage bine chibzuite şi constant urmărite. Lucrările de acest gen făcute pînă acum nu au izbutit să adopte nici un sistem de descriere uniform [1], nici o evidenţiere inte-

[1] V. *Catalogul manuscriptelor româneşti*, 4 vol., Bucureşti, 1907—1931, 1967 şi *Catalogul manuscriptelor greceşti*, 2 vol. Bucureşti, 1909—1940, în care nu s-a urmărit un sistem uniform de catalogare, în ceea ce priveşte condicele de documente.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

grală a bogatului tezaur manuscriptic existent. De aceea orice încercare de documentare la noi întîmpină destule greutăţi [2].

Dat fiind faptul că în depozitele Arhivelor Statului se păstrează un număr deosebit de însemnat de condici de documente, ne-am propus să încercăm un model de analiză arhivistică prin prezentarea uneia dintre cele mai importante şi anume manuscrisul nr. 256, păstrat în depozitul Direcţiei Arhivelor Centrale [3].

Este de la sine înţeles că, dacă am fi avut o bună călăuză pentru această lucrare, munca noastră ar fi fost mult înlesnită. În lipsa unui îndreptar ne-am mulţumit să adoptăm un sistem din combinarea a două metode propuse de specialişti şi care ni s-au părut cele mai potrivite. Unul este al lui Léo Crozet [4] care cere pentru fişa unui ms cinci elemente distincte: 1. Numele autorului; 2. Titlul operei; 3. Descrierea textului 4. Descrierea exterioară; şi 5. Istoricul manuscrisului. Al doilea este Leo Santifaller [5], pe care l-am urmat îndeaproape, deoarece merge mai în amănunt în descrierea manuscriselor lui Liebental, de pe la 1500 şi se apropie bine de genul manuscrisului nostru.

I. GENERALITĂŢI

Manuscrisul nu poartă un titlu propriu. Singurul constatat este fragmentul de pe cotorul legăturii vechi: „/Cond/ica sfintei /măn/ăstiri Radu Vodă. Leat 1794". Ms a fost scris aproape în întregime de aceeaşi mînă, care semnează „nevrednicul şi al tuturor plecat Chiriţă Gheorghie Domuşciul Drăstorean" (f. 18 v.).

Partea principală a ms (f. 18—762) presupunem că a scris-o diacul Chiriţă în anii 1793—1794, deoarece anul 1794 îl găsim pe cotorul legăturii şi tot în acest an a fost şi legalizată. 14 documente de la sfîrşitul condicii (f. 768—775), dacă n-au fost transcrise tot de el, după anul 1815, au fost copiate de cineva din preajma lui, cu aceeaşi şcoală şi cu aceeaşi tehnică. Excepţie fac patru documente, două greceşti (f. 60) şi două româneşti (f. 764) care au fost scrise de alte mîini. Cele de la f. 764 probabil să fi fost adăugate după 1830.

Această condică conţine 1217 documente transcrise (f. 18—775) şi anume 1201 în limba română şi 16 în limba greacă. Dintre acestea 1003 acte sînt transcrise în întregime şi 214 le găsim numai sub formă de rezumat.

---

[2] Pentru alte încercări vezi observaţiile lui Mircea Tomescu în *Hrisovul* VII (1947) p. 234—236.

[3] Socotim necesar să se facă cunoscute toate, măcar în forma foarte redusă pe care a adoptat-o Oskar Netoliczka, *J. F. Trauschs Handschriften-Katalog*, II, Nr. 1303—2496, Braşov 1900, unde în 100 pag. a putut repertoriza 1194 mss.

[4] Léo Crozet, *Manuel pratique du bibliothécaire*, Paris, 1937, p. 165—168, cu exemplele pe care le dă, p. 169—172.

[5] Leo Santifaller. *Liebentals Kopialbücher des Prämonstratenserstiftes zum Hl. Vinzenz in Breslau*, în *Mitteilungen des Instituts für Osterreichische Geschichtsforschung*, XV. Ergänzungsband, Innsbruck, 1947.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

II. MATERIALUL ŞI MĂRIMEA

Manuscrisul în folio (33×22,5 cm.) este scris pe hîrtie, cu 830 foi plus 4 foi de protecţie (2 la început şi 2 la sfîrşit nenumerotate). După cele 9 filigrane existente ar urma să fi fost folosite tot atîtea feluri de hîrtie. Se constată însă numai două feluri de hîrtie, nu prea diferită în ceea ce priveşte calitatea — una mai groasă, alta mai subţire — şi care au fost întrebuinţate fără o anumită ordine. La f. 17, pe care este pictată miniatura, hîrtia e puţin diferită.

Caietele. Condica este compusă din 83 de caiete, dintre care 32 din cîte 12f., 11 din 14 f., 10 din 8 f., 9 din 6 f., 7 din 10 f., 5 din 2 f., cîte 2 caiete din 18 f., 16 f., 11 f., 4 f. şi 1 din 13 f. Caietele nu prezintă nici un fel de signaturi.

Filuirea. Manuscrisul are trei feluri de filuiri: I. de mînă, făcută de grămăticul Chiriţă, începe cu 1 de la foaia 36 şi cuprinde 742 foi, socotită de noi ca cea originală. F. 224 din prima filuire a diacului Chiriţă e lipsă veche cum rezultă din atestarea făcută de Comisia documentală: „Fila nr. 224 la primirea acestei condici de Comisiune lipsea. 1863 iunie 22. Membrii Comisiei: Cesar Bolliac, Protopop I. Sachelarie, T. Tărtăşescu". II. tot de mînă, începe de la prima foaie şi cuprinde 829 foi, sare un număr la f. 800 [6]. III. filuirea mecanică a Arhivelor Statului, începe de la prima foaie şi cuprinde 830 foi [7]. Toate trei numerotările sînt făcute pe fiecare recto la foaiei, la marginea superioară în partea dreaptă. Au rămas nescrise următoarele foi, probabil pentru a fi completate ulterior:
1 v—17 r, 25v—26 r, 27 v—35 r, 37 v, 46 v, 54 v, 61 v, 81 v, 82—83, 94 v, 95, 98 v—101, 105—107, 114 v—115, 121 v, 124 v—127, 130 v, 132, 136, 138 v, 141 v, 145 v, 149, 156, 165—166, 172 v—174, 192—196, 200 v—202, 210—214, 261 v—262, 277 v—280, 283 v—284, 291—292, 306 v—312, 321—324, 330 v—333, 360 v—364, 380 v—382, 394, 403—404, 421 v—423, 430, 437—439, 472—473, 477, 483, 490, v—491, 500 v—501, 512 v—513, 528—529, 532—535, 545—546, 551, 558—561, 571, 595, 599—601, 624 v, 637—641, 653 v, 669 v—671, 687 v—689 r, 697 v, 708—712, 718, 719 v, 720 v, 722 v, 727 v, 733, 735 v—736, 738 v, 740 v, 743—746, 752 v—758, 762 v—763, 765—767, 776 r, 777—830 r.

Numerotarea documentelor. Cum, la transcriere, documentele nu au primit un număr de ordine de la diac, pentru uşurarea cercetării am împlinit noi această lipsă, dînd număr de ordine fiecărui act, scris cu creion negru.

Filigranele. Fiecare foaie poartă marca fabricii. Se constată astfel 9 modele de filigrane, care, cercetate cu atenţie, arată că nu se deosebesc prea mult unele de altele.

1. — O coroană deschisă cu 3 fleuroane şi cu iniţialele F. C. (7,8× 6,5 cm).

2. — Aceeaşi coroană cu 3 fleuroane de dimensiuni mai mici, cu iniţialele A. G. F. C. (9,2×4,9 cm).

3. — Poartă aceleaşi iniţiale A. G. F. C. ceva mai mari şi fără coroană.

4. — Formată dintr-un scut — conturat cu diverse ornamente — mai mult larg, rotunjit spre partea inferioară care se termină printr-un oval. La partea superioară aceeaşi coroană cu trei fleuroane, dar mai puţin deschisă. În interiorul scutului se află un leu *rampant* cu capul în profil (11,5×5 cm).

[6] A fost făcută de Comisia documentală probabil în anul 1863.
[7] Făcută după 1900.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

5. — Se aseamănă perfect cu precedenta, este doar mai mică şi cu singura deosebire că în loc de leu este un căţel în aceeaşi poziţie (9,8×5 cm).

6. — Reprezintă doar căţelul fără nici un ornament (4,5 × 3,2 cm).

7. — Un leopard *passant* cu capul întors spre faţă (6,8×6,5 cm).

8. — Acelaşi leopard mult mai mic (7×5,4 cm).

9. — Ultima şi cea mai frumoasă se găseşte o singură dată la f. 17, pe care este lucrată miniatura. La partea superioară coroana cu trei fleuroane, scutul frumos conturat are în mijloc un corn şi se termină printr-o cupă întoarsă. Jos iniţialele C & I H O N I C (9,6×5,5 cm.).

Am putea conchide că în general sînt 4 tipuri de filigrane (nr. 1—3; 4—6; 7—8; 9) cu diverse variaţii între ele [8].

Ne mulţumim cu această descriere sumară a filigranelor, deoarece în diplomatică prezintă mai puţin interes decît în bibliografie [9].

Ordinea caietelor. În raport cu filuirea expusă mai sus ordinea caietelor este următoarea [10]:

I^{2} (1—2); II^{14}(3—16); III^{5+1}(17—22); IV^{10}(23—32); $V^{16(13)}$/ $V^{8\ 10\ 13}$ tăiate/ (33—45): VI^{16+2} ($^{13+2}$) / $VI^{3\ 5}$ tăiate/ (46—61); VII^{12} (62—72); VIII^{10} (73—82); IX^{12} (83—94); X^{14} (95—107); XI^{12} (109—121); XII^{6} (122—127); XIII^{12} (128—139); $XIV^{18-2\ 15+2}$ / XIV^{4} tăiată/ (140—156); XV^{11} (157—167); XVI^{8} (168—175); $XVII^{11\ 10}$ / XVII^{11} tăiată/ (176—186); $XVIII^{12\ 11}$ / XVIII^{12} tăiată/ (187—196); XIX^{6} (197—202); XX^{12} (203—214) $XXI^{14\ 12}$ / $XXI^{2,\ 12}$ tăiate/ (215—226); XXII^{12} (227—238); XXIII^{12+2} (1 + 2)/ XXIII^{10} tăiată/ (239—251); XXIV^{12} (252—264); XXV^{8} (265—271); XXVI^{14} (272—285); XXVII^{8} (286—293); XXVIII^{12} (294—305); XXIX^{6} (306—311); XXX^{13} (312—324); XXXI^{12} (325—336); XXXII^{14} (^{12}) /$XXXII^{3,\ 11}$ tăiate /(337—348); XXXIII^{10}(349—358) ;XXXIV^{12} (359—370); $XXXV^{14\ 13}$ /XXXV^{10} tăiată/ (371—382); XXXVI^{12} (383—394); XXXVII^{10}(395—404); $XXXVIII^{12\ 11}$ /XXXVIII^{12} tăiată /(405—415); XXXIX^{12}(416—427); XL^{12}(428—439); XLI^{12} (440—451); XLII^{10}(452—461); XLIII^{12} (462—473); XLIV^{8} (474—481); $XLV^{12\ 10}$ /$XLV^{5,7}$ tăiate / (482—491); XLVI^{10} (492—501); XLVII^{12}(502—513); $XLVIII^{12\ 10}$ /$XLVIII^{11\ \ 12}$ tăiate / (514—523); XLIX^{2} (524—525); L^{12} (526—537); LI^{12} (538—549); LII^{14}(550—563); LIII^{6} (564—569); LIV^{2} (570—571); LV^{12} (570—571); LV^{12}(572—583); LVI^{8}(584—587); LVII^{8}(588—595) ;LVIII^{12}(596—607); $LIX^{(14)12}$ $LIX^{6,\ 10}$ tăiate/ (608—619); $LX^{12\ 10}$ / $LX^{6,\ 8}$ tăiate/ (620—629); LXI^{2} (630—631); LXII^{10} (632—641); LXIII^{12}(642—653); LXIV^{14+2} ($^{11+2}$) / $LXIV^{4\ 10\ 13}$ tăiate/ (654—666); LXV^{12} (^{10}) $LXV^{1,11}$ tăiate/(667—676); $LXVI^{4+2+4+2}$ ($^{4+2+3\ r2}$) (677—687); LXVII^{2} (688—689); $LXVIII^{14\ 11}$ / $LXVIII^{4\ 10\ 14}$ tăiate/ (690—700); LXIX^{12} (701—712); LXX^{12} (713—724); LXXI^{14} (725—738); LXXII^{8} (739—746); $LXXII,^{12}$ (747—758); LXXIV^{6} (759—764); LXXV^{8} (765—772); LXXVI^{6} (773—778); LXXVII^{6} (779—784); LXXVIII^{4} (785—788); LXXIX^{8} (789—796); LXXX^{8} (797—804); LXXXI^{8} (805—812); LXXXII^{12} (813—824); LXXXIII^{6} (825—830).

Ordinea paginilor şi linierea. Manuscrisul a fost scris pe harag, ale cărui urme încă se pot observa, afară de „cuvîntul înnainte" şi „Scara"* (f. 18—27), unde se văd liniile trase cu creionul. Tot fără harag au fost scrise şi ultimile documente de la sfirşitul condicii (f. 768—775).

---

[8] Vezi schiţele alăturate 1—9.

[9] G. Fumagalli, *Bibliografia*, Milano — 1935 (Manuali Hoepli) p. 134, spune chiar şi pentru acest caz: „Studiul mărcilor hîrtiei merită fără îndoială multă consideraţie: în asemenea cazuri e foarte folositor să determini data şi provenienţa documentelor şi vechile tipărituri nedatate şi Briquet susţine că aflindu-se un document nedatat cu un filigran identic cu altul asupra unui document datat, datele celor două documente nu pot să difere decît de circa 15 ani. Totuşi sîntem de părere că nu trebuie să exagerăm importanţa acestui criteriu, din multe motive, principalul fiind că în practică rezultă multă greutate în a identifica sigur un filigran faţă de enorma varietate de desene extrem de simple şi puţin deosebite între ele".

[10] Cifra romană reprezintă ordinea caietelor, cifra arabă exponent reprezintă nr. foilor din care e compus caietul, iar cifrele din paranteze nr. foilor, numerotarea mecanică, iar în paranteze drepte s-a menţionat, prin cifrele exponent, foile tăiate ale caietului respectiv.

* Tabla cuprinsului.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Scrisul pe linie întreagă cu cerneală neagră — afară de două acte greceşti de la f. 60 scrise cu cerneală maron —, variază între 28—29 rînduri pe pagină; cele greceşti de la f. 60 au cîte 40 rînduri, unde scrisul este mult mai mic ca şi la ultimile pagini care au cîte 36—38 rînduri pe pagină.

Scrisul în medie, faţă de margini, este la o distanţă de 3—4 cm. sus, 3—3,5 cm. jos, aproximativ 3 cm. la dreapta şi 3 cm. la stînga, aşa că pagina scrisă are mărimea medie de 26×18 cm. Sînt şi pagini scrise pe un spaţiu mai redus. Întregul manuscris la 112 pagini nu are reclamă de la verso la folio următor şi la 466 pagini nu are de la recto la verso.

Legătura. Legătura renovată recent constă din 2 coperte de carton îmbrăcate în întregime în piele de culoare închisă aproape negru. Îmbrăcămintea de piele are pe ambele tartaje ornamente făcute prin presare, adică de jur împrejurul scoarţelor cîte un chenar din flori stilizate, frumos lucrate în aur, iar la mijloc cîte un medalion. Aurul chenarului de pe scoarţa din spate este aproape tot şters.

Medalionul de pe coperta din faţă înfăţişează *Filoxenia lui Avram*: trei îngeri aşezaţi la o masă, fiecare purtînd în mîna stîngă cîte o cruce. În spatele lor două case, la dreapta şi la stînga, iar la mijloc stejarul din Mamvri (*Facerea*, XVIII, 1). În exerga medalionului este imprimată legenda: ✝ТРОИЦА ВО ДНГЕЛЕХЪ АВРАМЪ ЖВНСѦ И ВЪРОВАТИ ВНО СПОДОБНСѦ = „Treime între îngeri lui Avram arătîndu-te, în care şi noua se cuvine a crede" [11]. Textul este în limba rusă bisericească.

Medalionul din spate reprezintă o încoronare — probabil a Fecioarei Maria. Personajul central cu o mantie împodobită stă aşezat pe nour; în spate pare să se observe şi speteaza tronului; dintre nouri se desprind de o parte şi de alta coarnele semilunei. Personajul ţine pe braţul drept un prunc culcat nimbat, iar în mîna stîngă un trandafir. Deasupra doi îngeri ţin coroana. De jur împrejur o ghirlandă de 50 de roze, din care 6 mai mari despart grupuri de cîte 6 sus şi jos şi de cîte 11 pe laturi [12].

Pe cotor un fragment din pielea vechii legături mai poartă imprimate în aur părţi din vechiul titlu. Marginile foilor sînt poleite cu aur. Pielea legăturii este destul de roasă. Amîndouă copertele sînt acoperite pe partea dinăuntru cu hîrtie modernă lucioasă, imprimată cu două culori, galben şi maron.

Mărimea legăturii este de 34,7× 24 cm. şi grosimea ms. de 12 cm. Din miniatură vedem că ms se închidea cu şnur înodat.

III. CARACTERE EXTERIOARE

Scrisul. Întreg manuscrisul este scris cu litere chirilice şi arată în general acelaşi scris cu aceleaşi caractere şi executat de aceeaşi mînă (cu excepţiile arătate mai sus). Chiar actele greceşti — afară de cele două de la f. 60 — au fost scrise tot de diacul Chiriţă. Unele diferenţe de scris nu se explică

[11] O imprimare mai clară şi bine conservată se află la mss 1 149 (nomocanonul lui Malaxos) de la Academia Republicii Socialiste România.

[12] Este evident o influenţă occidentală a încoronării Fecioarei. Cf. Karl Kunstle, *Ikonographie der Christlichen Kunst*, vol. I Freiburg im Breisgau 1928, p. 638—646. Este neîndoielnic că această iconografie să fi ajuns la noi prin filieră rusească.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

decît prin durata timpului necesar transcrierii. Astfel în privinţa formei literelor, dimensiunii, grosimii lor şi distanţierii se observă unele deosebiri. Uneori scrisul este mai îngrijit, alteori mai puţin îngrijit sau datorat unei pene mai uzate. Totuşi aparţine aceleiaşi persoane.

Fiecare act transcris are la început un mic rezumat făcut de diac, care îi redă conţinutul. Aci scrisul este uneori mai mare, alteori mult mai mărunt şi îndesat, cu intervale mici între cuvinte, cu numeroase abrevieri, pentru ca să încapă cît mai mult text, în spaţiul lăsat, cîte odată insuficient; de aci reiese că aceste rezumate au fost făcute ulterior transcrierii actului. După cum am mai arătat, întreg manuscrisul a fost scris cu cerneală neagră, iar rezumatele din capul actelor sînt scrise cu chinovar. În loc de alineate găsim de multe ori o literă făcută în dimensiuni mai mari decît literele ce urmează, pentru a înlesni celui ce va ceti aflarea unei chestiuni noi. Aceste iniţiale sînt scrise tot cu chinovar şi sînt desemnate mai îngrijit.

Titlul capitolelor este scris mult mai mare fără a fi un scris frumos.

Prescurtări. Diacul Chiriţă întrebuinţează — după cum se obişnuia în vremea aceea — multe prescurtări. La acestea se adaugă şi literele scrise deasupra. Pentru uşurinţă dau lista prescurtărilor, care sînt foarte frecvente. Cu acest prilej se poate observa inconsecvenţa diacului care pentru acelaşi cuvînt întrebuinţează diferite prescurtări.

апрръ	= apururea	лѡ^{ГТ}	= logofăt
а^{рХ}	= arhimandrit	лѳ^{Гф}	= ,,
а^{рХiм}	= ,,	лѡ^{Гф}	= ,,
вн^{СТ}	= vistiernic	л^{Т}	= leat
в^{Т}	= vtori	мд^{Хл}	= mahala
вв^{Д}	= voievod	мъ^{НТ}ре	= mănăstire
ввѳ^{Д}	= voievod	мн^{Тр}	= mitropolit
ввщ^{Д}	= voievod	пь^{Х}	= păharnic
є^{ГМ}	= egumen	пь^{Хр}	= ,,
н^{ГМ}	= igumen	п^{л}	= pol
н^{С}прд^{вк}	= ispravnic	пѳ^{СТ}	= postelnic
ьм^{лм}	= Ialomiţa	ръ^{пТ}	= răposat
ьмлѳ^{мц}	= ,,	сп^{Тр}	= spătar
кд^{пТ}	= căpitan	ст^{д}	= sfănta
къ^{пТ}	= ,,	стъ^{нж}	= stînjen
ко^{м}	= comis	стъ^{ннж}	= ,,
Ко^{СТ} дн^{н}	= Costandin	сто^{лк}	= stolnic
лѳ^{Г}	= logofăt	т^{л}	= taleri
лѳ^{ГТ}	= ,,		

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Descrierea literelor. O descriere a literelor mici şi mari prezintă un deosebit interes paleografic. În manuscrisul pe care-l prezentăm literele sînt cam aceleaşi cu mici diferenţieri, mai ales în depasante, sau subpasante, care pot fi urmărite aproape la oricare pagină. Socotind că acestea pot contribui la eventuale studii indicăm în mod deosebit f. 18, 23, 110, 152, 243, 335, 431, 508, 652, 772, toate recto.

Miniatura. În tot manuscrisul este o singură miniatură (acuarelă) într-un chenar simplu în verde-auriu de 30×21,8 cm, (f. 17 v.). Înprimul plan este înfăţişată biserica m-rei Radu Vodă privită din stînga în cîmp deschis. Biserica este în plan treflat cu pridvor deschis (se văd cinci coloane), pronaos lărgit cu două ferestre, alte două la naos şi una la altar. Soclul, nu înalt, e în relief vizibil. Între ferestre arcaturi ce susţin un brîu subţire de-a lungul căruia de jur împrejur se înşiră sub acoperiş arcade oarbe. Acoperişul e de şindrilă. Biserica poartă patru turle : una la altar, două deasupra pronaosului şi una mare pe naos, fiecare cu cîte două rînduri de ferestre suprapuse, despărţite printr-un brîu ; sînt susţinute pe pătratul de bază prin intermediul a patru trompe de unghi. Acoperişul lor tot cu şindrilă e în formă de calotă şi poartă în vîrf cîte o cruce. Se mai găseşte cîte o cruce la altar şi la pridvor. Toate crucile sînt ancorate.

În al doilea plan pe o estradă, care ar reprezenta sala tronului, pe un jilţ aurit împodobit cu coroană şade Alexandru Moruz Voievod, Domnul ţării, ţinînd în mîna dreaptă sigiliul mare, înconjurat de boierii Divanului, în hainele de ceremonie ale timpului. Deasupra jilţului, în partea stîngă pe un stîlp stă scris" „Ілеѣ. Мрз. : ввд". În acelaşi rînd, în partea dreaptă, pe un jilţ asemănător, stă Radul Voievod, al doilea ctitor al m-rii, înfăţişat în acelaşi costum fanariot. În dreapta sus este scris „Рдѳл ввд". Jilţurile, îmbrăcate în catifea roşie, sînt aşezate pe cîte un postament îmbrăcat unul în catifea roşie, celălalt mov. Alexandru Voievod are sub picioare o pernă mov cu ciucure de aur. În fundul sălii, printre coloane, se văd draperii în falduri de culoare verde. În dreapta, mai jos de Radu Voievod, se află egumenul Ignatie ce prezintă condica m-rii spre legalizare. Deasupra în ultimul plan e înfăţişată Sf. Treime (ἡ ἁγία τριάς) hramul m-rii ; între Tatăl şi Fiul stă pămîntul, iar deasupra Sf. Duh în chip de porumbel cu aripile deschise. Jos în partea dreaptă a miniaturii stă scris cu chinovar „1794 Ap. 1. григ" ; presupunem pe acest Grig<ore> ca autorul miniaturii. Sub chenar este scris : „În zilele prea înălţatului nostru Domn Alexandru Constantin Moruz Voievod, igumen fiind cuviosul arhimandrit Ignatie".

Execuţia întreagă a miniaturii arată o bună tehnică, dar motivele arhitectonice şi picturale din planul al doilea presupune o vădită influenţă apuseană cum se vede din schiţa arhitecturii şi din înfăţişarea Sf. Treimi [13]

Această miniatură poate prezenta un interes deosebit pentru istoria arhitecturii în Ţara Românească, deoarece este un model fidel al monumen-

[13] O reproducere în culori şi o descriere la Em. Virtosu, *Condici de documente cu miniaturi ale m-rilor Radu-Vodă şi Cotroceni*, aflate la Arhivele Statului, extras *din Artă şi tehnică grafică*, caiet 9, Buc. 1939, p. 3—4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

tului cum era la 1794 şi care, prin arhitectura lui iniţială, interesează pe arhitecţii noştri [14].

Legalizări. Chiriţă diacul încheindu-şi lucrarea, condica a fost supusă legalizării timpului. Egumenul Ignatie a prezentat-o Domnului şi a căpătat această învestire în urma raportului marelui logofăt şi prin întărirea domnească în următoarea formulă (f. 762). :

„Prea înălţate Doamne,

Dupe luminată porunca înălţimii tale ce mi s-au dat theorisind aciastă condică la Logofeţia Divanului şi găsind-o întocmai după cele adevărate seneturi, nu lipsescu a înştiinţa mării tale.

1794 Aprilie 4

Nicolae Filipescu vel logofăt

Io Alexandru Constandin Muruz Voievod i gospodar zemli Vlahiscoe.
După pliroforiia dumnealui cinstit şi credincos boieriul Domniei mele vel logofăt de Ţara de Sûs Nicolae Filipescu, cum că iaste întocmai şi adevărată după seneturile vechi, am binevoit şi Domnia mea şi întărim.

1794 Apr. 5

vel logofăt"

După data legalizării de mai sus s-a adăugat în condică şi alte acte care de asemenea au trebuit să capete o legalizare, după acelaşi procedeu, în 1815 (f. 775 v) :

„Prea Înălţate Doamne.

„Dupe luminată porunca înălţimii tale ce mi s-au dat theorisind aceste seneturi ale moşii Stăneştii ce să văd în dos arătate şi găsindu-să întocmai după cele adevărate seneturi nu lipsescu a înştiinţa Mării Tale. 1815 august 1.
Gheorghe Filipescu vel logofăt.

Io Ioan Gheorghie Caragea Vvd. i gospodar zemble Vlahiscoe. După pliroforiia ce ne dă dumnealui cinstit şi credincios boerul Domniei mele vel log. de Ţara de Sus Gheorghe Filipescu, cum că este întocmai şi adevărată dupe seneturile vechi şi nouă am binevoit şi Domniia mea şi întărim.

1815 august 10.
Ioan Caragea Voevod. Vel logofăt"

Cu diferite prilejuri unele acte au făcut obiectul unor cercetări speciale, fie pentru schimburi de proprietăţi, deci şi de acte, fie pentru hotărnicii ulterioare. Aceste operaţiuni au lăsat mărturie însemnările respective din condică. Astfel avem un schimb de moşii cu paharnicul Chiriac Hristopul (f. 694) :

„Io Ioan Gheorghie Caragea Vvd. i gospodar zemble Vlahiscoe.

Cinci seneturi ce să văd în dos însemnate cu chinovar, de la foaia 655 i de la foaia 658 i dă la foaia 659 (bez senetul moşii Priba) fiind pentru moşiia Fundul Sacului i Băneştii şi Sărbenii, s-au dat dumnealui paharnicului Chiriiac Hristopul. Carele după anaforaoa ce au făcut dumnealor orânduiţii boeri şi s-au întărit şi de Domniia mea (care să vede mai jos) au luat mai sus numita moşie cu schimbu de la mănăstire prin zapis iscălit de cuviosul igumen şi arhimandrit Raduliotul Theodosie, adeverit de prea sfinţiia sa părintele mitropolitu i de dumnea-

[14] N. Ghika-Budeşti, *Evolutia arhitecturii în Muntenia şi Oltenia*. III, *Veacul al XVII-lea*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, XXV (1933), p. 65, afirmă că biserica Radu-Vodă din Bucureşti interesantă ca arhitectură, e greu de cercetat din lipsă de documente arhitectonice. Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii româneşti*, Bucureşti, 1937, p. 150—151.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

lor orănduiţii boieri şi de dumnealor veliţii boieri, întărit şi cu pecetea domnii mele şi au dat mănăstirii iarăşi prin zapis din partea sa moşiia Stăneştii ce să vecineşte cu moşiia mănăstirii Paraipanu din sud Vlaşca, împreună şi cu toate seneturile ei, care s-au trecut înainte, începînd de la foaia (loc alb). Iar după doăo seneturi ale mănăstirii ce să văd înapoi, însă unul al Hrizii clucerului cu lt. 7151, i altul al Mihnii Vodă cu lt. 7100, fiind coprinzătoare şi de alte moşii ale mănăstirii, i s-au dat paharnicului numai copii cu iscălitura igumenului.

1815 august 1

Vel logofăt.

Biv vel serdar."

La această însemnare se referă şi notele scrise cu chinovar:

"Acest senet după coprindere foii cu nr. 660 s-au dat la dumnealui paharnicul Chiriac (f. 689 v, 691 r şi v, 692 r şi v, 693) şi „Acest senet după coprinderea foii cu nr. 660 au rămas la mănăstire" (f. 690 şi 692).

De asemenea cercetîndu-se actele unor moşii s-a făcut următoarea însemnare (f. 35 v):

Documenturi.

„Cinci cărţi de hotărnicie ale moşiilor Găunoşi, Cuneştii, Trişani, Creţeanca şi Hotarul atingătoare de canalul cel mare, s-au cercetat de către comisie şi s-au adeverit.

1831 febr. 28

Hotarnic şi inginer al comisii, D. Palladi.

Deosebit de aceasta, hotarnicul Palladi mai adaugă la (f. 428):

Cartea aceasta a moşii Găunoşii s-a cercetat de către comisie şi s-au adeverit.

1831 febr. 28

Hotarnic şi inginer al comisiei, D. Palladi.

Hotarnicul Palladi grijuliu să nu se uite acţiunea sa, mai însemnă de patru ori acelaşi text pentru hotărniciile moşiilor: Rizeanca (f. 434 v), Trişani (f. 460 v), Crăceni (f. 470 v.) şi Hotarul (f. 475 v).

Cînd ms a trecut în arhivă s-au mai adăugat şi constatările arhivarilor de pe vremuri, după cum urmează:

File şapte sute patruzeci şi una şi cu cea de la fila Nr. 224 că lipseşte, fac file 742, numerarisite, care să încredinţează de comisiune. 1863.

Membrii Comisiunei, T. Tărtăşescu, Cesar Bolliac.

Văzut.

Peste tot file scrise şi nescrise şapte sute patruzeci şi una: osebit de alte, douăzeci, Nr. 20, cu portretu Domnitorului Moruzi şi Radu Vodă, iar celelalte cu scara Condicii şi file albe.

1863 aug. 20

Conservator, A. Bojoreanu M-rea Mihai Vodă.

(f. 776 v).

Nr. 829

La filuirea făcută acestei condici de către Arhivă astăzi, s-au găsit lipsă numai fila nr. 224 (două sute douăzeci şi patru) din suma de opt sute treizeci file, rămînd în fiinţă file opt sute douăzeci şi nouă, iar pentru fila nr. 224 care lipseşte, se certifică pe fila precedentă de comisiunea din 1863 ghenarie 2, că a primit-o fără dînsa de la predătorii acestei condici.

1872 decembrie 12

N. Daniilescu

La revizuirea făcută acestei condici s-au găsit file opt sute douăzeci şi nouă tocmai.

N. Daniilescu. 1873 ianuarie 18"

(Sigiliul Arhivei)

(f. 830 v).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Legalizările pe care le-am amintit nu erau o dovadă suficientă a autenticităţii cuprinsului actelor. Pentru a ajunge la această formă desăvîrşită s-a făcut mai întîi colaţionarea copiilor cu originalele, după cum rezultă din însemnarea de la f. 36: „Petrache Gorneanu biv vel clucer za arie procit", iar de la f. 38—761 pe fiecare recto „procit biv clucer", şi la f. 768—775 „procit biv vel serdar".

O dată făcută colaţionarea marele logofăt a aplicat cu chinovar (f. 38—762) şi pecetea octogonală a lui Alexandru Constantin Moruzi VV, cu data 1793, pe foile scrise, nu însă în mod regulat, ci cînd pe recto cînd pe verso şi cînd pe recto şi verso al aceleaşi file. La f. 768—775 v, s-a aplicat pecetea ovală a lui Ioan Gh. Caragea Vv. cu data 1812.

Istoricul manuscrisului. Din lectura notelor din condică am presupus executarea ei în anii 1793 — 1794. În adevăr egumenul Ignatie apare în această funcţie în 1792, putem deci presupune că în scurtă vreme a luat iniţiativa alcătuirii acestei condici, care este de altfel a doua condică a mănăstirii Radu Vodă [15]. În tot cazul ea era terminată şi legată la 1 aprilie 1794 cînd se adaugă miniatura datată şi desăvîrşit încheiată la 5 aprilie acelaşi an, cînd capătă întărirea domnească. Mănăstirea a folosit-o neîntrerupt, a adăugat acte noi care au fost întărite în august 1815 şi două mai pe urmă (pe la 1830). De aici înainte nu mai cunoaştem starea condicii la mănăstire pînă cînd a trecut în depozitul Arhivelor Statului, probabil în urma măsurilor administrative posterioare anului 1831.

Din nefericire nici din actele secretariatului Arhivelor Statului nu rezultă data cînd a trecut ms de la mănăstire în depozitul lor. Ştim însă că de la anul 1841 Comisia documentală a început să strîngă astfel de condici mănăstireşti pentru prelucrare. În orice caz la 1863 Comisia era în posesia condicii cum arată constatarea făcută la f. 776 v. Din acelaşi an există şi un „Registru de primirea odoarelor şi documentelor ce se ridică dupe la mănăstirile zise închinate, spre a sta în păstrare în localul din M-rea Mihai Vodă. 1863", în care este şi această notă: — „Un sipet cu şase sigilii în care sînt depuse documente, planuri hotărnicii şi manuscripte precum şi o condică de embaticuri corpinzătoare de 1708 acte. Primit cu ord. nr. 18929. — Răspunsul comisiei nr. 8". — Din notiţă nu rezultă transmiterea la această dată şi a ms nostru. E de presupus deci o notă anterioară. Precis însă nu apare în scriptele Arhivelor decît în inventarul Arhivei din 1876 şi în inventarul alcătuit după 1904, notat sub nr. 166 (din 1940 are nr. 256).

Mutilările manuscrisului. Manuscrisul s-a păstrat în general în bune condiţii, constatăm totuşi cîteva mutilări. Astfel f. 258 este pe trei sferturi tăiată cu lama lîngă cotor. Pe f. 237 sînt trei mari pete de cerneală, la una din ele hîrtia este chiar ruptă. Pe alocuri sînt şi alte mici pete de cerneală — recent făcute — .

Legătura în schimb a suferit mai mult, trebuind să fie renovată acum 40 —50 ani. Renovarea s-a făcut în condiţii proaste, dar s-a păstrat

[15] La Academia R.S.România se găseşte prima condică a m-rei Radu Vodă ms. 4985: (Acefal). <Condica m-rei Radu Vodă>. Scris între 1746—1762. 136 f. cuprinzînd 162 doc. dintre anii 1506—1736. Legătură în piele maron (32 × 21,1 cm). Două tartaje de lemn îmbrăcate în întregime în piele. În faţă un medalion reprezentînd răstignirea, cu Maica Domnului şi Ioan evanghelistul, în spate alt medalion avînd pe Maica Domnului cu pruncul, sus, un heruvin. Ambele tartaje au de jur împrejur chenare cu flori imprimate cu fierul rece, iar în colţuri cei patru evanghelişti.

La început 4 foi albe şi 62 la sfîrşit, nenumerotate. F. 120—128 albe.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

totuşi, din fericire, pielea tartajelor vechii legături şi un fragment de la cotor. Socotim tot ca o mutilare a ms şi ultimile două filuiri, întrucît cea originară era corectă şi între timp ms nu pierduse decît o foaie fapt care se putea menţiona într-o notă finală.

IV. DESCRIEREA INTERNĂ

Conţinutul. În amănunt cuprinsul este următorul: F. 1 M-rea Radu-Vodă. Condică în care se află acte pentru proprietăţile acestei m-ri. Nr. I.F. 17 v miniatura. F. 18 Cuvînt înainte, F. 19—27 Scara. F. 36—61 Diata ctitorului. F. 62—68 v Moşiia Palanga dă Bucureşti. F. 68 v—81 Chiria mahalagiilor. F. 84—94 Moşiia Grecii. F. 96—98 Moşiia Cioplea. F. 102—104 Moşiia Ciumernicul. F. 108—124 Pentru averele Stelei metoh sfintei mănăstiri ca să caute de dînsele igumenul ot sfînta Troiţă. F. 128—155 Prăvăliile ce le ţine Manolache Armaş adică dumnealui biv vel log. Grădişteanul. F. 157—164 Moşiia Văcăreştii Măicăneşti. F. 167—172 Moara ot Gorgan. F. 175—191 Moşiia Lupeştii. F. 197—200 Moşiia Hotopenii. F. 203—209 Moşiia Măneştii. F. 215—239 Moşiia Băltenii. F. 239—246 Moşiia Hăreştii tot dă Bălteni. F. 246—249 Moşiia Ulea. F. 249—258 Moşiia Hohlia tot de Bălteni. F. 259—261 Moşiia Ţigăneşti tot dă Bălteni. F. 263—277 Moşiia Palanga ce-i zic şi Cuciul şi Balaciul. F. 281—283 Moşiia Gorgăncle. F. 285—290 Moşiia Zăbleni. F. 293—306 Moşiia Săruleşti ce-i zic acum Pîrlita. F. 313—321 Moşiia Glina. F. 325—330 Moşiia Crăsani ce să numesc acum Vadu Oanii i Costiciul închinată de Hrizea vornicu la metohu Bălteni. F. 334—348 Moşiia Critineşti ce să chiamă Vînăta şi Ileana. F. 349—360 Moşiia Stanomireşti ot Vănăta. F. 365—380 Balta dăla Cornăţel. F. 383—393 Moşiia Chioselet şi Marotinul. F. 395—402 Moşiia Piersica ot sud Ialomiţa ce să numeşte acum Piscul Carabanului. F. 405—416 Moşiia Săpunarii şi Părăipăneasa. F. 416—421 Moşiia Dărza ot Săpunari. F. 424—429 Moşiia Găunoşii. F. 431—436 Moşiia Cuneştii şi Rizeanca. F. 440—464 Moşiia Trişani. F. 465—471 Moşiia Creţeanca. F. 474—476 Moşiia Hotarul. F. 478—482 Moşiia Costinenii. F. 484—490 Moşiia Padina Borii. F. 492—496 Moşiia Bucşa. F. 497—500 Moşiia Sufleni. F. 502—507 Moşiia Lacul Tatarului. F. 507 v—512 Moşiia Mazărea. F. 514—527 Moşiia Bora. F. 530—531 Moşiia Ceptura. F. 536—544 Moşiia şi vama dela Ocna Ghitioarei. F. 547—550 Ocna Slănic. F. 552—557 Vama dela Ocna Telega. F. 562—570 Moşiia Voineşti şi Gemene. F. 572—585 Moşiia Valiia Vălenilor. F. 586—594 Mila de vinărici din dealul Vălenilor. F. 596—598 Moşiia Izvorani. F. 602—612 Metohu Tutana. F. 612—624 Moşiia Eşciorii. F. 625—632 Moşiia Bădeştii. F. 632—634 Moşiia Zămbreştii i Bărbăteştii. F. 634 v—636 Moşiia Albota. F. 642—653 Moşiia Bucşanii. F. 654—669 Moşiia Drăghineştii. F. 672 Moşiia Clejanii. F. 672 v—687 Moşiia Găşteştii. F. 689 v—695 Moşiia Fundul Sacului. F. 696—697 Moşiia Strîmba. F. 698—701 Moşiia Stăneştii dă Buteneasca. F. 701—707 Moşiia Paraipanii. F. 713—717 Vii închinate la metohu Flămînda însă la oraşu Flocii. F. 719 Viile ot Viespeşti ale Băltenilor. F. 720 Viile din dealul Muşcelului. F. 721—722 Viile ot Tohani. F. 723—726 Viile dela Jugureni sud Saac. F. 727 Viile ot Cepturile. F. 728 Viile dela Sîrbeni. F. 729—731 Viile ot Loloeşti. F. 732 Viile ot Trestieni. F. 734—735 Viile ot Pleaşa. F. 737 Viile ot Negovani. F. 738 Viile ot Cernăteşti. F. 739 Viia ot Pleaşa. F. 740 Viile dela Scăeni. F. 741 Pentru viia ot Nucet. F. 742 Viile din dealul Vălenilor ot sud Saac. F. 768—775 Moşiia Stăneştii ce s'au luat schimbu pă moşiia Fundul Sacului.

Pentru uşoară orientare în cuprinsul ms diacul a alcătuit şi o scară (f. 19—27), pe care, din interes pentru cunoaşterea metodelor de lucru ale vechilor dieci, o dăm în întregime:

„Scara aceştii condici de toate moşiile viile sfintei mănăstiri a Radului Vvd. atăt de danie cât şi de cumpărătoare:

Izvod după diata ctitorului Radu Vvd. fiul Mihnii vvd . . . . . No. 1
Ocolnica Măriei Sale Mihnii Vvd. fiul răposatului Alexandru Vvd. coprinzătoare de noă moşii însă Măneştii, Lupeştii, Ghitioara, Marotinul, Cheseleţul, Obileştii, Odivoc, Izvoranii şi Grecii . . . . . No. 3
Altă ocolnică a Domnului Radului Vvd. vnuc Basarab Vvd. cu întărire de stăpînirea a cinsprezece moşii însă Floreştii după Colintina, Floreştii din mijloc, Obileştii, Zgăriiata după Pasărea, Lămoteştii, Popeştii, Aninişul sau Ghitioara, Clincenii, Măgura, Predealul, Cureştii, Sărarul, Vălenii, Berivoeştii şi iar Cureştii . . . . . .No. 5
Altă ocolnică a Domnii Sale Alexandru Iliiaş Vvd. întăritoare de stăpînirea acelor moşii şi de alte moşii iar ale mănăstirii însă vama ot Ghitioară, i ot Telega, Lupeştii cu tot vinăriciul, morile din Bucureşti de lîngă bae, balta Cornăţelului, Marotinul, Obileştii, Domneştii, Paraipanii,

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Răcenii, Măgurile, Măneştii, Otopenii, Cumernic, Văcăreştii cu vinăricul, Critineştii, Dichisenii, Pisculeştii, Găunoşii şi o livede lângă apa Colintinii . . . . . .No. 8
Hrisovul al Domnului Radului Vvd. Mihnea de întărirea cumpărătorilor Hrizii vornec ctitorul Băltenilor: pentru moşiia Periş, Crătuneştii, Cumernec, o casă în Târgovişte, vie şi moşie la Sârbeni, vie la Trestieni, o ţigancă şi un copil de ţigan . . . . . .No. 10
Altă ocolnică a Măriei Sale răposatului Mateiu Vvd. Basarab de întărirea stăpânirii moşiilor şi ţiganilor mănăstirii . . . . . .No. 12
Altu hrisov iarăş al Măriei Sale Matei Vvd. Basarab de întărirea stăpânirii moşiilor i ţiganilor şi ale aceştii sfinte mănăstiri Radului Vodă şi ale celorlalte metoaşe . . . . .No. 20
Cartea de porunca Domnului Radului Vodă către 12 boeri hotarnici ca dinpreună cu Cernica vornicu să hotărască toate moşiile mănăstirii . . . . . .No. 24
Cartéa patrierşască ca să nu înstreineze moşiile sfintei mănăstiri . . . . . .No. 25
Cartéa Mitropolitului Ungrovlahiei asemenéa întăreşte . . . . . .No. 26
Cartéa patrierşască către toţi lăcuitorii să mărturisească cele adevărate semne ale moşiilor . . . . . .No. 26

Moşiile anume

Palanga dinprejurul mănăstirii ce au luat numele după palanga lui Sinan Paşa .No. 27
Chiriia mahalalelor . . . . . .No. 37
Pitac domnesc pentru apăraréa mănăstirii de podul tabacilor al Măriei Sale răposatul Necolae Mavrogheni Vvd. . . . . .No. 40
Anafora pentru pricina ce au avut mănăstirea cu Netco conduragiu i cu alţi mahalagii din ţigănie pentru chiria loculuí i vînzării de vinu şi de băcănie . . . . . .No. 41
Cartea Domnului Alexandru Vvd. fiul Radului Vvd. pentru pricina morii ce au avut mănăstirea cu megiaşii din Văcăreşti . . . . . .No. 42
Vad de moară dela Palangă . . . . . .No. 44
Loc din palangă de către tabaci ce au luat mănăstiréa schimb dela Văcăreşti . .No. 45
Privileghiuri domneşti pentru poslušnici . . . . . .No. 46
Moşiia Grecii . . . . . .No. 49
Biserica ot Foişor. . . . . .No. 55
Anaforaoa dumnealor veliţilor boeri întărită de Măria Sa Ioan Alexandru Constandin Muruz Vvd. de judecata ce au avut mănăstirea cu bucureştenii pentru chirii i altele . .No. 56
Moşiia Cioplea . . . . . .No. 61
Moşiia Cumernic . . . . . .No. 67
Mănăstirea Stelea cu locurile ei din Bucureşti . . . . . .No. 73
Prăvăliile i locurile mănăstirii din Bucureşti însă prăvăliile ce le ţine dumnealui vornicul Grădiştéanu . . . . . .No. 93
Prăvăliile din uliţa Căldărarilor i a Lăcătuşilor . . . . . .No. 96
Prăvăliile din uliţa Căldărarilor ce le-au luat mănăstirea schimbu dela Cotroceni .No. 98
Prăvăliile din josul prăvăliilor bisericii domneşti ot Curtéa Veche . . . . . .No. 99
Loc de prăvălii în uliţa Boiangiilor . . . . . .No. 102
Prăvălii din uliţa cea mare a sfîntului Gheorghie nou . . . . . .No. 104
Prăvălie din uliţa cea mare a Postăvarilor . . . . . .No. 107
O prăvălie în uliţa cea mare a Şălarilor . . . . . .No. 111
Prăvălii din uliţa cea mare a lui Şerban Vodă din mahalaca sfăntului Necolae ot Şălari. . . . . .No. 115
Moşiia Văcăreştii i Măicăneştii . . . . . .No. 122
Moara ot Gorgan . . . . . .No. 132
Moşiia ot Lupeşti . . . . . .No. 140
Judecata ce a avut mănăstirea cu Voicul mahalagiul ot tam pentru a nu vinde vinu . . . . . .No. 144
Vinăricul şi otaştina ot Lupeşti . . . . . .No. 146
Moşiia Otopeni . . . . . .No. 162
Moşiia Măneştii şi balta după Colentina şi Balcataciul şi Flămânzenii . . . . . .No. 168
Moşiia Băltenii . . . . . .No. 180
Moşiia Periş ot Bălteni . . . . . .No. 200
Moşiia Hăreştii ot tam . . . . . .No. 204
Moşiia Uléa ot tam . . . . . .No. 211
Moşiia Hohâia i Negeştii ot tam . . . . . .No. 214
Moşiia Ţigăneşti ot tam . . . . . .No. 225
Moşiia Palanga ce-i zice şi Cuciul şi Bălaciul i aşăzământ ce au făcut Iovită cu mănăstiréa pentru aciastă moşie . . . . . .No. 229

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Moşiia Zăbloenii . . . . . .No. 251
Moşiia Săruleştii de Sus ce-i zice acum Părlita după numele satului Părlita ce s-au mutat la Săruleşti . . . . . .No. 259
Moşiia Vorniciasa . . . . . .No. 259
Moşiia Glina . . . . . .No. 275
Moşiia Crăsani ce să numeşte acum Vadul Oanii i Costiciul . . . . . .No. 291
Moşiia Critineştii ce să cheamă acum Vănăta şi Leana . . . . . .No. 300
Moşiia Stanomireştii ot Vănăta . . . . . .No. 315
Balta Cornăţelului . . . . . .No. 331
Moşiia Chioselet şi Marotinul . . . . . .No. 349

Judeţul Ialomiţa.

Moşiia Piersica ce să numeşte acum Piscu Carabanului . . . . . .No. 361
Moşiia Părăipăneasa ce-i zic acum Săpunari . . . . . .No. 371
Moşiia Dărza ot Săpunari . . . . . .No. 382
Moşiia Găunoşi . . . . . .No. 390
Moşiia Cuneştii şi Răzéanca . . . . . .No. 397
Moşiia Trişani . . . . . .No. 406
Moşiia Creţéanca . . . . . .No. 431
Moşiia Hotarul . . . . . .No. 440
Moşiia Costienii ce să numesc Popeştii . . . . . .No. 444
Moşiia Padina Borii ot Ialomiţa. . . . . .No. 450
Moşiia Bucşa . . . . . .No. 458
Moşiia Răceni ot Bucşa aceste sănt amândouă împreunate acum şi să cheamă Cioara . . . . . .No. 461
Moşiia Sufleni . . . . . .No. 463

Sud Slam Rămnec:

Moşiia Lacul Tătarului . . . . . .No. 468
Moşiia Mazărea i Untenii care acum sănt împreunate . . . . . .No. 474

Sud Buzău.

Moşiia Bora ot Buzău. . . . . .No. 480
Moşiia Stoenéasca . . . . . .No. 493

Sud Saac.

Moşiia Ceptura . . . . . .No. 496
Moşiia şi vama dela Ocn a Ghitioara . . . . . .No. 502
Ocna Slănic . . . . . .No. 513
Milă două sute bolovani mari aleşi să ia mănăstirea pe tot anul dela aceste ocne .No. 516
Vama dela ocna Telega din sud Prahova . . . . . .No. 518

Sud Dâmboviţa.

Moşiia Voineştii şi Gemenele . . . . . .No. 528

Sud Muşcel.

Moşiia Valiia Vălenilor . . . . . .No. 538
Mila de vinărici din Dealul Vălenilor . . . . . .No. 552
Moşiia Izvorani . . . . . .No. 562

Sud Argeş.

Metohul Tutana . . . . . .No. 568
Moşiia Neculeştii . . . . . .No. 575
Moşiia Eşciorii . . . . . .No. 578
Moşiia Bădeştii . . . . . .No. 591
Moşiia Zămbreştii i Bărbăteştii . . . . . .No. 598
Moşiia Albota ot sud Teleorman . . . . . .No. 601

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Sud Vlaşca.

Moşiia Bucşanii ce să zice acum Vadu Latu . . . . . .No. 608
Moşiia Drăghineştii ce să zice acum Gratiia . . . . . .No. 620
Moşiia Clejani . . . . . .No. 638
Moşiia Găştineştii . . . . . .No. 639
Moşiia Fundul Sacului ce-i zic şi Băneştii şi Sărbii . . . . . .No. 656
Moşiia Priba . . . . . .No. 660
Moşiia Strămba . . . . . .No. 662
Moşiia Stăneştii de Butinească . . . . . .No. 664
Moşiia Paraipani . . . . . .No. 667

Viile mănăstirii.

Viile ot oraş Floci. . . . . .No. 679
Viile ot Viespeşti . . . . . .No. 680
Vii altele tot la Viespeşti ale Băltenilor . . . . . .No. 685
Viile dela Muşcel sud Saac . . . . . .No. 686
Viile ot Tohani . . . . . .No. 687
Viile dela Jugureni . . . . . .No. 689
Viile ot Cepturile . . . . . .No. 693
Viile ot Sărbeni . . . . . .No. 694
Viile ot Loloeşti . . . . . .No. 695
Viile ot Trestieni . . . . . .No. 698
Viile ot Pleaşa . . . . . .No. 700
Viile ot Negovani . . . . . .No. 703
Viile ot Cernăteşti . . . . . .No. 704
Viile ot Pleaşa . . . . . .No. 705
Viile ot Scăeni . . . . . .No. 706
Viile ot Nucet . . . . . .No. 707
Viile din Dealul Vălenilor ot sud Saac . . . . . .No. 708
Hrisoase domneşti şi zapise trecute în perilipsis pentru ţiganii mănăstirii . . . .No. 713
Hrisov al Măriei Sale răposatului Leon Vvd. pentru a fi mănăstirea apărată de dăjdii . . . . . .No. 725
Hrisov al Măriei Sale răposatului Mihnii Vvd. pentru milă de vin şi altele . . .No. 726
Mila ce are a lua mănăstirea Ivirul de la cămăraşii za ocne i dela vel vameş . . . No. 727

Scopul alcătuirii manuscrisului. Din notele arătate mai sus, cum şi din bogata „scară" reprodusă aci se vede ce interes documentar prezintă manuscrisul. Un acelaş interes l-a îndemnat şi pe egumenul Ignatie să pornească la alcătuirea lui, cum şi pe diacul Chiriţă să ne explice pe larg însuşi *motivele acestui îndemn. Pentru interesul documentar şi* frumuseţea literară reproducem un fragment din această explicaţie [16].

... Dar lângă acestea socotindu prea cuviosiia sa că cea dintâi mare şi mult trebuincioasă mănăstiri este păstrarea sineturilor şi ca să aibă şi mijloc a înfăţişa dreptăţile mănăstirii, pă la judecătorii, unde va face trebuinţă şi nici seneturile să nu să strămute din locul păstrării lor, unde au a fi păzite ca lumina ochilor; a umba din mână în mînă a să învechi şi a se pierde precum de multe ori s-au întâmplat urmat-au cel de al doilea mijloc şi cu a sa cheltuială şi nevoinţă au făcut aciastă condică întru care s-au trecut precum să văd toate seneturile mănăstirii cu deamăruntul acum în auritul veac al liniştitii domnii a prea înălţatului prea înţeleptului şi mult milostivului domn şi oblăduitor a toată ţara Românească Io Alexandru Constantin Moruz Vvd., spre a fi povaţă şi luminare celor după vremi igumeni ..."

[16] Reprodusă şi de Em. Virtosu, *Condici de documente şi miniaturi*, p. 156.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

V. CONCLUZII

Fondul arhivistic al m-rii Radu-Vodă, deşi extrem de bogat, a fost puţin pus în circulaţie [17]. Istoricul însuşi al monumentului nu s-a bucurat de o cercetare deosebită [18]. Unele din documente însă, foarte puţine, au fost cunoscute fragmentar [19]. Şi totuşi ele prezintă un deosebit interes atît prin număr (3036 doc. din anii 1506 — 1815) cât şi prin cuprinsul lor. Manuscrisul nostru cuprinde numai 1217 acte, transcrise de diacul Chiriţă fie după originale, fie după alte copii. Acestea fac aproape o treime din total. E deci lesne de înţeles ce informaţii se pot căpăta din cercetarea unui singur ms, în general bine redactat, căci cele mai multe au avut originale româneşti, puţine sunt traduse din slavoneşte, iar cele greceşti au fost transcrise tot în greceşte, ceea ce presupune că diacul cunoştea şi această limbă [20].

Constatăm însă că pentru unele moşii ca Bucşani, Chiselet, Critineşti, Cuciul, Drăghineşti, Stanomireşti şi Sufleni, originalele fiind azi necunoscute, singura informaţie ne-o dă condica. Valoarea condicii creşte dacă mai amintim că 283 doc. ne sunt azi cunoscute numai prin ea.

Metoda de lucru a diacului Chiriţă e lesne de observat. Actele au fost clasate pe chestiuni (moşii, ţigani etc.), în grupul cărora a păstrat ordinea cronologică. Printr-un rezumat scurt pus la început, scriitorul ne redă conţinutul actului, din care reiese şi natura juridică a lui. Apoi documentele sînt copiate în întregime, cu toate semnăturile şi cu indicaţia existenţei sigiliului. La f. 134, 181 v., 220, 240, 376, 406, 509 v., 578 v se găsesc pe margine unele completări puse după un semn şi care probabil au fost făcute în urma colaţionării. În comparaţie cu originalele, aceste

---

[17] Documentele de pînă la anul 1625 sînt cuprinse în colecţia „Documente privind istoria României" şi „Documenta romaniae historica" publicate de Academia RSRomânia.

C. Săndulescu, Verna *Biserica Radu-Vodă din Bucureşti*, Bucureşti, 1930, nu l-a cunoscut, dar foloseşte toată literatura mai veche. St. Nicolaescu, *Istoricul mănăstirii Sfanta Treime*, Bucureşti, 1939, foloseşte ms. nostru şi acte de la Sf. Munte.

[18] În afară de literatura citată mai adăugăm: N. Iorga: *O cădelniţă de la mănăstirea Radu Vodă din Bucureşti*, în *Bul. Com. Mon.* Ist., XX (1927) p. 112; Id., *Piatra de mormînt a lui Alexandru Vodă Mircea*, *ibid.*, XXVI (1933) p. 32.

[19] St. Nicolaescu, *Documente slavo-române cu privire la relaţiile Ţării Româneşti şi Moldovei cu Ardealul în sec. XV şi XVI*, Bucureşti, 1905. Id., *Documente de la Mihai Vodă Viteazul ca Domn al Ţării Româneşti al Ardealului şi al Moldovei 1600*, Bucureşti 1916. Menţionăm că la St. Nicolaescu, *Documente slavo-române*, sînt şi trimiteri greşite, astfel: doc. din 1654 mai 20 citat la p. 282 ca aparţinînd fondului Radu-Vodă pach. 86/13, nu este la acest fond, după cum nu este nici doc. (fără dată) din pach. IV/8; iar doc. din 1534 sept. 12, menţionat ca făcînd parte din Radu Vodă pach. XVI/3, face parte din fondul m-rii Valea,

[20] Pentru interesul documentar pe care îl prezintă, mai ales la lista egumenilor, reproducem aici însemnările de pe ms. 4985 dela Academia R.S.România. pe tartajul din spate:

— " 1746 Ianuarie 30 în Bucureşti (în greceşte).

— " Prezenta condică s-a făcut de mine (greceşte, textul şters cu cerneală).

— " Procitit şi de mine Gheorghie log. ot Tărcov, fiind logofăt într'această sfânră mănăstire fiind egumen cuviosul părinte arhimandritu Athanasie şi eu log. Mart. 7, 1765"

— " 1762: Procitit şi de mine copil Voico, ci am fost copil în casă la părintele egumenul şi al cuviosului arhimandrit Ioanichie (rupt) fost păn au venit egumen Hisanthon: 1781 :"

— " 1775 luna Iulie 6 a sosit arhimandritu Ioanichie la mănăstire şi la 1 August a primit conducerea mănăstirei". (greceşte).

— " 1781 Iunie 7, a venit proegumen chir Hrisant pentru egumenie" (rupt)

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

copii sînt în general fidele şi demne de toată încrederea. Totuşi s-au constatat unele deosebiri, în special la cetitul numelor proprii.

În transcrierea textelor reproduse în acest studiu am ţinut seama de toate variantele grafice ale copistului şi am căutat să le reproducem fidel. Totuşi, cînd a fost cazul am completat în mod tacit unele cuvinte prescurtate, ca Rad, dup, del, în Radu, după, dela etc. forme dealtfel existente în corpul ms.

La descrierea manuscrisului s-a urmărit să se reproducă textele care reprezintă contribuţia personală a diacului.

Socotim că prezentarea acestei condici de documente poate constitui o indicaţie pentru viitor asupra metodei practice de urmat pentru catalogarea acestui gen de materiale arhivistice.

RÉSUMÉ

Les chartulaires, dont la constitution a commencé chez nous vers la fin du XVII-e siècle, mais dont la plupart se rattachent aux XVIII-e et XIX-e siècles, et qui sont en quelque sorte semblables aux chartulaires de l'Occident, représentent une importante source d'informations.

Comme dans les dépôts des Archives d'Etat il y a un nombre considérable de tels chartulaires, l'auteur propose un modèle d'analyse archivistique, en présentant la description du chartulaire du Monastère de Radu-Vodă de Bucarest (Manuscrit no. 256), conservé à la Direction des Arhives Centrales.

Pour que la description d'une telle catégorie de matériaux archivistiques comprenne toutes les informations requises et pour qu'elle mette, en même temps, en relief tout ce qui est propre à celui qui a constitué le chartulaire considéré, l'auteur propose les points suivants comme devant être observés : I Généralités ; II Matérial et dimensions (description des cahiers et de l'ordre dans lequel ils s'ensuivent, filigranes, ordre des paginations et réglage, relieure) ; III Caractères extérieurs (écriture et description des lettres, abréviations, enluminures, légalisations, historique du chartulaire) ; IV Description intérieure (contenu, but dans la constitution du chartulaire) ; V. Conclusions.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

I

II

III

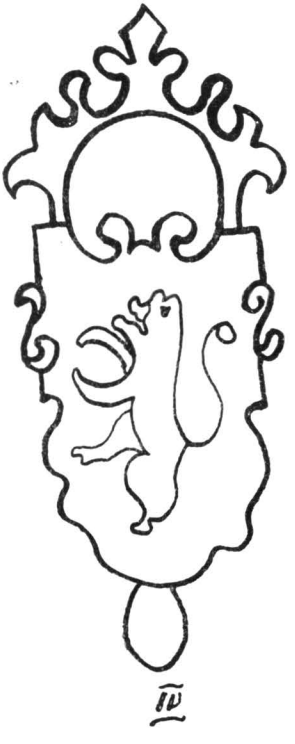

IV

Fig. 1

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

V

VI

VII

VIII

Fig. 2

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

IX

Fig. 3

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

PAGINI DIN TRECUTUL BRESLEI MACELARILOR BRAŞOVENI

CAIUS T. JIGA

Pe la sfîrşitul secolului al XV-lea Şcheii Braşovului, fiind o aşezare destul de numeroasă, cu aria de largă răspîndire s-a dezvoltat atît de mult încît a devenit un tîrg înfloritor. Voievozi români cu dare de mînă ca Neagoe Basarab (la 1521), Petru Cercel (la 1584) şi Aron Vodă (la 1598), îi reclădesc, îi împodobesc şi îi măresc rînd pe rînd biserica cu hramul Sfîntul Nicolae.

Contactul viu al şcheienilor cu românii din principate, schimburile de mărfuri şi produse, au creiat condiţii favorabile dezvoltării şi sporirii activităţii meşteşugarilor români neautorizaţi. Aceştia pe lîngă meşteşugarii saşi grupaţi în bresle autorizate au contribuit la dezvoltarea tehnicii şi la creşterea producţiei meşteşugăreşti.

Printre primii meşteşugari amintiţi în documentele transilvănene se află şi măcelarii. În latina-medie, aceştia sînt numiţi „magister carnifex", „ianones", iar în germană" „flyacher, flayscher" sau „flescher".

Măcelarii saşi din Braşov, trebuie să fi ajuns mai de timpuriu la bunăstare materială deosebită, deoarece măcelarul Gaspar este unul din delegaţii trimişi în anul 1456 la voievodul Vladislav să stabilească relaţii de prietenie cu Ţara Românească [1].

La această dată numărul total al măcelarilor saşi din Braşov se ridică la 19, ceea ce este mult la o populaţie de vreo 4.000 de suflete cît putea să aibă oraşul pe atunci [2].

Bucurîndu-se de sprijinul conducerii oraşului, nu peste mult timp, 26 măcelari saşi se constituie în breslă în anul 1503, fapt care îi ajută să obţină privilegii şi să joace un rol politic important [3]. De exemplu, din socotelile Braşovului, unde găsim însemnate aproape an de an diferite cheltuieli făcute pentru aprovizionarea populaţiei, aflăm că, la 22 aprilie 1503, starostele breslei măcelarilor (magistris czehe carnificum) primeşte

---

[1] Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XV, partea I-a, 1358—1600, Bucureşti, 1913, p. 45 (doc. 79) „Gasparum aurifabrum et alterum Gasparum magistrum carneficam"; cf. Şt. Pascu, *Meşteşugurile in Transilvania*, Bucureşti, 1954, p. 100.

[2] Şt. Pascu, *loc. cit.*, şi A. Eichhorn, *Vom deutschen Zünften in Kronstadt 111. Die Fleischer*, în „Mitteilungen des burzenländer sächsischen Museums", Braşov, III (1938), nr. 3/4, p. 138.

[3] Şt. Pascu, *op. cit.*, p. 103.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

însărcinarea de a cumpăra, pe socoteala cetăţii, boi pentru suma de 50 de florini [4].

Începînd din secolul al XVII-lea, alături de meşteşugarii breslaşi saşi se afirmă un număr tot mai mare de meşteşugari români neautorizaţi. Harnici şi intreprinzători, cîţiva români şcheieni au fost la început — cel puţin aşa reiese din documentele ce le avem — şi proprietari de vite pe care le vindeau saşilor. Acest lucru le aducea venituri însemnate, fapt pentru care au trebuit să plătească impozite oraşului [5].

Ei nu se mulţumesc numai cu atît ci împlinesc şi latura practică a necesităţilor de aprovizionare a oraşului. La scurt timp după aceea îi găsim făcînd meseria de „belitori" şi măcelari, bineînţeles fără să aibă încă aprobare pentru aceasta [6].

Dezvoltarea tot mai mare a mijloacelor de producţie face să apară un fenomen economic de întindere deosebită şi cu importante înriuriri în toate ramurile activităţii orăşeneşti şi anume : lupta pentru piaţă. La început tăcută, reţinută, ea devine din ce în ce mai aprigă şi necruţătoare. Obiectivele ei sînt îndreptate în egală măsură împotriva tuturor meseriaşilor neautorizaţi, care nefiind organizaţi în asociaţii, sau în bresle erau consideraţi drept „turburători" [7] de meserie. Românii şcheieni fiind mai numeroşi decît ceilalţi meseriaşi neautorizaţi, au început să fie urmăriţi de măcelarii saşi breslaşi, care cer senatului, la 16 iunie 1697 [8], să-i silească să-şi ţină cuvîntul dat, adică să nu taie carne decît miercurea şi sîmbăta şi să nu mai vîndă slănină cu funtul, ceea ce se şi aprobă la 12 decembrie 1697 [9].

Măcelarii români nu se limitau numai la piaţa Braşovului, ci prin legăturile ce aveau în toate părţile îşi asigurau cîştiguri bune chiar departe de zidurile cetăţii. Dovadă este o plîngere a pîrcălabului Stoica din Rucăr care roagă la 6 octombrie 1697 pe judele Braşovului să ceară de la măcelarii şcheieni Ion Boghici, Stoica, Boghină şi Toader Tap, suma de 98 de florini pentru nişte berbeci ridicaţi de aceştia. Dacă nu se vor trimite banii, se spunea în act, pîrcălabul va reţine un număr corespunzător de oi din turmele şcheienilor aflate la păscut în Ţara Românească [10].

Dorind să cuprindă pe toţi meseriaşii de aceeaşi specialitate într-o breslă ştiind că astfel îi va putea constrînge la plata unui impozit cu ocazia

---

[4] *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, Braşov, vol. 1, p. 174 (în continuare „Quellen").

[5] Arh. St. Braşov, Actele Magistratului (în continuare A. M.) 3/1700, anexa 2.

[6] Constantin Lacea, *Contribuţii la cunoaşterea trecutului vechilor negustori braşoveni*, Braşov, 1943, p. 3, extras din „Anuarul Academiei de înalte studii comerciale", Cluj-Braşov, 1943.

[7] Din limba germană „Stöhrer" şi „Fuscher" „Hudler" „Stümper" „Ripplet" (cîrpaci) Arh. St. Braşov, Acte Bresle, II, 14 şi I, 81, anexa 8 ; cf. E. Limona : *Colecţia Acte în legătură cu breslele braşovene*", în „Arhivele Statului, 125 ani de activitate", Bucureşti, 1957, p. 340.

[8] Arh. St. Braşov, Acte Bresle, I, 81, anexa 5.

[9] Ibidem, anexa 8.

[10] *Catalogul documentelor româneşti din Arhivele Statului Braşov*, vol. I, Bucureşti, 1955 (în continuare CDR), p. XLV, nota 256 şi document nr. 145 ; vezi şi intervenţia, voievodului Brîncoveanu (1698 aprilie 18) C.D.R., I, nr. 154 cu aceeaşi hotărîre de a reţine şi a vinde vîţei ; apoi anunţul venirii rucărenilor la Braşov (1698, aprilie 19) C.D.R., I, nr. 155 ; readucerea oilor în hotarul Branului, şi închiderea măcelarilor şcheieni datornici (1698 aprilie 25) C.D.R. I, 156 ; dar şi datoria rucărenilor pentru nişte grîu (1698, decembrie 18), C.D.R., I, 164, 165 ; porunca voievodului Brîncoveanu dată rucărenilor să-şi plătească datoria (1699 august 19), C.D.R., I, nr. 170, 171.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

conflictelor sus amintite, autoritatea sprijinea pe meşterii breslaşi împotriva celor clandestini. Totuşi, deoarece, necesităţile pieţii nu puteau să fie satisfăcute de meseriaşii breslaşi, autoritatea se vedea constrînsă a fi cu îngăduinţă şi faţă de cei neautorizaţi.

Pentru clarificarea situaţiei a fost necesară chiar o nouă redactare a statutelor breslei măcelarilor saşi la 30 martie 1699 [11].

Şcheienii au avut la început toate drepturile şi privilegiile de care se bucurau aşa numiţii „hospites" sau oaspeţi, adică toţi cei care trăiau în afara zidurilor cetăţii, neavînd calitatea de cetăţeni ai oraşului. Cu timpul, din cauza dezvoltării mijloacelor de producţie, ei îşi pierd situaţia de drept şi ajung să fie numai toleraţi.

În jurul anului 1700 situaţia materială şi greutăţile cu care se luptau şcheienii, trebuie să fi fost deosebit de neprielnice deoarece în cele 19 puncte, adresate judelui Braşovului, se cere printre altele ca proprietarii de oi să fie scutiţi de impozite, iar tăierea vitelor cumpărate să fie permisă ca mai înainte [12].

De fapt prin diploma din 16 septembrie 1701, românilor şcheienii li se dădeau „acelaşi libertăţi ca şi saşilor în privinţa dreptului de a se organiza şi a se îndeletnici cu industria şi negoţul" [13]. Dar prevederile diplomei, din 1701, vor fi curînd îngrădite de noile măsuri luate de autoritatea locală ce vor favoriza astfel înteţirea luptei pentru cucerirea pieţii.

La 5 aprilie 1710 judele Braşovului pune următoarea rezoluţie pe o cerere a măcelarilor saşi : „în afară de cei 25 de măcelari valahi, existenţi în Şchei, nici un alt român (valah") nu are voie a tăia carne de porc decît pentru uz propriu" [14].

După registrul pieţii Braşovului [15], datînd de la începutul secolului al XVIII-lea, măcelarii şcheieni care au primit la 7 iunie 1712 învoirea judelui de a tăia şi vinde vite mari şi mici erau în număr de 12 [16] cei care aveau voie să taie şi să vîndă porci, oi şi miei 14 [17] iar cei care puteau tăia şi vinde numai oi şi miei 5 [18]. Deci în total numărul măcelarilor români se ridica la 31.

Se mai spune în acelaş registru că, în cazul cînd unii din ei s-ar retrage sau ar deceda, locurile lor să fie ocupate de alţii, care devin astfel deţinătorii vremelnici ai scaunelor de măcelărie.

Peste cîţiva ani autorităţile oraşului stabilesc numărul de ordine, modul de funcţionare şi controlul scaunelor de măcelărie. Tot în registrul pieţii (Marktprotokoll) sînt notate şi scaunele deţinute de români. Scaunul

---

[11] F. W. Seraphin, *Verzeichiss der Kronstädter Zumft-Urkunden*, Braşov, 1886, p. 8, Statutele au 116 puncte.

[12] Arh. St. Braşov, A. M., 3/1700, anexa 2.

[13] Dr. I. D. Morga, *Înfiinţarea Gremiului comercial levantin din Braşov*, în „Analele Academiei de înalte studii comerciale şi industriale", Braşov, 1941, p. 614.

[14] F. W. Seraphin, *op. cit.* p. 10.

[15] Arh. St. Braşov, IV.U.1, *Kronstädisches Markt-Protokoll, durch Simonem Christophori eingeführet im Jahr 1714*, p. 30/31, lista măcelarilor români.

[16] I. Thodoran Hodze, X Vasi Orghidan, 3 Velikan Mocse, 4 Jane Erbess, 5 Dumitru Szekerojul, 6 Thodor Tzapul , 7 Mittre Bogyine, 8 Vlad Söcze, 9 Thodor al Valikan, 10 Potlocse, 11 Krecsune Mucse 12 Opere Macs.

[17] Bukur Suczajka, 2 Dumitru Fulge, 3 Dumitru Bodje, 4 Radul Herba, 5 Thodoran Szekerojul, 5 Barbul Kattane, 7 Stinge Altan, 8 Dumittru Mumjitan, 9 Stancsul Furnik, 10 Jeon Sussajkul, 11 Radul Drakul, 12 Nekulle Veveritze, 13 Radul Czincsoj, 14 Vaszi Kakacse.

[18] Bukur Velikan, 2 Gabrille Chertul, 3 Juon Tigaje, 4 Vaszi Fiskott, 5 Petru Stan.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

nr. 19, de exemplu, a avut drept proprietar la început pe Oppre Maatz (sic), acela cu nr. 20 pe Stinghe Oltean, iar acela cu nr. 24 pe Thodoran Szekerojul (sic)[19].

Măcelarii şcheieni care primiseră autorizaţia de tăiere şi de vindere a cărnii, deci din punct de vedere juridic nu-şi exercitau meseria în mod ilegal, nu aveau totuşi dreptul de a forma o breaslă, fiind consideraţi ca simpli particulari, fără drepturi definitive.

Se pare că în 1724, chestiunea ajunsese deosebit de acută deoarece la 14 februarie breasla măcelarilor saşi cere judelui ca „încetul cu încetul să fie stîrpiţi toţi măcelarii nebreslaşi iar îndată ce moare unul nu trebuie îngăduită înlocuirea lui cu o rudă, sau sub alt pretext". Constatînd că nici o altă breaslă din Braşov nu este atît de îngăduitoare cu nebreslaşii ca a lor, deoarece le dă voie să-şi exercite meseria, cer ca măcelarii valahi să fie excluşi din tăiatul cărnii de vită şi de porc şi să li se dea voie să taie numai carne de oaie, berbece, capră şi miel [20].

Avem deaface cu primele semne retrograde din viaţa breslelor autorizate. Mărirea producţiei, concurenţa, neînţelegerile şi conflictele interne din sînul breslelor au produs o lipsă de încredere chiar faţă de autorităţile administrative. Propunerile breslei măcelarilor braşoveni prevăd limitarea programului producţiei neautorizate la tăierea şi vinderea cărnii de calitatea a doua, sperînd că prin aceasta vor putea avea unele avantaje materiale.

Autorităţile Braşovului aprobă propunerea breslei pentru trei luni cu singura condiţie ca măcelarii breslaşi să aprovizioneze cu carne atît oraşul cît şi suburbiile ca Braşovul Vechi unde bresla va trebui să ţină un scaun de măcelărie. Dacă breasla nu va face aceasta se va reveni la ceea ce a fost înainte [21].

Împărtăşim opinia că tot lipsurile i-au îndemnat, şi pe cetăţenii şi „bătrînii" din Braşovul Vechi constituiţi în vecinie, să adreseze judelui o cerere pentru a permite măcelarilor români „a căror liberate este deja destul de limitată" să taie carne de vită şi de porc, deoarece s-a auzit că breasla măcelarilor autorizaţi vrea să-i împiedice de la aceasta. Sărăcimea suburbiei ar fi lovită de această măsură, spun braşovenii în aceeaşi cerere, deoarece de la măcelarii „valahi" se poate obţine carne mai ieftină[22].

În lupta economică dintre cele două tabere, producţia meşteşugărească autorizată, fiind avantajată de sprijinul tacit al autorităţii legislative (judele Braşovului) bazîndu-se şi pe organizarea legală (aprobarea statutelor) credea că va putea ieşi din încurcătură dacă va cere din nou desfiinţarea completă a producţiei neautorizate. În anii trecuţi aceasta nu s-ar fi mărginit, spuneau ei, numai la exercitarea meşteşugului măcelărie, ci s-ar fi ocupat şi cu facerea straielor (Pokrutze), a găitanelor, cu creşterea oilor şi cu pescuitul [23]. Într-un alt memoriu adresat la 20 martie 1726

[19] Arh. St. Braşov, IV, U. 1, nr. 55, p. 217—219 „Register der Fleisch-Bänke von anno 1721".

[20] Arh. St. Braşov, Acte Bresle, I, 72, anexa 6.

[21] Ibidem, anexa 5.

[22] Ibidem, anexa 1; E. Limona, *op. cit.*, p. 340 crede că vecinia aceasta ocupa un loc important în conştiinţa publică. Rivalităţile şi interesele personale nu hotărau, ci interesele comunităţii.

[23] Arh. St. Braşov, Acte Bresle, I, 72, anexa 4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

judelui Sibiului Teutsch [24], breasla măcelarilor mai invocă şi alt argument „starea de mizerie" şi „completa ruină" la care a ajuns.

Pornind de la organizarea legală, autoritatea supremă legislativă a Sibiului defineşte breslele ca pe un fel de „monopoluri" cu drepturi exclusive bine definite care produc diferite mărfuri pe cale manuală. În afară de drepturi, breslele au şi obligaţii dintre care cea mai imperioasă era aprovizionarea populaţiei în orice împrejurări adică şi în timpul stărilor excepţionale (războaie, foamete, epidemii, etc.) cu mărfuri produse în cantităţi îndestulătoare şi la preţuri accesibile [25].

Autoritatea legislativă a Braşovului nu putea trece peste un imperativ categoric de împrejurări: apărarea intereselor întregii populaţii a oraşului. Prin desfiinţarea completă a producţiei neautorizate, ar fi avut de suferit întreaga economie a oraşului. Lipsa de carne era permanentă, lipsa de piei crude necesare susţinerii producţiei altor bresle creştea simţitor. De aceea judele revine la o hotărîre anterioară limitînd producţia neautorizată fără să o desfiinţeze [26].

În lupta aprigă dintre cele două tabere un rol important l-au avut sursele de aprovizionare cu materie primă.

Măcelarii breslaşi îşi procurau vitele de tăiere de la tîrgurile săptămînale din oraşele apropiate şi de la ţăranii din satele din jurul Braşovului.

Măcelarii nebreslaşi avînd legături cu principatele şi cu Banatul timişan cumpărau vite şi de acolo, la preţuri mai convenabile, ceea ce le dădea posibilitatea să pună pe piaţă carne mai ieftină.

În cel mai vechi cod juridic al oraşului Braşov, datînd de la începutul secolului al XVI-lea (reconfirmat mai tîrziu), se spune [27] că nimeni nu are dreptul să vîndă sau să exporte afară din ţară vite mari. Cu atît mai puţin era permis exportul vitelor îngrăşate, numai măcelarii avînd dreptul să vîndă şi să exporte la tîrgurile anuale vitele cumpărate în principate. „Dacă vor fi prinşi că vînd sau exportă vite cumpărate sau îngrăşate în Ţara Bîrsei — se spune în aceleaşi legiuiri — vor fi pedepsiţi de judele oraşului Braşov".

Posibilitatea de a cumpăra materii prime şi mărfuri de mare consum într-o parte şi apoi a le vinde acasă pentru aprovizionarea populaţiei, s-a adeverit a fi un mijloc eficace, mai ales în împrejurări excepţionale.

Meşteşugarii nebreslaşi şcheieni au adus mari servicii cauzei comune, în timpul marilor depresiuni economice intervenite în urma răscoalelor şi războaielor: răscoala lui Francisc Rakotzi II (1703—1711); războiul

---

[24] Ibidem, A. M. 7/1726, anexa 1-a.

[25] Ibidem, 7/1726.

[26] Ibidem, Acte Bresle, I, 72. La 27 martie, Magistratul Braşovului hotărăşte:

1. Cei 12 măcelari „valahi" de carne de vită nu au voie să taie săptămînal 12 vite *ci numai 6*, restul de 6 trebuind să fie înlocuit de măcelarii saşi:

2. Carne de porc va fi tăiată zilnic numai la 2 scaune de măcelărie „valahe" la unul al măcelarilor de vită şi la altul al măcelarilor valahi de carne de oaie, un al treilea scaun nu mai este permis:

3. În privinţa cărnii de berbec, oaie, capră şi miel, măcelarii valahi au libertatea nelimitată ca şi pînă acum:

4. Breasla măcelarilor e obligată să ţină un scaun de măcelărie în Braşovul Vechi şi să vîndă acolo orice fel de carne.

[27] Arh. St. Braşov, U. 98, „Decretae Coronensium hoc est: liber Senatus Consultorum seu Plebiscitorum Civitatis Coronensis, 1555, după Thomas Tartler, *Collectanea zu einer Partikulär Historie von Kronstadt*, vol. II, 1820, p. 49.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

austro-turc (1717), invazia tătarilor (1717); războiul austro-ruso-turc (1737/39) dar mai ales în timpul epidemiilor de ciumă (1709/10, 1717/21, 1736) sau a epizodiilor, cît şi în timpul rechiziţiilor şi a impozitelor excepţionale. În aceste situaţii, meseriaşii au aprovizionat întreaga populaţie cu carne şi alte alimente, fapt pentru care judele Braşovului le dă la 14 iunie 1724 un certificat de devotament cetăţenesc, faţă de împărat. [28] În timpul marilor epidemii şi epizodii din prima jumătate a secolului al XVIII-lea autorităţile sînt nevoite să ia o mulţume de măsuri pentru menţinerea stării populaţiei. Vitele sănătoase sînt separate de cele bolnave pentru a nu produce îmbolnăvirea oamenilor, iar angajaţii oraşului aşa numiţii inspectori ai pieţii trebuie să controleze carnea tăiată la măcelării [29]. Se opresc tîrgurile, se interzice vinderea cărnii vitelor bolnave care trebuiau îngropate adînc în pămînt [30], se instituie cordoane sanitare bine păzite avînd carantine cu păşuni pentru vite [31], rămînînd astfel necultivate mari suprafeţe agricole [32], se ordonă respectarea strictă a regulilor de igină; gunoiul şi măruntaiele vitelor bolnave urmînd să nu mai fie aruncate în apele curgătoare [33]. Atît guberniul Transilvaniei cît şi judele Braşovului revin la ordinele date în 1742 ca în timpul epidemiilor nimeni să nu treacă în zonele interzise fără hîrtii, „pasuri" semnate şi vizate de cei în drept [34].

Autorităţile locale trebuiau să controleze şi aplicarea anumitor reguli igienice ale tăierii şi distribuirii cărnii.

În lipsa unui abator în Braşov, tăierea vitelor se făcea în curţile sau în grădinile măcelarilor. Măruntaiele şi celelalte resturi erau aruncate în pîrîul de scurgere care cobora din Şcheii Braşovului în cetate şi ieşia apoi prin suburbia Bartolomeu. Acest pîrîu fusese transformat într-un fel de canal colector.

Odată cu dezvoltarea oraşului în anul 1729, se dispune ca bresla măcelarilor să-şi clădească un abator la periferia oraşului. Neputîndu-se realiza, autorităţile ordonă, la 9 iulie 1729, măcelarilor să aibe un vehicol propriu în care să transporte resturile rezultate din tăierea animalelor, de la casele lor, mult mai departe în canalul de scurgere al bălăriilor [35].

Judele Braşovului dă dispoziţie inspectorilor pieţii să vegheze ca scaunele de măcelărie pe care se făcea distribuirea cărnii în diferitele suburbii ale Braşovului să fie ţinute curate, să fie spălate cu apă de var, atît înainte cît şi după distribuire, mai ales în timpul verii, iar resturile să fie aruncate imediat pentru a evita „infectarea aerului".

Creşterea producţiei autorizate şi neautorizate a fost încontinuu frînată în mersul ei normal de anumite constrîngeri. Dintre acestea im-

[28] Direcţia generală a Arhivelor Statului. *Arhiva Magistratului Braşov*, Inventarul Actelor neînregistrate (în continuare Arh. M. Inv. A neînreg.) vol. I, Bucureşti, 1959, p. 75, nr. 318. La 14 iunie se menţionează că în timpul invaziei turceşti şi a răscoalei rakoţiene, şcheienii au luptat cu preţul vieţii lor. Doi dintre ei făcînd oficiul de curieri şi căzînd în mîna duşmanilor a fost ucişi în chinuri grozave.

[29] Arh. St. Braşov, A. M., 20/1726.

[30] Ibidem, 43/1736.

[31] Arh. St. Sf. Gheorghe, fond Trei scaune, 1/1741.

[32] Arh. St. Sibiu, fond F., Dezbaterile Dietei Transilvane, dosar nr. 5/1740.

[33] Arh. St. Braşov, A. M., 27/1745.

[34] Arh. St. Sf. Gheorghe, fond Trei Scaune, 94/1749.

[35] M. G. Hermann „Das alte u. neus Kronstadt", Hermannstadt, 1883, 1887, vol. I, p. 203—204.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

pozitele şi taxele impuse de autoritatea administrativă au devenit o adevărată povară pentru contribuabili.

Ca şi în celelalte districte ale Transilvaniei, Braşovul fusese impus de curtea Habsburgică la plata unei sume din datoria publică [36], iar pentru acoperirea cheltuielilor de întreţinere a trupelor cantonate în diferite localităţi cetăţenii oraşului plăteau în bani sau în natură un impozit numit „Portion" sau „Service" [37], cota fixată pentru fiecare locuitor depinzînd de veniturile personale şi de alte criterii.

Judele Braşovului ordonă în 1712 comisiei speciale să aprecieze la justa valoare veniturile fiecăruia pentru a nu mai primi reclamaţii şi să stabilească dacă prin activitatea lor meşteşugarii neautorizaţi nu împiedică activitatea producţiei autorizate [38].

În 1731 „portionul" locuitorilor din Satulung varia între 1—7 florini anual [39], iar în 1732, acela de la Purcăreni între 2—2,50 florini anual [40].

În repetate rînduri breasla măcelarilor braşoveni cere reducerea „portionului". La rîndul ei la 4 aprilie 1740, însăşi naţiunea săsească roagă curtea vieneză să admită amînarea restanţelor de impozite [41].

Un impozit indirect greu era şi obligaţia măcelarilor breslaşi de a da carne bună, la preţ redus pentru armată. În anul 1711, preţul cărnii de vacă este fixat de jude în acest scop la 2 cruceri (sau 3 denari) [42], dar mai tîrziu, în 1728 [43], în urma protestelor este urcat la 2 cruceri şi jumătate pentru a ajunge chiar la 4 cruceri în 1740 [44].

Bazaţi aproape pe aceleaşi motive, măcelarii breslaşi cer din nou, la 9 martie 1750, desfiinţarea măcelarilor neautorizaţi [45]. Judele aprobă cererea în anumite condiţiuni : „turburătorii" să fie înlăturaţi treptat prin deces, breslaşii să aprovizioneze oraşul şi suburbiile cu carne suficientă şi ieftină, iar fiecare breslaş să-şi plătească la timp impozitele.

Breasla măcelarilor neîndeplinindu-şi decît parţial obligaţiile, judele Braşovului revine la 3 august 1754 [46], acordînd vechile drepturi măcelarilor nebreslaşi. Partea adversă protestează arătînd că nebreslaşii s-au înmulţit la 29 în paguba lor, au urcat preţul cărnii la 4 cruceri funtul, sprijinind şi exportul de vite în principate [47].

---

[36] Ibidem, p. 157. Pentru cele şapte districte săseşti ale Transilvaniei contribuţia pentru anul 1726 era de 261.000 florini şi 9000 cible de grîu, iar pentru 1727 de 137 617 florini. În anul 1730 se fixează pentru oraşul Braşov contribuţia excepţională la 4000 florini anual iar între 1735—1750 la 2000 florini anual (M. G. Hermann, *op. cit.*, vol. I, p. 201).

[37] Guberniul Transilvaniei roagă pe Magistratul Braşovului să livreze 96 vite pentru tăiere drept impunere în natură. (Arh. St. Braşov, A.M., 1703/13).

[38] M. G. Hermann, *op. cit.*, vol. I, p. 143.

[39] Arh. M. Inv. A. neînreg. vol. I, p. 98, nr. 450.

[40] Ibidem, p. 108, nr. 512.

[41] Arh. St. Sibiu, fond Dezbaterile Dietei Transilvaniei, dosar nr. 5/1740.

[42] Arh. St. Braşov, IV, C. 2 (Reg. Seewaldt), p. 343.

[43] Ibidem, A. M., 17/1728.

[44] Ibidem, Acte Bresle I, nr. 77.

[45] Ibidem, nr. 71.

[46] Ibidem, Protocolul şedinţelor Magistratului, 1753/54, p. 137 şi 139.

[47] Ibidem, A. M. 94/1754. Breasla măcelarilor a fost pusă de multe ori în situaţia de a nu mai găsi vite de cumpărat în districtele Braşovului şi Trei Scaune, deoarece vitele erau duse în principate unde aveau preţ mai bun, din cauza războaielor, epidemiilor, etc. (cf. C.D.R., I, nr. 5, 135, p. 172). Negustori de vite erau Petcu Setraru, Theodor Ciurcu, Ion Bidul, Anghel Merişanul, Antonie Constantin, Hagi Polizu, Zaharia Nicolau, Dimitrie Diamandi, Ion Vlad,

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

În 1762 se intentează un proces care nu este judecat la Braşov [48]. Se hotărăşte ca nebreslaşii să taie alte animale şi nu vite mari pe care trebuie să le cumpere dintr-altă parte şi nu din Ţara Bîrsei [49].

În anul 1773 judele Braşovului primeşte o nouă plîngere din partea măcelarilor breslaşi. Aceştia arată că măcelarii nebreslaşi au reuşit să-şi asigure importante venituri departe de Braşov şi de Ţara Bîrsei. Bazat pe aceste consideraţii, judele Braşovului interzice cu totul măcelarilor nebreslaşi şcheieni tăierea animalelor şi vinderea cărnii [50].

Prin decretul dat de Împăratul Iosif al II-lea la 18 octombrie 1784 măcelarii români nebreslaşi primesc dreptul de a tăia carne dacă cunosc bine meseria. Ei vor putea să fie primiţi în bresle odată cu acordarea cetăţeniei oraşului [51].

Alt decret imperial dat la 11 iulie 1785 anulează toate dispoziţiile anterioare ale Magistratului Braşovului şi dă măcelarilor români şcheieni toate drepturile ca şi tuturor celorlalţi cetăţeni [52].

În baza acestui decret aulic românii pun scaune de măcelărie şi în celelalte suburbii ale oraşului. Măcelarii saşi protestează iar judele Braşovului dispune ca românii să nu ţină scaune de măcelărie decît în Şcheii Braşovului [53].

Aceleaşi fenomene economice apar şi după 1785 cînd autorităţile fac încercări nereuşite de a procura carne ieftină şi suficientă pentru consum. Criza durează pînă în anul 1789 cînd judele permite oricui să facă tăieri de vite în schimbul unei taxe de 6 cruceri.

Concurenţa aceasta mare nu este însă pe placul măcelarilor breslaşi care se plîng din nou în 1790 judelui Braşovului că au fost privaţi de vechile lor drepturi [54]. Măcelarii români şcheieni apelează la rîndul lor la toate autorităţile arătînd că au aproape drepturi egale. Mai pomenesc şi de serviciile făcute populaţiei în timpuri grele [55]. Nereuşind să obţină ceea ce doreau, se adresează curţii imperiale care ţinînd seama de toate consideraţiile întăreşte dispoziţiile date anterior, adică în anul 1784 [56]. Într-altă dispoziţie anexă se spune că se pot bucura de toate drepturile numai românii deveniţi cetăţeni ai oraşului Braşov [57].

Primind aceste reconfirmări de drepturi măcelarii români şcheieni încep să ţină în anul 1791 scaune de măcelărie şi în celelalte două *suburbii ale oraşului. Breslaşii protestează din nou şi obţin din partea jude*lui o hotărîre conform căreia măcelarii români n-au voie să taie carne de vită decît în Şchei.

Micu Voicu, Radu Cacion. Dar împrejurările se schimbau. Aceeaşi negustori aduceau vitele din principate pentru măcelării şcheieni nebreslaşi. De multe ori însă vitele le-au fost confiscate de către măcelarii breslaşi fără să fie despăgubiţi, ceea ce le producea de fiecare dată mari pagube, o jalbă adresată Magistratului (A. M. 235/1774, anexa 1), este semnată de măcelarii: Florea Orghidan, Vasile Voina, Nicolaie Boghină, Ion Stinghe, Bucur Pitiş, Nicola Soffna, Ion Boritzu, Vasile Fulga şi alţii.

[48] Arh. M. Inv. A neînreg. vol. I, p. 364 nr. 1835.
[49] Arh. St. Braşov, Protocolul şedinţelor Magistralului 1762/53, p. 57.
[50] Ibidem, Protocolul şedinţelor Magristatului 1773.
[51] Ibidem, IV, U. 4, 1782— 1806 „Eigene Verfassung der Königl freyen Stadt Kronstadt".
[52] M. G. Hermann, *op. cit.*, vol. II, p. 336.
[53] Ibidem.
[54] Ibidem, p. 177.
[55] Ibidem, p. 335.
[56] Ibidem, p. 336.
[57] Ibidem.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Disputa continuă şi în anii următori, adică între 1793 şi 1799, cînd fiecare din cele două părţi obţine rînd pe rînd dreptatea de partea ei. O hotărîre a curţii imperiale de la Viena din 22 iulie 1800, pune capăt acestei controverse în sensul că măcelarii români şcheieni avînd toate drepturile şi obligaţiile cetăţeneşti nu pot fi excluşi de la întrebuinţarea celor 14 scaune de măcelărie din cuprinsul oraşului, indiferent în ce suburbii s-ar găsi ele. În acelaşi decret se mai spune însă că breasla măcelarilor va primi o nouă organizare [58].

Din analiza principalelor faze ale divergenţelor dintre breasla măcelarilor autorizaţi şi a celor neautorizaţi şcheieni se poate trage concluzia că acestea se datoresc unor cauze economice legate de împrejurările locale interne şi externe. Dintre acestea amintim diversitatea surselor de aprovizionare, frecvenţa epidemiilor şi severitatea măsurilor igienice ordonate de autoritatea locală, existenţa războaielor şi a depresiunilor economice care le urmează, mărirea impozitelor şi a obligaţiilor meşteşugăreşti de a furniza carne la preţuri reduse pentru armată.

Pentru a convinge autoritatea că dreptatea este de partea lor fiecare din cele două tabere recurge la aceleaşi argumente : meritele faţă de populaţie prin aprovizionarea făcută în timpuri grele, executarea ordinelor şi dispoziţiilor date, plata la zi a impozitelor şi taxelor fixate.

Rivalitatea de natură economică, ne dă posibilitatea să observăm însă afirmarea tot mai pronunţată a elementului românesc în viaţa economică a Transilvaniei, în secolul al XVIII-lea, favorizată de variatele legături existente în cursul evului mediu între cele trei ţări române.

Siliţi să se limiteze la sursele de aprovizionare ale districtului Braşov, fără prea multe legături peste hotare, neputînd găsi totdeauna soluţii adecvate, şi fără să poată avea iniţiativa, măcelarii breslaşi cunosc o perioadă de declin mai ales în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Întreprinzători, cu multe posibilităţi, în căutarea de noi mijloace, avînd ajutorul negustorilor braşoveni din principate şi al celor localnici au putut face faţă mai bine împrejurărilor, fapt pentru care, la 22 iulie 1800, Curtea de la Viena le recunoaşte dreptul de a întrebuinţa cele 14 scaune de măcelărie din cuprinsul oraşului Braşov.

Privită în ansamblu, lupta îndelungată a măcelarilor breslaşi împotriva celor neautorizaţi constituie o frînă în calea dezvoltării progresului tehnic ducînd implicit la limitarea producţiei meşteşugăreşti.

RÉSUMÉ

Sur un matériel d'archives inédit, réuni dans des sources locales et complété par des matériaux publiés, l'auteur présente les principales phases des divergences entre la corporation des bouchers possesseurs d'une autorisation et les bouchers de Şchei dépourvus d'une telle autorisation. Les deux étapes — de 1711 à 1749 et de 1749 à 1800 — sont caractériseés par l'intensification continuelle des divergences dues aux mêmes causes : guerres et dépressions économiques, augmentation des impôts et difficultés dans l'aprovisionnement, fréquence des épidémies et rigueur des

[58] Arh. St. Braşov, A. M., 1997/1800.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

mesures de combat. Tout cela, des anneés durant, a amené de graves restrictions d'ordre économique.

Entreprenants, jouissant de grandes possibilités, aidés par les négociants du pays et par ceux des principautés, les bouchers roumains pas enregimentés dans la corporation ont réussi à se débrouiller mieux dans ces occurences, tandis que les bouchers membres de la corporation, sans relations à l'étranger, n'ont pas été à même de trouver toujours les solutions adéquates et ont eu beaucoup plus à en souffrir. Les divergences et la lutte entre les deux partis qui en à résulté a eu un caractère rétrograde et a causé pour une grande part la réduction de la production.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

PROTOCOLUL TABEREI NOBILILOR DE LA GĂNEŞTI (16 NOIEMBRIE —11 DECEMBRIE 1784)

I. RANCA

Reacţia nobilimii transilvănene faţă de marea răscoală a lui Horea nu s-a bucurat încă de o cercetare exhaustivă. Tema a fost abordată pentru prima dată de N. Densuşieanu[1] în monumentala monografie apărută în anul 1884, dedicată răscoalei.

Insurecţia nobilimii ocupă un loc important şi în lucrarea închinată desfăşurării răscoalei lui Horea în comitatele Turda şi Cluj de acad. David Prodan [2], iar referiri la formele şi efectele reacţiunii nobilimii transilvănene s-au făcut de aproape toţi cercetătorii care s-au oprit asupra acestui important moment al istoriei noastre.

Dacă în Munţii Apuseni, zona centrală a răscoalei, nobilimea a fost paralizată şi redusă la tăcere prin acţiunile directe ale răsculaţilor, regiunile mai periferice, comitatele Cluj şi Turda, ba chiar şi cele mai îndepărtate, Tîrnava, Odorhei, Făgăraş, cunosc fenomenul insurecţiei iniţiat de nobilime. Aici, frica de răspîndirea răscoalei, sau de izbucnirea unor răscoale locale, a inspirat o grabnică organizare a nobilimii, acţiune care de teama unei dezaprobări a Curţii imperiale, a căutat să se motiveze printr-un impresionant număr de memorii, protocoale corespondenţă procese şi sentinţe aflate în prezent în arhivele oficialităţilor comitatense, a magistratelor orăşeneşti, cît şi în arhivele familiale.

Cercetările întreprinse în legătură cu răspîndirea răscoalei lui Horea în partea centrală şi răsăriteană a Transilvaniei [3] au scos la lumină documente ce atestă în această parte a ţării, o insurecţie nobiliară bine organizată şi de lungă durată. Asupra acesteia vom insista în cele ce urmează, contribuind cu date noi, la cunoaşterea luptei iobăgimii, din centrul Transilvaniei, pentru eliberarea socială şi naţională, desfăşurate concomitent cu acţiunile răsculaţilor din Munţii Apuseni.

★

[1] N. Densuşieanu, *Revoluţiunea lui Horea în Transilvania şi Ungaria, 1784—1785 scrisă pe baza documentelor oficiale*, Bucureşti, 1884.

[2] D. Prodan, *Răscoala lui Horea în comitatele Turda şi Cluj*, Bucureşti, 1938.

[3] I. Ranca şi L. Moldovan, *Contribuţii privind răspîndirea răscoalei lui Horea în partea centrală şi răsăriteană a Transilvaniei* în „Studii", tom. 21, (1968), nr. 2, p. 273—288.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Stăvilirea acţiunilor ţărăneşti din centrul şi răsăritul Transilvaniei a fost coordonată din Tg. -Mureş unde nobilimea, refugiată sub zidurile cetăţii orăşeneşti de aici, s-a pus în legătură directă cu Guberniul şi cu celelalte organe comitatense de pe cuprinsul Tîrnavelor şi a Mureşului Mijlociu şi din scaunele secuieşti pînă la graniţa cu Moldova.

Vestea despre izbucnirea răscoalei a ajuns la Tg.-Mureş prin scrisoarea lui Miske Làszlo din Petrisat (judeţul Alba), care înspăimîntat de evenimentele petrecute pe domeniul Zlatnei, în primele zile ale răscoalei, cere Tablei continue a Comitatului Tîrnava unit cu Scaunul Mureş, ce îşi avea sediul aici, „să găsească o formă oarecare pentru a i se asigura viaţa periclitată" fiindcă a rămas singur în acea parte a comitatului, (Alba de Jos) pentru că „ceilalţi ‹nobili› s-au refugiat pe unde au putut, el singur rămînînd în mijlocul primejdiei ..." [4]. Scrisoarea lui Miske László datată la 8 noiembrie 1784 ajunge la Tg. Mureş după 2—3 zile, concomitent cu ordinul Guberniului transilvănean prin care, oficial, se vestea izbucnirea răscoalei, şi se dispuneau măsuri urgente pentru asigurarea securităţii publice. Iniţiativa luării lor, urgentată şi de sporirea ştirilor sosite, din tot mai multe surse [5], a revenit Tablei regeşti. În ierarhizarea măsurilor adoptate de autorităţi, se disting două etape : una a organizării pazei oraşului, şi a doua, de mai lungă durată cu efect pe un teritoriu mai vast, constituind de fapt, organizarea insurecţiei nobilimii în comitat.

Coordonarea acestor acţiuni a fost încredinţată unui organ special instituit. Din iniţiativa Tablei regeşti ce-şi avea reşedinţa în Tg. Mureş, a luat fiinţă o comisie mixtă formată din cîte trei delegaţi din partea Tablei regeşti şi a Tablei continue a Comitatului Tîrnava unit cu Scaunul Mureş, consemnată în actele vremii sub denumirea „Comisia mixtă delegată pentru combaterea răscoalei". Preşedinte al acesteia a fost ales preşedintele Tablei regeşti, Miko Miklos de Bodok.

Prima măsură luată pentru asigurarea pazei în oraş a fost împînzirea străzilor cu străji, în număr de 80, organizate în schimburi, de cîte 24 de ore. S-a mai hotărît chemarea în ajutor a unei companii de secui din regimentul grăniceresc. Pentru asigurarea liniştei în satele comitatului s-a dispus de asemenea ca toţi nobilii să se organizeze în cete. Prima trecere în revistă a nobilimii insurgente din fostul Scaun al Mureşului s-a făcut în locul din oraş, numit „Cîmpul ţiganilor" [6]. Potrivit necesităţilor impuse de situaţia geografică a comitatului nou înfiinţat al Tîrnavei unit cu Scaunul Mureş [7] gărzile nobililor urmau să fie dizlocate în trei puncte principale spre a putea stăvili, eficient, pătrunderea pe teritoriul comitatului a cetelor de răsculaţi venite din spre Munţii Apuseni. Asemenea tabere de nobili urmau să se organizeze la Band, la Iernut şi la Găneşti pe Tîrnava Mică.

Tabăra nobililor adunaţi la Găneşti ce a întrunit cel mai mare număr de forţe pedestre şi de cavaleri, şi-a desfăşurat activitatea în mod organizat, nobilii fiind împărţiţi milităreşte pe plutoane (czug), iar pentru aprovizionare desemnîndu-se comisari speciali.

---

[4] Arh. St. Tg. Mureş, fond Scaunul Mureş, colecţia Comisiei mixte, delegate pentru combaterea răscoalei lui Horea, doc. nr. 7 din 8 XI 1784 (în continuare, Colecţia Horea).

[5] Ibidem, doc. nr. 13, 19, 20, 21, 32, 46, 55, 65, 88, 89, 120.

[6] Ibidem, fond Primăria Municipiului Tg. Mureş, doc. nr. 3116/b/1784.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Activitatea zilnică desfăşurată de Tabăra nobililor din Gănești a fost consemnată în „Protocollum Super actis, factis et Conclusis Universitatis Nobilium Inclyte Co ‹mi›t‹a›tus de Küköllö cum Sede Marus Uniti ad Po‹sesi›onem Küküllö Gàlfalva di‹e›remq‹ae›16 um 9 br‹is›A‹nno› 1784, indictum, sub inspectione Illu‹str›orum D‹omi›norum Comitum Ladislai de Bethlen et alterius Ladislai Tholdalagi Commissionaliter delegatorum Commendantium Commissariorum congregatae Concin nantum" [8].

Acest document din al cărui conținut desprindem informația care face obiectul lucrării de față se păstrează la Arhivele Statului din Tg.-Mureș, în fondul Scaunului Mureș, Colecția Comisiei mixte delegate pentru combaterea răscoalei lui Horea, prezentîndu-se sub forma unei fascicole avînd 15 file (29 pagini) scrise ușor lizibil, de dimensiunea 38/24 cm. bine conservat, depus în fond, la colecția respectivă, la înapoierea nobilimii de la Gănești odată cu dizolvarea taberei.

Tabăra nobililor mobilizați la Gănești, pe Tîrnava Mică, expresie a organizării insurecției nobiliare îndreptate împotriva răscoalei lui Horea a funcționat ca organ înarmat al Comisiei din Tg.-Mureș pentru combaterea răscoalei. După cum rezultă din protocol, Comisia din Tg.-Mureș a încredințat funcțiile de comandanți lui Ladislau Bethlen și Ladislau Tholdalagi.

Încă din prima zi a sosirii nobilimii în tabără, la 16 noiembrie 1784, comandanții au dispus numărarea și consemnarea în liste pe circumscripții a celor de față, constatîndu-se prezenți un număr de 122 călăreți și pedestrași. Se pare că în această cifră nu intra nobilimea din întregul comitat, deoarece între primele măsuri dispuse de comandanții taberei se înscrie și dispoziția mobilizării nobilimii și din cea de a treia parte a comitatului, circumscripția de jos a Tîrnavei. Dispoziția privea pe Miske László, vicecomite în această parte a comitatului, care trebuia să-și adune nobilii în tabără la Petrisat, iar dînsul să nu lipsească sub nici un motiv dintre ei. Atribuțiile acestei tabere mai mici, erau de a păzi granițele de sud-vest ale comitatului, patrulînd de la Petrisat pînă la Pănade. Se mai dispune trimiterea unui corp de 15 nobili conduși de unul mai isteț (egyjó ókós embert) la Sînmiclăuș și Veseuș, care, incartiruiți în curți nemeșești să vegheze la pornirile țăranilor de acolo și de prin împrejurimi, raportînd despre executarea acestor măsuri atît comandanților taberei din Gănești, cît și celor din Iernut.

Constatîndu-se că o mare a nobilimii s-a refugiat în orașe eschivîndu-se de la insurecție, se dispune acestora prin corespondență să revină în tabere "altfel să fie siguri toți cei ce s-au sustras, că deosebit de amenda

[7] Scaunul Mureș a încetat să mai existe ca unitate independentă, în urma reformei administrativ — teritorială a lui Iosif al II-lea din 3 iulie 1784 care l-a contopit cu comitatul Tîrnava, adăugîndu-i cîteva localități din zona pămîntului liber regesc. Scopul noii împărțiri în 11 comitate a Transilvaniei a fost de a realiza artificial o singură „națiune" compusă din toate națiunile de aici, desființînd autonomiile locale ale fostelor comitate, scaune, districte, pentru a fi astfel mai ușor guvernate de la centru Cf. D. Prodan, *op. cit.*, p. 13.

[8] Arh. St. Tg. Mureș. Colecția Horea, nr. 110/11 XII 1784 „Protocolul actelor faptelor și hotărîrilor obștii nobililor din comitatul Tîrnava unit cu Scaunul Mureș adunați în satul Gănești cu începere de la 16 noiembrie 1784 sub conducerea conților Ladislau Bethlen și Ladislau Tholdalagi, delegați împuterniciți ai comandamentului Adunării comisarilor".

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

marchală [9], chiar dacă ar merita să fie slujbaşi ai comitatului, din cauza neglijării acestei îndatoriri, vor fi disgraţiaţi ne mai fiind admişi să ocupe funcţii oficiale" [10]. Pentru ademenirea nobilimii în tabără s-a comunicat că potrivit hotărîrii Comisiei supreme (din Tg. Mureş) fînul, furajele şi carnea, vor fi distribuite gratuit nobilimii mai sărace, iar în privinţa aprovizionării nobilimii înstărite, aceasta se va face prin contribuţie proporţională, impunîndu-se magnaţii şi nobilii, după avere. Nobilul Sombori Sándor s-a oferit a aduce voluntar în tabără 200 de cîble de furaje.

În vederea preluării zonei de acţiune, s-a mai dispus efectuarea unor recunoaşteri în comitatul Alba de jos pentru a putea afla date despre „tîlharii adunaţi în mod criminal, care pîndesc libertatea noastră nobiliară, cît de numeroşi sînt, de ce naţie sînt, ce arme au, unde s-au aşezat, ce intenţii au şi unde vor să-şi continue prădăciunile" [11].

După luarea primelor măsuri pentru asigurarea liniştei în satele dimprejur, au fost iniţiate acţiuni de represiune în localităţile Şoimuş şi Coroi, de unde „semeţia manifestată de români a ajuns în faţa Comisiei din ‹Tg. Mureş›. S-au ordonat represalii şi asupra ţiganului fierar din Adămaş care a confecţionat românilor de acolo şi altora, lănci ... " [12].

În ziua următoare sosirii în tabără, adică în 17 noiembrie 1784, s-a continuat conscrierea nobilimii prezente, alegîndu-se ofiţerii „atît superiori cît şi inferiori şi toată obştea se împarte între aceştia" [13]. Actul încheiat cu ocazia organizării milităreşti a întregii obşti, „Anno 1784 diebus mensis Novembris ide Rükülö Gálfalvára egyben rukkalt Nemes Gavalerianak ‹és Infenterianak› nevei és characterei következnek eszerint ... "[14] cuprinde comandamentul taberei în frunte cu grofii Bethlen László şi Tholdalagi László. Urmează, în ordine descrescîndă, căpitanul grof Toldalagi Farkas, locotenentul major Székei Samuel, doi sublocotenenţi, Toldalagi Mihály şi Iszlai István, un adjutant în persoana lui Agy Iosseff. doi plutonieri, Czeteny Samuell şi Horváth Elek.

Au mai fost numiţi nouă caporali comandanţi de plutoane, după cum urmează: sub comanda caporalului Botos Gergely comandantul primului pluton, s-au pus 14 nobili din obşte, dintre care unul era comisarul de aprovizionare cu fîn a întregii tabere; sub cea a caporalului Pataki Sándor. comandantul celui de al doilea pluton, 17 nobili; sub cea a caporalului Csanádi Daniel, comandantul celui de al treilea pluton, 13 nobili; sub cea a lui Vita Sándor, comandantul celui de al patrulea pluton, 20 de nobili. Al cincilea pluton condus de caporalul Földvári Farkas precum şi cel de al şaselea condus de Földvári Mihály se compuneau, din cîte 12 nobili; în timp ce al şaptelea pluton condus de caporalul Tolnai György avea în componenţă 11 nobili. Plutonul al optălea condus de Belenysesi Sándor şi cel al nouălea cu rolul de gardă personală călăreaţă pe lîngă

[9] Taxă de penalizare stabilită de Adunarea generală a autonomiei locale a Scaunului pentru nobilii care nu se prezentau spre a-şi achita obligaţiile obşteşti. La început amenda era de *o marcă* de unde Adunările generale care se întruneau pentru a statornici amen zile erau numite Adunări marchale.

[10] Arh. St. Tg. Mureş, Colecţia Horea, nr. 110/11 XII 1784, p. 1.

[11] Ibidem, p. 2.

[12] Ibidem, p. 3.

[13] Ibidem.

[14] Ibidem, nr. 74/1784.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

comandament, condus de caporalul Iosiff György, erau formate din cîte 12 nobili.

Încă de la început, între tabăra principală a nobilimii din Găneşti şi taberele din Iernut şi Petrisat se poartă o vie corespondenţă care după ce era citită în plenul comandamentului se înregistra. În ziua de 17 noiembrie 1784 venind vestea că românii din Daia s-au exprimat deschis că „dacă ar şti că românimea care pradă s-ar afla în vecinătatea lor, la Băgaciu, le-ar procura gratuit animale de tăiat, călăuzindu-i şi la prădarea «curţilor» şi uciderea propriilor domni de pămînt"[15], comandamentul taberei, înspăimîntat, cere comisiei din Tg.-Mureş în ajutor, armată regulată „pentru înfrîngerea rebelilor".

În ziua următoare, la 18 noiembrie, între alte ordine emise de comandament reţinem pe cel ce vizează mobilizarea în tabăra de la Petrisat a reprezentanţilor Comunităţilor libere săseşti din circumscripţia de jos a comitatului.

Intensificîndu-se acţiunile ţărăneşti în satele de pe Mureş, Comisia mixtă din Tg.-Mureş dispune Taberei din Găneşti să dizloce la Iernut un număr de nobili bine înarmaţi. Se răspunde negativ din lipsa unui număr corespunzător de călăreţi. Între timp soseşte ştirea că la Beşineu (Valea Izvoarelor, judeţul Mureş) în curtea baronului Bánffy au intrat 10—12 ţărani, au spart pivniţa, luîndu-şi vin pentru băut. Concomitent, sînt chemaţi pentru a fi avertizaţi asupra activităţii şi a gîndurilor lor suspecte, cîţiva oameni din Corneşti şi Adămuş pe Tîrnava Mică. La Seuca, în apropiere, se dispune arestarea unui nobil român din Făgăraş zis Nemeş Sandu pentru că ar fi instigat poporul la răscoală. Pentru pacificarea acestor răzvrătiţi, comandamentul taberei din Găneşti cere Comisiei din Tg. Mureş să intervină la Guberniu ca o parte din răsculaţii prinşi în comitatul Hunedoarei să fie transferaţi aici şi spînzuraţi spre a fi exemplu pentru ceilalţi care nutresc gînduri ascunse.

În aceeaşi zi are loc un consiliu de comandament ce ia în dezbatere cazul ţiganului (uj paraszt) din Adămuş care a pregătit nişte lănci pentru Minea David, David Dabid, Ion Chinceşan din Adămaş şi a lui Cociş Mircea din Dîmbău care ar fi afirmat că „umblă vremuri cînd în mîini sănătoase trebuie să se afle arme de nădejde" [16]. Constatînd starea de spirit a ţărănimii, comandanţii taberei dispun gărzii personale să-i urmeze într-o cercetare prin sate pînă la tabăra din Iernut. La întoarcerea de la Iernut se pune pe rol în şedinţa consiliului de comandament din 20 noiembrie 1784, anchetarea nobilului român Nemeş Sandu administrator de moşie. Martorii audiaţi îl acuză că ar fi spus în sat la întoarcerea sa dintr-o călătorie recentă, că a văzut o mulţime de oameni care se pregăteau să vină spre a devasta curţile nemeşeşti şi pe domnii lor. Dacă nu-i vor fi găsit, vor căuta pe administratori. La aceasta, a mai adăugat „dacă vor sosi răsculaţii şi el îşi va dezbrăca haina de administrator şi îmbrăcînd un căput ţărănesc se va amesteca printre răsculaţi" [17].

În ziua de 21 noiembrie 1784, fiind duminică, nobilii sînt îndrumaţi să meargă la biserică şi să se poarte bine cu credincioşii spre a nu-i incita

[15] Ibidem, nr. 110/11 XII 1784, p. 3.
[16] Ibidem, p. 7.
[17] Ibidem, p. 9.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

la răscoală. După terminarea serviciului divin, nobilii comandaţi, luînd cu ei o gardă de 28 persoane, au pornit să inspecteze gărzile fixe postate la Cetatea de Baltă, Sînmiclăuş, Petrisat şi Veseuş.

La 23 noiembrie 1784, comandamentul taberei din Găneşti informează Comisia din Tg.-Mureş despre gravele fapte ce se impută arestatului Kádár Iosif prins la Gogan Varolea şi în prezent reţinut în închisoarea din Tg.-Mureş, asupra căruia planează suspiciunea de a fi fost mesager al lui Horea în Moldova [18] cît şi în secuime, pentru a aprinde flacăra răzvrătirii şi printre iobagii secui. În acelaşi raport se cere trimiterea a 25 de militari din armata regulată în satele Şoimuş şi Coroi, cele mai răzvrătite în acest timp pe cursul mijlociu al Tîrnavei Mici [19].

În aceeaşi zi, se ţine un consiliu al comandamentului în care s-au dezbătut chestiuni legate pe aprovizionarea cu furaje a cavaleriei. În acest scop, nobilii proprietari din comitat au fost conscrişi întocmindu-se un tabel cu contribuţia impusă fiecăruia, din grîu, ovăz şi fîn. Au fost conscrişi în tabel 79 de nobili cărora li s-a impus predarea a 1685 cîble de ovăz, 4534 porţii de fîn şi 456 cîble de grîu [20].

În ziua de 24 noiembrie 1784 comandamentul anchetează doi ţărani care au fost prinşi călătorind fără paşaport, fapt pentru care au fost pedepsiţi cu cîte şase lovituri de băţ.

În ziua de 25 noiembrie 1785 comandamentul din Găneşti este informat de vicepretorul Szabo Anton că „în Daia, Ivan Ştefan, Ignat Vanu şi Popa Dinu sînt gata să înceapă răscoala afirmînd fără teamă, că dacă tîlharii răsculaţi vor sosi şi aici îşi vor sacrifica propriile vite pentru a-i primi cum se cuvine, după care vor intra în rîndul lor, conducîndu-i spre a prăda curţile conţilor Bethlen Paul şi Adam" [21]. Examinînd această veste, comandamentul dispune să fie prinşi toţi trei şi să-i trimită aici la Găneşti. În ziua următoare o gardă de nobili deplasîndu-se la Daia îndeplineşte ordinul primit, arestînd pe doi din cei trei răzvrătiţi. Cel de al treilea, în urma audierii martorilor, este pus în libertate.

Cei doi iobagi arestaţi din Daia au fost trimişi la închisoarea magistratului din Tg.-Mureş, împreună cu Szabo Francisc din Tîrnăveni, presupus a fi „răufăcătorul" părtaş la devastările din Munţii Apuseni.

Cercetările au continuat şi în ziua următoare. 27 noiembrie 1784, cînd s-au culeş informaţii mai detaliate despre Szabo Francisc fără a putea însă a-l identifica cu făptaşul devastărilor din Abrud.

Atenţia anchetatorilor a fost reţinută tot atunci de Cîndea Petru, ciobanul lui Szentpali Beniamin din Tîrnăveni, care a fost acuzat că s-a exprimat „că dacă ar sosi cetele răsculaţilor, va pustii cîrdurile de raţe ale stăpînului şi fumînd din pipă, în papuci de casă, (instalat domneşte în odăi) va vedea cum stăpînul său pribegeşte pe dealuri" [22]. Pentru această îndrăzneală i s-au aplicat 25 de beţe, fiind eliberat contra chezăşiei depuse de un cunoscut.

---

[18] Ibidem, p. 11.

[19] Ibidem,.

[20] Ibidem, p. 13 „Specificatio naturarum per Magnates et Nobiles I(llustris> Co<mi>t<a>lus de Küküllö în rationem Nobilium...".

[21] Ibidem, p. 15.

[22] Ibidem, p. 17.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

În zilele următoare 28 şi 29 noiembrie 1784 sînt cercetaţi în continuare iobagii răzvrătiţi din Londroman dintre care Constantin Toscu ar fi spus, cu prilejul citirii patentelor de pacificare, „că asemenea scrisori nu-l scapă pe el de iobăgie" [23] şi că, „ştie el ce se publică dincolo de Mureş'. Pentru această afirmaţie Toscu este trimis la închisoarea magistrului din Tg.-Mureş. La 29 noiembrie cercetătorul continuă în Seuca, unde „ţăranii se exprimă deschis şi fără nici o reţinere că dacă Dumnezeu ar îndrepta încoace trupa răsculaţilor şi pe lotrii care au atacat comitatul Hunedoara, ei ar fi gata să-i călăuzească acolo unde sînt bani, slănină, pîine albă şi vin bun" [24]. Pentru arestarea celor care se exprimă astfel, au fost trimişi şase nobili bine înarmaţi sub comanda lui Horváth Elek. Iobagii arestaţi sînt Fodor Ioan (primul corifeu), Palfy Gheorghe, Pastor Toader şi Ferencz Mihály.

La 30 noiembrie cercetările au fost extinse şi în Şoimuş unde Popa Gheorghe, preotul ortodox, ar fi spus cu prilejul citirii patentelor de liniştire că „acestea ar fi numai minciuna domnilor şi nu trebuie să li se dea crezare" [25]. Pentru această „îndrăzneală" anchetatorii au dispus ca preotul să fie arestat, dacă altfel nu se poate, chiar cu forţă militară, după care să i se facă o anchetă mai temeinică.

Înmulţindu-se agitaţiile ţărăneşti, mai ales în perioada citirii patentelor de pacificare, se crează o situaţie îngrijorătoare fapt care este descris şi în raportul, din 1 decembrie 1784, înaintat Comisiei din Tg.-Mureş(de către comandamentul taberei din Gănesti Se constată cu acest prilej că toată regiunea Tîrnavelor ar fi fost cuprinsă de răscoală, dacă nobilimea n-ar fi împînzit satele cu gărzi.

La 2 decembrie patrulele nobilimii deplasîndu-se la Pănciţoara, au arestat pe tinerii Mărginean Ştefan şi Bucur Iancu pentru motivul că au scăpat de sub arestul juzilor săteşti pe un deţinut acuzat pentru răzvrătire. După anchetă li s-au aplicat cîte 25 beţe [26]. În aceeaşi zi s-au întreprins cercetări şi în Ceauş, Varolea, Gogan şi Dîmbău de unde au sosit veşti că ţăranii dau semne de nelinişte. Celor reţinuti li s-au aplicat cîte 25 beţe în văzul tuturor [27].

Primind raportul plin de îngrijorare al comandamentului taberei din Gănesti expediat la 1 decembrie, Comisia mixtă din Tg. -Mureş răspunde îmbărbătînd nobilimea aflată sub arme şi consolidînd situaţia lui Bethlen Ladislau în calitate de comandant suprem al taberei.

Printr-o scrisoare din 2 decembrie 1784 comitatul Odorhei informează tabăra din Gănesti că şi în secuime nobilimea s-a adunat în număr de peste „o mie pentru apărarea patriei împotriva cetelor ţărăneşti răsculate" oferindu-şi ajutorul în caz de nevoie.[28]

---

[23] Ibidem, p. 18.
[24] Ibidem, p. 19.
[25] Ibidem.
[26] Ibidem, p. 20.
[27] Ibidem, p. 21.
[28] Ibidem, p. 22, doc. nr. 88/3 XII 1784.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Făcînd cunoscut că tabăra nobilimii din Odorhei, mobilizată împotriva răsculaţilor a fost stabilită la Dumitreni şi este pusă sub comanda lui Simény Andrei, Tabla continuă a Comitatului Odorhei, îşi exprimă dorinţa să menţină o corespondenţă permanentă cu tabăra din Găneşti. Nobilimea comitatului Tîrnava răspunde cu îmbărbătările cuvenite în astfel de situaţii [29].

În aceeaşi zi este arestat la Păncişoara iobagul Bucur Ladislau acuzat de a fi „căzut în genunchi rugîndu-se lui Dumnezeu să îndrume mai repede încoace poporul răsculat, ca apoi să prade şi el împreună cu ei" [30].

În 4 decembrie 1784, comandamentul taberei formează o gardă de 18 nobili, puşi sub comanda lui Bethlen Adam, pe care-i trimite la Aiud şi Alba Iulia spre a se informa despre mersul răscoalei.

La 7 decembrie 1784, a fost adus la Tîrnăveni, sub escortă preotul ortodox român din Şoimuş spre a i se încheia actele de trimitere în închisoarea magistratului la Tg. Mureş. Impunîndu-i-se brutal să recunoască fapte care l-ar desemna drept instigator, Popa Gheorghe din Şoimuş nu se dă bătut, ceea ce întărîtă şi mai mult pe anchetatori. Pentru cauza de a fi agitat poporul la răscoală a fost arestat şi Popa Ilie din Odrihei în casa căruia s-ar fi ţinut nişte adunări secrete cu oameni şi preoţi din mai multe sate. Niciunuia din ei nu i se pot însă smulge mărturisirile dorite, fapt pentru care comandamentul taberei dispune trimiterea lor la Tg.-Mureş spre a fi anchetaţi, judecaţi şi întemniţaţi acolo [31].

Înapoindu-se la 8 decembrie 1784 din misiunea de cercetare încredinţată, nobilul Bethlen Adam cu cei 18 însoţitori au adus multe veşti privind mersul răscoalei localizate în Munţii Apuseni unde „între Rîmeţ şi Ponor două sute de soldaţi din regimentul Gyulai şi o sută de secui, s-au ciocnit cu răsculaţii şi după multe focuri de armă au fost nevoiţi să se retragă întrucît românii au fost mulţi şi sporeau mereu, că aceia s-au stabilit între Rîmeţ şi Ponor cît şi în localităţile din împrejurimi, unde ţin pichete de jur împrejur şi cînd observă ceva, se adună şi din munţi aruncă pietre şi trag din tufişuri astfel, încît soldaţii călăreţi nu se pot apropia de ei " [32]. Aceste informaţii au fost confirmate şi de scrisorile trimise comandamentului taberei de către Gyujto Alexandru din comitatul Alba de jos şi Vajda Valentin din Sînmiclăuş [33].

La 9 decembrie 1784 se efectuează o anchetă în Ernea română (sat înglobat oraşului Dumbrăveni, judeţul Sibiu) „unde obştea românească în frunte cu preotul s-ar fi adunat şi rugîndu-se lui Dumnezeu au cerut ca răsculaţii să sosească grabnic".

Acelaşi lucru reiese şi din denunţul preotului reformat din Dumbrăveni, Dobollyi Daniel care afirmă că „toţi românii s-au rugat în frunte cu preotul să sosească poporul răzvrătit fiindcă acum odată a răsărit steaua românilor" (mert most jöt fel edzer az Oláhok csillaga) [34].

---

[29] Ibidem, p. 23.
[30] Ibidem.
[31] Ibidem, p. 25.
[32] Ibidem, p. 26.
[33] Ibidem, p. 27.
[34] Ibidem.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

La 10 decembrie 1784 din ordinul Comisiei mixte din Tg.-Mureş toată nobilimea din Găneşti s-a deplasat la Tîrnăveni, unde pe cîmpul de instrucţie de aici, i s-a adus la cunoştinţă ordinul de demobilizare. Adunînd toată nobilimea, comandamentul taberei face cunoscut că vor fi reţinuţi în tabără un număr de 24 de cetăţeni şi opt infanterişti restul nobilimii se va deplasa fiecare acasă „însă în cea mai mare linişte ca ţărănimea să nu bage de seamă, iar cei 24 de călăreţi care rămîn aici, să vegheze zi şi noapte, să patruleze şi dacă observă ceva să raporteze imediat vicecomitetului Domokos Samuel" [35]. Comandant este numit nobilul Szemtpali Benjamin din Tîrnăveni.

Tot atunci s-au dispus şi măsurile administrative de dizolvarea taberei : se vor încheia toate socotelile despre alimentele şi furajele primite şi ieşite, comisarii însărcinaţi cu asemenea treburi prezentîndu-şi rapoartele. Astfel nobilii Dobai Péter comisar pentru grîu, Nemeş Samuel, comisar pentru ovăz, Kontz Iosif comisar pentru fîn şi Mikefalvi Belenyesi Zsigmond comisarul pentru carne, încheindu-şi în aceeaşi zi socotelile le-au predat spre revizuire comisarului revizor Àgh Iosif, care preia tot atunci şi cantităţile rămase din alimente şi furaje [36].

S-a mai hotărît tot atunci ca nobilimea din cercul Scaunului Mureş în drum spre Tg.-Mureş să escorteze arestaţii trimişi la închisoarea magistratului. Se mai statornicesc pentru mai buna răspundere în viitor şi se conscriu toţi cei care au dat sentinţe în diferite cauze împotriva ţăranilor răsculaţi aceştia fiind conţii Bethlen Ladislau şi Tholdalazi Ladislau şi nobilii Endes Iosif, Apor Francisc, Szentpali Beniamin. Nagy Lorani, Nagy Sigimund.

Aceste formalităţi fiind îndeplinite, în cea de a 11-a zi a lunii decembrie, se aduc ultimele completări protocolului de către Nagy Sigismund vicenotarul jurat al circumscripţiei Scaunului Mureş care a funcţionat ca secretar al comandamentului taberei din Găneşti, pentru autentificare. Cu aceasta, misiunea taberei din Găneşti încetează [37].

Activitatea taberei nobililor de la Găneşti desfăşurată între 16 noiembrie — 11 decembrie 1784, în epoca de vîrf a acţiunilor întreprinse de răsculaţii din Munţii Apuseni, constituie reacţia nobilimii faţă de mersul evenimentelor în zona centrală a Transilvaniei, îndreptată în special spre menţinerea ordinei publice pe cursul mijlociu al Mureşului şi al Tîrnavelor, unde sub influenţa răscoalei propriu-zise, starea de spirit a iobăgimii era alarmantă, producînd mari griji nobilimii, singura clasă socială intersată în menţinerea relaţiilor feudale la sfîrşitul secolului al XVIII-lea. Informaţiile istorice cuprinse în protocolul prezentat scot în evidenţă, pregnant, tendinţa răscoalei de a cuprinde întreaga Transilvanie, lucru care a putut fi zădărnicit numai printr-o energică insurecţie a nobilimii reacţionare.

[35] Ibidem, p. 28.
[36] Ibidem.
[37] Ibidem, p. 29.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

RÉSUMÉ

Les recherches sur la Révolte de Horea entreprises au cours des dernières années ont considérablement élargi l'aire de propagation des actions des révoltés jusque dans le nord de la Hongrie, dans le Maramureş, dans le centre, la partie est et sud de la Transylvanie.

Documentairement, un état général de révolte est signalé aussi le long des Tîrnave et du Mureş moyen par un protocole du groupe des nobles de Gănești, daté des derniers mois de l'anneé 1784, présenté par l'auteur de cet article.

Par son contenu, le protocole des nobles de Gănești met expressivement en lumière l'ampleur des mouvements des paysans, qui tendaient à se généraliser en Transylvanie, attestant l'existence dans ces contrées de vigoureuses actions des paysans serfs qui n'ont pu être réprimées par les nobles qu'avec difficulté et au cours d'une longue période de temps.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

DESPRE „PRIVILEGHIATI"

Contribuție la cunoașterea categoriilor fiscale din Moldova pînă la 1862

GH. UNGUREANU

Materialele documentare privitoare la recensămintele fiscale (catagrafiile) executate de Vistierie pînă la 1862, cît și acele privind lucrările statistice (statisticești științi), lucrate de organele administrative, ne arată populația Moldovei împărțită în mai multe categorii fiscale. Tabelele centralizatoare ale catagrafiilor au cîte o rubrică pentru fiecare din ele.

Unele tabele statistice împart și aceste rubrici în subcategorii.

Cunoașterea categoriilor fiscale și a subcategoriilor pe care ni le arată lucrările menționate mai sus constituie o problemă esențială pentru toți care lucrează pe materialele documentare din acești ani.

De categoriile fiscale din Moldova ne-am mai ocupat [1]. Acum cînd Arhivele Statului contribuie la elaborarea lucrării privind istoria economică a României, socotim necesar să reluăm vechea preocupare a lămuririi problemei categoriilor fiscale, care va constitui în primul rînd, un instrument de lucru la îndemîna arhiviștilor în munca de depistare și selecționare a documentelor necesare lucrării citate mai sus.

În materialele documentare create de instituțiile din Moldova înainte de Unire termenul de privilegiat este foarte des întîlnit. Denumirea *se dădea în general acelora care se bucurau de un privilegiu.* În materie fiscală privilegiat era acela care deținea un privilegiu pe baza căruia nu era obligat să-și îndeplinească obligațiile față de stat „în rînd cu țara" adică cu marea masă a poporului.

Vistieria Moldovei, ca organ superior care se ocupa cu problemele îndeplinirii de către locuitori a obligațiilor față de stat, întocmea evidența populației, statornicind categorii fiscale. La fixarea acestor categorii fiscale și la încadrarea fiecărui locuitor într-o categorie sau alta Vistieria ținea seamă de hrisoavele domnești cu caracter general numite *soborniceşti*, sau de hrisoavele sau cărțile domnești pentru o grupă de oameni sau

---

[1] Gh. Ungureanu, *Despre breslași, contribuție la cunoașterea categoriilor fiscale din Moldova*, în „Arhivele Statului, 125 de ani de activitate", București, 1957, p. 259; *Catagrafia locuitorilor Moldovei din 1820*, în „Revista de statistică", nr. 7/1959, p. 55, *Catagrafia locuitorilor Moldovei din 1831—1832*, în „Revista de statistică" nr. 1/1963, p. 65 *Materialele documentare privitoare la lucrările statistice din Moldova între anii 1828—1862*, în „Revista Arhivelor", VI (1963), nr. 1, p. 206—221.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

individuale, pe care posesorii lor le prezentau spre a fi trecuţi în categoria respectivă.

Goana după obţinerea de privilegii, caracteristică epocii de care ne ocupăm, făcea ca în rîndurile populaţiei să existe o permanentă fluctuaţie de la o categorie la alta şi obliga Vistieria să prefacă necontenit documentele financiare în urma catagrafiilor pe care le întocmea pentru stabilirea veniturilor statului. Înainte de Regulamentul organic catagrafiile se făceau întîmplător, uneori la începutul fiecărei domnii, iar din anul 1832 s-au făcut din şapte în şapte ani. Pe baza acestor recensăminte fiscale Vistieria întocmea un tabel general numeric al locuitorilor impozabili, pe categorii fiscale, şi sumele de bani ce s-ar fi putu aduna pe care îl prezenta Divanului Obştesc, sau după 1832 Obşteştei Adunări, care hotăra veniturile şi cheltuelile ţării.

Faţă de locuitorii birnici havalegii, care formau marea masă a populaţiei cu obligaţii de impozit (bir) şi corvezi (havalele) către statul feudal, boierimea alcătuia clasa privilegiată, categorie scutită total de impozit şi havalele.

Mazilii, ruptaşii şi ruptele Vistieriei, avînd privilegiu de a nu plăti impozitul la un loc cu birnicii, adică în cislă, ci fiecare individual, iar de havalele fiind scutiţi în schimbul altor slujbe ce făceau statului, formau o categorie fiscală aparte numită *trepte privilegiate*, iar acei care în schimbul unor servicii făcute statului feudal, boierimii, sau se trăgeau din neam de boieri primeau privilegii de a fi scutiţi de anumite impozite şi havalele obţinînd şi unele „miluiri" domneşti formau categoria fiscală a *privilegiaţilor* despre care ne vom ocupa.

★

1. *Pînă la Regulamentul organic.* Cînd cronicarul Ion Neculce scria, referindu-se la domnia lui Racoviţă din 1703, că „...avea şi Mihai Vodă mare nevoie şi supărare de bani ... şi se mira şi el ce va face că nu avea şi el de la cine lua bani că ţara era giumătate scutelnică..." [2], prezenta o realitate.

Fie că din rîndurile celor mulţi care suportau birul şi corvezile (havalele, angherii) erau scoşi oameni şi daţi cu cărţi domneşti de miluire boierilor sau mănăstirilor (poslušnici, breslaşi, slugi, scutelnici), fie că tot „din rînd cu ţara" — unde unii erau sau alţii puteau să ajungă — erau scoşi cu cărţi de miluire sau privilegiu pentru slujbele lor, devenind ei înşişi deţinători de oameni de scuteală, şi care datorită faptului că se bucurau de un privilegiu mai mare, sau mai mic, se vor numi mai tîrziu în general privilegiaţi, realitatea era că numărul celor care trebuiau să suporte birul şi corvezile (havalelele) se micşora mereu [3].

Beneficiarii acestor miluiri înmulţindu-se vor deveni o categorie fiscală cu numele general de „privilegiaţi" conţinînd pe „cei scoşi la neamuri" şi pe „cei apăraţi cu cărţile cărmuirei". După 1832 — catagrafiile

[2] M. Kogălniceanu, *Cronicile României sau Letopiseţele Moldaviei şi Valahiei*, ed. a 2-a, Bucureşti, 1872, tom. II, p. 281.

[3] Gh. Ungureanu, *Despre breslaşi, contribuţie la cunoaşterea categoriilor fiscale din Moldova înainte de Regulamentul Organic*, în „Arhivele Statului, 125 de ani de activitate", Bucureşti, 1957, p. 259—286.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

vor fixa şi alte grupuri de oameni în această categorie sub numirea generală de „clasele scutite de dări".

Încă din vechime domnii obişnuiau să răsplătească pe acei care le făceau slujbe cu miluiri din bunul public şi scutiri de diferite obligaţii care le aveau faţă de stat.

Astfel, pentru a atrage „ceata boierilor" Constantin Mavrocordat, prin hrisovul său din martie 1734, după ce constată că numai boierii cu dregătorii de la vel logofăt pînă la vel stolnic nu plăteau nimic, iar cînd nu mai ocupau această dregătorie devenind mazili, erau obligaţi să plătească dajdia mazilească, el vrea să întărească şi să înmulţească numărul boierilor şi hotărăşte ca toţi acei care ocupau sau ocupaseră dregătorii, de la vel logofăt pînă la treti logofăt atît boierii cît şi fiii lor „să fie slobozi şi ertaţi în veci nimeni să nu-i bîntuiască sau să-i supere cerşîndu-le dajdie", deoarece constată el „foarte necuvios lucru ni s-au părut ca boerii ce s-au cinstit de domni cu dregătorii să fie supăraţi de dajdie de vreme ce ei nelipsiţi se afla lîngă domn slujind la toate trebile şi poruncile domniei cîte s-ar întîmpla".

În acelaşi hrisov Mavrocordat se ocupă şi de cealaltă parte a boierilor mazili care însă nu ocupaseră, nici ei nici părinţii lor, dregătorii pînă la treti logofăt; ei rămîn să fie mazili să plătească dajdia mazilească, iar acei care „din neam prost fiind " intraseră aici, au fost despărţiţi „mutîndu-i la altă breaslă", neputînd astfel, „trage spre mazilie" decît acei neamuri de boieri.

Cu acest hrisov a început o verificare a celor două categorii boereşti pe bază de mărturii şi documente.

Astfel cei ce dovediseră că ocupaseră dregătorii de la vel logofăt la treti logofăt au fost trecuţi în „ciata boerilor", scutiţi total de orice dare şi beilicuri; acei care ocupaseră slujbe mai mici, dar din vechime erau din neamuri de boieri au fost trecuţi „la neamuri" sau „la aleşi"; creindu-se astfel o categorie numită „la neamuri", între ceata boierilor cu scutiri totale şi „cei în rînd cu ţara", asupra cărora cădeau toate birurile şi beilicurile.

Zi de zi această categorie socială se va înmulţi nemaiţinîndu-se seama de vechiul hrisov, însuşi slujba şi serviciile aduse domniei sau diferiţilor dregători mai mari constituind un motiv pentru a obţine privilegii.

Multe documente din anii 1741 — 1742, cuprinse în aşa-zisa „Cronica Mavrocordat" ne arată scutiri diferite pentru oamenii care făceau diferite slujbe curţii domneşti [4].

---

[4] Ioniţă curelarul domnesc carele lucrează la cămara gospod este iertat „de banii ruptii şi de toate dările şi angariile ori cîte ar fi alţii în ţara domnici mele, de toate să fie în scuteală nimănui nimică să nu dea măcar ori ce greu ar fi pe ţară sau pe breasla curelarilor, despre toate să aibă pace" (Academia R.S. România ms. nr. 237, f. 410).

Ion Cazacul de la steagul Cazacilor este scutit pentru slujba lui de toate dările şi angăriile „toţi să-i daţi pace întru nimică să nu-l învăluiţi" (Ibidem, f. 363).

Năstasie, fecior lui Gheorghe vătav de săidăcari, devenind el însuşi vătav şi săidăcar cu lucru domnesc la cămară este scutit de „toate dajdiile şi orînduelile care vor eşi piste an aicea în târg ori la ţară de banii ruptii, de chile de ialoviţe, de cară de branişte, de salahori, de ghiaţă; numai la vremea hărtiilor să dea 1 ughi" (Ibidem, f. 408[v]).

Mihalache „ce-au fost postelnic, carele au fost la dajdia mazililor să fie ertat de toate dările şi angariile; la vremea văcăritului să scutească 10 vite şi doi cai nici un ban văcărit să nu dea pe acele vite şi pentru 5 liude oamenii străini de unde s-ar găsi să fie scutiţi" (Ibidem, f. 303).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

La scoaterea oamenilor „din rînd cu ţara", şi aşezarea lor între acei privilegheaţi, contribuiau şi boierii care interveneau pentru oamenii care le făceau slujbe.

Un document din 1783 [5], ne arată că spătarul Iancu Razu intervine la domnie pentru doi oameni, Sandu Ciornei şi Toader Hîrlăoanu „care s-ar fi aflînd în slujba casei dumisale". Domnul dă un hrisov de scutire prin care se hotăreşte ca oamenii numiţi mai sus „să fie scutiţi şi apăraţi de toate dajdiile Vistieriei cum şi de toate alte porunci şi angării ca să rămîie numai pentru slujba acestei case boiereşti".

Acest document găsit disparat nu ne-ar ajuta prea mult ca să putem afirma că aceşti doi oameni au devenit „privileghiaţi", deoarece tot aşa de bine ar putea fi şi sluji sau breslaşi; documentul a fost însă întrebuinţat de urmaşii acelui Hîrlăoanu, la 1832 pentru a dovedi că este urmaş de „privilegheat", cerînd şi el să fie trecut la categoria privilegiaţilor „după cum se folosise de acest privilegiu şi pînă la facerea catagrafiei".

Cînd apare în lucrările Vistieriei categoria fiscală a privilegiaţilor? Cu numirea de privileghiaţi îi întîlnim prima dată într-un document din 1820 august 7 cu prilejul „înoirei cărţilor privileghete de postelnicei şi alţii dînd cu analoghie fieşte care după privilegiul ce va avea"[6]

Mai mult încă documentul precizează că Vistieria ţinea o condică în care erau trecuţi toţi oamenii care aveau cătrţi de scutire [7].

Şi în condica liuzilor din 1803 sunt trecuţi „postelnicei şi alţii cu cărţi", însă nu putem şti dacă toţi la un loc alcătuiau, faţă de Vistierie, o categorie fiscală sau erau socotiţi de la om la om.

Catagrafia din 1820 ne arată pe aceşti oameni ca o categorie fiscală sub denumirea de „postelnicei şi alte trepte ce să scutesc după cărţile domneşti". Ca şi în izvorul din 1828 la majoritatea dintre ei li se spune şi locul de unde erau : Dumitrache Voloşcanu din Vrancea.

Începînd cu 1823 găsim greu în documente pomenită această categorie. În 1826 cu prilejul facerii catagrafiei Vistieria strînge asemenea cărţi. Un document [8] ne spune : „documentele s-au primit aicea în canţilerie împreună cu pecetluiturile celorlalţi privilegheţi a să trimite la cinstita Visterie".

Pambuc armeanul, meşter de strune, este scutit de „toate dările şi angăriile ori cîte ar fi pe alţii aice în oraşul Eşilor de niciodată nimănui nimică să nu dea nici mult nici puţin" (Ibidem f. 436).

Gheorghe cizmarul „meşter la curtea domnici mele, l-am ertat de toate dările şi angăriile ori cîte ar eşi pe breasla cizmarilor sau pe alţii; acest om nimănui nimică să nu dea nici cferturi, nici hărţii, nici altă nimică, ci el să fie numai pentru treaba lucrului curţii domnici mele" (Ibidem, f. 448).

Pentru slujba lor breasla părgarilor cu şoltuzul lor din oraşul Iaşi, afară de 2 ughi de om pe an, cei 29 de oameni sunt scutiţi de toate dările şi angăriile (Ibidem, f. 440).

[5] Arh. St. Iaşi, tr. 485, dosar nr. 38, f. 184.

[6] Arh. St. Iaşi, colecţia Documente, P. 606, nr. 78.

[7] Arh. St. Buc., colecţia Achiziţii noi, pach. CXXVI/70. La 19 octombrie 1819 isprăvniciile primesc poruncă domnească ca să trimită în termen de 15 zile o listă de oamenii care aveau cărţi de pronomii (privilegii) adică postelnicii, polcovniceii, căpitanii şi alţii) ca să se verifice cu condica deoarece se constatase „că nu s-au trecut în condică şi nici numele lor nu se cunoaşte".

[8] Arh. St. Iaşi, colecţia Litere, dosar nr. 86, f. 189.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

În anul 1828 atît „statisticeştile ştiinţi" cît şi condica privilegheţilor ne arată clar existenţa acestei categorii, care rămîne în fiinţă pînă la noua aşezare a birului din 1862.

Ce ne spun catagrafiile şi statisticile din această vreme despre categoria privilegiaţilor? În condica liuzilor din 1803 [9] — alta mai veche nu avem — găsim categoria „bresle ce nu plătesc bir" în care sînt trecuţi şi „postelnici şi alţii cu cărţi".

Multe date nu găsim în această condică, decît doar că unii din privilegiaţi sînt trecuţi ca scutiţi iar alţii ca slugi.

Catagrafia din 1820 [10] cuprinde categoria postelnicilor şi altor trepte ce să scutesc cu cărţile domneşti; între ei găsim; porușnici, odobaşa, căpitani, polcovnicei şi postelnicei.

Un tabel statistic din 1828 ne dă următoarea situaţie mai clară: „Clase exceptate de bir" în care găsim categoriile: boierii, privilegiaţi, supuşii străini, slujitorii (breslele porturilor), slugile ataşate rangurile şi moşiile. Privilegiaţii sînt în număr de 1739.

Catagrafia din 1832 are o rubrică mare intitulată: „Osăbite stări de locuitori aflători la sate nesupuse la nici un fel de dare". Aceştia erau: *preoţii, diaconii, dascălii, privilegiaţii scutiţi pentru stajă, bătrînii, nevolnicii* şi *văduvele.*

Categoria „privileghiaţi" o găsim într-o singură rubrică.

Catagrafia făcută în 1838 este mai cuprinzătoare; ea ne arată clar că în rîndurile acestor oameni din categoria mare a privilegiaţilor se produsese o diferenţiere ducînd la stabilirea unor subdiviziuni distincte. Astfel la privilegiaţi vom găsi acum trecuţi primii: „cei la neamuri"; vel căpitanii, căpitanii, vornici de poartă, porușnicii, postelnicii, polocovnicei, isparavnicii de aprozi vătafii moşiilor, „cei apăraţi cu cărţile cîrmuirei" [11].

Catagrafia din 1845 menţine toate aceste grupări scoţînd numai „vătafii de moşii, în timp ce următoarea catagrafie din 1852, revine la gruparea din 1832, punînd privilegiaţii într-o singură rubrică intitulată „privileghiaţi şi cei apăraţi cu cărţile ocîrmuirei" [12]

Catagrafia din 1859, la tabela XV intitulată „clasele ce nu au fost supuse la dări" are rubrica intitulată simplu: *privileghiaţi.* [13].

În anul 1839 se găseau în Moldova 2746 privilegiaţi pe care Vistieria îi numeşte: ..feţele ce au patentă de scutcală şi însemnaţi sub nume de însemnaţi sub nume de privilegheţi" [14]. Şi aici repartiţia pe judeţe ni-i arată mai mulţi acolo unde sînt sate răzăşeşti.

În 1859 locuitorii nesupuşi la dări, între care intrau şi privilegiaţii, erau în număr de 7000.

Procedura obţinerii cărţii domneşti de privilegiaţi. Privilegiaţii — fie ei şi boirenaşi — spre deosebire de boierime căreia deţinerea titlului îi aducea şi „pronomiile" aşa-zise „patrioticeşti", trebuiau să obţină indi-

[9] Uricar, vol. 7, p. 241 şi 8, p. 242.
[10] Arh. St. Iaşi, tr. 166, Catagrafiile ţinuturilor.
[11] Ibidem, tr. 1316, op, 1488, Catagrafia din 1838.
[12] Ibidem, tr. 1316, Catagrafia din 1845.
[13] Ibidem, Catagrafia 1859, jud. Iaşi.
[14] N. Suţu, *Notiţe statistice*, Iaşi, 1852, p. 55—56.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

vidual cartea domnească de privilegiat, pentru care trebuia să dea „jaloba" şi de cele mai multe ori să fie susţinută de vreun boier.

El trebuia să arate în cercetare motivul cu care era îndreptăţit să facă această cerere ; de obicei motivul principal erau „slujbele credincioase" făcute domniei [15].

Cele arătate se cercetau şi dacă se dovedeau adevărate Vistieria redacta o scurtă anafora pe baza căreia se elibera cartea domnească.

Pînă la regulamentul organic cărţile domneşti prevedeau şi scutirile cu care era miluit noul „privileghet" — şi care variau de la individ la individ ; după 1832 — desfiinţîndu-se impozitele indirecte (rusumaturi) şi dreptul de a avea oameni scutiţi, cărţile domneşti de privilegiat cuprindeau numai faptul că respectivul petiţionar să fie recunoscut în categoria privilegiaţilor şi să se bucure de drepturile lor [16].

La fiecare domnie aceste cărţi — ca şi a mazilo-ruptaşilor — se reînoiau plătind şi o sumă de bani care era venitul personal al domniei şi se numea „havaetul înoirei cărţilor privileghiate" [17].

Această contribuţie dată la înoirea cărţilor era considerată de domnie ca un „drept şi cuviincios lucru" pentru că ei se bucurau de privilegii „cu ridicături din însuşi rusumaturile iratului domniei", ne arată un document din 1820 ; acelaşi document [18] ne spune că şi la „dobîndirea" cărţii plătea o sumă de bani.

Verificarea privilegiaţilor în 1828. Înmulţirea numărului privilegiaţilor — mulţi nu făcuseră nici o slujbă statului iar unii deveniseră pe bază de acte false — a determinat Vistieria să procedeze, în lunile ianuarie — martie 1828, la verificarea lor. S-au cerut tuturor documentele pe baza cărora deţineau privilegii. Cele valabile au fost întoarse celor în drept, iar numele posesorilor acestora trecut într-o condică intitulată „Condica privilegheţilor" [19]. Documentele necorespunzătoare au fost anulate şi oprite la Vistierie iar posesorii lor au fost încadraţi în categoria fiscală corespunzătoare situaţiei respective. Atît condica cît şi o bună parte din actele dovedite necorespunzătoare se păstrează şi astăzi în bogatul fond de arhivă a Vistieriei Moldovei.

Mai tîrziu, unii din privilegiaţi cărora nu li se mai restituiseră atunci documentele, fie că nu ştiau de ce, fie că voiau să înducă în eroare slujbaşii statului, arătau că în 1828 li s-ar fi pierdut documentele de privilegiu „atunci cînd a strîns Sturza Vodă cărţile privilegheţilor" [20].

Această condică este deosebit de importantă pentru problema noastră ; ea ne va arăta clar numărul privilegiaţilor în acel an, data documentului cînd a devenit privilegiat, locuinţa şi în ce consta privilegiul adică scutirile ; oi de goştină, peci (stupi) şi sfini (porci) de desetină, vedre de vin de vădrărit şi pentru fiecare cîţi oameni (liude) aveau dreptul să-i aibă pentru slujba caselor lor.

---

[15] Arh. St. Iaşi, tr. 485, op. I, 525, dosar nr. 65, f. 139.

[16] Ibidem, colecţia Litere, P. dosar nr. 83 şi tr. 485, dosar nr. 38.

[17] Ibidem, colecţia Documente, P. 606, doc. 78.

[18] Ibidem, tr. 485, op. I, 525, dosar nr. 65, f. 147.

[19] Ibidem, tr. 1621, op. 1834, Condica 636, *Condica privilegheţilor pe 1828.* În condică sînt tratate documentele prezentate, pe baza cărora deţineau titlul de privilegiat.

[20] Ibidem, colecţia Litere, P., dosarele 83 şi 86.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

În condică sunt trecuţi, pe ţinuturi şi în dreptul fiecăruia se indică şi satul sau tîrgul unde-şi avea locuinţa.

Sînt trecuţi în condică, nominal, 1739 privilegiaţi [21]. Pe ţinuturi numărul lor este următorul: *Suceava* — 10, *Neamţ* — 98, *Roman* — 54, *Bacău* — 42, *Putna* — 77, *Tecuci* — 296, *Covurlui* — 189, *Tutova* — 401, *Vaslui* — 240, *Fălciu* — 122, *Herţa* — 21, *Dorohoi* — 15, *Botoşani* — 21, *Hîrlău* — 23, *Cîrligătura* — 21, *Iaşi* — 109.

Observăm că între cele 1739 cărţi prezentate Vistieriei, s-au găsit numai 20 din secolul al XVIII-lea, cea mai veche fiind din anul 1781, ceea ce înseamnă că cei mai mulţi privilegiaţi existenţi la 1828 au fost făcuţi în perioada 1800—1828, iar pentru această perioadă, domnia lui Ioan Sandu Sturza fiind cea mai bogată în darea unor asemenea cărţi.

Constatarea că data celei mai vechi cărţi este anul 1781 şi totodată că aceste cărţi sunt pe numele aceluia care-i înscris în condică, trebuie să ne ducă la afirmaţia că aceste documente nu se transmiteau de la părinţi la fii, şi că aceştia se foloseau numai de calitatea deţinută de părinţi, ei însă trebuind să-şi facă documente pe numele lor în cazul cînd şi dovedeau că pe lîngă calitatea de feciori de privilegiaţi îndeplineau şi celelalte condiţiuni adică slujbe etc.

Fac excepţie soţiile privilegiaţilor care pînă mureu se bucurau de drepturile soţilor lor [22].

În ceea ce priveşte scutirile acestor privilegiaţi condica ne dă preţioase ştiri; este singurul izvor găsit pînă acum care să ne dea date precise privind totalitatea acestor scutiri pentru toţi privilegiaţii din toate ţinuturile.

Condica aceasta a servit mai tîrziu la completarea tabloului statistic asupra populaţiei Moldovei din 1828 după 25 aprilie, în care la rubrica „privilegheţi" este trecut exact numărul de 1739 capi de familie (liude) [23].

In ce constau scutirile privilegiaţilor? În primul rînd erau scutiţi de orice impozit direct către stat.

Erau apoi scutiţi de a plăti impozitele indirecte (rusumaturi) pentru anumite cantităţi de produse supuse plăţii goştinei, desetinei şi vădrăritului. Documentele pomenesc despre această scutire sub forma: „ridicături din bucatele sale".

Cantitatea scutită varia de la privilegiat la privilegiat şi era desigur mai mică sau mai mare în raport cu slujba făcută sau deţinută.

Deşi se obvservă cu uşurinţă că cele mai mari cantităţi le obţineau postelniceii, vel căpitanii şi polcovniceii după care urmau ceilalţi porunici şi căpitani, totuşi nu putem generaliza.

Cantitatea acestor scutiri ale privilegiaţilor din toate ţinuturile nu le-am fi putut totaliza credem niciodată fără ajutorul condicii pomenite, deoarece ar fi trebuit să avem adunate la un loc toate cărţile de „privilegheţi" existenţi la o dată anumită, lucru imposibil.

Condica ne dă următoarele date: cei 1739 privilegiaţi aveau — cu titlu de privilegiu — dreptul să scutească din „drepte bucatele lor 119.903

[21] Condica nu are un tabel centralizator. Adunarea sumelor am făcut-o noi.
[22] Condica citată, f. 38v. „Casandra soţia mortului Alexandru Bosoc postelniceasă".
[23] Arh. St. Iaşi, colecţia Litere, T., dosar nr. 9.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

oi de goştină, 114.143 stupi şi porci (peci i sfini) şi 195.615 vedre de vin.

Precizarea din „drepte bucatele lor" se referă la faptul că aceste cantităţi trebuia să le deţină privilegiatul respectiv şi nu altul neprivilegiat ; nerespectarea ducea la pierderea dreptului de privilegiat.

Fixarea numărului de oi, stupi, şi porci, precum şi a vederilor de vin, ne determină să afirmăm că aceştia aveau cantităţi mai mari decît acelea fixate prin cartea de privilegiu ; şi dacă găsim mulţi privilegiaţi scutind cîte 400 oi, 300 de stupi şi porci şi cîte 400 vedre de vin, ne dăm seama că ei aveau averi destul de mari.

În aceleaşi cărţi de scutire, pe lîngă scutirea de impozitul către stat şi a anumitor cantităţi din produsele lor se mai dădeau scutiri şi pentru un număr, mai mic sau mai mare, de oameni pentru slujba casei lor. Condiţia era ca aceşti oameni să fie „oameni străini fără amestec de bir cu satul".

Unele cărţi însă precizau că aceşti oameni să fie cu adevărat străini „de peste hotar, fără să fie avut vre-un amestec de bir cu satul, nu din acei fugiţi peste hotar şi întorşi, nu din acei strămutaţi de la un loc sau altul, nu din acei fugiţi în baltă sau aiurea". Ei trebuiau să aibă mărturiea dregătorilor de margine că în adevăr sînt oameni străini [24].

Condica privilegiaţilor din 1828 ne arată că numărul acestor oameni străini, aduşi în puterea cărţilor de miluire, se ridica la 5741 familii.

Un privilegiat putea obţine privilegiul de a vea de la 1 la 20 de oameni scutiţi de orice dare cu condiţia de a-i avea numai pentru slujba casei sale.

Pentru aceşti oameni privilegiatul obţinea cu cartea de scutire „să fie scutiţi şi aparaţi atît de bir cum şi de alte dări şi havalele ce vor fi asupra altor locuitori, aceştia întru nimică să nu fie supăraţi rămîind pentru slujba şi agiutorul casei sale" [25].

Pe lîngă scutirile arătate mai sus cărţile de miluire arată clar, mai ales înainte de 1828, că privilegiaţii vor fi scutiţi şi de „slujbile şi poruncile ce sînt la ţinut fără ştirea Vistieriei să nu-i rînduiţi la nimică ci cînd va fi trebuinţă de vre-o slujbă să vă rîndui cu osebită carte a Vistieriei, iar fără de porunca Vistieriei să nu să supere de către nimene întru nimică" [26].

Situaţia privilegiaţilor în perioada 1828—1832 ; frămîntarea lor pentru a-şi menţine privilegiile. **Grelele obligaţii impuse locuitorilor** Moldovei în timpul războiului ruso-turc s-au întins şi asupra categoriilor care erau apărate de privilegii. Astfel boierilor li s-au luat scutelnicii, şi slugile şi au fost puşi la corvezile necesare oştirii. Pivilegiaţii care, ca să se pună la adăpost, se făcuseră slugi ale boierilor au fost luaţi şi ei la corvezi.

Privilegiaţilor li s-au rînduit anumite slujbe şi s-au pus şi „zapcii asupra lor de a-i scoate la slujbe pe rînd" [27].

Zapcii, care erau dintre privilegiaţii mai cu vază, comiteau multe abuzuri ; pe cei „cu putere" îi păsuiau şi pe „cei fără putere îi încărca cu

---

[24] Ibidem, colecţia Litere, P, dosar nr. 83, f. 101.

[25] Ibidem, tr. 485, dosar nr. 38, f. 184.

[26] Ibidem, Colecţia Litere, P, dosar nr. 83, f. 130.

[27] Ibidem. colecţia Litere, P, dosar nr. 83, f. 29. La ţinutul Vaslui era rînduit, pe fiecare ocol, cîte un porunic (vechil al privilegiaţilor) care-i silea să-şi îndeplinească noile obligaţii.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

toate obligaţiile" [28]. Aceştia din urmă încep să se plîngă Vistieriei cercînd ca slujbile să le facă prin rotaţie.

Privilegiaţii au fost obligaţi — în 1829 — să dea cîte un car cu boi şi omul respectiv la „carăle pămînteşti pentru întîmpinarea celor trebuitoare oştile împărăteşti". Ei se vedeau prin aceasta supuşi renunţării la o parte din privilegiul lor şi trebuind să se supună, între ei se obijduiau „cei mai avuţi dădeau dosul iar greutăţile rămîneau în sarcina celor mai săraci" [29].

Unii privilegiaţi îşi îndeplineau slujbele „cu bătăi cumplite şi jacuri" asupra locuitorilor [30].

În general slujbele ţinutului pe la 1830 „atîrnau asupra privilegiaţilor", şi pentru care majoritatea lor se plîngeau necontenit că ei erau scutiţi de slujbele poruncite de dregători cerînd respectarea cărţilor domneşti [31]

Dar nu numai de nerespectarea privilegilor obţinute se plîngeau ei; unele documente ne arată că dregătorii „s-au întins şi cu bătaia asupra lor" [32].

Un document din această vreme de profunde frămîntări în întreaga structură socială a vechilor aşezăminturi, ne arată, pe lîngă faptul că un ispravnic bate un privilegiat pentru neexecutarea de ordin, dorinţa Vistieriei de a restabili oarecum „vechiul pronomion al privileghetilor" după care aceştia chiar dacă greşeau puteau fi pedepsiţi numai de ocîrmuire. Ispravnicul primeşte „vigavor" adică mustrare scrisă şi ameninţarea că „prin criminal va fi spus hotărîrei pravilelor".

Jalbele privilegiaţilor se înmulţesc zi de zi încît în Divanul împlinitor instituţie creată în 1829, secţia a 3-a a acestuia fiind însăşi Visitieria, a înfiinţat un birou intitulat „madeoa privileghieţilor" [33], care avea sarcina de a rezolva toate problemele în legătură cu aceşti oameni.

Cea mai mare frămîntare în mijlocul privilegiaţilor — de altfel ca şi în rîndurile tuturor locuitorilor — a produs-o acţiunea de alcătuire a catagrafiei locuitorilor Moldovei după prevederile Regulamentului organic

Comisiile rînduite la ţinuturi încă din martie 1831 trebuiau să stabilească, în prealabil, pentru fiecare sat, o catagrafie a *situaţiei existente* în 1831, după care urma prefacerea conform instrucţiunilor pentru catagrafia nouă ce urma să se întocmească.

Catagrafiile satelor trebuiau să fie făcute de proprietarii satelor, la care să asiste şi preotul, vornicul şi cîţiva locuitori din toate categoriile [34].

La majoritatea satelor răzăşeşti apar ca proprietari privilegiaţii (boiernaşi ai ţinutului, polcovnicei, postelnicei, vornici de poartă sau

---

[28] Ibidem, colecţia Litere, P, dosar nr. 86, f. 148.

[29] Ibidem, colecţia Litere, P, dosar nr. 83, d. 224.

[30] Ibidem, colecţia Litere, dosar nr. 83, f. 44.

[31] Ibidem, f. 64.

[32] Ibidem, dosar nr. 86, f. 214.

[33] Pentru cunoaşterea activităţii cancelariilor în trecut şi soarta actelor ce se creau, un document ne arată că la biroul privilegiaţilor lucrase în 1829—1830 un paharnic care la ieşire din slujba a luat actele birului acasă nevroind să le predea noului numit. A fost trimis un călăraş acasă la el în satul Ţibucani să-l ridice şi să-l aducă la divan cu toate hîrtiile ce se vor găsi (Arh. At. Iaşi, colecţia Litere, P, dosar nr. 83, f. 36).

[34] Aceste lucrări preliminare executate în 1831 sînt intitulate „Catagrafiile predstavlisite de proprietari".

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

căpitani) în calitate de răzeşi în moşia respectivă. Ei sînt aceia împotriva cărora se vor îndrepta în primul rînd nemulţumirile locuitorilor care aveau la bază asupririle din trecut şi frica că acestea vor fi înăsprite şi că vor rămîne „podani", iar feciorii lor vor fi duşi cu sila la oaste [35].

Privilegiaţii din satul Pănceşti, responsabili cu alcătuirea catagrafiei locuitorilor după instrucţiunile primite, neputînd-o alcătui au arătat că încercînd să alcătuiască izvodul locuitorilor „au chemat pe zapciul seimenilor care, împreună cu vornicelul satului, au venit cu cîţiva din săteni şi în loc să stei întru facerea izvodului au zis toţi într-un glas ca să nu pui condeiul că ni vor face capetele în douăsprezece şi chica pale şi de vor simţi că am făcut pe supt cumpăt ne vor da foc în case" [36]. La alte sate răzăşeşti la fel au păţit privilegiaţii, care au avut obligaţia să facă primele izvoade în calitate de stăpîni. Se rup izvoadele, locuitorii năvălesc în casa privilegiatului mai înstărit, însărcinat cu operaţia de catagrafie, ameninţînd cu bătaia şi în general cu darea de foc. Printre cei nemulţumiţi apar şi privilegiaţi mai mărunţi, mazili, aprozi, seimeni-slugi şi birnici, toţi aparţinînd diferitelor categorii fiscale ale satului moldovenesc din acea vreme.

Cu toate greutăţile întîmpinate izvoadele s-au făcut. Unii privilegiaţi fiind înainte slugi pe la boieri sau cu diferite situaţii neclare „nefiind în rînd cu ţara", sînt trecuţi uneori intenţionat alte ori din greşeală la diferite categorii birnice.

Instrucţiunile [37] care au fost citite şi prin sate arătau clar că privilegiaţii rămîn în drepturile lor, menţinîndu-se privilegiile.

Toţi acei pribilegiaţi, care înainte de 1832 fuseseră slugi boereşti sau fără situaţii clare, caută acum să-şi menţină privilegiile şi să fie trecuţi în noua catagrafie în rîndurile privilegiaţilor. Cei care din eroare sau abuzul alcătuirilor catagrafiilor fuseseră trecuţi în alte situaţii se abat să-şi recîştige situaţia arătînd prin jalbe către Divanul împlinitor slujbelor lor pe baza cărora au obţinut scutiri, sau tragerea din „neamuri alese" Ei adesea anexează la cereri copii de pe cărţile domneşti obţinute cu mulţi ani înainte. Unele cereri sînt găsite adevărate altele nu. Reţinem din această frămîntare următoarele :

Privilegiaţii — urmînd imediat după boieri — considerau celelalte categorii fiscale înjositoare, umilitoare pentru starea lor. Ei subliniază aceasta în jalbele lor şi fac deosebire între ei şi birnici, havaleri şi chiar mazili sau ruptaşi.

Cinci din cei zece privilegiaţi din ţinutul Suceava au fost trecuţi în rînduiala mazililor.

Ei arată în jalba lor din 1831 că „acum din nenorocită întîmplare cu greşală ne vedem supuşi dajnici în rînduiala mazilească" [38] şi cer Vistieriei „a ne izbăvi de această scîrbelnică stare şi a ne putea împărtăşi

[35] În Arhivele Statului Iaşi se păstrează un bogat material privind răzvrătirile locuitorilor din 1831.

[36] Arh. St. Iaşi, tr. 644, dosar nr. 267, vol. VI, f. 40—45.

[37] Ibidem, tr. 644, dosar nr. 267, vol. VI, f. 196 şi colecţia Litere F, dosar nr. 268, fila 3—7 : „Toţi privilegiaţii postelnicei, neamurile, după temeinicile dovezi şi cărţile domneşti ce vor avea deplin se vor păstra întru a lor drepturi şi se vor apăra de tot felul de asuprele, la care pînă acum erau supuşi".

[38] Ibidem, tr. 766, dosar nr. 293, f. 16.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

cuvenitele dreptăţi după orînduiala ce să păzeşte pentru acei ce sînt neam de boer".

Unii arată că „cu sila i s-a lepădat carte de mazil şi l-a pus şi la opreală ispravnicul pînă a plătit dajdia" şi cere Vistieriei „a lua în băgare de seamă atacul făcut nouă cu oborîrea cinstei" [39].

Alţii nu-şi pot stabili situaţia avînd cărţile pierdute din diferite motive dintre care principalul este acela al răzvrătirilor din 1821 „cînd abia au scăpat cu viaţa dosindu-se" [40]. Pentru aceştia se căuta în „condica privilegheaţilor", desigur cea din 1828, şi dacă era găsit i se dădea un nou document.

În sfîrşit unii nu erau mulţumiţi cu simpla numire de privileghiat" şi căutau să se diferenţieze oarecum de ceilalţi prin arătarea că se trag din „neamuri alese", adică din boieri veritabili şi cereau să fie pribilegiaţi însă „la neamuri".

Astfel un Hristea, fiul monahului Macsim Boureanul din satul Boureni, cere să fie trecut „la neamuri" în categoria privilegiaţilor nu pentru slujbă ca alţii, ci pentru că el este „urmaşul familiei Boureşti ce se trage din Gheorghe Borşa Visternic". Anexează şi o spiţă de neam din 1778 [41].

Andronache Vidră din satul Răngoaia, ţinutul Vaslui, dovedeşte cu o carte domnească din 1793 [42], că domnul, rînduindu-l cu pregătirea a 4 conace la ţinutul Vasluiului, „pentru exelenţa sa solul Rosiei", se adresează în porunca domnească cu titlul „boierul domniei mele". Divanul ia în consideraţie cererea lui şi îl face privilegiat „legiundu-i toate privilegiile cîte asemenea trepte se cuvin a avea".

Aprecierea că este din boieri sau nu, ca să poată fi trecut la neamuri era foarte relativă. Am văzut mai sus că simplul fapt că a fost numit într-o poruncă domnească „boierul domniei mele" a fost suficient ca să fie făcut privilegiat. Apostol Isac din satul Miceştii (Tutova) fiind nepot de frate a unui serdar şi totodată şi slujbaş la isprăvnicie este trecut privilegiat la „rînduiala neamurilor" [43].

Unul pretindea, că deoarece fusese îmbrăcat cu caftan de vel căpitan de darabani, să obţină scutiri totale ca şi un boier. Unii, foarte puţini la număr, reuşeau.

Faptul că privilegiaţii zişi „la neamuri" se considerau mai deosebiţi decît ceilalţi, riese din mai multe jalbe în care citim printre altele :

„Privilegheţii la neamuri, adică acei care erau fii şi neamuri de boieri erau scutiţi de rusumaturi mai cu deosebire decît privilegheţii find neam de boer" [44].

Toma Moţoc din străvechea familie boierească, cere şi el — acum cînd constată că dispoziţiile Regulamentului organic sînt favorabile categoriei privilegiaţilor — să fie pus la rîndul acestora aducînd mărturii că

[39] Ibidem, f. 23.

[40] Ibidem, colecţia Litere, P, dosar nr. 98, f. 197.

[41] Ibidem, tr. 766, op. 868, dosar nr. 293, f. 8.

[42] Ibidem, tr. 1316, op. 1448, dosar nr. 429, f. 69.

[43] Hătmănia care avea în subordine darabanii, peste care era mai mare căpitanul, vindea această slujbă. Acel ce o cumpăra obţinea şi caftan de vel căpitan de darabani. Acesta la rîndul său putea închiria altuia slujba şi caftanul pe un timp oarecare (Arh. St. Iaşi, colecţia Litere, B, dosar nr. 365).

[44] Arh. St. Iaşi, tr. 644, dosar nr. 305, f. 36.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

este din neam vechi boieresc. Vistieria îi admite cererea însă nu pe baza vechimei neamului, ci pentru că tatăl său fusese privilegiat [45].

Marea boierime nu vedea cu ochii buni înmulţirea numărului privilegiaţilor, care începuseră să atace fondul privilegial al clasei nobile şi de aici pătrunderea în casta îngrădită cu privilegii totale. Cunoaştem aceasta prin condeiul marelui vornic şi latifundiar Costache Conachi : „a preface pentru bani pe birnici în privileghiaţi şi în scurt a face o serie de catahrisuri (abuzuri) Vodă Suţu urmează pe Calimahi, iar Ion Sandu Sturza înjîlţit (suit pe jîlţul domnesc) la anul 1822 au adus noianul tuturor nelegiuirilor". Dar aceasta o scria Conachi în legătură cu clăcaşii birnici de pe moşiile boiereşti care reuşeau să le scape din mînă devenind privilegiaţi şi nu cu oameni care le erau slugi credincioase. Astfel pentru o slugă a sa, care era polcovnicel, văzînd că prin Regulamentul organic se desfiinţează categoria breslaşilor şi slugilor şi că privilegiaţii nu, cerea să „jure în biserică" că sluga sa era privilegiat [46].

★

2. *Sub regimul Regulamentului organic.* Regulamentul organic pus în aplicare în Moldova la 1 ianuarie 1832, împărţea populaţia din punct de vedere fiscal în două mari grupe : *clasurile nesupuse la nici o dare* şi *birnicii.*

Dii prima grupă făceau parte : *clirosul bisericesc*, *boierii*, *corpusul academic* şi *privileghiaţi.*

Art. 43 din Regulament prevedea : „Privileghiaţii precum acei la neamuri, vel căpitanii, postelniceii, polcovniceii şi alţii asemenea ca unii ce cu dreptatea tragerii lor şi ceilalţi după slujbe îşi au cîştigată dreptatea scutirii după cărţile domneşti ce vor avea, vor dobîndi apărarea de bir şi havalele rămînînd numai îndatorirea de a sluji în trebuinţele întîmplătoare ale Statului, însă numai prin înadinse cărţi ale Ocîrmuirii de rînduirea lor. Iar aceste privileghii nu sînt de moştenire.

Dacă urmaşii lor nu vor intra în slujba în asemenea scutiri rămîn precum au şi fost şi acei cîte un vătav de moşie" [47].

Punerea în aplicare necesită în primul rînd o verificare a privilegiaţilor mai ales deoarece se constatase că mulţi dintre aceştia fuseseră făcuţi prin abuz, fie din dorinţa domnilor şi boierilor de a avea oameni în slujba lor plătindu-i din veniturile statului, fie din goana oamenilor după obţinere de privilegii. Aceasta reiese clar şi din instrucţiunile date în 1832 pentru verificarea lor : „De istov îndreptări a catahrisurilor privileghiaţilor, această pricină însemnătoare au fost la stăruială luată în vedere de către misiunea împărătească. Însăşi poarta otomanicească avea slobozită poruncă spre îndreptare prin hatişerifurile sale de la 1802, însă interesul personal al Domnilor şi al Boierilor pururea au covîrşit peste binele obştesc încît răul nu au mers decît mărindu-se în vremea cîrmuirii din lăuntru" [48].

Se hotărăşte ca la verificarea ce se va face „privileghiaţii care vor fi găsiţi catahristicos făcuţi, îndată vor fi întorşi la masa birnicilor".

[45] Ibidem, tr. 485, dosar nr. 38, f. 439.
[46] Ibidem, f. 72.
[47] „Analele parlamentare", I, p. 152.
[48] Ibidem, I/2, p. 29.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Comisia rînduită în 1831 pentru facerea categoriei primeşte multe cereri pentru recunoaşterea dreptului de a fi privilegiaţi [49].

Terminîndu-şi verificarea Vistieria a întocmit o nouă condică în care au fost trecuţi toţi privilegiaţii. Documentul intitulat *Condica privilegheţilor aflaţi pe la ţinuturi şi tîrguri în Cnejia Moldaviei, 1832* [50] cuprinde numele tuturor privilegiaţilor pe ţinuturi, ocoale şi tîrguri. Spre deosebire de acea din 1828 nu se mai dă în ce constau scutirile deoarece am văzut că Regulamentul organic stabilise pentru toţi deopotrivă numai scutire de bir şi havalele. Dreptul de a avea şi oameni scutiţi şi reduceri din impozitele indirecte fusese desfiinţat.

Deşi s-a făcut o minuţioasă verificare totuşi au fost declaraţi privilegiaţi şi înscrişi în condica un număr de 2483 capi de familie.

Situaţia pe ţinuturi este următoarea : *Suceava* — 58, *Neamţ* — 120, *Roman* — 86, *Bacău* — 122, *Putna* — 112, *Tecuci* — 359, *Covurlui* — 283, *Tutova* — 475, *Vaslui* — 292, *Fălciu* — 172, *Herţa* — 20, *Dorohoi* — — 40, *Botoşani* — 52, *Hîrlău* — 48, *Cîrligătura* — 35, *Iaşi* — 209. În oraşe cei mai mulţi erau în Iaşi-80. Aceasta se explică prin faptul că aici fiind curtea domnească şi instituţiile mari erau mai multe slujbe şi mai mulţi vel căpitani, porunşici, polcovnici, postelnicei, vornici de poartă, ispravnic de aprozi etc.

Isprăvniciile au primit porunca ca de îndată ce un privilegiat murea să raporteze Vistieriei ca să opereze în condică. Totodată să trimită înştiinţare şi ce copii au rămas nevîrstnici pentru că aceştia pînă la majorat se bucurau de privilegiul tatălui lor. În cazul cînd nu avea urmaşi, isprăvniciile erau obligate să trimită Vistieriei documentele originale pentru titlul de privilegiat „spre a se anula". Aceasta pentru a se înlătura folosirea de alţii a acestor documente, fapt uzitat în trecut. Urmaşii nevîrstnic trebuiau să fie numai de parte bărbătească.

Se trimiteau şi documentele celor cu urmaşi nevîrstnici pentru ca Vistieria să le „scrie pe dos de acei urmaşi recunoscuţi" şi apoi să le fie restituite pentru a le folosi pînă la majorat [51].

Situaţia în ce priveşte numărul privilegiaţilor nu a rămas acea stabilită în 1832. Vistieria primea necontenit cereri de la acei care jînduiau după situaţia de privilegiat pe de o parte, iar pe de alta intervenţii de la boieri pentru a căpătui pe slugile lor credincioase. Din documentele ce ni se păstrează constatăm că mulţi cereau să se bucure şi ei de această „miluire" ca unii ce „cu atîta jertfă au făcut slujbe patrioticeşti" [52], alţii că se trag din boieri care decăzuseră şi doreau „să fie scoşi din nou la

[49] Arh. St. Iaşi, tr. 485, dosar nr. 38. Unii cer „să fie miluiţi cu ceva scutiri de omenaşi şi rusumaturi". Alţii arată slujbele făcute pentru care erau îndreptăţiţi să fie privilegiaţi : „sameş, ispravnic, vătav de agie, sameş slujbei gostinei, meimendar strîngerii fînului împărătesc, căpitan de darabani etc.

[50] Ibidem, tr. 1768, op. II. 2018. nr. 60. Condica nu are o situaţie centralizatoare ci numai pe ţinuturi. Situaţia am făcut-o noi.

[51] Ibidem, tr. 1788, op. 2017, dosar nr. 1449, f. 4—5 şi 20.

[52] Ibidem, tr. 485, dosar nr. 60, f. 139 şi 155.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

rînduiala neamurilor precum au fost şi mai înainte" [53]; boierii cereau „să li se facă hatîr" făcînd pe slugile lor privilegiaţi [54].

În 1839 numărul privilegiaţilor crescuse la 2746 familii [55]. Creşterae numărului acestora, micşorînd numărul birnicilor şi prin urmare scăzînd venitul realizat din impozite, a determinat Vistieria să facă o nouă verificare în 1840, instituind „comisii pentru cercetarea treptelor la fiecare ţinut". Ele erau alcătuite din cîte un boier şi ispravnicul ţinutului respectiv; au găsit iarăşi multe nereguli. La un ţinut din 7 privilegiaţi cercetaţi 2 erau cu documente false (drese), 2 fără nici un document, 1 numai cu o mărturie că ar fi privilegiat, 1 cu document străin, şi numai 1 cu „carte de rînduire în slujbă".

Din corespondenţa urmată se constată că însăşi ispravnicii şi boierii din comisie ocroteau pe unii sau pe alţii. Situaţia aceasta de haos şi „hîrtîr", nemulţumiri şi frămîntări o vom găsi tot timpul cît a existat această categorie privilegiată [56].

Procedura obţinerii titlului de privilegiat. Nimeni nu putea deveni privilegiat fără să obţină o carte domnească de privilegiu. Cererile sau intervenţiile se făceau la Vistierie, care, prin anafora făcea propuneri domnului. Acesta o aproba şi poruncea să se întocmească o carte domnească „protocolită de vel vistiernicul spre a fi cunoscu (cutare) de privilegiat folosindu-se de toate dreptăţile hărăzite de Aşezămînt unor asemenea oameni" [57].

Din catagrafii cunoaştem şi subcategoriile; la 1838 erau: *cei la neamuri, vel căpitanii, căpitanii, vornicii de poartă, porunicii, postelniceii, polcovniceii, ispravnicii de aprozi, vatavii moşiilor* şi *cei aparaţi cu cărţile cîrmuirii.* [58].

În 1845 apar aceleaşi subcategorii mai puţin vatavii moşiilor. În 1852 nu mai sînt daţi pe subcategorii ci numai „privileghiaţii şi acei apăraţi cu cărţile ocîrmuirii".

Ce slujbe erau obligaţi să îndeplinească privilegiaţii în schimbul priviilegiului ce-l aveau. Regulamentul organic preciza că privilegiaţii erau obligaţi „ a sluji la trebuinţe întîmplătoare ale Statului". Din actele Vistieriei şi ale isprăvniciilor constatăm că ei erau întrebuinţaţi la verificarea condicilor sătesti, la silirea oamenilor la semănături şi arături, la zăp-

[53] Ibidem, tr. 766, op. 868, dosar nr. 293. Gheorghe şi Neculai Tăutu arată în 1835 că se trag din Tăutu ce-au fost vel logofăt.

[54] Aga Iordache Prăjescu scrie o scrisoare personală vel vistiernicului cerînd „pentru al meu hatîr" să-l facă pe Grigoraş Luca privilegiat ca unul ce a fost „vatav şi om vechi al casei mele" (Ibidem, tr. 485, op. 525, dosar nr. 65, f. 112).

[55] N. Suţu, *Notiţe Statistice*, Iaşi, 1852, p. 56.

[56] Este tipică cererea Calincăi Balş, văduva marelui logofăt Balş de la Roman prin care cere vistiernicului — şi i se aprobă — ca să facă privilegiat pe un om „aice în ogradă la mine", pe un vătăjel şi pe diaconul de la biserica moşiei (Ibidem, tr. 1316, op. 1488, dosar nr. 428, f. 16). De asemenea Mihai Sturza Vodă, face privilegiaţi pe paracliserul de la Flămînzi, vizitiul, omul de la camera „belvedarului" (casa de vară a domnului de la Socola), pe chelar şi taingiul de la curtea particulară din Iaşi (Ibidem, tr. 1316, op. 1448, dosar nr. 429, f. 184—195, 214 şi 221). Alecu Balş, proprietarul moşiei Hălăucesti din Roman, obţine să fie făcut privilegiat, vornicul satului respectiv ca răsplată că era bun executor al poruncilor sale în îndeplinirea de către săteni a muncilor pe moşie. În problema aceasta vezi şi dosarele: Arh. St. Iaşi, tr. 1768, op. 2017, dosar nr. 1499, 1076, 2682 şi 2652.

[57] În dosarele din fondul de arhivă a Vistieriei se găsesc ciornele acestor cărţi domneşti cît şi multe originale retrase de la cei morţi sau false.

[58] Arh. St. Iaşi, tr. 1316, op. 1488. Catagrafia 1838.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ciuirea oamenilor la lucrările de drumuri şi poduri, la difuzarea foilor săteşti, la adunarea carelor şi salahorilor la diferite podvezi, zapcii de ocol, epistat la isprăvnicie, la prinderea făcătorilor de rele, la „privigherea satelor", zapcii peste oamenii scoşi la stăpînirea lăcustelor, a boalelor de vite, pristavi asupra cantoniştilor, membri în comisiile catagrafiilor, la acţiuni de stîngerea incendiilor etc. [59]. Cei care datorau scutirea boierilor sau domnului îndeplineau slujbe acestora, organele de stat neputînd dispune de dînşii.

Îndată după Unire, în octombrie 1859, se ia măsura ca să se anuleze toate cărţile privilegiaţilor date de fostul caimacam Vogoride şi să fie obligaţi să plătească impozitele retroactiv pe tot anul 1859 [60]. Se menţin în vigoare cărţile domneşti de privilegiu date de foştii domni. La luarea acestei hotărîri prinţul Al. I. Cuza s-a folosit nu numai de interpretarea faptului că un caimacam nu-şi putea asuma dreptul rezervat numai domnilor de a acorda privilegii ci şi de constatarea că Vogoride dăduse legal sau ilegal cele mai multe scutiri.

Importantele reforme aplicate în timpul domniei lui Cuza au pus stavilă, în bună măsură, şi haosului financiar care a generat nenumărate abuzuri. Unificarea legislativă şi administrativă, obligativitatea tuturor locuitorilor ţării de a plăti către stat impozite limitîndu-se scutirile la cîteva categorii îndreptăţite (văduve, infirmi, supuşi străini), a dus şi la desfiinţarea categoriilor fiscale feudale între care şi aceea a privilegiaţilor.

Pentru încasarea impozitelor s-au introdus în 1861 roluri noi în care nu mai apare nici o rubrică care să mai amintească măcar de zecile de categorii şi subcategorii fiscale din trecut. În instrucţiunile date pentru punerea în lucrare a acestor roluri se spune că „toţi locuitorii pămînteni şi împămînteniţi vor plăti impozitul de 48 lei 28 parale pe an"[61].

★

Socotim necesar să adăugim studiului nostru cîteva concluzii pentru care ne folosim de întregul material documentar parcurs pentru cunoaşterea categoriilor fiscale înainte de 1862 şi din care, pentru economie de spaţiu, nu am citat decît o mică parte :

— Statul feudal se folosea pentru slujbele sale de un însemnat număr de oameni cărora, în loc de salarii, sau pensii, le dădea diferite scutiri care constituiau privilegii faţă de cei încărcaţi de obligaţii către stat şi stăpînii de moşii. Privilegiul obţinut nu făcea parte din aşa numitul „privilegiu patrioticesc" sau „pronomion" de care se bucurau în mod automat numai acei care făceau parte din clasa boierilor de la vel logofăt pînă la şetrar ci aici este vorba de un privilegiu cîştigat de fiecare persoană în parte din „milă domnească". Acest privilegiu era consemnat totdeauna într-o carte domnească de miluire cu numele beneficiarului şi scutirea dată, care putea varia de la persoană la persoană.

— La fiecare nouă domnie se făcea o „preschimbare a cărţilor privileghiaţilor", fiind obligaţi o dată cu noua carte să plătească o sumă de bani care constituia un venit al domnului. Privilegiul nu era transmisibil

[59] Ibidem, tr. 1352, op. 1535, dosar nr. 593.
[60] Ibidem, tr. 1768, op. 2017, dosar nr. 2652, f. 178.
[61] M. I. Bujoreanu, *Colecţiune de legiuirile Românei vechi şi noi*, Bucureşti, 1873, p. 1231.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

urmaşilor. Se ţinea doar evidenţa „feciorilor de privileghiaţi" ca atunci cînd aceştia făceau slujbe după majorat să li se dea mai cu uşurinţă şi lor cărţi de scutire. În caz cînd nu dovedeau că fac slujbe erau trecuţi în rînd cu birnicii.

— Cei mai mulţi privilegiaţi provin din treptele privilegiate (mazili, ruptaşi, şi ruptele Vistieriei) şi e explicabil deoarece o condiţie, care de multe ori nu s-a respectat, era aceea că privilegiatul nu putea fi dintre birnicii havalegii.

— Se constată o înmulţire a numărului privilegiaţilor în perioada regulamentară şi aceasta se explică prin aceea că boierimea, care pierduse oamenii de scuteală (scutelnici, breslaşi, slugile moşiei şi rangului), reuşea să obţină de la domnie, cărţi de privilegiat.

— În schimbul privilegiului obţinut, privilegiaţii erau obligaţi pe viaţă domniei şi boierimiei la executarea „slujbelor întîmplătoare" şi urgente ori de cîte ori era nevoie.

— Dezvoltarea industriei necesită venirea în ţară a unor oameni de specialitate care primeau ca ajutor şi încurajare anumite scutiri. Cu timpul împămîntenindu-se au fost trecuţi în categoria privilegiaţilor.

— Pentru a atrage boierimea de partea ei, domnia miluia pe cei de neam boieresc cu diferite scutiri făcîndu-i privilegiaţi cu specificarea „la neamuri".

— Domnia avea interes făcînd privilegiaţi ca să creeze elemente de sprijin la sate şi tîrguri pentru îndeplinirea multiplelor şi variatelor slujbe ale domniei mai ales la strîngerea birului şi îndeplinirea grelelor havalele (corvezi).

— Intervenind la domnie spre a da cărţi de privilegiu pentru unii şi alţii, boierii îşi plăteau prin asta slujbele ce li se făcea din veniturile statului, pe de o parte, iar pe de alta îşi făceau şi ei la rîndul lor elemente de sprijin pe moşiile lor pentru exploatarea clăcaşilor.

— Firește că oamenii care deveneau privilegiaţi nu erau siliţi să ajungă în această categorie. Aveau şi ei interesele lor care şi le puteau rezolva mai bine şi prin urmare îi vedem frămîntîndu-se să ajungă şi să se menţină. Fiscalitatea excesivă, havalele grele şi numeroase, munca boierescului istovitoare sînt cauze care îi determinau pe locuitorii moşiilor să facă tot ce le stătea în putinţă să devină agregaţi stăpînului pentru ca acesta, la rîndul lui, să intervină pentru a-l face privilegiaţi.

— Ca privilegiat, în acelaşi timp şi slugă boierească putea să-şi îndeplinească mai bine obligaţiile care le avea faţă de stăpîn mărindu-şi şi averea personală ; faţă de clacaş era superior ca poziţie socială, iar în relaţiile cu autorităţile locale (ispravnic, ocolaş sau vornicul satului) puteau să aibă mai multă trecere.

RÉSUMÉ

Le problème des catégories fiscales de la population de Moldavie jusqu'à 1862 n'a pas été étudié jusqu'à présent dans son ensemble. Le riche matériel des archives, surtout celui de la première moitié du XIX-è siècle, contient beaucoup de données concernant les obligations fiscales des habitants et la manière de laquelle les organes de l'état entendaient

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

les exécuter. La connaissance des catégories fiscales, de leurs obligations et de la poursuite de leur accomplissement sur l'appareil de l'état facilitera surtout le travail des archivistes.

Généralement le terme de *privilegiat* (privilégié) était appliqué à tous ceux qui jouissaient d'un certain privilège, étant différenciés de la grande masse des habitants qui avaient envers l'état des obligations d'argent et de travail et qui s'appelaient des *birnici havalegii* (imposables corvéables). Dans les rapports avec le fisc le terme de privilégié était réservé aux personnes ayant obtenu un privilège comme suite d'un service fait à l'état féodal, privilège qui consistait dans la dispense de payer *în rînd cu ţara* (avec les paysans) et la dispense partielle des impôts indirects sur le bétail et les produits. Comparés aux boyards, qui par le simple fait de détenir leur rang respectif, jouissaient du privilège d'une dispense totale, ne formant pas une catégorie fiscale mais une catégorie sociale,les privilegiés devaient obtenir d'une manière individuelle, d'après une procedure plus ou moins arbitraire leur privilège qu'ils demandaient en prouvant avec des documents les services faits à l'état. Par les privilèges accordés, qui consistaient en différentes dispenses du régime commun, l'état féodal entendait s'acquitter de ses obligations envers les personnes qui lui avaient fait certains services.

La dénomination de *privilégiés*, désignant une catégorie fiscale distincte, est rencontrée pour la première fois en 1820, année quant on constate que la Trésorerie (Ministère des Finances) de Moldavie tenait un registre d'évidence de ces privilégiés. Plus tard, en 1828 on a dressé même une statistique comprenant les noms des privilégiés, le privilège de chacun et le nom du prince régnant qui l'avait accordé. En 1832 on a dressé une nouvelle statistique qui a permis la vérification de toute cette catégorie, étant donné le fait qu'on avait constaté de nombreux abus.

Après 1832 les professeurs, les avocats et les médecins sont entrés dans la catégorie fiscale des privilégiés.

Les importantes réformes introduites pendant les premières années du règne d'Alexandre J. Couza ont eu comme résultat l'abolition des catégories fiscales, tous les habitants du pays étant obligés de payer les impôts établis par la loi.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

CONTRIBUȚII PRIVIND CIRCULAȚIA MONETARA ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ LA ÎNCEPUTUL VEACULUI AL XIX-LEA

MIRCEA N. POPA

Studierea problemelor circulației monetare la începutul veacului al XIX-lea, deși a reținut atenția multor istorici, iar rezultatele cercetărilor s-au concretizat în lucrări deosebit de valoroase [1] nu a fost dusă pînă la limitele care să permită formularea unor concluzii cît mai ample, să privească detaliile concrete ale circulației monetare, care, în sfîrșit, să poată servi studierii unei alte probleme deosebit de importante pentru istoria economiei naționale — evoluția prețurilor. Firește, materialul de față nu rezolvă problemele circulației monetare. Ne propunem numai să prezentăm un document inedit de la sfîrșitul deceniului al III-lea al veacului XIX-lea, a cărei cunoaștere ni se pare utilă pentru înțelegerea unor aspecte deosebit de importante ale circulației monetare din Țara Românească.

★

La începutul veacului al XIX-lea circulația monetară se amplifică considerabil în raport cu epoca precedentă și, totodată datorită variațiilor raportului dintre valoarea aurului și cea a argintului de pe piața mondială deprecierii sensibile a argintului, îngrămădirii în canalele circulației a unor cantități mari de monedă, în sfîrșit, datorită alterării, falsificării și amploarei comerțului cu monedă a apărut și s-a agravat an de an o problemă monetară care „agită...economia națională a Țărilor Rpmâne" [2].

Țara Românească avea un sistem monetar de tip feudal, consuetudinar, care va fi sancționat prin lege abia în anul 1831; era sistemul leului ca ban de calcul [3]. Oficial moneda etalon era cea turcă. În istoriogra-

---

[1] G. Zane, *Economia de schimb în Principatele Române*, București, 1930; Idem, *Problema monetară în România și reforma de la 1867*, în „Crearea sistemului monetar național la 1867", Edit. Acad. R. S. România, București, 1968, p. 59—75; C. C. Kiriței escu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, vol. I, Edit. Acad. R.P.R., 1964; H. Dj. Siruni, *Monetele turcești în Țările Române*, în „Balcania", nr. II-III, 1939—1940, p. 11—82; I. B. Condurachi, *Istoricul sistemelor monetare în Țările Române pînă la 1867*, București, 1934; C. Moisil, *Renașterea monetei naționale*, București, 1940; M. Gr. Romașcanu, *Contribuții la istoria monetară a Principatelor*, București, 1932, etc.

[2] G. Zane, *Economia de schimb în Principatele Române*, p. 202.

[3] Cf. G. Zane, *Problema monetară în România și reforma de la 1867*, p. 9—10, 13. C. C. Kiriței escu, afirmă că înainte de 1867 România nu a avut un sistem monetar, cel din 1867 fiind primul și nicidecum un nou sistem, deoarece „un sistem monetar bazat pe ficțiuni — leul de calcul (n. n.) — nu putea fi el însuși altceva decît un sistem monetar fictiv". (*op. cit.*, vol. I., p. 168).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

fie epoca aceasta a fost calificată drept „perioada haosului monetar". Circulaţia monetară era pe măsura realităţilor din Imperiul otoman, a rolului şi forţei pe care statul feudal otoman în descompunere îl avea în mişcarea bunurilor. Piaţa Ţării Româneşti era deschisă monedelor turceşti şi europene în general. Era firească deci existenţa unei diferenţieri calitative a monedelor de origini diferite. Aceiaşi diferenţiere exista însă şi în ceea ce priveşte monedele de acelaşi fel, emise de aceeaşi monetărie, datorită devaluării şi falsificării practicate de guverne. Şi în acest domeniu prioritatea o avea, firește, Poarta. Pe măsura calităţii circulaţiei monetare din Imperiul otoman — al cărui sistem monetar de tip feudal se caracteriza printr-o dezorganizare împinsă pînă la ultimele limite — era şi cea din Ţara Românească, cu alte cuvinte, ca şi cel dintîi, Principatul era „un potir plin cu monede calpe" [4].

În ceea ce priveşte numărul speciilor monetare aflate în circulaţie este greu de stabilit o cifră precisă mai ales din pricina impreciziunii termenilor monetari. El trebuie să fi fost cu mult peste douăzeci [5], astfel încît puţini erau cei care se puteau orienta în acest haos monetar. În chip inevitabil zarafiul reprezenta o condiţie sine qua non pentru circulaţia monetară. Autoritatea de stat şi particularii erau siliţi să recurgă la serviciile lor. Visteria îşi avea zarafii săi, iar în iunie 1813, de pildă, Vodă I. Caragea hotărăşte „... să aibă găzdiile judeţelor şi 6 zarafi..." [6]. Circulaţia numeroaselor monede aparţinînd mai tuturor statelor mari dintre Urali şi Atlantic era dominată de ducaţii de aur austro-olandezi şi veneţieni — monede cu o valoare intrinsecă ridicată — care concurau cu succes monedele de aur turceşti. Rolul lor — şi, în special, al monedei austriece [7] — a crescut continuu în condiţiile agravării crizei financiare a Imperiului otoman de la sfîrşitul veacului al XVIII-lea şi mai ales după războiul ruso-turc din 1806—1812. Monedele turceşti — aflate în mari cantităţi datorită monopolului Porţii asupra comerţului ţării — cum erau : paralele, rubielele, mahmudielele, beşlicii, ichilicii şi iuzlucii, funducii şi mîşîrii, tunuşii şi tarabuluşii etc. — constituiau însă prin forţa împrejurărilor instrumentele de schimb cele mai uzitate. Tot mai mult, în deosebi în timpul sultanului Mahmud II (1808—1839), aceste monede s-au depreciat, raportul dintre arama şi metalul preţios din ele fiind în favoarea celei dintîi [8]. Cu toate *acestea locuitorii Ţării Româneşti erau siliţi să primească aceste monede*, chiar şi pe cele scoase din uz, în schimbul produselor lor [9]. O chestiune care reţine atenţia este cursul de schimb al monedelor. Evoluţia raportului de valoare dintre aur şi argint, ca şi „arta" Porţii de a crea valori din nimic s-au reflectat în chip nemijlocit în cursul de schimb al monedelor. Ceea ce caracteriza circulaţia monetară în Ţara Românească era lipsa unei uniformităţi a cursului schimbului, în condiţiile în care a existat totuşi — în

[4] C. C. Kiriţescu, *op. cit.*, vol. I. p. 139.

[5] Unii autori indică pentru Ţara Românească şi Moldova un număr de 60—75 şi chiar peste 80 de specii monetare. (Vezi C. I. Condurachi, *op. cit.*, p. 21, 45; C. C. Kiriţescu, *op. cit.*, vol. I, p. 134; C. C. Secăşeanu, *Istoria monetei româneşti de la întemeiere şi pînă la domnia M. S. Regelui Carol al II-lea*, în „Răsăritul", nr. 5—6, 1938, Bucureşti, p. 7.

[6] V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, vol. X., partea B., p. 84.

[7] Cf. C. Moisil, *Din epoca lui Tudor Vladimirescu*, în „Cronica Numismatică", anul I. 1921, nr. 11—12, p. 69—71; Idem, *Renaşterea monetei româneşti*, p. 3.

[8] Cf. Lejeune— Raicevich, *Voyage en Valachie et en Moldavie*, Paris, 1822, p. 54.

[9] Vezi N. Iorga, *Istoria comerţului românesc. Epoca mai nouă*, Bucureşti, 1925, p. 133.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

cadrul politicii monetare a Porţii — practica stabilirii oficiale a cursului monedelor. În chip deosebit, începutul veacului al XIX-lea s-a remarcat prin variaţii neobişnuite ale cursului monedelor, prin existenţa concomitentă a mai multor cursuri de schimb — oficial, comerciale şi cursul Constantinopolului — în funcţie de specificul economic al diverselor regiuni sau pieţe etc. Existenţa unor cursuri comerciale ale monedelor deosebite de cele oficiale a fost, printre altele, expresia faptului că prescripţiile ordonanţelor monetare nu corespndeau realităţii, că valoarea nominală impusă diferă mult de valoarea intrinsecă a monedelor. Pentru Poartă stabilirea unor cursuri pentru monedele turceşti peste valoarea lor reală constituia un izvor permanent de venituri, o formă de exploatare suplimentară a cărei amploare a fost nebănuit de mare, dar deocamdată greu de stabilit cu exactitate matematică. Evoluţia cursului de schimb în Ţara Românească relevă cîteva aspecte deosebit de semnificative :

1. Modificarea frecventă a cursului de schimb de către Poartă în funcţie de interesele ei financiare etc. În deosebi deceniul care a precedat războiul ruso-turc din anii 1828—1829 a avut pe planul politicii monetare ca trăsătură deosebit de evidentă perseverenţa cu care Poarta a schimbat aproape anual cursul.

2. Diferenţa tot mai mare dintre cursul oficial şi cel comercial. Dacă cursul oficial era instabil, cel comercial era cu mult mai schimbător, avea variaţii şi mai frecvente în funcţie de specificul economic al locului, de abundenţă sau lipsa de monedă în general, sau a unei monede, de interesele negustorilor care practicau comerţul cu monedă etc. Deşi o ordonanţă monetară a Porţii ar fi trebuit să fie valabilă pe întreg cuprinsul Imperiului otoman, unul era cursul la Bucureşti, altul la Craiova şi altul la Iaşi. Într-un raport consular din februarie 1826 Kreuchely scria : „În momentul plecării mele, ducatul valora la Bucureşti $23\frac{1}{2}$ pînă la 24 piaştri ; în momentul sosirii mele la Iaşi el valora 25 piaştri. La plecarea mea din Iaşi, la 23 ianuarie, el valora acolo 27 piaştri şi la reintoarcerea mea la Bucureşti, la 24 ianuarie el urcase la 25 piaştri. Astăzi, 13 februarie, ducatul a trecut aici la 27 piaştri, chiar la $27\frac{1}{2}$; el trebuie să fie mai sus la Iaşi" [10]. Prin urmare, în decurs de aproximativ o lună, numai pe piaţa Bucureştilor preţul ducatului a urcat de la $23\frac{1}{2}$ la $27\frac{1}{2}$ piaştri, adică cu 17%.

3. Cursul monedelor de aur turceşti, sau de altă provenienţă— şi în general cursul monedelor din circulaţie — în continuă ascensiune în epoca 1774—1831, a făcut un salt brusc şi considerabil — o dublare a echivalentului exprimat în monedă de calcul sau în piaştri, o creştere a valorii nominale cu 100% şi chiar mai mult— între anii 1821—1831.

4. Concomitent cu urcarea valorii nominale a monedelor turceşti a avut loc scăderea neîntreruptă a valorii lor intrinsece. Urcarea cursului ducaţilor de aur europeni şi a altor monede a fost proporţională cu scăderea valorii reale a piastrului turcesc.

[10] Hurmuzaki, *Documente*, vol. X., p. 359.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

5. De cele mai multe ori cursul comercial al monedelor, îndeosebi al celor de aur, a fost mai ridicat decît cel oficial. Creşterea cursului oficial a urmat adesea creşterii celui comercial.

Evoluţia cursului monedelor turceşti ilustrează fenomenele semnalate. Valoarea nominală a principalelor monede turceşti de aur şi argint — stanbul, fîndîc, mîsîr, ichilic, iuzluc etc. exprimată în lei (piaştri) a cunoscut, spre exemplu, în perioada 1789/1791—1829/1831, o creştere cuprinsă între aproximativ 220% şi 400%. La monedele de mai sus, ca şi la tunus, nesfiea, rubiea şi beşlic valoarea nominală a crescut în anii 1819/1821—1829/1831 potrivit tot calculelor noastre cu circa 100—115 % şi mai mult. Rezultă că ritmul de creştere a valorii nominale în a treia decadă a veacului al XIX-lea a fost în general cu mult mai mare decît în anii precedenţi. În acelaşi timp creşterea valorii nominale a monedelor de aur şi argint europene care circulau în Ţara Românească în perioada menţionată a fost superioară creşterii la monedele turceşti.

În ceea ce priveşte valoarea reală, analiza rezultatelor obţinute prin calcule permite următoarele concluzii : echivalentul metalic al monedelor de aur turceşti mai ales, întîlnite în circulaţia monetară a Ţării Româneşti în perioada 1774—1831 — stanbul, fîndîc, rubiea, adlye (icosar) şi nesfia (nîsfiea) — şi implicit valoarea lor reală, în raport cu galbenul olandez — moneda de aur cu valoare intrinsecă stabilă — a scăzut potrivit calculelor noastre cu 47,3%— 68,1%. Scăderea la mahmudea în aproximativ 22 de ani (1808—1830) a fost de 41,8%. În sfîrşit, valoarea reală a rubielei, aldlyelei (icosarului) şi nesfielei, în anii 1821—1828/1829, a scăzut cu 6,8% —40,6%. Aşadar, de-a lungul a aproximativ o jumătate de veac în timp ce valoarea nominală a stanbulului, fîndîcului, mîsîrului a crescut cu circa 220%—400%, valoarea lor reală a scăzut în aceiaşi perioadă cu circa 27,1% —68,1%. Creşterea valorii lor nominale, ca de altfel a tuturor monedelor turceşti sau europene s-a datorat scăderii continue a valorii piastrului, politicii de devaluare practicată de Poartă[11] şi modificării raportului de valoare dintre aur şi argint.

În anii 1828 — 1831, fenomenele semnalate cunosc o agravare deosebită. După ce se constatase "...necontenita scădere a valorii intrinsece a monedei turceşti" [12] faptul că Poarta „sau însăşi, sau prin mijlocul bancherilor săi schimba moneta europeană care umbla în Principat, trimiţînd aici monedă turcească" [13], generalul Jeltuhin şi, apoi P. Kiselev au ordonat ca Vistieria să nu primească decît monedă europeană — galben olandez cotat la 31 lei 20 parale [14] etc. Se constatase, potrivit aprecierilor lui P. Kiselev, că Ţara Românească şi Moldova sufereau pierderi de 25% de pe urma speculaţiilor, a înlocuirii monedei europene de bună calitate cu cea turcească [15].

[11] În anul 1825, spre pildă, în Ţara Românească a apărut o cantitate considerabilă de monedă de aur falsă de 12 piaştri. Aceste piese conţineau metal preţios în valoare de numai aproximativ 8 piaştri. (Cf. Hurmuzaki, *Documente*, vol. XVII, p. 10).

[12] Hurmuzaki, *Documente*, vol. IV, supl. I, p. 447.

[13] *Ibidem*, În aprilie 1825 Gr. Ghica, domnitorul Ţării Româneşti a fost solicitat de Poartă să sprijine pe negustorul Ştefanachi Meitani,,... Să cumpere tot felul de galbeni (altunu) necesari pentru monetăria imperială". M. Guboglu, *Catalogul documentelor turceşti*, vol. I, Bucureşti, 1960, doc. nr. 2029.

[14] A. Papadopol-Calimach, *Generalul Pavel Kiseleff în Moldova şi Ţeara Românească 1829—1834*, Bucureşti, 1887, p. 20.

[15] Hurmuzaki, *Documente*, vol. IV, Supl. I, p. 447.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Cînd la sfîrşitul anului 1829 şi la începutul lui 1830 „... a început alişverişul locuitorilor cu cei de peste Dunăre" [16], mai toţi au început a se plînge" ... de paguba ce cearcă din pricina cursului monedii turceşti de aur de 40 şi 20 lei, fiind foarte nestatornic cursul" [17].Ca urmare, s-a interzis intrarea în ţară a unor monede turceşti de aur (de 20 şi 10 lei)[18]. La 13 februarie 1830, Divanul raporta lui P. Kiselev că prin judeţe s-a ivit o monedă turcească de argint de 5 lei, care „după lămurirea ce s-au făcut „valora numai lei 2 parale 10, deoarece „... mai mult dă jumătate din arătata monedă este amestecătură de aramă.". De aceea, „...spre a nu cerca lăcuitorii pagubă cu primirea acestei monede" [19], se cere interzicerea circulaţiei ei. Ca urmare, la 17 februarie se ordonă ca această monedă să nu mai fie primită la plăţi [20].

Politica monetară a lui P. Kiselev în Ţările Române nu a fost însă aprobată de către autorităţile ţariste superioare şi nici chiar de unii locuitori. Divanul s-a opus şi el deoarece mulţi locuitori ar fi pierdut posibilitatea "... de a cîştiga de la stat cu monedă proastă 20 şi mai mult la sută ..."[21]. Generalul Diebici scria lui P. Kiselev la 26 martie 1830: „... Nouă (ruşilor, n.n) nu ni se cuvine să scoatem cu desăvîrşire moneda turcească din Principate...Eu sînt foarte mîhnit că d-voastră aţi luat această măsură fără învoirea mea". Diebici califica măsura adoptată de Kiselev ca fiind „silnică". Apoi hotărîrea luată de Kiselev scria Diebici mai departe, „... nu e conformă cu măsurile după care din înalt ordin primim de la Poartă plata contribuţiei comerciale. D-voastră goniţi această monedă pe care eu sînt dator s-o primesc, după instrucţiunile date mie ca să v-o trimit spre a fi înapoiată prin întrebuinţare în Moldova şi Valahia. Revocaţi dar, iubite generale, ordonanţa d-voastră ..."[22]. Deci, lui P. Kiselev i se cerea să restabilească cursul monedelor turceşti. Acesta, nemulţumit, după ce fusese gata să-şi părăsească postul din pricina monedei turceşti, a trebuit să se supună şi să admită, spre satisfacţia deosebită a turcilor[23], ca monedele turceşti să aibă curs ca şi în Imperiul otoman.

În anul 1831 negustorii bucureşteni au adresat un memoriu lui P. Kiselev în care, după ce semnalau că „...aici nu se vede în circulaţie alte monede decît cele turceşti" — ca urmare a faptului că moneda europeană se exporta din Ţara Românească fie de către ei, fie de către speculanţii care le trimeteau în Imperiul otoman şi, deci nu se puteau face plăţi în monedă europeană — cereau să se dea dispoziţiuni „... ca monedele turceşti să fie admise pentru orice plată fără excepţie, dar la un preţ proporţional cu valoarea lor intrinsecă..." [24]. La 20 noiembrie 1831, P. Kiselev a răspuns la acest memoriu referitor la monedele turceşti că fixarea cursului acestora era „... un act mai presus de puterile guvernului valah...". Apoi, această fixare a cursului era imposibilă şi datorită faptului că marea cantitate de monedă turcească care intra în Ţara Românească nu prove-

[16] Arh. St. Buc., colecţia Administrative vechi, dosar nr. 1/1928, f. 50.
[17] Ibidem, f. 36.
[18] Ibidem, f. 40, 81.
[19] Ibidem., f. 173. Vezi şi f. 162.
[20] Ibidem, f. 175.
[21] A. Papadopol — Calimach, *op. cit.*, p. 21.
[22] Ibidem, p. 22.
[23] M. Guboglu, *op. cit.*, vol. I, doc. nr. 2663.
[24] Arh. St. Buc., colecţia Administrative vechi, dosar nr. 1267/1831, f. 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

nea numai de la monetăria constantinopolitană. De aceea, „..comerţul se va conforma dispoziţiunilor deja adoptate privind această chestiune" [25].

Avînd în vedere cele de mai sus, nu este lipsită de importanţă cunoaşterea valorii reale a unor monede turceşti sau europene de aur şi argint care aveau curs în Ţara Românească în anul 1830. Un document inedit păstrat la Arhivele Statului Bucureşti care ni se pare deosebit de preţios pentru deslegarea unora dintre problemele esenţiale ale circulaţiei monetare în Ţara Românească — cum, din păcate, după cîte se pare, nu sînt prea multe — ne furnizează informaţii deosebit de preţioase. Spunem preţioase deoarece astăzi nu putem utiliza prea multe metode care să ne permită cunoaşterea valorii intrinsece a unor monede care au circulat în trecut. După cum se ştie, trei metode permit stabilirea cantităţii de metal preţios conţinut de o monedă şi deci valoarea ei reală : analiza chimică a conţinutului monedei, sau cîntărirea ei ; ordonanţele monetare, care însă foarte adesea nu oferă informaţii conforme cu realitatea ; compararea cursului unei monede cu o altă monedă foarte bine cunoscută, ceea ce permite stabilirea echivalentului metalic. Utilizarea primei metode de către cercetători, care este şi cea mai sigură, este extrem de dificilă, dacă nu chiar imposibilă. Or, documentul pe care-l prezentăm conţine informaţii care au rezultat de pe urma utilizării unei metode extrem de eficiente şi inaccesibile nouă : topirea monedei, separarea metalului preţios de metalele nenobile folosite ca aliaj — şi, totodată, utilizate ca înlocuitor al metalului cu valoare ridicată de către falsificatori sau de autoritatea emitentă care deprecia — şi cîntărirea metalului nobil pur.

Calcularea valorii reale a monedelor pomenite mai sus a fost făcută de către specialiştii Vistieriei în ianuarie 1830, ca urmare a unui ordin dat de P. Kiselev. S-a stabilit „costul ce se cuvine la toate monedele analoghiste pe galben olandez rosescu care să socotească de 60 grăunţe şi grăunţele cîte 52 bani după aiarul ce au eşit" [26]. Pe baza datelor conţinute de raportul privind „socoteala monedelor de aur ce s-au topit şi lămurit..." [27] înaintat lui P. Kiselev (vezi anexa), se pot stabili următoarele : valoarea nominală a celor 13 monede de aur turceşti primite de Vistierie — luate la un loc — era potrivit calculelor noastre cu aproximativ 40% mai mare decît valoarea lor reală.

În *relaţiile de schimb, cel care vindea produse şi primea monede de* aur turceşti conform cursului lor oficial suferea pierderi însemnate : la o hairie (hairghiea) pierderea era de 33%, la un fîndîc (funduc) de 15%, iar la o nesfiea — rubiea de aproximativ 44%. În ceea ce priveşte moneda de argint, la 27 februarie 1830, Vistieria înainta un raport lui P. Kiselev „despre monedele turceşti cu potrivirea galvenului" [28] — adoptat la 31 lei şi 20 parale — în care se stabilea preţul ce se cuvenea, potrivit valorii intrinsece, la fiecare monedă de argint după cum urmează :

1 Moneda de 5 lei (beşlicul) . . .2 lei 20 parale
2 Moneda de 2 lei 20 parale . . .1 leu 5 parale

[25] Ibidem, f. 14. Vezi cursul monedelor primite la Vistierie în 1831 : în Arh. St. Buc. colecţia Administrative vechi, dosar nr. 1/1828, f. 479. Pentru anul 1830, vezi cursul monedelor stabilit de P. Kiselev în I. Cojocaru, *Documente privitoare la economia Ţării Româneşti (1800—1850)*, vol. I. Bucureşti, 1958, doc. nr. 331.

[26] Arh. St. Buc., colecţia Administrative vechi, dosar nr. 1/1838, f. 27.

[27] Ibidem, f. 26—27.

[28] Ibidem, f. 183—184.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

3 Moneda de 1 leu 10 parale . . = 1 leu 22 parale
4 Moneda de 25 parale . . . . . ,, 12 ,,

Aşa dar, valoarea reală a celor patru monede de argint, exprimată în monedă de socoteală, reprezenta respectiv 50%, 45%, 44% şi 48% din valoarea înscrisă pe ele.

Aceste cîteva cifre ar putea fi pentru cercetătorul istoriei economiei naţionale deosebit de concludente. Împreună cu alte informaţii similare cunoscute deja, sau încă inedite, ele vor putea oferi cheia înţelegerii şi aprecierii gradului real de exploatare a producătorului direct, a valorii reale a exploatării economice a Ţării Româneşti de către Poartă.

Deşi toate fenomenele care se manifestau în circulaţia monetară a Ţării Româneşti, daunele provocate de politica monetară a Porţii şi de circulaţia monedelor sale erau cunoscute, totuşi, Ţara Românească nu a putut adopta prin Regulamentul organic un nou sistem monetar care să reglementeze situaţia. Deşi s-a stabilit raportul legal de valoare dintre aur şi argint la 1 :15,8 şi s-a adoptat ca etalon galbenul olandez — aur— şi sorocovăţul— argint — sistemul monetar a continuat să-şi păstreze vechile trăsături, haosul monetar s-a perpetuat şi agravat.

ANEXA*

Divanul săvîrşitor al Valahiei către generalul P. Kiselev. 17 ianuarie 1830.

După predlojenia Inalt Excelenţei Voastre nr. 11.701, cu plecăciune se face arătare că, după poruncă, făcîndu-se cercetare tuturor monedelor turceşti ce au curs într-acest prinţipat, plecat vă alăturează liste de cît aur curat şi argint este în fieştecare, socotit costul aurului în lei şi preţul galbenului olandez rosescu.

* Arh. St. Buc., colecţia Administrative vechi, dosar nr. 1/1828, f. 26 şi urm.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Socoteala monedilor de aur ce s-au topit şi lămurit dă ? < Begda ? > < giuvergiu ? > după înscrisul ce au de la vistierie supt iscălitură.

Nr. crt.	Numirea monedilor	Cursul monedilor de acum		Alarul ce au rămas după lămurire socotite în lei		Grăunţele ce au ieşit în fiecare monedă	Lipsă		Prisos		Costul ce să cuvine la toate monedile analoghisite pă galbenu olandez rosescu, care să socoteşte dă 60 grăunţe şi grăunţele cîte 52 bani după alarul ce au ieşit.	
		Lei	Bani	Lei	Bani	Grăunţe	Lei	Bani	Lei	Bani	Lei	Bani
1.	Hairghieaoa dă tl. 40, adică cea întreagă.	40	—	26	104	62	13	16	—	—	26	104
2.	Hairghieaoa dă tl. 20, adică jumătate.	20	—	13	26	$30^1/_2$	6	94	—	—	13	26
3.	Hairghieaoa dă tl. 10, adică ivers.	10	—	6	34	$14^1/_2$	3	86	—	—	6	34
	Hairghieaoa dă tl. 5	5	—	—	—	—	—	—	—	—	Aceste monede nu s-au găsit	
4.	Dodecarul întreg	12	—	9	38	$21^1/_2$	2	82	—	—	9	38
5.	Jumătate dodecar	6	—	5	76	13	—	44	—	—	5	76
6.	Funducul întreg	23	90	20	96	48	2	104	—	—	20	96
7.	Jumătate Mahmudea moale.	21	—	18	76	43	2	44	—	—	18	76
8.	Jumătate Mahmudea tare.	18	90	11	32	26	7	58	—	—	11	32
9.	Jumătate Stanbol	9	—	6	8	14	2	112	—	—	6	8
10.	Jumătate Misir	7	90	2	85	$6^1/_4$	4	65	—	—	2	85
11.	Rubica cearclie	6	—	5	50	$12^1/_2$	—	70	—	—	5	50
12.	Năsfica rubia	4	60	2	59	$5^3/_4$	2	1	—	—	2	59
13.	Barbută	2	60	1	49	$3^1/_4$	1	11	—	—	1	49
14.	Galbenul Olandez rosescu	31	60	28	72	66	2	108	—	—	28	72
15.	Galbenul înpărătesc, adică cel nemţesc.	31	60	27	114	$64^1/_2$	3	66	—	—	27	114

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

RÉSUMÉ

La circulation monétaire en Valachie au commencement du XIX-e siècle n'est pas encore suffisamment étudiée pour pouvoir procéder à la formation de conclusions amples, quoique le problème ait été traité dans quelques travaux de grande valeur.

Pour y apporter sa contribution, l'auteur présente un document inédit provenant de la fin de la troisième décennie du siècle dernier.

Il s'agit là du calcul et de la connaissance exacte de la baisse de la valeur réelle des monnaies en circulation dans le pays, de leur cours inconstant, de même que de l'impossibilité d'adopter à ce moment-là un nouveau système monétaire.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

COLECŢIA DE SIGILII A DIRECŢIEI GENERALE A ARHIVELOR STATULUI — BUCUREŞTI

MARIA DOGARU

Sigiliul — principal mijloc de validare — a reprezentat în trecut garanţia cea mai sigură a autenticităţii şi integrităţii actelor.

Prin sigiliu sau pecete definim amprenta rămasă în urma aplicării matricei sigilare într-un material determinat — ceară, tuş, fum. Denumim tipar sau matrice sigilară obiectul confecţionat dintr-un material dur care fiind gravat serveşte la realizarea întipăririi sigilare.

Deşi este stabilită deosebirea dintre sigiliu şi matricea în vorbirea curentă s-a înglobat în termenul „sigiliu" atît amprenta sigilară cît şi matricea cu care se efectua sigilarea.

Colecţia pe care o prezentăm este constituită din matricele sigilare folosite în trecut pentru validarea documentelor.

Menţionăm că trebuie să distingem conţinutul deosebit al acestei colecţii faţă de colecţia Peceţi [1] alcătuită din documente autentificate cu sigilii atîrnate, protejate în căuşe sau cutii metalice, care pentru a fi ferite de distrugere prin presare s-au scos din fonduri şi se păstrează în cutii de carton într-un loc aparte.

Grija pentru păstrarea sigiliilor şi a matricelor sigilare a constituit de-a lungul secolelor o preocupare permanentă determinată de faptul că *lipsa sigiliului punea la îndoială autenticitatea actului*, iar sustragerea matricei putea servi la confecţionarea unor acte false.

Arhivele Statului au inclus în acţiunea de preluare şi conservare a documentelor şi matricele sigilare.

Gheorghe Asachi primul şi neobositul arhivist al Principatului Moldovei sublinia încă din 1836 că „aşa precum delile trecute din lucrări să depun în Arhivă socoteşte că ar fi de cuviinţă ca şi peceţile ce nu sînt mai mult în trebuinţă să se trimeată în păstrarea ei" [2].

Prima preluare de sigilii de către Arhivele Statului din Ţara Românească a avut loc în 1838 cînd s-a depus spre păstrare la aceasta sigiliul oraşului Cîmpulung-Muşcel, unul din cele mai vechi oraşe din Valahia, care a existat anterior întemeierii statului feudal.

---

[1] Vezi D. Duca, V. Vasilescu, *Date privind proveniența, păstrarea, descrierea și conținutul documentelor din colecțiile „Peceți" și „Suluri" din depozitele Arhivelor Statului București*, „Revista Arhivelor", VII (1963), nr. 1, p. 222 și următoarele.

[2] *Îndrumător în Arhivele Statului Iași*, vol. IV, în curs de tipărire.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Depunerile se făceau pe bază de adrese prin care deponenţii, în general ministerele centrale: Ministerul de Interne, Ministerul Instrucţiunii Publice, Ministerul Justiţiei, Ministerul de Finanţe, etc. înştiinţează Arhiva Statului că în urma scoaterii din uz a unor sigilii le trimit spre conservare.

Au fost însă şi cazuri în care ministerul tutelar al instituţiei deţinătoare a trimis sigiliile scoase din uz Ministerului Instrucţiunii Publice şi Cultelor de care depindeau Arhivele Statului urmînd ca acesta să le trimeată mai departe [3].

Prin regulamentul de organizare a Arhivelor Statului [4] se prevedea că orice depunere în depozitele Arhivelor Statului, deci şi depunerea de sigilii, se va face numai pe bază de decret domnesc, dat la propunerea instituţiei deţinătoare.

Dar această prevedere, introdusă în scopul de a facilita primirile de documente de către Arhiva Statului, care datorită personalului redus şi încăperilor insuficiente făcea cu greu faţă sarcinilor ce-i reveneau, nu este respectată decît o mică perioadă, astfel că adresele trimise direct de instituţiile creatoare continuă să rămînă principala formă de depunere spre păstrare a sigiliilor.

Dacă în prima perioadă se indica în adrese numai numărul sigiliilor ce urmau a se depune, treptat ele devin mai cuprinzătoare, incluzînd instituţia deţinătoare, localitatea şi judeţul în care a funcţionat şi căile prin care matricele de sigilii au ajuns la deponent.

În general, fiecare minister depunea matricele sigiliilor deţinute şi folosite de organele în subordine, iar atunci cînd sigiliile aveau o altă sursă se specifică în mod expres. Astfel, Ministerul Afacerilor Interne a depus în 1874 la Arhiva Statului, cu adresa nr. 1358, însoţită de un raport al Prefecturii Poliţiei Capitalei, „un sigiliu vechiu al comunei Odobeşti ce s-a găsit pe un maidan din culoarea de roşu " [5].

Acelaşi minister a trimis în 1875 la Arhivele Statului nişte sigilii găsite într-un dulap al arhivei prefecturii judeţului Buzău [6].

Deseori în adrese şi în rapoartele ce le însoţeau găsim explicaţii asupra cauzei scoaterii din uz a matricelor. Principalele cauze ale acestei acţiuni *au fost desfiinţarea unor instituţii* [7], *comasarea unor sate şi comune* şi necesitatea punerii de acord a emblemei sigiliilor instituţiilor cu emblema ţării [8].

După aplicarea reformei administrative din 1864, ca urmare a scoaterii din uz a sigiliilor anterioare, depunerile, fiind mai masive, se fac pe bază de liste ce reprezintă de fapt inventare sumare [9]. Uneori matricele ce urmau a se depune se aplicau în tuş sau chiar ceară pe adresă alături de descriere [10]. Adresa Ministerului de Interne nr. 9700, din 7 iunie 1878, este înso-

---

[3] Arh. St. Buc., fond Ministerul Instrucţiunii Publice şi Cultelor, dosar nr. 2303/1873, f. 220, 222.

[4] „Monitorul oficial al României", nr. 53/1869, f. 323.

[5] Arh. St. Buc., fond Direcţia generală a Arhivelor Statului, dosar nr. 505/1874, f. 8.

[6] Ibidem, dosar nr. 523/1875, f. 56.

[7] Ibidem, f. 75.

[8] Ibidem, f. 11.

[9] Ibidem, dosar nr. 636/1883, f. 11.

[10] Ibidem, dosar nr. 581/1878, f. 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ţită de foi albe pe care s-au imprimat cele 19 matrice sigilare trimise spre păstrare [11].

Colecţia s-a format atît prin depuneri oficiale, cît şi prin achiziţionarea unor matrice sigilare de la particulari (donaţii sau cumpărări).

Deşi regulamentele de funcţionare a Arhivei Statului (1837, 1862, 1869, 1872) nu prevăd nimic referitor la modul în care se vor primi, lua în evidenţă şi păstra matricele de sigilii [12], din însemnările trecute pe adresele de depuneri se vede că, după o cercetare minuţioasă făcută de personalul Arhivei Statului, matricele sigilare erau luate în evidenţă prin consemnarea lor în registre, existînd un registru pentru matricele ce au aparţinut organelor judecătoreşti şi un registru pentru matricele organelor administrative. După inventariere matricele sigilare se păstrau într-un loc aparte. Şeful secţiei indica pe adresa de depunere „se va trece în registrul respectiv şi se va aşeza în depozit la locul cuvenit spre conservare. Pe adrese se menţionează de asemenea „trecut" ca şi faptul că numărul respectiv de matrice a fost primit în depozit [13].

În cazul în care constatările verificării nu corespundeau cu datele arătate în adresa de depunere, arhiviştii semnalau prompt toate aceste nepotriviri instituţiilor depunătoare.

Astfel în 1873, cu adresa nr. 519, Arhivele Statului restituie Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii două sigilii întrucît fuseseră trimise în mod greşit în locul matricelor sigiliilor tîrgului Bucecea [14], iar la 28 ianuarie 1878 se înapoiază Ministerului de Interne „unul din sigiliile depuse prin adresa nr. 1001 deoarece lipseşte de pe dînsul marca" [15].

În registre sigiliile erau trecute în ordinea depunerii, primind fiecare cîte un număr de ordine. S-a ajuns astfel la situaţia ca sigilii aparţinînd aceleiaşi instituţii, depuse la intervale de timp, să aibă numere total diferite. Este concludent faptul că nici cînd s-a depus doar jumătate dintr-un sigiliu împărţit, la depunerea, celeilalte jumătăţi nu i s-a urmărit numărul la care a fost înregistrată prima parte, ceea ce ar fi dus la reconstituirea sigiliului, ci s-a înregistrat la numere diferite. Exemplu sigiliul satului Scăpău din judeţul Mehedinţi care are la nr. 99 o jumătate, iar la nr. 724 pe cealaltă.

Idei noi în privinţa organizării sigiliilor, ca de altfel asupra întregii munci arhivistice, au avut Gh. Manu şi Constantin D. Aricescu directori ai Arhivelor Statului.

Aceste idei sînt evidenţiate în proiectul de regulament pentru aplicarea legii Arhivelor judeţene din 1870 şi 1872 în care referitor la sigilii se arată : „sigiliile vor avea fiecare o ţidulă pe care se va însemna numărul ce are în inventar, numele dregătoriei ce reprezintă şi se vor păstra toate la un loc aşezîndu-se după dregătorii şi după număr" [16]. Reţinem deci că după părerea lui Gh. Manu şi C. Aricescu sigiliile trebuiau păstrate toate la un loc, fiecare avînd legat un cartonaş care ar fi ajutat la identificarea

[11] Ibidem, f. 10 — 14.

[12] Se prevedea doar prin regulamentul din 1869, că Secţia istorică se va îngriji de muzeul de paleografie şi sigilografie. (Ibidem, dosar nr. 218/1862, f. 256).

[13] Arh. St. Buc., fond Direcţia generală a Arhivelor Statului, dosar nr. 505/1874, f. 3.

[14] Ibidem, dosar nr. 432/1869, f. 160.

[15] Ibidem, dosar nr. 505/1874, f. 9.

[16] Ibidem, dosar nr. 465/1870, f. 113.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

matricelor respective, ele urmînd să fie ordonate după dregătorii şi în cadrul acestora pe numere.

Dar arhivele judeţene nu se înfiinţează şi cei doi inimoşi directori nu pot pune în practică aceste idei.

Ulterior, probabil tot în timpul lui C. D. Aricescu, datorită înmulţirii considerabile a sigiliilor şi din necesitatea găsirii matricelor sigilare solicitate de instituţii, s-au alcătuit opise alfabetice pentru sigiliile judecătoreşti şi administrative.

Singurele mijloace de evidenţă care s-au mai păstrat pînă azi sînt aceste opise care menţineau cele două categorii (sigilii administrative şi judecătoreşti) şi numărul primit iniţial la trecerea în registru. In opise matricele sigilare au fost trecute pe judeţe, în ordine alfabetică şi în cadrul judeţului după numărul de ordine ce corespunde cu ordinea depunerii.

Fiecare opis cuprinde următoarele rubrici: numărul de inventar, autoritatea căruia i-a aparţinut, numărul şi data adresei de depunere şi observaţii. Pe prima pagină a opisului sigiliilor administrative şi judecătoreşti există un tabel în care se indică filele la care sînt trecute matricele sigilare ale fiecărui judeţ.

În cadrul ultimei rubrici a opisului s-au consemnat unele date referitoare la modul în care sigiliile au ajuns la deponenţi, materialul din care sînt confecţionate, anul în care a fost executată matricea, etc. Astfel în dreptul poziţiei 1789 din inventar se menţionează „clişeu folosit la tipărirea Regulamentului Organic" iar la poziţia 30 unde este inventariată matricea sigiliului Ministerului Treburilor Dinlăuntru din timpul revoluţiei de la 1848 [17] se specifică „găsit pe cîmpul Văcăreştilor".

La judeţele Ilfov şi Iaşi au fost operate şi matricele sigiliilor organelor de stat şi instituţiilor centrale din cele două principate şi ulterior din România.

Astfel, alături de matricele instituţiilor administrative şi social-culturale ale primului judeţ indicat sînt menţionat şi matricele sigiliilor lui Gheorghe Dimitrie Bibescu şi Barbu D. Ştirbei, voievozii Ţării Româneşti, Sfatului Administrativ Extraordinar, Secretariatului Statului, ministerelor etc. De asemenea la judeţul Iaşi pot fi găsite matricele sigiliilor instituţiilor centrale din Moldova.

Dar nu pentru fiecare matrice sigilară sînt completate toate rubricile, în dreptul multor poziţii se menţionează: „nu se ştie anul şi numărul adresei de depunere". Numai la un număr redus de matrice s-a specificat anul în care au fost confecţionate iar uneori se trece greşit titlul instituţiei căreia i-au aparţinut, folosindu-se de obicei denumirea modernă în locul celor anterioare. Astfel în loc de cîrmuire se foloseşte uneori termenul prefectură [18].

După depunere, unele matrice sigilare au fost solicitate din nou de deponenţi. Frecvenţa solicitărilor a determinat chiar constituirea unei condici pentru „trimiteri şi înapoieri de sigilii administrative şi judecătoreşti". Rubricile acestei condici, furnizînd date referitoare la solicitator,

[17] Vezi M. Dorogu, *Contribuţii la cunoaşterea sigiliilor folosite de Guvernul Provizoriu şi Locotenenţa Domnească din Ţara Românească (9 iunie-13 septembrie 1848)*, în „Revista Arhivelor", XI(1968) nr. 2, p. 265–270.

[18] Exemplul la poziţia 1945 jud. Buzău se specifica în loc de cîrmuirea Buzău — prefectura judeţului Buzău.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

depunerea din care fac parte matricele respective, formele de trimitere şi înapoiere, sînt completate prima oară în 1863, cînd Ministerul de Interne cere Arhivelor Statului matricea sigiliului municipalităţii Iaşi [19].

Cele mai multe solicitări au loc în anii 1874—1878 cînd se reînfiinţează multe comune desfiinţate anterior [20]. În 1880 în această condică se menţionează că, la cererea verbală a directorului Arhivelor Statului, renumitul istoric şi filolog Bogdan Petriceicu Hasdeu, matricea sigiliului oraşului Cîmpulung (Muşcel) datînd din secolul al XIV-lea a fost luată de la locul ei şi expusă în bibliotecă [21].

Solicitările de către instituţii au produs însă şi greutăţi. De foarte multe ori unele sigilii înapoiate erau luate în evidenţă ca noi preluări; în general ultima rubrică a condicii referitoare la înapoierea matricelor nu este completată.

În timpul conducerii Direcţiei generale a Arhivelor Statului de către profesorul Aurelian Sacerdoţeanu, 1938—1953, matricele sigilare păstrate

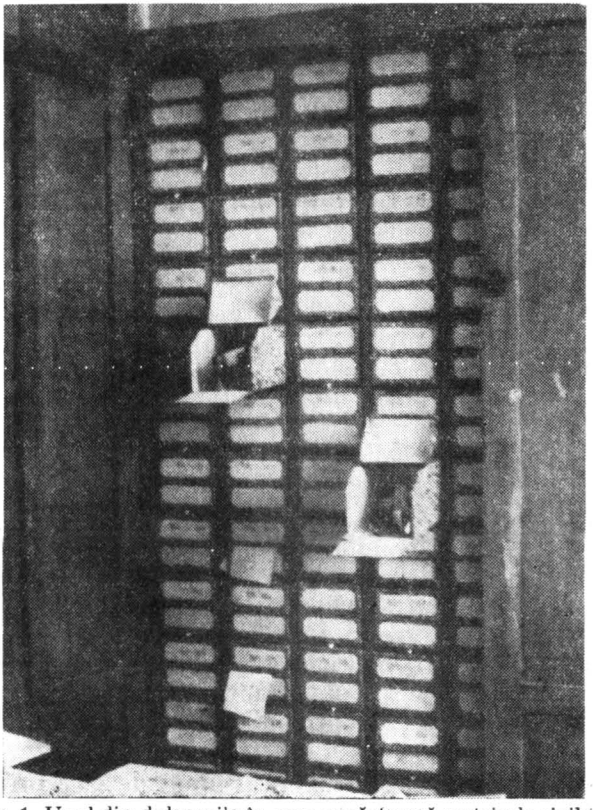

Fig. 1. Unul din dulapurile în care se păstrează matricele sigilare.

[19] Descris de Gh. Ungureanu *Sigiliul oraşului Iaşi în secolul al XIX-lea*, în „Revista Arhivelor", IX (1966), nr. 2, p. 83—100.

[20] Arh. St. Buc., fond Direcţia generală a Arhivelor Statului, dosar nr. 564/1877, f. 3.

[21] Din 1880 aceasta a intrat în colecţiile Academiei fiind evacuată în timpul primului război mondial la Moscova cu care ocazie s-a pierdut. A rămas doar reproducerea lui C. D. Aricescu din *„Istoria Cîmpulungului — prima rezidenţă a României"*. Bucureşti, 1855.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

în lăzi bătute în cuie, fără nici o ordine, acoperite cu un strat gros de impurităţi, au fost curăţate, cercetate cu migală şi, prin citirea legendei sau descifrarea emblemei, identificate cu opisele alfabetice existente. După aceste operaţiuni, de fiecare sigiliu a fost prins un cartonaş pe care s-a însemnat : numărul de ordine al matricei respective, instituţia care l-a posedat, judeţul, numărul şi data adresei de depunere.

Sigiliile judecătoreşti au fost numerotate de această dată în continuarea sigiliilor administrative. De asemenea matricele sigilare achiziţionate ulterior au primit numere în continuare, desfiinţîndu-se astfel împărţirea sigiliilor în cele două gupe (administrative şi judecătoreşti) [22]. Tot în această perioadă pentru păstrarea matricelor sigilare în ordine şi ferirea lor de praf se confecţionează cutii de carton speciale, cu dimensiuni de 24 cm. lungime, 10 cm. lăţime şi 15 cm. înălţime. Pe fiecare cutie au fost specificate numerele extreme ale sigiliilor cuprinse.

★

Colecţia cuprinde 5.976 matrice sigilare din care 5.450 sigilii administrative, iar cca 500 sigilii judecătoreşti. Majoritatea matricelor sigilare din colecţie sînt din secolul al XIX-lea cu excepţia cîtorva sigilii aparţinînd secolelor anterioare : sigiliul mănăstirii Cozia, sigiliile familiei lui Bogdan Petriceicu Hasdeu, sigiliul porţii curţii domneşti din Moldova etc. şi cca 50 de sigilii din secolul al XX-lea.

Din punct de vedere al provenienţei în colecţie se găsesc :

a. matrice sigilare ale organelor supreme de stat : domneşti (Gh. Bibescu, Barbu D. Ştirbei, Carol I, Ferdinand şi Carol al II-lea), matrice sigilare ale guvernului provizoriu de la 1848, Caimacămiei, Secretariatului Statului, Adunării Deputaţilor, Preşedinţiei Consiliului de Miniştri a Valahiei, etc.

b. matrice sigilare ale organelor administrative : Ministerul de Interne, cîrmuiri, prefecturi, plăşi, subprefecturi, consilii permanente, comunale şi săteşti.

c. matrice sigilare orăşeneşti : municipalitatea orăşenească, comisiile despărţirilor administrative, sigiliile oficiilor de stare civilă, ale unor servicii tehnice edilitare etc.

d. matrice sigilare provenind de la instanţele poliţieneşti şi de constrîngere : Prefectura poliţiei Bucureşti, Vornicia temniţelor, Direcţia penitenciarelor din Bucureşti, Temniţa de la mina Telega, poliţii orăşeneşti etc.

e. matrice sigilare ale instituţiilor sanitare : Consiliul medical al ţării, Direcţia generală a serviciului sanitar, serviciile sanitare judeţene, serviciile veterinare judeţene, carantinele Gruia, (jud. Dîmboviţa) şi Turnu, spitale, fizicate etc.

f. matricele sigilare eclesiastice provenind de la reprezentanţii unor culte religioase, biserici, mănăstiri etc.

---

[22] Se începe totodată întocmirea pe fişe a unui nou inventar al sigiliilor care păstrînd de asemenea numărul vechi, urmă să cuprindă pe lîngă instituţia deţinătoare, anul confecţionării, descrierea emblemei, transcrierea legendei şi amprenta în ceară sau tuş a sigiliului respectiv. Aceste fişe s-au pierdut şi abia în prezent se manifestă preocupări pentru completarea opisului alfabetic prin inventarierea noilor achiziţii.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

g. matrice sigilare aparţinînd unor instituţii de cultură : Ministerul Instrucţiunii Publice şi Cultelor, şcoli de cultură generală, licee, pensioane, Arhivele Statului, societăţi cu caracter cultural ştiinţific (Asociaţia medicilor şi naturaliştilor din Iaşi etc.).

h. matrice sigilare provenind de la instituţii fiscale : Direcţia vămilor şi a contribuţiilor indirecte, servicii fiscale judeţene, casierii, percepţii etc.

i. matrice sigilare militare : intendenţa militară, legiuni de gărzi civice, comanda pompierilor din oraşul Tecuci şi Bacău.

j. matrice sigilare ce au aparţinut organelor judecătoreşti : divanurile judecătoreşti şi apelative din Ţara Românească şi Moldova, Camera de punere sub acuzaţie din Focşani, Inalta curte de revizie din Valahia, Moldova şi Principatele Unite, Casa centrală de justiţie şi corecţie din Focşani, Epitropia generală a orfanilor, tribunale de ocol, judecătorii de pace şi instrucţie, tribunale comerciale şi criminale, curtea cu juraţi, procuraturile judeţene etc.

k. matrice sigilare particulare : sigiliul deosebit prin formă, sistem de confecţionare şi inscripţie ce a aparţinut lingvistului Gheorghe Peşacov, sigiliile familiilor lui Bogdan Petriceicu Hasdeu, din 1676 [23], sigiliile negustorului Zarnache Apostol.

Tot în această categorie includem şi matricele sigilare ce au aparţinut unor persoane în exerciţiul funcţiunii cum au fost medici, perceptori, îngrijitorii temniţelor etc.

Menţionăm că în colecţie unele matrice se găsesc în două exemplare, unul lucrat în incizie pentru a fi aplicat în ceară, altul în excizie pentrua se realiza sigilii în tuş.

Pentru majoritatea instituţiilor s-au păstrat mai multe matrice sigilare din epoci diferite corespunzînd cu modificările survenite în evoluţia lor.

Din punct de vedere al tipului, în colecţie se găsesc următoarele : 1. *Tipul heraldic* caracterizat prin existenţa scutului sau a unor simboluri specifice acestuia care s-au desprins şi aşezat direct în cîmpul sigiliului. Majoritatea matricelor sigilare din Ţara Românească au ca element principal al emblemei acvila cruciată, iar cele din Moldova capul de bour cu stea între coarne. Matricea *sigiliului mare heraldic al lui Gheorghe Bibescu* voievod (3038) de formă rotundă, cu diametrul de 7 cm., are gravat în adîncime, în centru, un scut tăiat, în cîmpul superior acvila cruciată încoronată a Ţării Româneşti, în ghiare cu un sceptru şi o sabie, iar în cîmpul inferior despicat, în cartierul întîi pe albastru, un chevron (căprior la acoperiş) de argint ţinînd între braţe o stea cu raze, în cartierul doi fasciat roşu, aur, albastru — armele familiei Bibescu. Scutul este susţinut de doi lei afrontaţi avînd un buzdugan în ghiare (cel din dreapta) şi un sceptru (cel din stînga). Pavilionul de purpură căptuşit cu hermină, brodat cu ciucuri de aur, este prins într-o coroană închisă.

Tipul heraldic al sigilului lui Barbu Ştirbei-voievod (nr. 3045 şi 3046) are următoarea emblemă : scut tăiat în cîmpul superior, acvila cruciată a Ţării Româneşti ieşind pe trei sferturi dintr-un grup de fasci :

[23] Au fost găsite în casa părintească a acestuia.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

albastru, aur, roşu, ţinînd în ghiara dreaptă un buzdugan cruciger, în stînga o spadă; cîmpul inferior despicat, în primul cartier un căprior de argint, pe albastru avînd între braţe o stea de argint, în al doilea cartier pe argint o carte de aur deschisă.

Matricele principalelor instituţii din Ţara Românească au în emblemă acvila cruciată — în scut sau în cîmpul sigiliului- în diferite poziţii: pe o terasă, pe mînerul unei balanţe, pe un semicerc în care este data, în poziţie de zbor sau cu aripile strînse etc. Capul de bour — stema tradiţio-

Fig. 2. Sigiliul lui Gheorghe Dimitrie Bibescu — domnul Ţării Româneşti.

nală a Moldovei — apare în sigiliile instituţiilor din Moldova de obicei în scut, în orice caz în mai puţine variante decît acvila munteană.

În deceniul al şaselea al secolului trecut, ca expresie a evenimentelor istorice, emblema matricelor sigilare a unor instituţii din Moldova şi Ţara Românească este stema unită realizată fie prin acolarea scutului cu acvila cruciată alături de scutul înfăţişînd capul de bour al Moldovei, fie prin includerea acestor mobile într-un singur scut.

După înfăptuirea Unirii se manifestă dorinţa ca toate sigiliile să adopte stema unită.

În 1862 se aprecia că „lipsa de uniformitate în care se găsesc astăzi acele sigiliuri fiind necompatibilă cu starea lucrurilor de faţă, în urma realizării unirii definitive nu se poate menţine în aşteptarea fixării armelor". În faţa acestor sublinieri, Consiliul de Miniştri hotărăşte că „sigiliurile tuturor autorităţilor administrative şi judecătoreşti de dincoace şi de dincolo de Milcov se vor preface, ele vor purta unite într-un singur scut sub

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

coroana domnească acvila română cu crucea în gură şi capul de zimbru[24], cu o stea între coarne" [25].

Treptat tipul heraldic înlocuieşte celelalte embleme, fapt care a dus în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea la uniformizarea sigiliilor oficiale.

De altfel, în a doua jumătate a secolului trecut a existat o preocupare permanentă pentru adoptarea în sigiliile locale a armelor ţării.

Unele adrese ce însoţeau sigiliile depuse spre păstrare evidenţiază faptul că au fost înlocuite cu alte matriţe în care s-a pus de acord stema locală cu armele ţării [26].

2. *Tipul combinat* realizat prin contopirea tipului iconografic cu tipul heraldic, se găseşte gravat pe unul din sigiliile lui Gheorghe Bibescu voievod. Acesta are în cîmp stema de tip majestate [27] cele două personaje domneşti încoronate (Sfinţii Constantin şi Elena) susţinînd o cruce, un personaj ţine în mînă o ramură de palmier, iar altul un buzdugan cruciger; deasupra celor două personaje acvila cruciată.

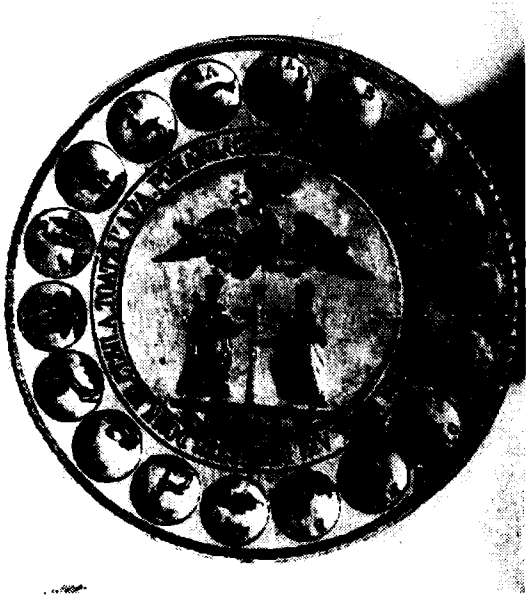

Fig. 3. Sigiliul lui Gheorghe Dimitrie Bibescu cu stemele judeţelor.

[24] Mult timp s-a confundat bourul simbolizat în stema Moldovei cu zimbrul. Eugen Botezat în *Bourul şi Zimbrul*, „Analele Academiei Române", Mem. Secţ. Ştiinţ. I, seria II-a XXXVI/1913—1914, demonstrează că simbolul Moldovei este bourul.

[25] *Îndrumător în Arhivele Statului Iaşi*. vol. IV. în curs de apariţie.

[26] Arh. St. Buc., fond Direcţia generală a Arhivelor Statului dosar nr. 523/1875, f. 56.

[27] Asemănarea între tipul iconografic din Ţara Românească şi tipul majestate din apusul Europei o face pentru prima oară, Damian P. Bogdan în *Diplomatica slavo-română din secolele XIV—XV*, Bucureşti, 1938, p. 154 iar C. Moisil, *Sigiliile lui Mircea cel Bătrîn*, în „Revista Arhivelor", VI, 2(1945), p. 3 şi E. Virtosu, *Din sigilografia Moldovei şi a Ţării Româneşti*, în „Documente privind istoria României", Introducere, vol. II, Bucureşti, 1956, p. 355, adoptă această părere.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

3. *Tipul topografic*, reprezintă construcţii sau monumente şi caracterizează emblema sigiliilor instituţiilor din judeţul Buzău, înfăţişînd un turn de biserică episcopală. Matricea cu nr. 5984 simbolizează poarta şi turnurile palatului domnesc din Moldova.

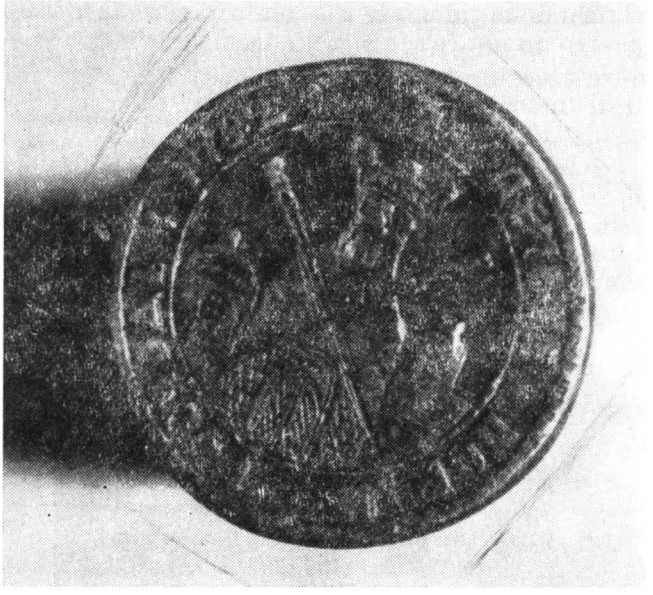

Fig. 4. Sigiliul Poştei domneşti din Moldova. 1782.

4 *Tipul pedestru*, reprezentînd un personaj în picioare cu atributul funcţiunii caracterizează matricele fizicatelor.

5 *Tipul hagiografic*, relatînd o scenă religioasă sau un sfînt, a fost folosit de instituţiile ecleistice. Acest tip apare în sigiliul mănăstirii Cozia, în matricele sigiliului bisericii Vlădeni, din judeţul Dorohoi, al cărui protector Sf. Nicolae, este gravat pe sigiliu.

Numeroase sigilii au în embleme reprezentări simbolice pe care le-au preluat şi conservat din perioada anterioară, unele legate de bogăţiile regiunii sau ocupaţiile de bază ale locuitorilor. Astfel sigiliile instituţiilor din judeţul Botoşani au în emblemă o seceră, sigiliile din jud. Mehedinţi au ca simbol o albină, cele din judeţul Dolj un peşte, în judeţulTeleorman 3 oi, în judeţul Gorj un ţap etc.

Emblema matricei sigilare ce a aparţinut Arhivelor Statului din Ţara Românească, nr. 165, are în cîmp un scut oval timbrat cu o coroană princiară, în centrul scutului acvila cruciată a Ţării Româneşti aşezată pe o clădire simbolizînd bolniţele Mitropoliei unde era arhiva statului, în dreapta şi stînga scutului un ornament floral, pe margine, cu litere de mînă, legenda : Arhiva Principatului Ţării Româneşti 1831".

★

Legenda sigiliilor este scrisă în general în limba română, cu alfabet chirilic, cele din primele decenii ale secolului al XIX-lea, cu alfabet de tranziţie şi apoi cu alfabet latin cele din a doua jumătate a acestui secol şi din

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Fig. 5. Sigiliul Mănăstirii Cozia.

Fig. 6. Amprenta în ceară a sigiliului judeţului Teleorman.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

secolul al XX-lea. Legenda cuprinde numele ţării, denuirea instituţiei căreia i-a aparţinut, judeţul şi uneori anul la care afost confecţionată matricea. La matricele mai vechi legenda începe cu invocaţia simbolică, care va fi înlocuită ulterior cu o rozetă.

Sînt scrise în întregime cuvintele care denumesc instituţia şi în prescutare prin trunchiere, contracţie sau siglă cuintele comune : prefectură, comună, judecătorie, etc. De obicei legenda este gravată cu litere capitale,

Fig. 7. Primul sigiliul al Arhivelor Statului din Ţara Românească.

cuprinsă în exergă, uneori chiar între două cercuri paralele, unul liniar continuu altul perlat. Sînt însă numeroase matrice sigilare la care inscripţia este scrisă la marginea sigiliului direct în cîmp (exemplu matriţa sigilară a comunei Perişoru judeţul Brăila cu nr. 4082).

Legenda este dispusă uneori pe mai multe rînduri, rîndul din interior fiind scris cu litere mai mici (nr. 4045). Foarte multe sigilii confecţionate în a doua jumătate a secolului trecut au tot cîmpul sigilar ocupat de inscripţie, lipsind deci emblema. Exemplu sigiliul perceptorului comunei Ianca plasa Vlădeni judeţul Brăila sau cel cu numărul 3599 al comunei Vorniceni judeţul Dorohoi etc.

Fiecare termen al legendei are un sens precis, determinînd o anumită situaţie juridică.

Astfel printre matriţele sigilare de la Barbu D. Ştirbei exista una (3044) în care titlul de voievod lipseşte. Aceasta a fost folosită în perioada în care domnul nu a putut să-şi exercite atribuţiile (1853—1854) fiind refugiat din ţară [28].

[28] E. Vîrtosu, *Tipare sigilare domneşti din sec. XIX Ţara Românească*, în „Studii şi cercetări de numistmatică", vol. I, 1957, p. 312.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Uneori modul de dispunere a cuvintelor din legendă urmăreşte realizarea unui efect artistic sau simbolic. Astfel legenda sigiliilor judeţelor Constanţa şi Covurlui, în a căror emblemă se află un vas, este dispusă într-o formă care sugerează o corabie.

Cuvintele care compun legenda sînt uneori separate printr-un punct sau două (nr. 3038) sau chiar printr-o rozetă (nr. 16).

Legenda matricelor particulare cuprinde de obicei în siglă numele posesorului. Exemplu : G. P. (Gheorghe Peşacov) etc. Deşi puţine, în colecţie se găsesc şi matrice sigilare anepigrafe (nr. 5971 aparţinînd familiei Hasdeu etc.).

O categorie aparte de matrice o formează cele cu inscripţi în alte limbi : latină, slavă, turcă, franceză, rusă etc. Un singur sigiliu din colecţie are legenda în limba latină. Este sigiliul Societăţii Medicilor şi Naturaliştilor din Iaşi— confecţionat în 1832. Legenda în limba slavă o are numai matriţa sigilară a mănăstirii Cozia: † пєцєшъ ✳ скато : трое чтого ✳ монастіра : козіа и mulajul confecţionat după sigiliul oraşului Argeş + сьтворенw пєчше wт држіwѕ (+ Făcut/u — s-au / acest sigiliu de la Argeş).

Matricele sigilare cu caractere turceşti existente în colecţie provin de la căimăcămia din Ţara Românească şi de la Ministerul Afacerilor Externe din acelaşi principat. Matricea sigilară a lui Alexandru Ghica caimacam consemnează numele acestuia, funcţia şi data exprimată în hegiret 1272 (13 septembrie 1855 —31 august 1856).

O altă matrice cu caractere turceşti a aparţinut căimăcămiei de trei compusă din Ioan Manu, Emanoil Băleanu şi Ioan Alexandru Filipescu instalată la 18 octombrie 1858.

Matricea sigilară cu nr. 5961 are gravate în limba turcă cuvintele : „Onoratele Principate Unite ale Munteniei şi Moldovei. Directorul afacerilor externe din Valahia 1275". Matricele cu text în limba otomană nu au nici o reprezentare, foarte rar un ornament floral discret şi sînt lucrate în incizie conform obiceiului otoman.

Din timpul revoluţiei de la 1848 s-au păstrat matricele sigiliilor Secretariatului Statului (nr. 3026—3027) care au între două cercuri continue legenda „Secretaire d'Etat de Valachie", iar în cîmp acvila cruciată încoronată avînd în ghiara dreaptă o sabie, în ghiara stîngă un buzdugan.

Credem că folosirea sigiliilor cu legenda în limba franceză s-a intensificat în perioada luptei pentru unire cînd prezenţa comisarilor puterilor garante impunea folosirea unei limbi cu un circuit larg. Căimăcămia Ţării Româneşti şi-a confecţionat şi o matrice cu legenda în limba franceză : „Caimacamie de la Principauté de Valachie".

✦

Matricele sigilare existente în colecţie sînt confecţionate din oţel sau aramă, foarte puţine de cauciuc (exemplu nr. 5968, 5970, 5969 etc.), unul singur din argint (al lui Gh. Peşacov). La majoritatea matricelor mînerul de lemn ce înmănuşează partea metalică, este lustruit şi uneori vopsit (negru sau maro). Unele matrice sigilare sînt în întregime din metal, mînerul constituind un corp comun cu rondela pe care este gravată emblema i legenda (nr. 3038).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Fig. 8. Sigiliul Secretariatului de Stat al Ţării Româneşti.

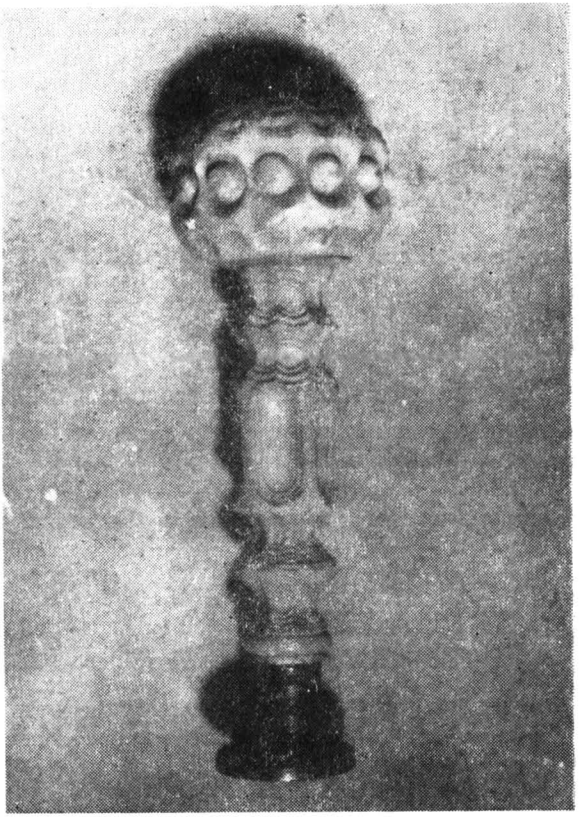

Fig. 9. Sigiliul directorului Afacerilor Externe din Ţara Românească

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Două matrice sigilare (nr. 5961, 5962), au mînerul din fildeş foarte frumos ornat. La majoritatea matricelor sigilare mînerul este îngrijit executat, de obicei în formă rotundă cu mai multe inele, grija pentru realizarea acestuia depăşind de multe ori caracterul de utilitate.

Pe mînerul matricei sigilare, ce poartă numărul 5984 al porţii domneşti din Moldova, este scris cu cerneală : „Adus de la Arhiva Sucursala din Iaşi cu ocazia expoziţiei din 1906".

La unele matrice mînerul s-a pirdut sau s-a deteriorat. Sigiliile săteşti împărţite [29] au mînerul ce formează a treia sau a cincea parte din metal (în formă de şurub) foarte mic în comparaţie cu mînerele celorlalte sigilii.

Din punct de vedere al formei matricele sigilare existente la Direcţia generală a Arhivelor Statului sînt rotunde, ovale (orizontale sau verticale) şi dreptunghiulare, iar mărimea variază de la 1,5 cm pînă la 8 cm.

Sigiliul lui Gh. Peşacov are trei faţete prinse într-un suport în aşa fel, încît prin rotire se poate folosi fiecare faţetă. Pe una din acestea sînt gravate iniţialele numelui său în limba slavă T π, pe o faţetă în litere latine G. P., iar pe a treia este scris în întregime numele său cu caractere turceşti.

✦

Colecţia include, pe lîngă matricele sigilare, şi unele clişee, ştanţe pentru imprimat în plumb, cîteva din primele ştampile folosite după introducerea sistemului de registratură, diverse matrice folosite de unităţile poştale la francarea corespondenţei, parafe cu semnături etc. Clişeele, avînd gravate în excizie stema ţării, au fost folosite în secolul trecut la imprimarea publicaţiilor. Remarcăm clişeul cu nr. 1789 în a cărui emblemă este reprezentată acvila crucială cu aripile deschise, cu sceptrul şi sabia în ghiare, ce a slujit la imprimarea Regulamentului organic, sau cel cu nr. 3454 cu ajutorul căruia s-a imprimat stema ţării pe publicaţiile Ministerului de Interne.

De asemenea, există în colecţie şi un mulaj (nr.5994). Este mulajul confecţionat după amprenta sigilară existentă pe un document din 1632 a oraşului Argeş.

Acest mulaj este lucrat destul de rudimentar, emblema (acvila bicefală) şi legenda, în limba slavă, fiind incizate într-o foiţă de zinc (foarte subţire — 2 mm), care s-a prins de suportul de lemn cu două nituri. În comparaţie cu originalul [30] mulajul este mult mai mare, avînd diametrul 5,9 cm. faţă de 3 cm. cît are amprenta.

★

Matricele păstrate în colecţia de sigilii a Direcţiei generale a Arhivelor Statului au o importanţă deosebită şi constituie un izvor demn de luat în seamă pentru cercetarea istorică şi sigilografică. Ele reflectă evoluţia organelor de stat şi sistemul constituţional din Principate iar ulterior din România.

[29] Descrise de E. Vîrtosu, *Sigilii împărţite şi sigilii săteşti*, în „Studii şi cercetări de numismatică", vol. I, Bucureşti, 1957, p. 357–366.

[30] Arh. St. Buc., fond Episcopia Argeş, pach. VI/7.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Matricele sigilare, prin prezentarea heraldică, simbolizează principalele ramuri ale economiei : creşterea vitelor, cultura cerealelor, extragerea petrolului şi ilustrează dezvoltarea economică a regiunilor ţării, marchează atît apariţia şi dezvoltarea unor noi ramuri industriale : industria spirtului, industria tutunului cît şi evoluţia societăţii, furnizînd informaţii preţioase asupra înfiinţării şcolilor de toate gradele, a unor spitale şi asociaţii.

Concluzii deosebit de importante se pot trage din cercetarea matricelor de sigilii săteşti. Acestea demonstrează, alături de imprimările sigilare păstrate pe documente, existenţa sigiliilor săteşti anterior introducerii lor oficiale [31] prin Regulamentul organic în 1831 în Ţara Românească şi 1832 în Moldova. De obicei stema localităţii respective existentă anterior, constituie elementul de bază al stemei şi după 1831 [32].

Dintre matricele săteşti existente în perioada anterioară introducerii Regulamentului organic menţionez pe cea cu nr. 1784 a cărei legendă indică „Pecetea Prăjeştilor 1824" de formă ovală, în cîmp în partea superioară o acvilă cruciată cu aripile deschise, în partea inferioară un ornament floral.

Matricele sigilare evidenţiază principalele evenimente istorice ale secolului trecut : revoluţia de la 1848, unirea principatelor sau reformele

Fig. 10. Sigiliul Prăjeştilor din judeţul Prahova.

administrative şi judecătoreşti ce s-au înfăptuit etc. Rapiditatea cu care s-au introdus stemele unite ca şi denumirea de Principatele Unite sau România în matricele instituţiilor, este o dovadă a entuziasmului şi bucuriei cu care masele au întîmpinat acest eveniment.

[31] Ibidem, colecţia Administrative vechi, dosar nr. 386/1839, vol. I, f. 88.

[32] Vezi matriţele sigilare aparţinînd judeţului Teleorman şi amprenta sigilară existentă în dosarul nr. 386/1829, vol. I, p. 348, colecţie Administrative vechi.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

De altfel, în deceniul al şaselea al secolului al XIX-lea cînd lupta pentru unirea celor două ţări se intensifică, se reia folosirea stemei unite de către instituţii. În 1854 Controlul vămilor şi al vitelor dependent de Vistieria Ţării Româneşti foloseşte o stemă, avînd un cîmp un scut despicat, în cartierul întîi pe roşu capul de bour cu stea între coarne, în cartierul al doilea pe albastru acvila cruciată încoronată [33], deci stema Moldovei şi a Ţării Româneşti.

Matricele sigilare existente în colecţie, oglindă a epocii în care au fost confecţionate în ceea ce priveşte costumele, vocabularul şi idealurile, contribuie la dezvoltarea disciplinelor auxiliare ale istoriei, ajutînd la datarea documentelor nedatate, redau evoluţia scrierii chirilice româneşti şi introducerea alfabetului latin care în legenda sigiliilor cîştigă teren mai uşor, pot facilita determinarea apartanenţei la fonduri a documentelor— oferă diplomaticii surse de cercetare, sigiliul fiind unul din principalele elemente de validare a actelor.

Pentru sigilografie colecţia de matrice a Direcţiei generale a Arhivelor Statului constituie o bază documentară de necontestat care aşteaptă un studiu mai aprofundat în urma căruia să fie scoasă la lumină adevărata sa valoare.

[33] Arh. St. Buc., fond Vistieria Ţării Româneşti, dosar nr. 962/1853, f. 119.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

SIGILIILE CANCELARIEI DOMNEȘTI A MOLDOVEI ÎNTRE ANII 1711—1821

GABRIELA RADULESCU

Marea grupă a izvoarelor istorice scrise cuprinde și sigiliile a căror valoare documentară pentru studierea științifică a istoriei nu le poate fi contestată de nimeni.

Punerea sigiliului a fost un drept general răspîndit și unanim recunoscut, căci sigiliul a reprezentat totdeauna dovada aprobării sau participării la emiterea actului a celui a cărui imagine, emblemă sau nume erau reprezentate pe el.

Sigilarea a constituit mijlocul cel mai răspîndit de autentificare a actelor, deoarece sigiliul ca simbol al voinței posesorului său exprima clar, chiar și pentru neștiutorii de carte, adeziunea acestuia la acțiunea înscrisă sau mărturia cu privire la aceasta, precum și mijlocul de păstrare a corespondenței.

Una din instituțiile feudale de la care au emanat acte de o deosebită importanță, prin conținutul cărora se poate explica o multitudine de fenomene aparținînd acestei orînduiri sociale, a fost domnia. Actele, în număr destul de mare, consemnau hotărîrile domnului, reprezentantul clasei stăpînitoare în numele și în folosul căruia își exercita puterea. Ele erau scrise după anumite formulare și reguli fixate în strînsă legătură cu realitățile epocii, în așa numita cancelarie domnească, și erau prevăzute spre întărire cu sigiliul domnesc, simbolul celui ce se afla în vîrful piramidei feudale.

Sigiliul domnesc a suferit de-a lungul veacurilor modificări importante în modul de prezentare datorate pe de o parte evoluției societății românești însăși, pe de altă parte, influențelor venite din afară.

În lucrarea de față ne-am propus să facem într-un mod cît mai exact, în măsura în care acest lucru ne-a fost posibil, repertorizarea sigiliilor cancelariei domnești a Moldovei între anii 1711 — 1821, extrăgînd concluziile ce se desprind atît în ce privește modelul sigilar, cît și semnificația lor.

Trebuie arătat că de la început tipul sigilar al domniei a fost cel heraldic, reprezentat printr-un cap de bour, cu stea între coarne, avînd de o parte și de alta soarele și luna. N-ar fi exclus ca acesta să fie reprezentat tocmai herbul heraldic al întemeietorului, apoi, prin păstrarea domniei vreme de mai multe secole în aceeași familie, „capul de bour"

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

să devină simbolul puterii domneşti, şi prin urmare să fie acceptat de domni indiferent din ce familie proveneau. [1]

Secolul al XVIII-lea şi începutul celui următor aduce cu sine o variaţie bogată a modelului sigilar ce are loc atît prin felul reprezentării figurilor heraldice întîlnite anterior şi dispunerea acestora în cîmpul sigilar, care era la libera alegere a domnului, cît şi prin apariţia unor elemente heraldice cu totul noi (panopli de arme, lei ca suporţi, scuturi colorate, etc.) semnalate mai ales din a II-a jumătate a secolului al XVIII-lea.

Iată cîteva elemente care susţin şi confirmă afirmaţiile de mai sus :

— în unele sigilii „capul de bour" este reprezentat mai grosolan, în altele mult stilizat, cu coarnele recurbate în afară sau înăuntru, mai apropiate sau foarte depărtate, cu stea cu 6 raze între ele deşi se întîlneşte şi steaua cu 5 raze (sigiliul rotund al lui Alexandru Mavrocordat) şi cea cu 8 raze (la Alexandru Ipsilanti), după cum poate să şi lipsească.

— soarele şi luna sînt reprezentate astfel : soarele cu raze, excepţie făcînd în sigiliul rotund de la Ioan Mavrocordat unde apare sub forma unei globule centrale înconjurată de petale lună nouă întoarsă sau conturnată, însoţind fie "capul de bour", fie "acvila cruciată", în sigiliile care folosesc stema ambelor ţări româneşti, sau soarele "capul de bour" şi luna "acvila cruciată", ca în sigiliul rotund a lui Matei Ghica ; uneori aceste elemente heraldice lipsesc ; în ce priveşte aşezarea lor, ele pot fi în scut, sus sau jos sau în cîmpul sigilar sus.

— „capul de bour" este introdus în scut a cărui formă variază, întîlnindu-se scutul baroc, cel în forma renaşterii, scut nou francez, scutul fantezist (ce nu ţine seama de nici o regulă heraldică), etc. ; sau este aşezat direct în cîmpul sigilar.

— coroana care timbrează scutul sau surmontează „capul de bour" se prezintă sub 2 forme : închisă purtînd globul cruciger, sau deschisă, cu 3,5 sau 9 fleuroane, avînd cîte o dată de o parte şi de alta cîte o stea prinsă de ea (sigiliul lui Mihail Gr. Suţu), uneori scutul este timbrat de un coif (sigiliul rotund al lui Nicolae Al. Mavrocordat), coroana trecînd deasupra coifului.

— buzduganul şi spada, care de la o dată apropiată de jumătatea secolului va fi înlocuită de un iatagan, flanchează uneori coroana, alteori formează elementele pe care este aşezat scutul.

— Linia aceasta trebuie să fi urmat-o şi Ţara Românească, căci „acvila cruciată', în sigiliile în care apare, are reprezentări variate, depărtîndu-se cîteodată aşa de mult de modelul iniţial, încît s-ar putea crede că este vorba de o altă pasăre (sigiliul lui Grigore Ghica şi cel al lui Alexandru Mavrocordat — Firaris).

Variaţia modelului sigilar se întîlneşte nu numai de la domn la domn, ci chiar la acelaşi domn, fără să fi fost precizat un model pentru sigiliul mare, unul pentru cel mijlociu şi altul pentru cel mic.

Trecînd la elementele heraldice noi, cred că putem face o legătură între apariţia lor în reprezentările sigilografice şi apariţia terminologiei dregătoriilor cu nume turcesc în cancelaria domnească.

Astfel apar pentru prima oară leii ca suporţi, reprezentaţi fie dintr-o parte, cu limba scoasă, şi capul întors spre marginea sigiliului (la Grigore

[1] M. Berza, *Stema Moldovei în timpul lui Ştefan cel Mare*, în „Studii şi cercetări de istoria artei", vol. II, Bucureşti, 1955, p. 87.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Callimachi), fie din faţă, avînd o coamă bogată (sigiliul de la Mihail Gr. Suţu); în ambele cazuri ei sprijină scutul cu labele. O altă reprezentare heraldică a lor se întîlneşte în sigiliul octogonal al lui Grigore ai III-lea Ghica, din cea de a II-a domnie a sa, unde leii se sprijină pe panoplиile de arme, iar capul îl au întors spre scut.

Tot acum apare şi pavilionul, mai întîi fără hermină, la Alexandru Mavrocordat — Delibei apoi cu hermină, la acelaşi domn, la Scarlat Alex. Callimachi şi Mihail Gr. Suţu, apar panoplиile de arme (steaguri desfăşurate, tobe, săgeţi, ţevi de turnuri, trompete etc.) în sigiliille lui Grigore al III-lea Ghica, Alexandru Mavrocordat, Scarlat Alex. Callimachi, globul cruciger care de multe ori timbrează scutul, trecînd coroana în cimier.

Pe aceeaşi linie inovatoare se situează şi reprezentarea culorii scutului : aur şi roşu la Constantin Al. Ipsilanti, aur la Alexandru N. Suţu, ca şi introducerea în stema ţării a blazonului familiei din care făcea parte domnul (pasărea Phőnix din sigiliul lui Scarlat Al. Callimachi).

Începutul sec. al XIX-lea aduce cu sine surpriza apariţiei unui sigiliu de la Mihail Gr. Suţu care are în interiorul cîmpului sigilar 16 medalioane cu stemele judeţelor, steme care desigur fac aluzie la bogăţiile specifice fiecărui judeţ (judeţul Neamţ — o capră neagră, judeţul Suceava — trei brazi unul lîngă altul, etc.) Dar ceea ce atrage atenţia în mod deosebit, devenind aproape o tradiţie, este folosirea repetată de unii domni a sigiliilor cu stema unită, adică reprezentarea alături de „capul de bour" a „acvilei cruciate". Acest fenomen se întîlneşte nu numai la domnii care s-au perindat şi pe tronul Ţării Româneşti, ci şi la cei care au domnit numai în Moldova, ca Alexandru C. Mavrocordat şi Alexandru I. Mavrocordat, nefiind deci în primul rînd o exprimare grafică a faptului amintit.

Folosirea stemei unite are o semnificaţie mult mai largă, constituind o armă de luptă pentru cele 2 ţări, române care ştiau că în această perioadă cînd goana după anexiuni a imperiilor vecine crescuse, se impunea cu necesitate ca ele să fie alături pentru a-şi putea păstra autonomia; folosirea repetată a stemei unite a contribuit totodată la formarea ideii de unire[2] a celor care „dintr-un izvor au izvorît şi cură".

De obicei în tipul sigilar de acest fel se întîlneşte în dextra stema Moldovei în senestra cea a Ţării Româneşti; de la această regulă se abate numai Alex. Moruzi care inversează aşezarea stemelor, punînd în dextra „acvila cruciată", în sigiliul rotund ce poartă anul 1802", cînd îşi începe a doua domnie în Moldova, căci în sigiliul octogonal care poartă anul 1793, făcut deci cînd stăpînea în Ţara Românească, dar folosit şi în Moldova în dextra se află „capul de bour".

Aşezarea stemelor celor 2 ţări nu face nici o aluzie la importanţa lor, dacă ţinem seama că situaţia economică a Ţării Româneşti era mult superioară şi deci stema ei s-ar fi cuvenit aşezată totdeauna în dextra, ci numai la faptul că atunci cînd sigiliile au fost făcute domnii respectivi stăpîneau Moldova.

Alături de cîmpul sigilar, legenda ocupă un loc tot atît de important, ajutînd la datarea actului la care sigiliul aderă sau la verificarea datei lui, precum şi în studiile de genealogie.

---

[2] A. Sacerdoţeanu, *Sigiliul domnesc şi stema ţării, Conceptul de unitate a poporului român pe care îl reflectă şi rolul avut în formarea ideii de unire,* în „Revista Arhivelor", XI (1968), nr. 2, p. 11—68.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

În ceea ce priveşte intervalul de timp cuprins între 1711—1821, legenda este aşezată în exergă, între 2 cercuri continui, perlate sau şnurate sau chiar între 4 cercuri, 2 în interior, 2 în exterior.

Această situaţie se întîlneşte la toate sigiliile rotunde, dar apare şi la sigiliul oval mare de la Alexandru Ipsilanti, singurul de acest fel, precum şi la două sigilii octogonale, unul de la Dimitrie Cantemir şi altul de la Mihail Racoviţă. De obicei sigiliile ovale şi cele octogonale, din lipsă de spaţiu, poartă chiar în cîmpul sigilar iniţialele domnului şi titlului său, precum şi anul în care sigiliul a fost făcut.

Legenda cuprinde invocaţia simbolică, particula ıw sau ннн, numele, uneori complet, alteori nu, filiaţia, titlul şi anul în care a fost făcut sigiliul, cînd acesta nu se află în cîmpul sigilar.

O reapariţie interesantă este menţiunea cuvintelor „pecetea voevodului", în limba slavă, în legenda sigiliului de la Mihail Racoviţă.

Legenda este scrisă uneori în limba slavă, dar de cele mai multe ori în limba română, cu alfabet chirilic, anul cu cifre arabe, excepţie făcînd în sigiliul rotund de la Nicolae Mavrocordat, şi-n cel oval de la Alexandru I. Callimachi, unde apare scris în cifre chirilice.

La majoritatea sigiliilor anul indică şi începutul domniei cînd se făceau şi sigiliile, la altele arată numai data la care acestea se făceau, putînd fi chiar înainte cu cîţiva ani de domnie, atunci cînd se aştepta ocuparea scaunului ţării de către domnul respectiv, dar cînd un adversar ce oferise mai mult îi lua înainte (sigiliul lui Dimitrie Cantemir).

Spre sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul celui de al XIX-lea cuvintele din legendă sînt despărţite între ele prin 2 puncte (:) sau 1 punct(.)

Tot datorită spaţiului limitat oferit de marginea sigiliilor cuvintele din legendă sînt prescurtate fie prin siglă, fie prin trunchiere sau ligatură.

Pentru uşurarea tipăriturii lor, am socotit necesar să dăm legendele dezlegate.

Nu putem trece cu vederea peste unele greşeli strecurate în cuvinte din cauza neatenţiei gravorului. Astfel :

— în legenda sigiliului rotund de la Scarlat Al. Callimachi în loc de ннѡнѫ se întîlneşte ннѡнѕ (deci н în loc de и), iar în loc de дѧмнєзьѕ — дѧмнгзь (deci гзь în loc de єзьѕ), litera т în loc de ц în prescurtarea numelui Suţu, în sigiliul oval de la Mihail C. Suţu.

De la Dimitrie Cantemir, Nicolae Mavrocordat şi Grigore al II-lea Ghica ne-au rămas sigilii în limba latină.

Credem că tot de o greşală este vorba şi acum, cînd întîlnim litera C — probabil în locul literei P, iniţiala cuvîntului princeps (vezi sigiliul octogonal al lui Nicolae Al. Mavrocordat).

Este de semnalat şi apariţia literelor greceşti (inscripţiile judeţelor) în sigiliul rotund de la Gr. Suţu şi semnul ϭ în prescurtarea numelui Constantin, ca în sigiliul oval al lui Constantin Al. Ipsilanti.

Este cunoscut faptul că felul sigiliului ce întărea un act era în funcţie de importanţa conţinutului actului respectiv. Şi în perioada studiată hrisoavele sînt întărite cu sigiliul mare, dar adeseori este folosit un singur fel de sigiliu, neţinîndu-se seama de importanţa actului.

În majoritatea cazurilor sigiliile sînt aplicate, fie în chinovar, fie în tuş roşu sau în ceară roşie cînd e vorba de scrisori domneşti. Sigiliile timbrate apar destul de rar, iar cele atîrnate mai rar. N-am întîlnit decît un

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

sigiliu atîrnat, de la Alexandru Moruzi, cu nimic deosebit în reprezentarea lui, de cel aplicat.

În ceea ce priveşte modul de lucru, după cum se va vedea, am prezentat sigiliile aparţinînd fiecărui domn în succesiunea lor la tronul Moldovei, nu însă şi pe domnii, atunci cînd au domnit de mai multe ori, considerînd că această lipsă va fi compensată prin modul de prezentare a sigiliilor ce aparţin aceleiaşi persoane (sigiliul mare, cînd acesta există, apoi celelalte în ordinea lor cronologică). Menţionăm că pentru perioada 1711—1821, am găsit destul de multe sigilii, unele conservate mai bine altele mai puţin bine, cu excepţia lui Alexandru Hangerli de la care nu am găsit niciun sigiliu.

În încheiere se poate spune ceea ce se adevereşte pentru orice latură a societăţii, anume că nimic nu este primit din afară decît dacă în societatea respectivă sînt condiţii prielnice. În cazul nostru, elementele heraldice noi şi-au găsit loc în sigiliul domnesc numai pentru că tehnica meşterilor gravori ajunsese la acel stadiu de dezvoltare care îi făcea capabili să poată grava şi aceste elemente mai complicate. Pe de altă parte folosirea în mod intenţionat a sigiliilor cu stema unită şi-a adus contribuţia la făurirea ideii de unitate politică , tocmai cînd premizele apariţiei unui strat naţional unitar se conturau la orizont.

I. *Dimitrie Cantemir* (1710 decembrie 23 — 1711 iulie 11)

1. Sigiliu rotund (diametrul= 59 mm) avînd în cîmpul sigilar scut oval închis în cap prin 2 arcuri de cerc aşezate convex, purtînd în centru capul de bour cu coarnele curbate înăuntru, în dextra şi senestra botului soarele şi luna nouă întoarsă, surmontat de o coroană cu glob cruciger.

Scutul timbrat de o coroană închisă avînd de-asupra glob cruciger, are un cadru marginal.

În exerga între 2 cercuri liniare — legenda : Дмитріе Кандемир воевод бжію матію гръ земли молдавскои (Dimitrie Cantemir voevod cu mila lui D-zeu domn al ţării Moldovei). (fig. 1).

2. Sigiliul octogonal (17 × 15 mm) avînd în cîmpul sigilar capul de bour cu coarnele curbate în interior surmontat de o coroană cu glob cruciger, flancată în dextra şi senestra de soare şi luna nouă întoarsă, capul de bour este flancat la rîndul lui de buzdugan şi spadă, sub el fiind anul 1693.

Ioan Demetrius Cantemir Wda Pr Mol

În exergă între 2 linii continui legenda :

(Ioan Dimitrie Cantemir, voevod, principele Moldovei). (fig. 2).

3. Sigiliul octogonal (25 × 15 mm) avînd în cîmpul sigilar scut oval cu capul de bour cu coarnele curbate înăuntru, fiind flancat la dextra şi senestra de un buzdugan şi o spadă.

Scutul este timbrat de o coroană închisă avînd deasupra globul cruciger flancat de cordon marginal. Pe marginea cîmpului sigilar se află legenda a cărei invocaţie simbolică este format din crucea globului cruciger :

Io[an Demetrius Cantemir Wda] Pr Mol (fig. 3).

II. *Nicolae Al. Mavrocordat* (1711 seprembrie 26—1715 decembrie 25).

1. Sigiliul rotund (diametrul =50 mm) avînd în cîmpul sigilar scut baroc cu capul de bour cu vîrfurile coarnelor recurbate în afară şi între ele o stea cu 6 raze, surmontat de o coroană deschisă cu 5 fleuroane, iar în dextra şi senestra botului luna nouă conturnată şi soarele.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Scutul este timbrat de un coif avînd cimier o coroană deschisă cu 9 fleuroane.

Dintr-o parte şi alta a coifului pornesc în jos vrejuri cu frunze şi flori care înconjoară scutul.

În exergă între un cerc interior liniar şi altul exterior perlat-legenda: † Iw Никола Ѧлеѯандрѫ воєвод вжію мл҃тію гдь земли молдавскон: зсн҃: (Io Nicolae Alexandru voevod cu mila lui D-zeu domn al ţării Moldovei: 7218 :). (fig. 4).

2. Sigiliul octogonal (17 × 15 mm) avînd în cîmpul sigilar mărginit spre exterior de o linie perlată, scut baroc cu capul de bour cu coarnele curbate în interior, în dextra şi senestra botului soarele şi luna nouă întoarsă.

Scutul este timbrat de o coroană închisă avînd deasupra glob cruciger iar în cîmpul sigilar iniţialele domnului şi anume: I — N/M—W /C (sic!)—M/1709/. (fig. 5).

3. Sigiliu octogonal (19 × 22 mm) avînd în cîmpul sigilar mărginit de trei linii continui, scut baroc cu capul de bour cu coarnele curbate în interior, în dextra şi senestra soarele şi luna nouă întoarsă.

Scutul este timbrat de o coroană închisă avînd deasupra glub cruciger; iniţialele domnului şi anul:

I—N/A—M/B—M /1710/ (fig. 6).

III. *Mihail Racoviţă* (1715 decembrie 25— 1726 septembrie 25).

1. Sigiliul rotund (diametrul =46 mm avînd în cîmpul sigilar scut în stilul renaşterii cu capul de bour cu vîrful coarnelor recurbate în interior şi stea cu 6 raze între ele.

Scutul este timbrat de o coroană deschisă cu 5 fleuroane, ce despate anul 1703.

De o parte şi de alta a coroanei pornesc în jos vrejuri cu frunze.

În exergă între două cercuri simple perlate — legenda: нwи мих҃аиль рако҃вниц х воєвwд вжію мл҃тію гдь земолдавіє пчте ввод (Noi Mihail Racoviţă, voevod cu mila lui D-zeu, domn al ţării Moldovei, pecetea voevodului). (fig. 7).

2. Sigiliu rotund (diametrul =46 mm) avînd în cîmpul sigilar scut german cu capul de bour cu vîrful coarnelor recurbate în afară şi stea cu 6 raze între ele, surmontate de o coroană deschisă cu 3 fleuroane, în dextra şi senestra botului soarele şi luna.

Scutul este timbrat de o coroană deschisă avînd 9 fleuroane; de o parte şi de alta 17—03.

Dintre scut şi coroană pornesc vrejuri cu frunze şi flori.

În exergă între două cercuri perlate cu funii răsucite legenda: †Нwи мих҃аиль рако҃вниц х воєвwд вжію мл҃тію гдь зе молдавіє пчте ввод (Noi Mihail Racoviţă voevod cu mila lui D-zeu domn al ţării Moldovei, pecetea voevodului). (fig. 8).

3. Sigiliu octogonal (22 × 22 mm). avînd în cîmpul sigilar capul de bour cu coarnele curbate înăuntru, pe care se sprijină o coroană deschisă cu 3 fleuroane, flancată la destra şi senestra de soare şi luna nouă întoarsă; de o parte şi alta a botului 17—03.

In exergă între 2 linii continui — legenda:

† Iw М҃Х҃л Рак ввд Б̄ М̄ Г̄ З̄ М (fig. 9).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

4. Sigiliul octogonal (16 × 13 mm) avînd în cîmpul sigilar capul de bour cu coarnele curbate înăuntru pe care se sprijină o coroană deschisă cu 5 fleuroane, iar la dextra şi senestra botului luna nouă conturată şi soarele.

În exergă despărţită de o linie ce formează un exagon legenda:

× ІѠ ΜΧΙЙ. Р ВѢ Б ΜΖΜ × (fig. 10).

IV. *Grigore II Ghica* 1726 septembrie 26 — 1733 aprilie
1735 noiembrie 16 — 1739 septembrie 3
1739 octombrie — 1741 septembrie 13

1. Sigiliul rotund (diametrul = 46 mm) avînd în cîmpul sigilar scut baroc cu capul de bour cu coarnele curbate înăuntru şi stea cu 6 raze între ele; în dextra botului soarele şi spada, în senestra luna nouă întoarsă şi buzduganul.

În exergă între un cerc interior perlat şi altul exterior liniar — legenda: † Іѡ Григорие Гика ввод бжію млостию гпдрь земли молдавскон (Io Grigore Ghica voevod cu mila lui D-zeu domn al ţării Moldovei) (fig. 11).

2. Sigiliu octogonal (20 × 18 mm) avînd în cîmpul sigilar mărginit de un chenar scut oval cu capul de bour cu vîrful coarnelor recurbate în interior, iar în dextra şi senestra botului soarele şi luna nouă întoarsă.

Scutul este timbrat de o coroană închisă avînd deasupra glob cruciger.

Lambrechinuri.

Iniţialele domnului şi anul:

І—Г/Г — W / C (sic!) — M/1726/ (fig. 12).

2. Sigiliu octogonal (18 × 16 mm) avînd în cîmpul sigilar mărginit de o linie simplă, în dextra capul de bour cu vîrful coarnelor recurbate în afară şi stea cu 6 raze între ele, în senestra acvila cruciată, deasupra o coroană deschisă cu 5 fleuroane, cel din mijloc fiind prelungit cu o cruce.

În jurul stemelor se află o ghirlandă din 2 ramuri stilizate ce se unesc printr-un nod în partea de jos a cîmpului sigilar.

Iniţialele domnului şi anul:

Іѡ — Г/Г — B/ K — B/1733/ (fig. 13).

4. Sigiliu rotund (diametrul =47 mm) avînd în cîmpul sigilar în dextra capul de bour cu stea cu 6 raze între coarnele curbate în interior, deasupra lui fiind un buzdugan, în senestra acvila cruciată avînd deasupra un iatagan— deasupra ambelor steme o coroană deschisă cu 5 fleuroane; totul înconjurat de ghirlande de vrejuri. În exergă între două cercuri liniare în interior şi un cerc liniar în exterior legenda † нwн григорiе гика воєвода бжію матію гспда земли молдоскон (Noi Grigore Ghica voevod cu mila lui D-zeu domn al ţării Moldovei). (fig. 14).

V. *Constantin N. Mavrocordat* 1733 aprilie—1735 noembrie 16
1741 septembrie —1743 iulie 20
1748 aprilie—1749 august 20
1769 iunie 18—decembrie 4

1. Sigiliu rotund (diametrul = 51 mm) avînd în cîmpul sigilar 2 scuturi tergă, medalioane alăturate, în cel din dextra fiind capul de bour,

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

cu stea cu 6 raze între coarnele ale căror vîrfuri sînt recurbate în exterior, în cel din senestra — acvila cruciată; deasupra ambelor steme o coroană deschisă cu 3 fleuroane, iar jos anul 1733.

În exergă între două cercuri liniare legenda: † ИѠИ КОСТѦНТИН НИКОЛѦЄ ВОЄВОД БЖІЮ МЛСТЮ ГПРЬ ЗЄМЛИ МОЛДѦВИЄ (Noi Constantin Nicolae voevod cu mila lui D-zeu domn al ţării Moldovei). (fig. 15).

2. Sigiliu octogonal (22×20 mm) avînd în cîmpul sigilar mărginit de un chenar dantelat, scut oval, în dextra capul de bour cu vîrful coarnelor recurbate în afară şi stea cu 6 raze între ele, în senestra acvila cruciată.

Scutul este timbrat de o coroană închisă, avînd deasupra glob cruciger; lambrechimuri.

Iniţialele domnului şi anul:

Iw — K/N — <M> / 1733. (fig. 16).

VI. *Ioan Mavrocordat* (1743 iulie 20—1747 mai)

1. Sigiliu rotund (diametrul =59 mm) avînd în cîmpul sigilar, pornind de jos în sus, capul de bour cu coarnele curbate în interior şi stea cu 6 raze între ele, deasupra lui încrucişîndu-se o spadă şi un buzdugan ale căror vîrfuri flanchează globul cruciger şi coroana deschisă cu 5 fleuroane ce se află deasupra acesteia; în dextra luna nouă conturnată, în senestra soarele; de sub ele pornesc vrejuri cu frunze.

În exergă între două cercuri liniare — legenda: † Iw IѠѦИ НИКѠЛѦЄ ВЄѠДѦ КѪ МИЛѦ ЛѪИ ДМНЄЗЄѪ ДМНЬ ЦЬРЬИ МОЛДОВЄИ 1743 (fig. 17).

2. Sigiliu octogonal (19 × 18 mm) avînd în cîmpul sigilar mărginit de un chenar scut rotund cu capul de bour cu coarnele curbate înăuntru, sub care se încrucişează o spadă şi un buzdugan pornind spre dextra şi senestra.

Scutul timbrat de o coroană închisă avînd deasupra glob cruciger este aşezat pe o cunună formată din 2 ramuri stilizate; în dextra luna nouă conturnată, în senestra soarele.

Iniţialele domnului şi anul:

Iw — Iw/H — K/B — B/1743/. (fig. 18).

3. Sigiliu octogonal (36 × 32 mm) avînd în cîmpul sigilar mărginit de două linii, cea din interior fiind dantelată, scut oval cu capul de bour cu vîrful coarnelor recurbate în afară, flancate în dextra de soare, în senestra de luna nouă conturnată.

Scutul timbrat de o coroană închisă avînd deasupra glob cruciger, are un cordon marginal.

Iniţialele domnului şi anul:

I—w/I—w/H — K/B — B/ 17—43 (fig. 19).

VII. *Constantin Racoviţă* 1749 august 20—1753 iunie 22
1756 februarie 8—1757 martie

1. Sigiliu rotund (diametrul= 51 mm) avînd în cîmpul sigilar scut oval, în dextra capul de bour cu stea cu 6 raze între coarnele cu vîrfurile curbate în interior, deasupra soarele, în senestra acvila cruciată, aşezată pe un vîrf de munte, deasupra luna nouă, întoarsă.

Scutul este timbrat de o coroană deschisă cu 5 fleuroane flancată în dextra şi senestra de un buzdugan şi o spadă: lambrechinuri.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

În exergă între două cercuri în interior, primul fiind perlat, şi două în exterior, ultimul dantelat, se află legenda :

† IW КОНСТАНДИН МХ : ЏХ : РХ : ВВОД : БЖІЮ МТНЮ ГПДРЬ ЗЕМЛѢ МОЛДАВСКОН 1756

(Noi Constantin Mihail Gehan Racoviţă voevod, cu mila lui D-zeu domn al ţării Moldovei). (fig. 20).

2. Sigiliu octogonal (20 × 18 mm) avînd în cîmpul sigilar scut rotund cu capul de bour cu stea între coarnele curbate înăuntru, în dextra şi senestra botului soarele şi luna nouă întoarsă.

Scutul timbrat de o coroană deschisă cu 5 fleuroane este aşezat pe un iatagan şi un buzdugan, iar de o parte şi de alta legate de el, cîte o stea.

Iniţialele domnului şi anul :

Iw — Kw/MP — B/17— 49/ (fig. 21).

3. Sigiliu octogonal (25 × 23 mm), avînd în cîmpul sigilar mărginit de un chenar capul de bour cu stea cu 6 raze între coarnele cu vîrfurile recurbate puţin în afară ; deasupra lui, tăind puţin coarnele, se încrucişează din senestra spre dextra un buzdugan cu un iatagan, din dextra spre senestra, flancînd o coroană deschisă cu 5 fleuroane de la care pornesc în jos ramuri cu frunze.

Iniţialele domnului şi anul :

Iw — K/M — ѱ / P — B / 17—50) (fig. 22).

4. Sigiliu octogonal (25 × 24 mm) avînd în cîmpul sigilar mărginit de un chenar scut oval— în dextra capul de bour cu coarnele curbate în interior, deasupra fiind soarele, în senestra acvila cruciată, deasupra luna nouă întoarsă. Scutul timbrat de o coroană deschisă cu 5 fleuroane flancată la dextra şi senextra de buzdugan şi iatagan ale căror mînere intră în scut, are un cordon marginal.

Iniţialele domnului şi anul :

Hwн — Kw / MX — ЏIX /PK — BB/17— 53/ (fig. 23).

VIII. *Scarlat Ghica* (1757 februarie— 1758 august)

1. Sigiliu octogonal (24 × 20 mm) avînd în cîmpul sigilar mărginit de un chenar scut fantezist cu capul de bour cu stea cu 6 raze între coarnele ale căror vîrfuri sînt recurbate în afară.

Scutul este timbrat de o coroană închisă avînd deasupra glob cruciger, flancată în dextra şi senestra de un buzdugan şi un iatagan ale căror mînere pătrund în scut ; lambrechinuri :

Iniţialele domnului şi anul :

I— CK / Г — BB / 17—57/. (fig. 24).

IX. *Matei Ghica* (1753 iunie 22—1756 februarie 8).

1. Sigiliu rotund (diametrul =50 mm), avînd în cîmpul sigilar scut baroc despicat : în dextra capul de bour cu vîrful coarnelor recurbate în afară, deasupra avînd o stea cu 6 raze, iar în dreapta luna nouă conturnată, în senestra acvila cruciată, în stînga soarele.

Scutul este timbrat de o coroană închisă cu glob crucifer deasupra şi flancat de buzdugan şi iatagan ; lambrechinuri.

În exergă între 2 cercuri în interior, primul şnurat şi al doilea liniar şi două cercuri în exterior, primul liniar şi al doilea perlat — legenda :

† IW МАТѢЙ ГНКА ВОЕВОД : БЖІЕЮ МАТНЮ ГПДРЬ ЗЕМЛИ МОЛДАВСКОН : 1753

(Io Matei Ghica voevod cu mila lui D-zeu domn al ţării Moldovei ; (fig. 25).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

2. Sigiliu octogonal (28 × 26 mm) avînd în cîmpul sigilar mărginit de un chenar dantelat, scut baroc despicat, în dextra fiind capul de bour cu vîrfurile coarnelor recurbate în afară şi stea cu 6 raze între ele, în senestra acvila cruciată, aşezată pe un vîrf de munte.

Scutul este timbrat de o coroană închisă purtînd deasupra glob cruciger ; lambrechinuri.

Iniţialele domnului şi anul :

Iw — MT / Γ — B / 1753/ (fig. 26).

X. *Ioan Th. Callimachi* —(1758 august —1761 mai).

1. Sigiliu octogonal (30 × 28 mm) avînd în cîmpul sigilar mărginit de un chenar liniar, capul de bour cu stea cu 6 raze între coarnele cu vîrfurile recurbate în afară, surmontat de o coroană deschisă cu 5 fleuroane, flancată în dextra şi senestra de un buzdugan şi un iatagan.

Capul de bour este mărginit de vrejuri cu flori.

Iniţialele domnului şi anul :

Iw — Iw/θ—A / B— B / 1759/ (fig. 27).

XI. *Grigore I. Callimachi* 1761 mai— 1764 martie 18
1767 ianuarie 23—1769 iunie 13

1. Sigiliu oval (32 × 29 mm) avînd în cîmpul sigilar mărginit de un chenar liniar, scut oval, cu capul de bour cu coarnele curbate în interior şi stea cu 6 raze între ele.

Scutul timbrat de o coroană deschisă cu 5 fleuroane flancată în dextra şi senestra de un iatagan şi un buzdugan, are ca suporţi doi lei conturnaţi, cu coada pe spate. Jos se află cîteva vrejuri cu frunze.

Iniţialele domnului şi anul :

Iw — Γ P / Iw — 1761—BB/ (fig. 28).

2. Sigiliu oval (32 × 29 mm) avînd în cîmpul sigilar mărginit de un chenar liniar, scut oval cu capul de bour cu coarnele curbate înăuntru şi stea cu 6 raze între ele.

Scutul timbrat de o coroană deschisă în 5 fleuroane, flancată în dextra şi senestra de un iatagan şi un buzdugan are ca suporţi doi lei conturnaţi, cu coada pe spate, aşezaţi pe o terasă; jos anul 1761 înconjurat de frunze stilizate.

Iniţialele domnului :

Iw — ΓP /Iw — BB/ (fig. 29).

XII. *Grigore III Ghica* 1764 martie 18— 1767 ianuarie 23
1774 septembrie 28—1778
octombrie 1.

1. Sigiliu octogonal (19 × 18 mm) avînd în cîmpul sigilar mărginit de un chenar liniar, scut oval cu capul de bour cu vîrful coarnelor drepte şi cu stea cu 6 raze între ele, în dextra şi senestra botului soarele şi luna nouă întoarsă.

Scutul timbrat de o coroană închisă avînd deasupra glob cruciger, este aşezat pe nişte ramuri stilizate.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Iniţialele domnului şi anul :

I — Г / A — Г / B — B/1764/ (fig. 30).

2. Sigiliu octogonal (21 × 20 mm) avînd în cîmpul sigilar scut piriform, cu capul de bour cu vîrful coarnelor recurbate în afară şi stea între ele.

Scutul timbrat de o coroană închisă avînd deasupra glob cruciger şi flancată la dextra şi senestra de un buzdugan şi un iatagan, are ca suporţi 2 lei reprezentaţi numai pe jumătate şi este aşezat pe o panoplie de arme compusă din 8 steaguri desfăcute, 2 tolbe cu cîte 3 săgeţi şi 2 trompete, toate unite sub o tobă care este aşezată sub scut.

Iniţialele domnului şi anul :

Г — P/A — Л Г—B K/N—B/1777. (fig. 31).

XIII. *Constantin D. Moruzi* 1777 septembrie 30—1782 mai 29.

1. Sigiliu oval (35 × 30 mm) avînd în cîmpul sigilar mărginit de un chenar perlat simplu, scut oval cu capul de bour cu vîrful coarnelor recurbate în afară.

Scutul timbrat de o coroană deschisă cu 3 fleuroane, flancată în dextra şi senestra de un iatagan şi un buzdugan, este aşezat pe o cunună formată din 2 ramuri cu frunze şi flori.

Iniţialele domnului şi anul :

Iw — K 5/ДМ —B B/ 1777 (fig. 32).

2. Sigiliul octogonal (35 × 30 mm) avînd în cîmpul sigilar mărginit de un chenar capul de bour cu coarnele mici, recurbate puţin în afară, avînd deasupra o coroană deschisă cu 3 fleuroane flancată, la dextra şi senestra de un iatagan şi un buzdugan, iar dedesubt o cunună de ramuri cu frunze.

Iniţialele domnului şi anul :

Iw — K 5/ ДМ— BB/ 17—77/ (fig. 33).

XIV. *Alexandru Mavrocordat Delibei* 1782 mai 28— 1785 ianuarie 1.

1. Sigiliu rotund (diametrul = 40 mm) avînd în cîmpul sigilar două scuturi ovale acolate, în cel din dextra fiind capul de bour cu coarnele curbate înăuntru şi stea între ele, în cel din senestra acvila cruciată aşezată pe un vîrf de munte.

Scuturile cuprinse în 2 medalioane, au deasupra un iatagan şi un buzdugan, între ele fiind o cască ale căror vîrfuri ies din pavilionul susţinut de o coroană închisă ce are deasupra glob cruciger şi pe care medalioanele sînt aşezate.

Iniţialele domnului şi anul :

Hw — AЛ/ KC— BB/17—82 (fig. 34).

2. Sigiliu oval (25 × 23 mm) la fel cu cel descris mai sus, cu deosebirea că pavilionul pare să fie căptuşit cu hermină, iar iniţialele sînt :

Iw —AЛ/KC — BB/ 17—82/ (fig. 35).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

3. Sigiliu oval (31 × 29 mm) avînd în cîmpul sigilar scut oval cu capul de bour cu vîrful coarnelor recurbate în afară şi stea între ele, iar deasupra încrucişîndu-se iataganul şi buzduganul ce ies afară din scut.

Scutul cu un cordon marginal este aşezat pe un pavilion susţinut de o coroană închisă.

Iniţialele domnului şi anul:

Iw — AA/K C — BB/1782/ (fig. 36).

XV. *Alexandru I. Mavrocordat Firaris*, 1785 ianuarie 1— 1786 decembrie 3.

1. Sigiliul rotund (diametrul = 68 mm.) avînd în cîmpul sigilar scut vechi francez scarletat, cuprinzînd în primul cartier capul de bour cu coarnele curbate în interior, în al doilea acvila cruciată, aşezată pe o terasă, în al treilea un scarabeu, iar în al patrulea pasărea Phönix ieşind dintr-un rug aprins.

Scutul este aşezat pe o acvilă cu aripile desfăcute şi al cărei cap este flancat la dextra şi senestra de un buzdugan şi un iatagan, avînd deasupra o cască peste care pluteşte o coroană închisă, cu glob cruciger deasupra.

Totul se sprijină pe o panoplie de arme formată din 6 steaguri desfăşurate, 6 trompete, 2 săgeţi, 2 ţevi de tun, 2 tobe cu beţele lor şi 2 darabane, sub care sînt alte 2 beţe şi o ghiulea.

În exergă între un cerc şnurat, în interior, şi altul liniar, în exterior, se află legenda: † алєѯандрѫ: маврокордатъ: iwанъ: воєвода: кѫ мила лѣи дмнзьѫ: домнѫшн: нгємонь атоатъ молдавиа 1785. (fig. 37).

2. Sigiliu oval (31 × 28 mm) avînd în cîmpul sigilar mărginit de un chenar şnurat scut oblong cu capul de bour cu vîrful coarnele recurbate în exterior; în rest ca sigiliul rotund descris mai sus.

Iniţialele domnului:

Aл — MP/ Iw — BB/ (fig. 38).

XVI. *Alexandru Ipsilanti* 1786 decembrie —1788 aprilie 8.

1. Sigiliu oval (66 × 56 mm) avînd în cîmpul sigilar 2 scuturi ovale acolate, cel din dextra cu capul de bour cu coarnele curbate înăuntru şi stea cu 6 raze între ele, cel din senestra-acvila cruciată, aşezată pe un vîrf de munte, avînd deasupra în dextra şi senestra luna nouă întoarsă şi soarele.

Scuturile sînt timbrate de o cască deasupra căreia se află o coroană închisă ce poartă o cruce, şi care este flancată de iatagan şi buzdugan; în dextra şi senestra luna nouă întoarsă şi soarele.

De la cască pornesc în jos vrejuri cu frunze: jos anul 1787.

În exergă între 2 cercuri liniare se află legenda: † нwн алєѯандрѫ iwанъ Нψнлантъ воєвода кѫ мила лѣи дмнєзьѫ домнѫ шн нгємонь атоатєн моддовлаѫ̈на. (fig. 39).

2. Sigiliu oval (31 × 27 mm) avînd în cîmpul sigilar mărginit de un chenar liniar 2 scuturi acolate, cel din dextra cu capul de bour cu vîrfurile coarnelor curbate în interior şi stea cu 6 raze între ele, cel din senestra cu acvila cruciată conturnată aşezată, pe un vîrf de munte.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Scutul este timbrat de o cască ce are deasupra o coroană închisă flancată la dextra şi senestra de un iatagan şi un buzdugan, iar în jos pornesc vrejuri cu frunze.

Iniţialele domnului şi anul:

Iw — A/Iw — B — B — Yψ/1787/ (fig. 40).

XVII. *Manole Giani Ruset* (1788 mai — 1789 martie).

1. Sigiliu octogonal (26 × 24 mm) cu un chenar pe margine avînd în cîmpul sigilar două scuturi ovale, în cel din dextra fiind capul de bour cu vîrful coarnelor recurbate în afară, în cel din senestra — acvila cruciată conturnată, aşezată pe un vîrf de munte.

Scuturile timbrate de o cască peste care pluteşte o coroană închisă ce poartă glob cruciger şi are în senestra şi dextra buzduganul şi iataganul sînt flancate de frunze stilizate.

Iniţialele domnului şi anul:

Iw — MN/P — B — B — C/17 — 88/ (fig 41).

XVIII. *Alexandru C. Moruzi.* 1792 martie — decembrie 30
1802 septembrie 19 — 1806 august 12

1. Sigiliu rotund (diametrul = 56 mm) avînd în cîmpul sigilar capul de bour cu vîrful coarnelor recubate în afară şi tăiate de iatagan şi buzdugan ce pornesc dintre ele, flancînd la dextra şi senestra o coroană deschisă cu 5 fleuroane; totul este mărginit de o cunună din 2 ramuri cu frunze şi flori.

În exergă între 2 cercuri liniare se află legenda: † ИW АЛЄѢАНДРѪ КОНСТАНДИН МѢРѪЗ ВОЄВОДА КѪ МИЛА ѠѢИ ДМНЗЬ ДОМНѪ А ТОАТЬ МОЛДОВИ 1792. (fig. 42).

2. Sigiliu rotund (diametrul = 59 mm) avînd în cîmpul sigilar în dextra acvila cruciată în senestra capul de bour cu vîrful coarnelor recurbate în afară, deasupra lor aflîndu-se un iatagan şi un buzdugan cu o stea cu 6 raze între ele, flancînd la dextra şi senestra o coroană deschisă cu 5 fleuroane; sub totul o cunună formată din 2 ramuri cu frunze şi flori, iar sub aceasta anul 1802.

În exergă între 2 cercuri liniare se află legenda: † ИW АЛЄѢАНДРѪ КОСТАНДИН МѢРѪЗ ВОЄВОД КѪ МИЛА ѠѢИ ДМНЗЬѪ ДОМНѪ АТОАТЬ Молдовіє. (fig. 43).

3. Sigiliul octogonal (25×23 mm) avînd în cîmpul sigilar mărginit de un chenar liniar capul de bour cu vîrful coarnelor puţin curbate în afară dintre care pornesc un iatagan şi un buzdugan, flancînd la dextra şi senestra o coroană deschisă cu 5 fleuroane; totul este mărginit de o cunună din 2 ramuri cu frunze şi flori.

Iniţialele domnului şi anul:

AЛ —K5/MZ — BB/ 1792/ (fig. 44).

4. Sigiliul octogonal (25×23 mm) avînd cîmpul sigilar mărginit de 2 chenare şnurate; este asemănător cu sigiliul rotund cu stema unită, cu deosebirea inversării locului figurilor ce reprezintă stemele celor 2 ţări

Iniţialele domnului şi anul:

Iw — K5/MZ — BB/1793/ (fig. 45).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

XIX. *Mihail C. Suţu*/1792 decembrie 30 — 1795 aprilie 25)

1. Sigiliu rotund (diametrul = 60 mm), avînd în cîmpul sigilar 2 scuturi ovale acolate prin frunze, în cel din dextra capul de bour cu vîrful coarnelor curbate înăutru şi stea cu 6 raze întru ele în cel din senestra acvila cruciată.

Scuturile timbrate de o cască avînd deasupra o coroană deschisă cu 5 fleuroane, flancată la dextra şi senestra de un iatagan şi un buzdugan sînt aşezate pe o coroană din ramuri cu frunze şi flori, dedesubtul ei fiind anul 1793.

În exergă între 2 cercuri liniare — legenda : † ꙗw мнѫнл кwнстанд'нн Сѣцю воєводд кѫ мнлл лѣи дмнѣзѣѫ домнз дтодть Молдовіе. (fig. 46).

2. Sigiliu oval (34×29 mm) avînd în cîmpul sigilar mărginit de 2 linii continui scut oval în dextra capul de bour cu vîrfurile coarnelor recurbate în afară, deasupra fiind soarele în senestra acvilă cruciat conturnată, aşezată pe un vîrf de munte, deasupra luna nouă conturnată.

Scutul timbrat de o coroana deschisă cu 5 fleuroane, flancată la dextra şi senestra de un iatagan şi un buzdugan, este aşezat pe o cunună din 2 ramuri cu frunze şi flori, sub care se găseşte o terasă trapezoidală.

Iniţialele domnului şi anul :

Iw — MX/K5 — CT/B — B/1793. (fig. 47).

XX. *Alexandru I. Callimachi* (1795 aprilie 25 — 1799 martie 7).

1. Sigiliu rotund (diametrul = 56 mm) avînd în cîmpul sigilar scut baroc cu capul de bour cu vîrful coroanelor recurbate în afară şi stea cu 6 raze între ele.

Scutul timbrat de o coroană deschisă în 5 colţuri, este aşezat pe un buzdugan şi un iatagan care flanchează la dextra şi senestra coroana, iar sub el se află o cunună din ramuri cu frunze şi flori, dedesubt fiind anul 1795.

În exergă între 2 cercuri continui se află legenda : † ꙗw ѧлєѯѧндрѫ: Іwднь: кѧлнмѧХ: вwє: вwд: кѫ мнлл: лѣи дмнєзьѣ: домнѫ: дтодть: Молдовкиа. (fig. 48).

2. Sigiliu oval (31×27 mm) avînd în cîmpul sigilar mărginit de 2 linii continui, scut baroc cu capul de bour cu vîrfurile coarnelor recurbate în afară.

Scutul timbrat de o coroană închisă avînd deasupra glob cruciger este aşezat pe un iatagan şi un buzdugan care flanchează în dextra şi senestra coroana ; lambrechinuri.

Iniţialele domnului şi anul :

Iw — AЛ/Iw — B — B — KЛ/ЛѰЧ6/ (fig. 49).

XXI. *Constantin Al. Ipsilanti* (1799 martie 9 — 1801 iunie 28).

1. Sigiliul rotund (diametrul = 60 mm) avînd în cîmpul sigilar scut oval, trunchiat, cu capul de bour cu coarnele curbate în interior şi stea cu 8 raze între ele, aşezat pe un cîmp de aur şi roşu ; scutul timbrat de o cască avînd deasupra o coroană deschisă cu 5 fleuroane, este aşezat pe un iatagan şi un buzdugan, flancînd la dextra şi senestra casca şi cororna. O cunună din 2 ramuri cu frunze şi flori mărgineşte scutul, sub ea fiind anul 1799.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

În exergă între 2 cercuri continui — legenda : † ИѠ Кѡстандин: Ѳлеѳандрѡ: Ндѱилнт: вѡевод: кѡ мила: лѡи дмнзьѣ: домнѣ:атодть Молдовй. (fig. 50).

2. Sigiliu oval (35 × 29mm) avînd în cîmpul sigilar mărginit de 2 linii continui, scut oval cu capul de bour cu coarnele curbate înăuntru.

Scutul timbrat de un glob cruciger avînd deasupra o coroană închisă ce poartă la rîndul ei glob cruciger, este aşezat pe o cunună din 2 ramuri cu frunze ce mărgineşte şi globul cruciger ; sub aceasta anul 1799.

Sus în dextra şi senestra flancînd coroana iataganul şi soarele — buzduganul şi luna nouă întoarsă.

Iniţialele domnului şi anul :

Iw — K5/AA — YΨ/B — B/1799/. (fig. 51).

XXII. *Alexandru N. Suţu* (1801 iunie — 1802 septembrie),

1. Sigiliu rotund (diametrul = 63 mm.) avînd în cîmpul sigilar scut oval cu capul de bour cu coarnele curbate în interior şi stea cu 8 raze între ele.

Scutul de aur este timbrat de o cască avînd deasupra o coroană deschisă cu 5 fleuroane, flancate la dextra şi senestra de un iatagan şi un buzdugan de la care pleacă în jos ramuri cu frunze dedesubtul lui fiind anul 1801 înconjurat de vrejuri cu frunze.

În exergă între 2 cercuri, cel din interior şnurat, iar cel din exterior liniar — legenda : † ИѠИ : Ѳлеѳандрѡ : Нкѡлаи : Сѣцѡл: вѡевѡд: кѡ мила кѡи дмнезьѡл: домнѡ: атодть Молдѡвіе. (fig. 52).

2. Sigiliu oval (34 × 30 mm.) avînd în cîmpul sigilar scut fantezist cu capul de bour cu vîrful coarnelor recurbate în afară şi stea cu 6 raze între ele. Scutul timbrat de o cască mărginită de fiecare parte de cîte o stea cu 6 raze, deasupra căreia se află o coroană închisă, ce poartă o cruce simplă, ambele fiind flancate la dextra şi senestra de un iatagan şi un buzdugan, este mărginit de frunze stilizate care se prelungesc sub scut, dedesubtul lor anul 1801 ; sus în dextra şi senestra luna nouă conturnată şi soarele.

Iniţialele domnului : Iw — AA/NI — Cѳ/B — B (fig. 53).

XXIII. *Scarlat Al. Callimachi* 1806 august 12 — octombrie
1807 iulie 24—1810 iunie 1
1812 august 27 — 1819 iunie 20.

Sigiliu rotund (diametrul = 63 mm) avînd în cîmpul sigilar scut nou francez cu capul de bour cu coarnele curbate în interior şi stea cu 6 raze deasupra.

Scutul timbrat de un glob cruciger cu crucea în cimier este aşezat pe o panoplie formată din 4 steaguri desfăşurate, o trompetă, o tolbă cu 3 săgeţi, 2 ţevi de tun, una avînd şi 3 ghiulele, 2 darabane şi o tobă cu un băţ.

Totul este aşezat într-un pavilion căptuşit cu hermină şi susţinut de o coroană deschisă cu 5 fleuroane, flancată la dextra şi senestra de un iatagan şi un buzdugan.

În exerga între 2 cercuri, şnurate se află legenda : † ИѠАИѲ: Скарлат: Ѳлександрѡ: Калимах: вв кѡ мила лѡи дмнгзь: дѡмнѡ: атодти: цьри Молдавіеи: 1806. (fig. 54).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

2. Sigiliu octogonal (38×31 mm) avînd în cîmpul sigilar mărginit de o linie şnurată scut nou francez cu capul de bour cu coarnele curbate în interior şi stea cu 6 raze între ele.

Scutul timbrat de o coroană deschisă cu 5 fleuroane, este aşezat pe o panoplie de arme formată dintr-un iatagan, un buzdugan, 4 steaguri desfăşurate, un arc întins, o tolbă cu 3 săgeţi, 2 ţevi de tun şi 2 darabane. Sub el anul 1806 avînd dedesubt vrejuri cu frunze.

Iniţialele domnului :

Iw — CK/AA — K/B — B/ (fig. 55).

XXIV. *Mihail Gr. Suţu*/1819 iunie 12—1821 martie 29.

1. Sigiliu rotund (diametrul = 68 mm) avînd în cîmpul sigilar scut nou francez cu capul de bour cu coarnele curbate în interior şi stea cu 6 raze între ele.

Scutul timbrat de un glob cruciger avînd crucea în cimier, este aşezat pe o panoplie de arme formată din 4 steaguri desfăşurate, 1 arc întins, o tolbă cu 3 săgeţi, 2 ţevi de tun cu cîte 3 ghiulele fiecare, 2 darabane şi o tobă cu un băţ.

Totul este aşezat într-un pavilion căptuşit cu hermină şi susţinut de o coroană deschisă cu 5 fleuroane flancată la dextra şi senestra de iatagan şi buzdugan.

Pe marginea cîmpului sigilar sînt 16 medalioane rotunde cu stemele judeţelor şi cu numele fiecărui judeţ :

1. Iaşi — un cal cu galop spre dreapta : Ιασι
2. Cîrligătura — un mînz mergînd spre dreapta : Καρλιγατϑρα
3. Hîrlău — o alee de stejari : Χιρλοβι
4. Botoşani — o coasă înfiptă într-un lan : Ποτοσαϑι
5. Dorohoi — un rac spre dreapta : Δοροχοϊ
6. Herţa — o mînă ţinînd cumpăna dreptăţii : Χερτσα
7. Fălciu — un bou spre dreapta : Φαλτϑι
8. Vaslui — un stup de albine : Βασλϑι
9. Tutova — trei peşti suprapuşi spre stînga : Τϑτοβα
10. Covurlui — o corabie : Κοβϑρλϑι
11. Tecuci — o ramură de viţă cu un ciorchine : Τεχϑτσι
12. *Putna* — *Dachus pe un butoi* : Πϑτνα
13. Bacău — un deal de sare : Παχοβι
14. Roman — o tulpină de trandafir cu 2 flori : Ρωμανον
15. Neamţ — o capră neagră spre stînga : Νιαμτσον
16. Suceava — 3 brazi unul lîngă altul : Σϑτσαβα

În exergă între 2 cercuri liniare se află legenda : † 1819 Иωанъ Михаил Григорие: Сѣцѣа: ии: кѣ мила: лѣи: дѣмнезеѣ: дмнѣ: атшать цьара Мшлдшии (fig. 56).

2. Sigiliu oval (35×29 mm) ,avînd în cîmpul sigilar mărginit de o linie continuă, scut oval de aur, cu capul de bour cu coarnele curbate în interior stea cu 6 raze între ele, timbrat de o coroană închisă ce poartă glob cruciger flancată la dextra şi senestra de un iatagan şi un buzdugan pe care este aşezat scutul.

Scutul are ca suporţi 2 lei cu cozile între picioare, iar dedesubtul lui se află vrejuri cu frunze şi o terasă sub care este anul 1819.

Iniţialele domnului :

Iw — M X/rP — Cϑ/ B—B/ (fig. 57).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

3. Sigiliul oval (35 × 29 mm) avînd în cîmpul sigilar mărginit de o linie continuă scut oval ce are pe margini ramuri, cu capul de bour cu coarnele curbate în interior şi stea cu 8 raze între ele.

Scutul timbrat de o coroană închisă avînd deasupra globul cruciger, iar de ambele părţi legate de ea cîte o stea cu 8 raze, şi flancată la dextra şi senestra de un iatagan şi un buzdugan, are ca suporţi 2 lei cu cozile pe spate : dedesubtul lui sînt vrejuri cu frunze şi anul 1819.

Iniţialele domnului :

Iw —MX/ TP — C 8/B—B/ (fig. 58).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Fig. 1. — Arh. St. Buc., M-rea Dolj eşti, XX/1 — 1711 (7219) februarie 22, Iaşi aplicat în chinovar.

Fig. 2. — Arh. St. Buc., Mitr. Moldovei, I/8 — 1711(7219) aprilie 21, aplicat în tuş roşu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Fig. 3. — Arh. St. Buc., M-rea Barnovski, I/12 — 1710 (7219) decembrie 26, aplicat în chinovar.

Fig. 4. — Arh. St. Buc., M-rea Caşin, IX/16 — 1713 (7221) februarie 26, Iaşi, aplicat în chinovar.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Fig. 5. — Arh. St. Buc., M-rea, Socola, VI/12 — 1712 (7220) martie 28, Iaşi, aplicat în tuş roşu.

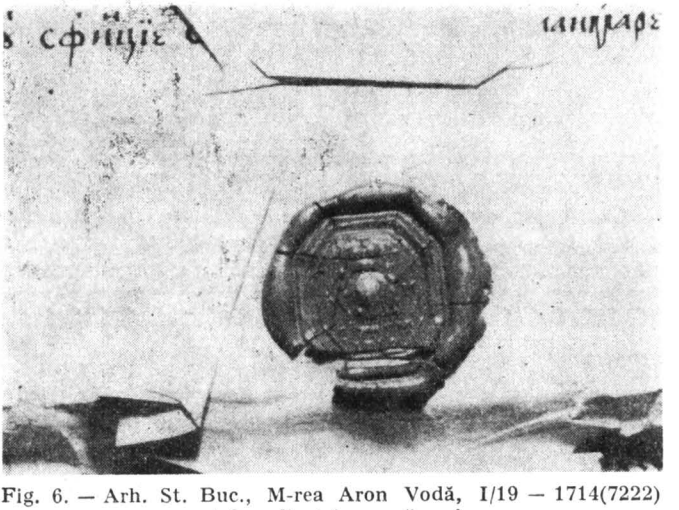

Fig. 6. — Arh. St. Buc., M-rea Aron Vodă, I/19 — 1714(7222) mai 9, aplicat în ceară roşie.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Fig. 7. — Arh. St. Buc., M-rea Barnovski, V/26 — 1721 (7229) februarie 1, aplicat în chinovar.

Fig. 8. — Arh. St. Buc., M-rea Neamţ, XXXVII/18 — 1722 (7230), iulie 18, Iaşi, timbrat.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

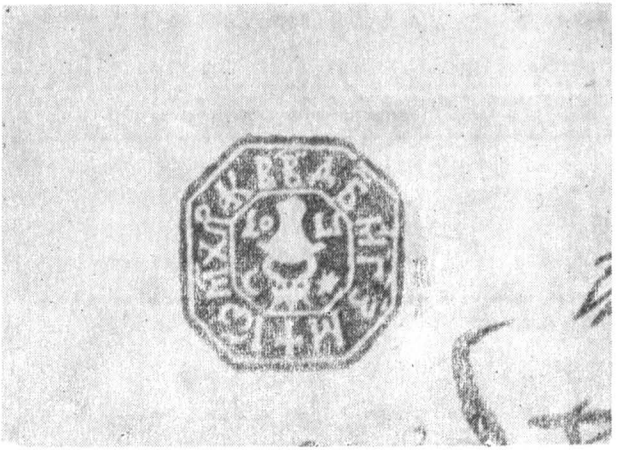

Fig. 9. Arh. St. Buc., M-rea Brazi, IX/36 — 1721 (7229) iulie 21, Iaşi, aplicat în chinovar.

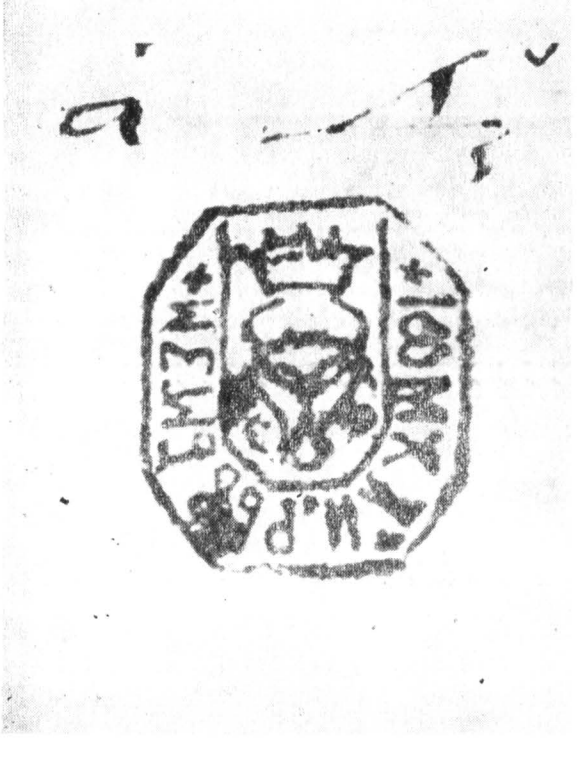

Fig. 10. Arh. St. Buc., M-rea Secul, I/25 — 1723 (7231) iulie 11, Iaşi, aplicat în tuş roşu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Fig. 11. Arh. St. Buc., M-rea Adam VI/44 — 1731 (7239) martie 27, Iași, aplicat în tuș roșu.

Fig. 12. Arh. St. Buc., Mitr. Moldovei I/10 — 1727 (7235) aprilie 27, aplicate în chinovar.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

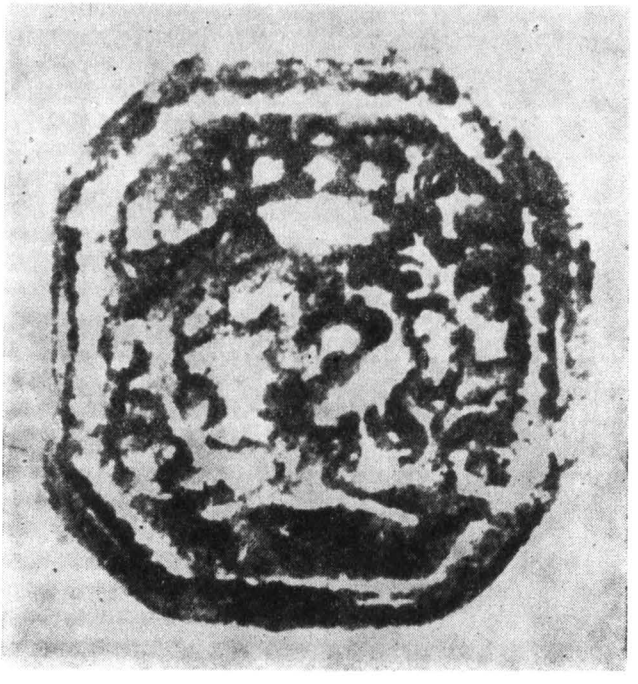

Fig. 13. Arh. St. Buc., M-rea Adam, IV/II — 1736 (7244), iunie 9, aplicat în chinovar.

Fig. 14. Arh. St. Buc., Ep. Roman, I/13 — 1740 (7248) august 1, aplicat în chinovar

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Fig. 15. Arh. St. Buc., M-rea Bîrnova, X/5, 1735 (7243) august 10, Iaşi, aplicat în tuş roşu.

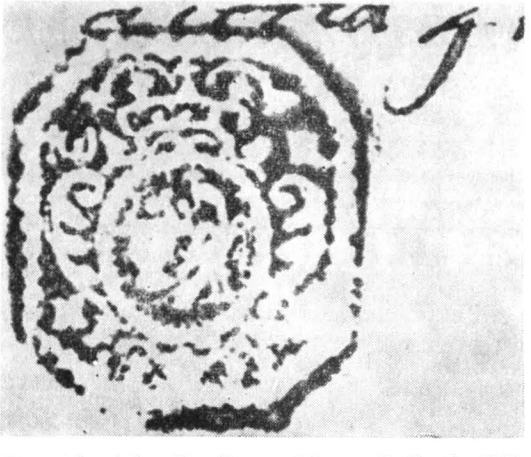

Gig. 16. Arh. St. Buc., M-rea Dolheşti, XX bis/39 — 1734 (7242) aprilie 18, aplicat în chinovar.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Fig. 17. Arh. St. Buc., M-rea Neamț, L/10, 1746 (7255) oct. 3, aplicat în tuș roșu.

Fig. 18. Arh. St. Buc., M-rea Secul, I/46 — 1744 (7252) iulie 11, aplicat în ceară roșie.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Fig. 19. Arh. St. Buc., M-rea Floreşti, III/3, 1744 (7252), februarie 24.

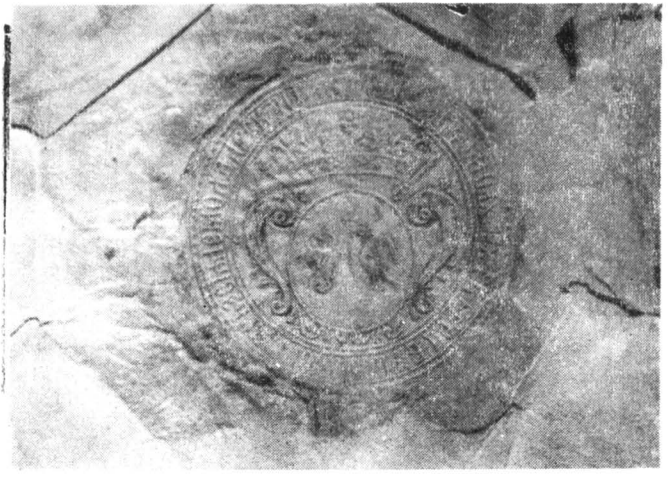

Fig. 20. Arh. St. Buc., M-rea Neamţ, XXXVII/22 — 1757 (7267), februarie 9, timbrat.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

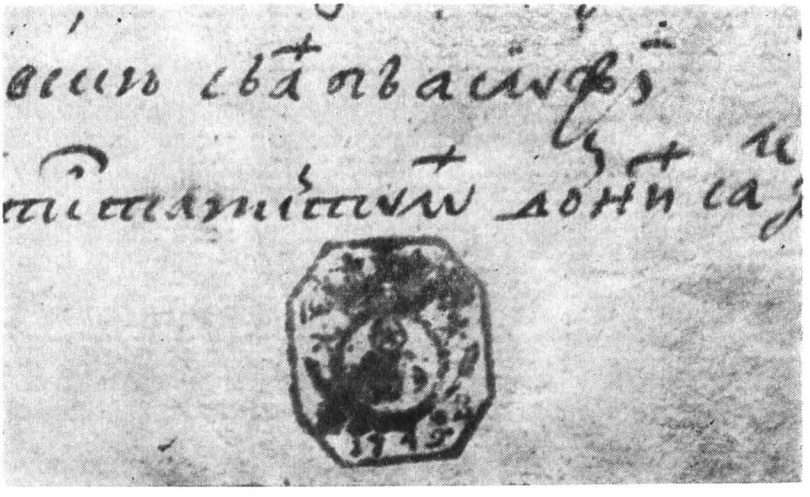

Fig. 21. Arh. St. Buc., M-rea Bîrnova, III/10—1750 (7258) ianuarie 10, aplicat în tuş roşu.

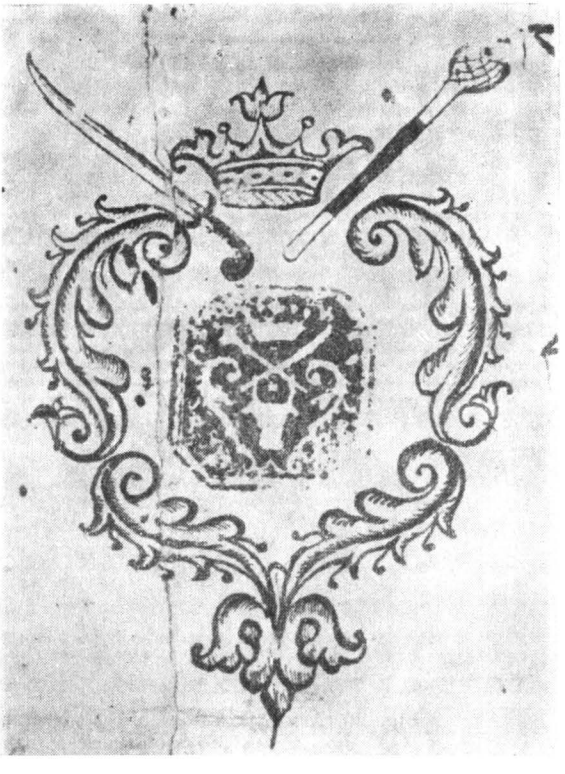

Fig. 22. Arh. St. Buc., Suluri, 23—**1750** (7258) iunie 29, aplicat în chinovar.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Fig. 23. Arh. St. Buc., M-rea Sf. Sava, XXX/41 — 1756 (7264), mai 25, aplicat în chinovar.

Fig. 24. Arh. St. Buc., M-rea Sf. Sava, XVIII/30 — 1758 (7266) iulie 8, aplicat în chinovar.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Fig. 25. Arh. St. Buc., Ef. Școalelor, I/42 — 1755 (7263) mai 26, aplicat în tuș roșu.

Fig. 26. Arh. St. Buc., M-rea Zlataust XI14 — 1755 (7263) februrie, aplicat în chinovar.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Fig. 27. Arh. St. Buc., M-rea Socola, VI/22 — 1759 (7267), iunie 20, aplicat în tuș roșu.

Fig. 28. Arh. St. Buc., M-rea Coșula, V/29—1763 (7271) iulie 9, aplicat în tuș roșu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

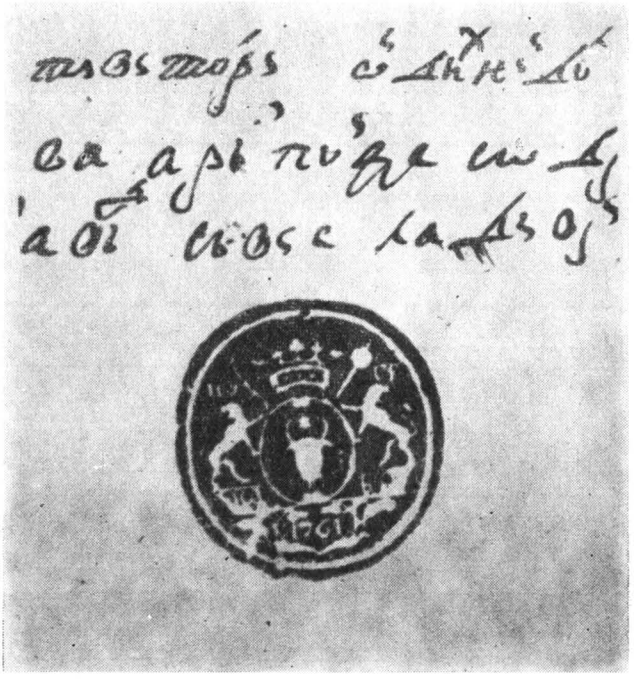

Fig. 29. Arh. St. Buc., M-rea Dolj̨ești, XIX/46 — 1767 iulie 20, aplicat în tuș roșu.

Fig. 30. Arh. St. Buc., M-rea Slatina, VI/21 — 1765 iunie 3, aplicat în chinovar.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Fig 31. Arh. St Buc., M-rea Precista și Răducanu, III/13, 1777 mai 10, aplicat în chinovar.

Fig. 32. Arh. St. Buc., M-rea Barnovski, VI/26—1780, iunie, aplicat în tuș roșu, iar punctele de pe margine, în tuș negru.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Fig. 33. Arh. St. Buc., M-rea Nicorița, X/8—1780, iunie 18, aplicat în chinovar.

Fig. 34. Arh. St. Buc., M-rea Sf. Sava, XXXV/43 — 1783 mai 28, aplicat în chinovar.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

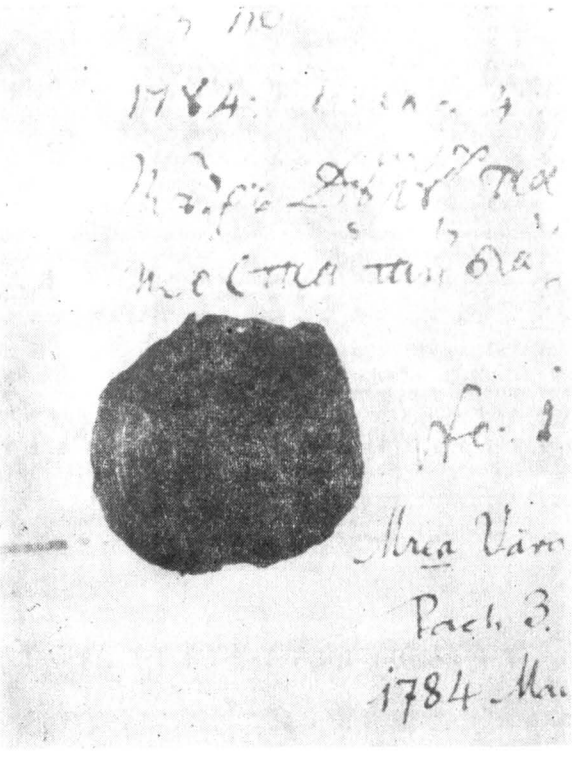

Fig. 35. Arh. St. Buc., M-rea Văratec, III/1 — 1784 mai 4, aplicat în ceară roșie.

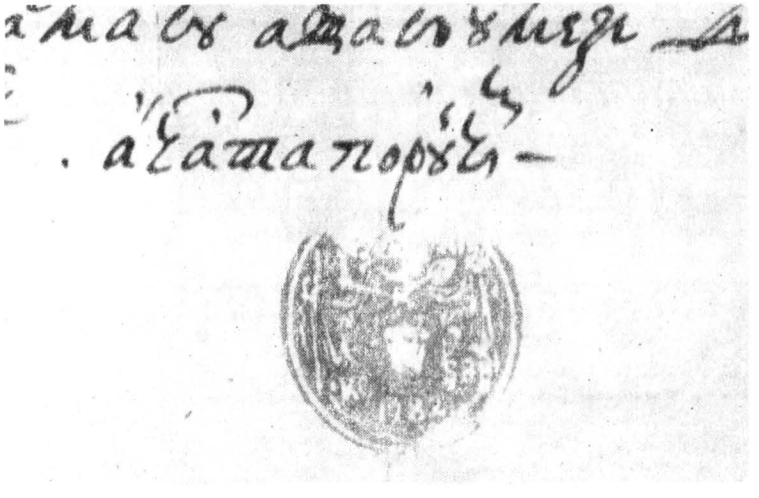

Fig. 36. Arh. St. Buc., M-rea Cetățuia, III/13 — 1784 mai 28, aplicat în chinovar.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Fig. 37. Arh. St. Buc, M-rea Aron Vodă, **1** b's/10 — 1786 martie 25, aplicat în tuş roşu.

Fig. 38. Arh. St. Buc., M-rea **Rîşca,** VI/16—1786 iulie 23, aplicat în tuş **roşu.**

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Fig. 39. Arh. St. Buc., M-rea Precista și Răducanu, XV/5 — 1788 ianuarie 1, aplicat în tuș roșu.

Fig. 40. Arh. St. Buc., Mitr. Moldovei, VIII/50—1787 mai 21, aplicat în tuș roșu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

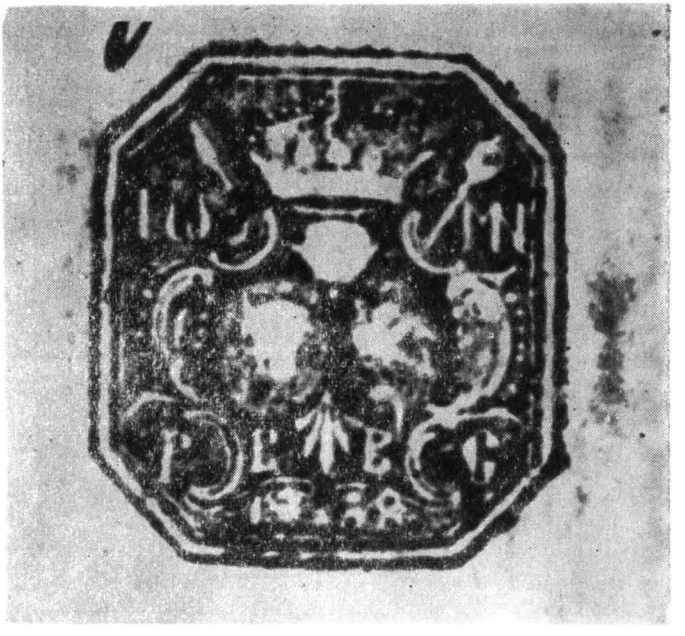

Fig. 41. Biblioteca Academiei R. S. România, Ms. 130 — CLXXXI — aplicat în tuș roșu.

Fig. 42. Arh. St. Iuc., M-rea Vorova, XVII/4 — 1792 decembrie 3, aplicat în tuș roșu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Fig. 43. Arh. St. Buc., Suluri, 88 — 1805 iunie 6, aplicat în tuş roşu.

Fig. 44. Arh. St. Buc., M-rea Văratec, XII/12 — 1792 august 4, aplicat în tuş roşu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Fig. 45. Arh. St. Buc., M-rea Neamţ, V/21 — 1893 iulie 1, aplicat în ceară roşie,

Fig. 46. Arh. St. Buc., M-rea Sf. Sava, XI/10 — 1793 august 10, aplicat în tuş roşu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Fig. 47. Arh. St. Buc., Schitul Giurgeni, V/1, 1793 septembrie 18, aplicat în chinovar.

Fig. 48. Arh. St. Buc., M-rea Zlataust, XV/5 — 1796 iulie 24, aplicat în tuş roşu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Fig. 49. Arh. St. Buc., M-rea Adam, IV/72 — 1796 iulie 22, aplicat în tuş roşu.

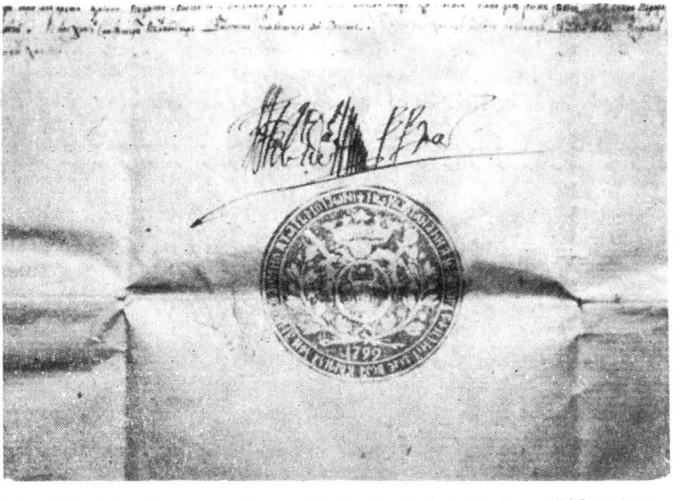

Fig. 50. Arh. St. Buc., M-rea Sf. Sava, XXXII/66 — 1799 noiembrie 28, aplicat în tuş roşu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

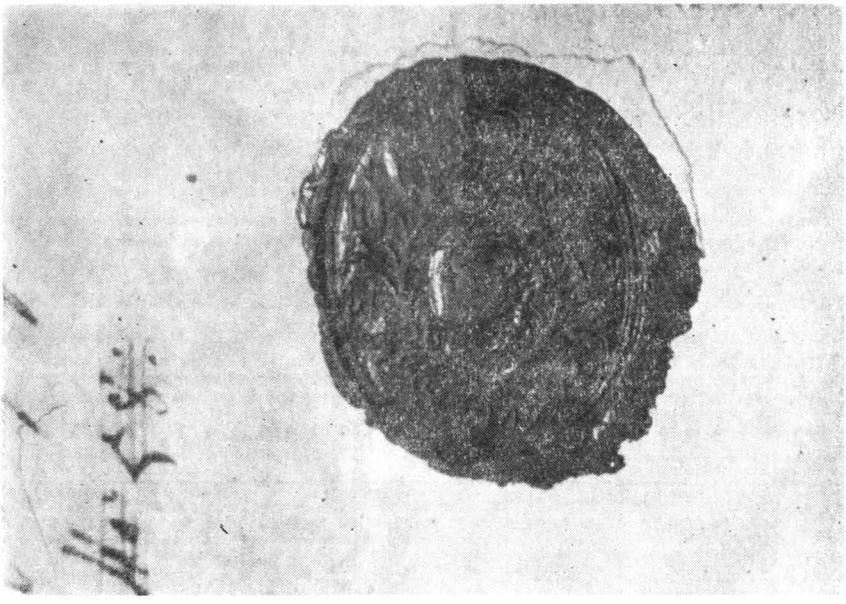

Fig. 51. Arh. St. Buc., Episcopia Huşi, XXI/12 — 1799 septembrie 25, aplicat în ceară roşie pentru închiderea plicului.

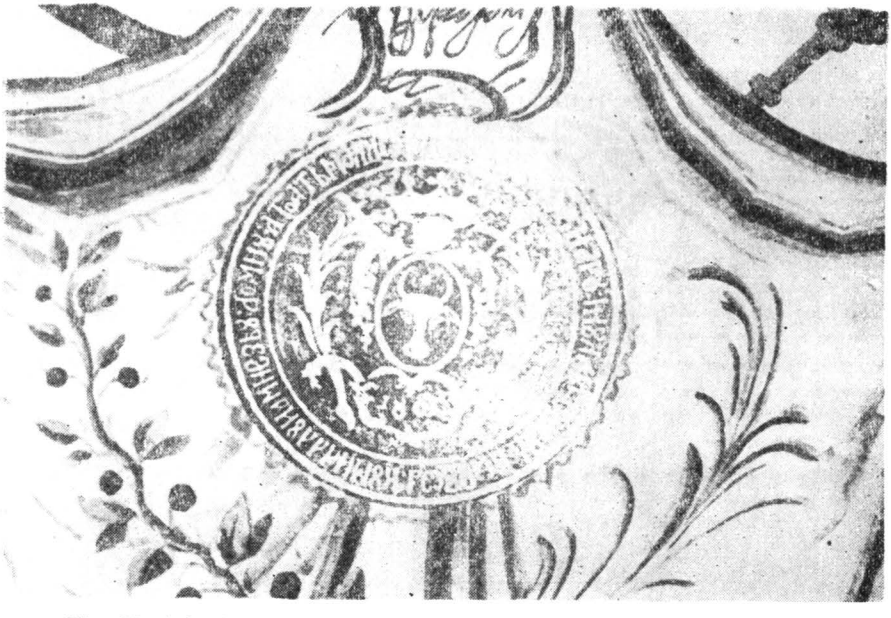

Fig. 52. Arh. St. Buc., Suluri, 52 — 1802 iunie 20, aplicat în tuş roşu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Fig. 53. Arh. St. Buc., M-rea Precista şi Răducanu, I/59 — 1802 iunie 8, aplicat în chinovar.

Fig. 54. Arh. St. Buc., M-rea Zlataust, I/31 — 1818 martie 4, aplicat în tuş roşu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Fig. 55. Arh. St. Buc., Eforia Școalelor, I/82—1814 martie 15, aplicat în chinovar.

Fig. 56. Arh. St. Buc., M-rea Precista și Răducanu, XV/23—1820 aprilie 8, aplicat în tuș roșu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Fig. 57. Arh. St. Buc., M-rea Neamţ, V/45 — 1820 mai 29, aplicat în tuş roşu.

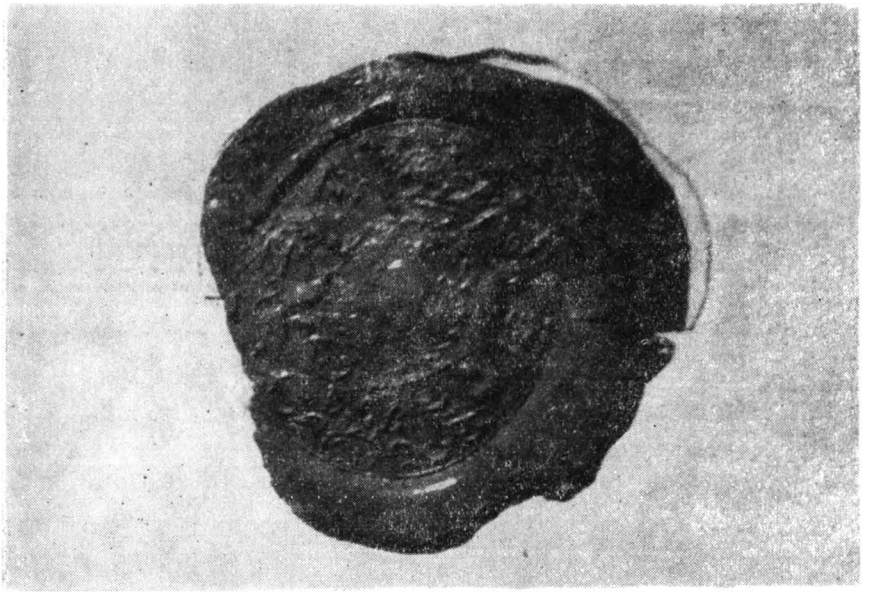

Fig. 58. Arh. St. Buc., M-rea Tazlău, I/39 — 1820, noiembrie 30, aplicat în ceară roşie,

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ARHIVA DIECEZEI ARADULUI

I. D. SUCIU, E. GLÜCK

Una din cele mai importante arhive din Arad, este deținută de Episcopia română a Aradului, Ineului și Halmagiului. Deși arhiva în decursul ultimelor decenii a fost cercetată și valorificată în mai multe studii, ea încă oferă informații inedite, prețioase cu privire la istoria părților vestice ale țării noastre [1].

Episcopia română din Arad are o vechime de peste două veacuri și jumătate. Ea a luat ființă prin strămutarea reședinței eparhiale de la Ineu la Arad în 1705, pe vremea episcopului Isaia Diacovici [2].

Jurisdicția episcopiei în decursul vremurilor s-a întins pe un teritoriu însemnat, schimbîndu-și însă extensiunea în funcție de circumstanțele istorico-politice. Încadrată în sistemul privilegiilor ilirice și supusă de habsburgi jurisdicției mitropolitului din Carlovițz, episcopia Aradului cuprindea potrivit diplomei imperiale din 1699 toată Crișana și chiar Maramureșul. Mai tîrziu a fost redusă doar la teritoriul comitetelor Arad, Bihor și o parte din Cenad și Zărand. În cadrul acestuia, în anumite etape se înființează un consistor separat cu reședința în Oradea, avînd o autonomie administrativă [3].

Înfăptuirea bisericii ortodoxe române din Transilvania sub jurisdicția mitropolitului din Sibiu (1864) duce la extinderea competențelor episcopiei arădane asupra protopiatelor bănățene Comloșul Mare, Timișoara și Belinț [4]. În 1920 prin creerea episcopiei de la Oradea, și cu două decenii în urmă la Timișoara, atribuțiile episcopiei arădane se reduc la parohiile existente în județul Arad.

---

[1] Din bogata bibliografie existentă cităm: Dr. Gh. Ciuhandu, *Din viața lui Nestor Ioanovici Episcopul Aradului 1767—1830*, Arad, 1929; Idem, *Cîteva momente din trecutul Episcopiei Aradului*, Arad, 1929; Idem, *Schițe din trecutul românilor arădeni din veacul XVIII*, Arad, 1934; Idem, *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț. Pagini mai ales din Istoria Românilor Crișeni (1830—40)*; Ed. I. Găvănescu, *Mărturii românești din eparhia Aradului în veacul al XVIII-lea*, Arad, 1940; Gh. Lițiu, *Românii arădeni în frămîntările anilor 1849—1850*, Arad, 1947; V. Cheresteșiu, *Adunarea Națională de la Blaj*, București, 1966; V. Popiangă, E. Găvănescu și V. Țircovnicu, *Preparandia din Arad*, București, 1964; I. D. Suciu, *Revoluția de la 1848/49 în Banat*, București, 1968.

[2] Gheorghe Ciuhandu, *Schițe din trecutul românilor arădeni* din veacul XVIII, Arad, 1934, p. 9.

[3] Șt. Lupșa, Gh. Lițiu, *Istoria Eparhiei Aradului*, Biblioteca Episcopiei ortodoxe române, Arad, ms. nr. 104, vol. I, p. 15.

[4] *Mănăstirea Sf. Simion Stîlpnicul Arad-Gai*, Colecția de artă bisericească a Eparhiei Arad, Diploma eparhiei Arad, 1865.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

În ultimul sfert de veac s-au adăugat eparhiei Aradului şi protopiatele din judeţul Hunedoara [5].

În decursul existenţei sale, sfera de activitate a episcopiei a suferit de asemenea modificări esenţiale, ca şi situaţia ei juridică. Nu trebuie să uităm că pînă în 1918 eparhia arădeană îşi exercita atribuţiile peste o masă compactă de români, care sufereau dominaţia habsburgică şi stăpînirea claselor conducătoare maghiare, secondate pînă în 1829 de conducerea efectivă a ierarhilor sîrbi şi pînă la 1865 de jurisdicţia mitropolitului din Carloviţ.

Chiar dacă dieta maghiară din 1790 a înarticulat biserica ortodoxă între bisericile recepte, creînd o situaţie mai bună ca cea din principatul transilvan, regimurile amintite au menţinut sistemul bisericesc şi şcolar din aceste părţi într-o stare de inferioritate.

Această situaţie a făcut ca perioada premergătoare actului de la Alba-Iulia să fie străbătută ca un fir roşu de lupta maselor române, care se încadrează în mod obiectiv, în lupta generală a poporului pentru eliberarea naţională.

Fără îndoială că în secolul al XVIII-lea activitatea bisericească primează exercitîndu-şi în secolul următor tot mai mult competinţa şcolară mai ales după înfiinţarea Preparandiei arădane (1812) şi a Institutului teologic (1822). Potrivit legii naţionalităţilor votată în 1868 de parlamentul ungar, întregul sistem şcolar elementar ca şi şcolile medii româneşti din Arad trec sub directa administraţie consistorială. Situaţia în esenţă se menţine neschimbată pînă la realizarea unităţii statului român. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea se extinde activitatea corală, editorială şi se întăresc fundaţiunile existente în scopuri culturale, şcolare şi bisericeşti. Se pare că perioada de vîrf a activităţii sale cuprinde deceniile de stăpînire mai ales cele două decenii care au pregătit înfăptuirea istoricului act de la Alba — Iulia (1918).

Dacă am încerca să periodizăm istoricul acestei eparhii, s-ar impune următoarele concluzii preliminare :

Prima etapă începe o dată cu mutarea reşedinţei episcopeşti, în oraşul de pe Mureş şi durează pînă la 1816, începutul acţiunii conduse de Moise Nicoară, pentru realizarea conducerii româneşti a eparhiei.

A doua etapă ajunge pînă la crearea mitropoliei ortodoxe române din Transilvania (1864), cucerirea autonomiei bisericeşti, şcolare şi fundaţionale (1868) şi introducerea Statutului organic.

A treia etapă durează incontestabil pînă la unirea Transilvaniei cu România (1918), unificarea bisericilor ortodoxe române de pe tot teritoriul ţării sub conducerea Mitropolitului Primat de la Bucureşti. Perioada care s-a scurs de la desăvîrşirea unităţii statului naţional român, este împărţită în două, de actul istoric de la 23 august 1944, care a avut o adîncă semnificaţie înoitoare pentru patria noastră. Studiul nostru însă s-a extins numai asupra perioadei care a premers unirea Transilvaniei cu România respectiv pînă în mai-iulie 1919.

★

În acest context istoric, s-au creat actele ce se păstrează în arhiva episcopiei ortodoxe din Arad. Primele încep cu anul 1738, lipsind aproape

[5] Şt. Lupşa, Gh. Liţiu, *op. cit.*, p. 15—16.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

complet originalele pînă la 1780 [6]. Începînd cu anul 1781 materialele sporesc, fiind reprezentat gloriosul an 1784, cu un însemnat număr de documente. Aceste documente au fost publicate în mare parte de Ed. I. Găvănescu [7].

Începînd cu sfîrşitul secolului al XVIII-lea materialul cel mai important îl constituie procesele-verbale ale şedinţelor Consistoriale (1792) care ni s-au păstrat aproape integral pînă la reforma administraţiei eparhiale din jurul anului 1872. Acest organ deliberativ, lucra sub preşedinţia episcopului diecezan, sau în absenţa lui, de regulă, sub conducerea stareţului unicei mănăstiri din eparhie, numită Hodoş-Bodrog. Consistorul aduce hotăriri în toate problemele bisericeşti, şcolare, fundaţionale, organizatorice, culturale, stare civilă etc., care intrau în sfera de activitate a eparhiei, exceptînd problemele canonice rezervate episcopului.

Procesele-verbale din anul 1792 sînt redactate în limba germană, iar între 1793—1845 în limba latină. Ca urmare a legilor votate de dieta Ungariei după această dată, pînă la înăbuşirea revoluţiei de la 1848/49, protocoalele sînt scrise în limba maghiară [8]. Registrele completate sînt prevăzute cu index alfabetic, iar materialele sînt organizate în pachete pe ani, pe fascicole şi acte.

Spre deosebire de procesele-verbale consistoriale, limba actelor intrate şi ieşite respectă în mai mare măsură caracterul românesc al eparhiei. Această realitate se reflectă în registrele de circulare bisericeşti redactate în limba română şi păstrate începînd cu anii 1787—1788, 1794. Începînd cu pachetele anului 1784 aflăm condici care cuprind copii după corespondenţele expediate [9].

Mulţimea actelor provenind de la protopopi, preoţi, diverse comunităţi, redactate româneşte se păstrează încă din ultimele decenii ale secolului XVIII [10]. Corespondenţa cu oficialităţile vremii se face în limbile latină şi maghiară, iar cu celelalte jurisdicţii bisericeşti din Banat şi mitropolia din Carloviţ se utilizează şi limba sîrbă. De regulă, răspunsul se redactează în limba actului adresat episcopiei.

Conţinutul documentelor provenite din această perioadă se referă în bună parte la viaţa bisericească. Găsim numiri de preoţi la diverse parohii, exprimînd preferinţele pentru vreo persoană, adesea fiul titularului decedat. Problemele matrimoniale încă ocupă un loc însemnat. La fel abundă actele referitoare la arondarea parohiilor, limitarea numărului de preoţi, ca şi conturile mănăstirii Hodoş-Bodrog.

Mai importante par a fi unele acte sporadice ce se referă la contribuţiile impuse pentru războiul purtat împotriva Franţei revoluţionare şi mai ales cele care reflectă stările sociale şi situaţia materială a maselor, conscrierea veniturilor parohiale, taxele bisericeşti, (aşa numita „stolă") şi conflictele cu dregătorii.

În prima jumătate s secolului al XIX-lea frămîntările maselor române din eparhia Aradului se oglindesc şi în actele episcopiei.

---

[6] Arhiva Episcopiei române Arad, Pachet acte 1738—1780.

[7] Ed. I. Găvănescu, *Mărturii româneşti din eparhia Aradului în veacul al XVIII-lea*, Arad, 1940.

[8] Arhiva Episcopiei române Arad. Protocoalele Consistoriale, registrele nr. 1, 2—6, 9—95.

[9] Ibidem, Registrele nr. 7 şi 8.

[10] Ed. I. Găvănescu, *op. cit.*, Acest volum este cu atît mai preţios, cu cît o mare parte din documentele editate nu le-am mai putut regăsi în fondurile respective.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Primele mişcări mai importante, legate de revendicarea unui episcop român la Arad sînt iniţiate prin acţiunea condusă de Moise Nicoară şi continuate după plecarea lui în Ţara Românească de alţi fruntaşi ca Ioan Arcoşi, Teodor Serb, Mihai Cociuba etc. Acţiunea, dincolo de aspectul său bisericesc, avea o mare importanţă în această fază incipientă a luptei de eliberare naţională a poporului român. O conducere naţională în fruntea eparhiei arădane putea promova dezvoltarea şcolii, intelectualităţii, şi culturii româneşti, putea să devină un purtător de cuvînt al intereselor naţionale [11].

Un prim succes în acest sens este înscăunarea bătrînului episcop Nestor Ioanovici, care potrivit protocolului prezidează pentru prima dată, la 25 aprilie 1829, şedinţa Consistorului arădan [12]. Scurta păstorie a episcopului Ioanovici este urmată de o perioadă de noi frămîntări. Abia în 1835 scaunul episcopesc este încredinţat din nou unui român în persoana lui Gherasim Raţ.

O problemă de mare importanţă oglindită în documentele eparhiei se referă la procesul acumulării primitive a capitalului în agricultura arădeană. Răpirile de pămînturi au afectat atît sesiile iobăgeşti, cît şi cele parohiale, provocînd numeroase mişcări populare. Asemenea mişcări s-au semnalat la Tăuţi, Nădălbeşti, Bodeşti, Sebiş, Sintea Mare, Mădrizeşti, Secaş, Bocsig etc. Dintre ele mai bine este reprezentată cea de la Şepreuş din 1824 la care au participat activ, ca şi la mişcarea de la Şicula, şi preoţii. După intervenţia armatei au fost împărţiţi ani grei de temniţă, nefiind exceptaţi nici preoţii. Documentele mai vorbesc de acte de nesupunere faţă de domeniul de la Revetiş şi alte localităţi [13].

În jurul anului 1825 sînt reluate cu deosebită amploare acţiunile pentru unire cu Roma în tot comitatul Aradului. Aceste acţiuni culminează prin unirea Galşei în 1834, precum şi alte vreo 20 de sate. În unele comune ca Vărădia, Şepreuş, etc. aceste încercări s-au soldat cu eşec. Deşi problema s-a bucurat de un interes considerabil din partea istoriografiei bisericeşti, documentele existente nu s-au folosit exahustiv. Ele ne arată legătura clară între revendicările sociale şi naţionale ale maselor şi problemele unirii religioase, mai ales corelînd aceste acte cu cele aflate în patrimoniul Arhivelor Statului [14].

*Ultimele două decenii, care au premers revoluţiei de la 1848 consti*tuie o etapă însemnată în apărarea drepturilor limbii române, mai ales adrese dintre episcopie şi diferitele autorităţi comitatense se referă la păstrarea limbii naţionale, sau cel puţin a limbii tradiţionale latine în aceste matricole şi reuşesc să întîrzie aplicarea legilor nefavorabile românilor [15].

Cercetarea atentă a actelor din aceşti ani ne arată că pînă la revoluţia de la 1848 datorită rezistenţei consistorului, unele prevederi ale legilor care afectau drepturile românilor cum ar fi condiţionarea numirii noilor preoţi în funcţie de cunoaşterea limbii maghiare nu au fost aplicate întotdeauna.

---

[11] Arhive Episcopiei române Arad, Protocoalele Consistoriale, nr. 169/1816, 60/1819, 157/1825,

[12] Ibidem, Protocoale Consistoriale, 1829, registrul nr. 71.

[13] Ibidem, nr. 178, 184, 272/1824, 98, 167, 275/1825.

[14] Ibidem, nr. 158/1825, 273/1825. A se vedea şi Protocoalele Consistoriale din 1826—1837.

[15] Ibidem, nr. 38, 83/1828, 290/1832, 361/1833, 109, 184/1837, 4/1838.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Merită o deosebită atenţie conscripţiile credincioşilor şi parohiile aflate în arhivă. El constituie un izvor preţios pentru a stabili starea de inferioritate în care a fost ţinut poporul român. Trebuie să subliniem îndeosebi conscripţiile din 1790, 1825 şi aceea a protopoiatului Hălmagiului din 1848 [16].

Revoluţia de la 1848/49 este deosebit de bine reprezentată în arhivă. Documentele se referă la mişcarea naţională a românilor din Crişana şi Banat, în special la alegerea delegaţilor români pentru adunarea de la Pesta şi congresul de la Timişoara, care au cerut înfăptuirea sistemului bisericesc, şcolar şi fundaţional naţional. La aceste alegeri s-au investit cu mandat figurile proeminente ale mişcării naţionale române din Arad, ca Mihai Cociuba, Teodor Serb, Dimitrie Haica etc. [17]. Sub influenţa lor, fiind cei mai numeroşi delegaţii eparhiei Aradului, s-a primit rezoluţia adunării de la Timişoara din 25 iunie 1848, prin care se cerea recunoaşterea naţionalităţii române prin lege şi participarea românilor la conducerea administraţiei în funcţie de ponderea lor numerică, ceea ce însemna crearea unei administraţii conduse în majoritatea de români în comitatele Banatului şi Crişanei [18].

Un alt grup de acte se referă la mişcările ţărăneşti din comitatul Aradului în anul 1848. Remarcăm raportul preoţilor din Semlac, despre mişcarea ţăranilor români, maghiari şi germani din primăvara libertăţii [19] şi adresa vicecomitetului Aradului către episcopul Gherasim Raţ din 26 aprilie 1848 din care reiese rolul jucat de intelectualii români de la sate în vederea asigurării unei administraţii comunale, condusă de funcţionari români [20].

Sub presiunea mişcărilor ţărăneşti în aproape toate comunele unite după 1830, Galşa — Neagră, Juliţa, Chier, Revetiş etc. autorităţile sînt constrînse să consimtă în aprilie-mai 1848 la revenirea la ortodoxie [21]. Fenomene similare sînt semnalate şi în judeţul Bihor.

O seamă de documente se referă la mişcările populare, care au avut loc în părţile estice ale comitatului Arad, începînd cu toamna anului 1848, sub impulsul acţiunilor românceşti conduse de Avram Iancu [23].

După înăbuşirea revoluţiei de la 1848/49 delegaţii Aradului care se raliază delegaţiei naţionale aflate la Viena, pentru obţinerea drepturilor naţionale promise de împărat figurează ca împuterniciţi ai românilor din dieceza Aradului: Grigore Popovici şi Vincenţiu Babeş. Fondurile necesare pentru plecarea lor sînt colectate în urma unei circulare episcopeşti lansată în toate parohiile [24].

Sinodul de la 1850 din Arad, formulează din nou revendicările românilor pentru o biserică şi şcoală naţională precum şi ridicarea culturală a poporului român [25].

---

[16] Ibidem, Pachet acte 1849.
[17] Ibidem, Protocolul Consistorial, nr. 87, 142/1848.
[18] I. D. Suciu, *Revoluţia de la 1848—1849 in Banat*, Bucureşti, 1968, p. 70—71.
[19] Arhiva Episcopiei române Arad, pachet acte 1848, nr. 283/1848.
[20] Ibidem, şi nr. 103/1848.
[21] Ibidem, nr. 90, 110, 139/1848.
[22] Ibidem, nr. 157/1848.
[23] Ibidem, Acte 1849.
[24] Circularea a fost publicată de Ed. I. Găvănescu, în ziarul „Tribuna Română" din 25 decembrie 1943.
[25] Materialul folosit aproape în întregime de Gh. Liţiu, *op. cit.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Încoronarea luptelor religioase şi politice a românilor din Transilvania este înfăptuirea mitropoliei ortodoxe române (1864) şi reorganizarea eparhiei Aradului pe baza diplomei imperiale publicate în anul 1865.

În documentele acestor ani figurează ştiri referitoare la activitatea Asociaţiei culturale a românilor din Arad şi la construirea unei catedrale, cea veche fiind demolată din ordinul autorităţilor militare habsburgice.

Perioada istorică următoare 1864—1919 este perioada cea mai bine reprezentată în arhiva episcopiei.

Se ştie că lupta de eliberare naţională a maselor populare a constrîns clasele stăpînitoare,după înfăptuirea actului dualist, să voteze o lege a naţionalităţilor, asigurînd unele drepturi limitate pe seama românilor, sîrbilor etc.

Potrivit statutului organic, care consemna autonomia bisericii ortodoxe române şi în dieceza Aradului se instituie corporaţiile bisericeşti. Forul suprem deliberativ devine Sinodul eparhial, sub preşidenţia episcopului, la care participau delegaţi aleşi din toată eparhia. Ca organe ale administraţiei figurau consistoarele de la Oradea şi Arad.

Cel de la Arad lucra sub preşidenţia episcopului, iar cel de la Oradea sub preşidenţia vicarului ales în sinod.

Consistorul din Arad avea în subordine protopopiatele Arad, Vinga Lipova, Radna, Belinţ, Timişoara, Comloşul Mare, Şiria, Chişineu-Criş, Ineu, Buteni, şi Hălmăgiu, resfirate în comitatele Arad, Cenad, Bichiş, Hunedoara, Timiş-Torontal şi Caraş-Severin. Consistorul avea ca secţii senatul bisericesc, senatul şcolar iar problemele majore le delibera în consistorul plenar.

Această reorganizare face ca începînd cu anul 1872 sistemul de arhivare a episcopiei să sufere schimbări structurale.

Actele confidenţiale, corespondenţa cu autorităţile supreme de stat, cu mitropolitul din Sibiu sau episcopul din Caransebeş precum şi problemele bisericeşti rezolvavile numai de arhierău (ca dispensele de călătorie) formează actele prezidenţiale. Ele se păstrează doar parţial.

Restul actelor care au intrat prin registrul Consistorului se împart pe senate, care deliberează asupra problemelor speciale. Actele senatului şcolar, care se ocupă cu toate şcolile primare şi secundare româneşti ortodoxe, s-au păstrat începînd cu anul 1872, iar procesele-verbale, începînd cu anul 1876. Problemele de importanţă extremă se defereau Consistorului plenar ale cărui procese verbale se păstrează tot din 1876, dar actele rezolvate se restituie senatului referent.

Fiecare senat specializat înaintează anual sinodului un raport amănunţit, inclusiv cel din Oradea, iar deliberările sînt consemnate în procese-verbale, care adesea au şi fost tipărite. Actele Sinodale se păstrează din anul 1873.

Din cele de mai sus reiese că pentru istoria patriei noastre, importanţa cea mai mare o au actele prezidenţiale, şcolare şi sinodale.

Importanţa acestor acte este mărită prin faptul că în aceste foruri deliberative, majoritatea aparţineau unor elemente active în lupta de eliberare a românilor ca Vincenţiu Babeş, Vasile Goldiş, Ioan Suciu, Emanuil Ungureanu, V. Mangra etc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Din documentele studiate reiese clar activitatea febrilă desfăşurată în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea pentru organizarea şcolii româneşti [26].

Numeroase acte ne arată frumoasele realizări obţinute, prin ridicarea de către episcopul Meţianu a monumentalelor edificii şcolare româneşti din Arad pentru preparandie şi Institutul teologic, înfiinţarea tipografiei diecezane, care edita numeroase cărţi şi calendare româneşti, publicarea de manuale şi reviste: „Speranţa", „Lumina" şi „Biserica şi Şcoala". Toate acestea, pe lîngă problemele bisericeşti, au constituit o tribună largă pentru articolele pedagogice ale lui Ioan Slavici, pentru lucrările lui Eminescu, Coşbuc, Vlahuţă, Agîrbiceanu şi alţii. Se găsesc date interesante referitoare la mişcările naţionale din timpul procesului memorandului. O adresă a vice-comitelui de Arad din 10 iulie 1892 arată că la Bîrsei sub pretextul şedinţelor bisericeşti se ţin adunări politice, lucru care se repetă şi în alte comune din cercurile Şiria, Ineu, şi Buteni. La adunări se citeşte în public ziarul „Tribuna " din Sibiu, intelectualii pregătind poporul pentru mişcări calificate de vicecomite ca „extremiste" [27].

Foarte multe acte dintre anii 1900—1914 se referă la hotărîrea Partidului Naţional de a ieşi din pasivitate şi de a candida în alegerile parlamentare din anii 1905 şi 1910 [28], precum şi la protestele episcopatului împotriva legii şcolare întocmite de contele Apponyi [29].

Merită a fi amintită şi hotărîrea eparhiei prin care se adoptă ca ortografie oficială în toate corporaţiile şi şcolile diecezei Aradului, ortografia stabilită în sesiunea din anul 1904 a Academiei Române. Hotărîrea Partidului Naţional român de a renunţa la pasivitate face obiectul unei lungi scrisori a prim-ministrului Tisza István adresată episcopului Ignatie Pap [30].

★

Din timpul primului război mondial avem mai multe categorii de documente. În primul rînd, sînt actele care înregistrează evenimentele deosebite ca: începutul războiului, moartea împăratului Francisc Iosif I, intrarea României în război sau aşa-zisa „declaraţie de fidelitate" [31].

Dar pe lîngă acestea avem numeroase documente ce ne dezvăluie starea de spirit a maselor, tratamentul discriminatoriu aplicat învăţătorilor confesionali, starea culturală a diecezei, greutăţile şcolilor de toate gradele, precum şi alte nenorociri şi privaţiuni cauzate de război.

După intrarea României în război, numeroşi învăţători, preoţi şi ţărani au fost internaţi în lagărele din comitatul Şopron sau puşi sub „pază poliţienească". Au fost internate şi femei. Situaţia era deosebit de grea deoarece majoritatea dintre ei erau supuşi la un tratament plin de privaţiuni. Numeroase documente înregistrează internările şi cereri de

[26] Vezi actele sinodale 1870—1918. O parte din material a fost editat în Protocoalele şedinţelor sinodului eparhial anual.

[27] Arhiva Episcopiei române Arad. Acte Prezidenţiale, nr. 93/1892.

[28] Ibidem, Prezidenţiale, nr. 3/1905, şi 92/1910.

[29] Ibidem, nr. 28/1907.

[30] Ibidem, Senatul şcolar, nr. 153/1904 şi 590/1904; Prezidenţiale, nr. 3/1905, scrisoarea din 14 ianuarie 1905 şi răspunsul episcopului.

[31] Ibidem, Prezidenţiale, nr. 5030/1916; Protocolul Consistorului plenar, şedinţele din 24 august — 6 septembrie şi 6/19 septembrie.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ajutor ale celor căzuţi sub năpastă [32]. Merită relavat raportul protopopului din Ineu care relatează consistorului că fiind arestat împreună cu învăţătorul Pavel Dîrlea au fost învinuiţi că încă înainte de izbucnirea războiului cu România, s-au deghizat în haine ţărăneşti şi au umblat din casă în casă în Ineu şi în satele din jur spre a „aţîţa" poporul în favoarea României [33].

Protopopii găsesc cu greu suplinitori pentru posturile celor internaţi. Semnificativă e adresa protopopului Ioan Oprea din Timişoara. Acesta încredinţează suplinirea preotului deportat din Jadani, preotului Nicolae Ilieşiu din Murani. Dar acesta fiind „sub paza poliţienească" nu poate părăsi comuna. Atunci se adresează preotului Gheorghe Russu din Seceani dar şi acesta era sub pază aşa încît e nevoie să apeleze la alt preot dintr-o comună mai îndepărtată [34].

Din raportele protopopilor, fără a prezenta situaţia completă, la sfîrşitul lunii septembrie 1916, erau internaţi sau puşi sub pază poliţienească 91 persoane dintre care 9 femei . Pe lîngă preoţi, învăţători, avocaţi erau mulţi ţărani şi muncitori [35].

Dar cifra aceasta nu poate constitui un criteriu de apreciere deoarece în decursul anilor următori, documentele amintesc mulţi alţi deţinuţi şi internaţi.

În urma numeroaselor internări consistorul hotărăşte să protesteze la guvern cerînd anchetarea rapidă a cauzelor pentru care respectivii au fost deţinuţi, iar cei găsiţi nevinovaţi să fie lăsaţi a se întoarce acasă [36]. Episcopul Ignatie Pap intervine în mai multe rînduri la guvern pentru eliberarea internaţilor. Prin memoriul din 13/26 septembrie 1916 episcopul arată că după intrarea României în război guvernul a ordonat măsuri privative de liberate împotriva preoţilor, învăţătorilor şi credincioşilor bisericii române care se execută cu deosebită brutalitate, sfidîndu-se formele legale. Episcopul consideră aceste măsuri nejustificate şi de aceea cere ca să ancheteze cazul fiecărui deţinut şi în caz de nevinovăţie să se dispună eliberarea [37]. La 10 octombrie 1916, primul ministru îi răspunde în problema arestărilor, arătînd că ancheta care este în curs faţă de preoţii şi învăţătorii români acuzaţi de spionaj „se confirmă prin dovezi grave". Pe lîngă aceasta, Tisza István atrage atenţia asupra atitudinii „de duplicitate şi lipsită de patriotism" a ziarului „Românul" din Arad pentru care a fost nevoit să ia măsuri de suprimare a acestuia [38].

Printr-un nou memoriu, din 26 noiembrie/6 decembrie 1916, episcopul revine asupra internaţilor români şi îndeosebi a preoţilor. După ce arată mizeria în care ajung familiile preoţilor internaţi cere ca statul să se îngrijească în mod corespunzător de întreţinerea preoţilor internaţi care nu se pot susţine din remuneraţia ce li se dă la locul internării. În eventualitatea

[32] Ibidem, grupa II-a, dosar nr. 35/1914, actele 4182/1916, 4237 1916, 4249/1916, 4330/1916, 5359/1916, 5375/1916, 5523/1916, 1089/1917, 1110/1917, 1741/1917, 1837/1917, 2266/1917 538/1918; grupa IV-a, dosar nr. 103/1916, act 5060.

[33] Ibidem, grupa II-a, dosar nr. 35/1914, act 5041.

[34] Ibidem, dosar nr. 35/1914, act 4182/1916.

[35] Ibidem, dosar nr. 35/1914, grupa II-a, act 1289/1916.

[36] Ibidem, Protocolul proceselor-verbale ale Senatului bisericesc, nr. 298/1916.

[37] Ibidem, grupa II dosar nr. 35/1914, act 4294/1916.

[38] Ibidem, dosar nr. 35/1914, act 6233/1916. Adresa primului ministru din 10 octombrie 1916.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

că preoţii internaţi nu pot fi eliberaţi imediat cere să li se dea cu ocazia Crăciunului cel puţin un concediu de 30 zile pentru rezolvarea problemelor lor familiare şi economice, cînd ar putea să satisfacă şi serviciul religios [39].

Pe lîngă aceste intervenţii, documentele arhivei păstrează şi alte intervenţii ale consistorului făcute în mod individual pentru cei internaţi sau puşi sub pază poliţienească [40].

Repetatele intervenţii şi memorii ale consistorului n-au rămas fără efect. Prin adresa din 16 mai 1917 Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii comunică episcopului Ignatie Pap că în urma memoriului înaintat în problema internaţilor, Ministerul de Interne a dispus eliberarea din internare a unui număr de 11 preoţi [41]. Prin rescriptul din 17 iulie 1917, Apponyi înştiinţează pe mitropolitul Vasile Mangra că a luat hotărîrea să instituie comisari ai guvernului pe lîngă preparandiile din Arad, Sibiu, şi Caranseşeş. Totodată ordonă ca începerea cursurilor în anul şcolar 1917/1918 să nu se facă fără aprobarea prealabilă a ministerului.

După primirea ordinului ministerial, senatul şcolar al consistorului din Arad se întruneşte în şedinţă plenară la 3/16 august 1917 şi luînd act de ordinul lui Apponyi protestează propunînd ca în asemenea împrejurări să nu se deschidă cursurile preparandiei. Cu toate protestele, comisarul guvernului a funcţionat pînă la 13/26 noiembrie 1918 cînd este înlocuit cu un comisar „român" în persoana lui Iosif Siegescu. Dar, acum, consistorul refuză primirea lui motivînd că „naţiunea română din Ungaria şi Ardeal şi-a cucerit o existenţă naţională independentă şi de acum înainte numai această naţiune poate exercita dreptul de supremă inspecţiune" [42].

★

Numeroase acte se referă la mişcările revoluţionare care au avut loc în părţile Aradului începînd cu primele zile ale lunii noiembrie 1918, evenimente care se înregistrează în mişcările ţărăneşti din 1918. Încă din 2 noiembrie vicecomitele Aradului cere episcopului să dea dispoziţie protopopilor ca aceştia prin preoţi şi învăţători să liniştească poporul şi să sprijine acţiunea pentru restabilirea ordinei. A doua zi, episcopul răspunde că a luat măsuri telegrafice în sensul sprijinirii autorităţilor de către preoţi şi învăţători pentru menţinerea ordinei şi siguranţei publice [43]. „E interesul Bisericii şi a neamului nostru, ca în aceste vremuri de prefacere istorică, poporul nostru să se prezinte ca element de ordine, disciplină şi cultură" spune episcopul în circulara adresată protopopilor.

În mai multe comune, masele au alungat pe învăţătorii care datorită zelului ce l-au manifestat cu ocazia rechiziţiilor din timpul războiului au devenit odioşi. Ţăranii din comuna Iermata au alungat pe învăţător „din pricina recvirărilor" [44]. Şi învăţătorul George Imbroane din comuna

---

[39] Ibidem, grupa II-a, acte sinodale, 1917.
[40] Ibidem, grupa II-a, dosar nr. 35/1914, act 460/1917, 2266/1917.
[41] Ibidem, act 1837/1917.
[42] Ibidem, adresa nr. 100891/1917; grupa IV, dosar nr. 71/1917, actele 123, 3721, 3809, 4850, 4869 şi 4077/1918.
[43] Ibidem, act 4092/1918.
[44] Ibidem, act 4275/1918.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Crocna a fost destituit de poporul din această comună deoarece a primit a fi „comisar la recvirări". În aceeaşi cerere se precizează că în părţile Gurahonţului revoluţia a început încă de la 1 noiembrie 1918 [45]. Şi învăţătorii din comunele Hodiş şi Gavojdia din protopopiatul Gurahonţ au fost alungaţi de popor deoarece „find însărcinaţi la timpul său cu recvirarea de bucate s-au făcut odioşi întocmai ca notarii comunali" [46]. Se pare că numărul învăţătorilor alungaţi e destul de mare deoarece Vasile Goldiş, şeful resortului Cultelor şi al Instrucţiunii Publice din Consiliul Dirigent îndeamnă consistorul să purceadă la liniştea spiritelor fiindcă şcolile nu se pot deschide pentru motivul că învăţătorii au fost alungaţi [47].

Şi din raportul revizorului Romul Frateş rezultă că între cauzele nedeschiderii şcolilor a fost şi „răzmeriţa" în care „ţărănimea noastră destituie cu de la sine putere pe învăţători" [48]. Pentru remedierea situaţiei consistorul face apel şi la Consiliul Naţional Român comitatens din Arad care îi promite tot concursul pentru readucerea învăţătorilor ce şi-au părăsit posturile de frica furiei poporului" [49].

În Comitatul Bihor, vicarul Roman Ciorogariu de la Oradea în raportul din 10 aprilie 1919 descrie în felul următor mişcările revoluţionare din Bihor : „Cel dintîi gest public prin care s-a manifestat noua ideologie a celor reîntorşi din lupte a fost proclamarea suveranităţii poporului şi declararea luptei de clasă contra intelectualilor de toate categoriile. Cea dintîi acţiune socială pornită după război s-a îndreptat contra averii şi a privilegiilor celor cu poziţie materială mai bună. În lupta aceasta de emancipare, poporul n-a mai făcut distincţiune între domnul de pămînt, bogătaş, comerciant, notar şi preotul său. În oricare din aceştia el vedea pe asupritorul, pe privilegiatul, pe înstăritul din sudoarea zilelor săracilor [50].

În Marea Adunare Naţională de la Alba — Iulia consistorul a delegat pe Vasile Goldiş. Dar, deoarece acesta avea alt mandat, a fost ales asesorul consistorial Dr. Gh. Ciuhandu [51].

★

Prin bogata colecţie de manuscrise, arhiva îmbogăţeşte patrimoniul nostru cultural.

Între cele 143 de manuscrise ale bibliotecii se găsesc multe inedite sau necunoscute. Cele mai vechi sînt în limbile medio-bulgară şi sîrbă din secolele XVI—XVIII : Apostolul şi Evangheliarul în limba medio-bulgară din 1542, respectiv 1593 [52].

Manuscrisele vechi româneşti apar începînd cu secolul al XVIII-lea ca „Rînduiala diaconiei, utveniei, liturghiei de Patriarhul Filotei, 1736, 174 p. [53].

---

[45] Ibidem, act 4291/1918.
[46] Ibidem, actele 4290, 4461/1918.
[47] Ibidem, act 55/1919. Adresa lui Goldiş datată : Sibiu 30 decembrie 1918.
[48] Ibidem, grupa IV-a, act 3104/1918.
[49] Ibidem, grupa II-a, dosar nr. 35/1914, act 18/1919.
[50] Ibidem, acte sinodale, 10/1920.
[51] Ibidem, Protocolul proceselor-verbale ale şedinţelor Consistorului plenar, 45/1918.
[52] Biblioteca Episcopiei române Arad, ms. nr. 2.
[53] Ibidem, ms. nr. 29.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

În afară de aceste manuscrise cu caracter religios trebuie să menţionăm numeroase manuscrise literare, istorice, politice, şcolare şi ştiinţifice. Astfel remarcăm manuscrisele cuprinzînd lucrările lui Ioan Barac ca „Patimele celea minunate ale vestitului şi viteazului craiului celui grecesc Itaki Odiseus", 1816, 294 p [54].

Tot aici reţinem şi un manuscris al lui Constantin Diaconovici Loga „Fragmentum epistolographicum romano idiomate conscriptium", 1824, 183 p. [55].

Dintre manuscrisele istorice amintim „Istoria Românilor", vol. I—III de Samuil Micu-Klain, Blaj, 1801 [56]. şi lucrurile lui Ion Monorai publicate în parte de Ed. I. Găvănescu [57].

O menţiune deosebită merită manuscrisele unor lucrări ale neobositului profesor Alexandru Gavra ca: „Adnotări la teatrul românesc, Monumentul Şincăian Klainian", 1844 [58]. „Introductio in stylum curialem" 40 p. [59], „Materialul istoric transilvan", 1835, 222 p. [60].

Dintre actele şcolare reţinem Registrul actelor de la Institutul Pedagogic din anul 1812, 104 p., primul an de activitate a Preparandiei arădene, ca şi a conferinţei profesorale din 1817 [61].

O altă categorie de acte sînt diplomele primite de episcopii Aradului de la împăraţii de la Viena începînd cu diploma episcopului Isaia Diacovici din 1706 [62].

Bogatul fond arhivistic al Diecezei Aradului cuprinde materiale preţioase care întregesc şi lărgesc cunoştinţele ce le avem despre istoria poporului din acel colţ al patriei noastre. De aceia, ele merită să fie cercetate mai îndeaproape pentru ca în acest fel să completăm toate aspectele luptei poporului român din Cîmpia Aradului prin care a reuşit să-şi menţină fiinţa etnică în decursul istoriei.

[54] Ibidem, ms. nr. 61.
[55] Ibidem, ms. nr. 62.
[56] Ibidem, ms. nr. 31.
[57] Ed. I. Găvănescu, *Ioan Monorai. Un istoric ardelean necunoscut, Arad, 1938.*
[58] Biblioteca Episcopiei române Arad, ms. nr. 69.
[59] Ibidem, ms. nr. 30.
[60] Ibidem, ms. nr. 40.
[61] Ibidem, ms. nr. 76.
[62] Ibidem, ms. nr. 139.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

CURTEA DE APEL BUCUREŞTI

EUGENIA CIOCAN

Între fondurile documentare de arhivă păstrate în depozitele Filialei Arhivelor Statului Ilfov se află şi cel creat de Curtea de Apel din Bucureşti, instanţă judecătorească, care, timp de mai bine de 120 de ani (1831—1952), a avut competenţa de a judeca după caz, apeluri contra sentinţelor date de tribunale.

Pe temeiul că acest fond este puţin cunoscut, cercetat şi valorificat deşi însumează o multitudine de informaţii documentare, dorim în cele ce urmează să prezentăm cititorilor cîteva date despre evoluţia istorică a instanţei judecătoreşti care a fost Curtea de Apel din Bucureşti, pentru ca apoi să zăbovim ceva mai îndelungat asupra cîtorva teme, mai viu ilustrate în paginile sale, ce pot constitui obiectul unor studii sau comunicări cu caracter monografic şi să semnalăm unele documente ce contribuie la clarificarea cîtorva probleme legate de dezvoltarea vieţii societăţii româneşti în veacurile XIX şi XX.

În Ţara Românească Curtea de Apel apare ca instituţie judecătorească — specială, în anul 1831, ca urmare a reformei judecătoreşti prevăzute în Regulamentul organic, cu denumirea de „divan apelativ" sau divan judecătoresc.

Apelaţia este însă mult mai veche în Ţara Românească. La începutul orînduirii feudale, „apelul era un fel de jeluire împotriva actului unui dregător inferior făcută la superiorul acestuia" [1]. În vremea lui C. Mavrocordat funcţiile instanţei de apel erau exercitate de divanul domnesc.

În codul lui Alexandru Ipsilanti sînt prevăzute ca instanţă de apel două „departamenteri" iar ca o a doua instanţă divanul veliţilor boieri. Acesta din urmă judeca în al doilea apel pricinile judecate în prima instanţă de cele 2 departamente, precum şi pricinile judecate în primă instanţă ale marilor boieri.

În 1831 în Ţara Românească se crează două divanuri judecătoreşti unul la Bucureşti şi altul la Craiova, cu două despărţiri; una pentru pricinile civile (politiceşti), alta pentru pricini criminaliceşti; pricinile comerciale fiind judecate de o instanţă specială Curtea apelativă comercială, cu sediul la Bucureşti.

În anul 1847 divanurile judecătoreşti din Bucureşti şi Craiova capătă denumirea de curţi apelative [2]. Tot în acest an Curţii de Apel din Bucu-

[1] Vladimir Hanga, *Istoria statului şi dreptului în R. P. R.*, vol. I, ed. II, 1956, p. 367.
[2] „Analele parlamentare ale României", tom. XIV, partea V-a, 1906, p. 1055.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

reşti i se adaugă o a treia secţie care va cerceta în plus şi cererile care fuseseră îndreptate la desfiinţata Curte de revizie [3]. Aceeaşi lege din 1847 preciza judeţele care aparţineau fiecărei secţii la Curtea de Apel din Bucureşti în vederea judecării apelurilor. În timp, organizarea Curţii de Apel din Bucureşti va cunoaşte o serie de modificări. Treptat numărul secţiilor va creşte. În anul 1909 [4] se înfiinţează secţia a IV-a, în 1920 cea de a V-a [5] iar în 1937 cea de a VI-a [6]. Aceasta din urmă preia funcţiile Camerei de punere sub acuzare putîndu-i-se repartiza în limitele posibilităţilor şi procese de altă natură. În sfîrşit în anul 1938 se înfiinţează două secţii criminale [7]... Personalul Curţii de Apel se compune din : primul preşedinte, preşedinţii de secţie, prim-procuror, consilieri, membrii ai secţiilor, procurori supleanţi, grefierul şi personalul ajutor.

Primul-preşedinte răspundea de administraţia generală a Curţii de Apel. Împărţea în mod egal, pe secţiuni, apelurile civile, comerciale, corecţionale precum şi orice alte afaceri de competenţa curţii.

Primul — preşedinte formează (dintre judecătorii aleşi) Camera de punere sub acuzare, în materii criminale. În anul 1909, printr-o lege de organizare judecătorească, primul-preşedinte al Curţii de Apel Bucureşti este asimilat, în momentul numirii sale, cu consilierii Curţii de Casaţie.

Printr-o altă lege — din 1947 [8] primul-preşedinte al Curţii de Apel din Bucureşti rămîne fără secţiune şi are dreptul să prezideze oricare din secţiunile Curţii.

Pentru fiecare secţiune există cîte un preşedinte care împreună cu numărul de judecători prescris de lege pentru pronunţarea unei hotărîri formează completul de judecată.

Preşedintele secţiunii putea forma unul sau două complete de judecată care puteau lucra concomitent sau succesiv. Dispozitivul deciziei se pronunţa în şedinţă publică, de către preşedintele şedinţei, de faţă cu toţi membrii şi procurorii, după ce a fost redactat şi semnat de membri şi grefier.

Grefierul era şeful cancelariei. El avea dreptul de control şi supraveghere asupra funcţionarilor grefei, asistă la toate şedinţele completului de judecată, redacta procesele-verbale ale şedinţelor, contrasemna toate actele încheiate la Curte comunica parchetului cu o săptămînă înainte, *procesele civile la care prezenta ministerului public era necesară.*

Ministerul public se compunea din procurorul general şi procurorii de secţie, şeful suprem al acestuia fiind ministrul de justiţie.

În judecarea apelurilor se respecta următoarea ordine : procesele în continuare, divergenţele, procesele urgente (fie prin natura lor, fie prin declaraţia preşedintelui), apoi celelalte procese, în ordinea vechimii dosarelor. În şedinţele corecţionale aveau precădere procesele cu deţinuţii. Cînd erau civile şi corecţionale aveau prioritate procesele corecţionale. Începînd cu anul 1925, Curtea de Apel va mai judeca recursurile contra deciziilor în materie fiscală, la legea monopolului statului, la legea de urmărire, precum şi recursurile în materie electorală.

[3] Filiala Arh. St. Ilfov, fond Curtea de Apel Bucureşti, secţia III-a, dosar nr. 1/1847.
[4] „Monitorul Oficial" nr. 287 din 24 martie 6 aprilie 1909, p. 11420.
[5] Ibidem, nr. 3 din 4 ianuarie 1930, p. 77.
[6] Ibidem, nr. 75 din 31 martie 1937, p. 3262—3263.
[7] Ibidem, nr. 258 din 5 noiembrie 1938, p. 5232 — 5233.
[8] Ibidem, nr. 282 din 5 decembrie 1947.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

În urma profundelor prefaceri sociale determinate de actul istoric de la 23 august 1944, Curtea de Apel judeca în cauzele penale cu 2 consilieri şi 3 asesori populari. Cu redactarea deciziilor era însărcinat un magistrat, desemnat de preşedinte prin însăşi procesul-verbal de şedinţă. Acum redactarea rămîne supusă completului a cărui operă colectivă devine.

Curtea de Apel din Bucureşti, instanţă permanentă care a funcţionat peste 120 de ani, este desfiinţată în 1952, iar arhiva sa predată Tribunalului Capitalei R. P. R. [9]

★

Fondul arhivistic al Curţii de Apel din Bucureşti, cuprinde materiale documentare din perioada 1816—1930. Ultima parte a acestui fond, din anii 1930—1952, se găseşte la Tribunalul Capitalei, fiind parţial inventariat şi expertizat.

Preluat într-o primă etapă, în 1965, de la Direcţia generală a Arhivelor Statului, pe bază de inventare, cuprinzînd anii 1816—1928, secţiile I—IV, fondul însuma un total de aproximativ 24.000 unităţi de păstrare sau 364 metri liniari.

A doua etapă de preluare s-a efectuat în octombrie 1966, de la Tribunalul Capitalei. Au fost preluate, pe bază de inventar, materialele documentare ale secţiilor : I (1906—1930) ; a II-a (1861—1930) ; III-a (1915—1930) ; IV-a (1918—1930) şi a V-a (1930) un total de 355 unităţi de păstrare sau 12 metril liniari.

Păstrat, în condiţii corespunzătoare fondul Curtea de Apel Bucureşti poate fi cercetat la Sala de studiu a Filialei Arhivelor Statului jud. Ilfov.

★

Ca instituţie juridică Curtea de Apel din Bucureşti face parte din elementele suprastructurii societăţii în care îşi desfăşoară activitatea. Prin cei peste 120 de ani de activitate ca instanţă de apel demonstrează, odată mai mult, cum baza şi suprastructura desemnează laturi ale vieţii sociale aflate într-o strînsă influenţă reciprocă.

Urmărind evoluţia ei istorică de-a lungul perioadei de sfîrşit a orînduirii feudale, orînduirea capitalistă şi începutul orînduirii socialiste distingem şi caracterul ei de clasă prin : conţinutul legilor de organizare judecătorească privind această instanţă, prin prevederile legislaţiei care se aplică în rezolvarea apelurilor precum şi prin modalitatea de rezolvare juridică a lor.

Fondul aparţinînd Curţii de Apel din Bucureşti reflectă într-un anumit mod viaţa societăţii în care şi-a desfăşurat activitatea această instanţă potrivit specificului său judecătoresc.

În perioada de destrămare a feudalismului şi de început a capitalismului problema fundamentală, care a frămîntat societatea a noastră a fost aceea a pămîntului, a relaţiilor de proprietate. Astfel se explică de ce cele mai numeroase apeluri din această perioadă au ca obiect diferite pricini legate de pămînt. Menţionăm în această ordine de idei apeluri pentru călcare de hotare, „hotărnicii de moşie", pentru răscumpărarea unor

[9] „Buletinul Oficial" nr. 31 din 1952, p. 243, 262—63.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

trupuri de moşie, părţi din pădure, sau munţi etc. [10] apeluri privind dreptul de protimisis [11], apeluri pentru pămînt între moşneni [12] sau între mari proprietari de pămînt de diferite ranguri [13]. În faţa curţii de Apel pentru drepturi de proprietate cel mai adesea s-au judecat aceştia din urmă, apelurile lor fiind cele mai numeroase. Menţionăm pe beizadea Grigore Ghica cu logofătul Manolache Florescu, beizadea Dumitru Ghica cu marele logofăt Emanoil Băleanu, prinţul Gh. Bibescu cu răzeşii, marele vornic Alexandru Scarlat Ghica cu paharnicul Barbu Catargiu. Logofătul Nicolae Băleanu Iancu Văcărescu, casa Zoe Brîncoveanu, casa baronului Ştefan Meitani, vorniceasa Luxiţa Văcărescu, prinţesa Cleopatra Trubeţkoi, casa generalului Manuc-bei, Zinca Golescu, Iordache Golescu şi mulţi alţii, sînt personajele care s-au înfăţişat la această instanţă de apel [14].

Aceste numeroase apeluri pentru pămînt reflectă procesul de destrămare a orînduirii feudale, cînd vechile relaţii de tip feudal nu mai corespundeau dezvoltării orînduirii noi, capitaliste.

Instituţiile ecleziastice ca posesoare a numeroase moşii, le întîlnim deseori apelînd pentru hotărnicii, corpuri de moşii, clacă etc. Menţionăm între acestea: episcopia Argeş, Epitropia mănăstirilor Sfîntului Mormînt, mănăstirile Cotroceni, Radu-Vodă, Gruiu, Sărintaru etc. [15].

Alte materiale documentare oglindesc rezistenţa opusă de clăcaşi la abuzurile proprietarilor de pămînt ca de exmplu apelul celor de pe moşia Vîlcana, judeţul Dîmboviţa [16].

Procesul de dezrobire al ţiganilor, început înainte de revoluţia de la 1848 şi continuat mult şi după proclamaţia de la 10/22 iulie, este oglindit în o serie de materiale documentare aparţinînd fondului. Unele din acestea reflectă împotrivirea marilor proprietari de pămînt laici şi ecleziastici la acţiunea de eliberare a robilor [17].

Relativ la modul de aplicare pe teren a legii de reformă agrară din 14/26 august 1864, unele documente relevă tergiversarea aplicării ei, apelurile foştilor clăcaşi pentru drepturi de împroprietărire fiind foarte numeroase începînd cu anul 1866, deci la 2 ani după eliberarea legii şi continuînd pînă în anii 1872, 1873 şi chiar 1880—1881 [18]. Aproximativ 200 dosare de la primele 3 secţii ale Curţii de Apel din Bucureşti reflectă asemenea aspecte ale aplicării legii rurale din 1864.

---

[10] Filiala Arh. St. Ilfov, fond Curtea de Apel Bucureşti, secţia I-a dosarele nr. 11/1832, 15/1835; secţia a II-a dosarele nr. 17/1836, 161/1839, 122/1940.

[11] Ibidem, secţia I-a, dosarele nr. 24/1833, 32/1833, 7/1838, 85/1839; secţia II-a dosar nr. 70/1837.

[12] Ibidem, secţia I-a, dosarele nr. 15/1838, 42/1839, 63/1839, 18/1840; secţia a II-a dosarele nr. 4/1827, 24/1832, 2, 8, 10, 14/1834 etc.

[13] Ibidem, secţia I-a dosarele nr. 53/1843, 2/1842, 75/1844, 25/1855; secţia II, dosarele nr. 43/1840, 38/1841, 2/1843, 8/1845, 5/1851 etc.

[14] Ibidem, secţia I-a dosarele nr. 6/1847, 18/1847, 11/1848, 27/1851, 28/1852, 8/1853, 47/1854, 14/1855, 6/1859, 24/1861, 127/1863; secţia a II-a dosarele nr. 54/1836, 115/1840, 55/1841, 59/1845, 11/1847, 6/1860, 59/1866 etc.

[15] Ibidem, secţia I-a dosarele nr. 4/1842, 24/1842, 34, 42/1842, 171/1845, 40/1845, 2/1851.

[16] Ibidem, secţia I-a, dosarele 28/1844; 3/1837, 22/1833, 14/1839, 47/1865; secţia II-a, dosar nr. 27/1858.

[17] Ibidem, secţia I-a dosarele nr. 10/1834, 16/1835, 26/1836, 2/1837, 2, 3, 30/1838, 56/1844, 18/1846, 16/1859, 157/1862; secţia II-a dosarele nr. 123/1838, 39/1847, 8/1837, 16/1835; dosarele nr. 3/1851.

[18] Ibidem, secţia III-a, dosarele nr. 499/1880, 824/1881, 917/1883.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Majoritatea apelurilor ţăranilor erau îndreptate împotriva trecerii lor în alte categorii decît cele reale, pentru a nu beneficia de pămîntul ce li se cuvenea. Astfel unii erau trecuţi în categoria meseriaşilor, iar alţii erau trecuţi din categoria celor care au făcut clacă cu 4 boi la categoria celor care a efectuat clacă doar cu 2 boi.

Locuitorii din comuna Leordeni se plîng în anul 1866 că li s-au dat „locurile cele mai sterpe, nisipuri, pietrişuri, înecuri, unde nu putem obţine nici un fel de product şi osebit de aceasta la 3 din noi : unuia din 4 boi, i-au dat numai pe 2 boi şi la 2 inşi cu mîinile i-au mărginit numai în căminul casei ; luîndu-ne toate locurile de hrană şi livezile de fîneţe, pe seama arendaşului şi astăzi ne aflăm în lipsă chiar de existenţă şi ne execută pentru plata pămîntului, cînd noi n-aveam pentru ce" [19].

Importante ne apar de asemenea pentru studierea acestei probleme numeroasele tabele existente în fondurile cu numărul clăcaşilor, a categoriei lor şi a sumei de despăgubire ce se cuvine proprietarului.

Ecoul răscoalelor ţărăneşti din 1892, 1899, pătrunde şi în documentele acestui fond. Cîteva dintre ele se referă la pagubele cauzate de armata venită să înăbuşe mişcările în mai multe comune din judeţul Ilfov [20].

Informaţii cu privire la extinderea formelor capitaliste de exploatare a pămîntului, mai ales a arendăşiei, le întîlnim în fondul Curţii de Apel, aproximativ, începînd din anul 1842, cuprinzînd moşiile proprietarilor particulari, ale statului, ale aşezămintelor bisericeşti [21] alături de cele privind începutul folosirii pe scară mai largă a maşinilor agricole după reforma agrară din 1864 [22] şi activitatea Asociaţiei agricole române [23].

Documentele fondului Curţii de Apel din Bucureşti ne permit să urmărim, într-o oarecare măsură, începuturile industriei extractive, în deosebi extracţia petrolului şi a sării şi exploatarea bogăţiilor forestiere.

Putem urmări extragerea petrolului începînd cu semnalarea în documente a existenţei unor puţuri de păcură la moşia Păcureţi judeţul Saac, în timp ce în judeţul Olt se ajunge de timpuriu la extragerea prin sonde [24].

Începutul comercializării petrolului care capătă proporţii din ce în ce mai mari poate fi urmărit cu ajutorul informaţiilor furnizate de fond cu privire la activitatea Companiei anonime române pentru exploatarea şi comerţul păcurii [25].

Şi în acest domeniu se dezvoltă arendăşia, care capătă aspecte violente, prin luarea cu forţa în arendă, a terenurilor locuitorilor din judeţul Prahova ce aveau puţuri de păcură [26] :

Extragerea petrolului s-a dezvoltat rapid şi a intrat vertiginos în circuitul economic. Se încheiau contracte pentru exploatarea terenurilor petrolifere, pentru transportul petrolului. Materialele documentare men-

[19] Ibidem, secţia I-a, dosar nr. 99/1866, f. 53.

[20] Ibidem, secţia I-a, dosarele nr. 129/1899, 123/1001 ; secţia a II-a, dosarele nr. 121/1892, 66, 70, 78/1899.

[21] Ibidem, secţia I-a, dosarele nr. 80/1863, 85, 109, 120/1863 ; secţia II-a, dosarele nr. 14, 16, 28/1842, 28/1843, 12/1834, 29/1844, 8/1845, 12/1850, 17/1868, 65/1869.

[22] Ibidem, secţia I-a dosarele nr. 39/1863, 98/1864 ; secţia II-a dosar nr. 145/1879.

[23] Ibidem, secţia I-a, dosar nr. 29/1864.

[24] Ibidem, secţia I-a, dosar, nr. 81/1839, f. 4 ; secţia II-a, dosar nr. 55/1838.

[25] Ibidem, secţia I-a, dosarele nr. 45/1869, 36/1872,

[26] Ibidem, secţia I-a dosarele nr. 84/1875, 10/1879, 130/1880. 80/1886, 6/1892, 124/1893.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ţionează prezenta unor „fabrici" — desigur nu în sensul actual al cuvîntului — de petrol şi uleiuri minerale, cu sediul la Ploieşti la moşia Tătărani, judeţul Prahova etc. [27].

O dată cu pătrunderea capitaliştilor străini în industria extractivă şi de prelucrare a petrolului, tot mai numeroase sînt apelurile la Curtea de Apel din Bucureşti, care au ca obiect concesionarea terenurilor petrolifere sau consolidarea drepturilor de concesionare petroliferă. Societăţile petrolifere cele mai des întîlnite erau : Societatea „Română—Americană", Societatea petroliferă internaţională, Societatea de petrol Telega Oil şi altele [28].

Statistic, aproximativ 426 dosare conţin probleme ale concesiunilor petrolifere.

Extragerea sării, o altă bogăţie a ţării, este semnalată în documentele acestui fond. Menţionăm „socotelile" Cămărăşiilor Ocna-Telega, pe anul 1859 şi Ocna Slănic, pe anii 1859—1860 [29] precum şi tovărăşiile pentru exploatarea sării [30].

Dezvoltarea capitalismului cerea cu insistenţă dezvoltarea corespunzătoare a unei reţele de transport pe uscat, mai ales constituirea unei reţele de căi ferate care să lege capitala, centrul economic cel mai important al ţării, cu celelalte centre economice.

La Curtea de Apel din Bucureşti sînt numeroase apeluri care cer despăgubiri cu ocazia construirii liniilor ferate : Bucureşti — Ploieşti, Ploieşti—Predeal, Piteşti—Vîrciorova, Chitila-Piteşti, Feteşti—Bucureşti, Tîrgovişte — Lăculeţi, Pucioasa, Cotroceni — fortul Domneşti, Ploieşti-Slobozia, Bărboşi-Brăila, Cîmpina-Doftana, Buda-Slănic etc. [30].

Construirea reţelei de şosele naţionale, a podurilor peste ape este de asemenea prezentă în documentele fondului Curtea de Apel Bucureşti prin ştirile despre numeroasele contracte încheiate în acest sens [32].

Lucrările privind canalizarea rîului Dîmboviţa [33] sau întocmirea studiului hidrologic pentru alimentarea capitalei cu apă [34].

În mod indirect documentele acestui fond cuprind şi unele informaţii privitoare la consecinţele grave ale războaielor purtate pe teritoriul ţării noastre [35].

Materialele documentare din anul 1929 însumează date despre activitatea unor sindicate muncitoreşti ca cele ale muncitorilor ceferişti, lucrătorilor brutari, muncitorilor din industria pielăriei etc. pentru acordarea personalităţii juridice [36].

---

[27] Ibidem, secţia II-a, dosarele nr. 43/1878, 68/1885, 129/1893.

[28] Ibidem, secţia I-a, dosarele nr. 105, 118, 121, 141, 145/1905, 82/1906, 3/1907, 10/1908, 35/1910, 8/1913, 41/1915, 113, 115/1916, 766/1921, 1228/1921, 891/1924, 393, 394/1930.

[29] Ibidem, secţia I-a, dosarele nr. 9, 10/1859.

[30] Ibidem, secţia III-a, dosar nr. 1/1882; secţia a II-a, dosar nr. 6/1866; secţia I-a, dosar nr. 20/1865, 105/1897.

[31] Ibidem, secţia I-a dosarele nr. 73/1881, 103/1883, 102/1889, secţia II-a, dosarele nr. 82/1871, 134/1876, 106/1877, 135/1880, 11/1887, 88/1890, 111/1896, 16/1001, 13/1914.

[32] Ibidem, secţia I-a dosar nr. 118/1874, secţia II-a, dosar nr. 83/1869, 27/1894.

[33] Ibidem, secţia I-a, dosar nr. 2/1867, secţia II-a, dosarele nr. 117/1883, 96, 106/1884, 6/1885, 34/1885, 77/1890.

[34] Ibidem, secţia II-a dosar nr. 24/1897.

[35] Ibidem, secţia I-a, dosarele nr. 92/1864, 103/1868; secţia II-a, dosarele nr. 20/1875, 160/1879, 33/1883.

[36] Ibidem, secţia I-a, dosarele nr. 1326, 1330, 1338, 1339, 1462/1929, 358, 2186/1930.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Dizolvarea sindicatelor unor funcţionari din comerţ, industrie, al lucrătorilor din artele grafice din Bucureşti, a sindicatelor lucrătorilor sobari, cel al muncitorilor din industria pielăriei etc. marchează un moment al crizei capitaliste din anul 1929 [37].

Numeroase sînt documentele care reflectă aspecte din viaţa cultural-artistică din capitală.

Din viaţa teatrală aflăm unele date privind viaţa grea a artistului în societatea bazată pe clase antagoniste şi activitatea unor artişti ca Ion Manolescu, Jean Athanasiu, Maria Giurgea, Marioara Voiculescu [38].

Semnalăm de asemenea unele ştiri cu privire la viaţa scriitorilor noştri : Anton Pann a lăsat moştenitorilor săi o tipografie şi o frumoasă bibliotecă, Alexandru Odobescu, Mihail Kogălniceanu, Ion Heliade Rădulescu s-au prezentat în apel pentru diverse probleme financiare, iar Alexandru Macedonschi a fost în litigiu cu „Cartea românească" privind editarea operelor sale „Cartea nestematelor" şi „Albina de aur"; B. P. Hasdeu a fost chemat în judecată de Ilie Albulescu, din Craiova, pentru calomnie la adresa sa, în urma apariţiei unui articol în ziarul umoristic „Aghiuţă" [39].

Nu toate problemele pe care le cuprind documentele acestui fond au putut fi prinse în această prezentare, ele sînt mult mai numeroase şi îndeamnă la o cercetare atentă.

[37] Ibidem, secţia I-a, dosarele nr. 27, 28, 29/1929 ; secţia II-a, dosarele nr. 14, 15, 19/1929.

[38] Ibidem, secţia I-a, dosarele nr. 17/1916, 1152/1929 ; secţia II-a, dosarele nr. 51/1880, 18/1909, 1813/1929 ; secţia IV-a dosar nr. 969/1927 ; secţia V-a, dosar, nr. 1576/1930.

[39] Ibidem, secţia I-a, dosarele nr. 79/1875, 144/1900, 54/1875 71/1875, 137/1873, 58/1874, 126/1886, 97/1876, 13/1881 ; secţia II-a, dosar nr. 1254/19295 secţia II-a, dosar nr. 55/1865.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

MARTURII DOCUMENTARE ENGLEZE NEPUBLICATE DESPRE UNIREA PRINCIPATELOR ROMANE

IDAMIAN HUREZEANU

Ne propunem în cele ce urmează să prezentăm noi date documentare privind unirea Principatelor române, pe baza materialelor aflate în arhiva britanică „Public Record Office" din Londra [1].

Arhiva menţionată reprezintă unul din cele mai bogate tezaure de izvoare documentare din lume, iar la fondul Ministerului Afacerilor Externe englez (Foreign Office), depus la această arhivă, apelează istorici şi cercetători din numeroase ţări.

Categoria de materiale din cadrul acestui fond care trezeşte interes deosebit în legătură cu tema Unirii o reprezintă rapoartele consulare, în special ale consulilor englezi de la Bucureşti şi Iaşi. Ele nu au constituit obiectul unor preocupări speciale în vederea valorificării lor ca documente.

Este adevărat, istoricul american T. W. Riker le-a folosit sub formă prelucrată în ampla sa monografie „The Making of Roumania. A study of on Internaţional Problem" (London, 1931) care a fost publicată şi în românește în 1943 sub titlul „Cum s-a înfăptuit Romania modernă".

Preocupat să dezvăluie sensul general al politicii marilor puteri faţă de Unire, aşa cum se desprinde din urmărirea scrupuloasă a mărturiilor vremii, T.W. Riker a apelat masiv la sursele arhivistice engleze, ca de altfel şi la documentele provenite din alte arhive apusene, dar el nu a recurs la citate directe decît foarte rar. Conţinutul telegramelor, rapoartelor sau depeşelor, păstrate în dosarele groase ale arhivei, apare în general prelucrat în cartea lui Riker.

★

Rapoartele diplomatice engleze reflectă, se înţelege, poziţia guvernului britanic faţă de unire, poziţie care pornea de la interesele Angliei în Imperiul otoman şi avea drept coordonată de bază menţinerea statu quo-ului în această zonă europeană. Situaţia ţărilor mici era privită

[1] Majoritatea documentelor pe care le prezentăm se găsesc depuse în copii (xerox) la Institutul de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C. C. al P. C. R. Copiile au fost obţinute în timpul unei călătorii de studiu întreprinse în Anglia în iulie-octombrie 1968.
La traducerea textelor din limba engleză am primit concursul lui Aurel Harşa.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

de către diplomaţia marilor puteri din perspectiva schimbărilor pe care evoluţia acestor ţări le provoacă în raportul de forţe şi de influenţe a marilor state şi diplomaţia engleză nu face excepţie de la această constatare.

Deşi atitudinea de principiu a reprezentanţilor diplomaţiei engleze faţă de unire era modelată de raţiuni care corespundeau intereselor Angliei şi nu se afla în concordanţă cu procesul ce conducea la înfăptuirea marelui act, este caracteristic faptul că ei nu puteau să nu observe că Unirea s-ar înscrie în ordinea propăşirii ţărilor române. Ideea de „stabilitate" şi de „ordine", invocată adesea ca o necesitate pentru Principate, presupunea drept premisă a soluţionării ei realizarea Unirii şi dacă faptul nu se recunoştea explicit, unele rapoarte o degajă implicit.

Informarea făcută în rapoarte ţinea să fie obiectivă şi corectă, dar atît sursele de unde se obţinea, cît şi optica funcţionarilor diplomaţiei engleze o făceau să rămînă adesea tributară faţă de surprinderea în profunzime a procesului şi evenimentelor ce frămîntau ţările române. Oricum, cele petrecute în Principate, mai ales la nivelul vîrfurilor politice ale vremii, erau înregistrate cu toată atenţia de către persoane familiarizate cu situaţia. Dacă contactul îndelungat pe care consulii englezi îl aveau cu situaţia din ţările române le scăzuse într-o anumită măsură acuitatea interesului, datorită obişnuinţei cu această situaţie, în schimb observaţiile lor înglobau o variată gamă de asocieri, de referiri la antecedentele faptelor despre care relatau. Din punct de vedere pur informaţional rapoartele degajă, deci, efortul redării exacte a celor petrecute, în timp ce siguranţa distantă, afişată adesea în aprecierea proceselor şi evenimentelor din Principate, se dovedea nu o dată precară.

Din materialele documentare referitoare la perioada Unirii ne concentrăm atenţia asupra celor provenite din anii 1857 şi 1859, pornind dela cantitatea şi valoarea elementelor informative pe care le conţin.

Anul 1857, anul alegerilor pentru Adunările Ad-hoc, al delimitării şi confruntării forţelor politice existente în jurul problemelor ridicate de Unire, al victoriei unioniştilor la alegeri, a furnizat funcţionarilor diplomatici englezi un bogat material, solicitat cu insistenţă atît de ambasadorul englez de la Constantinopol, cît şi de ministrul de externe britanic.

Constatările pe care R. G. Colquhoun le făcea în rapoartele sale de la începutul anului 1857 către lordul Stratford, ambasadorul englez pe lîngă Poarta otomană, concordă cu modul în care alte surse documentare oglindeau activitatea lui Alexandru Ghica, caimacamul din Ţara Românească, şi a ministerului său. Este drept, unele note critice din documentele engleze îşi au izvorul şi în dezacordul reprezentanţilor politicii externe ai Marii Britanii cu atitudinea, într-un sens favorabilă, a domnitorului pentru Unire.

„Scrisoarea Excelenţei voastre din 9 curent — arăta Colquhoun într-un raport din 27 februarie 1857 [2] — a fost primită de mine numai astăzi după amiază. Ultima mea poştă diplomatică trebuie să ajungă la Constantinopol în jur de 8, dacă nu va avea loc o reţinere a ei la Varna. Depeşele mele din acest an, ca şi cele din ultimile luni ale anului trecut vă vor explica motivul pentru care corespondenţa mea oficială nu a fost aşa de activă ca anterior.

[2] Public Record Office, F. O. 78, dosar nr. 1289 (dosarele nu sînt paginate)

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Dezamăgirea provocată de comportarea inexplicabilă a caimacamului care nu a îndeplinit nici o promisiune, persistînd să reţină pe lîngă el un minister incapabil şi dintre cele mai corupte; ca urmare a acestui fapt confuzia, şi chiar mai rău, domneşte în toate ramurile administraţiei; toate acestea tind să mă descurajeze (deoarece mărturisesc că *am fost* optimist) deşi am sperat că voi putea să anunţ o schimbare, în sensul că şi-a dat seama (e vorba de caimacamn. n.n)de slăbiciunea şi neisteţimea sa.

Excelenţa voastră cunoaşte sfatul pe care l-am dat ca binevoitor şi prieten al acestei ţări pînă cînd am văzut că acel sfat producea neplăcere.

Eu am stăruit să-şi dea seama că poziţia sa este provizorie, că nu este în măsură să intre în combinaţii politice de anvergură, datoria sa fiind de a duce în mod cinstit şi activ afacerile curente ale statului, aşa cum a spus atît de admirabil şi Excelenţa voastră, « într-un spirit de justiţie înţelegătoare serioasă, care să corecteze în practică abuzurile din trecut şi să pregătească calea, printr-un exemplu, spre îmbunătăţiri viitoare ». Am avut deja datoria neplăcută de a raporta Excelenţei voastre cît de diametrul opusă acestui curs înţelept, simplu, a fost linia urmată de caimacam; el nu a schimbat nimic din componenţa ministerului său şi nu a promovat o politică aptă de a duce la îndeplinirea angajametenlor făcute atît Excelenţei voastre, cît şi mie, în timpul numirii sale.

În ce priveşte ministerul său, eu mi-am exprimat deja părerea, însă, în cursul ultimelor două săptămîni am văzut în repetate rînduri doar un singur om cinstit şi curajos în rîndul miniştrilor săi, pe domnul Charles Creţulescu, ministrul treburilor publice".

Un interes aparte îl prezintă în corespondenţa diplomatică a lui Colquhoun către lordul Stratford un raport din 20 februarie 1857. În el se relatează despre publicarea, în ziarul englez „The Times", a unei copii a textului Firmanului electoral elaborat de Poartă în vederea convocării Adunărilor Ad-hoc. Semnificative sînt remarcile privitoare la reacţia populaţiei din Principate faţă de prevederile firmanului, prevederi care erau departe de a corespunde unor principii apte de a reflecta şi stimula voinţa poporului român pentru unitatea sa politică. În acelaşi timp, este caracteristică şi poziţia marii boierimi, care vedea în unele prevederi ale firmanului o ameninţare a drepturilor lor.

„Ziarul « Times » pe care l-am primit cu cîteva zile în urma conţine o pretinsă copie după textul firmanului pentru convocarea Divanurilor. După cum era de aşteptat, ea a produs o mare senzaţie în rîndul tuturor claselor şi în special se pare că a mişcat sentimentele boierilor mari, care sînt conştienţi de lipsa lor de popularitate şi de absenţa aproape totală în rîndurile lor a meritelor şi a cinstei, aceasta ducînd la excluderea lor din orice alegeri, care ar căpăta aspectul unui vot popular. Acum cîteva zile m-a vizitat o deputăţie şi m-a rugat să înaintez Excelenţei voastre scrisoarea anexată, conţinînd copia unei note de protest adresată Marelui vizir în care ei consideră că privilegiile lor au fost încălcate, prin excluderea probabilă din Adunarea naţională a aşa numiţilor boieri de rangul I; ei citează vechile lor privilegii cînd divanul era compus numai din înalul cler şi boierii de rangul I. Ulterior, Regulamentul organic a admis în Adunare 22 de alţi membri, acordînd încă boierilor de rangul I o influenţă predominantă de care s-a uzat sau mai degrabă s-a abuzat în aşa măsură

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

încît s-a cerut dizolvarea Adunării, după ce ţara a fost adusă în stare pe care o găsim în prezent (...).

Fiind numai în posesia textului publicat în „Times" — continua diplomatul englez — desigur că toate clasele au fost puternic mişcate de presupusul conţinut. O mare parte consideră că drepturile lor de autonomie au fost nesocotite; ei sînt dispuşi chiar să protesteze împotriva unui act care loveşte în vechile lor privilegii. Aceasta este partida tinerilor; între ei şi clasa boierilor de rangul I a existat întotdeauna o profundă antipatie; acum aceştia din urmă se străduiau să se îndrepte spre partida tinerilor" [3](...)

Prezentînd partida lui Nicolae Creţulescu în termeni foarte amabili şi considerînd că poziţia şi activitatea lui se distinge în raport cu a altor oameni politici, R. G. Colquhoun expune astfel punctele de vedere ale preferatului său faţă de firman şi de politica turcească în Principate:

„Ţin să menţionez faptul că dl. Creţulescu, deşi regretă că Poarta ar fi încălcat drepturile de autonomie a Principatelor, consideră că ea s-a înclinat în faţa necesităţii; că congresul (de la Paris — n. n.), acordînd Turciei dreptul de a constitui Divanul a prevăzut numeroasele dificultăţi care vor apare prin transpunerea în practică a planului, în cazul în care el va fi încredinţat numai moldo-valahilor (fie deocamdată numai guvernului sau Adunării Generale, aşa cum a fost constituită prin Regulamentul organic); a fost, deci, necesar să se stabilească primele principii sau puncte de pornire, acordînd cuiva onoarea convocării Divanului. Această onoare a fost acordată sultanului.

Cuvîntul suveranitate, care figurează în textul publicat în «Times» a adus de asemenea o mare ofensă (folosind acest cuvînt Poarta se considera suverană asupra Principatelor — n. n.); eu am însă o anumită îndoială că aceasta ar fi o eroare de tipar (dacă aş avea una din cele două copii oficiale existente la Iaşi) deoarece unele numere ulterioare conţin cuvîntul „suzeranitate". Nu poate fi ascuns faptul că a fost lezată sensibilitatea tuturor claselor şi orice încercare din partea Porţii de a pretinde mai mult decît a avut anterior va fi aici foarte rău primită, favorizînd partidul a cărui influenţă, oricît de redusă ar fi acum, poate foarte uşor să crească, iar prin afirmaţia că sprijină independenţa Principatelor ar putea deveni foarte uşor popular în rîndurile tineretului" [4]. (...)

Diplomaţia engleză a urmărit cu atenţie efervescenţa produsă de alegerile pentru Adunările Ad-hoc arătîndu-se mai curînd rezervată faţă de patriotismul luptătorilor pentru Unire, decît entuziastă. Un raport din Bucureşti al lui R. C. Colquhoun către contele Clarendon, ministerul de externe englez, descifra în adunările comitetelor unioniste nu atît sensul lor profund patriotic, cît eventualele derogări de la prescripţiile în vigoare cu privire la funcţionarea acestor comitete.

„În momentul închiderii poştei diplomatice — scria el la 25 martie 1857 — am primit minuta anexată cu privire la ceea ce s-a întîmplat ieri noapte la o întrunire a proprietarilor electori. Acest club a fost pus pe picioare ca o replică la cele organizate aici cu cîteva săptămîni în urma şi cărora li se acordă în prezent mai multă importanţă decît cred că merită; rezultatul a dovedit corectitudinea părerii mele.

[3] F. O. 78, dosar nr. 1289.
[4] Ibidem.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Cînd însă la unul din aceste numeroase cluburi (al cărui membri în majoritate nu sînt electori) am văzut persoane din subordinea guvernului figurînd ca președinte sau în Comitet am atras atenția Caimacamului asupra acestui lucru și l-am sfătuit să fie atent. Directorul Ministerului său de justiție, exclus de a fi ales ca deputat, Directorul departamentului școalelor și încă unul sau doi care dețin posturi de răspundere au fost principalii oratori la acest club și au fost de acord cu adoptarea neapărată a unor puncte ... înainte de a continua — puncte care, în mod cît se poate de evident, nu sînt pe placul Turciei. Mi-am permis să fac aluzie la faptul că a prelevat una din două impresii : fie că șeful statului a aprobat aceste adunări, fie că a permis funcționarilor săi să participe ca *agenți provocatori*. Pe de altă parte, cîteva sfaturi date anumitor membri ai clubului, pe cît de discreți pe atît de zeloși, au dat rezultatele cele mai bune și chiar dacă nu a fost dizolvat ca club am motive să cred că se va limita la ceea ce am putea numi acțiuni legale a comitetelor formate numai din electori. Sir Henry Bulwer (reprezentantul englez în Comisia de supraveghere a marilor puteri în Principate — n. n.) a avut cîteva convorbiri în acest sens ca Saavfet Effendi (reprezentantul turc — n. n.) care părea nerăbdător să meargă mai departe în reprimarea oricărui sentiment public" [5].

Alegerile organizate de caimacamul Vogoride, sub semnul abuzului și falsurilor au fost privite cu îngăduință de consulul englez de la Iași, Gardner. Edificatoare pentru poziția diplomatului britanic față de aceste alegeri este următoarea depeșă din 25 iunie 1857 trimisă lui Henry Litton Bulwer.

„Ca răspuns la telegrama cifrată de ieri a Excelenței voastre, pot să asigur că nu v-am indus prin nimic în eroare cu cele raportate și că sînt pe deplin conștient de faptul că am emis o judecată care poate înșela cu ușurință pe oricine. Moldova abundă în mentori și omonime franceze ușuratice pot fi aplicate multora dintre ei, însă eu nu-i imit. (Aluzie la influența diplomației franceze, favorabilă unirii, în Moldova — n. n.).

Cu privire la alegeri și electorat, cît și la listele de candidați, eu nu am făcut nici o aluzie înaintea depeșei mele din 22 luna curentă, în care am comunicat listele așa cum au fost publicate în « Gazeta Moldovei ». Ele mi *s-au părut a fi cu totul « en regle » și, deși unele personalități marcante ar* putea adresa reproșuri guvernului pentru că au fost excluși, ei au încă suficientă putere pentru a se răzbuna pentru orice nedreptate din partea guvernului, dacă vor considera că este cazul. Ei au deținut funcții în cadrul fostului guvern și eu personal am avut multă stimă pentru ei, fără a suspecta vreodată că ei ar putea fi descalificați ca electori, descalificare care o consider că se datorește în mare măsură neglijenței lor. D-l Mavrogheni, d-l. Rallet și d-l. Hurmuzachi cred că fac parte dintre aceștia. D-l Hurmuzachi este un om prețios, de o mare abilitate, însă un fel de « loco foco ». Renunțînd la calitatea lui de supus austriac, eu nu cred că a căpătat toate atributele unui supus moldovean. Se pare că părerea opiniei publice nu a constituit temeiul excluderii, deși se pare că ea a jucat totuși un rol important, deoarece d-l Kogălniceanu, redactorul foaiei « L'Etoile du Danube » se află pe lista candidaților și probabil că va deveni unul dintre deputați. Titlul său indiscutabil de moldovean a fost respectat.

[5] F. O. 78, dosar nr. 1443.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Desigur că eu nu mă consider obligat să cunosc toate absurdităţile inutile emanate de la guvern şi de la personaje legate de guvern şi citesc cu un sentiment de surpriză ziarele străine, care au ajuns să interpreteze atît de greşit faptele. Eu sînt departe de a avea o încredere deplină în comportarea guvernului. Însă cu privire la alegeri, eu sînt de părere că ele trebuie lăsate să se desfăşoare fără întîrziere sau întrerupere. Atunci cînd va fi adunat, se va putea face apel şi la Divan. Atît timp cît alegerile se află în suspensie, nu va exista decît agitaţie. Fiind de 21 de ani în Moldova am avut posibilitatea să-i văd pe moldoveni dînd ascultare fiecărei autorităţi, chiar dacă nu au manifestat nici cel mai infim sentiment de respect sau simpatie faţă de ea. Şi de această dată ei se află sub aceeaşi oprimare — a unor persoane care atît intuitiv, cît şi din instinct, îşi arogă dreptul de a-i judeca şi de a aplica principii de guvernămînt şi reforme după bunul lor plac. Desigur că ţările nu sînt utopii şi sînt dotate cu multă inteligenţă pentru a înţelege care este calea cea bună şi dacă această ţară ar fi lăsat să acţioneze din propria ei iniţiativă, cu mai multă putere asupra guvernului, atunci ea va deveni uimitoare şi prosperă" [6].

Aprecierile conţinute în depeşele lui Gardner contrastau uneori atît de puternic cu starea de lucruri reală încît superiorul său, Henry Bulwer, le primea mai mult decît precaut. Chiar dacă era greu de captat pentru ideea că rezultatul alegerilor constituia expresia unei falsificări, Bulwer era pus în faţa atîtor dovezi evidente în acest sens încît susţinerea unei păreri contrarii prespunea o temeinică argumentare cu caracter concret. Oricum, indignarea vehementă produsă de modul în care s-au desfăşurat alegerile şi protestele pline de hotărîrea şi de demnitate adresate de patrioţii unonişti, atît lui cît şi celorlalţi reprezentanţi ai Comisiei de informare europeană l-au făcut să ceară lui Gardner noi lămuriri suplimentare într-o notă din 27 iunie 1857. Bulwer se declara partizanul unei depline imparţialităţi şi se arată preocupat exclusiv de a cunoaşte obiectiv şi precis datele problemei, dar sub această formulă se face simţit un anumit dezacord mai ales cu forţele care acţionau în favoarea unirii. Observaţiile sale cu privire la activitatea consulului francez de la Iaşi sînt concludente în acest sens :

„Am primit depeşa D-stră nr. 12, însă astfel de depeşe nu dau nici un fel de informaţii suplimentare faţă de cele pe care le furnizează ziarele. Repet încă o dată că aştept de la D-ta, şi aceasta fără nici o întîrziere, o declaraţie clară şi precisă cu privire la faptul dacă alegerile dinMoldova s-au desfăşurat cinstit şi imparţial şi dacă au existat sau nu manifestări de necinste şi parţialitate. Aş dori să aflu de la D-ta măsura în care s-a manifestat, după părerea D-tale, o astfel de necinste şi părtinire.

Regret că am prilejuit de a vă tulbura, însă trebuie să insist pentru a obţine un răspuns clar la o întrebare clară, deoarece o persoană aflată la faţa locului, dornică şi capabilă să spună adevărul, trebuie să aibă posibilitatea să furnizeze aceste informaţii. Aş dori de asemenea să aflu dacă consulul francez persistă să se amestece în treburile guvernului Moldovei, după cum reiese din ultima corespondenţă pe care aţi trimis-o, şi care după părerea mea este cu totul inoportun în acest moment, fie că este exercitat de un agent diplomatic al Împăratului francez, fie de oricare

[6] Ibidem, dosar nr. 1292.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

alt agent. Spun acest lucru deoarece am aflat de asemenea că reprezentantul austriac şi respectiv cel prusac, deşi din direcţii opuse şi în măsură diferită, fac acelaşi lucru. În consecinţă, îmi vei ierta observaţia că în răspunsul d-tale nu trebuie să ai în vedere ceea ce este agreabil sau dezagreabil pentru aceşti domni, care fără îndoială consideră că nu fac altceva decît să-şi facă datoria, ci care sînt faptele" [7].

Despre noile alegeri care au avut loc în Moldova în luna august 1857 şi au dat un strălucit cîştig de cauză unioniştilor, în rapoartele diplomatice engleze se recunoaşte corectitudinea lor. Gardner specifica într-o depeşă trimisă la 5 august 1857 din Iaşi contelui Clarendon :

„Privesc liniştit spre alegerile viitoare. Se pare că separatiştii care au fost aleşi (în precedentele alegeri falsificate de Vogoride — n. n.) au avut să protesteze în Adunarea Ad-hoc împotriva anulării alegerilor, însă între ei au apărut neînţelegeri şi dezbinări" [8]. Într-un raport din 16 septembrie 1857, Gardner scria :

„Am onoarea să declar că s-a terminat alegerea clerului din Iaşi, precum şi a marilor proprietari rurali (grand proprietaires) în capitală şi numai patru dintre antiunionişti, sau conservatori cum îşi spun ei, au fost realeşi. Dintre unioniştii dl. Rolla şi dl. Miclescu din Iaşi, dl. Mavrogheni la Galaţi, dl. Alecsandri şi dl. Kogălniceanu, editorul gazetei « L'Etoile du Danube » au fost de asemenea aleşi. Dl. Hurmuzaki, agent activ al partidului, intenţionează să-şi depună candidatura pentru oraşul Iaşi. Unii dintre foştii membrii (ai Adunării — n. n.) au anunţat printr-o circulară intenţia lor de a declina onoarea unei a doua reprezentări. Vornicul Alexandru Sturdza a menţionat că şi el a procedat astfel.

Mă tem că dezbaterile, după convocarea Divanului, nu vor avea un caracter care să-l recomande Porţii. Caimacamul (N. Conachi Vogoride — n. n.) este privit de unionişti ca făcînd un dublu joc şi antiunioniştii cu dl. Gödel în fruntea lor, ca agent al Austriei, se pare că au aceeaşi părere despre el. Fapt este că el e plasat într-un teatru în care nu e stăpîn pe acţiunile sale, iar atunci cînd e stăpîn se pare că acţionează imprudent.

Demiterea de către el, fără prea multă ceremonie, a ministrului de interne, fără nici o notificare prealabilă sau vreo motivare a fost lipsită de tact, furnizînd motive de critici, pentru că ministrul şi-a prezentat singur demisia într-o ocazie anterioară. Ca o veche cunoştinţă a mea, ministrul mi-a făcut o vizită, solicitîndu-mi adresa excelenţei voastre, predîndu-mi, în acelaşi timp, o scrisoare sigilată către ambasador (e vorba probabil de lordul Stratford, ambasadorul englez la Constantinopole — n. n), rugîndu-mă să i-o înmînez.

Conţinutul acestei scrisori, pe care mi l-a comunicat, se limita în cea mai mare parte la justificarea comportării sale în timp ce se află în fruntea departamentului. Eu am refuzat să mă amestec în această problemă".

În încheiere, Gardner relua ideea victoriei unioniştilor în alegeri, arătînd următoarele :

[7] F. O. 78, dosar nr. 1292.
[8] Ibidem.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

„Am onoare să anexez un extras din « Gazeta Moldovei », care cuprinde numele membrilor realeşi ai clerului şi ai noilor proprietari care — cu puţine excepţii — fac toţi parte din partidul unionist" (...)[9].

Rapoartele pe care girantul agenţiei şi consulatului britanic la Bucureşti le trimitea ministerului afecerilor externe englez, contele Clarendon, aveau un conţinut similar, abundînd în amănunte oarecum periferice privind mai ales acţiunile foştilor domni Stirbei şi Bibescu care aspirau din nou la tron. Într-o depeşă din 13 august 1857 el arăta :

„Agentul consular din Craiova îmi scrie următoarele : « Prinţul Ştirbey, presupunînd că unirea nu va avea loc, încearcă să-şi facă în cele 5 districte ale Valahiei mici (e vorba de Oltenia — n. n.) o mulţime de partizani, şi eu cred că va reuşi, din moment ce unioniştii vor vedea că partidul lor nu va cîştiga victoria » Proprietăţile Stirbey sînt situate în principal în împrejurimile Craiovei şi cele de mai sus corespund cu informaţiile din alte surse. În ultimul timp, prinţul Bibescu a pierdut teren în Valahia mică (se crede, ca urmare a discrusurilor sale în cursul vizitei din Principate) şi deşi prinţul Stirbey continuă să se menţină în mare rezervă, el va cîştiga, probabil, la rîndul său, într-o parte a Principatului unde are de asemenea mari proprietăţi funciare" [10].

O altă depeşă din 17 septembrie 1857 a girantului diplomatic englez la Bucureşti susţinea concluzia generală privind corectitudinea alegerilor desfăşurate în Ţara Românească de către administraţia lui Alex. Ghica, dar făcea în continuare numeroase rezerve şi rectificări care schimbau parţial concluzia iniţială.

„Cînd am avut onoarea acum cîteva timp să scriu Excelenţei voastre cu privire la listele electorale, am menţionat că păreau pregătite în general într-un spirit de corectitudine, dar pot să existe alte fapte mai de profunzime care să scape vederii şi să modifice într-o anumită măsură această opinie" [11].

Relevant pentru starea de spirit unionistă din Principate este un document redactat în limba franceză, reprezentînd o adresă trimisă de autorităţile muntene girantului consultatului englez la Bucureşti în urma sesizării făcută de aceasta relativ la acţiunea iniţiată de unionişti cu ocazia zilei de naştere a împăratului Napoleon al III-lea. Potrivit orientării generale a politicii engleze, girantul consulatului englez dezaproba acţiunea, pornind de la elemente de ordin formal.

Atît sesizarea sa, cît şi explicaţiile date de autorităţile muntene pun în evidenţă un fapt mult mai semnificativ şi anume folosirea de către unionişti a zilei de naştere a împăratului francez, simpatizant al cauzei unirii celor două principate, ca prilej pentru a-şi exprima sentimentele şi voinţa lor de unitate.

„Domnule Girant — scria la 20 august 1857 A. Dimitrie Ghica însărcinatului cu afaceri britanice la Bucureşti. Eu am primit scrisoarea de azi dimineaţă, prin care dumneavoastră aţi binevoit să-mi comunicaţi informaţia care vi s-a transmis, relativ la faptele care s-au petrecut sîmbătă 15 august, cu ocazia sărbătoririi Majestăţii Sale Împăratul Franţei.

[9] F. O., fond 78, dosar nr. 1292.

[10] F.O., fond 78, dosar nr. 1289. Textul agentului diplomatic din Craiova e redactat în limba franceză.

[11] Ibidem.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Din aceste informaţii rezultă că în seara sărbătoririi Majestăţii Sale Împăratul Napoleon, aproape 800 pînă la o mie de persoane, printre care se găseau numeroşi funcţionari ai guvernului, s-au reunit, fiind în legătură cu Comitetul Unionist, au traversat străzile oraşului cu muzica în frunte; trecînd pe lîngă reşedinţa Excelenţei sale, Comisarul otoman, ei au făcut demonstraţii nefavorabile; din acest loc ei au pornit la reşedinţa Comisarului francez pentru a-l felicita şi, ieşind din reşedinţa misiunii franceze, au strigat « Triască Unirea » (...) [12].

După cum este cunoscut, compoziţia socială a Adunărilor Ad-hoc era departe de a reflecta proporţional diferitele clase ale societăţii, iar din punct de vedere politic întruneau grupări de diverse nuanţe. Ambele Adunări — atît cea moldoveană, cît şi cea munteană — erau însă unioniste şi acordul asupra acestei probleme fundamentale era văzut de diplomaţia engleză ca expresia unor tendinţe centrifuge faţă de Turcia. Într-o depăşea din 20 octombrie 1857, Gardner îi scria contelui Clarendon, nu fără o notă de amărăciune judecînd din punct de vedere al intereselor ţării sale, dar pe deplin întemeiat:

„Acţiunea importantă care se desfăşoară aici (în Adunarea Ad-hoc a Moldovei — n. n.) este îndreptată împotriva intereselor politice ale Turciei, identice cu interesele Guvernului Majestăţii Voastre în Principate. Am puţină încredere, Excelenţă, în ce se petrece aici. Eu văd una şi aceeaşi acţiune care împinge aceste ţări pe linia ruperii de Turcia, indiferent de schimbarea de actori pe scenă.

Acest lucru a fost evident ieri în Divan cînd singurii membri care au luat cuvîntul au fost dl. Hurmuzaki şi Dl. Kogălniceanu ... primul fiind de fapt un supus austriac, al doilea educat la Berlin împreună cu fii principelui Sturza ... Ambii sînt oameni de talent, licenţiaţi în drept şi în parte au acţionat conform unor sarcini primite".

Despre procedura votării în Adunarea Ad-hoc, Gardner scria în continuare următoarele: „fiecare vor a fost urmat de semnătura sau de punerea peceţii membrului respectiv. « Eu semnez pentru Unire, cum au semnat şi ceilalţi — a spus un ţăran simplu, îmbrăcat în costum naţional — însă dumnezeu ştie cum se vor termina toate acestea »" [13].

În consens cu aprecierile făcute mai sus se află şi o altă depeşă trimisă de Gardner lui Clarendon la 25 noiembrie 1857 din Iaşi. Sub un înveliş bombastic, altfel puţin uzitat de diplomaţia engleză, dar izvorît din dorinţa subalternului de a cîştiga bunăvoinţa superiorului printr-o măgulire copleşitoare, consulul dezvăluia poate o tendinţă mult mai profundă a politicii Angliei, anume veleitatea de a căpăta preponderenţă în afacerile sud-estului european.

„...Agitaţia care ia naştere din situaţia actuală, spunea între altele Gardner, va lăsa urme. Aceste ţări vor constitui încă timp de mulţi ani o nouă sursă de nelinişte pentru Turcia. Ele vor fi, ca şi acum, un cîmp de acţiune a politicii externe care va trebui să ţină cont de interesele lor atît interne, cît şi externe. Observaţia făcută de Excelenţa voastră este superfluă. Avem încredere că în cele din urmă poate fi îndreptată pe un făgaş liniştit şi sigur. Excelenţa voastră va fi pilotul care va conduce corabia pe această furtună, împreună cu Excelenţa sa

[12] F.O., 78, dosar nr. 1289.
[13] F.O., 78, dosar nr. 1292.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

lordul Stratford de la Constantinopol a cărui inteligență remarcabilă și judecată sînt dublate de o îndelungată experiență.

Sir Henry Bulwer, cunoscînd personal aceste prețioase țări, trebuie să dețină informații ample pentru guvernul Majestății sale..." [14].

Printre problemele luate în dezbaterea Adunări Ad-hoc moldovene care s-au impus atenției consulului englez a fost și Jalba deputaților pontași, document de mare valoare istorică, prezentată în Adunare la 9/21 noiembie 1857. Încă înainte de a intra în discuții, la 14 decembrie 1857, consulul trimitea forurilor diplomatife superioare o traducere după „propunerea țăranilor clăcași". Îi amintea, în nota însoțitoare a Jalbei, că despre ea se vorbește mult în afara Adunării [15].

Semnificative pentru reacția marii boierimi la propunerea țăranilor din Adunarea Ad-hoc sînt intervențiile pe care Rosetti — Roznovanu le făcea pe lîngă reprezentanții marilor puteri. Într-un memoriu adresat consulatului englez sub titlul *Considerații asupra organizării Principatelor Dunărene*, marele boier se vădea un adversar neîmpăcat al ideii de a acorda drepturi și libertăți țărănimii.

„Accesul lor (al țăranilor moldoveni și munteni — n. n.) la drepturi electorale — scria acest apărător al privilegiilor boierimii, confundînd interesele feudalilor cu ale țării — ar putea duce la consecințe funeste pentru Moldova — Valahia și chiar pentru țările limitrofe" [16].

Într-un raport din 27 decembrie 1857 adresat lui Clarendon, consulul englez din Iași anexa o copie a memoriului lui Rosetti—Roznovanu, făcînd următoarele comentarii explicative:

„Anexa pe care am onoarea să o supun Excelenței voastre mi-a fost trimisă de marele boier Nicolae Rosetti-Roznovanu cu rugămintea de a o înmîna lui Sir Henry Litton Bulwer, comisarul Majestății Sale la București

Originalul a fost trimis imediat după ce am luat o copie după el. Dl. Roznovanu abia s-a întors de la Paris și și-a îndreptat atenția spre marea problemă absorbantă pentru moldovenii de rangul și averea sa privind organizarea Principatelor.

Considerațiile asupra problemei care face obiectul materialului anexat răspund într-o mare măsură propunerii țăranilor clăcași, propunere supusă Divanului, pe care am avut onoarea să o trimit într-o depeșă precedentă din 14 curent, nr. 33, diplomatică" [17].

★

Evenimenetele anului 1859 desfășurate în Principatele Române au furnizat un bogat material informativ reprezentanților diplomației engleze. Schimbările survenite în administrație, fenomenele noi apărute în viața economică și comercială au fost urmărite cu atenție și explicate, se înțelege, avîndu-se în vedere interesele Angliei. Stabilirea unor contacte cît mai favorabile Angliei cu noul domnitor a constituit o preocupare care se degajă cu limpezime din documente. Rapoartele care înfățișează momentul central al luptei pentru Unire, dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza, atestă afirmarea hotărîtă a voinței poporului în sprijinul Unirii, a conștiin-

[14] Ibidem.
[15] Ibidem.
[16] Ibidem.
[17] Ibidem.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ţei naţionale ca factor propulsiv în înfăptuirea marelui act. Prezenţa acestui fenomen în paginile rapoartelor consulare engleze este cu atît mai grăitoare cu cît nu exista un interes aparte pentru a-l recepta.

Referindu-se la ecoul pe care l-a produs în Ţara Românească alegerea lui Alexandru Ioan Cuza la Iaşi, R. G. Colquhoun arată într-un raport trimis din Bucureşti la 19 ianuarie 1859 contelui Malmesbury, ministerul de externe englez :

„De cînd au devenit cunoscute rezultatele pentru alegerea domnitorului Moldovei aici predomină o atmosferă de efervescenţă. Astă seară va avea loc un banchet în onoarea acestui eveniment. Eu nu pot să mă fixez asupra nici unui membru al Partidului Naţional a cărui poziţie să se fi îmbunătăţit ca urmare a recentelor evenimente. Dacă nu va avea perspectiva de a obţine majoritatea în viitoarele alegeri, nu ar fi imposibil ca în vederea eliminării celor trei foşti domnitori — Stirbey, Bibescu, Ghica, să aibă loc o mişcare în favoarea d-lui Filipescu, care, datorită fermităţii şi care a rezistat în faţa încercărilor de intimidare din partea celor doi colegi ai săi, şi-a cîştigat o anumită popularitate, faţă de care n-a rămas deloc insensibil... Alegerile încep mîine ; foarte puţine zile ne vor fi de ajuns pentru a ne forma o opinie oarecum corectă asupra nuanţei probabile a noii Camere" [18].

La rîndul său, consulul englez din Iaşi, Henry Churchill, relata într-o notă despre ecoul alegerii lui Cuza la 24 ianuarie de către Camera electrivă din Bucureşti, alegerea care a răsturnat presupoziţiile de genul celor făcute de Colquhoun, dînd expresie unei năzuinţe generale, nutrită în fond de un întreg popor.

„Alegerea lui Cuza în Valahia a strînit aici multă însufleţire. Ea este considerată un mare pas spre Unirea care va fi realizată, în cazul în care nu se va lua cele mai serioase măsuri împotriva ei. În oraşul moldovean se declară deschis că dacă Poarta va refuza învestitura, românii îi vor respinge autoritatea şi îşi vor apăra cu toţii drepturile pînă la capăt..." [19].

Starea de spirit a cercurilor largi ale populaţiei ieşene în perioada imediat ulterioară actului Unirii era reflectată în următorul chip într-o notă informativă din 4 februarie 1859, parvenită diplomaţiei engleze :

„Pentru a satisface curiozitatea dumneavoastră asupra celor întîmplate la noi în Iaşi vă voi informa că la 26 ianuarie/7 februarie seara au fost arborate drapele tricolore, special pregătite ; o fanfară în fruntea elevilor gimnaziului şi a altor mase de oameni cu torţe aprinse, s-au prezentat în faţa locuinţei domnitorului Alexandru Ioan I şi au aclamat Unirea Principatelor Române, sub conducerea lui, în urale prelungite la care Alteţa sa a ieşit pe balcon, aclamînd şi el Unirea Principatelor".

Nota descrie în continuare procesiunea masei de manifestanţi la Consultatele rus, francez şi englez.

„Apoi această masă a mers la locuinţa d-lui Popov, consulul Rusiei, făcînd o demonstraţie similară. Dl. consul a apărut pe balcon salutînd Unirea Principatelor şi a asistat la *Hora Unirii*, care s-a pornit în curtea sa. De acolo, manifestaţia a purces la locuinţa d-lui Heremin, consulul Prusiei ; El a apărut aclamînd în limba română « Trăiască Unirea Princi-

[18] Public Record Office, Foreign Office, fond 78, dosar nr. 1441.
[19] Ibidem, dosar nr. 1443.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

patelor". După aceasta, mergînd la locuinţa d-lui Consul al Franţei, care fiind bolnav, a primit în salonul său pe şapte din reprezentanţii mulţimii. La uralele acestora, dl. Place a răspuns că ceea ce a fost mai dificil s-a înfăptuit" [20](...).

Un amplu raport trimis de consulul englez de la Bucureşti lui Henry Bulwer, fostul reprezentant al Angliei în Comisia europeană care-şi asumase sarcina de a supraveghea situaţia din Principatele Române, în perioada aflată sub semnul luptei pentru Unire, releva forţa cu care ideea deplinei unificări a celor două ţări române continua să se manifeste după actul de la 24 ianuarie 1859.

„Năzuinţa pentru Unirea completă a Principatelor — scria el la 11 noiembrie 1859 — predomină evident în sînul tuturor claselor din Valahia şi acest sentiment, aşa de pronunţat, nu şi-a pierdut din ardoare în urma evenimenetlor din ultimii doi ani"(...).

Consulul Green nutrea însă iluzia, luînd evident dorinţa drept realitate, că în Moldova sentimentele unioniste nu ar fi la fel de puternice ca în Muntenia.

„În această privinţă însă — recunoaştea el — eu nu sînt în măsură să ofer informaţii directe, pe care, fără îndoială, că Excelenţa voastră le va primi de la dl. Churchill" (consulul englez la Iaşi — n. n.). Consider totuşi că anumite împrejurări oferă mărturii puternice că moldovenii se pronunţă cu o ardoare tot atît de mare pentru Unire ca şi Valahii" (...)

După ce făcea consideraţii cu privire la viitorul sediu al guvernului unic, la lucrările Comisiei centrale de la Focşani, consulul britanic revenea la ideea enunţată la începutul raportului, subliniind :

„Şuvoiul unionist nu a prezentat, nici cel mai slab indiciu de reflux, încă de la începuturile sale, atrăgînd în curentul său tot mai multe izvoare, fără să poată fi oprit de vreun obstacol, cîştigînd tot mai multă putere şi amploare în desfăşurarea lui. Judecînd viitorul în această problemă prin prisma trecutului, se poate prevedea că odată hotărîtă de adunare, Unirea Principatelor se va înfăptui, indiferent de dorinţele altora, sau de consecinţele ce le-ar avea pentru ei ; şi tocmai această situaţie, consider eu — arată Green — trebuie să stea în centrul atenţiei noastre"(...)

Dorind să prevină eventualitatea unor aluzii la faptul că aprecierile *sale izvorăsc din simpatia pe care personal o nutrea pentru cauza Unirii*, Green remarca în încheierea raportului său :

„Chiar dacă este de datoria mea să relateze impresiile altora cu privire la unire, după cum cred că sînt formate, pot să vă asigur, Exlcelenţă, că această problemă constituie un subiect asupra căruia eu personal nu mi-am făcut nici o opinie şi dacă în observaţiile de mai sus există vreo tendinţă unionistă, aceasta nu constituie decît ecoul sentimentului local" [21].

Realizarea Unirii Principatelor este indisolubil legată, aşa cum s-a analizat în literatura de specialitate, de acţiunea maselor populare care a determinat, în ultimă instanţă, deznodămîntul evenimentelor. Participarea lor a imprimat profunzime şi dinamism luptei pentru Unire, a conferit dimensiune populară marelui act. În cadrul materialelor diplomatice engleze există mărturii de mare interes pentru cercetarea acestei probleme

[20] Ibidem.
[21] F.O. 78, dosar nr. 1442.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

fundamentale a istoriei Unirii. Rapoartele consulului englez la Bucureşti consemnează amplu acţiunea desfăşurată de ţăranii din jurul Capitalei şi de masele ţărăneşti în sprijinul Unirii. Din punct de vedere al preciziei detaliilor furnizate, documentele pot să conţină inexactităţi sau erori, ele pot fi tributare unor aprecieri neadecvate. Înapoia datelor concrete, care solicită discernămînt critic, ca de altfel orice document, se profilează fenomenul de amplă semnificaţie al rolului jucat de masele populare într-un moment de răscruce pentru destinele ţării şi acest lucru dă măsura valorii informative a documentelor.

„De la depeşa mea de ieri, — scria R. G. Colquhoun, la 6 februarie 1859, contelui Malmesbury, a avut loc un eveniment grav despre care v-a informat lunga mea telegramă din noaptea trecută. Cu riscul de a vă deranja, Excelenţă, mă voi reîntoarce la noaptea de 4 (februarie, stil nou — n. n.) şi voi aduce unele observaţii suplimentare pe care am reuşit să le obţin.

Guvernul a expediat un puternic detaşament de dorobanţi (poliţie) pentru a întîmpina masele de ţărani trimise spre oraş de către emisarii partidului progresist sau naţional. În multe cazuri poliţia şi subprefecţii au reuşit să potolească pe aceşti oameni care doreu să meargă la Bucureşti pentru a *alege pe Domnitorul lor*. Unii s-au înapoiat acasă, alţii au persistat totuşi să înainteze şi în special aceia care veneau de pe moşiile a trei membri ai familiei Ghica. Una din aceste grupe adunată la Colentina a dezarmat circa 25 de poliţişti şi după ce i-a legat i-a dus în oraş. După cum am arătat anterior, noaptea a fost foarte neliniştită. Partidul progresist (avînd drept unul din conducătorii săi, deşi numai pentru moment, pe prinţul Dimitrie Ghica, care urmăreşte ţeluri personale) a lansat ideea numirii lui Alexandru Cuza, trecînd peste interesele de partid. S-a căzut de acord că aceasta este singura soluţie posibilă. După cîte ştim, propunerea a fost prezentată la doi sau trei dintre colegii mei (este vorba de ceilalţi consuli ai marilor puteri — n. n.). Unul dintre ei i-a avertizat asupra noii complicaţii pe care o vor creea, în timp ce altul, chiar dacă în aparenţă a dezaprbat planul, a văzut în el primul pas pe calea înfăptuirii principiului pentru care s-a pronunţate întodeauna, al Unirii.

Progresiştii s-au trezit în zorii zilei de ieri în fruntea unei mase de ţărani care s-au amestecat în rîndurile lor. Starea de exaltare era menţinută de populaţia mahalelor, o masă gălăgioasă şi tulburentă formată din măcelari şi tăbăcari de la marile ateliere Tallon (conform raportului prezentat de spătar guvernului). Numărul participanţilor s-a ridicat la aproximativ 15.000 de oameni, mulţi dintre ei înarmaţi cu topoare, cuţite şi toţi cu ciomege.

Ţelul principal al conducătorilor partidului era de a opri această masă de a se apropia de Adunare, acum după ce planul lor pentru alegerea lui Cuza căpătase certitudine şi contur, deoarece aripa mai moderată a partidului nu ar aproba prezenţa ei.

În consecinţă, masa era ţinută la distanţă de centru, cu cuvînt de ordine de a se retrage liniştiţi la casele lor, îndată ce vor fi informaţi că obiectivul pentru care s-au adunat a fost atins; astfel că la întrunirea de ieri a Adunării nu au fost prezenţi decît vreo 2.000 de oameni şi, deci, s-ar putea spune că « deliberările s-au desfăşurat *fără nici o aparenţă de presiune din afară* ». Guvernul, informat asupra situaţiei, nu avea la dis-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

poziție pentru a opune maselor decît aproximativ 1.000 de soldați și foarte puțină cavalerie din rîndul dorobanților sau poliției" [22].

Un alt raport din 12 februarie 1859 trimis contelui de Malmesbury de consulul englez din București reflectă de asemenea mișcarea maselor populare și rolul ei în desfășurarea victorioasă a cauzei Unirii. Raportul are drept punct de pornire acțiunea de protest a unor deputați conservatori care, aruncați peste bord de evenimente, căutau să recîștige teren, lovind în Unire prin intervenții pe la reprezentanții puterilor străine. Momentul esențial în realitatea consulului englez îl constituie faptul că presiunea maselor a înrîurit cursul evenimentelor, înfrîngînd rezistența fățișă sau disimulată a conservatorilor antiunioniști.

„Un mare număr de deputați — scria reprezentantul diplomației engleze la București — au așteptat săptămîna aceasta ca să-i primesc pentru a protesta împotriva evenimentelor din ziua de 5, luna curentă (stil nou — n. n.); ei au declarat în unanimitate că le-au fost smulse voturile sub amenințare.

Atunci cînd mi-am exprimat surprinderea că din 42 sau 44 de deputați care știam că aparțin partidului conservator nici unul nu a manifestat suficientă tărie de spirit pentru a protesta în Cameră, cerînd sprijinul președintelui pentru a-i proteja, ei au spus că au aflat că la un anumit semnal, asupra căruia se căzuse de acord anterior, semnal care urma să fie dat de la fereastră de dl. Ion Brătianu, peste 20 de membri ai partidului lor ar fi căzut victime furiei populare.

Din ultimile informații pe care le-am primit reiese fără nici o îndoială că trei mase mari de țărani, amestecați cu tăbăcari și măcelari din mahalale, au fost adunate pe trei înălțimi din jurul orașului, gata să asculte de orice ordin dat de conducătorii aleși de ei.

Desigur că în momentul cînd s-a luat hotărîrea în Cameră ei au fost scoși din piețele orașului, astfel că în acel moment nu a existat nici o aparență de presiune din afară" [23].

Desfășurarea alegerii noului domnitor în Adunarea de la Iași a fost consemnată într-un amplu raport al consulului Churchill adresat la 27 ianuarie 1859 lui Henry Bulwer. Datele conținute în raport — din care dăm unele extrase — se află sub impresia suflului proaspăt al luptei partizanilor Unirii pentru realizarea idealului național; raportul a ținut să consemneze, cu detașarea observatorului din afară succesiunea momentelor; totuși măreția actului și capacitatea luptătorilor pentru Unire de a fi la înălțimea momentului nu scapă cititorului zilelor noastre.

„Excelență — scria H. Churchill — Aș lăsa un gol în istoria evenimentelor care au loc în Moldova dacă nu aș consemna evenimentele importante care au avut loc de cînd am avut onoarea de a mă adresa ultima oară Excelenței voastre la 30 decembrie.

Diversele mele telegrame v-au informat la timpul potrivit asupra antagonismelor dintre fracțiunile care s-au înfruntat în cadrul alegerilor,

[22] F. O., 78, dosar 1441. Acțiunea reprezentanților Partidului național printre țărani pentru sprijinirea unirii era relatată și lui Henry Bulwer de Colquhoun la 1 februarie 1859. El considera că Partidul național urmărește să determine o acțiune în rîndul țărănimii pentru a obține în capitală un larg concurs al acesteia în ziua deschiderii Adunării, urmărind astfel să se proclvme prin aclamații un Prinț ales din sînul acestui partid.

[23] F.O. 78, dosar 1441.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

asupra ilegalităţilor comise de Caimacam; asupra majorităţii obţinute de unionişti în Adunare; asupra neînţelegerilor din cadrul acestei majorităţi, care au oferit o şansă de succes candidaţilor minorităţii; cît şi asupra hotărîrii finale la care a ajuns această majoritate, în noaptea de 15 spre 16 luna curentă, de a-l desemna la domnie pe colonelul Cuza.

De asemenea, am informat Excelenţa voastră în ziua de 17, la numai cîteva ceasuri după ce salve de artilerie au anunţat proclamarea lui Cuza ca domnitor, că frînele puterii au fost trecute în mîinile sale de către caimacami; desigur că Excelenţa voastră a luat cunoştinţă la momentul oportun, chiar înainte ca întrebările d-stră să ajungă la mine, de cauza aparentă care a dus la această numire, de numărul de deputaţi prezenţi la alegerea domnitorului, în sfîrşit de toate incidentele care au însoţit acest eveniment. În continuare, Excelenţa voastră a primit la timpul potrivit ştirea cu privire la conspiraţia care a fost descoperită la timp pentru a evita un masacru general în Moldova — o conspiraţie care a purtat masca Unirii celor două Principate, sub conducerea prinţului Grigore Sturdza. Poate că este regretabil faptul că d-l Colquhoun a considerat oportun că condenseze unele dintre depeşele mele, într-un mod care le-a făcut imperfecte şi deficiente în ochii Excelenţei voastre. Aceasta însă nu a fost greşeala mea, iar telegramele mele ulterioare din zilele de 21, 24 şi 25 consider că au umplut acest gol.

După cum am mai arătat în celelalte depeşe ale mele, unioniştii au reuşit să obţină o puternică majoritate. Cei mai talentaţi oameni aparţin grupului lor. Mavrogheni, Panu, Kogălniceanu, Alecsandri, au fost bineveniţi în rîndurile lor; însă în ciuda acestei majorităţii, atît în ceea ce priveşte numărul cît şi inteligenţa, temperamentul coruptibil a lui Mihail şi caracterul violent a lui George Sturza, mai inspiră încă temeri profunde. Nici neînţelegerile şi discordia nu sînt mai puţin de temut în rîndurile unioniştilor. Mavrogheni, deşi exclus de la candidatură de către Convenţie, nu a fost totuşi abandonat de suporterii săi, în timp ce Negri, Lascăr Rosetti, Lascăr Catargiu şi alte mediocrităţi au fost puternic sprijiniţi de diferiţii lor partizani, precum şi de rude.

Pînă în prezent miliţia nu a participat la competiţie decît în foarte mică măsură, am putea spune aproape deloc. Puţini ofiţeri din rîndurile armatei s-au înapoiat în Adunare, însă în rîndurile lor s-a manifestat un puternic « esprit de corps » şi în general s-a considerat că ei, unul sau toţi, vor asculta în mod implicit de ordinele ofiţerilor lor superiori; ori care ar fi fost aceste ordine.

O împrejurare care în acele momente era de neînţeles, însă care ulterior a fost explicată de dezvăluirea unui complot vast, a fost aceea că, cu două zile înainte de alegerea domnitorului, cînd urma să se discute problema eligibilităţii prinţului Grigore Sturdza, toate coridoarele care duceau spre sălile Adunării au fost înţesate cu trupe şi un număr considerabil de detectivi înarmaţi au fost observaţi în rîndul publicului care a fost admis în balcoanele sălii. Evident, caimacamii au suspectat şi s-au temut de spiritul răzbunător al celor pe care ei voiau să-l excludă de la domnie şi din această cauză, fără îndoială, au fost luate precauţii împotriva posibilităţii unui act din partea lor. De asemenea, este consemnat faptul că în aceeaşi noapte tîrziu, după o discuţie animată şi frunoasă între membrii Partidului naţional sau unionist, Alexandru Cuza, colonel de cavalerie, a

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

fost chemat să accepte domnia. Cuza a fost comandant suprem activ şi întreaga miliţie se afla în mîinile sale. Deci, este mai mult ca probabil că, conştienţi de caracterul disperat a lui Grigore Sturdza şi avînd încă în minţile lor imaginea actelor sinistre comise de prinţ în tinereţea sa, majoritatea membrilor Camerei şi-au dat seama de pericolul situaţiei în care se aflau şi prin desemnarea lui Cuza ca principalul lor candidat, au vrut să-şi asigure şi sprijinul armatei? Însă, înainte de a-i promite voturile lor, l-au pus să depună un jurămînt solemn că va abdica în cazul în care cauza Unirii va avea vreo şansă de succes.

În sfîrşit, cea de-a doua zi după alegeri a sosit. În faţa patatului Adunării erau aliniate trupe şi gărzi puternice erau postate la intrarea în sală. Era adunată o mare mulţime. Cu puţin înainte de ora 12, membrii Adunării, prezidată, de mitropolit, au depus jurămîntul pe Testament şi şi-au făcut semnul crucii, jurînd să voteze deschis pentru persoana pe care o consideră cea mai potrivită pentru domnie, şi Alexandru Cuza a fost ales în unanimitate în aclamaţiile mulţimii în faţa Adunării.

În oricare altă ţară ar părea destul de straniu faptul că, după desfăşurarea unui antagonism şi a unei animozităţi disperate în cursul alegerilor opoziţia a dovedit o rezistenţă atît de slabă. Trebuie să avem în vedere faptul că pînă acum domnitorii deţineau puteri depline în aceste principate; chiar şi mitropolitul care, numai cu cîteva zile în urmă a protestat împotriva neregulilor din cursul alegerilor şi a ilegalităţilor comise de caimacami, acum a sărutat mîna noului domnitor şi a jurat că omul pe care înainte nici nu l-a băgat în seamă, este persoana cea mai potrivită de care are nevoie ţara pentru înalta funcţie de domnitor. Foarte puţini conservatori — Catargiu, Bălănescu, Panaioti, Balş şi Istrati s-au menţinut deoparte. În orice caz, dacă ei nu au avut curajul să voteze pentru propriul lor candidat, au fost cel puţin suficient de conştienţi pentru a se abţine de la jurămînt de a spune adevărul. În caz contrar, ei nu ar fi făcut altceva decît să contamineze Camera printr-o falsitate neobrăzată.

Conservatorii au fost lipsiţi de orice energie şi în cadrul alegerii domnitorului ei au dat dovadă că sînt lipsiţi de orice spirit bărbătesc şi curaj pentru a deveni oponenţi, nefiind demni de altceva decît de dispreţ şi *compasiune. Nu acelaşi lucru s-a întîmplat cu partidul condus de Grigore* Sturdza. Acest complotator, îndată ce a văzut că este exclus de la candidatură, a luat horărîrea cea mai temerară — de a răsturna guvernul şi de a se pune în fruntea evenimentelor. În acest scop el a început să fluture flamura Unirii — cuvîntul de ordine al majorităţii moldovenilor. Ţărănimii i s-a spus că Convenţia de la Paris nu este altceva decît o farsă menită să-i înşele în favoarea aristocraţiei şi cu mai multă temeritate decît abilitatea politică, Grigore Sturdza şi-a expus planul de a uni ambele principate sub conducerea noului şef al statului. Alexandru Cuza a ascultat cu o plăcere simulată planurile lui Grigore; patru sau cinci sute de polonezi înarmaţi se aflau pregătiţi la Focşani, plătiţi de Grigore Sturdza, care, cu permisiunea domnitorului, punîndu-se în fruntea lor, ar putea trece frontiera Valahiei, obligîndu-i pe valahi să se alăture proclamării Unirii. Noul domnitor i-a mulţumit lui Grigore pentru acest plan « deosebit de înţelept » — cum l-a numit el, însă i-a cerut chibzuinţa să-l supună Adunării. În aceeaşi zi au fost arestaţi cîţiva polonezi şi mărturiile lor au dezvăluit ramificaţiile unui complot vast, în cadrul căruia erau puse în joc nici mai

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

mult nici mai puțin decît viața domnitorului și a membrilor Adunării. Un anume Murad Bey era motorul nominal al acestei conspirații, însă depozițiile majorității celor arestați dovedesc că prințul Grigore Sturdza urma să preia conducerea complotului.

Avînd în vedere că observațiile Contelui de Malmesbury indică faptul că scopul principal al Guvernului Majestății Sale este stabilirea ordinii în Principate și în plus, luînd în considerare în special instrucțiunile Excelenței voastre în care se arată că, cu cît va fi instituit mai repede un guvern regulat, cu atît mai bine, indiferent de neregularitățile care au dus la strania și neașteptata numire a colonelului Cuza, am considerat de datoria mea să fiu prezent la alegeri și i-am transmis personal complimente domnitorului pentru faptul că a obținut voturile unanime ale țării sale. În plus, am fost încîntat să observ la noul domnitor calități care îl situează deasupra oricărui alt candidat de pe liste. El are reputația unui om cinstit și sincer, cu judecată sănătoasă și fermitate de caracter.

În cadrul unei întrevederi pe care am avut-o cu domnitorul, a doua zi după numirea sa, el și-a exprimat deschis uimirea pentru faptul că a fost ales în cea mai înaltă funcție a țării sale (...), avînd în vedere că numai cu un an în urmă a intrat în rîndurile armatei. Mi-a mulțumit pentru sfatul pe care i l-am dat, de a forma un guvern bun și stabil și de a concilia diversele fracțiuni, atrăgîndu-le în munca pentru cauza comună. El mi-a promis că nu se va supune nici unei influențe străine și că va rămîne un adevărat moldovean, fidel țării sale : trebuie să mărturisesc că l-am părăsit mulțumit, atît de modul deschis și prietenos în care m-a primit, cît și de linia politicii pe care a declarat că o va urma (...)" [24].

Odată înfăptuită alegerea noului domnitor, atenția reprezentanților diplomatici ai puterilor europene a fost în mod firesc îndreptată spre persoana care simboliza năzuința de Unire a poporului. Primele contacte cu domnitorul au lăsat asupra șefilor misiunilor diplomatice o impresie favorabilă. Tînărul colonel de cavalerie în vîrstă de 39 de ani s-a impus ca o personalitate puternică, care îmbina farmecul personal și simplitatea manierelor cu clarviziunea bărbatului de stat, conștient de răspunderea ce și-o asuma. Acuitatea cu care descifra complexitatea împrejurărilor, prudența și tactul în acțiunile întreprinse erau dublate de hotărîre și energie atunci cînd era vorba de apărarea intereselor superioare ale țării. Încercările Turciei de a zădărnici Unirea au găsit în Alexandru Ioan Cuza un patriot ferm, pregătit să ia toate măsurile necesare pentru a nu ceda presiunilor ei.

Un raport trimis la 11 februarie 1859 de către consulul englez din Iași lui Henry Bulwer sublinia :

„Ca răspuns la telegrama Excelenței voastre din 8 curent, am fost în audiență la noul domnitor și i-am comunicat sfatul Excelenței voastre de a fi moderat în acțiunile sale, așteptînd hotărîrea comună a marilor puteri. Consiliile Excelenței voastre nu au avut, trebuie s-o spun cu părere de rău, nici cel mai mic efect asupra lui. El nu și-a ascuns cîtuși de puțin antipatia și aversiunea față de turci, neliniștea din cauza îndoielilor (marilor puteri — n. n.) față de legalitatea alegerilor, față de caracterul legal al numirii sale în Principatul Moldovei ; *impresia pe care mi-a produs-o la*

[24] F.O., 78, dosar nr. 1443.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

sfîrșitul întrevederii mele a fost că moldovalahii vor merge la măsuri extreme cu Turcia dacă această putere va încerca să-și impună autoritatea în Principate (subl. ns.)

Prințul mi-a promis că hotărîrea Conferinței va avea o mare greutate în acțiunile lor viitoare dar a dăugat că el are încredere în spiritul de justiție al Anglici în a le permite (Principatelor române — n. n.) să aibă o guvernare aleasă de ele însile" [25].

Semnificativ pentru atitudinea marilor puteri față de dubla alegere a lui Cuza și totodată grăitor pentru impresia propusă asupra lui Colquhoun de noul domnitor este conținutul unui raport trimis de aceasta la 27 februarie 1859 lui Henry Bulwer. După toată evidența, fostul consul englez la București, Robert Colquhoun, se afla într-o misiune temporară la București, considerat probabil de diplomația engleză ca expert în problemele Principatelor Române.

„Telegrama mea către Excelența voastră, cu data curentă vă va informa într-o formă pe cît posibil de condensată asupra rezultatului întrevederii mele cu Prințul Cuza. O comunicare similară a fost făcută contelui de Malmesbury (ministerul de externe britanic — n. n.). Dînd curs instrucțiunilor Ministerului de Externe eu am prezentat colegilor mei necesitatea de a insista pe lîngă Prinț să rămînă perfect liniștit pînă la întrunirea conferinței (marilor puteri — n. n.) căci orice altă conduită din partea sa ar însemna o ofensă adusă puterilor, făcînd discutabilă poziția sa și orice reglementare imposibilă.

Colegii mei (reprezentanții celorlalte mari puteri — n. n.) sînt cu toții de acord și au promis că vor face ca Prințul să înțeleagă clar poziția sa. Consulii rus și francez l-au văzut deja și din cîte mi-am putut da seama ei par foarte mulțumiți de el, de limbajul și intențiile sale. Și mai satisfăcuți au fost consulii prusian și belgian, ambii exprimîndu-și părerea că el a fost omul situației (...)

Eu am văzut pe domnitor în dimineața de 26 curent și am fost mulțumit de candoarea sa și în adevăr de mulțimea cunoștințelor în problemele politicii internaționale și ale administrației" [26]

★

Puține evenimente din istoria României au pătruns atît de adînc în conștiința poporului ca Unirea Țării Românești cu Moldova. Menținerea aceluiași popor în cadrul a trei provincii cu formațiuni de stat distincte devenise anacronică în secolul al XIX-lea cînd dezvoltarea conștiinței naționale și mișcarea de eliberare și de unitate constituia în Europa un fenomen major al procesului dezvoltării istorice. De aceea ideea Unirii a fost privită în cercuri largi cu o deosebită însuflețire, generînd acțiuni energice, fapte de un profund patriotism și dînd strălucire paginii care consemnează evenimentele ce alcătuiesc acest mare act istoric.

La mărturiile nenumărate despre abnegația cu care patrioții luminați și întregul popor au ținut să slujească și să facă să triumfe cauza Unirii se pot adăuga și cele desprinse din filele rapoartelor diplomatice engleze, din care am ținut să semnalăm mai sus unele.

[25] F.O. 78/1443.
[26] F.O. 78/1441.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ARTUR GOROVEI

ȘTEFAN S. GOROVEI

Consacrat ca folclorist [1] și definit ca scriitor de amintiri [2] Artur Gorovei [3] a avut o activitate mai complexă decît ar putea arăta aparențele. Tangența cu istoria, mai veche decît cea cu folclorul, a născut o pasiune pentru oamenii și faptele trecutului, o pasiune puțin cunoscută și nestudiată încă. În 1944, cînd Artur Gorovei împlinise 80 de ani, un scriitor ieșean remarcase cît de ușor și nestingherit, cît de familiar se mișca folcloristul printre umbrele trecutului. De altfel, Artur Gorovei din anume puncte de vedere, o bună parte a vieții sale a fost un refugiat în timp.

Încă din vremea studiilor liceale, „Gorovei era socotit un fel de arhivar, și nu odată era luat în rîs de colegii neastîmpărați pentru „comoara" de monede antice" [4]. Ironiile colegilor nu l-au descurajat, astfel încît „comoara" a devenit, cu vremea, o frumoasă colecție numismatică, pierdută, din nefericire, în vremea ultimului război mondial. Gorovei nu și-a dezmințit nici porecla de arhivar, căci a rămas toată viața un pătimaș al hrisoavelor, un pasionat răscolitor de arhive. El însuși avea o frumoasă arhivă, orînduită cu grijă, metodic, astfel încît să aibă la îndemînă oricînd și să poată folosi cu ușurință orice act. Lucrarea arhivistică în sensul curat al cuvîntului este și ordonarea corespondenței de familie. Aceeași lucrare o îndeplinește și la Muzeul din Fălticeni. Prin stăruința sa, această instituție a intrat în posesia unui număr de 360 documente din perioada 1529—1869, donate de Matei Millo [5]. Documentele, privind moșiile Spătărești, Șoldănești și Antilești toate din jurul orașului Fălticeni, au fost aranjate cu fișe, în mape, de Artur Gorovei [6], care era unul din întemeietorii Muzeului, alături de profesorul Vasile Giurea. Arhiva aceasta a familiei Millo a studiat-o amănunțit și a extras din ea o sumă de informații inedite pe care le-a folosit la monografia Fălticenilor. De altfel, Gorovei

[1] Pentru activitatea folcloristică, vezi în special : I. D. Lăudat, *Artur Gorovei — folclorist*, în „Limbă și literatură", X (1965), p. 297—311 și I. Mușlea, *La centenarul nașterii lui Artur Gorovei*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei pe anii 1961—1964" Cluj, 1966, p. 307—317. În rîndurile care urmează, ne propunem să urmărim activitatea de cercetare istorică a lui A. Gorovei și relațiile sale cu cîțiva istorici.

[2] D. Furtună, *Un scriitor de amintiri* : *Artur Gorovei*, în „Fulgerul", revistă de artă și literatură, II (1933), nr. 12, Dorohoi, p. 6—8.

[3] S-a născut la 19 februarie 1864 în Fălticeni, și a murit la 19 martie 1951 în București.

[4] D. Furtună, *Artur Gorovei și trecutul nostru*, în „Făt-Frumos", XVI (1941), nr. 3, p. 76.

[5] Matei A. Millo (1858—1929), nepot de frate al actorului Matei Millo, (1814—1896).

[6] V. Ciurea, *Două decenii de muncă. 1914—1934*, Folticeni, 1934, p. 87.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

obișnuia să cerceteze arhivele înainte de a începe vreo lucrare din domeniul istoric. Tot pentru monografia aceasta a cercetat și o mulțime de alte arhive. În unele a găsit documente interesante, pe care le-a transcris, în întregime sau în rezumat, într-un caiet gros, intitulat „Documente din diferite colecții particulare". Sînt aici documente din colecțiile familiilor Moțoc de la Brusturi și Vârnav de la Spătărești, ambele colecții azi dispărute [7]. Familia Moțoc de la Brusturi, descendentă din celebrul vornic Ioan Moțoc decapitat, la 7 mai 1564, la Liov odată cu Ștefan Tomșa, fostul domn al Moldovei, avea o bogată colecție de acte vechi, cu ajutorul cărora se poate reconstitui genealogia acestui vechi neam de boieri moldoveni. Gorovei, un bun genealogist, a și alcătuit o asemenea spiță, păstrată într-un alt caiet, și pe care a completat-o cu date extrase din arhiva stării civile din Brusturi. Era un obicei statornic al lui Gorovei, ca, în orice călătorie sau excursie să scormonească bibliotecile, arhivele, bisericile, în căutarea de date noi, care să întregească, oricît de puțin, o parte din istoria țării. Odată ce găsea o arhivă, sau chiar numai cîteva documente, uita, pentru moment, scopul călătoriei și se adîncea în cercetarea hrisoavelor. În 1922, de pildă, a mers la Siret, cu anumite treburi, împreună cu fiul sau mai mic, Sorin, și cu profesorul V. Ciurea. Era în zi de sărbătoare și au avut să asiste la o slujbă religioasă. La sfîrșitul slujbei, s-au prezentat preotului, care s-a recomandat Aurelian Tăutu. La acea vreme, Gorovei colabora cu Ioan Nădejde pentru lucrarea acestuia despre V. G. Morțun și genealogia familiei sale. Pe de altă parte, Gorovei însuși era un descendent al logofătului Tăutu (+1511), și, ca urmare, interesul istoricului s-a manifestat cu promptitudine. Acasă, părintele Tăutu i-a arătat două vechi documente de familie, unul din 1786, un act de scoatere la neamuri de la Alexandru Mavrocordat pentru fiii lui Simion Tăutu, fostul vornic de Suceava, iar celălalt, din 1789, un Atestatum eliberat de autoritatea austriacă pentru recunoașterea nobilității familiei Tăutu [8]. Atestatul, scris în latinește și avînd un cuprins mai scurt, l-a copiat imediat într-un carnețel pe care-l purta la el tot timpul. Peste cîteva timp, a publicat aceste documente, împreună cu altele, sub titlul „Documente tăutulești" [9].

În altă călătorie, însoțit numai de fiul său Sorin, a cercetat arhiva bisericii de la Icușești (Roman), fostă așezare a serdarului Ioan Gorovei, *traducătorul unor romane franțuzești la începutul secolului trecut*. Interesul pentru istoria neamului său l-a îndemnat să facă cercetări întinse în arhivele tribunalelor din Bacău, Dorohoi și Fălticeni, cercetări. cu roade bogate, împărtășite și lui Ioan Nădejde, care, în prefața lucrării sale, va scrie că „partea leului a dat-o dl. Artur Gorovei" [10]. Pentru o istorie a familiei sale aduna material de multă vreme, încă din anii studenției, iar rezultatul acestor îndelungate cercetări arhivistice a fost o voluminoasă cronică a familiei Gorovei, alcătuită cu puțină vreme înaintea morții. Rod al acelorași cercetări de arhivă sînt și alte studii ale sale, unele publicate, precum „Toader Bidiliță, vornic de Suceava", „Ierotei, episcopul Huși-

[7] Mai sînt copiate documente din colecțiile : P. G. Văsescu, D. Sturdza-Cozmești și G. A. Văsescu (Botoșani).

[8] În ultimii ani am regăsit aceste documente prețioase la nepotul preotului Tăutu, inginerul Aurelian Simionescu. Sînt descendenți autentici ai marelui logofăt din secolul al XV-lea.

[9] În revista „Junimea literară".

[10] Ioan Nădejde, *V. G. Morțun*, București, 1924, p. V.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

lor", „Contribuții la istoria noastră literară", „Istoria unei epitropii" ș. a., sau inedite, precum monografiile familiilor Borș, Ciurea, Văsescu și multe altele. Toate au la bază o documentație serioasă și dovedesc o reală înclinare spre studiile istorice.

Dar domeniul în care a excelat Artur Gorovei a fost genealogia, aceea știință [11] auxiliară a istoriei care se ocupă cu stabilirea filiațiunilor, adică, altfel spus, cu stabilirea continuității familiilor. Gorovei, pasionat pentru istoria prin cei mici, cum spunea Iorga, sau, cu un termen mai adecvat, „la petite histoire", era un genealogist înnăscut. Iar genealogia este una dintre cele mai dificile științe istorice, pentru că nu se poate baza decît pe informațiile documentelor. Toate genealogiile sale Gorovei le-a clădit pe o temelie solidă : documentul. Lucrările sale istorice poartă amprenta pasiunii pentru genealogie [12]. În acest sens l-a ajutat pe Ioan Nădejde și tot în acest sens a conceput și unul din capitolele monografiei Fălticenilor capitol proiectat ca o culegere a genealogiilor familiilor băștinașe. Acest capitol n-a mai fost tipărit. În schimb, în aceeași monografie a dat un bogat material privind, mai ales, genealogia familiei Bașotă, material care completează și corectează spița alcătuită de Gh. Ghibănescu. Toate aceste date genealogice le obținuse tot din cercetarea Arhivei Millo, donată Muzeului din Fălticeni.

Ca semn de prețuire pentru activitatea sa rodnică pe acest tărîm Cercul Genealogic Român l-a ales, în ședința din 14 iunie 1943, ca membru de onoare. Se proiectase și un Institut Genealogic, al cărui președinte de onoare se pare că urma să fie Artur Gorovei.

De multe ori, în preocupările sale a intrat și publicarea valorosului material istoric cules în diferitele lui călătorii. Astfel, în mai multe numere din revista „Miron Costin", care apărea la Bîrlad, (1913—1919) a publicat inscripții de la mănăstiri, notițe de pe cărțile bisericești și documente. În ceea ce privește documentele, și mai înainte dăduse cîteva mănunchiuri pentru culegerea de „Studii și documente cu privire la istoria românilor", editată de ilustrul său prieten, N. Iorga [13]. Mai tîrziu publică acele „Documente tăutulești", amintite mai sus, „Un mănunchi de documente cu privire la Unirea Principatelor" [14], documente despre poetul C. Stamati și familia sa ș. a.

Cînd documentele găsite prezentau un interes mai larg, ca de pildă, corespondența lui Matei Millo de la Paris [15], sau un carnet de călătorie al unui cunoscut boier moldovean de la jumătatea secolului trecut [16], descoperite în Arhiva familiei Prăjescu de la Stolniceni, atunci le însoțea cu un studiu, sau un comentariu, relevînd importanța informațiilor furnizate de documentele în speță.

---

[11] Preferăm denumirea de *știință* și nu *disciplină*.

[12] Vezi despre această latură a activității sale : G. Bezviconi, *Artur Gorovei — genealogist*, în „Păstorul Tutovei", III (1940) nr. 7—9, p. 446—448 ; Idem, *Genealogiștii Moldovei*, în „Cetatea Moldovei", XII, (1944), p. 63 ; Al. Bardieru, *Cu privire la Artur Gorovei*, în „Clopotul", Botoșani, XXV, nr. 2415 din 19. I. 1969, p. 2.

[13] Pentru relațiunile cu N. Iorga, vezi : Ștefan S. Gorovei, *Artur Gorovei și Nicolae Iorga*, în „Clopotul", Botoșani. XXV, nr. 2439, din 16.II.1969, p. 2.

[14] În „Junimea literară", XV (1926).

[15] *Viața lui Matei Millo la Paris*, în „Revista Fundațiilor Regale", I (1934), nr. 8, p. 312—353.

[16] *Voiajul unui boier moldovean în Occident, în 1864*, în „Revista Fundațiilor Regale", II (1935), nr. 6, p. 583—602.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Dar în cercul preocupărilor arhivistului nu intră doar hrisoavele și zapisele, ci orice material istoric. În afară de corespondența sa, voluminoasă, prezentînd interes pentru istoria literaturii noastre, în afară de corespondența de familie, amintită mai sus, Artur Gorovei a adunat cu răbdare și pasiune orice material privind familia sa. A alcătuit, astfel, un album cu semnături vechi ale Goroviești lor (secolele XVII—XIX), un album cu cărți de vizită și un altul, masiv, cu fotografii de familie. Sînt cîteva sute de fotografii, aranjate tematic și cu notițe lămuritoare.

★

E locul, aici, de a trece în revistă relațiile lui Artur Gorovei cu cîțiva istorici, harnici răscolitori de arhive.

Spuneam la început că interesul lui Gorovei pentru istorie era mai vechi decît pasiunea pentru folclor. Ca student, voia să-și ia licența cu o lucrare privind istoria proprietății la români [17], teză al cărei plan creștea mereu, în asemenea proporții, încît a trebuit să renunțe la ea în favoarea unui subiect mai modest, „Puterea lucrului judecat" [18]. Preocupat, însă, de primul subiect Gorovei apelează la N. Beldiceanu (1844—1896), care, prin cercetările sale arheologice, i-ar fi putut înlesni înțelegerea unor probleme legate de studiul la care voia să lucreze. Cu Beldiceanu a rămas prieten și erau chiar să colaboreze la o operă care, în închipuirea lui Beldiceanu, trebuia să aibă proporții mărețe, un fel de Corpus inscriptionum, care, nici pînă azi, după 80 de ani, nu s-a putut realiza. Dar entuziasmul tinereții, entuziasm care multă vreme îl va caracteriza, l-a îndemînat pe Artur Gorovei să încerce a-l ajuta pe Beldiceanu, pregătindu-i inscripțiile pentru publicare [19]. Planul nu s-a realizat, dar viitorul folclorist se familiarizează de pe acum cu scrierea slavonă ceea ce-i va fi de un real folos în studiile de mai tîrziu.

Prin 1895 reușește să alcătuiască o primă spiță genealogică a familiei sale. La vremea aceea era deja în corespondență cu Gh. Ghibănescu (1864—1936), a cărui temeinică carieră de istoric începuse curînd. Prietenia dintre Artur Gorovei și Ghibănescu datează, după mărturia celui din urmă din 1887, dar și înainte de această dată Gorovei îl cunoaștea „din cronicele pe care le publică în ziarul „Romanulu" al lui C. A. Rosetti cronici care erau citite „cu multă plăcere" [20]. În 1892, la apariția „Șezătoarei", Ghibănescu i-a trimis o lungă scrisoare. „Revista Șezătoarea — scria el — (...) mi-a produs mare plăcere (...). Din toate, însă, m-a interesat cimiliturile, în modul cum le publici" [21]. În aceeași scrisoare, Gh. Ghibănescu promitea să colaboreze la „Șezătoarea", și, în primii doi ani, și-a ținut promisiunea. În anii următori, preocupat mai cu seamă de studiile istorice, nu mai publică nimic în „Șezătoarea", dar, ori de cîte ori are prilejul, scrie cuvinte calde la adresa revistei de folclor. Uneori Gorovei îi cere relații de ordin istoric, pe care Ghibănescu i le dă cu multă solici-

[17] Artur Gorovei, *Alte vremuri*, Folticeni, 1930, p. 43.

[18] „Puterea lucrului judecat". Teză pentru licență susținută înaintea facultății de drept din Iași de Artur P. Gorovei, Folticeni, 1890.

[19] Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 90—92.

[20] Idem, *„Șezătoarea". Povestea unei reviste de folclor*, extras din „Anuarul Arhivei de Folclor", I. 1932, Cluj, p. 5.

[21] Ibidem.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

tudine. Într-o scrisoare, de pildă, din 1911, îi lămurește sensul lui *Io* din vechile acte slavone și îi semnalizează cîteva persoane cu numele Gorovei, din secolul XVII, întîlnite de el prin documente. Cînd a început a scoate, la Iași, în 1916, revista istorică „Teodor Codrescu", Ghibănescu îi trimite numărul 1 (și apoi și celelalte), pe care scrie : „Dl. Artur Gorovei (revista „Șezătoarea") Fălticeni. Schimbul și salutări, Ghibănescu". Mai tîrziu, cînd va apare, tot la Iași revista „Ioan Neculce", acel însemnat tezaur de informații istorice, Ghibănescu va semna frumoase recenzii în special pentru ultimele numere ale revistei „Șezătoarea".

Paralel cu prelucrarea și studierea folclorului, Gorovei continuă și adîncește studiile istorice. La cererea municipalității botoșănene, alcătuiește și publică monografia Botoșanilor. În adunarea materialului, Gorovei apelează la Traian Ichim (+ 1929) harnicul arhivist și paleograf de la Arhivele Statutului din Iași, care-i dă un ajutor neprecupețit, punîndu-i la dispoziție izvoare istorice de prima mînă. Peste cîțiva ani apare a doua monografie, a Fălticenilor. Monografia aceasta, considerată la vremea apariției un model al genului, e apreciată, și azi ca o lucrare „prețioasă și rară", „migăloasă și foarte documentată", în care, cum spune un ziarist al zilelor noastre, „cărturarul fălticenean a adunat cu sîrguință și adîncă pricepere tot ce se referea la viața orașului". O asemenea lucrare era de așteptat să aducă autorului premiul cel mare, „Vasile Adamachi" al Academiei Române.

Cercetările genealogice, care-l pasionau atît de mult l-au pus pe Gorovei în legătură cu fruntașii mișcării genealogice românești. O scrisoare foarte frumoasă de la Sever Zotta (1874—1943) îi aducea amănunte interesante despre Miron Gorovei, trecut în rîndul ctitorilor de la Sf. Spiridon (Iași), unde fusese îngropat pe la 1758. Cu Zotta, pasionat genealog s-a întîlnit din nou cînd a fost vorba să-l ajute pe Ioan Nădejde (1854—1928) pentru lucrarea sa despre familia Morțun. Gorovei, cunoștea din perioada ieșeană, a studiilor, pe Ioan Nădejde, „Socratele din Sărărie", de care îl apropiaseră ideile generoase ale socialismului de la cercul „Contemporanului". Pe V. G. Morțun (1860—1919), celălalt fruntaș socialist, îl știa și mai bine pentru că îi era rudă apropiată : bunica folcloristului, Ana Gorovei (+1855), era născută Morțun. Cercetarea genealogiei Morțunești*lor* intra, așadar, în cadrul *preocupărilor* lui Gorovei.

Înrudirea cu familia Gane și preocupările comune l-au pus în legătură cu Constantin Gane (1885—1962), cunoscutul și apreciatul autor de istorii romanțate și de studii genealogice. Într-o scrisoare, C. Gane [22] îi comunică detalii din istoria casei Gane din Fălticeni, intrată, în 1909, în proprietatea folcloristului.

O prietenie sinceră lega pe Gorovei și Gh. T. Kirileanu, care-i dăduse un prețios ajutor în editarea „Șezătoarei". Corespondența cu Kirileanu, continuată pînă în pragul morții, formează un volum gros, iar prietenia lor merită un studiu aparte.

Cîteva dedicații și cîteva scrisori atestă prietenia lui Gorovei cu Mihai Costăchescu (1884 — 1953), eruditul ieșean de care-l lega nu doar interesul istoric, ci și pasiunea pentru folclor. Erau amîndoi îndrăgostiții de creațiile spirituale ale poporului nostru. Profesorul Costăchescu avea chiar o

[22] Cîteva scrisori trimise de A. Gorovei lui C. Gane ne-au fost comunicate recent de vărul și prietenul nostru G. Gane, căruia îi mulțumim călduros și pe această cale.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

culegere de folclor și depăna adesea, în fraze virbante, povestea cutărui haiduc de pe plaiurile Neamțului sau cutare cîntec popular. De remarcat că mulți cercetători ai istoriei erau în același timp, și folcloriști pasionați : Ghibănescu, Gorovei, Kirileanu, D. Furtună.

O legătură cu totul deosebită se stabilese între Artur Gorovei și Gheorghe Bezviconi (1910—1966), în a cărui revistă istorică „Din trecutul nostru" a publicat cîteva articole. Prietenia cu Gh. Bezviconi iese din cadrul restrîns al acestui articol deoarece relațiile dintre acești doi oameni de cultură merită, ca și în cazul lui Gh.T. Kirileanu, D. Furtună și a altora, o analiză mai amplă, în cadrul unei tratări monografice a lui Artur Gorovei.

★

Aprecierea și prețuirea acordată de Artur Gorovei arhivelor se vede și din următoarea întîmplare, povestită de el într-o lucrare încă inedită.

„În toamna anului 1943 venise în Folticeni dl. Constantin Turcu, arhivar principal de la Arhivele Statului din Iași, ca să aleagă din arhiva Tribunalului dosarele mai vechi de 30 de ani, pe care le-a găsit aruncate, în mare neorînduială, într-o șură din orgada Tribunalului. M-am dus eu, să văd ce face, și l-am găsit indigant : *între hîrtiile menite să fie vîndute, acei care au făcut această alegere au pus și lucrări de mare valoare*, adică matrici bisericești, adică acte de stare civilă dinainte de 1864, diferite dosare cu litere chirilice, pe care nici nu au putut să le citească, și multe alte condici în care sînt actele întărite — astăzi am spune autentificate — de Tribunal.

Dl. Turcu, împreună cu cîțiva tineri premilitari, alegeau, din grămezile de hîrtii, pe cele care trebuiau să fie transportate la Iași".

Cercetînd o asemenea condică de întăriri, din 1860, Artur Gorovei găsește un document prețios, care-i permite să reconstituie viața unui însemnat personaj din Fălticenii secolului trecut, iconomul Iftimie Stamati, ctitorul spitalului din acest oraș. Testamentul iconomului îi prilejuiește un larg excurs asupra familiei și a înrudirilor, sale, asupra proprietăților, aducînd și alte documente și informații noi.

Trebuie de remarcat, în sfîrșit, că la Artur Gorovei interesul pentru istorie nu a fost o pasiune singulară, ci armonios integrată în preocupările sale folcloristice. Pentru el, aceste două științe erau mult asemănătoare și se întregeau reciproc ; astfel se explică faptul că Gorovei în documentele arhivelor vedea izvoare de informații „cu caracter de folclor juridic" [23].

La fel, se poate spune că Gorovei a fost un scriitor de amintiri în sensul cel mai larg al cuvîntului. Căci amintiri sînt și urmele trecutului, și tot amintiri, ale unor vremuri străvechi sînt și producțiile folclorice. În acest sens, folcloristul e un memorialist și un cronicar. Dar Gorovei poate fi considerat ca arhivist și din alt punct de vedere, mai precis tocmai prin prisma cercetărilor sale folcloristice. Căci ce altceva este folclorul decît o arhivă vie a neamului nostru ?

Iar o arhivă cuprinzînd, după aprecierea lui N. Iorga, o comoară de informații relativă la sufletul neamului românesc este însăși inegalabilă „Șezătoare", care constituie cel mai frumos titlu de glorie și cel mai măreț monument pentru Artur Gorovei.

[23] Vezi în acest sens, trei studii ale lui Artur Gorovei, publicate în „Șezătoarea" : *Partea sufletului.* Un vechi obicei juridic al poporului român, în vol. XXII, 1926, p. 1—17 (și extras) *Șoltuzii din vechiul ținut al Sucevii*, în vol. XXV, 1929. p. 5—10 ; *Arcul și săgeata*, Ibidem, p. 89—91.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

DOUĂ DOCUMENTE ROMÂNO-SLAVE DIN DEPOZITELE MUZEULUI DE ISTORIE DIN FOCŞANI

C. GONCIARIU,
GH. CONSTANTINESCU

Muzeul de Istorie din Focşani păstrează alături de alte valori istorice şi cîteva documente româno-slave originale emise de domnii Moldovei şi Ţării Româneşti.

În cele ce urmează ne-am propus să publicăm două documente, unul din Ţara Românească şi unul din Moldova.

Primul a fost emis de Radu cel Mare la 3 mai 1502, la Tîrgovişte. Prin el domnul Ţării Româneşti întăreşte proprietatea paharnicului Şuica, boier întîlnit ca mare dregător şi în alte documente ale vremii, asupra unei vii nelocalizate. Documentul este scris pe hîrtie (32,3 × 27,5 cm) cu cerneală neagră, în afară de subscrierea monogramatică, care este în cerneală roşie. Are pecete timbrată (mijlocie, 3 cm.). A fost achiziţionat de Muzeul de Istorie din Focşani împreună cu o traducere nedatată, semnată de prof. Ilie Bărbulescu. Traducerea conţine cîteva mici greşeli. În corpusul de documente privind istoria României editat de Academia Republicii Socialiste România acest document nu este publicat.

Al doilea document, pe care îl prezentăm, datează din 22 martie 1622, fiind emis de domnul moldovean Ştefan Tomşa al II-lea. Documentul este cunoscut doar dintr-o traducere prescurtată a documentului din anul 1813, publicat în corpusul de documente al Academiei [1]. Este un act de întărire a proprietăţilor paharnicului Ionaşcu Jora şi ale soţiei lui, Simina.

Deşi traducerea editată este, în general, destul de fidelă, am socotit utilă publicarea originalului, atît pentru prezentarea textului slav, cît şi pentru completarea părţilor lipsă din "suretul" din 1813.

Documentul scris pe pergament (52 × 34 cm.), este păstrat destul de bine. Are totuşi mici rupturi, iar textul pe alocuri este şters, ceea ce îngreuiază lectura şi reproducerea lui. Sigiliul domnesc mare (11,50 × 11 cm.) din ceară roşie, atîrnat cu şnur de mătase roşie, este bine conservat.

Prezentăm ambele documente în transcriere şi traducere, împreună cu fotocopiile lor.

---

[1] *Documente privind istoria României*, veacul XVII, A Moldova, vol. V (1621- 1625), Edit. Acad. R.P.R., 1957, p. 109—110, doc. 152.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

1

1502 (7010) mai 3, Tîrgoviște. Radu voievod, domnul Țării Românești întărește paharnicului Șuica cu fiii și cu frații lui stăpînirea unei vii cumpărate de la jupînița Maria.

† Милостиѭм божїѭм Іѡ Радꙋлъ воєвода и господинъ въсеи землы Ѵгровлахїискои синъ добраго и великаго Влад воєводѣ. Дават господство ми сиѣ повелѣнїе господства ми почътеномꙋ правителю пачеже из кѫщи господства ми жѹпанꙋ Шꙋике пеҳарникꙋ съ синовы с<и> и съ братиѭ си и съ синови иҳ, тако да мꙋ ест виноград ѕ̃ погон що покꙋпи<л> жѹпан Шꙋика пеҳарник wт жѹпанїца Марїа за ×ѕ̃ аспре, тако да мꙋ ест wчинꙋ непотѫкновено до века. Й али братїе жѹпанꙋ Шꙋике дондеже бѫдет жив и wн и деца емꙋ и жѹпаница емꙋ, братїе емꙋ да не метеҳат ницꙋа. Й аще се придѹчит жѹпанꙋ Щꙋике и децам иҳ съмрѣтъ прежде и неке се wбрести синъ ни единъ wт него, да нѣст прѣдалика, нѫ да ест тѣда и братиѭм емꙋ и синоком иҳ. И господство ми мꙋ простиҳ конѣ. Сего радї мꙋ дадоҳ и господство ми тако да им ест въ wчинꙋ и въ wҳабꙋ ним и с<и>ном иҳ и внꙋчетом и прѣкнꙋчетом иҳ и ни wт <вогоже>* непотѫкновено по wрнзмо господства ми. Сеже свѣдетелїе поставлѣет господство ми жѹпан Барбꙋл Кралевски, жѹпан Кръстиан и Пръвꙋл бывши дворници и жѹпан Строе велики дворник** жѹпан Станко велики логофет, Данчꙋл комис, Бадѣ пеҳарник, Калотъ вистиаръ, Богдан спътар, Драгомир столник, Драгомир и Нѣгое статорници. И аз Синъ рѫкописавшаго съ писаҳ въ настолни градъ Тръговище мѣсеца Маиꙋ ѓ д<е>н<ь> в лѣто ×ѕ̃ї.

† Іѡ Радꙋл воєвѡда милостиѭ Бошнеѭ господинъ.

Muzeul de Istorie Focșani, nr. 1908.

TRADUCERE

† Din mila lui Dumnezeu, Io Radul voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei, fiul bunului și marelui Vlad voevod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele cinstitului dregător, încă și din casa domniei mele, jupanului Șuica paharnicul cu fiii lui și cu frații lui și cu fiii lor, ca să-i fie lui 7 pogoane vie ce a cumpărat jupan Șuica paharnicul de la jupanița Maria pentru 6 000 aspri, ca să-i fie lui ocină neclintită în veci. Însă frații jupanului Șuica pînă cînd vor fi în viață și el și copiii lui și jupanița lui, frații lui să nu se amestece de loc. Iar dacă se va întîmpla jupanului Șuica și copiilor lui moartea mai înainte și nu se va afla nici un fiu de la el, prădalica să nu fie, ci să fie atunci și fraților lui și fiilor lor. Și domnia mea i-am iertat calul. De aceea i-am dat și domnia mea, ca să le fie ocină și ohabă, lor și fiilor lor și nepoților și strănepoților lor și de nimeni neclintit, după porunca domniei mele. Iată martori pune domnia mea: jupan Barbul Craiovranul, jupan Cîrstian și Pârvul foști vornici și jupan Stroe mare vornic, jupan Stoica mare logofăt, Danciul comis, Badea paharnic, Calotă vistier, Bogdan spătar, Dragomir stolnic, Dragomir și Neagoe statornici. Și eu Sin scriitorul care am scris în cetatea de scaun Tîrgoviște, luna mai 3 zile în anul 7010.

† Io Radul voievod, din mila lui Dumnezeu, domn.

2

1622 (7130) martie 22, Iași. Ștefan Tomșa al II-lea, domn al țării Moldovei, întărește prin carte domnească paharnicului Ionașcu Jora și soției lui Simina stăpînirea asupra mai multor proprietăți.

† Милостїю божїю мы Ѡ Стефан воєвꙋда Томшєвича, сынъ свѧтопочившїй Стефан Томшѣ воєвода, господаръ земли Ѡлдавскои. Знаменното[1] чинимъ нс сим листом нашим въсѣм кто на ним възрит или чатъщим его оуслишитъ,

* text rupt.

** И жѹпан Строе велики дворник", scris lateral, pe marginea din dreapta a documentului.

[1] De obicei în documentele noastre slave, apare „знаменито", nu ca aci, „знаменното".

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Fig. 1

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

wжетот испинїи слѣга наши Имнашко Жори бив чашник и кнѣгинѣ его Симина дѣца Плеѫи постелника слѣжили нам прарою вѣрною слѫжбѫ. тѣм мы видѣвши его правою вѣрною слѫжбѫ до нас, жаловали есми емѫ wсобною нашею милостиф[2]), дали и потвръдили есми им нХ правїи wтнинн и викѫпленїю wтцѫ нХ Плези постелникъ, wт не привилѣ за викѫпленїе что имал wтцѫ нХ wт Ирwн воевода и за потвръжденїе wт Єримїа Могила воевода и нарѣденїю wт Симиwн воевода и Костантинин воевwда и Радѫл воевwда и Гашпар воевwда и Плезандръ <воевода>[3]) село Керчецїи что ѫ волшеть немецкомѫ съ мѣсто за став и за млини на Малою Потоцѣ, еже wн соби кѫпил wт сънове Голжю логофет за чеширнесто и петдесат талери сребрънихХ, что тот село кыше писаннѣи било правал дѣднинѫ Голжю логофет и бил приселован wт инншихХ прѣднїи господарыХ и имал оурнк за дѣднинѫ wт стараго Стѣан воевода.

Я потом Плезандръ воевwда видѣв его правою вѣрною слѫжбѫ Голъеви логофета, а wн wже милостивихХсѣ и помиловал его съ тот вышеписанною село по что било емѫ правал дѣднинѫ тѣм радї да ест емѫ и чадом им съ въсем доходwм.

И w том тиже даемо и потвръждаѣмо слѣга наш Имнашко Жори чашник и кнѣгини его Симини нХ правал wтнини и селове и виногради <wт> исписок за раздѣленїе что имал wт Радѫл воевwда и за потвръжденїе мт Гашпар воевода, что wни соби доброю волно раздѣлили меж ними съ сестра нХ Янница дочка Плези постелник.

Ино досталосѧ въ часть Симини половина село Дорѫшкани съ єден став и єден млин wт тогоже село и половина wт другїи ставов что ест на Бахлѫец и пол млин, єдна бѫкатъ земли[4] и село Керчецн что ѫ волост немецкпм и село Хѫрдѫцїи еже ѫ влост фалчиюскомѫ и три фалчи и пол виногради wт Котнари и пол крамъ и три Хвалчи и пол wт Їсох и пол домъ еже ѫ тръг Їсwх и пол пасико wт Бѫковино.

И пак досталос въ часть Янцеви пол село Дорошкани без домове ѫ един став и един млинь ежи въ тогоже село и пак пол став ежи есть ѫ Бахлѫец и пол млин ожѣ въ тот став и село еже ѫ Мосту Лѣлоде и съ Блъдещїи и село Захорѣнїи на Прѫтѣ что ѫ влост Їскою и съ домове wт Котнари и съ пивниц каменою и три фалчи и пол wт Котнари и два фалчи и пол wт Їс и пол домо wт тръга Їсwх и пол пасики wт Бѫковини.

Їщѣм радї ако да ест и wт нас слѣга наши вниш писанихХ Іwнашко Жори и жителници емѫ Симини на тотї прѣдреченнѣи селове и ставове и млини: половина село Дорѫшкани съ єден став, єден млин и половина wт други став что ест на Бахлѫец съ єдна бѫкатъ зем<ли>[5] и село Керчецн что ѫ волшет немецкомѫ и село Хѫрдѫцїи еже ѫ влост фалчїнскомѫ и три фалчи и пол съ пол крамъ ѫ Котнари и три фалчи и пол съ пол домове wт Їсох и пол пасики wт Бѫковина, емѫ и чадом им и [wно] чатом и прѣwночатом и праwарѣтом и въсемѫ родѫ нХ кто бждет наближнѣи.

Я Хотари тѣХ виш писан <нХ село>ве и млини и виногради да ест нмѫ покѫда из вѣка wживали.

Я на то ест вѣра нашего господства выше пи[санаго] Иw Стефан Шомшинин воевwда и вѣра боари наши, вѣра пана Іwнашко великаго дворника долнѣи земли, вѣра пана Никорицъ великїи дворник горнѣи земли, вѣра пана Плеза

[2] Ar fi trebuit să fie „м<н>л<о>стїю".

[3] Loc rupt în original. În continuare, toate cuvintele din locurile rupte s-au trecut între paranteze aşcuţite.

[4] „н пол млин єдна бѫкатъ земли", scris cu altă cerneală mai tîrziu, probabil peste textul şters.

[5] Loc şters, ilizibil în original.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Моустацѣ и Чоголѣ п<рѣкълад>би Хотинскомѹ, вѣра пана Николаки пръкълаби немецкомѹ, вѣра пана Панаѭт пръкълаб романскомѹ, вѣра пана Мирон Барновски Хетман и пръкълаб сѣчавскїи, вѣра пана Гиѡрге постелника, <вѣ>ра пана Дѧмитрашко спътарѣ, вѣра пана Апостол Катарџїѧл чашника, вѣра пана Дѧмитрашко столника, вѣра пана Михаилаки вистѣрник, вѣра пана Иѡн комис и вѣра въсѣХ боѥари нашиХ молдавскиХ съ великими и малими,

Ѩ по нашим животи и господствовани, ѥто бѫдет господарь ѡт дѣтїи нашиХ или ѡт нашего рода или пакъ бѫди кого Богъ изберит господарым бити нашеи земли Молдавстѣи, тот би им не порѹшил нашего ѡстроенїѥ, нъ дали би им дали и ѕкоѣпили за что ест им правиХ ѡтнини и кѹпежнѣ насвоиХ правиХ пѣзи.

Ѩ наиболше крѣпост и потвръжденїи томѹ въсѥ выше писанним велѣли есми нашемѹ вѣрномѹ и почитеномѹ болѣрѹ Иѡнашко Гангѣ великомѹ логофет писатї и нашего печатъ привѣзатї къ семѹ истинномѹ листом нашимѹ.

Пйс ѕ Йс в лѣт ×ѕр҃л мартїѥ к҃в.
Писал Їѡан Фочѣ.

Гангѣ логофет.

Muzeul de Istorie Focşani, nr. 1827.

TRADUCERE

+ Din mila lui Dumnezeu, noi Io Ştefan voievod Tomşevici, fiul sfînt răposatului Ştefan Tomşa voievod, domn al Ţării Moldovei. Facem cunoscut cu această carte a noastră tuturor, celor ce o vor vedea sau o vor auzi citindu-se, că această adevărată slugă a noastră Ionaşco Jora, fost ceaşnic şi cneghina lui, Simina, fiica lui Alexe postelnic, ne-au slujit nouă cu drept credincioasă slujbă.

De aceea noi, văzînd drept credincioasă lui slujbă către noi, l-am miluit cu deosebita noastră milă, le-am dat şi le-am întărit ale lor drepte ocine şi cumpărături ale tatălui lor Alexe postelnic din privilegiul de cumpărătură, pe care l-a avut tatăl lor de la Aron voievod şi de întăritură de la Ieremia Moghilă şi drese de la Simeon voievod şi Constantin voievod şi Radul voievod şi Gaşpar voievod şi Alexandru voievod : satul Verceştii ce este în ţinutul Neamţului, cu loc de iaz şi de mori pe Pîrîul Mic, pe care el şi l-a cumpărat de la fiii lui Golie logofăt cu 450 de taleri de argint, care acel sat mai sus scris a fost dreaptă dedină a lui Golie logofăt, dar a fost asuprit de către alţi domni de mai înainte şi a avut uric de dedină de la bătrînul Ştefan voievod.

Iar după aceea Alexandru voievod, văzînd drept credincioasă slujbă a lui Golie logofăt şi el astfel s-a milostivit şi l-a miluit cu cel mai sus scris sat, pentru că i-a fost lui dreaptă dedină. Pentru aceea, să-i fie lui şi copiilor lui cu tot venitul.

Şi întru aceea, iarăşi dăm şi întărim slugii noastre Ionaşco Jora ceaşnic şi creghinii lui, Simina, ale lor drepte ocine şi sate şi vii din ispisocul de împărţeală ce l-au avut de la Radul voievod şi de întăritură de la Gaşpar voievod, pe care ei de a lor bună voie le-au împărţit între ei cu sora lor Aniţa, fiica lui Alexe postelnic.

Deci a revenit în partea Siminei jumătate din satul Doruşcani cu un iaz şi o moară din acelaşi sat şi jumătate din alt iaz ce este pe Bahlueţ şi jumătate de moară, o bucată de pămînt şi satul Verceşti, care este în ţinutul Neamţului şi satul Hurdugii ce este în ţinutul Fălciului şi trei fălci şi jumătate de vie de la Cotnari şi jumătate de cramă şi trei fălci şi jumătate din Iaşi şi jumătate de casă care este în tîrgul Iaşilor şi jumătate de prisacă din făget.

Şi astfel în partea Aniţei cu venit jumătate din satul Doroşcani fără case şi un iaz şi o moară, care sînt în acelaşi sat şi iarăşi o jumătate de iaz ce este pe Bahlueţ şi jumătate de moară ce este în acel iaz şi satul care este la Podul Iloaiei şi cu Vlădeştii şi satul Zahoreanii pe Prut, ce este în ţinutul Iaşului şi cu case din Cotnari şi cu pivniţă de piatră şi trei fălci şi jumătate la Cotnari şi două fălci şi jumătate la Iaşi şi jumătate de casă în tîrgul Iaşilor şi jumătate de prisacă în făget.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

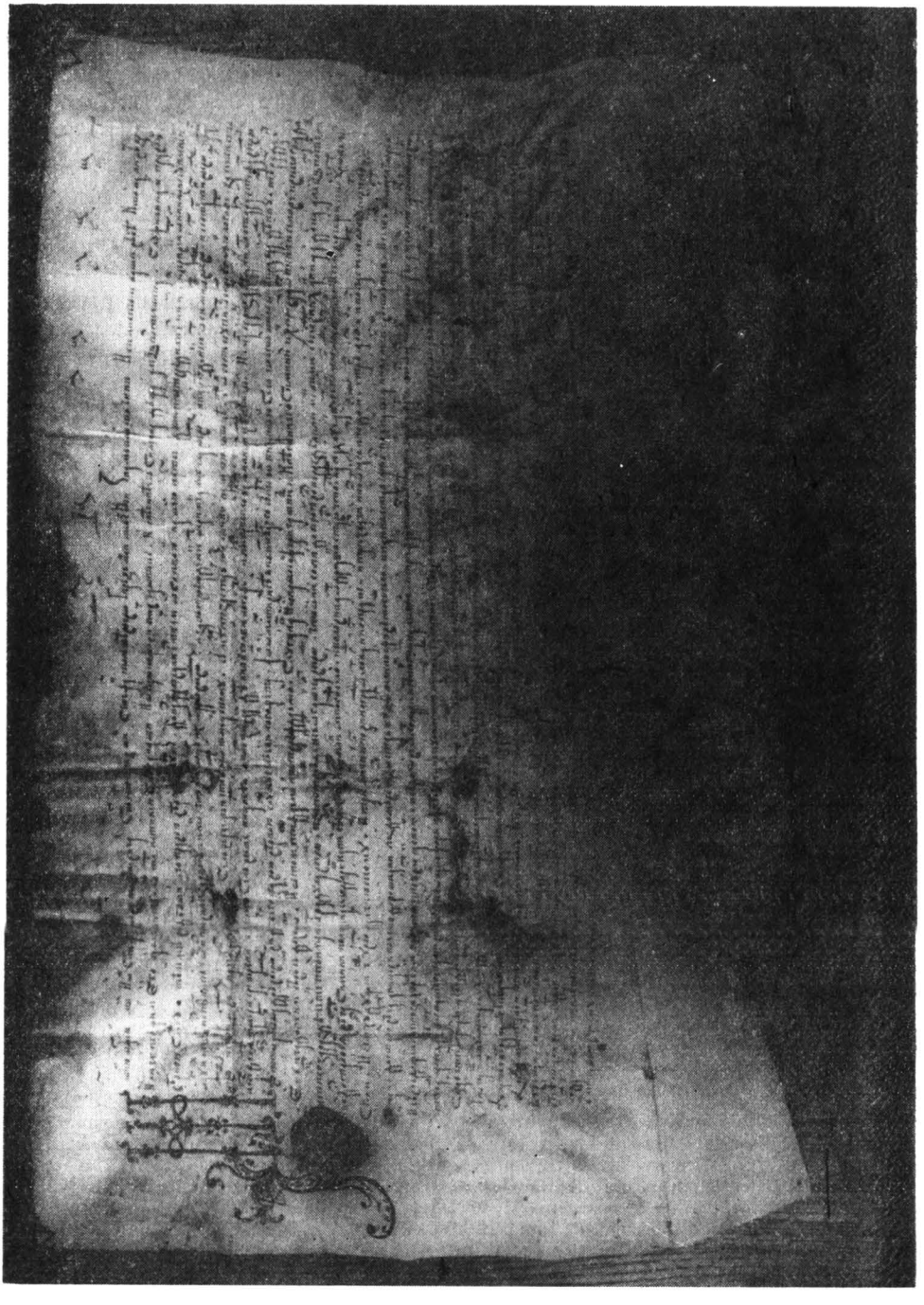

Fig. 2

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Drept aceea, să le fie și de la noi slugilor noastre mai sus scrise Ionașco Jora și soției lui, Simina, acelea mai sus numite sate și iazuri și mori : jumătate de sat Dorușcani cu un iaz, o moară și jumătate din alt iaz ce este pe Bahluet, cu o bucată de pămînt... * și satul Vercești care este în ținutul Neamțului și satul Hurdugii ce este în ținutul Fălciului și trei fălci și jumătate cu jumătate de cramă la Cotnari și trei fălci și jumătate cu jumătate din case de la Iași și jumătate de prisacă din făget, lui și copiilor lor și nepoților și strănepoților și răsstrănepoților și la tot neamul lor, care va fi mai apropiat.

Iar hotarele acelor mai sus scrise sate și mori și vii, să-i fie lui pe unde din veac au durat.

Iar la aceasta este credința domniei noastre, mai sus scrisului Io Ștefan Tomșevici voievod și credința boierilor noștri, credința panului Ionașco mare vornic al Țării de Jos, credința panului Nicoriță mare vornic al Țării de Sus, credința panului Alexa Mustață și Ciogolea pîrcălabi de Hotin, credința panului Nicolachi pîrcălab de Neamț, credința panului Panaiot pîrcălab de Roman, credința panului Miron Barnovschi hatman și pîrcălab de Suceava, credința panului Gheorghe postelnic, credința panului Dumitrașco spătar, credința panului Apostol Catargiul ceașnic, credința panului Dumitrașco stolnic, credința panului Mihalachi vistiernic, credința panului Ion comis și credința tuturor boierilor noștri moldoveni cu mari și mici.

Iar după viața și domnia noastră, cine va fi domn dintre copiii noștri sau din neamul nostru, sau iarăși pe cine îl va alege dumnezeu să fie domn al țării noastre a Moldovei, acela să nu-i clintească întocmirea noastră, ci să le dea și să le întărească, pentru că le sînt drepte ocine și cumpărături pe banii lor drepți.

Și pentru mai mare putere și întărire a tuturor celor mai sus scrise, am poruncit credinciosului și cinstitutului nostru boier Ionașco Ghianghea mare logofăt să scrie și să atîrne pecetea noastră de această adevărată carte a noastră.

Scris la Iași în anul 7130 martie 22.
A scris Ioan Focea.

Ghianghea logofăt

* Los șters, ilizibil în original

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

UN PERILIPSIS AL BÎLCIURILOR ŞI TÎRGURILOR DIN ŢARA ROMÂNEASCĂ (1828)

M. D. CIUCĂ

Cercetînd interesanta colecţie de manuscrise păstrate în depozitele Arhivelor Statului din Bucureşti am constatat existenţa unui perilipsis [1] din 1828 necunoscut încă. Perilipsisul este o listă, incompletă de altfel, a bîlciurilor şi tîrgurilor din majoritatea judeţelor Ţării Româneşti. Lipsesc cele din judeţele Dîmboviţa şi Vîlcea. În total sînt înscrise 248 de bîlciuri [2]. Cele mai multe apar în judeţele Buzău (28), Muscel (24), Argeş (22), iar cele mai puţine în judeţele Ilfov (6), Prahova (6), Saac (2).

Multă vreme nu s-a ţinut o evidenţă precisă a bîlciurilor din ţară. Abia în 1794 domnul Alexandru Moruzi da o „publicaţie" prin care cerea celor 17 judeţe ale Ţării Româneşti să-i facă o foaie de toate bîlciurile, specificînd unde şi cînd se fac, dacă sînt noi sau vechi, ce depărtare au unul de altul, pe ale cui moşii se fac şi dacă au sau nu oboare de vite [3].

Deşi nu avem date sigure, putem totuşi presupune că şi perilipsisul din anul 1828 s-a întocmit tot în urma unei asemenea porunci.

Din analiza documentului prezentat reiese că în judeţele din zonele de deal şi munte, este un număr mai mare de bîlciuri, lucru explicabil ţinînd cont şi de greutăţile de aprovizionare şi de o mai densă aşezare a satelor. În cele de la cîmpie erau mai puţine şi din cauza nizamului turcilor, în special în apropierea Dunării.

Bîlciurile se făceau pe proprietăţi boiereşti, mănăstireşti, megieşeşti şi orăşeneşti. Majoritatea aveau loc pe proprietăţile boiereşti : 110, ceea ce reprezenta aproape jumătate din totalul bîlciurilor. Sînt boieri care au pe diferite moşii mai multe bîlciuri. De pildă postelnicul Filip Lenj avea pe moşiile sale 16 bîlciuri : 7 la Greci în judeţul Olt, 6 pe moşia Luciu şi 3 la Ţăndereanca din judeţul Ialomiţa. La rîndul său banul

---

[1] Arh. St. Buc., colecţia manuscrise, ms. 106, f. 149—154.

[2] Din cercetarea altor documente de arhivă reiese că numărul celor care funcţionau atunci în Ţara Românească era mult mai mare : 478 în 251 de localităţi.

[3] Arh. St. Buc., col. cit., ms. 23, f. 205 v. Vezi şi V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, vol. V, Bucureşti, 1893, p. 308.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Grigore Brîncoveanu avea pe diferite moşii 18 bîlciuri pentru care şi primeşte întărirea domnului Grigore Dimitrie Ghica în 1828 [4].

În număr destul de mare erau şi bîlciurile aşezate pe moşiile mănăstireşti. Mai puţine — cam 40 — reprezintă numărul celor ce fiinţau pe moşiile megieşilor. Dintre ele numai în judeţul Muscel sînt menţionate 13. În judeţele Ialomiţa, Romanaţi, Dolj nu se menţionează nici unul iar în celelalte doar cîte 1 —2.

Din perilipsis aflăm şi de existenţa bîlciurilor pe moşiile oraşelor sau cum se spunea atunci: „pă moşiia oraşului" sau „pă moşiia orăşanilor". Aceste bîlciuri sînt şi mai puţine şi numai în judeţele Gorj, Argeş şi Muscel.

Durata de funcţionare a bîlciurilor era între o zi şi cîteva săptămîni. Bîlciul de la Vîrteşcoi, plasa Milcov, judeţul Rîmnicul Sărat, de pe moşia mănăstirii Sfîntul Ioan din Focşani şi a mănăstirii Rîmnicului, ţinea de la 15 august pînă la 15 noiembrie, iar cel din Valea Teancului, de pe moşia slugerului Nicolae Greceanu, dura 6 săptămîni, „pînă se culege tot dealul cu viile".

Nu toate bîlciurile aveau aceeaşi importanţă şi documentul face deosebirea: unele sînt „mici" altele „mari", unele au oboare de vite altele nu au. Din document se vede că mai importante erau bîlciurile cu oboare de vite şi că existau şi 32 tîrguri săptămînale în diferite localităţi.

Socotim că cercetatrea lui va aduce suficiente lămuriri în legătură cu dezvoltarea bîlciurilor şi tîrgurilor ca şi a comerţului românesc în general. De aceea îi considerăm utilă publicarea.

Anexa 1

1828.

Perilipsis de bîlciurile i tîrgurile ce să fac pe la judeţele de mai jos arătate, după înştiinţările ispravnicilor ce au trimis

Slam Rîmnic

Bîlciuri;	Tîrguri	
15	3 . . .	însă:
		1 la 24 iunie la tîrgul Rîmnicului, să face tîrgul Drăgăicii ce să începe de la 23 iunie şi ţine pînă la a doua zi îndiseară, pă moşia domnească slobodă şi calcă şi locul mănăstirii Rîmnic.
		1 la 23 aprilie în zioa Sfîntului Gheorghie, să face tîrg Sălcioara, în plasa Rîmnicului de Jos, ţine tot asemenea, pă moşiia dumnealui slugerului Costache Neculescu.
		1 la Înălţarea Domnului să face tîrgul Băbeni, în satul Băbeni, în plasa Rîmnicului de Sus, ţine tot asemenea, pă moşiia mănăstirii Băbeni.
		1 la Sfîntul Gheorghe, la satul Biceştii de Jos, pă moşia paharnicului Ghiţă Neculescu, ţine 3 zile.
		1 Joi în Rusalii, la satul Muceştii, pă moşia mănăstirii Rîmnic, ţine o zi.
		1 la Dumineca Mare, la satul Chioşdeni, moşiia slugerului Costache Neculescu, ţine 2 zile.

[4] Arh. St. Buc., Colecţia suluri, nr. 80.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Bîlciuri ; Tîrguri :

1 la Sîn Pietru, la satul Buda, moşiia mănăstirii Rîmnicului, ţine 2 zile.
1 la Sfîntul Ilie, Biceştii de Sus, moşie ţărănească, ţine o zi.

1 la Sfîntul Panteleimon, la satul Pleşăştii, moşiia mănăstirii Rîmnicului, ţine o zi.
1 la Schimbarea la Faţă la Chioşdeni, moşiia slugerului Costache Neculescu, ţine o zi.
1 la Sîntă Măria Mare, Biceştii de Jos, moşia paharnicului Gheorghiă Neculescu, ţine 2 zile.
1 la Sîntă Măria Mică, la Buda, moşiia mănăstiri Rîmnicului, ţine o zi.
1 la Vinerea Mare, la Chioşdeni, moşiia slugerului Costache Neculescu, ţine o zi.
1 la Sfîntul Dimitrie, moşie ţărănească, ţine o zi.
1 la Dealul Vîrteşcoiul, în plasa Milcovului, în satul Vîrteşcoiul, să face tîrgul dealului pă moşia mănăstirii Sfîntului Ioan şi mănăstirii Rîmnicului ce ţine de la 15 avgust pînă la 15 noemvrie, iar vama să strînge pă seama cişmelilor ot Focşani, după hrisovul domnesc ce au cişmelile.
1 la tîrgul Focşani, joia, pă moşiia mănăstirii Sfîntului Ioan.
1 la tîrgul Cucului, dumineca, pă moşia dumnealui paharnicului Catargiu.
1 la tîrgul Rîmnicului, marţea, moşiia domnească slobodă.

15 3

Buzău

31. . . . . .însă :

1 la Sfîntul Ioan, iunie 24, tîrgul Drăgăicii ce se ţine 12 zile, moşia Simileasca a Sfintei Episcopii şi a dumnealui biv vel logofăt Iordache Filipescu.
1 tîrgul Văii Teancului, ce ţine 6 săptămîni pînă să culege tot dealul cu viile, moşia slugerului Nicolaie Greceanu.
1 tîrgul Săpocii, să face joia în tot postul Paştilor, moşia medelnicerului Hrisoscoleu.
1 tîrgul Buzăului ce să face peste tot anul duminica pă moşia slobodă.
1 la Sfîntul Gheorghe, moşia Beceni a Sfintei Episcopii.

De aici să încep acestea de mai jos de se fac în plaiul Slănicului.

1 i pac la Duminica Tomii
1 la Sfinţii Apostoli, moşia Podul Moncii, a Sfintei Episcopii.
1 la Sfînta Măria Mare, moşia lui Ioniţă Mărgărit.
1 la Sfînta Măria Mică, i pac.
1 la Sfîntul Ilie, i pac.
1 la Moşi, moşia Beceni a lui Costandin postelnicul Perieţeanul.
1 la Schimbarea la faţă, i pac.
1 la Ispas, moşia Olăniţa a lui Ghioca Mereu
1 la Sfîntul Nicolaie, Vîntilă Vodă.
1 la Sfîntul Pandeleimon, moşia lui Costandin şi Barbu Descăleşti.
1 la Vinerea Mare subt Podul Moncii, moşia popei Radului.
1 la Sfinţii Apostoli, moşia Cocea a Sfintei Episcopii.
1 la Duminica Tomii, moşia lui Enache Mărgărit.
1 la Sfîntul Ioan, toamna, moşia Mînzăleştii a medelnicerului Enache Papazoglu.

Iar de aici în jos sînt în plaiul Pîrscovului.

1 la Ispas, moşia Gura Slănicelului.
1 la Sfinţii Apostoli, moşia Măgura a Sfintei Episcopii.
1 la Schimbarea la Faţă, i pac.
1 la Sfîntul Costandin, moşiia Gura Văii, i pac.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Bilciuri; Tîrguri,

1 la Sfăntul Panteleimon, iulie 27, i pac.
1 la zioa Crucii, septemvrie 14, i pac.
1 la Sfinţii Împăraţi Costandin şi Elena, maiu 21, în satul Dobrotinetul, pă moşia stolnicului Naie Hiotul.
1 la Înălţarea Domnului în satul Uda, moşiia căminarului Comănean şi a mănăstirii Clocociov.
1 la Sfănta Măria Mare, avgust 15, i pac.
1 la Sfinţii Apostoli, iunie 29, i pac.
1 la Sfinţii Mucenici, martie 9, pă moşiia Grecii, a dumnealui postelnicului Filip Lenj.
1 la Bunavestire, martie 25, i pac.
1 la Înălţarea Domnului, i pac.
1 la Duminica Pogorîrii Duhului Sfînt, i pac.
1 la Sfinţii Apostoli, i pac.
1 la Sfănta Măria Mare, avgust 15, i pac.
1 la Sfănta Măria Mică, septemvrie 8, i pac.
1 tîrg pă toată săptămîna, sîmbăta, în praşul Slatina.
2 bilciuri la Ipoteşti, pă moşiia dumnealui banului Brâncoveanul, cu vama hărăzită pă seama casii dumnealui.

Sud Argeş

22. . . . . .însă:

1 la Sfinţii Mucenici, martie 9, la satul Cîmpul Mare.
1 la Blagoveştenii, martie 25, i pac.
1 la Florii, la satul Cocorul.
1 la Duminica Tomii, i pac.
1 la Sfăntul Gheorghe, aprilie 23, la oraşul Piteşti.
1 la Sfăntul Costandin, mai 21, i pac.
1 la Sîn Pietru, iunie 29, i pac.
1 la Sîn Pietru, în satul Cîmpul Mare.
1 la Înălţarea Domnului, în oraş Piteşti.
1 la Duminica Mare, i pac.
1 la Sfăntul Atanasie, iunie 5, la satul Tutana.
1 la Sîntă Măria Mare, la satul Luda.
1 la Sfăntul Ion, avgust 29, în oraş Piteşti.
1 la Vinerea Mare, octomvrie 14, în satul Cîmpul Mare.
1 la Înălţare, în satul Cîmpu Mare.
1 la Moşi, satul Poenari.
1 la Sfăntul Ilie, iulie 20, în satul Titeştii.
1 la Sfăntul Ilie, în oraşul Piteşti.
1 la Sfăntul Pandeleimon, iulie 27, în oraş Argeş.
1 la Preobrejănie, avgust 6, la satul Poenari.
1 la Sîntă Măria Mare, avgust 15, în oraş Argeş.
1 la Sîntă Măria Mică, septemvrie 8, în satul Zărneşti.

Sud Muscel

24 . . . . . însă:

1 la Sfîntul Ilie în oraşul Cîmpulungu, pă moşia mănăstirii Cîmpulungu, cu obor de vite, ce ţine peste 10 zile şi vama i avactul locului să ia de mănăstire după hrisov.
1 la Înălţarea Domnului, la hramul schitului Mărculeşti, pă moşia oraşului şi ţine o zi.
1 la Sfinţii Apostoli, din sus de oraşul Cîmpulungu, pă moşia oraşului.
1 la Sfăntul Costandin, la Valea Popii, pă moşiia acei mănăstiri.
1 la Sfăntul Gheorghe, la Rădeşti, i pac.
1 la Sfănta Troiţă, la Mănăstirea din Vale, i pac.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Bilciuri ; Tîrguri, :

1 la Duminica Tuturor Sfinţilor, la Rumăneşti, pă moşie megieşească.
1 la Sântă Mariia Mică, septemvrie 8, la Coteşti, pă moşie megieşacsă,
1 la Sfinţii Voivozi, noiemvrie 8, la Mihăeşti, pă moşie megieşească, a boiernaşilor Mihăeşti.
1 la Vinerea Mare, octomvrie 14, la Godeni, moşie megieşască.
1 la Sîntă Măria Mare, avgust 15, la satul Văleni, moşie megieşască.
1 la Sfîntul Mucenic Teodor Tiron, la satul Cetăţenii, i pac.
1 la Sfinţii Apostoli, la satul Corbii, moşia Sfintii Episcopii Argeş.
1 la Moşi, la satul Stăneştii, moşiia mănăstirii Cîmpulung.
1 la Sînta Măria Mare, avgust 15, la satul Berivoieşti, moşie megieşească.
1 La Bunavestire, la satul Domneştii, moşiia Sfintii Episcopii Argeş
1 la Sfinţii Arhangheli, noiemvrie 8, la satul Lăpuşani, pă moşia postelnicului Dinu Lăpuşanu.
1 la Înălţarea Domnului, la satul Jupăneşti, pă moşie megieşască.
1 la Sfântul Gheorghe, în satul Păcioiu, i pac.
1 la Sfântă Măria Mare, în satul Piscani, i pac.
1 la Ispas, în satul Davideşti, i pac.
1 la Sfântul Gheorghe, în satul Leurdeni, pă moşiia boerilor Leurdeni.
1 la Sîntă Măria Mare, în satul Rucălu, pă moşie megieşască.
1 la Sîntă Măria Mare, pă moşiia Greceşti, megieşească.

2 însă :

1 simbătă peste tot anul să face tîrg slobod în oraşul Cîmpulungu pă moşiia oraşului.
1 în toate duminicile peste an, să face tîrg la Băjeşti, pă moşiia dumnealui biv vel logofăt Ştefan Belu.
Din aceste tîrguri numai două au oboară de vite, adică al mănăstirii Cîmpulungu şi al Băjăştilor, iar celelalte numai zboruri cu mămulării şi circiumi fără vre-o folosire a stăpînilor moşiilor.
5 însă : 1 la naşterea Sfântului Ioan, altul la Bunăvestire, altul la Duminica Floriilor, altul la Sfântul Gheorghe şi la Preobrejanii.
4 însă unu la Sfânta Troiţă, altul la Sfinţii Împăraţi, altul la avgust 15 şi altul la octomvrie 14, cum şi tărg pă toată săptămîna la moşiia Leurdeni, a dumnealui dvornicului Iordache Golescu.

Sud Romanaţi

16 . . . . . însă :

1 la Bunăvestire, martie 25, la moşiia Cruşov, a răposatului clucer Deşliu.
1 la Duminica Tomii, i pac.
1 la Sfinţii Apostoli, iunie, 29.
1 la Florii, la Frăsiinet, pă moşia dumnealui banului Brîncoveanu.
1 la Înjumătăţirea Praznicului, i pac.
1 la Sfinţii Mucenici, martie 9, la Brăncoveni, i pac.
1 la Sfântul Gheorghe, aprilie 23, în oraşu Caracalu.
1 la Duminica Rusaliilor, i pac.
1 la Sfântul Ilie, iulie 20, pă moşiia Băbiciul, a Sfintii Episcopii.
1 la Sfântul Dimitrie, octomvrie 26, i pac.
1 la Înălţarea Domnului, pă moşiia Studina, a mănăstirii Bistriţii.
1 la Sfânta Măria Mare, pă moşiia Proşcoveni, a clucerului Ioan Vlădoianu.
1 la Bunăvestire, martie 25, pă moşia Cipturoaia a dumnealui dvornicului Dimitrie Bibescu.
1 la Duminica Tomii, i pac.
1 la Cuviosul Alexe, martie 17, pă moşia Coşoveni a cluceresii Otetelişancăi.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Bilciuri ; Tirguri.

2 unu la 23 aprilie, zioa Sfăntului Gheorghe şi altul la 26 octomvrie, în zioa Sfăntului Dimitrie cu vama hărăzită, cum şi tîrg pă toată săptămîna, la moşia Cocorăştii a dumnealui dvornicului Mihalache Ghica.

Ilfov

3 unul la Înălţare, altul la Sfînta Troiţă şi altul la Sfăntul Ilie, cum şi tîrg pă toată săptămîna, la moşia Ciocăneştii, a dumnealui dvornicului Grigore Ralea.

1 pă toată săptămîna, cu vama hărăzită, la moşiia Căciulaţi de Jos a dumnealui biv vel dvornic Alecsandr Ghico.

3 însă un bilci la Blagoveştenii, altul la Sfăntul Costandin şi altul la Sănta Măria Mare cu vama hărăzită, cum şi tîrg pă toată săptămîna, la moşiia Obileşti a dumnealui banului Brîncoveanu.

2 unul la Duminica Tomii şi altul la 25 martie, cum şi tîrg pă toată săptămîna la moşia Găgeni, din sud Saac, tot a dumnealui banului Brîncoveanu.

Saac

2 la Găgeni, pă moşia dumnealui banului Brîncoveanu i tîrg pă toată săptămîna, duminica, cu vama i prostichiurile hărăzite pă seama casii dumnealui banului.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

CUVINTE ŞI EXPRESII VECHI

Contribuţie la cunoaşterea terminologiei vechilor materiale documentare

GH. UNGUREANU
GH. BALICA

Continuăm publicarea cuvintelor ieşite din uz, care au fost găsite în timpul activităţii de inventariere sau cercetare a diferitelor materiale documentare şi care, cu ajutorul textului în care au fost întrebuinţate, au putut fi lămurite.

Dorind să ajungem cît mai repede la întocmirea unui glosar arhivistic, repetăm propunerea ca arhiviştii sau cercetătorii care sînt mai des în contact cu documentele sau arhivele vechi să ne semnaleze alte sensuri sau eventualele erori. Cu acest prilej am putea afla aria de răspîndire a acestor termeni şi dacă ei s-au generalizat sau au rămas doar în uzul unei cancelarii sau scriitor de acte oarecare

A

ateliu de meremet — atelier de reparaţii. În 1894 Primăria Iaşi avea un *ateliu de meremet*, unde se reparau lămpile pentru iluminatul public (Arh. St. Iaşi, Primăria Iaşi, dosar nr. 42/1894).

aterdisire (*atîrdisire*) — a licita, a participa la vînzarea prin licitaţie (mezat). Deparatamentul Lucrărilor Publice a fost autorizat de a *aterdisi la cumpărarea caselor d-sale comisului N. Teodoru din Galaţi, în care este aşezată cazerna rangurilor de gios din compania de jandarmi ai ţinutului*. Departamentul scrie Pîrcălabiei de Galaţi a *aterdisi la mezat din partea sa cu preţul cel mai potrivit*. Pîrcălabia raportează însărcinînd pe sameşul (casierul) ţinutului *au şi aterdist, rămînd această vînzare asupra cîrmuirii* (Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat, dosar nr. 2165, f. 151—152) *Mai înainte de aîtrdisire să se depuie în scris garanţie* (Episcopia Sf. Spiridon Iaşi, dosar nr. 360, f. 10).

aticărisitor — jignitor, înjurios. Privighetorul ocolului Pereschiv raportează Isprăvniciei ţinutului Tutova *de răscoala ci face dumnealui Iordachi Racliş în cuprinsul acelui ocol în unire cu cîteva feţe atingîndu-să cu cuvinte aticărisitoare şi asupra tahtului i persoane dumnealui boierul ispravnic* (Arh. St. Iaşi, colecţia Documente, pach. nr. 638/53.—1846).

B

băştinire — moştenire, moşia părintească. Cîţiva răzeşi din satul Gîrceni dau mărturie lui Manole dascăl, şi altora din satul Trohanu arătînd *că avînduii parte di moşii în satul Gîrcenii cu noi, le-au urmat stăpînire necunătnit din vechimii şi pînă acumu, videm că-i înpotriveşti dascalu Vasili Chimiga di la dreptili băştiniri* (Arh. St. Iaşi, colecţia Documente, pach. nr. 646/126.—1845.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

podrașcic — antreprenor. Acel care lua în podrat (antrepriză) o lucrare sau un venit oarecare (Arh. St. Iași, colecția Documente, pach. 768/12. — 1855. Vezi: raituji).

poftă — poftealâ, invitație. Pentru punerea în urmărire a unui fugit din Galiția în Moldova, judecătoria ținutului Tutova se adresează Isprăvniciei ținutului Vaslui și-i *facă poftă acei isprăvnicii ca d-indată să întindă cuvintili poblicații în tot cuprinsul ocolului* (Arh. St. Iași, tr. 726, op. 813, dosar nr. 262, f. 1.—1834; dosar nr. 445, f. 1.—1832).

R

raituji — pantaloni de călărie. *Adiverință pentru trii mantali și tri părechi raituji neagiungînd la companiia al 9-le să dă aceasta de către supliscălitul podrașcic, că la vreme cînd să vor ceri să vor da pregătite, așa precum mă găsesc datori* (Arh. St. Iași, colecția Documente, pach. nr. 768/12.—1855).

remontă, (rimont) — cheltuieli de cancelarie pentru reparații mici întîmplătoare la imobilele pe care le ocupau instituțiile. Pentru cheltuielile necesare reparațiilor la imobilele deținute de instituții se prevedea în bugetul respectiv și banii se luau de la Vistierie. Pe lîngă această sumă se mai dădea o *remontă* anuală de 12.121 lei *spre întreținerea încăperilor în cursul anului*, de exemplu de înlocuit o sticlă spartă la o fereastră, o sobă stricată, uși etc. Suma necesară se elibera pe numele directorului cancelarie sau a casierului (sameșului) sau comandantului unei unități militare etc. În anul 1856 s-a desființat *rimota* și s-a hotărît ca acei ce făceau stricăciunea să plătească reparația respectivă (Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat, dosar nr. 2165, f. 552) *Rimontul pentru întocmirea instrumenturilor, a halaturilor, potcovitul cailor la pojarnici* (Arh. St. Iași, colecția Litere, R, 232, f. 400).

S

severhștat — se numeau amploiații de la tribunalele judecătorești netrecuți în statele de salar. Ei primeau *leafă de la mădulări* (judecători) *jărtfită*. Aceștia luau bani de pe la împricinați. Practicanții nu primeau salar nici pe stat *nici de la mădulari jertfă* ci primeau *chicușuri* de pe la părțile ce se judecau pentru diferite servicii ce le făceau (Arh. St. Iași, colecția Litere, J. 52).

T

taifa — totalitatea slujbașilor unei instituții. La 1830 taifaoa *Agiei* se compunea din: vel (marele) agă, samișul agiei, căpitanul de dărăbani, polcovnicul, baș ceaușul, baș bulucbaș, 6 bulucbași, tulumbagibașă, buciumașul, trîmbaciul, 18 apari (Arh. St. Iași, colecția Litere, A, 20, f. 42).

tesmé — bandă. *Șapca niagră cu tesmé prinpregiur* (Arh. St. Iași, tr. 726, op. 813, dosar nr. 167, f. 1. — 1833). În dicționare tasma (turc, curea, zgardă).

tonaj — taxă luată după mărimea unei corăbii în tone. *Toate corăbiile ce vor intra în porturile Austriei sînt supuse dării numită tonajul, adică unei dări analoghie pe mărimea corabiei*. De la 1 februarie 1853 nu s-a mai luat tonajul ci *cîte 1 fiorin* la soiul mărfii încărcată pentru fiecare tonă de marfă (Arh. St. Iași, tr. 1756, op. III/1992, dosar nr. 552, f. 59).

toptan — cumpărătură toptan, în întregime, în total. În anul 1828 slujba căldărăritului pe Moldova a fost luată *în cumpărătură toptan de la boierul epitrop al casei ajutorinței săracilor, ce este irat (venit) al cutiei milelor și am vîndut-o și eu nu toptan ci pe fînuțuri la unii și alții* (Arh. St. Iași, colecția Litere, K, 38, f. 19).

U

ulicean — locuitorul unei uliți. *Și am vîndut cu știre rudelor noastre și cu știre ulicenilor și mărturie au fost preutul Simion de Văvedenie* (Arh. St. Iași, colecția Documente, pach. 661/8,—1672)

V

vipis — perilipsis, rezumat extras. *Care bani să se trimită la locul căzut, iar vipisul sau perelipsisul cerșut de pe această închieri după ci va înfățoșa legiuita hîrtie de gherb să se dei supt rospisca lui Gurovici spre a o trîimeti jăluitorilor* (Arh. St. Iași, colecția Documente, pach. 633/71.—1838).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

A XI-A CONFERINȚĂ INTERNAȚIONALĂ A MESEI ROTUNDE A ARHIVELOR

Între 23 și 27 septembrie 1969 s-au desfășurat la București lucrările celei de a XI-a Conferințe Internaționale a Mesei Rotunde a Arhivelor, la care au participat 70 de delegați din 25 de țări din Europa, America de Nord, Africa și Asia. Între aceștia menționăm prezența majorității membrilor Comitetului executiv al Consiliului Internațional al Arhivelor și a reprezentanților din partea UNESCO și Oficiului Națiunilor Unite de la Geneva.

Conferința s-a bucurat, față de cele anterioare, de o participare mai numeroasă, delegațiile fiind compuse din personalități reprezentative, cu prestigiu științific recunoscut.

În cadrul lucrărilor s-au dezbătut două teme de deosebită importanță și de actualitate pentru activitatea arhivistică din toate țările, privind „Arhivele colectivităților locale" și „Restaurarea materialelor arhivistice".

Conferința a fost deschisă prin salutul adresat participanților de tovarășul Cornel Onescu, ministrul Afacerilor Interne, după care s-a dat citire mesajului trimis de dl. Charles Braibant, fondatorul Mesei Rotunde a Arhivelor și președinte al acesteia, renumit om de cultură, care nu a putut participa la lucrări din motive de sănătate.

La dezbaterea celor două teme au luat cuvîntul 42 de delegați, din 22 de țări, care au informat conferința asupra situației din Arhivele respective și a măsurilor ce urmează a fi luate pentru reglementarea în mai bune condițiuni a păstrării și organizării arhivelor colectivităților locale, a conservării și restaurării documentelor arhivistice.

Cu privire la arhivele colectivităților locale a rezultat ca idee principală necesitatea organizării și păstrării acestor arhive, în raport de sistemul de organizare administrativ-teritorial al fiecărei țări, dar cu condiția ca arhivele respective să fie supuse controlului administrației de stat.

În acest sens, s-a apreciat că sistemul de concentrare a arhivelor locale în depozitele Arhivelor de Stat teritoriale, din unele țări socialiste, este forma care răspunde mai bine cerinței de păstrare și de valorificare a materialelor documentare.

Din materialele conferinței și din discuțiile purtate s-a desprins concluzia că toate țările sînt preocupate de a găsi forme mai adecvate de păstrare și mijloace mai eficiente pentru asigurarea cercetării arhivelor colectivităților locale, care constituie bogate izvoare de informare pentru istoria națională și implicit universală.

Discuții interesante a suscitat problema restaurării materialelor arhivistice, dat fiind că în majoritatea țărilor se găsesc multe documente degradate. Participanții au expus greutățile pe care le întîmpină și măsurile preconizate pentru prevenirea pericolului de distrugere. Subliniem experiența bogată pe această linie a Arhivelor din Italia, Franța, Iugoslavia și Polonia care au împărtășit participanților la conferință metodele lor de lucru și rezultatele obținute.

Conferința a ascultat cu interes referatul delegației române și, în urma vizitei făcute în laboratorul Arhivelor noastre, a apreciat ca pozitivă activitatea ce se desfășoară pe această linie în România. Ca urmare s-a solicitat să fie comunicate Consiliului Internațional al Arhivelor metodele de restaurare folosite la noi spre a fi cuprinse în manualul de restaurare ce se va tipări sub egida U. N. E. S. C. O.

Programul conferinței a cuprins și alte acțiuni ca de exemplu vizitarea depozitelor Direcției generale a Arhivelor Statului, a Muzeului arhivistic, depozitele Filialei Arhivelor Statului din Brașov, care au prilejuit un schimb de experiență și cunoașterea realizărilor arhivisticii românești.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

GRECIA

Loucas Tsilas, secretar II al Ambasadei Greciei la Bucureşti.

ISRAEL

Dr. Alexander Bein, director al Arhivelor Centrale Sioniste. Ierusalim. Cu doamna Bein.

ITALIA

Prof. dr. Leopoldo Sandri, director al Arhivelor Centrale, Roma.
Dr. Giovanni Antonelli, director al Direcţiei afacerilor tehnice arhivistice din Direcţia generală a Arhivelor de Stat, Roma.
Prof. Antonio Lombardo, inspector general al Arhivelor Statului, preşedinte al Asociaţiei naţionale a arhiviştilor italieni, Roma.
Enrica Ormanni, director al Centrului de Fotoreproducere şi restaurare, Roma.

R. S. F. IUGOSLAVIA

Biljan Franjo, director general al Arhivelor iugoslave, Belgrad.
Dr. Sergij Vilfan, director al Arhivelor istorice, Lubliana. Cu doamna Vilfan.
Bozidar Manič, director al Arhivelor de Stat ale Serbiei, preşedinte al Uniunii Arhiviştilor din Iugoslavia, Belgrad.
Ing. Tatjana Ribkin, şeful Laboratorului pentru restaurarea documentelor de la Arhivele Croaţiei, Zagreb.

LUXEMBURG

Paul Spang, director al Arhivelor de Stat, Luxemburg.

MALAEZIA

Alwi Jantan, director al Arhivelor Naţionale din Malaezia, Petaling Yaya.

NORVEGIA

Dagfinn Mannsäker, director general al Arhivelor Naţionale ale Norvegiei, Oslo.

OLANDA

Dr. P. Scherft, director al Arhivelor Statului din Middellung. Cu doamna Scherft.
R. A. D. Renting, director al Arhivelor municipale ale oraşului Rotterdam, preşedinte al Soc. Arhiviştilor olandezi, Rotterdam. Cu doamna Renting.

R.P. POLONĂ

Dr. Irene Koberdowa, director al Biroului de cercetări ştiinţifice din cadrul Direcţiei generale a Arhivelor Statului, Varşovia.
Maryna Husatska, Inginer chimist, şeful Laboratorului central de conservare al Arhivelor Centrale, Varşovia.
Dr. Henryk Majecki, director al Arhivelor Voievodatului din Bialystok.

R. S. ROMANIA

Gheorghe Titileanu, director general al Arhivelor Statului, Bucureşti.
Ion Mărcuş, director general adjunct al Arhivelor Statului, Bucureşti.
Vasile Arimia, director al Direcţiei Arhivelor Centrale, Bucureşti.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Ileana Leonte, şeful Serviciului Folosire şi relaţii externe, Bucureşti.
Florea Boeraş, şeful Serviciului Organizare şi evidenţă, Bucureşti.
Gheorghe Ungureanu, inspector metodist, Iaşi.
Vladimir Pancu, inginer, şeful Serviciului Tehnic, Bucureşti.
Natalia Drăghici, inginer chimist, Bucureşti.
Margareta Platon, inginer chimist, Bucureşti.
Tiberiu Coliban, director al Filialei Arhivelor Statului, Braşov.

SPANIA

Antonio Matilla, Tascon, inspector general al Arhivelor Spaniei, Madrid. Cu doamna Matilla.
Maria Carmen Crespo Nogueira, şef de secţie la Arhivele istorice naţionale, Madrid.

S.U.A.

James B. Rhoads, Arhivist al Statelor Unite, Washington. Cu doamna Rhoads.
Morris Rieger, secretar general adjunct al Arhivelor Naţionale, Washington. Cu doamna Rieger.
Fred H. Barth, preşedinte al Comitetului Programului germano-slav. Salt Lake City. Utah.

SUEDIA

Dr. Olof Jägerskiöld, director al Arhivelor, Stockholm.

TURCIA

Fazil Işiközlü, director general adjunct al Arhivelor Preşedinţiei Consiliului. Istanbul.

R. P. UNGARĂ

Jànos Varga, şeful Direcţiei Arhivelor din Ungaria, Budapesta.
Gyözö Ember, director general al Arhivelor Naţionale ale Ungariei, Budapesta.
Antal Szedö, director onorific al Arhivelor din Ungaria, Budapesta.

U.R.S.S.

Ghenadie Belov, director general al Arhivelor din U.R.S.S., Moscova.
Mihail Tislenko, director adjunct al Direcţiei Arhivelor din Ucraina, Kiev.

VATICAN

Mgr. Martin Giusti, prefectul Arhivelor Vaticane.

DIN IMPRESIILE SCRISE DE DELEGAŢI

În amintirea acestei măreţe Mese Rotunde de la Bucureşti, cu toată recunoştinţa mea pentru primirea de neuitat avută în acest frumos oraş, pentru ospitalitatea caldă a prietenilor mei români şi ca mărturie de admiraţie pentru această frumoasă expoziţie care ne-a descoperit tezaurul Arhivelor de Stat ale României.

R. H. Bautier

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Impresiile Mesei Rotunde de la Bucureşti sînt atît de favorabile încît ezit să le formulez fără o oarecare rezervă de teamă să nu par nesincer. Şi totuşi acesta este adevărul : organizarea conferinţei, desfăşurarea ei, totul a fost perfect şi nu pot decît să felicit şi să mulţumesc din inimă înaltelor autorităţi române, precum şi Direcţiei generale a Arhivelor, distinsului ei director şi tuturor colaboratorilor ei.

Din punct de vedere ştiinţific, rezultatele acestei sesiuni vor fi fără îndoială considerabile. Prefer să nu vorbesc acum decît din punct de vedere uman şi să subliniez căldura primirii, faptul că toţi participanţii Mesei Rotunde au fost obiectul unei atenţii constante ba chiar frăţeşti.

Aceste lucruri nu se vor uita niciodată.

Yves Perotin

Directorul general al Arhivelor Statului din România şi colegii săi trebuie să fie felicitaţi pentru organizarea acestei întîlniri internaţionale şi a sesiunilor sale de lucru, pentru pregătirea şi executarea unui program vast care a oferit o mare varietate de vizite... care ne-au putut reda o imagine a României moderne sub toate aspectele, despre viaţa şi activitatea ei, dezvoltarea şi planificarea ei.

Excelenţa sa ministrul de Interne, colegii noştri români şi toţi compatrioţii lor pot fi asiguraţi de mulţumirile noastre cele mai cordiale, pentru sincera şi generoasa lor ospitalitate.

Păstrînd o frumoasă amintire minunatei dv. ţări şi poporului dv., soţia mea şi cu mine vă dorim mult noroc şi succes.

Pe curînd
Dr. Alfred Wagner

Întîlnirea de la Bucureşti va rămîne în analele noastre ca una din cele mai reuşite.

Toate condiţiunile au fost reunite : încă de la început prezenţa personală a Domnului Ministru de Interne a constituit mărturia interesului pe care ni l-a acordat guvernul român. Sala confortabilă şi sistemul de traducere bine pus la punct, au uşurat participanţilor schimbul de păreri de o înaltă valoare.

Toate acestea nu s-ar fi putut realiza fără o muncă considerabilă de pregătire. Eu pot, mai bine ca oricare altul, să-mi dau seama de asta fiind martorul, de departe sau de aproape, al acestei activităţi.

Christian Gut

Întrunirile au tratat chestiuni importante pentru arhivişti şi au fost conduse într-un spirit de sinceritate şi prietenie, care ar putea constitui un exemplu pentru alte întruniri internaţionale.

Aranjarea şedinţelor şi condiţiile puse la dispoziţie au fost excelente şi i se datorează D-lui Titileanu şi colaboratorilor lui multă stimă pentru munca stăruitoare şi pentru succesul strădaniei lor.

Poporul american a fost extrem de impresionat de primirea caldă pe care poporul român a făcut-o Preşedintelui şi Doamnei Nixon, acum cîteva săptămîni în urmă. Doamna Rhoads şi cu mine am descoperit chiar noi înşine că ospitalitatea afabilă şi prietenoasă s-a extins nu numai la „prima familie" a Statelor Unite ci şi la ceilalţi americani.

Sîntem recunoscători pentru aceasta şi considerăm că constituie un bun augur pentru vizite mai strînse între cele două ţări. Fie ca noi şi toate celelalte popoare să lupte ca pe această planetă să se trăiască în pace şi armonie.

James B. Rhoads

Conferinţa a fost pozitivă, atît din punct de vedere al numărului diferitelor delegaţii care au luat parte la ea, cît şi al desfăşurării şi rezultatelor ei.

Organizarea Conferinţei a fost un model, pentru care se cuvine cuvinte de recunoaştinţă Direcţiei generale a Arhivelor Statului din Romania. Am avut ocazia să cunoaştem mai de aproape rezultatele şi problemele muncii desfăşurate în arhivele româneşti, am admirat expoziţia arhivistică permanentă, extraordinar de interesantă, a Direcţiei generale a Arhivelor Statului României.

Conferinţa ne-a permis să cunoaştem problemele arhivelor altor ţări, să facem schimb de experienţe şi să iniţiem contacte individuale.

H. Majecki

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Iuliu Cezar a spus : „am venit, am văzut, am învins", iar eu voi spune : „am venit, am văzut, mi-a plăcut" ! .

Colegii mei din România ne-au arătat serioasele (marile) succese prin organizarea Mesei Rotunde.

Îi felicit din inimă pe fiecare dintre ei. Nu am cuvinte să-mi exprim mulţumirea. Sînt foarte recunoscător guvernului român pentru plimbările şi recepţiile organizate. Cu aceste ocazii am putut vedea multe locuri legate de istoria patriei mele. Am devenit „specialist". Am cunoscut mai în deaproape poporul român, am luat contact cu ocupaţiile sale şi asta îmi foloseşte.

Această bunăvoinţă n-o voi uita niciodată.

Vă mulţumesc, La revedere,
Fazil Isiközlü

Se vine în România cu mare curiozitate şi se pleacă cu tristeţe pentru timpul scurt petrecut, dar mai bogaţi în experienţe şi cunoştinţe tehnice şi umane.

Fraternitatea între arhiviştii din toată lumea este consolidată ca urmare a acestor întîlniri, ceea ce înseamnă un mare succes.

Leopold Sandri

Pentru dezvoltarea tehnicii de restaurare exprim admiraţia mea, ca şi pentru perfecta organizare şi primirea călduroasă care ne-au fost rezervate.

Enrica Ormanni

Despre Bucureşti, despre români voi păstra amintirea unui oraş măreţ şi a unor prieteni primitori şi calzi.

În afara unei organizări perfecte, am avut ocazia să vedem, să admirăm şi să savurăm tot ceea ce face ca această ţară să fie iubită.

Gilbert Pérotin

Ca preşedinte al Conferinţei Internaţionale a Arhivelor care a avut loc la Salt Lake City, apreciez modul excelent în care a fost organizată problema traducerii. Am învăţat foarte multe de la dv. în acest domeniu.

Programul dv. de divertisment a fost mai mult decît generos, excelent şi-mi dovedeşte odată în plus că ospitalitatea tradiţională a poporului român, cu greu ar putea fi întrecută de vreo altă ţară.

Am fost foarte impresionat de laboratorul dv. de restaurare a documentelor şi de noile metode pe care le folosiţi pentru restaurarea documentelor vechi.

Fred H. Barth

De la Roma spre România este ca o călătorie către propria casă — Casa latinităţii.

Sperăm să repetăm adesea această călătorie şi să vedem adesea în Italia pe prietenii noştri români.

Am făcut împreună atîta drum în trecut şi am vrea să mai călătorim împreună şi spre viitor.

Primirea care ne-a fost rezervată demonstrează că şi prietenii români au aceleaşi dorinţe.

Toată admiraţia mea pentru ţara dv., pentru arte, pentru tradiţie, pentru arta populară care ne-a fost arătată cu limbajul universal al poeziei, cîntecului şi muzicii ; toată recunoştinţa mea pentru prietenia arhiviştilor români.

Giovani Antonelli

Am fost profund impresionaţi D-na Bein şi cu mine de modul de viaţă liniştit, extrem de uman şi curajos pe care l-am văzut aici, care-şi găseşte expresia atît în politică, cît şi în viaţa de toate zilele. Ţara, locuitorii ei, muzica, arta şi folclorul ei au constituit o nouă experienţă pentru noi. O vom păstra pentru totdeauna. Vă mulţumesc.

Dr. A. Bein

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Prieteni români,

Dumneavoastră ați făcut din această Masă Rotundă una din cele mai reușite. Reprezentantul UNESCO, domnul Wagner, a spus aceasta azi dimineață.

În timpul vizitei noastre noi am apreciat ospitalitatea românească, atît de caldă, am admirat dezvoltarea considerabilă a capitalei dv.; frumusețea muzeelor ei, splendoarea parcurilor și a grădinilor sale, florile sale pe care pictorii dv. le-au redat atît de frumos, somptuozitatea folclorului dv. atît de impresionant.

Voi relata trei convingeri despre frumoasa dv. țară;

— frumusețea profesiunii de arhivist, cea mai frumoasă profesiune din lume, cum a spus Charles Braibant;

— certitudinea că dacă ne rămîne încă destul de făcut în ceea ce privește tehnica profesiunii noastre, vom ști să dominăm această tehnică și să o facem excelentă pentru binele științei istorice;

— în sfîrșit convingerea că prietenia dintre cavalerii Mesei Rotunde este o realitate vie și foarte frumoasă care trebuie continuu dezvoltată.

Acesta este modul dv. de a lucra pentru înțelegerea internațională și pentru prietenia între toate popoarele.

Guy Duboscq

Delegația spaniolă are fericirea să-și exprime admirația sa pentru perfecta organizare a celei de-a XI-a Conferințe a Mesei Rotunde a Arhivelor din București.

Directorul general Dl. Titileanu și toți colaboratorii săi au organizat o conferință perfectă, de o mare importanță, plăcută și care va rămîne de neuitat.

Tuturor cele mai calde mulțumiri pentru rezultatul reușit.

Antonio Matilla

Felicităm călduros Direcția generală a Arhivelor românești și în special pe tov. director Titileanu pentru excepționala organizare a conferinței a XI-a a Mesei Rotunde a Arhivelor.

Sîntem foarte mulțumiți că tocmai în frumoasa Românie și țară prietenă nouă conferința noastră arhivistică internațională a obținut un deplin succes.

Mulțumim în mod deosebit tovarășilor români pentru primirea specială făcută delegaților iugoslavi.

Sîntem foarte impresionați de felul cum este organizată Arhiva Națională românească, de bogăția documentelor sale care au fost așa de frumos prezentate la expoziție.

Alături de bogăția arhivistică am văzut manifestîndu-se mărețele realizări ale țării pe care le-am întîlnit la fiecare pas.

Plecăm din București cu deplina convingere că participarea noastră la această conferință va contribui la intensificarea relațiilor arhivistice româno-iugoslave și dorim ca în viitor colaborarea noastră să se dezvolte și să se întărească.

Biljan Franjo

Această conferință s-a remarcat în special prin deosebita calitate a rapoartelor distribuite anterior.

Problemele noastre în ceea ce privește eficiența discuțiilor sînt asemănătoare cu cele care s-au pus la Copenhaga în 1967: numărul participanților s-a mărit atît de mult, încît a devenit dificilă discutarea celor mai importante probleme în detaliu.

Gazdele noastre române au fost minunate și sîntem deosebit de recunoscători pentru excepționala ospitalitate și prietenie de care ne-am bucurat. O mulțumire în special pentru ocazia de a vedea și auzi folclorul românesc.

Dagfinn Mannsäker

A XI-a conferință a Mesei Rotunde Internaționale a Arhivelor a fost un punct culminant de muncă pozitivă colectivă a arhivei din lumea întreagă.

Rezultatele ei oferă tuturor țărilor participante un bogat impuls pentru îmbunătățirea muncii lor.

Cei care au avut onoarea să participe la generozitatea acestei manifestări a Republicii Socialiste România și a Direcției generale a Arhivelor, rămîn cu amintiri bogate referitoare la

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ospitalitatea unei țări frumoase, a tradiției sale arhivistice bogate, a unei munci demne de dat ca exemplu, a colegilor români. Pentru aceasta mulțumește sincer

Dr. Helmut Dahm

Sînt de puține zile în București și primele mele impresii oglindesc extrema cordialitate, veselia și inteligența poporului român în climatul unor mari realizări, spirituale și sociale.

Arhivele se prezintă, în ceea ce privește conținutul lor, de o extremă importanță prin varietatea provenienților și izvoarelor.

Excelente instalațiile și edificiile. Am fost în mod special mișcat de organizarea tehnică a laboratoarelor de restaurare.

Rămâne în sufletul meu dorința de a reveni pe acest pămînt măreț pentru a avea mai multe contacte cu colegii arhiviști și cu poporul român.

Antonio Lombardo

A XI-a conferință a Mesei Rotunde a Arhivelor organizată în Republica Socialistă România a înregistrat o reușită măreață.

Toți delegații au putut aprecia delicatețea primirii, amabilitatea raporturilor pe care le-au avut cu românii și cu toate personalitățile întîlnite, nenumăratele atenții cu care au fost înconjurați. Ei au admirat în mijlocul spațiilor verzi și al bulevardelor bucureștene, realizările remarcabile ale ultimilor ani, îmbinarea armonioasă între clădirile moderne și vechile construcții, mărturii ale glorioasei dv. istorii.

În special francezii, pentru care România le apare ca o soră latină, de care îi leagă amintiri, atîtea încercări comune și o prietenie atît de sinceră, au fost emoționați de frumoasa dv. capitală.

Conferințele au furnizat rezultatele unor experiențe comune și diferite, în problemele tehnice și arhivistice. Ele s-au desfășurat într-o ambianță de încredere, de prietenie frățească și au avut o mare eficacitate. Organizarea a fost perfectă favorizînd utilitatea dezbaterilor.

Exprimînd d-lui ministru de interne și d-lui director general al Arhivelor din Republica Socialistă România, sincera mea recunoștință vreau să vă vorbesc de bucuria personală de a fi putut petrece la București cîteva momente ce vor constitui o amintire foarte plăcută.

Bernard Mahieu

Ne-am simțit foarte bine în țara dv. Organizarea de către dv. a Mesei Rorunde a fost perfectă, iar sistemul dv. tehnic ne-a permis să auzim în mai multe limbi decît la celelalte Mese Rotunde sau de la Congrese Naționale.

Sîntem recunoscători pentru toate amabilitățile pe care le-a avut față de noi personalul Arhivelor Statului, pentru lucrurile minunate pe care ni le-a arătat.

R.A.D. Renting,
P. Scherft

Mulțumirile călduroase pentru tot ce ne-ați oferit în zilele ședерii noastre la București. Nu numai rezultatele conferinței au fost un succes dar și programul anexă a fost o reușită deplină.

Pe mine m-a impresionat în mod deosebit specificul românesc care mi-a fost oferit.

Administrația Arhivelor române poate fi mîndră de această Masă Rotundă a Arhivelor iar arhiviștii care au putut să participe se vor gîndi încă multă vreme la ea și vor vorbi încă mult timp despre aceasta.

Dr. Wolfgang Mommsen

Îmi exprim via satisfacție pentru perfecta organizare a celei de-a XI-a Conferințe a Mesei Rotunde Internaționale a Arhivelor și pentru primirea extrem de cordială care ni s-a făcut la București.

Este pentru prima dată că vin în România și voi păstra o frumoasă amintire a ședерii mele pe acest pămînt românesc și a persoanelor care au contribuit a o face atît de agreabilă.

Martin Giusti

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Dr. Karl H. Schwebel, Directorul Arhivelor Statului din Bremen mulţumeşte afectuos pentru ospitalitatea oferită în zilele conferinţei Mesei Rotunde a Arhivelor.

În continuare arată că „organizarea a fost excelentă, ospitalitatea ţării dv. copleşitoare".

Arhivele române se află în cele mai bune mîini, metodele muncii dv. foarte moderne. Eu vă felicit pentru avangardismul dv. şi vă urez noroc pentru noi succese.

Dr. Karl H. Schwebel

Delegaţia arhiviştilor din Republica Democrată Germană este adînc impresionată de primirea călduroasă şi de grija model din partea Direcţiei generale a Arhivelor de Stat din Republica Socialistă România. Am putut constata că colegele şi colegii români au obţinut mari succese în dezvoltarea arhivisticii de stat. Aceasta o demonstrează numeroasele publicaţii, dezvoltarea depozitelor, nivelul înalt de muncă în domeniul restaurării şi conservării precum şi nivelul calificării arhiviştilor. Colaboratorii Direcţiei generale şi-au dat mare ostenealâ ca să întîmpine toate dorinţele oaspeţilor.

Dr. Gerhard Exner,
Dr. Horst Schlechte

Mi-a fost dat să vizitez numeroase ţări. Pretutindeni am încercat să văd şi să înţeleg. Aicl, în România, unde am venit pentru prima dată am fost impresionat de dinamismul vieţii şi de pasiunea de creaţie de care sînt animaţi oamenii.

Cît priveşte Conferinţa Mesei Rotunde ea a reuşit complet datorită talentului, devotamentului şi amabilităţii acelora care au organizat-o, avînd în fruntea lor pe Dl. director general Titileanu. Colegii noştri români vor avea de acum înainte pretutindeni în lume numai prieteni.

Toţi, din Europa, Africa, Asia şi America sperăm să putem reveni aici şi dorim ca prietenii noştri români să ne onoreze cu vizita lor. Ei vor fi pretutindeni la ei acasă, cum ne-am simţit noi în România.

Cei care au avut prilejul să asiste la cea de-a XI-a Conferinţă Internaţională a Mesei Rotunde a Arhivelor părăsesc Bucureştiul cu aceleaşi sentimente: respect şi prietenie pentru România şi arhiviştii români.

C. Kecskemeti

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

CONGRESUL ŞTIINŢIFIC AL ARHIVIŞTILOR DIN GERMANIA

La invitaţia Administraţiei de Stat a Arhivelor de pe lîngă Ministerul Afacerilor Interne al R. D. Germane, în perioada 26 mai — 2 iunie 1969, am participat la lucrările Congresului ştiinţific al arhiviştilor care a avut loc la Görlitz.

La această manifestare au mai participat delegaţi — conducători ai Arhivelor — din următoarele ţări: U.R.S.S., R. S. Cehoslovacă, R. P. Ungară şi R. P. Polonă.

La Congres s-au dezbătut probleme actuale ale activităţii arhivistice şi anume: „Informare-documentare şi munca de arhivă", „Folosirea raţională a materialelor documentare din epoca socialistă" şi „Experienţe la alcătuirea listelor de selecţionare în cadrul lucrărilor de expertiză". Pe baza acestor probleme au fost prezentate şapte referate, susţinute de arhivişti din întreaga ţară, la discuţii participînd un număr de 62 de persoane.

Pe parcursul lucrărilor s-a dat cuvîntul delegaţilor invitaţi de peste hotare care au transmis salutul arhiviştilor din ţările respective, în următoarea ordine: U.R.S.S., R.S.România, R. P. Polonă, R. P. Ungară şi R. S. Cehoslovacă.

În cadrul discuţiilor care au avut loc, s-a pus un accent deosebit pe necesitatea lărgirii muncii de prelucrare a fondurilor de arhive, atît pentru cele păstrate în depozitele Arhivelor de Stat, cît mai ales pentru cele deţinute de instituţii şi întreprinderi, lucru explicabil dat fiind faptul că în Arhivele din R. D. G. sînt încă multe materiale neprelucrate. Legat de prelucrare s-a insistat asupra utilităţii selecţionării materialelor arhivistice, în scopul valorificării lor.

S-a stabilit elaborarea unui plan de publicaţii pe o perioadă de 5 ani, intensificarea activităţii de folosire, sub diverse forme — organizarea de expoziţii, informări ş.a. — precum şi dezvoltarea legăturilor cu instituţiile cultural-ştiinţifice în vederea sprijinirii activităţii de folosire a materialelor documentare. În acelaşi scop, s-a ridicat şi problema cunoaşterii şi obţinerii de microfilme de pe documentele privind istoria Germaniei, aflate în arhivele din alte ţări, pentru completarea documentaţiei de care dispun.

Un interes deosebit s-a acordat pregătirii cadrelor de specialitate, problemă care stă în centrul atenţiei arhiviştilor din R. D. Germană. S-a scos în evidenţă necesitatea pregătirii ideologice a lucrătorilor din arhivă, cît şi a rolului ce revine Arhivelor de Stat în munca desfăşurată pentru construirea socialismului.

În ziua închiderii lucrărilor Congresului, la propunerea directorului general al Arhivelor Statului din U.R.S.S., Ghenadie Belov, a avut loc o scurtă consfătuire a conducătorilor de Arhive din ţările participante. Cu acest prilej a informat despre pregătirile întreprinse în U.R.S.S. pentru sărbătorirea a 100 de ani de la naşterea lui Lenin şi în special asupra acţiunilor desfăşurate de către Arhivele de Stat. În acest scop directorul general al Arhivelor din U.R.S.S. a făcut o serie de vizite prin diferite ţări (Belgia, R. F. a Germaniei, Danemarca, Franţa, Elveţia ş.a.) unde a discutat problema depistării de materiale documentare care privesc activitatea lui Lenin, precum şi posibilitatea întreprinderii unor acţiuni prilejuite de acest eveniment — organizare de expoziţii şi publicaţii comune, sau numai de către ţara respectivă. Astfel, cu Arhivele din Anglia, Austria şi Franţa au stabilit organizarea de expoziţii comune.

Arhivele din U.R.S.S. s-au oferit să pună la dispoziţia altor ţări fotocopiile necesare organizării de expoziţii documentare pe această temă. În acelaşi timp au adresat rugămintea conducătorilor de Arhive participanţi de a întreprinde acţiuni de depistare de documente privind activitatea lui Lenin care să le fie semnalate în timp util. Participanţii la această consfătuire au transmis că astfel de documente nu se găsesc în depozitele Arhivelor de Stat, ci la muzeele sau instituţiile de istorie ale partidelor, majoritatea fiind chiar publicate.

După terminarea lucrărilor Congresului arhiviştilor din R. D. G., prin amabilitatea tov. Exner, directorul Arhivelor am vizitat Arhivele oraşului Görlitz, Arhiva istorică şi labo-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ratoarele centrale de restaurare din Dresda, Arhivele centrale din Potsdam și laboratorul foto, precum și unele obiective culturale și turistice.

În general am putut constata că în R.D.G. există o continuă grijă pentru păstrarea materialelor arhivistice. Localurile pentru arhive sînt corespunzătoare atît din punct de vedere al construcției, cît și al utilării lor. În anul 1970 urmează să se înceapă construirea localului pentru Administrația Centrală și Arhivele Centrale la Potsdam, unde este prevăzută și introducerea rafturilor sistem compact. O atenție deosebită se acordă conservării documentelor vechi pentru care au creat condiții speciale de păstrare, în funcție de forma și genul documentelor.

În ceea ce privește restaurarea materialelor arhivistice în R.D.G. se folosesc metodele clasice, fără a se efectua în prealabil și munca de cercetare pe care aceasta o impune, activitate ce le stă însă în atenție pentru organizarea ei în viitor.

În discuțiile pe care le-am avut cu tov. Exner și cu directorii Arhivelor de la Potsdam, Dresda și Görlitz, aceștia m-au informat că în Arhivele din R.D.G., îndeosebi în centrele menționate mai sus, se găsesc multe materiale documentare care privesc istoria țării noastre, subliniind faptul că puțini istorici români au întreprins pînă acum cercetări în aceste arhive.

Arhiviștii germani au răspuns cu multă amabilitate la toate lămuririle pe care le-am solicitat.

Socotim participarea țării noastre la acest Congres, ca un bun prilej pentru cunoașterea activității arhivistice din R.D.G. precum și pentru informarea cu privire la materialele documentare care interesează istoria țării noastre.

GH. TITILEANU

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

SESIUNEA DE COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE CONSACRATE ZILEI DE 23 AUGUST

Cu prilejul aniversării unui sfert de veac de la victoria insurecției din august 1944 Arhivele Statului au organizat în ziua de 20 august 1969 o sesiune de comunicări științifice la care au participat conducerea Direcției generale a Arhivelor Statului, cadre de conducere din Ministerul Afacerilor Interne, cadre didactice din școlile M.A.I. directori ai filialelor Arhivelor Statului din diferite județe, cercetători științifici și arhiviști.

După un cuvînt de deschidere rostit de tovarășul Ion Gavrilă directorul Cabinetului de partid M.A.I., care a subliniat importanța actului de la 23 August 1944 pentru destinele patriei noastre, sesiunea și-a început lucrările cu comunicarea directorului general al Direcției generale a Arhivelor Statului „Arhivele Statului la un pătrar de veac de la eliberarea țării".

Bilanțul succeselor obținute în cei 25 de ani de activitate de la eliberare de Arhivele Statului a fost precedat de o succintă trecere în revistă a drumului parcurs de Arhivele Statului pînă la acest eveniment crucial în istoria țării noastre și de înfățișarea eforturilor înaintașilor, a unor remarcabili oameni de știință și de cultură pentru a transmite generațiilor viitoare tezaurul documentar, izvor principal care stă la temelia scrierii istoriei naționale.

Comunicarea și-a propus să releve realizările obținute ca urmare a sprijinului acordat de partid și de statul nostru în ce privește : organizarea arhivelor ; prelucrarea fondurilor arhivistice ; perfecționarea sistemului de evidență : întocmirea și publicarea unui mare număr de instrumente de informare științifică de un real folos pentru cercetători, pentru munca educativă ; dezvoltarea activității de cercetare a arhiviștilor materializată într-un număr considerabil de studii, articole, comunicări etc. publicate în Revista Arhivelor și în alte periodice ; extinderea spațiului de depozitare : păstrarea și conservarea materialelor documentare precum și restaurarea lor ; activitatea cultural — educativă desfășurată prin comunicări la radio și televiziune, filme de scurt metraj, muzee și expoziții ; completarea depozitelor cu noi fonduri și colecții în scopul înmulțirii posibilităților de folosire multilaterală a Fondului Arhivistic de Stat ș.a.m.d.

Pe de altă parte autorul subliniind sarcinile ce revin Arhivelor și arhiviștilor din documentele Congresului al X-lea al Partidului Comunist Român a schițat programul activității viitoare pentru îndrumarea și controlul muncii arhivistice la organizațiile socialiste, îmbunătățirea legislației arhivistice, încheierea procesului de prelucrare a documentelor, mărirea numărului de lucrări destinate publicării, dezvoltarea prelucrării tematice a fondurilor în scopul sprijinirii cercetării științifice, depistarea și aducerea în țară a unor noi documente sub formă de microfilme, fotocopii și xerografii.

Comunicarea s-a încheiat cu convingerea că activitatea arhivistică, orientată după ideile rezultate din documentele de partid, va obține noi succese care vor permite afirmarea tot mai puternică a Arhivelor Statului în cadrul științei și culturii românești.

Un colectiv format din tov. Ioana Burlacu, Maria Dogaru și Mioara Tudorică folosind rezultatele istoriografiei și documente de arhivă a analizat crearea premizelor interne pentru înfăptuirea insurecției naționale din august 1944.

În continuare au fost susținute comunicările : „Înrăutățirea situației claselor și păturilor sociale în perioada dictaturii militare" întocmită de tov. Virgil Tatomir, „Distrugerile cauzate de bombardamente industriei petrolifere (1941—1944)" a tov. Nicodim Untanu, „Lupta maselor populare împotriva dictaturii militare-fasciste și a războiului hitlerist (1941—1944)" prezentată de tov. Marin Mocanu, „Acțiunile Partidului Comunist Român în rîndurile armatei" a tov. Constanța Tatomir, „Aspecte din activitatea Partidului Comunist Român pentru unirea tuturor forțelor patriotice în lupta pentru răsturnarea dictaturii antonesciene și pentru

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

victoria insurecției naționale'' prezentată de dr. Vasile Arimia. Ele s-au bazat pe un bogat și inedit material documentar de interes național sau care relevă aspecte importante pentru istoria locală.

Seria acestui prim grup de comunicări a fost încheiată prin prezentarea de către tov. Sanda Racoviceanu a tratativelor de la Cairo și Ankara din primăvara și vara anului 1944 purtate de reprezentanții partidelor național-țărănesc și național liberal cu reprezentanți ai aliaților occidentali.

Desfășurarea insurecției în București și în țară care a format subiectul comunicărilor întocmite de tov. Alexenia Slivăț și Lidia Mihăilescu, a fost urmată de prezentarea ,,Luptei maselor populare în frunte cu P.C.R. pentru instaurarea unui guvern democrat'' făcută de tov. Matei Valeria.

Importanța internă și internațională a insurecției naționale a fost subliniată de Maria Soveja și Radu Ionescu.

Sesiunea s-a încheiat cu aprecierea unanimă că ea a reprezentat o manifestare a sărbătoririi mărețului eveniment de către păstrătorii tezaurului documentar al țării, și totodată o garanție a afirmării Arhivelor Statului în domeniul cercetării științifice.

MIOARA TUDORICA

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

NOI FONDURI LA SALA DE STUDIU A DIRECȚIEI GENERALE A ARHIVELOR STATULUI

Arhivele Statului, continuînd preocupările pentru valorificarea bogatului tezaur aflat în păstrarea sa, a pus la dispoziția cercetătorilor în ultima perioadă de timp un însemnat număr de noi izvoare istorice. 13 volume de inventare noi prezente la sala de studiu sînt mărturii elocvente. Documentele reflectă în totalitatea lor aspecte ale dezvoltării țării noastre pe o perioadă de aproape 500 de ani, începînd din secolul al XV-lea și mergînd pînă la începutul secolului al XX-lea. Cele mai multe au fost create pe teritoriul patriei noastre iar altele provin din arhive străine, îndeosebi din cele austriece. Documentele au fost arhivate în fonduri sau colecții deja existente sau în colecții noi constituite.

În rîndurile de față ne-am propus ca printr-o succintă prezentare să atragem atenția asupra lor unui cerc cît mai larg de cercetători.

Șase volume de inventare ale colecției „Achiziții" ne informează asupra documentelor intrate la Arhivele Statului prin donații sau cumpărări de la diferite persoane și care sînt în majoritatea lor originale, un număr mai mic de copii și foarte puține imprimate. Dintre genurile de acte mai frecvente putem enumera : hrisoave și urice, hotărîri domnești și judecătorești, zapise de vînzări și cumpărări, cărți de hotărnicii, contracte de arendări, închirieri, etc.

Documentul cel mai vechi pus recent în circuitul științific este un hrisov original din 1501 iunie 21 de la Radu cel Mare, voievodul Țării Românești scris în slavonește pe pergament prin care întărește stăpînire asupra unor pămînturi [1].

Două hrisoave originale provin din cancelaria lui Radu Paisie vv și sînt scrise tot în slavonă. Primul [2] probabil din anii 1535—1539 prin care dă lui Radu Stolnicul și fiilor săi un sălaș de țigani iar cel de al doilea [3] din anul 1544 octombrie 6 întărește boierului Stan Popa și fiilor săi ocine în Cucuteni și Crăcești. Alte documente provin de la Mihnea voievod, Grigore Ghica voievod și Duca voievod. Ele întăresc logofătului Șerban Cantacuzino părți din satul Piersica sau Mierlari din județul Ialomița împreună cu rumânii și sînt însoțite de o hartă a moșiei Piersica lucrată de inginerul Frantz Klinger. Aceste acte sînt întărite cu sigiliu timbrat. Interesant prin vechimea și proveniența lui este și hrisovul original dat de Matei Basarab în Tîrgoviște la 25 aprilie 1641 [4] prin care întărește logofătului Dobre și fiilor lui din Budești vii și ocine în satul Urecheșți iar lui Stoica fiul Ursei din Zăloage alte ocine tot acolo.

Colecția cuprinde o cantitate însemnată de cca 5—6000 documente depuse la Secțiile civilă și comercială ale Tribunalului Ilfov de diferite părți aflate în litigiu în scopul susținerii cauzei și preluate apoi de Arhivele Statului. Acestea sînt acte de proprietate și stare civilă dintre anii 1665—1910 scrise în limbile română, greacă, turcă și germană.

Documentele privind istoria Moldovei reflectă aspecte asemănătoare celor arătate mai sus pentru Țara Românească. Menționăm numai că unele originale sînt emise din cancelariile voievozilor : Petru Rareș (1546), Ieremia Moghilă (1606), Vasile Lupu (1646), Gheorghe Ștefan (1656), Gh. Ghica (1659), Eustatie Dabija (1664), validate cu sigiliul domnesc [5]. Mai multe dintre ele se referă la administrarea schitului Golgota[6]. Se întîlnesc astfel foi de încasare a biru-

---

[1] Arh. St. Buc., colecția „Achiziții", pach. MMDCCCXCII, doc. 1.
[2] Ibidem, pach. MMCMV, doc. 1.
[3] Ibidem, doc. 2.
[4] Ibidem, pach. MMCMIII, doc. 1.
[5] Ibidem, pach. MMDCCCLXXXIV— MMDCCCLXXXV.
[6] Ibidem, pach. MMDCCCLXXXVII, MMDCCCXCVI, MMDCCCXCVII, MMDCCCXCVIII

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

lui şi a taxei pentru cutia satului Golgota, liste cu nume de locuitori şi liste de cheltuieli ale schitului Golgota pe anii 1853—1854 [7] precum şi pricini ale răzeşilor cu schitul. Pe lîngă faptul că în aceste documente apare o gamă largă de funcţii de slujitori feudali cu rolul şi atribuţiile lor sînt informaţii bogate care oglindesc activitatea şi biografia persoanelor respective.

O serie de documente din colecţia „Achiziţii" cuprind ştiri privind dezvoltarea oraşelor. Astfel există un istoric al oraşului Cîmpulung întocmit de C. D. Aricescu în 1856 [8] precum şi inscripţii culese din bisericile din Cîmpulung [9]. Istoricul cuprinde numărul caselor pe mahalale, cheltuielile pe anul 1855 şi veniturile pe 1856, aspecte ale dezvoltării oraşului etc. [10]. Desigur că acest material documentar poate completa printr-o minuţioasă studiere şi interpretare istoria oraşului Cîmpulung.

În cadrul colecţiei sînt izvoare care conţin referiri asupra activităţii mănăstirilor Bîrnova, Barnovschi, Neamţ, Sf. Ioan din Bucureşti [11] ş.a.

Dezvoltarea relaţiilor comerciale la începutul secolului al XIX-lea poate fi urmărită într-o serie de documente scrise în limbile greacă şi italiană [12].

Menţionăm că în cadrul colecţiei „Achiziţii" mai multe materiale documentare şi îndeosebi pachetul MMDCCLXXXII dau posibilitatea cercetătorului să urmărească diferite evenimente din perioada unirii : iniţiativa organizării, în anul 1845, a unei societăţi a tinerilor români din Paris ; strîngerea fondurilor necesare ajutorării studenţilor săraci ; desfăşurarea luptei unioniştilor din Moldova şi măsurile luate de C. Hurmuzachi, D. Cosadini, P. Mavrocordat şi V. Mălinescu în scopul înfiinţării unui fond prin contribuţii benevole, pentru corespondenţa şi publicaţiile destinate cîştigării simpatiei presei străine ; alegerea comitetului format din postelnicul Gh. Iamandi, aga Alecu Romalo, spătarul Ioan Buhnilă şi alţii în vederea îndeplinirii celor opt puncte din „jurnalul" încheiat între care figurau unirea principatelor şi neutralitatea lor, alegerea Divanului ad-hoc în Moldova, abdicarea lui Cuza şi instaurarea dinastiei de Hohenzollern [13].

De un real interes sînt şi cele 75 documente originale şi copii din perioada anilor 1851—1925 ce constituie colecţia „Vasile Vineş". Ele vorbesc despre desfăşurarea şi în mod deosebit despre înnăbuşirea răscoalei ţărăneşti din anul 1888. V. Vineş primea ordine telegrafice de la ministrul de interne Th. Rosetti, prin care se ordonau măsurile pentru reprimarea răscoalei. Este sugestiv în acest sens ordinul din 18 iunie 1886 care stabilea că pentru prevenirea dezordinei ivite în mai multe comune să se ia imediat măsuri pentru a reprima cu orice preţ cel mai mic indiciu de răscoală, să fie arestaţi capii răsculaţi, autorităţile militare fiind autorizate la nevoie şi fără prezentarea autorizaţiilor cerute după somaţiunile legale, să facă uz de arme pentru restabilirea ordinei [14]. Mişcările sociale îl determină pe V. Vineş să propună într-un raport adresat ministrului de interne o reformă administrativă şi comunală [15]. Există în colecţie scrisori ale şefilor partidului conservator. A. Marghiloman, P. P. Carp, M. G. Cantacuzino adresate lui V. Vineş în legătură cu activitatea partidului, înscrierea sa în clubul conservator, propaganda electorală a partidului în vederea alegerilor etc.

Demnă de menţionat este şi colecţia „Drita" a cărei denumire a fost dată după numele societăţii de ajutorare a albanezilor din România, înfiinţată în anul 1884. Cele 107 documente oglindesc activitatea ei încă de la înfiinţare, pînă în anul 1914. Organizarea şi funcţionarea societăţii „Drita" se desprind din statutul ei [16], precum şi din procesele-verbale ale şedinţelor şi dările de seamă prezentate adunărilor generale. Totodată colecţia ne dă prilejul să cunoaştem membrii comitetului de conducere a societăţii printre care au fost şi D. Butculescu şi V. A. Urechiă.

Inventarul Departamentului Spătăriei cuprinde 782 documente originale, concepte sau copii, din anii 1809—1831 unele scrise în limba greacă. Ordinele marelui spătar către vătaf pentru aducerea împricinaţilor la judecată, jalbele către marele spătar sau adresate lui Kiselev şi înaintate de acesta la Spătărie, spre cercetare, rapoartele ispravnicilor sau ale căpitanilor de

---

[7] Ibidem, pach. MMCMI, doc. 91.
[8] Ibidem, pach. MMCMXX, doc. 33.
[9] Ibidem, doc. 21.
[10] Ibidem, pach. MMCMXX.
[11] Ibidem, pach. MMCMVII doc. 1 şi MMCMXVIII.
[12] Ibidem, pach. MMDCCXCV.
[13] Ibidem, pach. MMDCCLXXXII, doc. 19, 24.
[14] Arh. St. Buc., colecţia „V. Vineş", pach. I, doc. 14.
[15] Ibidem, doc. 55.
[16] Arh. St. Buc., colecţia „Drita", pach. I, doc. I.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

margine privind urmărirea unor fugari peste graniță sau prinderea hoților etc. cuprind date lămuritoare cu privire la activitatea instituției spătăriei și respectiv a marelui spătar.

Marele spătar era unul dintre boierii din sfatul domnesc și comandant al armatei de lefegii. Din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea atribuțiile lui se lărgesc datorită dezvoltării societății și înființării unor noi instituții administrative și judecătorești. În acest sens marele spătar devine comandantul general al armatei la care se adaugă dreptul de judecată. Documentele conțin și unele informații referitoare la dezvoltarea urbanistică a orașului București: pietruirea uliței Mihai Vodă sau Podul de piatră, construirea podului peste Dîmbovița la Grozăvești și a morilor de la Vitan.

Colecția de xerografii a Arhivelor Statului, prezentată anterior cititorilor revistei [17], este formată în cea mai mare parte din documente provenite din arhivele vieneze și franceze, scrise în majoritatea lor în limba germană și franceză. Ele au fost selecționate pe anumite perioade și teme mai importante din istoria patriei noastre, fiind de o valoare deosebită.

Documentele xerografiate din arhivele austriece se referă la evenimentele politice internaționale de la mijlocul secolului al XIX-lea care au influențat istoria Principatelor române. Este vorba de războiul Crimeii, activitatea desfășurată de marile puteri în vederea pregătirii conferinței de la Viena din anul 1855 [18], dezbaterile în problema orientală, lucrările conferinței de pace de la Paris din anul 1856 și atitudinea marilor puteri față de unirea Principatelor române [19], plecarea lui Al. I. Cuza în străinătate și activitatea sa după detronare [20].

Un alt grup de documente din perioada primului război mondial ne transmite date cu privire la anii de neutralitate a României 1914—1916 și consecințele ei asupra desfășurării războiului, lupta puterilor beligerante pentru cîștigarea de noi poziții și teritorii, mersul frontului, situația Austro-Ungariei în timpul războiului, în special în cursul anului 1918, criza economică și politică a imperiului în declanșarea căreia un rol important l-au avut acțiunile organizate de clasa muncitoare și altele [21].

În pachetele XVII, XVIII și XXXV se găsesc documente referitoare la organizarea complotului de către Ion Cîmpineanu în anul 1840.

Pachetul XX cuprinde rapoarte din anul 1907 ale consulului Austro-Ungariei, Grzybowski către ministrul Austro-Ungariei la București din care reies cauzele răscoalei țărănești din acest an, isbucnirea și desfășurarea ei în Moldova de Nord și în județele Teleorman, Vlașca, Covurlui, acțiunile de solidaritate ale muncitorilor, măsurile luate de guvern pentru înăbușirea în sînge a răscoalei, urmările acesteia.

În ceea ce privește istoria Transilvaniei documentele xerografiate vorbesc despre răscoala lui Horea, Cloșca și Crișan, prinderea capilor răscoalei și situația politică internă în perioada următoare [22].

Deosebit de important este memoriul lui Avram Iancu din 4 martie 1850 privind participarea lui la revoluția din 1848 [23].

În colecția xerografii-Viena remarcăm documentele ce conțin știri privind administrarea Olteniei sub austrieci, perioadă în care industria mineritului a cunoscut o înflorire deosebită [24].

Prin rîndurile de mai sus s-a încercat o scurtă trecere în revistă a problematicii ce se desprinde din documentele inventariate și puse prin sala de studiu la dispoziția cercetătorilor. Datele inedite pe care le conțin conferă o mare valoare documentară pentru cunoașterea istoriei patriei noastre.

MIOARA TUDORICA

[17] El. Moisuc, *Noi achiziții de xerografii după documente din arhivele vieneze* în „Revista Arhivelor", XII(1969), nr. 1, p. 181—193.
[18] Arh. St. Buc., colecția Xerografii — Viena, pach. II.
[19] Ibidem, pach. IV și V.
[20] Ibidem, pach. I, doc. 1—13.
[21] Ibidem, pach. IX — XVIII, XXXIV.
[22] Ibidem, pach. XXVIII.
[23] Ibidem pach. XXXI, doc. 1.
[24] Ibidem, pach. XXVII.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ACHIZIŢII DE MATERIALE DOCUMENTARE FĂCUTE DE ARHIVELE STATULUI ÎN ANII 1968 — 1969

An după an posibilităţile de documentare la Arhivele Statului se măresc prin adăugarea de noi materiale la cele existente, fie prin cumpărare de la deţinători particulari, fie prin donaţiile primite de la persoane cu înalt simţ patriotic şi înţelegere faţă de rolul Arhivelor Statului în cadrul instituţiilor de cultură.

Cercetătorul va întîlni printre materialele intrate la Arhivele Statului în anii 1968—1969, prin donaţie şi cumpărare, hrisoave domneşti scrise pe pergament sau hîrtie, cărţi şi porunci, emise de cancelariile domnilor Moldovei şi Ţării Româneşti, ale principilor Transilvaniei ori ale sultanilor Imperiului otoman, zapise de vînzare, schimb şi danie, diate, hotarnice, hotărîri judecătoreşti etc. privind sate, moşii şi tîrguri, documente provenite din arhive familiale sau bresle de meseriaşi, firmane, manuscrise literare sau ştiinţifice, scrisori de la personalităţi de mult consacrate care au activat pe tărîm cultural, precum şi fotografii, afişe, programe de spectacole, hărţi etc.

Vom începe cu două documente originale scrise pe pergament din secolul al XVII-lea, păstrate cu grijă pînă nu de mult de către profesorul Arsu Constantin din comuna Dragoslavele, judeţul Argeş, care au intrat acum în posesia Filialei Argeş.

Primul document datează din anul 1616 şi este dat la Tîrgovişte de voievodul Radu Mihnea, iar al doilea din 1642 dat tot la Tîrgovişte de către Matei Basarab. Ambele sînt scrise în limba slavă şi privesc *slobozirea din vecinie* a unor locuitori din satele Cerbureni şi Dragoslavele (judeţul Argeş).

Documentul de la Matei Basarab este deosebit de interesant prin menţiunile despre *legătura lui Mihai Viteazul* şi originea transilvăneană a locuitorilor din Dragoslavele (jud. Argeş)

Alte două documente atestă scutirea de dări, impozite precum şi daniile primite de unii locuitori din Făgăraş, pentru serviciile aduse principelui Gabriel Bethlen (documentul dat la Făgăraş la 7 noiembrie 1612) şi principesei Anna Bornemisza (documentul dat la Alba Iulia în 22 mai 1664) [1].

Funcţia de prim jude al scaunului Mureş, la data de 21 septembrie 1775, era deţinută de Halmágyi Ştefan, fapt oglindit în documentul scris de asemenea pe pergament, emis de cancelaria împărătesei Maria Tereza [2].

Un grup de patru documente (trei originale şi o traducere) din anii 1662—1803 provin de la următorii domni ai Moldovei; Eustatie Dabija, Antioh Constantin Cantemir, Mihai Racoviţă şi Alexandru Moruzi. Trei din acestea privesc daniile de pămînt din cuprinsul Tîrgului Vaslui, precum şi daniile de vaduri de moară din riul Vaslui. Al patrulea document şi anume cel din anul 1803 [3] confirmă preocupările pentru un început de industrie în tîrgul Vaslui. Astfel domnitorul Alexandru Moruzi scuteşte de orice dări pe cei 20 *liudi postăvari* aduşi de peste hotare de către hatmanul Costache Ghica pentru a-şi face *fabrică de postav*. Din document reese că anterior au fost aduşi încă 20 liudi, în acelaşi scop [4].

---

[1] Arh. St. Braşov, oferta nr. 143/1969
[2] Arh. St. Sf. Gheorghe, oferta nr. 188/1969.
[3] Gh. Ghibănescu, *Surete şi Izvoade*, vol. XV, p. 209—211.
[4] Arh. St. Buc., oferta nr. 1646/1968.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Colecţia de documente a Filialei Iaşi s-a îmbogăţit cu documentele achiziţionate în ultimii doi ani, din care menţionăm cele 10 documente originale de la Vasile Lupu, Constantin Cantemir, Constantin Nicolae Mavrocordat, Ioan Nicolae Mavrocordat, Constantin Mihail Cehan Racoviţă, Alexandru Ghica, Constantin Moruzi, Ioan Alexandru Callimachi şi Constantin Alexandru Ipsilanti, datînd din anii 1641—1801, prin care se întăresc părţi de ocină şi moşie unor locuitori din satele Scurţi, Sişcani etc. din ţinutul Fălciu, precum şi stringerea slujbei pogonăritului de tutun şi a slujbei vămii [5].

Dependenţa Principatelor Române faţă de Poartă, a făcut ca bunurile acestora să apuce drumul spre capitala Imperiului Otoman. Acest lucru nu este o noutate pentru nimeni, însă cele patru firmane (2 originale, 2 copii), achiziţionate nu de mult de Filiala Dolj, vin să confirme încă o dată cele ştiute. Prin aceste firmane, date la Constantinopol în anii 1780—1819, sultanii Abdul Hamid al II-lea şi Mahmud al II-lea poruncesc autorităţilor (mari viziri, beilerbei, cadii, giziycdari, zabiţi, voievozi)din „Moldova şi pînă la Istambul" să nu facă greutăţi gelepilor şi saigiilor, care transportau oi pentru aprovizionarea populaţiei din Istambul, în sensul de a nu-i ataca pe drum sau a le pretinde diverse dări (călcarea ogorului, taxă pentru lînă, vamă, iernat, ierbărit etc.).

O serie de documente atestă numeroase tranzacţii care au avut loc între locuitorii satelor şi tîrgurilor din Ţara Românească şi Moldova, precum şi procese interminabile pentru pămînt care reprezenta însăşi existenţa lor.

Astfel, un număr de 48 documente din secolele XVIII—XIX [6], privesc locuitorii satelor Pasărea, Cîndeşti, Ţinţăreni din judeţul Mehedinţi, Corăbăile, Dăneşti, Bădiceni, Bălteni, Drăgoteşti şi Vlăduleni din judeţul Gorj. Unele se referă la stabilirea hotarelor părţilor de moşii, fie ale slugerului Barbu Gănescu, fie ale moşnenilor din aceste sate, iar un număr destul de mare sînt dovada nesfîrşitelor pricini de la instanţele judiciare locale, Divanul civil al Craiovei sau de la Divanul Domnesc. Semnificativă din acest punct de vedere este anaforaua din 10 iunie 1835 a Judecătoriei de întîia cercetare a judeţului Gorj, cu privire la pricina dintre moşneni, pentru încălcarea moşiei Bălteni în care se arată că „nu se va precurma pricina în veci tot scuîndu-se cînd unii cînd alţii cu pricini" [7].

În cadrul acestui grup de documente, se află o scrisoare destul de modestă la prima vedere, dar cu un conţinut plin de semnificaţie. La 1 aprilie 1825 Şerban, arhon condicar scria: „în vremea apostasiei călcîndu-mă pandurii şi arnăuţii, după ce m-au jăfuit pînă la cămeşă, apoi şi toate hîrtiile mi le-au rupt, lepădîndu-le rupte". [8]

45 documente din secolul al XIX-lea care ilustrează de asemenea neînţelegerile dintre locuitorii satelor, izvorîte din încălcarea dreptului de stăpînire asupra pămîntului, scot la lumină faptul că, moşnenii simeşti, gibeşti şi bădiceni din Alimăneşti, timp de aproape o jumătate de secol s-au judecat cu moşnenii popeşti din Bleici pentru stăpînirea hotarului Măicăneşti. Transmise din tată în fiu aceste documente au fost donate de cetăţeni din judeţul Vîlcea, filialei noastre din acest judeţ.

Relaţiile din cadrul satelor de răzeşi, din prima parte a secolului al XIX-lea se reflectă în unele documente privitoare la moşia Stieţăşti din ţinutul Tutova, precum şi încercările marilor proprietari de acaparare a micilor proprietăţi răzeşeşti. Astfel, stolnicul Ion Angheluţă, *proprietarul moşiei, cumpără părţi de moşie de la răzeşii din Stieţăşti şi unul dintre aceştia* se obligă să intervină pe lîngă alţi răzeşi ca să vîndă şi ei părţile lor tot numitului stolnic. Alte documente reflectă pricinile dintre acelaşi Ion Angheluţă şi răzeşii din Căueşti, precum şi încercarea acestora de a răscumpăra pămîntul cumpărat de stolnic de la înaintaşii lor.

Viu şi grăitor ne vorbesc cîteva documente despre obştea locuitorilor din Bîrlad din prima jumătate a secolului al XIX-lea şi împărţirea moşiilor cumpărate de la Profiriţa Miclescu şi Smaranda Donici, între membrii obştei, precum şi despre cumpărarea unor părţi de moşie din cuprinsul tîrgului de către un oarecare Sava Boiangiu şi pricinile urmaşului acestuia Panait Boiangiu cu diverse persoane care îşi amanetaseră pămîntul familiei respective.

Informaţii referitoare la răzeşii stieţăşti şi căueşti şi la obştea din Bîrlad, se află în cuprinsul a 33 documente din anii 1817—1863 [9].

Ştiri despre satele şi moşiile moldovene din cuprinsul fostelor ţinuturi Roman, Hîrlău, Cîrligătura şi Tutova conţin documentele din anii 1701—1793, intrate în depozitele Filialei Iaşi în cursul anului 1969.

---

[5] Arh. St. Iaşi, oferta nr. 582/1969.
[6] Arh. St. Buc., ofertele nr. 565, 968/1968.
[7] Ibidem, oferta nr. 968/1968.
[8] Ibidem.
[9] Ibidem.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Un izvor preţios pentru studierea relaţiilor feudale din cuprinsul aşezărilor româneşti din Maramureş şi Hunedoara îl reprezintă arhivele familiale.

Vrednice de menţionat din acest punct de vedere sînt cele 100 documente din anii 1368—1824, privitoare la familiile maramureşene.

Unele dintre acestea deşi sînt foarte vechi s-au păstrat pînă în zilele noastre în stare destul de bună. Cel mai vechi document, datînd din anul 1368, este un mandat emis în cancelaria regelui Ungariei Ludovic I prin care întăreşte lui Drăguş proprietăţile din Slatina, Sugatag etc. Alte două documente scrise cu un secol mai tîrziu şi anume în anii 1468 şi 1470, provin de la regele Matei Corvin şi reflectă procesele pentru pămînt dintre unii locuitori din Giuleşti, Sugatag şi Onceşti printre care Ioan Micle, Petru Lewke zis Bogdan din Vad ş.a. Toate trei sînt originale scrise în limba latină.

Majoritatea acestor documente privesc familia Rednic de origine din Giuleşti, titlurile de noblеţe primite, drepturile şi obligaţiile lor, procesele pentru împărţirea averii, delimitarea hotarelor, precum şi procese iobăgeşti. Totodată ele furnizează o bogăţie de date despre satele şi populaţia din jurul Giuleştiului, despre vechile familii maramureşene [10].

Preţioase sînt şi documentele din arhiva unor familii româneşti care au trăit în cuprinsul fostului comitat Hunedoara, mai ales că documentaţia despre viaţa acestui comitat este destul de restrînsă.

Trebuie considerat un lucru foarte îmbucurător faptul că la Arhivele Statului a fost depus un număr de 35 documente din anii 1665—1846 provenite de la familiile Bal, Iosif, Blaga şi Vlad, care probabil au fost înrudite între ele, familii nobile româneşti din părţile Haţegului şi anume din localitatea Sălaşul de Sus.

Aceste documente cuprind informaţii despre mica nobilime română din împrejurimile Haţegului, grănicerii din acele părţi, situaţia materială şi judecăţile săteşti, date toponimice şi onomastice româneşti. Astfel, într-un document din 1844 există explicaţii asupra proveniенţei numelui de familie Blaga [11].

De origine din comitatul Satu Mare, familia Irinyi a fost proprietară de moşii în cuprinsul comitatelor Satu Mare, Sălaj şi Szabolcs. Privitor la această familie şi la alte familii înrudite cu ea, precum şi la moşiile lor din Irina, Dindeşti, Andrid, Atea, Cămin şi Portelec, s-au achiziţionat 317 documente din secolele XV-XIX, dintre care 290 originale şi 27 copii (4 sînt copii după documente din secolele XIII-XV efectuate în secolul al XVIII) al căror conţinut reflectă raporturile dintre stăpînii feudali precum şi dintre aceştia şi iobagii de pe moşiile lor. Din unele documente rezultă cum iobagii erau zălogiţi de stăpînii lor şi faptul că aceşti bieţi truditori ai pămînturilor nobililor şi-au manifestat dorinţa de a scăpa de jugul iobăgiei încercînd să fugă. Altele se referă la arendarea moşiilor şi strîngerea dărilor [12].

La Filiala Piatra Neamţ — depozitul Roman, există peste 3500 scrisori privitoare la familia Sturdza care a jucat un rol însemnat în viaţa culturală şi politică a Moldovei de la sfîrşitul veacului al XVIII-lea şi începutul celui de al XIX-lea.

Lăudabila donaţie a cetăţeanului Ioan V. Pascu, pensionar din Roman, a făcut ca la acest apreciabil număr să se mai adauge încă 245 scrisori din anii 1820—1848. Acestea au aparţinut vornicului Al. Sturdza şi soţiei sale Catinca Sturdza şi constituie o mărturie a felului în care au exploatat şi administrat moşia Miclăuşeni.

La fel de interesante sînt cele 50 documente din secolele XVIII-XIX, ce provin din arhiva familiei Plagino [13] şi se ocupă de doi dintre membrii ei şi anume postelnicul Constantin Plagino şi Alexandru Plagino.

Înrudirea cu familia domnitoare Moruzi este atestată de nota ambasadorului Franţei la Constantinopol, marchizul Riviére, dată în 1819 în care recomanda agenţilor francezi să acorde sprijin postelnicului Constantin Plagino, dragoman al amiralităţii imperiale, în misiunile sale. Făcea această recomandare în numele legăturilor de prietenie ce le întreţinea cu prinţul Nicolae Moruzi, cumnatul lui C. Plagino.

Cîteva documente din a doua jumătate a secolului al XIX-lea se ocupă de Alexandru Plagino, care a fost în 1877 comisar general pe lîngă Comandamentul trupelor ruse, iar mai tîrziu, în 1885, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar în Italia. Decoraţiile ce i s-au acordat de către regele Carol I şi ţarul Rusiei (Steaua României şi Ordinul Sfîntul Stanislav) demonstrează că s-a distins în timpul evenimentelor din 1877—1878.

---

[10] Arh. St. Maramureş, oferta nr. 889/1969.

[11] Arh. St. Cluj, oferta nr. 218/1968.

[12] Ibidem, oferta nr. 957/1967.

[13] Arh. St. Buc., oferta nr. 1857/1969. Familie de boieri moldoveni de origine greacă înrudită cu alte familii boereşti şi familia domnitoare Moruzi (Octav George Leca, *Familiile boereşti române*, p. 579).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Ca toate familiile boereşti şi familia Plagino a fost proprietară de moşii. Una dintre acestea a fost moşia Broscăuţi din ţinutul Hîrlău [14]. Două documente din secolul al XVIII-lea dovedesc că anterior moşia Broscăuţi a fost proprietatea familiei Balş, iar altele, pricinile care au existat între Constantin Plagino şi Scarlat Donici pentru hotarul dintre această moşie şi moşia Dumeni.

Documentele provenite de la familia Plagino sînt scrise în limba română cu caractere chirilice, franceză, greacă, iar un număr de 20 în limba turcă. Printre documentele turceşti sînt cîteva berate de la sultanul Abdul Medgid în legătură cu decorarea maiorului Villara şi a lui Alexandru Plagino. Dintre cele scrise în limba greacă mai deosebite sînt trei scrise pe pergament din secolele XVIII-XIX care privesc instituţii religioase şi de cultură din insulele Milos şi Santorin.

Deosebit de important este ca fondurile şi colecţiile păstrate la Arhivele Statului să fie cît mai complete. De aceea există o continuă preocupare pentru întregirea lor. La Filiala Timiş, aproape în fiecare an s-au adăugat noi documente la fondul „Vucovics Sava".

Cele 43 documente achiziţionate în anul 1968 reprezintă corespondenţa purtată între anii 1849—1872 de către Vucovics Sava, fost comisar revoluţionar şi ministrul justiţiei în guvernul lui Kossuth, cu membrii familiei sale. Această corespondenţă pe lîngă chestiuni pur familiale şi personale, conţine menţiuni de ordin politic — social ca: situaţia paşoptiştilor din Banat după eşuarea revoluţiei, activitatea politică a lui Vucovics Sava după întoarcere asa de la Londra şi holera ce a bîntuit în Banat în 1866 [15].

Un alt gen de materiale intrate la Arhivele Statului provin de la breslele de meseriaşi din Transilvania.

Astfel, statutul breslei tecarilor din Braşov, dat în 1691 de Magistratul oraşului Sibiu, vine să completeze colecţia documentelor breslei cuţitarilor şi tecarilor aflată la Filiala Braşov. În cuprinsul lui se arată, că vechiul statut al breslei, datînd din anul 1677, a fost ars în timpul incendiului care a avut loc la Braşov în 1689 [16].

Un număr de 11 documente (diplomă, statut, cereri, ordine etc.) din anii 1821—1826 aparţinînd breslei unite din Pîncota reflectă activitatea breslelor şi intervenţiile făcute la autorităţi pentru dobîndirea şi menţinerea privilegiilor comerciale la desfacerea mărfurilor în tîrgurile săptămînale şi de ţară [17].

Pe lîngă bogatele informaţii de ordin social-economic şi politic, pe care le conţin documentele de care am vorbit, unele prezintă interes artistic prin ornamentaţiile caracteristice epocilor şi cancelariilor care le-au emis şi un real aport pentru studiul evoluţiei sigiliilor folosite în cancelariile domnilor din Ţara Românească şi Moldova, ale principilor Transilvaniei precum şi de către tîrguri şi sate.

Cu totul diferite de materialele arhivistice prezentate pînă aici sînt dosarele din arhiva „Ligii drepturilor şi datoriilor femeii", prima societate sufragistă din România, înfiinţată în anul 1911 de către Eugenie de Reuss— Ianculescu, preşedintă activă şi dr. Mina Minovici, preşedinte de onoare.

Cele 65 dosare achiziţionate de Filiala Ilfov [18] reflectă constituirea, activitatea şi relaţiile internaţionale ale ligii respective şi în totalitate constituie un izvor de documentare asupra luptei desfăşurată pentru emanciparea femeii în prima jumătate a secolului al XX-lea.

43 documente din arhiva Protopopiatului greco-catolic din Roşia Montană privesc parohia Bucium Sasa din perioada (1906—1910) care a fost administrată de Ion Agîrbiceanu în calitate de preot. Pe lîngă faptul că ne arată preocupările lui Agîrbiceanu legate de administrarea parohiei sale, mediul în care a trăit şi şi-a început activitatea, documentele de mai sus conţin probleme privind biserica şi şcoala românească din Transilvania de la începutul secolului al XX-lea [19].

Condici, diplome, hărţi, fotografii, afişe şi programe au completat de asemenea colecţiile existente. Semnalez dintre acestea condica de la mijlocul secolului trecut aparţinînd părinţilor lui Th. T. Burada [20]; diplome din 1884 prin care Francisc Iosif conferă lui Teodor Ciunt,

---

[14] În timpul lui C. Plagino moşia Broscăuţi era renumită pentru grădina sa de peste 71 ha. plantată cu arbori rari, flori şi plante exotice. Lahovary George Ioan, (*Marele Dicţionar Geografic al României*, Bucureşti, 1898, p. 652).

[15] Arh. St. Timiş, ofertele nr. 105, 328/1968.

[16] Arh. St. Braşov, oferta nr. 180/1969.

[17] Arh. St. Arad, oferta nr. 63/1968.

[18] Arh. St. Ilfov, oferta, nr. 224/1969.

[19] Arh. St. Cluj, oferta nr. 669/1968.

[20] Arh. St. Iaşi, donaţie.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

născut în Suceava, rangul de cavaler, a cărei valoare constă, mai ales, în frumusețea și bunul gust al ornamentelor. Cu multă artă este executată și cutia din lemn îmbrăcată în piele și catifea, cu monogramă și ornamente de metal și imitație de pietre prețioase, în care se păstrează diploma [21].

Dintre hărți merită atenție deosebită harta județului Iași întocmită de V. Receanu și Ion Creangă, prelucrată și litografiată de Al. Roșculescu la Iași în 1880 [22].

Fotografiile reprezintă imobile din orașul Iași care au fost demolate, iar altele aspecte din trecutul Brăilei.

Diferite afișe și programe oglindesc viața culturală și artistică din Iașii anilor 1860—1917, conferințele, concertele, spectacolele de teatru și operă date de artiști români și străini[23].

Informații bogate despre viața culturală a Craiovei din perioada imediat următoare primului război mondial și în deosebi despre mișcarea teatrală, se află în cele 510 scrisori, bilete, cărți poștale ilustrate, programe, care au aparținut dramaturgului și scriitorului Alex. Kirițescu [24]. În scrisorile adresate logodnicii sale Lily Pop, devenită apoi soție, vorbește de activitatea sa teatrală și gazetărească și despre o serie de artiști de prestigiu (Marioara Ventura, Toni Bulandra, Elvira Popescu, Constantin I. Tănase, Gh. Storin).

Alte aspecte ale vieții culturale se găsesc din abundență în materialele documentare ale redacției revistei literare „Ramuri" din Craiova, înființată la 1 decembrie 1905 de către Constantin Șaban Făgețel.

Revista a avut ca redactori principali pe : Nicolae Iorga, care în două rînduri a condus și direcția revistei, Liviu Rebreanu, Bogdan Duică, Em. Gîrleanu, Elena Farago, D. Tomescu (criticul literar al revistei) ș. a.

În tot acest timp C. Șaban Făgețel pe lîngă funcția de prim redactor, a fost director, în afară de perioada cînd direcția a avut-o N. Iorga.

În prezent, Arhivele Statului posedă un număr de 1171 scrisori [25], din anii 1905—1947, primite de Șaban Făgețel în timpul activității sale de la remarcabile figuri din domeniul culturii din prima parte a secolului al XX-lea și anume : I. Agîrbiceanu, D. Anghel. T. Arghezi, Gh. Bogdan Duică, Ilarie Chendi, Elena Farago, Em. Gîrleanu, N. Iorga, I. Minulescu, Cezar Petrescu, L. Rebreanu, Gh. Topîrceanu, N. Tonitza, Tudor Mușatescu, Victor Eftimiu, Tudor Vianu etc. Unele scrisori sînt legate strict de tehnica editorială, altele privesc relațiile amicale pentru că Făgețel nu a fost numai un redactor bun ci și un prieten bun al colaboratorilor de la „Ramuri", pe care i-a ajutat la nevoie.

Șaban Făgețel spirit viu și neobosit a reușit să asigure „Ramurilor" colaboratori de elită : academicieni, profesori universitari, scriitori, poeți, critici literari și de artă, ziariști etc., care la rîndul lor au făcut revista să aibă un conținut de prima mînă, fapt care a impus-o cititorilor săi, devenind una din cele mai apreciate reviste literare din țara noastră.

Foarte multe scrisori conțin aprecieri elogioase asupra revistei și talentului de redactor și editor al lui Făgețel.

Liviu Rebreanu îi scria lui Făgețel la 11 septembrie 1912 : „Să trăiești ! Sînt admirabile, se vede că ai tipografie, un gust ales și fin. Revista ta, ca execuție tehnică se poate lua la întrecere cu orice revistă străină similară. Îmi pare nespus de bine că ai izbutit să faci ce ai făcut și-ți doresc succesul pe care-l merită munca, priceperea și talentul tău" [26].

Gh. Topîrceanu, în scrisoarea din 12 decembrie 1929 își arată părerea de rău că nu s-a statornicit la Craiova pentru a colabora mai intens : „Îți admir energia și priceperea. Dacă mă stabileam și eu în Craiova mai de mult, aș fi colaborat intens la opera pe care ai înfăptuit-o și m-ai fi cunoscut mai de aproape" [27].

Și cărțile ieșite din tipografia „Ramuri" erau de o execuție ireproșabilă.

De la „Ecole Roumaine en France" N. Iorga scrie foarte mulțumit de felul în care i-a fost tipărită „Arta populară" : „Îți mulțumesc din toată inima pentru superba executare a Artei populare. Nu e nimeni și dintre străini, deprinși cu lucrări de artă — care, văzînd-o să n-o admire găsind-o cu totul la nivelul celor mai bune lucrări ce se execută în apus. Ai ridicat prin ea prestigiul țării" [28].

---

[21] Arh. St. Buc., oferta nr. 509/1968.
[22] Arh. St. Iași, —donație.
[23] Ibidem.
[24] Arh. St. Craiova, oferta nr. 184/1968.
[25] Arh. St. Buc., oferta nr. 1463/1969.
[26] L. Rebrearnu, scrisoarea nr. 7 din 11 septembrie 1912,
[27] G. Topîrceanu, scrisoarea nr. 2 din 12 decembrie 1929.
[28] N. Iorga, scrisoarea nr 20 din 9 ianuarie 1924

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

De la Arghezi, Făgeţel a primit în anii 1921 — 1947 un număr de 27 scrisori, deosebit de interesante, care relevă activitatea de publicist şi scriitor, dragostea pentru munca de tipografie şi unele probleme familiale şi personale. Una din ele ne transmite sfiala şi rezerva resimţită cînd a scris primul articol la „Ramuri". Iată cuvintele sale: „Nimic nu mi s-a părut niciodată mai penibil ca primul articol. Iartă deci mediocritatea celui dintîi manuscris, făcut cu sfială inexplicabilă şi cu ocoluri forţate. Trebuie să mă obicinuiesc" [29].

Victor Eftimiu în scrisorile adresate lui Făgeţel vorbeşte despre viaţa sa de la Paris şi Chatillon în jurul anului 1910 şi despre mediul din care s-a inspirat cînd a scris unele versuri trimise la „Ramuri".

Mare istoric şi scriitor, Iorga a fost şi mare publicist şi după cum am mai arătat, timp de mai mulţi ani a fost director al revistei „Ramuri". Acceptînd funcţia de conducător al „Ramurilor" el precizează că direcţia activităţii sale literare este tot atît de neclintită ca şi a vieţii sale, literatura fiind pentru el o formă prin care omul poate deveni mai curat, mai bun. Precizează de asemenea că reia în coloanele revistei curentul din „Semănătorul". „Neamul Românesc Literar" şi „Drum Drept" [30].

Aşa cum arată Ecaterina Iorga într-o scrisoare a sa, Nicolae Iorga nu a înţeles să figureze numai cu numele de director ci să lucreze efectiv şi de aceea a dispus ca toate manuscrisele să-i fie trimise, precum şi fiecare număr al revistei, pentru a-l revedea şi a da „bun de tipar".

Cînd această dispoziţie nu se respecta revine asupra ei şi pe un ton foarte categoric scrie lui Făgeţel: „Cer să mi se trimită direct manuscrisele şi să nu se lucreze în zadar lucrări neadmisibile, numai pentru motive de prietenie" [31].

În calitatea lui de critic literar face aprecieri asupra literaturii şi a scriitorilor din preajma anului 1910. După părerea sa mulţi scriitori îşi puneau talentul în slujba ambiţiei şi cîştigului în loc să urmărească scopuri mai înalte, iar scrisul, în general, era trivializat de politicianism [32].

Din scrisorile Ecaterinei Iorga rezultă că ea a fost de un real sprijin soţului, deoarece a luat asupra sa treburile băneşti şi corespondenţa nesemnificativă a acestuia, dîndu-i răgaz marelui om să se ocupe de operele lui.

Minulescu vorbeşte de pelerinajele lui prin ţară, la Cluj, Timişoara, Arad, Braşov, unde participă la şezători literare.

Primele scrisori ale lui Liviu Rebreanu către Făgeţel datează din perioada în care acesta era director al Teatrului Naţional din Craiova. După statornicirea lui la Bucureşti continuă să colaboreze la „Ramuri" şi să poarte corespondenţă cu Făgeţel. Multe din scrisori conţin cereri insistente de bani, fie ca avans la colaborări fie ca împrumut deoarece teatrul nu dispunea de bani.

Pe lîngă cele 1171 scrisori adresate lui Şaban Făgeţel în calitate de director al revistei „Ramuri" s-a mai achiziţionat un număr de 560 manuscrise (proză şi versuri) provenind de la 201 scriitori, printre care şi cei despre ale căror scrisori am vorbit mai sus [33].

Manuscrise ale marelui poet G. Coşbuc precum şi scrisori ale acestuia către Virgil Şotropa şi ale lui I. Slavici către Matei Voileanu, redactorul „Telegrafului Român" intrate la Arhivele Statului în anii 1968 şi 1969, au îmbogăţit colecţiile privitoare la aceşti oameni de seamă [34].

Bibliotecile documentare ale Arhivelor Statului îşi măresc de asemenea volumul atît cu publicaţii noi cu profil istoric — documentar, cît şi cu exemplare rare. Menţionez din acest punct de vedere una din primele tipărituri ale lui Coresi şi anume: Tetraevanghelul tipărit la Braşov între anii 1556—1558.

Această veche carte românească este un exemplar rarisim şi în bibliotecile Arhivelor Statului nu mai există altul.

Filiala Arhivelor Statului Hunedoara se află astăzi în posesia acestei cărţi valoroase, atît datorită preocupărilor pentru completarea colecţiunilor sale cît şi cetăţeanului Lăzărescu Ioan, fost ziarist, domiciliat în comuna Orăştioara de Sus, judeţul Hunedoara care ne-a sesizat existenţa ei.

Dacă exemplul său ar fi urmat, Arhivele Statului ar deveni poate posesoarele multor documente sau cărţi ce se află la diverse persoane, care nu pot să le asigure condiţiile de păstrare moderne, pe care le au Arhivele Statului şi cu timpul vor pieri, în mod sigur, limitînd posibilităţile de documentare a generaţiilor viitoare.

V. Micluţa

[29] T. Argezi, scrisoarea nr. 3 din 25 aprilie 1929.
[30] N. Iorga, scrisoarea nr. 10 din 25 noiembrie 1921
[31] Ibidem, scrisoarea nr. 19 din 17 octombrie 1923.
[32] ididem, scrisoarea nr. 3 din 27 septembrie 1910
[33] Arh. St. Craiova, oferta nr. 534/1968.
[34] Arh. St. Cluj, ofertele nr. 709/1968 şi nr. 115/ 1969.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

O CĂLĂTORIE DE STUDII LA PARIS

În primul trimestru al anului 1969, autorii acestei comunicări, au participat la stagiul tehnic internațional ce se organizează în fiecare an pe lîngă Arhivele Naționale franceze. Cursul funcționează începînd din anul 1951. Interesul pe care îl prezintă pentru arhivistica internațională a făcut ca numărul țărilor participante să crească de la an la an. Sînt țări ca : Belgia, Republica Federală a Germaniei, Canada, Italia, Polonia, Ungaria, care au trimis arhiviști aproape în fiecare an. Ceea ce este mai interesant este faptul că aici participă și arhiviști care funcționează la bibliotecile naționale, la muzee, la arhivele unor ministrere (mai ales externe). În fiecare an un număr de cîteva zeci de arhiviști, din diferite țări, au absolvit cursurile respective. În acest an au participat 45 de arhiviști din 20 de țări reprezentînd 4 continente.

Cei mai mulți au fost din Franța — 19. Apoi din R. F. G. 4 ; cîte doi din U. R. S. S., România, Cehoslovacia, Liban, Canada, Turcia și cîte unul din Republica Sud-Africană, Belgia, Bulgaria, Finlanda, Guineea, Israel, Italia, Japonia, Mexic, Monaco, Polonia, Venezuela.

Au fost prezentate în total 85 de expuneri pe următoarele teme :

— Doctrină, tehnică și metode de lucru.

— Istoria arhivelor.

— Conținutul istoric al arhivelor.

— Organizarea arhivelor în Franța.

— Organizarea arhivelor în străinătate (S. U. A., Anglia, Italia, Belgia).

— Organizarea administrativă a Franței.

Expunerile au fost făcute de inspectorii generali și cadre cu munci de răspundere din Arhivele Naționale franceze, directorul școlii de arhivistică, profesori de la Sorbona, înalți funcționari din diverse administrații centrale, șefi de serviciu din Direcția arhivelor Franței sau din departamente. În afară de aceste expuneri, au fost vizitate instituții științifice sau culturale din Paris precum și din 4 departamente. Am vizitat de asemenea diferite servicii și secții ale Arhivelor Naționale.

În expunerile făcute se generalizează și se împărtășește experiența bună în domeniul arhivisticii în diferite țări și mai ales în Franța, Italia, U. R. S. S., Țările de Jos etc.

Un rol mare în pregătirea expunerilor îl au publicațiile trimise Consiliului Internațional al Arhivelor, Bibliotecii Arhivelor Naționale ale Franței, precum și vizitele pe care conferențiarii respectivi le fac în diferite țări. Țara noastră a fost evidențiată în cîteva din aceste expuneri pentru crearea și activitatea secției de paleografie în a doua jumătate a secolului al XIX-lea ; crearea fondului arhivistic de stat, principiu din care decurg o serie de măsuri în favoarea arhivelor ; pentru acțiunea pe linia publicării instrumentelor de lucru, pentru preocuparea față de arhivele economice etc.

Din audierea expunerilor, din vizitele făcute în diverse locuri, din discuțiile purtate cu arhiviștii din diverse țări, s-au desprins o serie de concluzii deosebit de interesante, de utile dintre care reliefăm următoarele :

1)Activitatea de bază, aceea care predomină încă în momentul de față în aproape toate țările, este inventarierea arhivelor și darea lor la sălile de studiu. Trebuie însă mers mai departe spunea autorul unei expuneri, la publicarea instrumentelor de lucru. Dacă inventarul dactilografiat sau sub formă de fișe poate fi găsit numai în sala de studiu, un inventar publicat și difuzat se poate găsi la orice instituție științifică, poate fi cumpărat de cei interesați, poate fi trimis în străinătate. Prin publicarea instrumentelor de lucru crește autoritatea și contribuția arhivelor la cercetare, sînt popularizate arhivele nu numai între cei patru pereți ai sălii de studiu și nu de puține ori aduce și bani. Pentru astfel de activități au fost evidențiate mai ales S. U. A., Italia,

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Franța, Spania, Anglia, iar pe masă în fața noastră erau multe din astfel de publicații. Ne-am bucurat foarte mult cînd între ele s-a putut vedea și „Îndrumătorul în Arhivele Statului Iași" și reprezentanții din 20 de țări au putut vedea o publicație românească.

Activitatea de publicare a instrumentelor de lucru mai are și un alt rol și anume acela că publicînd inventarele fondurilor, a instrumentelor pe depozite și în sfîrșit a celor centralizate pe plan național, va face posibilă elaborarea și publicarea unor instrumente pe plan internațional. Pe această linie s-a amintit că între cele două războaie mondiale, în unele țări s-au publicat inventare generale, că în 1955 s-a publicat un ghid internațional, dar acum sînt complet depășite.

Recent, ne spunea Dl. H. Bautier, UNESCO a cerut Consiliului internațional al arhivelor părerea și contribuția în legătură cu elaborarea unor lucrări de arhivistică. Este vorba de un ghid asupra arhivelor ce privesc istoria țărilor Americii Latine și un altul istoria țărilor din Africa.

Chiar în perioada cînd ne aflam noi în Franța, a apărut primul din seria volumelor ce se ocupă cu sursele istoriei economiei evului mediu „Les sources de l'histoire économique au Moyen — Age".

2) Una din problemele ce preocupă arhivele și nu numai arhivele, este raportul dintre arhive și administrații. Cînd se vorbește despre aceasta se au în vedere cîteva lucruri esențiale : mai întîi, conservarea a ceea ce este important pentru istorie din noianul mereu crescînd de acte create ; locul și modul de conservare precum și organul care să se ocupe de arhive (serviciu, secție, birou sau indiferent cum i-ar zice).

Există tendința ca fiecare instituție să-și păstreze arhiva dar nu se dau nici localuri nici personal. În unele țări există obligația predării la Arhivele de stat dar nici aici nu este spațiu corespunzător. Urmarea — distrugerea lentă sau rapidă, voită sau inconștientă a unor mari cantități de acte.

Pornind de la aceste considerente s-a combătut concepția păstrării arhivei la instituția creatoare fiind depășită de actualele condiții. Se impune păstrarea arhivei la instituție numai atît cît este necesară din punct de vedere operativ.

Dar uriașul progres tehnic, rapida dezvoltare economică și social-culturală au dus la creșterea enormă a cantității de arhivă. Această masă de acte a pus o nouă problemă : unde, cînd și cum să se prelucreze pentru ca să nu împiedice nici instituția care o creează dar nici să aglomereze cu materiale fără valoare arhivele naționale, pentru ca să poată fi încă utilizată de instituțiile creatoare fără a le obliga la noi spații și personal.

Remediul a fost găsit și situația soluționată prin crearea unor depozite intermediare între unitățile creatoare de arhive și arhivele naționale sau departamentale.

Depozitul intermediar a apărut și a început să se dezvolte în mai multe țări occidentale. Este vorba de un depozit interdepartamental sau un depozit interinstituțional în care se depun arhivele de către mai multe instituții. Aici sînt oameni special pregătiți care se ocupă cu selecționarea arhivei eliminînd, după reguli bine stabilite, actele fără valoare istorică.

În Statele Unite aceste reguli au fost aprobate de Congres. Înainte de eliminare au un inventar preliminar făcut de instituția depunătoare din care rezultă ce cuprinde acest fond. Prima operațiune este microfilmarea întregii arhive inclusiv inventarul, apoi se elimină cea fără valoare. Pentru arhiva care rămîne se întocmește un nou inventar și se depune la Arhivele federale sau la Arhivele naționale.

În alte țări se păstrează numai inventarele inițiale nefiind posibilă microfilmarea arhivei, iar după selecționare se întocmesc instrumentele corespunzătoare pentru arhiva oprită.

Problema depozitelor intermediare a făcut obiectul experiențelor și de studiu pentru diferite alte țări între care Spania, Belgia, Italia, Anglia, Franța.

În Franța s-au creat asemenea depozite în unele departamente : Bhonne, l'Isere etc. Pe plan național se construiește o cetate interministerială a arhivelor pe o suprafață de 9 hectare, lîngă Fontainebleau cu o capacitate de depozitare de cca 700—800 km poliță raft unde vor depune arhivele toate marile instituții pariziene.

Depozitul intermediar trebuie să fie un local definit, bine amenajat, fără lux. Trebuie să servească multor unități administrative, să primească documentele pe care le depun pentru utilizare, să permită și să facă eliminările necesare.

În aceste depozite, creatorul depune arhiva pe baza unor borderouri sau inventare sumare conținînd o analiză succintă a conținutului unităților de păstrare și eventual datele la care s-ar putea face operațiile de triaj și eliminare. Clasarea se va face urmărind o ordine metodică pentru a permite consultările și eliminarea materialelor fără valoare. Eliminările se fac pe baza normelor întocmite de administrații și arhive. Actele care n-au fost eliminate și care sînt comunicabile publicului și deci utilizate de cercetarea științifică sînt transferate definitiv în depozitele Arhivelor naționale și departamentale. În acest mod, în depozitul intermediar mereu se face loc liber pentru arhivele din alți ani sau pentru arhivele altor instituții. De asemenea oamenii fiind specializați, randamentul va fi mult mai mare, realizîndu-se și uniformizarea prelucrării.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

În același timp a început să se concretizeze tendința de a se crea un singur depozit național pentru actele istorice. Este imposibil, în situația de azi și mai ales de mîine, ca fiecare minister să-și creeze propria arhivă, cu local, personal și instalații tehnice proprii. Această concepție nu este nici justificată și nici economică.

Merită de avut în vedere că, deși depozitul intermediar este necesar și economic, să nu se facă abuz. Sînt departamente sau poate chiar țări unde depozitul intermediar nu-i necesar.

3) O altă preocupare care cuprinde din ce în ce mai multe depozite și țări este utilizarea pe scară cît mai mare a microfilmării documentelor. Microfilmarea arhivelor devine din ce în ce mai reclamantă ca urmare a creării unor cantități enorme de acte și documente. Se vorbește chiar de o „adevărată inflație arhivistică".

De aceea, necesitatea spațiului și utilizarea lui rațională și legat de aceasta alte cheltuieli, au determinat găsirea unor mijloace, unor metode noi privind trierea și eliminarea precum și păstrarea din acest noian de acte a celor găsite utile istoriei. Una din acestea este microfilmarea. Pe o suprafață mică și într-un volum extrem de redus se păstrează și conservă un număr și respectiv o cantitate mare de arhivă. Forma în care se găsește pelicula respectivă este diferită: fie că este vorba de banda obișnuită, fie că sînt fișe de mărimi diferite pe care sînt de la 16—75 sau chiar mai multe cadre (microfișa).

În fruntea țărilor care dezvoltă acțiunea de microfilmare se află S. U. A. În Franța proiectele noilor localuri cuprind neapărat camere pentru laboratoarele foto, iar în bugetele serviciilor se planifică fonduri pentru înzestrarea tehnică, cumpărarea de peliculă și alte materiale necesare laboratorului.

S-a subliniat în același timp și unele dezavantaje și anume că deocamdată costă mai scump microfilmarea unui m. l. de arhivă decît construcția de depozit pentru acesta, că durata microfilmului este mai scurtă fiind nevoie, după o anumită perioadă, de revedere și recopierea microfilmului.

4) O caracteristică nouă pentru instituția arhivelor este aceea că devine din ce în ce mai mult o instituție de documentare, o instituție de cercetare, de educație patriotică. Aceasta este o altă concluzie ce s-a desprins dintr-o serie de expuneri și în care țările socialiste și Franța au o bogată experiență. O contribuție însemnată o are în Franța *activitatea Serviciului Educativ*. Acest serviciu a fost creat în octombrie 1950 cu un număr de 6 persoane din care 4 profesori, transferați în cadrul arhivelor din învățămîntul de al doilea grad (secundar). Serviciul educativ are ca scop să contribuie la educarea tineretului francez. În acest scop, pe baza strînsei colaborări cu Ministerul Învățămîntului concretizată în coordonarea planului de învățămînt, în fonduri pentru eventuale deplasări etc. organizează expoziții, lucrătorii serviciului conduc grupuri de elevi în diferite săli ale Muzeului de istorie a Franței. Expozițiile sînt axate pe programul școlilor cu anul sau anii care le vizitează. Aici profesorii explică, pe bază de documente, cele ce s-au predat sau urmează să se predea la clasă.

Dintre formele folosite au fost mai ales evidențiate ca eficace: vizitele însoțite în sălile muzeelor, proiecții după materiale documentare, filmele istorice (la Arhivele Naționale și în unele departamente există și o sală de cinematograf) concursuri recompensate cu premii între elevi, organizate de Arhivele Naționale pe diferite teme istorice și altele.

De asemenea acest serviciu organizează și vizite la alte muzee și expoziții în care Arhivele Naționale și-au adus aportul la organizare; ține legătură permanentă cu instituțiile de învățămînt, mai ales școli; în funcție de mărimea instituției, sînt servicii educative sau numai un „corespondent".

O acțiune cu rezultate frumoase a serviciului o constituie întocmirea unor plicuri (poșete) pe teme istorice în care sînt prezentate o serie de facsimile după documente originale din arhive (între 10 și 15) însoțite de un inventar cu conținutul (uneori chiar traducerea paragrafelor esențiale, alteori, cînd documentul este foarte important și paleografia grea sau scris în altă limbă, tradus integral). Dintre temele pentru care sau făcut astfel de plicuri menționăm: „orașul și comerțul în evul mediu", „Franța din 1789 pînă în 1792", „Napoleon Bonaparte", „Mari figuri ale evului mediu", „Viața cotidiană în timpul revoluției" etc. Aceste plicuri s-au vîndut fiind mult căutate, unele chiar în străinătate.

O intensă activitate educativă se desfășoară și în departamente unde serviciul arhivelor este centrul acestei activități. De altfel la toate cele patru servicii departamentale unde am fost, am văzut sălile de expoziție amenajate gata pentru vizitatori.

La acestea vin atît școlari din orașul reședință a departamentului cît și din alte centre. Plata transportului se face de către Ministerul Învățămîntului, iar timpul este planificat prin program. Cu ocazia vizitării expoziției se vizitează și depozitul de arhivă.

Rolul arhivelor ca instituție cu caracter educativ este recunoscut nu numai prin instrucțiuni și programe ci în primul rînd prin competența și inițiativa lucrătorilor din arhive.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

În sfîrşit în Franţa pe lîngă serviciile departamentale funcţionează „centrele de documentare". Acestea au luat naştere după 1945 din necesitatea unor solicitări de informaţii şi documentări privind istoria locală şi gestiunea administrativă. Ele au rolul de a face cercetările necesare în fondurile proprii pentru a răspunde la o problemă cerută de organul local.

Aceste centre sînt destul de modeste, pe măsura nevoilor ce le-au dat naştere. Cel mai frecvent lucrează aici un documentarist arhivist ajutat de o dactilografă. Unele dintre ele publică buletine periodice comunicînd astfel publicului unele bibliografii juridice, arhivistice, istorice etc.

5) O problemă importantă care a început să se generalizeze în multe ţări este controlul arhiviştilor asupra a ceea ce se elimină. Acesta este un lucru bun în anumite condiţii istorice. Dar cum va fi posibilă continuarea acestui principiu, în ce măsură se va realiza cînd cantitatea actelor eliminate aproape se dublează de la an la an, în timp ce arhiviştii rămîn aceeaşi? Ca arhivişti sîntem datori să ne gîndim la aceasta şi să adoptăm măsuri potrivite etapei şi condiţiilor.

6) Dacă în secolul al XVI-lea se începe formarea arhivelor de stat embrionare, prin cele de la Simancas (Spania) şi ale Vaticanului, deocamdată necesare şi la dispoziţia administraţie regale sau a bisericii, în secolul al XVII-lea se creează şi în alte state, iar secolul al XVIII-lea, prin Revoluţia franceză inaugurează o nouă etapă în istoria arhivisticii şi anume „pune arhivele la dispoziţia naţiunii".

Secolul al XIX-lea este caracterizat ca revoluţie în istoria arhivisticii pentru că, încep şcolile de arhivistică, de paleografie etc. deci explorarea şi exploatarea metodică şi calificată a arhivelor de către arhivişti. Printre ţările care aveau astfel de şcoli în a doua jumătate a secolului al XIX-lea a fost evidenţiată şi România cu şcoala de paleografie.

Secolul XX, prin decretul lui Lenin face un nou pas înainte creînd fondul unic de arhive care să fie într-adevăr la dispoziţia naţiunii. Acest decret a avut o importanţă capitală în istoria arhivisticii deoarece considera şi dispunea că actele create pe teritoriul naţional sînt bunuri ale naţiunii indiferent de persoana sau instituţia în care se creează. De aici decurgea obligaţia punerii cît mai repede la dispoziţia cercetătorilor, folosirea lor în scopul educării patriotice prin muzee, expoziţii, acţiuni educative etc. şi în acelaşi timp posibilitatea recuperării celor înstrăinate sau schimbată destinaţia pe căi neoficiale.

După al doilea război mondial această măsură s-a extins într-o serie de alte ţări şi credem că într-o formă sau alta, va cuprinde, mai devreme sau mai tîrziu, toate s'atele.

Apoi, dacă revoluţia franceză a trecut în proprietatea statului arhivele împăratului, ale arestaţilor şi condamnaţilor, ale celor care au părăsit ţara creînd arhivele naţionale, naţionalizarea efectuată într-o serie de ţări în secolul nostru, a mărit considerabil cantitatea acestor arhive, a reglementat raporturile între diversele întreprinderi şi organisme ale statului şi Arhivele Naţionale. Sînt însă multe ţări, în care natura capitalistă asupra proprietăţii face ca o mare cantitate de arhive să fie încă în posesia persoanelor particulare şi la care Arhivele Statului nu pot să intervină cu nimic. De asemenea ca o parte din actele create să fie depuse la arhive cu condiţii şi deci Arhivele de Stat să fie numai păstrătorul dar să nu dispună.

La acestea se adaugă şi faptul că documentele se păstrează şi la alte instituţii decît cele care le-au creat: biblioteci, muzee, societăţi. Şi în sfîrşit condiţiile actuale impun ca în toate ţările arhivele unor instituţii (puţine la număr) să nu fie accesibile cercetării, să aibe reguli proprii de organizare, de conservare şi folosire.

Faţă de aceasta se pune întrebarea care va fi pespectiva, ce trebuie să facă Arhivele Statului? Perspectiva va fi constituirea într-o singură arhivă, pusă la dispoziţia cercetării prin grija unei singure instituţii. Ce trebuie să facem? Aici e mai greu de prevăzut şi de dat soluţii. Principalul este ca în raport de condiţiile naţionale, Arhivele Statului să acţioneze în aşa fel încît, direct sau indirect, să influenţeze organizarea, să asigure păstrarea, să reglementeze folosirea. În multe ţări aceasta se realizează prin şcolile de arhivistică care pregătesc cadre pentru toate aceste sectoare.

În alte ţări există Consilii sau Comitete naţionale care discută şi aprobă regulamentele obligatorii pentru toate arhivele indiferent dacă sînt sau nu controlate de Arhivele Naţionale.

O mare parte din Arhivele Naţionale au cîte un organ de presă în care publică legi, regulamente, reguli arhivistice şi la care sînt abonate şi aceste instituţii. Acest organ este în fond un organ de influenţare şi deci de coordonare a activităţii arhivistice. Stagiul tehnic internaţional contribuie şi el într-o măsură iar Consiliul internaţional al arhivelor se străduieşte să-şi aducă contribuţia. Depinde de arhiviştii din fiecare ţară, de Arhivele Naţionale cum vor pregăti viitorul arhivelor. Sîntem deci datori să facem tot ce-i posibil să asigurăm fondul documentar pentru istorie. Istoria, generaţiile următoare ne vor condamna pentru atitudinea pasivă, de încrucişarea braţelor faţă de unele măsuri adoptate de oameni iresponsabili, a căror ignoranţă lasă urme adînci în tezaurul documentar al ţării.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

7) Una din preocupările principale ale Arhivelor Naționale, problemă nerezolvată încă, este aceea a arhivelor private. De altfel problema arhivelor private a fost discutată și în cadrul unui congres al arhivelor dar ea rămîne încă nerezolvată. Noțiunea de arhive private este foarte largă cu toate că în principiu se vorbește despre arhivele ecleziastice și arhivele marilor familii.

Intervin arhivele economice, respectiv ale marilor întreprinderi care sînt de fapt proprietate particulară. În același timp toate arhivele private conțin și acte publice datorită funcțiilor pe care le-au ocupat posesorii lor în stat sau a raportului acestor instituții cu statul sau cu instituții de stat.

De la început, în expunerile făcute, s-a subliniat marea importanță pe care o au aceste arhive pentru istorie sub toate aspectele : politic, social-economic, cultural etc. De aici decurg obligațiile instituției Arhivelor și ale arhiviștilor. Prima problemă în legătură cu arhivele private este aceea unde sînt păstrate. În nici o țară din lume nu-i reglementată problema. Ele sînt păstrate la proprietar, la arhive, la biblioteci, la diferite societăți. În Franța s-a constituit un consiliu de reprezentanți ai marilor întreprinderi și ai Arhivelor Naționale care încearcă să se ocupe de aceste arhive. Deocamdată acțiunea e la început. În unele țări, odată cu naționalizarea întreprinderilor, au fost naționalizate și arhivele. Autorul expunerii, respectiv domnul H. Bautier, a ținut să sublinieze că mai ales în țările din estul Europei se acordă o mare atenție arhivelor economice concretizată atît în naționalizarea cît mai ales în constituirea de servicii separate care se ocupă de ele, în inventarierea și folosirea lor.

8) Un gen de arhive care se dezvoltă rapid după cel de al doilea război mondial și care a făcut obiectul unor prelegeri, sînt cele fono-foto cinematografice. Acestea au scăpat din atenția multor arhive naționale. În schimb în U. R. S. S. a fost creat un depozit special. De asemenea în S. U. A. În Franța și în alte țări între care și România există cinemateca națională.

Nici pe linia școlarizării specialiștilor nu s-a făcut aproape nimic. Trebuie însă avut în vedere că multe din acestea sînt cele mai veridice documente. Tehnica actuală permite înregistrarea discuțiilor dintre conducătorii de state, dintre delegațiile guvernamentale, permite fotografierea momentului. Fotoreporterii se strecoară cu aparatul în mijlocul mulțimii din stradă înregistrînd evenimente și fapte istorice concrete, nu presupuse invocate sau născocite de fantezia scriitorilor. De asemenea jurnalele de actualitate surprind momente ale vieții cotidiene.

Metodele de prelucrare, de conservare, de folosire se deosebesc de cele ale arhivelor. Iată deci un sector care așteaptă o rezolvare atît teoretică cît și practică, care strigă după arhiviști, după Arhivele naționale dar strigătul nu are deocamdată ecou sau e foarte slab și nu ajunge acolo unde trebuie.

9) Una din problemele actuale este mecanografia și mașinile electronice, iar în ceea ce ne privește, folosirea lor în arhive ; acestei probleme i-a fost consacrată o expunere și vizita la două instituții din Paris. Expunerea a fost la nivel teoretic, subliniindu-se istoricul, obiectivele, modul de lucru, avantajele și dezavantajele.

Am înțeles din cele expuse că deocamdată mașinile se folosesc numai în anumite întreprinderi, că furnizează informații într-un sector limitat mai ales din sectorul financiar-contabil și tehnic, că publicațiile sînt cele care formează sursa informațiilor. În arhivele satului în nici o țară nu se folosește în prezent obținerea informațiilor cu ajutorul mașinilor. Se fac deocamdată încercări. De altfel, după cele ce am văzut este vorba de fonduri uriașe pentru a avea clădirea și ansamblul de mașini, e vorba de munca unor specialiști din diverse domenii și de timp pentru a se aplica la arhive.

Conferențiarul recunoștea că procedeele mecanografice pot pune la dispoziția arhiviștilor o foarte bogată documentație în materie de istorie economică și socială și considera oportună, pentru Franța, crearea unui comitet de studiu care să grupeze reprezentanții unor întreprinderi, ai arhiviștilor, economiștilor, mecanografilor etc. care să examineze problemele puse de conservarea și folosirea procedeelor mecanografice în arhive.

Se crede că una din condițiile care vor ușura introducerea mașinilor va fi crearea arhivei de microfilme pentru că aici este numerotat fiecare cadru, pentru că documentele sînt de aceeași mărime și deci pot fi identificate, utilizate rapid și chiar copiate.

10) O altă problemă în atenția conducerii arhivelor statului este și problema imobilelor de arhivă.

Francezii acordă o deosebită atenție conservării arhivelor. Primele localuri construite special pentru arhive datează din sec. XIX. După 1945 s-a întreprins o campanie sistematică de renovare a localurilor arhivelor. Peste 60 la sută din localurile serviciilor de arhive departamentale sînt de factură modernă (ex. : Méziéres, Caen, Toulouse, Tours, Blois, St-Lô) sau chiar ultra moderne, ca cele din Ruen, Lille și Grenoble.

În construcția acestor localuri elementul hotărîtor îl au posibilitățile financiare ale fiecărui departament. De asemenea tot esențiale sînt și alegerea locului de amplasare, modelul localului, materialul de construcție ș. a.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

S-au dezvoltat apoi în fața noastră o serie de probleme privind utilizarea, protecția, necesitatea de a se rezerva loc pentru viitoarele depuneri ; protecția materialelor, măsuri preventive împotriva focului, fumatului, umidității, uscăciunii, luminii, insectelor, rozătoarelor, prafului ș. a.

În ce privește mobilierul de depozit, sînt utilizate în general rafturile metalice încorporate (fixe) construcției.

În centrele mari ca Paris, Roma etc., unde problema spațiului este foarte acută s-au introdus rafturile „compactus", acționate electric sau cu aer comprimat. Acestea deși sînt economicoase în ceea ce privește spațiul de depozitare, sînt în schimb extrem de scumpe.

În afară de rafturi mai sînt folosite în arhivele franceze fișete, fișiere, microfilmoteci, dulapuri speciale pentru planuri, hărți ș. a.

În legătură cu localurile de arhive (criterii, constatări, recomandări etc.). a fost tipărită lucrarea D-lui Michel Duchein, șeful serviciului tehnic al Direcției Arhivelor Franței, carte care ridică probleme destul de interesante.

★

Participarea la stagiul tehnic internațional a fost un prilej minunat de schimb de experiență în domeniul arhivisticii, de unde am învățat multe lucruri bune ; în același timp ne-am putut verifica și munca noastră, în comparație cu cele ce am auzit sau am văzut. Trebuie să spunem că arhivistica românească nu este cu nimic inferioară, că dimpotrivă, în unele privințe ne situăm la nivelul țărilor cu tradiție și cu experiență, cu realizări remarcabile. Aceasta ne-a întărit și mai mult încrederea în forțele și în posibilitățile noastre.

Am dori în același timp să exprimăm și pe această cale mulțumirile noastre conducerii Arhivelor naționale ale Franței pentru posibilitatea ce ne-a fost oferită de a participa la stagiu, pentru minunatele condiții ce le-am avut și amabilitatea cu care am fost înconjurați.

V. Arimia
A. Pricop

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ASPECTE
din activitatea cercurilor de studii profesionale.

Preocuparea pentru crearea unui personal bine pregătit în vederea organizării, păstrării şi valorificării materialelor documentare din arhive este veche în ţara noastră aproape identică cu perioada de formare a arhivelor însăşi. Dar acest lucru s-a făcut cu deosebire simţit pe măsură ce activitatea Arhivelor a luat o dezvoltare tot mai mare.

Complexitatea problemelor pe care le ridică munca arhivistică în ultimii ani, datoria de a desfăşura o susţinută muncă ştiinţifică, pentru a studia din toate punctele de vedere materialul bogat de care dispunem au impus cu necesitate găsirea unor forme noi de perfecţionare a pregătirii arhiviştilor.

În scopul stimulării muncii de cercetare ştiinţifică învăţământul profesional pe anul 1968/1969 s-a organizat sub forma cercurilor de studii ale arhiviştilor. Activitatea în cadrul cercurilor a fost orientată cu precădere spre elaborarea unor lucrări menite să ducă la lămurirea şi deslegarea aspectelor mai puţin cunoscute dar interesante sau nou descoperite în procesul muncii profesionale, precum şi la folosirea în mai mare măsură a fondurilor arhivistice de către cercetătorii din orice domeniu.

La fixarea tematicii s-a avut în vedere necesitatea elucidării unor aspecte privind : organizarea arhivelor vechi boiereşti, ale instituţiilor şi ale particularilor mai puţin tratate în literatura de specialitate ; întregirea istoricului cancelariilor domneşti din cele trei ţări româneşti sau al unor instituţii mai puţin cunoscute ; lămurirea unor noţiuni de arhivistică întrebuinţate în activitatea noastră sau termeni întîlniţi în documente ; lămurirea unor aspecte privind organizarea arhivelor, evidenţa lor, întocmirea instrumentelor de informare ştiinţifică, importanţa documentară a unor categorii de acte, etc.

Cercurile de studii ale arhiviştilor şi-au desfăşurat activitatea în două sesiuni anuale în centrele : Bacău, Braşov, Brăila, Bucureşti, Cluj, Craiova, Iaşi, Mureş, Oradea, Ploieşti, Sibiu şi Timişoara.

Comunicările susţinute în cadrul fiecărui cerc au pus în discuţie probleme majore, multe evidenţiindu-se pentru ineditul lor. Dintre referatele care au prilejuit vii dezbateri în cadrul şedinţelor şi concluzii interesante amintim : „Recensămintele populaţiei efectuate în Transilvania în secolele XVIII şi XIX şi importanţa lor documentară", material întocmit de Liviu Moldovan arhivist principal care se ocupă de cele trei recensăminte din secolele amintite în titlu, efectuate cu scopul de a informa Curtea din Viena asupra numărului exact al românilor din Transilvania. De asemenea referatul se ocupă pe larg şi de descrierea procedeelor întrebuinţate în efectuarea unui recensămînt dînd astfel posibilitatea membrilor cercului să urmărească evolutiv perfecţionarea sistemelor de recenzare. Lucrarea şi discuţiile au subliniat importanţa datelor furnizate de conscripţii şi recensăminte pentru cercetătorii de istorie, etnografi, economişti, demografi, etc.

Referatul „Sistemul claselor, a numerelor de bază" prezentat de Arvay Iosif, evidenţiază avantajele şi dezavantajele sistemului respectiv în comparaţie cu alte sisteme întrebuinţate în organizarea arhivelor unor instituţii din Transilvania, oprindu-se mai mult la atribuţiunile arhivarului care lucra cu acte aranjate după acest sistem. Interesant ar fi dacă cercetările ulterioare ne-ar dezvălui împrejurările în care s-a introdus acest sistem, precum şi pe acelea care au determinat instituţia ce l-a folosit atîta vreme să renunţe la el. Acest lucru ar contribui la îmbogăţirea cunoştinţelor arhiviştilor despre istoricul organizării arhivelor în ţara noastră.

Prin comunicarea „Comitatul Alba de Sus — perioada de funcţionare şi arhiva creată", tov. Pescaru Olivia a ridicat multe probleme legate de istoria arhivei Comitatului, de prelucrarea materialelor documentare — metode întrebuinţate, evidenţiind categorii de documente mai importante şi evenimente istorice mai accentuat reflectate în fondul respectiv. Comunicarea

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

conține informații bogate referitoare la evoluția organizării comitatelor din Transilvania în perioada reformelor administrative de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea oglindind activitatea social-economică și politică a Comitatului Alba pe o perioadă aproape de 100 de ani,

Pentru întocmirea referatului „Sigiliile isprăvnicilor din Moldova pînă în anul 1862" arhivistul Gheorghe Balica a cercetat amprentele sigilare de pe documente, corespondența referitoare la problema sigiliilor isprăvniciilor, tiparele sigilare păstrate la Arhivele Iași, aducînd astfel prin concluziile formulate o contribuție însemnată la istoricul organizării și funcționării cancelariilor acestor instituții.

Despre bogăția de informații documentare cuprinse în fondurile bisericești ne vorbește lucrarea „Considerații generale privind inventarierea fondurilor parohiale și importanța lor documentară pentru cercetarea științifică" Autorul V. Căpîlnean scoate în relief documentele care reflectă lupta poporului român pentru desăvîrșirea unității sale de stat, pentru emanciparea sa socială și politică.

Probleme interesante sînt tratate și în alte materiale prezentate în cadrul cercurilor cum sînt : „Districtul Chioarului — perioada de funcționare și arhiva creată", prezentat de Andrei Moldovan ; „Tribunalele urbariale" susținut de Pal Alexandru ; „Materialele de stare civilă, prelucrarea lor, instrumente de evidență și valoarea lor ca sursă de informare științifică", întocmit de Rădulescu Gabriela și Nichifor Octavia ; „Sigilii ale tîrgurilor și orașelor din Țara Românească pînă la 1859", prezentat de Dogaru Maria etc.

Ca urmare a abordării unor teme de interes general pentru munca arhivistică și a organizării de cercuri interjudețene, intervențiile pe marginea referatelor și coreferatelor au constituit un mijloc important de informare reciprocă, de confruntare a opiniilor arhiviștilor în legătură cu subiectele puse în discuție. Astfel cu acest prilej s-au făcut aprecieri asupra importanței deosebite a unor fonduri, pentru cunoașterea vieții social-economice și politice a județelor în diferite perioade istorice și pentru scrierea de monografii de localități.

De asemenea a fost subliniată importanța din punct de vedere documentar și practic a diferitelor categorii de materiale păstrate de Arhivele Statului cum sînt cele cu caracter economic, cultural, religios și de stare civilă. Vorbitorii au făcut adesea referiri la modul de ținere a evidenței fondurilor, cauzele lipsurilor de materiale documentare pe anumite perioade istorice, folosirea materialelor existente de către cercetători etc.

În cursul ședințelor s-a subliniat necesitatea cunoașterii temeinice a legislației diferitelor timpuri pentru activitatea arhivistică, în legătură cu înființarea sau desființarea unor instituții, activitatea și rolul lor în istoria patriei, desele împărțiri teritorial-administrative a provinciilor românești, rolul lor în organizarea economiei și a instituțiilor.

De un real folos în îmbunătățirea materialelor susținute în cadrul cercurilor au fost și observațiile critice făcute cu privire la metodologia întocmirii referatelor, planul, aparatul științific, proporția între diferitele părți ale lucrărilor etc. precum și numeroasele recomandări bibliografice făcute în legătură cu subiectele tratate.

De menționat că la ședințele cercurilor s-au făcut numeroase și interesante propuneri privind conținutul tematicii, reclamînd abordarea acelor aspecte ale muncii arhivistice care trebuie rezolvate într-un viitor apropiat avînd în vedere îndeplinirea unor sarcini importante ale instituției noastre cum ar fi întocmirea clasificatorului tematic, necesar prelucrării tematice a fondurilor.

De asemenea s-au dat sugestii privind modul de desfășurare a ședințelor cercurilor și s-a propus organizarea unor sesiuni științifice anuale pe țară ale arhiviștilor, cu cele mai bune lucrări la care să participe și invitați din rîndul cercetătorilor. Se poate stabili astfel un contact util cunoașterii preocupărilor noastre și a cerințelor cercetării științifice.

S-a arătat și s-a demonstrat necesitatea și utilitatea întocmirii de către arhiviști a unor lucrări ca : dicționar istorico-geografic ; indici toponimici, onomastici, pe probleme ; liste de prescurtări pentru instituțiile mai importante ; liste cu funcționarii principali etc. Acestea ar impulsiona și mai mult munca de cercetare științifică a arhiviștilor cît și pe cea a cercetătorilor.

Actuala formă de perfecționare a pregătirii profesionale întrunește sufragiile tuturor arhiviștilor, deoarece îi antrenează în cercetarea materialelor documentare, în investigarea minuțioasă a unor probleme neelucidate de arhivistică și științe auxiliare, de istorie a instituțiilor, istorie locală și de interes general pentru istoria patriei.

Totodată cercurile noastre permit efectuarea unui interesant schimb de experiență în privința diverselor aspecte ale activității profesionale, popularizarea celor mai bune metode de muncă în vederea organizării, prelucrării, expertizării, folosirii materialelor documentare din depozitele Arhivelor Statului.

Multe din materialele prezentate în cadrul cercurilor au fost și vor fi publicate în paginile revistei noastre de specialitate.

M. Pîrvulescu

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ DE LA IAȘI — 100 DE ANI DE LA MOARTEA LUI GH. ASACHI

A trecut un veac de la moartea cărturarului Gh. Asachi personalitate marcantă a culturii românești din prima jumătate a secolului al XIX-lea, figură proeminentă din galeria oamenilor de seamă a poporului român.

Om de cultură enciclopedică — căpătată prin serioasele studii de artă, literatură și știință, făcute la Lemberg, Viena, Roma — impresionantă pentru acea vreme, el s-a manifestat prin multilateralitatea domeniilor de activitate ca un adevărat reprezentant al Renașterii. Asachi reprezintă o epocă prin rezultatele muncii sale pe cît de bogate pe atît de variate.

Pionier în diverse domenii, propagator al noului în multe altele, el este acela care a înțeles utilitatea înființării unui curs de ingineri hotarnici în 1814 la Iași, curs unde se preda în limba română, matematică teoretică cu aplicațiuni practice de geodezie și arhitectură, precum și „trebuincioasa cercetare și deslușire a documentelor de hotare". Tot Gh. Asachi organizează în 1816 la Iași primul teatru de societate în limba română a cărui serie de reprezentații începe cu o prelucrare ce-i aparține intitulată „Mirtil și Hloe" după piesa lui Gessner și Florian, „Daphnis și Chloe".

Posteritatea i-a recunoscut incontestabilele merite pe care acest om și le-a cîștigat prin pasiunea cu care a contribuit la dezvoltarea învățămîntului în limba română, principalul mijloc — cum spunea Gh. Asachi — pentru „păstrarea și îmbunătățirea neamului și însuflețirea de dragoste către patrie".

Fiecare acțiune a sa trebuie atent studiată, analizată și judecată pentrucă în majoritatea cazurilor ea a rămas un exemplu demn de urmat. Inițiator neobosit și perseverent el a pus bazele unui număr însemnat de instituții culturale, științifice și de învățămînt cum ar fi; Institutul pentru educația fetelor (1834), Academia Eșului, devenită ulterior Academia Mihăileană, Cursul de lectură a medicilor moldoveni (1830) și Societatea de medicină și istorie naturală, un conservator filarmonic — dramatic cu reprezentații în limba română (1836) etc.

O contribuție substanțială la cultura națională o aduce Gh. Asachi prin scrierile sale, ca poet, nuvelist, autor de studii istorice, însemnări de călătorii, amintiri, etc., mare parte din ele traduse și în alte limbi.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

La fecunda sa activitate publicistică trebuie scos în evidenţă şi importantul rol pe care l-a avut la editarea în 1829 a primei gazete în limba română „Albina Românească" cu suplimentul „Alăuta românească", convins fiind că „acolo unde este ziar românesc este şi viaţă românească".

În strînsă legătură cu activitatea sa de editor şi în interesul încurajării industriei naţionale Gh. Asachi înfiinţează în 1841 la Petrodava, lîngă Piatra Neamţ, prima fabrică de hîrtie din Moldova.

În toate acţiunile întreprinse de Asachi ca om de cultură el a apelat de nenumărate ori la cercetarea documentelor, dînd dovadă de o pasiune fără limită izvorîtă din înţelegerea considerabilei valori ce o aveau aceste „materialuri istoriceşti" necesare „scrierii istoriei patriei". În istoria arhivisticii româneşti numele său este legat de înfiinţarea la Iaşi a Arhivelor Statului ca instituţie independentă, pe care a condus-o în anii 1832 —1849 şi 1857—1858. În această calitate Gh. Asachi a încercat pe toate căile posibile să adune şi să păstreze ducomentele şi arhivele ţării şi să atragă atenţia contemporanilor săi asupra valorii ştiinţifice a acestui tezaur. Referindu-se la activitatea sa de arhivist al statului Asachi mărturisea în 1849 că „ ... am adunat interesante documente ale ţării răspîndite şi dosite şi am păstrat cu sfinţenie acest sanctuar al drepturilor compatrioţilor".

Cu prilejul manifestărilor organizate pentru cinstirea memoriei lui Gh. Asachi — sărbătorit pe plan mondial şi de UNESCO — arhiviştii ieşeni au scos un volum de documente drept omagiu valorosului lor înaintaş. Respectivul volum apărut sub îngrijirea lui Gh. Ungureanu, cuprinde un număr însemnat de documente ce oglindesc fructoasa activitate depusă de Asachi ca arhivist al statului precum şi originalitatea concepţiilor sale privitoare la arhive.

Tot cu această ocazie şi avînd sprijinul Direcţiei Generale a Arhivelor Statului, în ziua de 8 noiembrie a.c. arhiviştii din Iaşi au organizat la sediul filialei o sesiune de comunicări cu caracter omagial şi ştiinţific. Sesiunea s-a bucurat de participarea unor reprezentaţi ai vieţii ştiinţifice şi culturale ieşene : cunoscute cadre universitare, cercetători, muzeografi, ziarişti etc. De asemeni organizatorii acestei reuniuni au invitat 25 de directori de arhive şi arhivişti de la diferite filiale din ţară.

Cuvîntul de deschidere a sesiunii a fost rostit de către Gh. Titileanu, director general al Arhivelor Statului din România, care a arătat ce se înţelege astăzi prin arhive, ca memorie a poporului. Scoţînd în evidenţă valoarea incontestabilă a bogăţiilor documentare aflate în depozitele Arhivelor Statului şi rolul lor în scrierea adevărată a istoriei, vorbitorul a arătat meritele ce-i revin lui Gh. Asachi în condiţiile istorice în care a lucrat, precum şi contribuţia arhiviştilor de astăzi la păstrarea şi îmbogăţirea tezaurului documentar lăsat moştenire de înaintaşul lor.

În comunicarea sa N. A. Ursu, directorul Institutului de lingvistică şi folclor Iaşi, intitulată „*Arhivele Statului de la Iaşi, izvor bogat de cercetare pentru activitatea literară a lui Gh. Asachi*", a subliniat în cuvinte elogioase rolul important al arhivelor în cercetarea şi valorificarea operei personalităţilor din cultura românească. Comentînd unele manuscrise originale ale poeziilor lui Asachi, scrise în perioada anilor 1819 — 1820, autorul comunicării a precizat că ele prezintă interes pentru istoricii literaturii în stabilirea evoluţiei lui poetice.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

O amplă analiză cu amănunțite date poate fi socotită comunicarea profesorului universitar N. Marcu, ce poartă titlul „*Gheorghe Asachi întemeietorul primei fabrici de hîrtie din Moldova*". Comentînd înființarea în 1841 a primei fabrici de hîrtie de la Petrodava, lîngă Piatra Neamț, autorul comunicării se ocupă de organizarea, utilarea și producția acestei întreprinderi, precum și de concurența pe care o întîmpina. Sînt evidențiate de asemeni ideile economice ale lui Gh. Asachi.

Informații inedite și interesante au fost prezentate de C. Turcu în comunicarea sa „*Gh. Asachi și cunoașterea peisajului montan românesc*". Relevînd una din multiplele pereocupări a lui Asachi, aceea de autor al primului ghid turistic românesc, conferențiarul pornește de la lucrarea publicată de acesta în 1840, intitulată „Tableau de l'histoire Moldave". Respectiva lucrare cuprinde pe o întindere de 16 pagini, o prezentare destul de amplă a munților Carpați și mai ales a Ceahlăului din punct de vedere geo-fizic, istoric, tradiții folclorice, etc.

Cu deosebit interes a fost primită comunicarea profesorului N. C. Enescu, autor al unor cunoscute lucrări despre Gh. Asachi, intitulată „*Documente de arhivă privitoare la activitatea școlară a lui Gh. Asachi*". După ce arată valoarea arhivelor „... comoara de aur a poporului nostru" deoarece „... în ele sînt păstrate cele mai scumpe izvoare care privesc istoria poporului român..." vorbitorul se ocupă de principalele documente depistate privind asigurarea mijloacelor materiale pentru susținerea școlilor naționale, folosirea limbii române în predarea învățămîntului general de toate gradele și redactarea cărților de școală precum și despre documentele privitoare la organizarea școlilor naționale.

Următoarea comunicare avînd ca subiect „*Gheorghe Asachi și cercetările de peste hotare*" ținută de A. Pricop a evidențiat meritele primului arhivist ieșean în cercetările efectuate peste hotarele patriei, în Italia, Austria, Rusia etc. de unde ar fi dorit să aducă măcar copii vidimate (autentificate) după documentele referitoare la țara sa, pentru îmbogățirea depozitelor Arhivelor Statului.

O problemă mai puțin cunoscută a fost prezentată de D. Ivănescu și anume „*Realizările școlii de ingineri a lui Gh. Asachi oglindite în documentele și planurile topografice de la Arhivele Statului Iași*". Pe baza unor materiale documentare, dintre care cele mai multe fiind inedite, autorul comunicării după ce evidențiază o parte din activitatea depusă de acești specialiști și menționează unele din realizările lor, ajunge la concluzia că absolvenții cursului de ingineri hotarnici al lui Gh. Asachi au devenit buni profesioniști ce au format o adevărată școală în această ramură a ingineriei.

Deosebit de interesantă a fost și comunicarea susținută de Virginica Isac intitulată „*Contribuția lui Gheorghe Asachi la crearea unei biblioteci la Arhivele Statului din Iași*", în care autoarea, datorită cercetărilor efectuate, subliniază un aspect pe cît de nou pe atît de semnificativ din prodigioasa acrivitate a cărturarului moldovean.

Cu legitimă curiozitate a fost audiată comunicarea lui Gh. Balica despre „*Preocupările de heraldică și sigilografie a lui Gheorghe Asachi*" în care prezentatorul evocă atenția pe care Asachi o acorda acestor materiale documentare, cunoștiințele pe care le poseda în acest domeniu,

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

contribuţia sa la întocmirea sigiliului domnesc ca şi colaborarea sa la realizarea sigiliului municipiului Iaşi.

Ultima comunicare a fost prezentată de Gh. Ungureanu şi poartă titlul următor : *„Activitatea lui Gh. Asachi ca arhivist în lumina realizărilor arhivistice de astăzi"*. Trecînd în revistă prncipalele realizări pe tărîm arhivistic obţinute de Gh. Asachi în condiţiile neprielnice ale unei societăţi ce se interesa mult prea puţin de această problemă, autorul comunicării face apoi o paralelă cu realizările obţinute de arhiviştii zilelor de azi. În continuare este reliefată într-un mod semnificativ contribuţia arhivisticii româneşti la dezvoltarea culturii naţionale.

La încheierea comunicărilor participanţii au putut viziona expoziţia documentară din cadrul muzeului arhivelor, în care una din camere păstrează cu fidelitate întreg inventarul personal care a constituit cancelaria lui Gh. Asachi. In alte cîteva încăperi ale arhivelor din Iaşi a fost expus un număr mare de documente, manuscrise, planuri, hărţi, stampe, periodice, etc., — parte din ele strînse de Gh. Asachi — pentru a ilustra bogăţia depozitelor ieşene.

Iniţiativa arhiviştilor ieşeni a avut drept scop de a valorifica opera remarcabilului lor înaintaş, a populariza matrialele documentare şi a face un schimb de experienţă ce s-a dovedit util cu specialiştii din aceeaşi profesie din alte părţi ale ţării.

În perspectiva de viitor, pornind de la frumoasele realizări ale arhivisticii de astăzi în care se înscrie şi această acţiune a arhiviştilor ieşeni, avem convingerea că această acţiune nu va rămîne singulară şi că arhiviştii vor şti să folosească comoara ce le este încredinţată, arhivele şi documentele ţării, colaborînd şi sprijinind cercetarea ştiinţifică.

D. IVĂNESCU

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Boris Nedkov, ОСМАНОТУРСКА ДИПЛОМАТИКА И ПАЛЕОГРАФИЯ

Diplomatica şi paleografia turco-osmană I, „Nauka i izkuztvo" Sofia, 1966, 215 (—216) pag.

Cu toată existenţa unor bogate arhive otomane în diverse ţări din lume — peste 100 milioane de documente şi 100 000 de condici găsindu-se numai în Turcia, diplomatica turcă-osmană este o disciplină tînără, fiind încă în faza ei de dezvoltare. În timp ce în Europa apuseană bazele ştiinţifice ale diplomaticii au fost puse încă în deceniul al VIII-lea al veacului al XVII-lea, de dominicanul Jean Mabillon (1632—1707), un interes vădit pentru diplomatica turcă-osmană a apărut abia după primul război mondial. Deşi în ultima jumătate de secol a fost publicat un număr considerabil de documente turceşti din diverse arhive, totuşi nu există încă un tratat-complet, ştiinţific, consacrat diplomaticii turceşti. Se impune o acumulare mult mai mare de cunoştinţe şi apoi sintetizarea lor.

De aceea, studiul turcologului bulgar Boris Nedkov, demult cunoscut în literatura de specialitate prin cîteva contribuţii preţioase [1], este bine venit.

Apariţia acestui mic tratat de diplomatică şi paleografie este justificată prin faptul că istoria Bulgariei, timp de cîteva veacuri, a fost împletită cu aceea a Imperiului Otoman. De aceea, începînd din a doua jumătate a veacului al XIV-lea şi pînă la eliberarea sa (1878) cu ajutorul armatelor româno-ruse, istoria Bulgariei nu se poate concepe fără izvoare turceşti. În arhivele bulgare şi mai ales în Turcia s-a păstrat un mare număr de documente turceşti, care privesc trecutul poporului bulgar.

Autorul fiind mulţi ani şeful secţiei orientale a Bibliotecii Naţionale „Chiril şi Metodiu" din Sofia, care conţine o bogată arhivă turcească şi în ultimii ani predînd diplomatica turcă la Facultatea de istorie, a avut posibilitatea să redacteze prima monografie în literatura istorică şi orientalistică, în ţara sa, consacrată acestei discipline. Desigur, această operă face cinste ştiinţei bulgare şi peste hotare. În prefaţa sa (Priedgovor, p. 3—4), autorul, după ce aminteşte cele patru monografii, de Fr. Kraelitz[2], L. Fekete [3], A. Zajączkowski-J. Reychman [4] şi M. Guboglu [5], consacrate diplomaticii şi paleografiei turco-osmane, arată greutăţile întîmpinate la întocmirea unor astfel de studii, chiar în Turcia. În acelaşi timp, arată importanţa materialelor arhivistice turceşti pentru o lungă perioadă din istoria poporului bulgar. Vorbind de metoda şi structura cărţii, autorul ţine să sublinieze că este prima încercare de diplomatică şi paleografie turcă-osmană în Bulgaria, care va constitui o bază pentru viitoarele cercetări în acest domeniu.

---

[1] *Die Gizya (Kopfsteur) im osmanischen Reich...*, Leipzig 1942; *Bălgaria i săsednite i zemi prez XII vek spored „Geografijata na Idrisi"*/ „La Bulgarie et les terres avoisinantes au XII-e siècle, selon la „Geographie" d'al-Idrisi"/, Les éditions d'Etat „Science et art", Sofia-1960, 183+XLV p. (V. recenzia noastră în „Revue Roumaine d'Histoire", Tome IV, 1965, nr. 5, p. 1024—1031) etc.

[2] Friedrich Kraelitz-Greifenhosrt, *Osmanischer Urkunden in türkischer Sprache aus den zwieiten Haefte des 15. Jahrhunderts. Ein Beitrag zur osmanischen Diplomatik*, Wien, 1922.

[3] Ludwig Fekete, *Einführung in die osmanisch-türische Diplomatik der türkischen Bolmässigkeit in Ungarn*, Budapest, 1926.

[4] A. Zajączkowski-J. Reychman, *Zarys dyplomatiki Osmansko-Tureckiej*, Varşovia, 1955.

[5] Mihail Guboglu, *Paleografia şi diplomatica turcă-osmană. Studiu şi* album. /Bucureşti/, „Editura Academia Republicii Populare Române" Bucureşti, 1958.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Privit în ansamblu, studiul lui Boris Nedkov cuprinde cinci capitole distincte, din care primele trei constituie partea introductivă, iar ultimele două partea specială. Între ele există legătură organică. Într-adevăr nu se poate înțelege bine diplomatica otomană fără a cunoaște instituțiile turcești și în special organizarea cancelariei divanului imperial.

Luîndu-se în discuție termenul *diplomatică*, de origine greacă, se dă definiția lui: "Diplomatica este o disciplină istorică auxiliară, care studiază proveniența, structura și conținutul hrisoavelor (oficiale și civile) cu scopul de a dovedi autenticitatea lor". Aici autorul acordă o atenție prea mare falsificării actelor în diverse state europene. În schimb, pentru falsificarea hrisoavelor turcești citează numai „Corespondența sultanilor" (*Münşeat es-Selatin*) a lui Ahmed Feridun (m. 1583). În același timp insistă, poate chiar prea mult, asupra istoriei diplomaticii în cîteva țări europene (Franța, Germania, Italia și Rusia), arătînd unele realizări. Autorului îi sînt străine problemele și realizările diplomaticii din țara noastră, care a avut iluștri reprezentanți: Gh. Ghibănescu, Ion Bogdan, N. Iorga, A. Sacerdoțeanu, D. P. Bogdan etc. De asemenea, nu este citată *Diplomatica* lui Laskaris, care are o deosebită importanță pentru studiile din țările balcanice.

Autorul consacră un capitol interesant diplomaticii turco-osmane (II, p. 12—32), în care analizează cîteva lucrări de specialitate și trece în revistă o serie de documente turcești publicate. Expunerea este însoțită de o bogată bibliografie turcă și europeană.

Spre deosebire de predecesorii săi, consacrați acestor probleme, învățatul bulgar introduce un nou capitol în opera sa. Este vorba de: *Forma de guvernămînt și administrația în Imperiul Otoman* (III, p. 35—84). În cadrul primului paragraf din acest capitol se tratează: *Feudalismul turco-osman și formele proprietății pămîntului*, în care autorul descrie succint felurile pămîntului (*vidove zemi*), formele proprietății funciare (*dirlik*): *hass*, *zeamet* și *timar*. După ce arată veniturile acestor pămînturi, B. Nedkov se ocupă de alte forme funciare de stat (*miri*), pămînturile acordate fundațiilor pioase (*vakif*), feudele acordate războinicilor: *arpalik*, *baștina*, *ciftlik* etc.

Al doilea paragraf este consacrat *administrației centrale*, în care este vorba de sultan și divanul imperial. Urmează *administrația finanțelor*, în care se tratează instituția *defterhane* și problema dărilor din Imperiul Otoman: *avariz*, *haraci*, *resm*, *gizye*, *ösür*, *nuzul zekiot* etc., care erau de aproape o sută de feluri.

Înainte de a încheia acest paragraf, autorul se ocupă de veniturile vistieriei împărătești, arătînd tributul (*haraci*), anual, plătit spre exemplu de Țara Românească în valoare de 2 milioane de groși (*guruș*), Moldova un milion, Serbia 23 000 ș.a. (p. 58). Aici ar fi fost de dorit precizarea datei, căci tributul n-a fost un fix ci a variat mereu.

După o descriere succintă a vistieriei (*hazna*) recte „hazine", autorul insistă asupra monedelor otomane, numite în general „para" și „sikke". Sînt de reținut „asprii" (*akce*), care au fost moneda dominantă în țările române, începînd din secolul al XV-lea și pînă pe la mijlocul secolului al XIX-lea.

După indicarea diverselor categorii de monede cu diviziunile și subdiviziunile lor (*guruș*, *para*, *mangir* etc.), se dă o listă de echivalențe mometare (p. 60). Dar toate acestea sînt foarte relative, deoarece valoarea galbenului s-a schimbat mereu și moneda otomană s-a devalorizat. Cel care studiază această problemă trebuie să țină seama de studiul lui Ekrem Kolerkiliç, *Osmanlilarda para* („Banii la otomani", Istanbul 1958.

Al patrulea paragraf privește administrația provinciilor, în care autorul definește atribuțiile și rolul guvernatorilor (*beilerbei*), vice-guvernatorilor (*sangeacbei*), demnitarilor și dregătorilor; se dau și liste ale provinciilor (*eyalet*, *vilayet*), una pentru Anatolia și alta pentru Europa.

Al cincilea paragraf se referă la organizarea armatei, care era de mai multe feluri: oastea regulată, neregulată, pedestră, cavalerie, marină etc. În ultima parte a acestui paragraf se tratează vechile instituții eclezias-tice, corpul cărturarilor (*ulema*), în frunte cu marele muftiu sau șeihul-islam.

Desigur, tot ce s-a tratat în primele trei capitole sînt probleme cît se poate de interesante, dar fiind vorba de o disciplină cu un obiect bine determinat, ele nu sînt exhaustive pentru diplomatică. Deci,se impunea sintetizarea sau expunerea lor foarte pe scurt.

Abia capitolul IV este consacrat *Paleografiei turco-osmane* (p. 85) —114), în care autorul descrie amănunțit și metodic elementele externe ale documentelor turcești. Aici, în cîteva pagini sînt rezumate problemele fundamentale ale paleografiei ca: 1) *Materiale și unelte pentru scris*: hîrtie, cerneală, pana de trestie (*kalem*) etc.; 2) *Aspectul exterior al documentelor*; 3) *Scriitura arabă*, în general și cea osmană în special; 4) *Tipurile și genurile cele mai importante de scriitură pentru documentele turco-osmane*. Aici se insistă asupra tipurilor de scris dominante în caligrafia turcă-osmană, numită „Hüsn-i hatt", ca *nesth*, *sülüs*, *ta'lik*, *divani rik'a* și *siyakat*. Fiecare tip este ilustrat cu modele bine alese. Este meritul lui B. Nedkov că a făcut o descriere sistematică a scrisului siyakat, folosit în acte cu caracter finan-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ciar, în contabilitatea turcă. Concomitent se ocupă şi de „cifrele siyakat", folosite în documente şi mai ales în condici (*defter*), publicînd planşe instructive şi utile. Partea paleografică a acestei opere se încheie cu o listă destul de întinsă de abrevieri folosite în documentele turceşti (luni, decade, trimestre etc.). Aici, autorul are unele date în plus faţă de alte tratate de paleografie.

În ultima şi cea mai importantă parte a operei, consacrată diplomaticii (V, p. 118—181), autorul încearcă să prezinte unele date noi şi să infirme unele păreri ale predecesorilor săi (L. Fekete şi M. Guboglu). Astfel, ocupîndu-se de clasificarea diplomelor otomane sau hrisoavelor turceşti, B. Nedkov contestă existenţa documentelor ecleziastice sau religioase. O dată ce *fetva*, sentinţa dată de marele muftiu are un caracter religios, este greu să dovedim că ar fi un document pur laic.

În ceea ce priveşte actele fundaţiilor pioase, zise „vakifname", şi documentele emise de reprezentanţii şeriatului (molla, cadii şi naipi), numite hoget (*hüğğet*) şi *ilam*, spre deosebire de B. Nedkov noi credem că acestea au un dublu caracter: *laic* şi *eclezіastic*, deoarece aceştia aveau atribuţii laice şi ecleziastice. Este greu însă de a face o distincţie netă între aceste atribuţii, întrucît ele se împletesc.

În acest capitol, colegul nostru distinge şi descrie, pe rînd, următoarele categorii de hrisoave turceşti:

1) *Documentele sultanilor*, numite în general „diplome imperiale", ca: *name-i humayun*, *hatt-i humayun*, *hatt-i şerif*, *ferman*, *höküm*, *irade* etc.

2) *Documentele organelor superioare* ale administraţiei centrale din capitala imperiului (Adrianopol, Istanbul) şi ale guvernatorilor de provincii (*beilerbei* şi *sangeacbei*). Apoi autorul citează o terminologie bogată de acte ca *telhis* (pl. *telhisat*), raport prezentat de marele vizir sultanului, *arz* şi *ariza*, jalbe către sultan, scrisori (*mektub*) şi porunci (*buyurultu*) vizirale, emrname, porunci etc., dînd explicaţii scurte pentru fiecare dintre ele.

3) *Documentele organelor inferioare ale puterii, din capitală şi provinciile imperiale*, adică de actele deregătoriilor mici şi mari. Cele mai importante acte din această categorie sînt emise din cancelariile (*kalem*) sangeacbeilor şi dregătorilor inferiori, ca *alaibey*, *cadii*, *emini*, *naztri* etc. Aici se trece în revistă o întreagă terminologie de acte mărunte (*huruf*, *takrir*, *nemika*, *sinet* (*sened*) *kiagic yast*, *mektub*, *pusula* etc.

4) *Actele emise de persoane particulare, atît individuale cît şi colective şi adresate organelor puterii otomane*. Acestea, în general, poartă denumirea de *arzuhal*, *arz-mahzar*, *istidu'a* etc. cuprinzînd diverse jalbe, plîngeri şi cereri direct către Poartă, sau către autorităţile superioare.

După ce se dau unele explicaţii privind forma şi structura documentelor, autorul analizează pe rînd elementele lor componente şi formulele caracteristice ale acestora. Astfel, el analizează treptat *elementele diplomatice ale părţii iniţiale, protocolul introductiv* din documentele sultanilor (a), explică unele formule religioase „invitatio" (*davet*), dînd exemple de formule scrise cu caractere arabe (*hüve*) şi diferite expresii arabe.

Apoi, autorul insistă asupra elementului diplomatic, numit *'unvan*, corespunzînd cu „intitulatio" din documentele latine. În acelaşi timp, dă două titulaturi întinse şi pompoase ale sultanului Suleiman Magnificul.

Cunoscuta formulă de adresare din protocolul introductiv, numit *elkap*, este de asemenea studiată cu atenţie, reproducîndu-se un număr considerabil de elkapuri cu caractere arabe şi traducere bulgară. Acestea sînt adresate coloanelor imperiului (*erkian-i devlet*) ca marele vizir (*sadr'azam*), locţiitorului său (*kaymakam paşa*), marelui muftiu sau şeih ul-islamului, marelui amiral (*kapudan paşa*), marelui hogea efendi, adică dascălului sultanului, precum şi magistraţilor militari (*kadi'asker*).

De asemenea o serie de formule arabe, adresate marilor demnitari din ierarhia Porţii ca: „aga de ieniceri" (*yeniceri agasi*), „judecătorilor" (*kadii*), „controlorilor financiari" (defterdarii), sangeacbeilor, primarului oraşului (*şehir emini*), ceauşilor, scribilor etc.

Exemple de *elkap*, în afară de cele adresate demnitarilor Porţii de la viziri pînă la ceauşi, se dau şi din cele adresate suveranilor Austriei, Angliei, Rusiei etc. Aici ar fi fost indicat ca autorul să dea şi cîteva formule introductive (*elkap*) adresate domnilor Ţării Româneşti, Moldovei şi principilor Transilvaniei. Un număr mare de documente cu astfel de formule protocolare s-a păstrat chiar în arhivele din Bulgaria, cele mai multe în colecţia OAK şi în condici (*defter*). Iată una mai obişnuită: *Kidvet-i ümera-i il-miliet il-mesihiyye Eflak sau Bogdan voyvodasi*, adică „pildă printre emirii neamului Mesiei, voievodule de Valahia" (sau de Ţara Românească) etc.

După astfel de formule, indicîndu-se numele şi rangul persoanelor cărora le este adresat actul respectiv, urmează formula dorinţei (*du'a*), care corespunde cu „salutatio" din diplomatica europeană. Deşi exemplele date sînt bine alese, totuşi autorul scapă din vedere că obişnuita formulă „*du'a*: *hükmeti 'avakibhu bi'l hair*, adică „sfîrşitul tău să se încheie cu bine", era adresată domnilor români şi principilor Transilvaniei.

După cîteva consideraţii asupra părţii pozitive a documentelor, urmează indicarea

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

unor formule de încheiere, unele cuprinzînd sfaturi părinteşti, iar altele ameninţări ca „cerul şi pămîntul să nu te primească". Apoi autorul se ocupă de modul de datare (*tārīh*) al hrisoavelor turceşti, redată de obicei numai în arabă.

Ultimul element diplomatic, care se dă în treacăt, este indicarea locului de emitere, numit „mahall-i tahrir".

Un paragraf special se acordă monografiei sultanilor, numită tura (*tugra*), care se întîlneşte şi în textele noastre. Turaua se desemna în fruntea diplomelor imperiale, cîte o dată fiind ornată cu aur şi diverse culori. Ca exemplu se dă turaua unui document emis de sultanul Mehmed al II-lea, păstrat în arhiva Bibliotecii Naţionale din Sofia (p. 142). Urmează apoi reproducerea celei mai vechi monograme, aparţinînd „sultanului" (recte emirului) 'Orhan (1326—1362)[6], sub care turcii au trecut în Europa.

Într-un alt paragraf special (b), autorul analizează temeinic şi reproduce elementele diplomatice dintr-o altă serie de documente, emise de autorităţile superioare din capitală şi provincii, ca *telhis*, *mektub*, *ariza*, *buyuruldu* etc., unele fiind întărite cu semnul viziral *pence* şi cu diverse sigilii (*mühür*). Explicaţiile autorului sînt însoţite de facsimile, bine alese.

În rubrica (c) sînt tratate elementele componente ale diplomelor şi documentelor emise de dregători, atît din capitală cît şi din provinciile imperiale, reproducîndu-se formulele lor introductive, începînd cu: *sebeb-i tahrir bu hurūf* „pricina scrierii acestor slove" etc.

Autorul n-a trecut cu vederea nici unele formule caracteristice din corespondenţa persoanelor particulare care, în general, sînt bine alese şi metodic tratate.

Un merit deosebit al lucrării îl constituie cercetarea amănunţită a diverselor categorii de condici şi registre, numite *defter*, *siğğil* etc. Autorul avînd la îndemînă peste 900 de condici, numai în arhiva Bibliotecii Naţionale din Sofia, a depăşit pe predecesorii săi în analiza lor. Desigur, cel care va studia condicile din arhivele Turciei, în special din Istanbul, unde sînt 100 000 de condici, va aduce poate o lumină şi mai mare în acest material arhivistic, foarte preţios şi pentru istoria ţărilor române.

Cele mai importante registre, analizate succint de autor, sînt următoarele:

Name-i humayun defterleri — „Condicile pentru scrisorile împărăteşti.

Mühimme defterleri — „Condicile treburilor importante" (din care cîteva sînt în arhiva şi biblioteca Muzeului Topkapı Sarayi şi 277 în arhiva Consiliului de Miniştri din Istanbul).

Kuyudat defterleri — „Condicile pentru conturi cotidiene, înregistrări, rezumate".

Mevagib defterleri — „Condici pentru plata soldelor militare".

Hazine defterleri — „Condicile vistieriei".

Varidat defterleri — „Condicile de venituri".

Musarif defterleri — „Condicile de cheltuieli" etc.

În preţiosul ghid din arhiva Consiliului de Miniştri (Istanbul), întocmit de Midhad Sertoglu [7], de altfel citat de autor, sînt prezentate 40 de categorii de condici şi registre, atingînd cifra de 50 000 sau chiar peste.

Autorul a prins şi a analizat succint elementele diplomatice cele mai caracteristice şi concrete din condicile turceşti. *Limba şi stilul documentelor turco-osmane* încheie studiul lui Boris Nedkov, în care insistă asupra elementelor arabo-persane şi frazelor întortochiate şi încîlcite ale gîndirii turceşti de atunci.

Ca anexă, autorul dă un Index cronologic al cuceririlor otomane mai importante, între anii 1289—1669 (p. 182—183), care putea fi oprită la un eveniment mai important, cum ar fi cucerirea Cameniţei de vizirul Köprülü Ahmed paşa, în 1762 (1083), sau putea să fie dusă şi mai departe, pînă în sec. al XVIII, sau chiar în al XIX-lea.

Lista are o serie de impreciziuni şi unele greşeli. Aşa de pildă, Ţara Românească n-a devenit vasală Imperiului Otoman la 1393, ceva mai tîrziu la 1418. Datele vechi, luate din sursele turceşti, anterioare anului 1421 (824), au erori supărătoare. Campania lui Suleiman Magnificul în Moldova (1538 /945) nu este indicată.

Urmează o listă completă de sultani otomani: 1289—1922 (p. 184), precum şi o listă de abrevieri. Desigur, dacă autorul adăuga şi alte liste cu beilerbei de Rumelia, cu reşedinţa în Bulgaria şi cadii din Sofia, Vidin, Rusciuc etc., toate acestea ar fi fost foarte utile pentru viitoarele identificări din documentele istorice. Amintim şi de o listă de abrevieri.

Bibliografia este bogată (p. 186—204), indicîndu-se cca 300 de titluri, care însă putea fi şi mai bogată.

O serie de documente şi probleme de diplomatică otomană ca *Haşmetlü* (rev. Hriso-

[6] Iréne Beldiceanu-Steinherr, *La Conquît d'Adrianopole par les Turcs*,, tom I, Paris, 1966, p-443

[7] *Muhteva Bakımından Başvekâlet arşivi* Midhat Sertoglu, Başvekalet Arşiv Umum Müdürlüğü Arşivisti. „Türk Tarih Kurumu Basımevi", Ankara 1955.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

vul II 1943), publicate de H. Dj. Siruni, nu sînt cunoscute autorului. De asemenea autorul trece cu vederea documentele tătăreşti, asemănătoare celor turceşti, păstrate şi în arhivele din Bulgaria. Or, credem că se impunea o mică comparaţie cu acestea din urmă.

O listă de „turcisme" şi un *index* (p. 203—213) ajută utilizarea rapidă a acestei lucrări.

Un element pozitiv în plus este că autorul a putut folosi caracterele arabe, evitînd transcrierea cu caractere slave sau latine, care ridică mereu obiecţiuni.

Aceasta este o prezentare, în mare, a lucrării cu unele observaţii generale. Desigur, lucrarea are şi o serie de impreciziuni şi unele mici erori, care în mare parte se datoresc tiparului. Aşa de pildă termenul „yave", trebuia scris *yuva*, însemnînd cuib (p. 40, r. 16); *timarioţi* se redau prin „dimariva" (p. 40, r. 6 de jos); *resmi duhan* este acelaşi cu *„adet-i tütünlük"*, adică „dare pentru fum" (ibid.). Termenul *lezez* n-a fost transcris corect în caractere arabe, el însemnînd ultimul trimestru al anului musulman (p. 60), abrevierea 'am este pentru *'allyye islam* (p. 115) etc.

În concluzie, se poate spune că, studiul turcologului Boris Nedkov este o contribuţie valoroasă în acest domeniu, fapt pentru care a fost apreciat pozitiv de recenzenţii străini [8].

Totuşi diplomatica turcă-osmană rămîne o problemă a viitorului, condiţionată în mare parte de cercetarea arhivelor turceşti de pretutindeni.

Avînd în vedere utilitatea unor astfel de instrumente preţioase pentru cercetarea arhivelor turceşti, aşteptăm cu nerăbdare apariţia volumului II, consacrat vocabularului şi altor probleme de diplomatică turcă.

Mihail Guboglu

DAMIAN P. BOGDAN,

COMPENDIU AL PALEOGRAFIEI ROMÂNO SLAVE,

vol. I, II, Bucureşti, 1969, 151 p.

Sintetizînd experienţa acumulată în decursul unei îndelungate şi prodigioase activităţi, profesorul Damian P. Bogdan a elaborat un interesant manual de paleografie româno-slavă care se remarcă printr-un pregnant caracter ştiinţific şi didactic.

Întocmit pentru studenţii facultăţii de istorie, manualul se impune cu aceeaşi utilitate pentru cercetătorii istoriei patriei, ajutîndu-i prin concluziile formulate cu competenţa specialistului de înaltă ţinută ştiinţifică, la înţelegerea şi descifrarea cît mai exactă a scrierii româno-slave. La aceasta trebuie adăugată prezentarea bogatei literaturi de specialitate care conţine indicaţii bibliografice deosebit de preţioase.

La capitolul Generalităţi sînt tratate o serie de probleme privind: denumirea paleografiei, caracterul şi obiectul acestei discipline, paleografia româno-slavă şi metodele sale de lucru fiind prezentată legătura dintre paleografie şi celelalte discipline auxiliare ale istoriei.

Analizînd începuturile şi dezvoltarea paleografiei, autorul se opreşte asupra apariţiei şi evoluţiei paleografiei româno-slave, scoţînd în evidenţă contribuţia specialiştilor români şi străini la studierea acestei probleme, evidenţiind studiile, lucrările, manualele şi albumele apărute. Dintre aceştia merită o deosebită preţuire vestitul slavist român Ioan Bogdan care ne dă cele dintîi date ştiinţifice privind paleografia româno-slavă.

Cele mai multe şi valoroase studii de paleografie româno-slavă ne dă însă Damian P. Bogdan dintre care se cuvine să amintim lucrarea care s-a impus ca deosebit de preţioasă „Din paleografia slavo-română" apărută în vol. I din introducere la Documente privind istoria României.

Un capitol important al manualului este consacrat alfabetelor slave vechi, care se remarcă prin studiile asupra alfabetului glagolitic şi chirilic, preluate şi de poporul român în contactul cu unele dintre neamurile slave, după creştinare.

[8] A. A. Zajaczkowski, în „Rocznik Orientalistyczni", Varşovia, 1967, şi în „Studia et Acta Orfentalia" V-VI (Bucureşti, 1967), p. 438-443 (M. Guboglu) şi în „Revue des etudes islamiques", tom XXXVI, Paris, 1968, p. 344-345 (N. Beldiceanu).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

În legătură cu originea alfabetului glagolitic, autorul prezintă părerile celor mai cunoscuți specialiști slavişti cum este de exemplu : ipoteza izvorului tahigrafic a lui J. Frisch, a lui Iosef Dobrowsky conform căreia alfabetul glagolitic ar fi opera călugărilor croați din sec. al XII-lea, a lui Ghelasie Dobner la care aderă I. Safarik, F. Miklosich, B Kopitar, V. Scepkin, V. Jágić ş.a. care consideră acest alfabet ca fiind opera celor doi frați salonicieni — Constantin şi Metodie. Marea majoritate a specialiştilor au ajuns la concluzia că primul alfabet slav a fost cel glagolitic, creație a lui Constantin Filozoful, izvorul principal al acestuia constituindu-l scrierea greacă de tip cursiv.

În sfîrşit este subliniată părerea reputatului slavist francez André Vaillant care dovedeşte în chip peremtoriu că scrierea glagolitică inițială nu are nimic comun cu grafia grecească cursivă, punînd apariția alfabetului glagolitic în strînsă şi directă legătură cu tendința slavilor de a-şi însuşi nu numai cultura ci şi independența națională şi culturală. De aici concluzia caracterului specific al alfabetului glagolitic, nici grecesc nici latinesc, ci un scris nou creat de slavi, pe care autorul şi-o însuşeşte. Sînt prezentate şi argumentele aduse în sprijinul priorității scrierii glagolitice.

În continuare, autorul studiază aspecte privind dezvoltarea şi evoluția grafiei glagolitice, cu cele două forme de scriere glagolitică rotunjită sau slavă veche şi glagolitică unghiulară.

Același interes îl prezintă şi studiul asupra alfabetului chirilic. Autorul face o analiză a caracterelor grafice, demonstrînd că grafia chirilică reprezintă o perioadă de dezvoltare mai evoluată a scrisului : este tratată astfel forma literelor care spre deosebire de primul alfabet sînt geometrice, ovale, semi ovale şi dreptunghiulare. Pe baza formei literelor este argumentată originea scrierii chirilice ca fiind grafia uncială bizantină. Pornind de la această premiză autorul subliniază că alfabetul folosit în cea mai veche inscripție chirilică slavă, cunoscută pînă în prezent la noi în țară, din anul 943 este în cea mai mare parte alfabetul grecesc al inscripțiilor protobulgare. Aceasta pune într-o lumină nouă problema formării alfabetului chirilic şi din acest punct de vedere autorul consideră că inscripția din 943 are o importanță covîrşitoare.

În privința originii alfabetului chirilic, care a format obiectul unor întinse preocupări, manualul face o prezentare a diferitelor ipoteze exprimate. Dintre acestea reținem concluzia slavistului ceh G. Dobner care încă din 1785 a emis ideea că scrierea chirilică îşi are originea în epoca de aur a literaturii bulgare. Această idee a fost însuşită şi dezvoltată de o pleiadă întreagă de învățați, printre care Safarik şi Jágić. Renumitul savant francez A. Vaillant susține că scrierea chirilică apare cu 40—50 de ani mai tîrziu decît glagolitica, ipoteză care este considerată de profesorul Damian Bogdan ca fiind cea mai justă.

În privința autorului alfabetului chirilic, majoritatea slaviştilor nu dau nici un nume, studiind numai data, locul şi împrejurările în care a fost creat acest alfabet. Unii specialiști îl consideră ca autor pe Metodie, alții pe Clement de Ohrida, sau pe Constantin Filozoful.

Studiile asupra celor două alfabete, glagolitic şi chirilic se remarcă prin profunzimea analizei privind originea caracterelor grafice, numărul lor, valoarea cifrică, ordinea şi denumirea literelor, pronunția lor, legăturile şi deosebirile dintre cele două alfabete. Acestea sînt însoțite de tabele, deosebit de utile, în care sînt ilustrate forma literelor, valoarea cifrică, modul de transcriere şi pronunție. Sînt date de asemenea, două tabele conținînd unul litere paleoslave create posterior celor două alfabete slave vechi, iar celălalt semnele grafice împrumutate din scrierea greacă.

Începuturile scrierii slave la români, problemă care a stat în atenția celor mai de seamă specialiști, constituie, de asemenea, un capitol important al prezentului manual.

Afirmînd că românii au adoptat alfabetul slav de la bulgari între anii 913—927, limba slavă circulînd în Dacia încă de la sfîrşitul secolului VI, după contactul populației băştinaşe cu slavii, autorul prezintă şi alte puncte de vedere exprimate de B. P. Hasdeu, A. D. Xenopol, I. Bogdan, P. P. Panaitescu ş.a.

În scopul susținerii afirmațiilor sale, autorul demonstrează modul cum au fost preluate, au apărut şi au evoluat unele caractere grafice, toponimice şi antroponimice.

Un deosebit interes îl prezintă capitolul consacrat izvoarelor paleografiei româno-slave, care are meritul de a evidenția şi face cunoscut bogatele surse paleografice, constituite din manuscrise şi documente aflate în țară şi străinătate cu indicarea depozitelor unde se păstrează aceste izvoare.

Un studiu amplu care se remarcă prin profunzimea analizei scrierii româno-slave constituie capitolul fundamental al prezentului manual. Cultura grafică românească ca şi cea slavă s-a dezvoltat sub o puternică înrîurire a culturii bizantine. S-a ajuns astfel la concluzia, prezentată în manual, că alfabetul chirilic este o adaptare a grafemelor capitalei lapidare bizantine, tipurile grafice uncial, cursiv şi minuscul fiind influențate de tipurile de același gen din paleografia bizantină.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Majoritatea specialiştilor sînt de părere că ambele categorii de scriere: glagolitică şi chirilică derivă din cea bizantină, considerîndu-se că scrierea glagolitică constituie o stilizare a tipului bizantin cursiv, cea chirilică derivînd ditect din tipul bizantin crucial nou sau liturgic.

În decursul timpului cele două categorii ale scrierii slave au suferit transformări, stabilindu-se trei tipuri: uncial, semiuncial şi cursiv. O contribuţie deosebită la evoluţia grafici o aduce Alex. Odobescu care precizează încă din 1861 existenţa unui al patrulea tip — minuscula diplomatică. În prezent este stabilită prezenţa minusculei diplomatice în paleografiile rusă, jugoslavă şi româno-slavă, fără însă se a cunoaşte contribuţia lui Odobescu.

Manualul subliniază deosebirile pregnante între scrierea manuscriselor — libraria şi grafia documentelor — actuaria, relevîndu-se că există o uncială, semiuncială, cursivă şi minusculă a manuscriselor sau literară precum şi o scriere proprie izvoarelor dilomatice numită uncială, semiuncială, cursivă şi minuscula documentară.

În ce priveşte grafia în ansamblul ei, autorul precizează că există o interferenţă între diferitele tipuri ale scrierii arătînd că, de exemplu, în uncială se strecoară elemente semiunciale întîi la sfîrşit de rînd, iar apoi şi în interior dar spre sfîrşitul textului, unul şi acelaşi scrib putînd folosi mai multe tipuri grafice.

Acordînd un spaţiu larg grafici chirilice a izvoarelor paleografice româneşti, autorul înfăţişează concluziile specialiştilor în această problemă, punînd în lumină constatările personale. Este tratată astfel scrierea uncială, semiuncială, cursivă şi minusculă, pe baza studiului efectuat asupra unui vast izvor documentar, scoţîndu-se în evidenţă forma, caracterele grafice, trăsăturile principale şi particularităţile fiecărui tip de scriere, precum şi evoluţia şi puternica interferenţă între grafia textelor din Ţara Românească, Moldova şi Transilvania. Se aduc astfel contribuţii preţioase la stabilirea scrierii unciale cu forma literară şi documentară; semiunciale cu forma literară caligrafică, literară obişnuită şi documentară; a scrierii cursive: literare şi documentare, precum şi minusculei: literare, documentare, literară mixtă şi documentară mixtă.

În studiul asupragrafiei, un loc important îl ocupă prescurtările foarte des întîlnite în documente, generate de legea minimului de efort, ceea ce însemna economie de timp şi de spaţiu ca şi de material grafic. Împărţind din punct de vedere metodic prescurtările în două categorii: rezultate ca urmare a reducerii dimensiunii cuvintelor şi a unor părţi componente ale literelor, autorul face o serie de consideraţii asupra abrevierii prin trunchiere, sigla, contracţie şi suprascriere precum şi asupra ligaturii, monogramei şi monocondilului.

Un deosebit interes îl prezintă studiul criptogramelor sistem secret de grafie cu largă circulaţie, în paleografia româno-slavă

În strînsă legătură cu evoluţia scrisului, manualul cuprinde mai multe capitole consacrate materialului şi uneltelor folosite în munca de grafiere a izvoarelor paleografice, precum şi cernelurilor şi vopselelor utilizate.

În sfîrşit, se impune a sublinia strădania autorului de a ilustra partea teoretică prin reproduceri în texte şi prin facsimile care cuprind pe lîngă reproducerea textelor, rezumatele şi transcrierea acestora, cu indicarea criteriilor de transcriere, rod al unei munci de erudit asupra izvoarelor documentare.

Emilia Poştăriţă

DAMIAN P. BOGDAN,

LA VIE ET L'OEUVRE DES FRERES CONSTANTIN — CYRILLE ET MÉTHODE,

Tesalonic, 1968, Extras din volumul omagial scos la a 1100 aniversare a lui Chiril şi Metodiu, vol. II, p, 33—82.

Expresie a afirmării ştiinţei româneşti dincolo de graniţele ţării, studiul profesorului Damian P. Bogdan, constituie totodată o contribuţie de seamă a slaviştilor români la studierea problemelor generale ale culturii şi limbii slave.

Autorul subliniază, de altfel, încă din primele pagini că activitatea acestor proeminenţi reprezentanţi ai culturii slave Chiril şi Metodiu — are o importanţă care depăşeşte aria popoarelor slave, devenind o problemă internaţională.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Rezultat şi dovadă a prodigioasei activităţi desfăşurate de fraţii Chiril şi Metodiu — care au luminat cu ştiinţa lor secolul al IX-lea — este, după cum remarca autorul, abundenta literatură apărută încă din secolul trecut sub semnătura unor iluştri oameni de ştinţă din diferite ţări referitoare la această problemă.

Studiul începe cu unele considerente generale asupra temei, profesorul Damian P. Bogdan redînd evoluţia preocupărilor pentru studierea limbii şi culturii slave.

După ce prezintă vasta bibliografie privitoare la activitatea lui Chiril şi Metodiu, autorul se referă la izvoarele conţinînd informaţii asupra acestor personalităţi ale culturii evului mediu. Fără a diminua rolul şi importanţa oricărui izvor D. P. Bogdan evidenţiază cele trei categorii de izvoare care s-au impus cercetărilor: latine, greceşti şi slave. Actele emanate de la Vatican, mărturiile literatului roman. Anastase bibliotecarul, Legenda italiană, cehă, moravă etc sînt date ca exemple pentru prima categorie. Din izvoarele greceşti sînt menţionate Istoria lui Chilandor, Legenda bulgară, Legenda Banduri şi Viaţa lui Clemont din Ochrida iar în ultima categorie— izvoare slave — sînt remarcate: Legendele panonice cel mai important izvor cuprinzînd in extenso viaţa fraţilor Chiril şi Metodiu, Scurta viaţă a lui Chiril şi Metodiu, Legenda Tesalonică, Scrisorile călugărului Chralr., Viaţa Sf. Naum etc.

Analizînd aceste izvoare s-a ajuns la concluzia că nici unul nu provine direct de la marii învăţaţi. Revine deci slaviştilor sarcina de a reconstitui prototipul izvoarelor şi un merit deosebit în elaborarea metodei pentru această activitate revine, după cum subliniază D. P. Bogdan, teoreticianului olandez N. von Wijk.

În studiu sînt înfăţişate apoi unele aspecte din viaţa fraţilor Chiril şi Metodiu. Autorul redă disputa slaviştilor în legătură cu stabilirea naţionalităţii lui Chiril şi Metodiu subliniind argumentele ce l-au făcut să adopte părerea majorităţii istoricilor care-i consideră pe creatorii alfabetului şi ai culturii slave de origină greacă.

Constantin, fiul lui Leon, şeful administrativ şi militar al districtului şi oraşului Tesalonic, s-a născut în acest oraş în 826— —827. După ce a urmat şcoala superioară din Constantinopol şi alte remarcabile şcoli, Constantin a devenit unul din cei mai învăţaţi oameni din epoca sa. A fost numit hartofilax la biblioteca Patriarhiei şi profesor de filozofie la şcoala superioară mai sus amintită. Apreciat pentru calităţile sale deosebite Constantin a îndeplinit misiuni speciale, tratînd în numele împăratului bizanţului cu serazinii, cazarii şi slavii. Cultura pe care o posedă şi calităţile sale personale i-au asigurat un loc de frunte în ierarhia socială din vremea sa. Apreciat de vîrful statului, admirat de generaţia epocii sale, glorificat de urmaşii care au făurit în jurul numelui său legende, Constantin începe a fi considerat sfînt.

Moare în anul 869 la Roma unde purta discuţii cu reprezentanţii celor trei limbi clasice (latină, greacă şi ebraică) şi cu papalitatea pentru introducerea uzului scrierii şi oficierea serviciilor divine în limba slavă. După dispariţia lui Constantin, fratele său Metodiu îi continuă activitatea.

O altă problemă importantă asupra căreia se opreşte în studiul său profesorul Damian P.Bogdan este activitatea culturală şi instructivă desfăşurată de Chiril şi Metodiu. Crearea alfabetului Chirilic, operă deosebit de importantă, de către Chiril dovedeşte că acesta a cunoscut bine sistemul fonetic propriu limbii slave şi a putut remarca cu mare perspicacitate nuanţele acestei limbi.

Apărut ca o reacţie a slavilor la acţiunea de catolicizare din partea francilor, alfabetul slav a fost apreciat de istorici drept o capodoperă.

Referitor la disputa dintre slavişti concretizată în formularea a peste 40 de ipoteze în privinţa stabilirii adevărului în legătură cu întrebarea care din cele două alfabete slave existente— glagolitic şi chirilic— a fost creat de Chiril, autorul, alături de majoritatea slaviştilor, consideră că alfabetul glagolitic— bazat pe cursiva greacă — este creaţia marelui învăţat. Este subliniată şi discuţia dintre cercetătorii limbii slave în privinţa determinării raportului dintre cele două alfabete slave, care din ele este anterior din punct de vedere cronologic, aceasta cu atît mai mult, cu cît unii savanţi apreciază că alfabetul chirilic a fost folosit de slavi înainte de sfîrşitul secolului al IX-lea.

O problemă care reţinînd atenţia slavilor este tratată şi de profesorul D. P. Bogdan — constă în studierea graficei glagolitice şi chirilice. Sînt evidenţiate în acest sens studiile, manualele, albumele, dicţionarele apărute în diferite ţări, amploarea luată de învăţămîntul superior avînd ca obiect de studiu limba, grafia şi cultura slavă, autorul subliniind evoluţia studierii metodice a textelor slave vechi. După ce arată contribuţia istoricilor români în acest domeniu, autorul îşi exprimă părerea că este necesară elaborarea unei noi bibliografii exhaustive şi analitice privind izvoarele slave vechi, realizată prin contribuţia celor mai buni slavişti din fiecare ţară. Este de asemenea necesară— subliniază slavistul român— întocmirea unei ediţii critice a tuturor traducerilor şi operelor originale aparţinînd lui Chiril şi Metodiu care, bazată pe textele integrale ale izvoare-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

lor, folosind o metodă adecvată, să satisfacă exigențele tuturor criticilor.

Oprindu-se asupra activității literare desfășurată de Chiril și Metodiu, Damian P. Bogdan, evidențiază traducerile care au impus crearea unei limbi literare comune pentru toți slavii, lucrările originale create de Chiril și Metodiu în această limbă.

În privința originii, structurii și difuziunii limbii slave în studiu se arată importanța apariției literaturii vechi slave și ipotezele emise în privința originii limbii slave vechi și justa concluzie a slaviștilor că limba slavă literară fiind comună aproape tuturor slavilor nu trebuie să i se dea o apelație locală, limitată.

Urmare a faptului că textele create de Chiril și Metodiu nu au ajuns pînă în zilele noastre decît sub formă de copii — și nu de prima mînă — justifică permanenta preocupare a cercetătorilor din acest domeniu de a reconstitui prototipul inițial. Dat fiind că limba și cultura slavă veche a depășit granițele teritoriilor locuite de popoare de origine slavă și a fost adoptată și de popoare care din punct de vedere etnic au altă origine (români și lituanieni), profesorul Damian P. Bogdan subliniază că, pentru reconstituirea prototipului inițial, are o importanță deosebită studierea pe lîngă textele vechi slave și a textelor bulgare, sîrbești și româno-slave din secolele XII—XIV).

Un loc aparte îl ocupă în studiu prezentarea textelor slave vechi descoperite pînă în zilele noastre. Sînt enumerate cronologic textele scrise cu cele două alfabete slave — glagolitic și chirilic, cu specificarea locului unde este conservat și a studiilor în care a fost analizat.

La enumerarea textelor scrise cu alfabet chirilic — mult mai numeroase — primul din punct de vedere cronologic este inscripția din Dobrogea din anul 943.

În ultima parte a studiului autorul se ocupă de structura gramaticală și lexiconul limbii vechi slave, indicînd tratate de gramatică, dicționare și crestomații care pot fi folosite de cei care studiază această limbă.

Într-un alt studiu: *L'Oeuvre de Constantin — Cyrille et de son frère Methode en Roumanie*", publicat cu aceeași ocazie și în același volum (p. 195—208) cu cel prezentat mai sus, D. P. Bogdan evidențiază izvoarele existente în țara noastră referitoare la viața și activitatea lui Chiril și Metodiu. Autorul remarcă dezvoltarea cercetărilor al cărui obiect este originea, compoziția și difuziunea celor două alfabete slave concretizate în studii, articole, manuale, albume editate de pasionați istorici români, cît și înființarea unei catedre de studii slave în cadrul Universității din București și constituirea Asociației slaviștilor români cu menirea de a încuraja studiile slave.

Sînt apoi evidențiate textele vechi slave care deși nu se găsesc în România sînt, după părerea unor savanți, create pe teritoriul Daciei.

Studiile lui Damian P. Bogdan — închinate celei de a 1100-a aniversări a acestor străluciți reprezentanți ai culturii evului mediu — utilizînd o vastă bibliografie, redactate într-o ținută științifică remarcabilă, sînt de un real folos pentru specialiști.

Trebuie de altfel subliniat faptul că aceste studii constituie o continuare a preocupărilor sale concretizate în lucrări de o reală valoare științifică.

Maria Dogaru

TROFIN HĂGAN, VALERIU ACHIM, IOAN S. MUREȘAN, VASILE CĂPÎLNEAN,

MARAMUREȘUL ȘI UNIREA

Baia Mare, 1968, 247 p. (Muzeul județean Maramureș).

Lucrarea, după cum arată autorii, „se adresează tuturor celor dornici să cunoască trecutul glorios al patriei și mai cu seamă momentele sale înălțătoare", dar „și specialiștilor care pot găsi unele informații, poate chiar inedite, demne de a fi luate în seamă mai ales prin includerea în lucrare a unui capitol cu documente".

În studiul introductiv „autorii explică actul desăvîrșirii unității statale a poporului român nu ca un eveniment izolat ci strîns legat de marile evenimente politice din secolele anterioare, ca o consecință firească și o împlinire a aspirației de unitate a poporului român, manifestată cu atîta ardoare mai ales după revoluția de la 1848".

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Străvechi pămînt românesc, leagăn al descălicătorilor de țară, Dragoș și Bogdan, țară clasică a cnezilor și voievozilor, avînd permanente legături cu Transilvania și cu celelalte țări românești în decursul secolelor, Maramureșul își aduce contribuția sa fundamentală la istoria culturii românești fiind patria celor mai vechi texte cunoscute în limba română: *Codicele Voronețean*, *Psaltirea Scheiană*, *Psaltirea Voronețeană* și *Psaltirea Hurmuzachi*. În decursul secolelor cazurile de coborîre din Maramureș spre celelalte ținuturi românești sînt din ce în ce mai frecvente mai ales din cauza politicii naționale și religioase discriminatorii a claselor exploatatoare din imperiul habsburgic, pe măsura formării și dezvoltării conștiinței comunității etnice și naționale a poporului român. Din această cauză lupta și rezistența poporului român din Maramureș împotriva asupririi sociale și naționale a cunoscut o dezvoltare continuă. În special, la sfîrșitul secolului al XVII-lea și la începutul celui de-al XVIII-lea haiducia a fost larg răspîndită, prin cetele conduse de Pintea Viteazul. Mai tîrziu, în anul 1848, documentele vremii arată că pe tot cuprinsul Maramureșului, la Sighet ca și la Baia Mare și Baia Sprie, în plasa Vișeu, ca și în părțile Chioarului în comunele Borșa, Giulești, Săcel, Săliștea de Sus, Budești și în multe altele au avut loc numeroase mișcări pentru dreptate socială și națională.

O dată cu dezvoltarea și consolidarea orînduirii capitaliste și cu afirmarea noilor clase sociale, burghezia și proletariatul, masele populare din Maramureș luptă tot mai hotărît și organizat pentru revendicări burghezo-democratice, pentru dreptate națională, pentru apropiere și unire cu patria mamă. Unirea Principatelor Române din 24 ianuarie 1859 a trezit un puternic entuziasm și mari nădejdi și în inimile locuitorilor din Maramureș. În perioada următoare intelectualitatea maramureșană a participat din plin la acțiunea generală de luminare a poporului român prin înființarea de școli și asociații culturale, cît și prin publicații în limba română.

Și în Maramureș, la mișcarea largă, populară pentru desăvîrșirea unității de stat a poporului român au participat toate clasele și categoriile sociale. Contradicțiile interne sociale și naționale și împrejurările existente, mai ales desfășurarea primului război mondial și influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie au determinat o criză politică a imperiului habsburgic, criză ce a dus la destrămarea acestuia.

În cadrul acestei crize, mișcarea muncitorească se situează pe poziția cea mai înaintată a luptei maselor populare pentru revendicări sociale și înfăptuirea unității politice. Anii primului război mondial găsesc masele populare din Maramureș într-o continuă frămîntare, nemulțumite de grelele poveri care apăsau pe umerii lor, de concentrările și condițiile inumane de muncă și trai. În timpul războiului au avut loc în bazinul minier Baia Mare puternice greve și demonstrații muncitorești care îmbinau revendicările economice (mărirea salariului, a rațiilor alimentare) cu cele politice (lupta pentru pace, recunoașterea organizațiilor muncitorești etc.). Un obiectiv de seamă în lupta minerilor l-a constituit înființarea sindicatelor, lărgirea bazei lor de masă. Prin intermediul sindicatelor, muncitorii minieri organizează o amplă manifestație pe străzile Băii Mari, cu ocazia zilei de 1 Mai 1918, protestînd împotriva războiului, cerînd încheierea păcii și drepturi democratice. În această perioadă de avînt revoluționar, iau ființă la Baia Mare organizații social-democrate avînd o conducere unică pe raza orașului Baia Mare care împreună cu sindicatele au acționat cu multă hotărîre și fermitate pentru cucerirea de revendicări economice și drepturi democratice pentru oamenii muncii.

Alături de mișcările muncitorești, în județul Maramureș, un rol de frunte l-au avut luptele țăranilor pentru pămînt, dezrobire națională și pace, care au luat forme din cele mai variate și mai ascuțite pe întreg cuprinsul Comitatului. Trăsătura caracteristică a mișcărilor țărănești din această perioadă constă în împletirea tot mai organică a luptelor pentru revendicări economice cu mișcarea largă a maselor populare.

Mișcarea maselor populare împotriva asupririi sociale și naționale a cuprins și intelectualitatea progresistă din Maramureș. Asuprită și ea, și de aceea strîns legată de popor, și-a adus, prin intermediul școlii, presei, bisericii, a culturii în general, o contribuție prețioasă la dezvoltarea conștiinței naționale a maselor populare, la înfăptuirea mărețului act al Unirii de la 1 decembrie 1918.

Adîncirea contradicțiilor din cadrul imperiului habsburgic, împreună cu împrejurările internaționale create de înfrîngerea Puterilor Centrale a determinat conturarea unei situații revoluționare care a pus la ordinea zilei problema posibilității înfăptuirii practice a dreptului la autodeterminarea națiunilor asuprite. Sub presiunea maselor, ca și a evenimentelor externe — constituirea statului iugoslav și a celui cehoslovac — burghezia română a acceptat formarea Consiliului Național Român la 31 octombrie 1918. Într-o atmosferă de mare entuziasm și avînt patriotic a avut loc la 22 noiembrie 1918, la Sighetul Marmației, constituirea Consiliului Național Român al județului Maramureș la care au participat 5-6000 oameni; în aceeași zi s-a format un asemenea consiliu local pentru orașul Baia Mare și după aceea în întreaga zonă a Țării Oașului, în Țara Lăpușului etc. Consiliul

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

național județean a desfășurat o vastă activitate organizatorică, sprijinind prin toate forțele alcătuirea de consilii comunale și gărzi naționale române în întreg județul Maramureș. Marea adunare populară din Baia Mare din 26 noiembrie 1918 care a concentrat majoritatea populației din satele învecinate, ridicîndu-se la numărul impresionant de 8—10.000 persoane și-a ales delegații pe care i-a propus totodată și în Marele Sfat Național, printre aceștia fiind și dr. Vasile Lucaciu, dr. Teofil Dragoș și dr. Aurel Doboș. La Baia Mare s-au strîns delegați din întreg Maramureșul de unde s-au îndreptat spre Alba Iulia unde, la 1 Decembrie 1918 avea să se realizeze desăvîrșirea unității statului român. În continuare autorii prezintă contribuția pe care și-au adus-o doi din cei mai de seamă fii ai Maramureșului la făurirea acestui măreț act din istoria poporului român. Este vorba despre dr. Vasile Lucaciu, supranumit „Leul din Sisești" și George Pop de Băsești, cunoscut și sub semnificativa numire de „Badea George".

În anexe se reproduce un număr de documente dintre 1 febr. 1849—30 decembrie 1918, precum și 15 facsimile de documente și patru ilustrații. Dintre acestea un număr de douăzeci și două se păstrează la Filiala Arhivelor Statului din Baia Mare, unul la Arhivele din Sighet, iar trei sînt reproduse din ziarul *Sfatul*, organul oficios al Consiliului Național Român din Sighet, din decembrie 1918. Documentele selecționate pentru care autorii arată că „au răsfoit nenumărate file de arhive" „reflectă diferite aspecte ale manifestării conștiinței naționale a maselor populare din Maramureș, de la lupta lor pentru școala românească, pentru dreptul de folosire a limbii române ca limbă oficială în stat, pînă la acțiuni politice care, în 1860/1861, vizau probleme politice majore, ca aceea a unui congres național al tuturor românilor din monarhia habsburgică, de la primele măsuri de organizare a consiliilor naționale și a gărzilor naționale românești în preajma Unirii, la documente care reflectă entuziasmul cu care a fost privită Unirea — aspirație seculară și a maramureșenilor ca dealtfel a întregului popor român". Ar fi fost necesar să se dea la sfîrșitul volumului lista cronologică a acestor documente.

În încheiere, trebuie subliniate condițiile grafice deosebite în care a apărut acest volum. Rezultat al colaborării rodnice dintre Muzeul județean Maramureș și Filiala Arhivelor Statului din Baia Mare, lucrarea constituie o valoroasă contribuție documentară la istoria unirii Maramureșului cu România.

Mihail Fanescu

ȘTEFAN IONESCU, PANAIT I. PANAIT,

CONSTANTIN VODĂ BRÎNCOVEANU

Viața-Domnia-Epoca, Edit. științifică, București, 1969, 467 p. +25 planșe + 2 hărți.

La două secole și jumătate de la sfîrșitul tragic al lui Constantin Brîncoveanu și al familiei lui, personalitatea acestui domnitor se proiectează tot mai luminoasă în istoria românilor. Un vast material informațional alcătuit din documente interne, corespondență diplomatică, însemnări ale călătorilor străini, izvoare epigrafice, permite cunoașterea aprofundată a epocii în care a trăit și a domnit, mai bine de un sfert de veac, în Țara Românească, Constantin Brîncoveanu.

Cu toate că, atît în vechea cît și în noua istoriografie românească, domnia lui Constantin Brîncoveanu și epoca lui, au făcut obiectul a numeroase articole și studii, date fiind variatele manifestări economice, politice și culturale de la sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul celui următor, se impunea întocmirea unei lucrări monografice cît mai ample privind viața, domnia și epoca lui Constantin Brîncoveanu. Aceasta, pentru ca pe baza materialului edit și inedit din arhive, să se poată contura cît mai complet și mai aproape de adevăr, una din marile domnii din istoria poporului român. Caracterul fragmentar al lucrărilor de pînă acum, cu excepția monografiei lui N. Iorga, apărută în 1914, nu permitea închegarea unei viziuni de ansamblu atît a domniei cît și a epocii și nici încadrarea ei în istoria poporului român. În sfîrșit, o asemenea lucrare se impunea și pentru că, nu exista un studiu mai larg privitor la legă-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

turile dintre cele trei țări române în această epocă, Moldova, Transilvania și Țara Românească, amplu analizate în monografia de față, sub aspect economic, politic și cultural.

Volumul *Constantin Vodă Brîncoveanu*, întocmit de Ștefan Ionescu și Panait I. Panait, cercetători la Muzeul de istorie a municipiului București, tipărit în colecția „Pagini din istoria patriei", se adresează atît istoricilor, cît și maselor largi de cititori. El este rodul analizei critice a numeroase izvoare scrise, în bună parte inedite, a interpretării judicioase a mărturiilor contemporanilor acestei tumuloase domnii, a studiilor de specialitate apărute timp de mai bine de un secol în numeroase publicații interne și străine. Lucrarea, de întinse proporții, a fost întocmită pe baza acestui vast material.

După o analiză critică exhaustivă a istoriografiei române și străine privind domnia lui Constantin Vodă Brîncoveanu și epoca lui, este prezentată într-un capitol deosebit poziția Țării Românești în politica Europei răsăritene, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, pentru a se stabili cadrul istoric în care avea să se desfășoare domnia lui Constantin Brîncoveanu. Problemele vieții social-economice a Țării Românești, la sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea, cu specială privire asupra politicii economice a acestui voievod, sînt cercetate într-un capitol de dimensiuni mai mari. Cunoașterea gradului de exploatare a bogăției solului și subsolului Țării Românești, urmată de cercetarea modului de dezvoltare a vieții urbane și de politica fiscală a domniei dau posibilitatea înțelegerii atît a stadiului de dezvoltare a economiei românești cît și a cauzelor luptelor sociale.

Înainte de a fi analizată domnia propriu-zisă, așa cum se reflectă ea în documentele vremii și în cronici, un capitol este consacrat copilăriei și tinereții lui ConstantinBrîncoveanu, pînă la alegerea lui ca domn,ce s-a desfășurat în perioada tulbure a luptelor dintre marile familii boierești. Încă din tinerețe, Constantin Brîncoveanu a manifestat reale însușiri politice, ducînd la bun sfîrșit numeroase misiuni diplomatice.

Moartea lui Șerban Cantacuzino (1688) deschide problema succesiunii domniei în Țara Românească într-un moment în care era amenințată de marii ei vecini: Imperiul habsburgic și Imperiul otoman, prinși într-o puternică încleștare războinică. Prin autoritatea și influența fraților Cantacuzino asupra marilor boieri, Constantin Brîncoveanu a fost ales domn. În fața lui se deschidea o lungă și glorioasă domnie, zămislită în tumultul unei epoci istorice viforoase ce s-a încheiat tragic prin decapitarea domnitorului și a familiei lui în august 1714.

Bătălia de la Zărnești (1690) a fost primul mare succes militar și politic prin care Constantin Brîncoveanu avea să-și consolideze, pentru moment, domnia, față de puternicul său vecin, Imperiul otoman. În același timp, Constantin Brîncoveanu a căutat să restabilească relațiile cu Imperiul habsburgic, compromise din cauza bătăliei de la Zărnești, fiind convins că numai prin o politică de menținere a unui echilibru cu marile puteri răsăritene, Țara Românească se va putea strecura printre primejdii iar domnia lui va fi salvată. O dată cu consolidarea poziției politicii lui externe, Constantin Brîncoveanu a căutat să-și extindă influența sau chiar puterea și asupra Moldovei și să sprijine prin toate mijloacele pe românii de peste munți, amenințați de dominația habsburgică și de tendințele de catolicizare.

La începutul secolului al XVIII-lea politica voievodului muntean se caracterizează prin strîngerea relațiilor cu Rusia lui Petru I, în speranța că un război ruso-turc ar putea duce la eliberarea Țării Românești de sub suzeranitatea otomană. În același timp, se produce și un conflict politic între Cantacuzini și voievod, determinat de lupta pentru putere și pentru succesiunea domniei. Războiul ruso-turc din 1711, încheiat prin înfrîngerea Rusiei și pacea de la Prut, avea să adîncească criza politică internă și să grăbească sfîrșitul domniei și vieții lui Constantin Brîncoveanu.

Ceea ce a dat însă o strălucire deosebită domniei lui Constantin Brîncoveanu — reliefat pe larg în lucrarea de față — a fost, desigur, afirmarea majoră a culturii și artei românești, fapt care a constituit o adevărată renaștere culturală și artistică a spiritului creator românesc, la sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea. Prin nenumăratele tipărituri scoase în cele cinci tipografii de la București, Snagov, Tîrgoviște, Buzău și Rîmnic, domnul muntean a urmărit nu numai apărarea ființei naționale a românilor din Transilvania, ci și scopuri religioase, sprijinind lupta ortodoxiei orientale împotriva „papistașilor". În același timp, el a realizat un adevărat mecenat cultural și religios în Orientul creștin, prin tipărituri, înființări de tipografii sau diferite danii. Iar, prin organizarea învățămîntului superior la Academia domnească de la Sf. Sava precum și prin tipăriturile cu conținut laic, Constantin Brîncoveanu a contribuit la trecerea culturii române de la formele ei medievale, dominant religioase, la forme moderne, în care iluminismul și raționalismul european sînt precumpănitoare. Aceste transformări au dus la formarea unui adevărat umanism românesc.

Paralel cu actele de cultură, Constantin Brîncoveanu a manifestat o adevărată pasiune creatoare și stimulatoare pentru opera de artă, fie ea în arhitectură, pictură sau sculptură

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

fie în formele artelor decorative. Palatele şi bisericile pe care le-a zidit sau le-a restaurat, şcoala de zugravi şi pietrari, îndrumată de talentul lui Constantinos sau Pîrvu Mutu, asimilarea unor forme veneţiene (loggia) în formele tradiţionale ale arhitecturii vechi româneşti, autohtonizarea decorului sculptural şi pictural inspirat din modelarele italiene, toate aceste eforturi artistice şi iniţiative creatoare au dus la înflorirea artelor în Ţara Românească şi la decantarea unui stil arhitectonic specific, stilul brîncovenesc.

Domnia lui Constantin Brîncoveanu — se subliniază în lucrare — se caracterizează prin dominantele personalităţii sale, iar ele ni-l înfăţişează un *mare feudal*, ca un om al timpului său, sprijinind astfel, de pe aceste poziţii, dezvoltarea vieţii economice a Ţării Româneşti şi conlucrînd la prosperitatea ei; ca un *om politic şi abil diplomat*, reuşind să facă din Curtea domnească de la Bucureşti un important centru politic şi diplomatic european; şi, în sfîrşit, ca un *om al Renaşterii*, prin strălucirea pe care au cunoscut-o învăţămîntul superior, literatura şi artele.

Personalitatea istorică a lui Constantin Brîncoveanu se încadrează în galeria marilor domnitori ai poporului român, prin aceea că a reuşit să transforme Ţara Românească din *„obiect în subiect"* al istoriei Europei răsăritene, la sfîrşitul secolului al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea. Prin această domnie istoria românilor, alături de cea a sîrbilor, bulgarilor sau grecilor se încadrează în viaţa politică europeană, dinamizată de marile puteri ale vremii: Imperiul habsburgic, Imperiul otoman, Rusia precum şi Franţa şi Anglia.

Folosirea de către autori, prin o atentă selecţie critică a unui imens material bibliografic, precum şi cercetarea unui însemnat lot de documente inedite conferă studiului monografic al lui Ştefan Ionescu şi Panait I. Panait o valoare ştiinţifică indiscutabilă. Forma cursivă şi densă, în care a fost redactată monografia, fără a fi literaturizată, o fac accesibilă unui mare număr de cititori.

Socotim totuşi că această carte ar fi avut numai de cîştigat dacă ar fi cuprins şi un capitol de concluzii care să înlesnească şi mai mult cunoaşterea dimensiunilor personalităţii lui Constantin Brîncoveanu şi încadrarea ei în istoria poporului român şi a Europei răsăritene.

Constantin VLĂDUŢ

N. STOICESCU,

CURTENII ŞI SLUJITORII. CONTRIBUŢIUNI LA ISTORIA ARMATEI ROMANE,

Edit. militară, < Bucureşti >, 1968, 383 p.

Lucrarea de faţă a avut ca scop, după însăşi spusa autorului (p. 5, 13), să descrie „evoluţia, organizarea şi atribuţiile curtenilor şi slujitorilor, ca unii ce alcătuiau aparatul executiv al statelor româneşti" în evul mediu şi „au îndeplinit un rol de seamă în organizarea militară şi administrativă a lor" (p. 373).

Pentru a o duce la bun sfîrşit autorul a cules un bogat material din documentele publicate, din cronici, din lucrările istoricilor şi chiar din acte inedite aflate în arhiva Institutului de istorie „N. Iorga" din Bucureşti.

În felul acesta, cititorul va putea constata că lucrarea este susţinută pe un aparat ştiinţific variat, împletit mereu cu date cunoscute şi necunoscute, ceea ce, obişnuit constituie un merit.

În *Cuvînt înainte* autorul face o trecere în revistă a lucrărilor folosite şi precizează că toţi istoricii români care au scris despre organizarea armatei româneşti au greşit, cu excepţia lui Traian Mutaşcu. Faţă de această situaţie, avînd de luptat cu un întreg balast de păreri greşite, el a trebuit să reconstituie totul şi să ajungă la convingerea ca „această lucrare este prima de acest gen în istoriografia noastră", iar rezultatele la care a ajuns „vor fi folosite de toţi aceia care vor să cunoască mai bine organizarea militară şi administrativă a ţărilor române în evul mediu" (p. 373).

Fără îndoială că la citirea unor asemenea rînduri istoricii sînt cei dintîi care trebuie să se bucure. Dar, urmărind cu atenţie conţinutul lucrării, în gîndul oricărui cititor se ridică întrebări şi nedumeriri. De ce tratează autorul separat *Curtenii şi evoluţia lor*, în cap. 1 (p. 15—59) pe numai 44 de pagini, iar în cap. 2 *Slujitorii şi evoluţia lor* pe 80 de pagini, după care mai adaugă cap. 3 de 36

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

pagini și cap. 4 de 33 de pagini, ca apoi în cap. 5 să contopească *Organizarea curtenilor și slujitorilor*? și în cap. 6 *Atribuțiile curtenilor și slujitorilor*? Nu era mai judicios ca fiecare instituție să fie tratată separat?. Curtenii cu organizarea și atribuțiile lor de o parte și slujitorii cu organizarea și atribuțiile lor de altă parte?. și apoi de ce: *Curtenii și evoluția lor*? sau *Slujitorii și evoluția lor*? Au evoluat aceștia ori instituția?. Ori au evoluat și s-au organizat înainte de a se naște?

Nedumeriri se ridică apoi și la fondul problemelor.

În cap. I (p. 15—59) autorul vrea să stabilească separat sfera noțiunilor *curteni* și *viteaz*. După el, termenul *curtean* sau *dvoran* derivă din cuvîntul *curte* (dvor în limba slavă) care era locul unde se adunau curtenii (p. 15 și 17). Toți aceștia erau slugi domnești, *dijmari*, *galetari*, *globnici* etc... (p. 17).

Aceștia sînt de două categorii: în slujba domniei și în slujba marilor feudali. Curtenii din slujba marilor feudali erau oamenii liberi și îndeplineau alte servicii decît poslușnicii (p. 19), fiind conduși tot de vornici (p. 29). Afirmația o susține pe textul a două documente ale episcopiei de Rădăuți.

Termenul curtean, în adevăr, derivă de la cuvîntul *curte*, dar aceasta nu mai provine de la dvor, care este o traducere slavă a cuvîntului ci din cuvîntul latin *cohors-tis* (H. Tiktin, *Dicționar român-german*, vol. I, București, 1903, p. 468), instituție militară română moștenită de români din epoca dacică (N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. II, p. 76). Curtenii sînt deci toți dregătorii aflați în serviciul unei *curți*, a unei *Cohorte* domnești de *ocol* condusă de *vornic* sau *curte* de *ținut* condusă de *pîrcălab* sau *staroste*, pînă la cel din urmă slujitor de sat.

Dregătorii cu funcțiile de *vornic de ocol* și *pîrcălabi de ținut* sînt comandanți militari și judecători în același timp. În textele latine cuvîntul vornic este tradus întotdeauna prin expresia: *judex*. În anii 1395, 1401 și 1407 *Vlad vornicul* este numit *Vlad judex* (Hurmuzaki, *Documente*, I, 2, p. 818, 820, 828, 832), *Oană judex* (*ibidem*, I, 2, p. 828, 832), *Cupcici judex generalis* (*ibidem*, I, 2, p. 862) și Boldor *marele vornic supremus judex Curiae* (Ioan Bogdan, *Documente*, vol. II, p. 441) mai rar prin *marscalus* (I. Bogdan, II, p. 283, 388 389) sau *morchius* (ibidem, II, p. 299), iar pîrcălabii prin acela de *castellanus* (I. Bogdan, II, p. 299).

Față în față cu aceștia, *vornicii episcopiei* de Rădăuți (*Doc. priv. Istoria României, veacXV*, vol. II, p. 14 și 30), care vor dispune de pripasurile satelor dependente de ocoalele Rădăuți și Coțmam sînt judecătorii episcopului, adică monahii șefi ai Consistoriilor. În asemenea situație cade și concluzia că judecătorii episcopului ar putea fi oamenii liberi (p. 19).

Astfel analizată problema curtenilor reiese clar că, orice boier sau ostaș care execută o misiune la una din curțile, de ocol sau de ținut, ori la Curtea domnească din capitală țării este implicit și un *curtean*.

„În a doua jumătate a secolului al XV-lea — continuă autorul — numărul curtenilor aflați în slujba domniei a crescut ca urmare a ridicării în rîndurile lor a țăranilor oșteni, ce își dovediseră vitejia pe cîmpul de luptă" (p. 20). Pentru a ilustra afirmația invocă un text latin din D. Dlugosz, pe care însă nu-l traduce, pentru ca să adauge că pentru Nicolae Costin „acest eveniment a avut semnificația unei ridicări a multor oameni din prostime la statul de nemeși", înțelegînd prin nemeși — ca și N. Costin — pe noii viteji făcuți de domnul Moldovei din rîndurile *țăranilor liberi* (p. 20). Insistînd să convingă neapărat pe cititor că din *țărani Ștefan cel Mare a făcut direct vitezi* N. Stoicescu citează fragmentul din interpolările lui Simion Dascălul în cronica lui Grigore Ureche, referitor la „*Laslău* craiul care ar fi împărțit unora hotară și orice și locuri de sate și tîrguri și i-au nemișit pe toți, adică i-au făcut slugi crăiești" (p. 21). „Acest pasaj de cronică are pentru noi o importanță deosebită. „Nemeșirea înseamnă, pentru cronică, împărțirea de oricine în proprietate deplină: prin acest proces de nemeșire cei cărora li se dăruiau asemenea proprietăți deveneau slugi domnești" (p. 21), subliniază autorul.

Curtenii și cu vitejii, din care se ridicau curtenii, (p. 24) alcătuiau curtea celor 10.000 de „nobili" (p. 25) din care nu fac parte boierii deosebiți fiind de curte și la *Colomeea* (1485) conform textului latin al unui cronicar polon reprodus după „Columna lui Traian" editat de B. P. Hasdeu.

În această relatare, crede N. Stoicescu, că se face deosebirea dintre suita boierilor și aceea a curtenilor. În primele decenii ale secolului al XVI-lea unii din *viteji* au devenit *vătafi* comandanți de mici unități teritoriale de curteni (p. 23).

În ce privește existența unui corp de slujitori pentru secolele XIV—XV, și XVI autorul o contestă, afirmînd că „referirile tîrzii ale cronicarului Gr. Ureche la slujitorii lui Ștefan cel Mare și Bogdan cel Orb, acestea nu fac decît să extindă asupra unei perioade trecute realități din vremea cînd boierul moldovean își alcătuia cronica" (p. 25), încercînd să demonstreze că slujitorii sînt o creație a secolului al XVI-lea, descoperită de el (p. 35 și 60 și urm.).

În adevăr aceste afirmații ar putea rămîne în picioare dacă mărturiile citate pe care le aduce în sprijin ar conține așa ceva.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Folosind textul latin din I. Dlugosz, *plurimi agrestes ex peditum numero in equitum et militum numerum translati* după o traducere defectuoasă făcută de Ursu I. (Ştefan cel Mare, p. 347 şi 349), însuşită de B. Cîmpina (*Studii cu privire la Ştefan cel Mare*, p. 33, 66—69) şi de M. Berza (*Istoria României*, vol. II, p. 533—534) N. Stoicescu a considerat că *plurimi agrestes ex peditum numero* se referă la *ţărani*, iar verbul *translati* ar însemna a *ridica*, a *alege* ţărani în rîndul vitejilor. Or, *agrestes* nu este substantiv, ci pluralul nominativ de la adjectivul *agrestis*, *e* şi în seamnă *de la ţară*; *peditum* este genitiv-plural de la *pedes*, *itis*, adică *pedestru* din ordinul *pedestraşilor* de la *curţile domneşti din provincie*, iar *translati* este forma pasivă a verbului *transferro ferre*-tuli latum — a muta a transfera, la care trebuie adăugat, pentru a forma perfectul compus, persoana a treia plural a verbului auxiliar *fuerunt*.

În felul acesta ar fi avut o traducere cu sensul exact: *Mulţi din acei de la ţară, din ordinul pedestrilor* de la curţile ocoalelor şi ţinuturilor *au fost mutaţi în numărul cavalerilor şi vitejilor* pedeştri de la curtea domnească din Suceava şi nu ridicaţi. Totodată ar fi constatat existenţa a trei ordine militare: 1. *ordinul pedeştrilor* (*pedeş-peditis*), *peditum în text*, 2. *ordinul vitejilor călări* (*eques-equitis*) *equitum în text* şi 3. *ordinul vitejilor pedeştri* (*miles, militis*) *militum* în text. Dacă cele două din urmă sînt corpurile de elită care formează regimentele de gardă, primul, *ordinul pedeştrilor* este acela al slujitorilor aflat la toate curţile domneşti şi în secolul al XV-lea.

Pasajul citat din interpolarea lui Simion Dascălul despre împărţirea de hotare nemeşilor, prefăcuţi apoi în *slugi domneşti* este şi el cu totul în afară subiectului desbătut aici. Interpolatorul lui Grigore Ureche reproduce povestirea din *Cronica moldo-rusă* (I. Bogdan, *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI*, ed. P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1959, p. 159) în care se descrie cum Ladislau Cumanul i-a scos, în primăvara anului 1285, pe tătari din Transilvania cu ajutorul românilor ortodoxi (rîmlenii vechi) şi după victorie, drept răsplată, le-a dat pămînt în Maramureş „acolo i-au dus de le-au împărţit hotare şi ocine şi locuri de sate şi tîrguri şi i-au nemeşit pre toţi". Este vorba, cum se vede limpede, de o colonizare închipuită de cronicar cu dare de pămînturi în folosinţă şi în nici un chip nu se pot trage concluzii de ridicare de viteji. Mai poate fi valabilă atunci afirmaţia lui N. Costin că Ştefan cel Mare a ridicat oamenii „din prostime la statul de nemeşi", pe care şi-o însuşeşte N. Stoicescu pentru a demonstra cine sînt vitejii şi curtenii?

Venind acum la textul latin reprodus din „Columna lui Traian" în sprijinul dovedirii că boierul formează o suită deosebită de aceea a curtenilor, observăm că autorul copie greşit cuvîntul *armigeris* în loc de *armiferis*, traduce greşit pe *omnes terrigenae* prin *toţi oameni de la ţară* şi interpretează cronat ultima propoziţiune *et alii omnes curienses notabiliores* prin şi *cu toţi curtenii mai puţin însemnaţi*. Traducerea corectă a frazei latine *omnibus suis armiferis boiaris vulgari eorum lingua dietis, sui vero omnes terrigenae, bona hereditaria în Moldavia habentes et alii omnes curienses notabiliores* (p. 25) este aşa: Ştefan cel Mare s-a prezentat la Colomeia, în 1485, *Cu toţi războinicii săi armiferis* (şi nu *armigeris* care înseamnă lacheu, cel care ducea armele luptătorilor călări) *numiţi boieri în limba populară a lor, însă toţi pămînteni avînd averi moştenite în Moldova şi alţi curteni mai de seamă* (*mai însemnaţi*). Sensul este deci tocmai invers decît acela scos de N. Stoicescu, care vrea neapărat să scoată din această frază o deosebire dintre boieri şi curteni (p. 25).

În acelaşi capitol autorul afirmă că vitejii „sînt o altă categorie decît marea boierime posesoare de domenii" (p. 21) şi Ştefan cel Mare a mărit efectivul curtenilor din rîndurile vitejilor proveniţi din ţărani (p. 23). Aşa să fie oare? Expresia *viteaz*, a cărui origine autorul nu o arată, vine de la cuvîntul german *wrthing* — *vitengu* şi înseamnă *războinic*. *Jupanii* slavilor din Lusaţia de sus sînt numiţi *viteji* de către nemţi, acei care luptă călări *seniores villarum quos lingua sua supanos vocant et in equis servientes, id est withasii* (A. Meitzen, Siedelungen, II, p. 240).

Documentele moldoveneşti scrise în limba slavă ne arată, la 3 martie 1392, pe Ioaniş *viteazul* dăruit cu trei sate pe Siret — (în Zvoriştea de astăzi) — şi, în 28 noiembrie 1399 ca boieri în sfatul domnesc pe Costea *viteazul*, Grozea *viteazul*, Dragoş *viteazul*, Drăgoi *viteazul* şi Ioaniş *viteazul* (M. Costăchescu, I, p. 7—8, 23). La 11 februarie 1400 Ioaniş de la Zvoriştea apare ca vornic = *judex*. Tamaş stolnicul de la 29 iunie apare ca viteaz la 1 august 1403 şi 28 octombrie 1522; Bratul Neatedul jupanul de la 18 noiembrie 1393, ca membru al casei domnitoare deci, este numit *viteaz* la 7 ianuarie 1491 şi la 29 octombrie 1522 etc...

Dacă urmărim textele latine vedem în ele că atributul de *viteaz* este înlocuit cu termenul *eques*. (Hurmuzaki, *Documente*, I, 2, p. 818, 827; M. Costăchescu, II, p. 614) sau cu *ritermi*, la 1436, (M. Costăchescu, II, 698—699) aşa cum ni-l arată *Cronica moldo-germană* pe Şendrea portarul cumnatul lui Ştefan cel Mare (I. Chiţineia, p. 47). Atunci de unde concluzia că vitejii sînt ridicaţi dintre ţărani, iar din rîndurile lor se aleg curtenii? Mai mult încă, autorul scrie că *vitejii* au decăzut în sec. XVI. Ultima menţiune a lor fiind din timpul lui Ştefăniţă (p. 23). Numai unii au putut să se menţină, pe ici pe colo, ca *mari*

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

vătafi de ţinut (p. 23 şi 29). Totuşi documente ulterioare ne arată că ei au continuat să existe. La 3 martie 1581, Toader *viteazul* este dăruit cu trei sate (Surete şi Izvoade, V, p. 6—10); la 1596, solia lui Ieremia Movilă în Polonia e alcătuită din boieri şi *viteji ale ordine equestri* (Hurmuzaki, III, 2, p. 424); în 26 martie 1613, la curtea lui Ştefan Tomşa se aflau *boleari i voini* (*Surete*, XX, p. 208—209) etc.

În ce priveşte marii vătafi de ţinut, aceştia nu comandau pe curteni, ci erau prefecţii de poliţie ai ţinuturilor şi în această calitate restabileau hotarele încălcate (*A. Moldova, XVI—I*, 457; II, 45, III, 399; IV, 142) prindeau vecinii fugiţi (ibidem, XVII—III, 72, 74) sau interveneau pentru asigurarea creditului ori ajutînd la adunarea dărilor (XVII—IV, 428, 429, 502; V, 53, 154—155 etc.). Vătafii mari nu pot fi confundaţi cu şefii breslelor: *vătafii* de aprozi, de stolnicei, de păhărnicei, de copii, de fustaşi, care în realitate nu sînt decît, aprozi, stolnicei, paharnicei, fustari (v. D. Cantemir, Descrierea Moldovei, ed. G. Pascu, p. 107—109, 113) aşa cum face autorul (p. 236—241) care îi recunoaşte totuşi marelui vătaf rolul de şef al poliţiei (p. 243).

În cap. 2, *Slujitorii şi evoluţia lor* (p. 60 şi urm.) se încearcă a demonstra că instituţia slujitorilor a fost creată la sfîrşitul veacului al XVI-lea şi nu cum susţine B. Cîmpina, că după bătălia din Codrul Cosminului (p. 24) deoarece „curtenii nu mai puteau constitui elementul sigur şi eficace militar şi administrativ" (p. 29) fiind decăzuţi din punct de vedere economic sub aspra fiscalitate şi „nu aveau un armanent moderne şi o instrucţie militară adecvată. „Din această cauză, domnia a fost nevoită să apeleze la alte categorii de oşteni, mai pricepuţi la meşteşugul armelor" (p. 35). „O dovadă peremtorie a faptului că slujitori sînt un corp nou organizat aparte de curteni, la sfîrşitul sec. al XVI-lea — scrie N. Stoicescu — este dată de documentele moldovene din 13 februarie 1585 şi 1 februarie 1617 (p. 61).

Dar ce cuprind aceste documente?

În primul, Petru Şchiopu acordă scutire de dări pentru preoţii din Iaşi şi cu adaosul „în casele lor nimeni să nu aibă a găzdui... fie boier sau în slujba domnici mele sau oricine ar fi", iar în cel de al doilea, Radu Mihnea repetă scutirea, dar precizează că preoţii „să nu găzduiască pe nimeni nici boieri,nici curtean, nici slujitor" (*A. Moldova, XVI—III*, 268; XVII—IV, p. 94). De aici, autorul a dedus că, după data de 20 februarie 1591, cînd s-a făcut recensămîntul Moldovei de către Şchiopul, a fost creat *corpul de slujitori*. Înadevăr, în actul citat apare termenul *slujitor*. Dar, din păcate acest corp de slujitori nu a înlocuit pe *curteni* şi *boieri*, nici acum nici mai tîrziu. Urmărind documentele de mai tîrziu vedem că organizaţia curtenilor nu a dispărut. În Ţara Românească, în bătălia de la Plumbuita curtenii sînt comandaţi de Ivaşco Băleanu vornic, călăraşii de spătarul I. Corbeanu şi dorobanţii de Oprea Aga (Istoria Ţării Româneşti, p. 10). La 1655 seimenii răsculaţi sînt bătuţi de curteni (N. Iorga, *Studii şi Documente*, IV, p. 33—36). La 11 ianuarie 1658, C. Şerban voievod, după lichidarea răscoalei, depune jurămîntul de credinţă lui Gh. Rakoczy cu soldaţii ţării, cinurile viteşti (A. Veress, X, p. 325—326). În Moldova sub Gh. Duca Vodă, marele logofăt conducea curtenii, marele vornic hînsarii şi hatmanul călăraşii (*Letopiseţe* II, p. 23) etc... toate cunoscute şi de N. Stoicescu p. 65—67 şi 216). Cu aceste dovezi se mai poate vorbi de lichidarea curtenilor şi înlocuirea lor cu slujitorii? Sau, după modul cum sînt arătate în documente, coexistînd în timp şi de fapt în secolul XVII boierii, curtenii şi slujitorii, putea oare exista în sec. XIV—XV o armată compusă numai din boieri şi curteni fără trupă?. Documente mai vechi ne atestă prezenţa slujitorilor la curţile domneşti înainte de Ştefan cel Mare.

Ilie şi Ştefan voivozi scutesc în 18 august 1438 satul Cuturile Hîrloienilor ale m-rii Probata de a da *ostaşi* şi *străjeri* la Curtea din Hîrlău, aşa cum dădeau obişnuit pedeştri fiecare sat domnesc ori boieresc din vremea lui Alexandru cel Bun. La fel, scuteşte, în 1453, Alexandru voievod satele Balasinoeşti şi Curtea lui Vrană ale mănăstirii de la Horodnic, de a da *ostaşi şi străjeri* la Curtea din Suceava pentru a face *straja* şi *voisca*, în texte (A. *Moldova, veac XIV—XV*, vol I, p. 157, 227; ibidem, I, p. 204, 265, 404).

Instruirea lor se făcea de către curteni sub supravegherea vornicului care, obişnuit era un viteaz. În 1430, Alexandru cel Bun dispunea de zece mii de ostaşi, *panceratis decem milia* (Hurmuzaki, II, p. 567 — 568). În 1432, Ilie voievod avea la Curtea din Suceava cinci lăncieri călări lituanieni ca instructori, pe care-i plătea, pe fiecare în parte, cu cîte 5 grivine polone lunar. (A. *Moldova*, XIV—XV, I. p. 96). Mai mult încă, Gr. Ureche scrie că Ştefan cel Mare „adunînd multă oaste de ţară" după cucerirea Chiliei în 1465, a lăsat în cetate „bucate şi cu slujitori de straje" şi pe Isaia ca pîrcălab. La 1470 „strîns-au ţara şi slujitorii " cu care a intrat în Ţara Românească (Gr. Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. 1959, p. 92, 96)

Şi asemenea dovezi se mai pot aduce şi din alte documente. În anul 1448, moldovenii participau la Cosova cu 3000 de călăreţi, *equites tria milia*, iar Ţara Românească cu 4000 de arcaşi (A. Decei, în „Revista Ist. Rom., XVI (1946), p. 41 şi 47). În 1456 Petru Aron făgăduia regelui polon un ajutor de 400 de suliţaşi sau 400 de călăreţi cu suliţe

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

şi cu cuirasse (bronia) *mittere quadringenta hastas* seu *quadringentos cum hastis equites decenter ac bellicose armatos alios bronnych* (Hurmuzaki, II, p. 64—67). Nu cumva aceşti slujitori pedeştri, ori călăreţi cu suliţe sînt *slujitori* încadraţi în lucrarea de faţă la capitolul *hînsari* ca „un corp de ostaşi" care „mergeau la oaste în dobîndă", adică pentru pradă, ei fiind socotiţi tîlhari de către autor de la cuvîntul slav *husar*? (p. 161—162) şi 163 şi care, ar fi întreprins prima acţiune abia în anul 1587? (p. 164).

E mai mult decît sigur că acesta era corpul de viteji călări din garda domnească. Izvoarele ne arată că la Valea Albă "husarii oşteni viteji s-au topit atunci" (I. Bogdan, *Cronicile slavo-române* (p. 18). Miron Costin ni-i descrie că erau ostaşi îmbrăcaţi" „tot în hier" (*Opere*, ed. P. P. Panaitescu, p. 53). Nicolae Costin scrie că ei sînt cavaleri înzăoaţi, înarmaţi cu suliţe de 8 coţi lungime, care stau ca un zid la război (N. Costin, ed. I. Şt. Petre, p. 598), iar D. Cantemir spune că *hînsarii* s-au numit mai înainte *husari* (*Descrierea Moldovei*, ed. O. Pascu, p. 112).

În ce priveşte originea numelui, cuvîntul *husar* vine din cuvîntul ceh *hus* care însemna *gîscă* şi *hînsar* din polonă de la *gans — hans* tot gîscă, din cauză că aceşti călăreţi aveau la umeri, cusute în haine, pene de gîscă şi cînd porneau la atac făceau impresia unui stol de păsări. Ramunc cu cei 700 de călăreţi valahi *voinici venise el în grabă. Ca păsările venite în zbor se vedeau pornind pe caii lor* (Em. Grigorovitza, *Românii în monumentele literare germane medievale*, Bucureşti, 1905, p. 120—122). E foarte probabil că însuşi obiceiul cavalerilor înzăoaţi de a purta pene de gîscă să-l fi avut şi cehii, care au luptat ca mercenari în Ungaria şi Polonia (vezi M. P. Dan, *Cehi, slovaci şi români*, *Sibiu*, 1944, p. 166—167, 170, 173, 177, 179, 186 — 189). Dacă analizăm textul din Grigore Ureche referitor la acţiunea hînsarilor din 1587, misiunea lor în război reiese cu prisosinţă.

Din parcurgerea acestor prime două capitole cititorii îşi pot face o idee despre modul în care a fost scrisă lucrarea de faţă, iar istoricul îşi poate pune întrebarea dacă mai poate folosi „rezultatele" cercetătorilor fără să meargă din nou să revadă toate textele la care se fac trimiteri în aparatul ştiinţific şi în capitolele ulterioare.

Alexandru I. Gonţa

V. G. MACARADZE,

MATERIALY PO ISTORIJ RUSSKO-GRUZINSKIH OTNOŠENIJ VTOROJ POLOVINY XVIII VEKA, ČAST' II PO SOL'STVO TEIMURAZA II V ROSSIJU

Materiale privind istoria relaţiilor ruso-georgiene din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Partea a II-a : Solia lui Teimuraz al II-lea în Rusia). Edit. Universităţii din Tbilisi, Tbilisi, 1968, 582 (584) p. în 4°.

Autorul tratează despre solia la curtea ţarului Rusiei a împăratului Teimuraz al II-lea (+ în 1762), care folosind conflictul dintre Turcia şi Persia a încercat să unifice Kahetia şi Kartlia (regiuni ale Georgiei răsăritene) ultima conducînd-o apoi fiul său Iraclie al II-lea — personalitate politică şi militară. În lupta pentru eliberarea Georgiei răsăritene de sub stăpînirea Persiei Teimuraz al II-lea s-a orientat spre apropierea de Rusia. La sfîrşitul lunii aprilie a anului 1760 Teimuraz II pleacă din Georgia şi ajunge apoi la Petersburg sperînd că va obţine ajutorul guvernului rus în lupta sa contra Persiei. Speranţa însă nu i s-a realizat căci Rusia, fiind angrenată în războiul de şapte ani (1756—1763), evita să se amestece în Caucaz. Studiul propriu zis al lui Mačaradze este publicat în două limbi — georgiană şi rusă. Astfel, după introducere urmează capitolul I : *Georgia în deceniul şase al secolului al XVIII-lea*; capitolul II însumează : *Problemele de bază ale politicii externe a Rusiei şi legăturile ruso-georgiene din deceniul şase şi şapte ale secolului al XVIII-lea*; capitolul III cuprinde : *Solia unificată a Kartliei şi a Kaheliei în Rusia în anii 1760—*

* Pe foaia de titlu, titlul este scris în limba georgiană.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

1762 în frunte cu împăratul Kartliei, Teimuraz al II-lea, cu următoarele paragrafe: 1 Membrii soliei şi plecarea ei din Georgia; 2 Reţinerea soliei în Kizejar şi în Astrahan. Tratativele cu guvernul rus; 3 Sosirea soliei georgiene la Moscova şi tratativele preliminare; 4 Sosirea soliei georgiene la Petersburg şi tratativele cu guvernul rus; 5 Moartea lui Teimuraz al II-lea şi întoarcerea soliei în patrie şi 6 Iraclie al II-lea şi rezultatele solici. Capitolul IV-ultimul tratează: *Unele probleme din istoria coloniilor georgiene în Rusia (la sfîrşitul deceniului şase- începutul deceniului opt ale secolului al XVIII-lea)*. Partea a doua a lucrării cuprinsă între paginile 211 — 563 este mai întinsă ca prima de 210 pagini avînd şi text bilingv. Lucrarea se încheie prin indici de nume de persoane şi de locuri de asemenea bilingve.

Pornind de la premiza că istoria legăturilor ruso-georgiene este una dintre cele mai importante probleme ale istoriografiei sovietice datorită cărui fapt studierea unei astfel de probleme constituie o tradiţie seculară, autorul socoteşte nimerit să reia problema înfăţişînd în chip multilateral istoria soliei unificate a Kartliei şi a Kahetiei în Rusia în anii 1760—1762, solie condusă de împăratul Teimuraz al II-lea. Odată cu aceasta Mačaradze se ocupă în chip succint şi de problema coloniilor georgiene din Rusia în epoca respectivă. Spre a înfăţişa un studiu cît mai bogat posibil autorul nu s-a mărginit numai la cercetarea fondului „Dosarele Georgiei" din Arhiva centrală de stat a actelor vechi (în ruseşte prescurtat CGADA) cum în mod obişnuit au procedat specialiştii dinaintea lui, ci Mačaradze a studiat şi fondurile : „Legăturile Rusiei cu Georgia" din Colegiul afacerilor externe din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, „Legăturile Rusiei cu Prusia", „Legăturile Rusiei cu Turcia", „Legăturile Rusiei cu Armenia", „Dosarele Osetiniei" şi altele. În culegerea şi studierea materialului nu s-a oprit numai la cel aflat în arhivele, muzeele şi bibliotecile din Tbilisi, Moscova şi Leningrad ci a cercetat şi fondurile din întreaga parte europeană a Uniunii Sovietice precum şi cele în Caucaz. Rezultatul unei astfel de munci stăruitoare şi migăloase a îngăduit lui Mačaradze să adune un material extrem de bogat — sub forma de fotocopii, microfilme, copii după manuscrise care ajută la lămurirea unui şir întreg de probleme din istoria legăturilor Georgiei cu Persia, Turcia, Armenia, Osetinia, Kabardinia, Daghestan şi Egipt cum şi viaţa politică internă a Georgiei şi cultura acesteia din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

Remarcăm faptul că la Petersburg Teimuraz al II-lea a fost găzduit în casa cnejilor Cantemir ce se afla în partea moscovită a oraşului, unde era staţia poştală şi în care locuia solul Franţei, căpitanul Bertain. Casa — scrie consilierul de curte, cneazul Amilahorov în jurnalul său din februarie — martie 1761 — era a cneazului moldovean (дом волошского князя Кантемира) Dimitrie Cantemir şi aparţinea, în 1761, fiilor acestuia Matei şi Sergiu. Casa era un adevărat palat, avînd sobele din marmură care la venirea lui Teimuraz fiind distruse s-a pus problema de a fi lucrate în alabastru (vezi p. 184, doc. nr. 108, p. 394 şi doc. nr. 120, p. 416 şi p. 425).

În ceea ce priveşte numele georgiene se observă tendinţa de rusificare, lucru pe care îl făceau chiar titularii lor spre a intra în graţia păturii conducătoare ruseşti. Remarcăm în acest sens următoarele nume georgiene: Abramišvili, Amilahvari, Andronikašvili, Arešišvili, Baratašvili Gabašvili, Eliozišvili, Turkistanišvili Tusišvili, Cicišvili şi Cerkezišvili devenite respectiv: Abramov, Amilahorov Andronikov, Arešov, Pavlov, Gabaev, Daratataev, Eliozov, Turkistanov, Cicianov şi Cerkesov.

În editarea celor 207 documente — din care primul este din mai 1759 iar ultimul din 4 aprilie 1763 — autorul a respectat regulile şi tradiţia istoriografiei sovietice, păstrînd limba documentelor. Astfel munca arheografică s-a bazat pe următoarele criterii: prescurtările s-au desfăcut în chip tacit, iar literele suprapuse s-au introdus în rînd în acelaşi chip; ъ şi ь s-au folosit conform ortografiei de azi; punctuaţia este de asemenea cea contemporană nouă corectîndu-se numai omisiunile vădite; textul scris continuu este despărţit în cuvinte conform regulilor de astăzi. Toate acestea în ceea ce priveşte documentele ruseşti, căci cele georgiene s-au publicat fără nici o modificare în afară de cea a punctuaţiei unde a intervenit editorul.

Însă metoda de publicare a documentelor nu este cea mai potrivită căci la documentele georgiene publicate în text original şi în traducere rusă, traducerea nu are un acelaşi număr cu originalul ci un altul (vezi nr. 11, 12, 14—19, 28—33, 50, 51, 53, 54, 132—135, 148—149, 157, 158, 163 şi 164) — numai trei documente sînt publicate sub acelaşi număr textul şi traducerea (vezi nr. 9, 42 şi 153). Din cauza acestui sistem nu sînt 221 de documente cum numerotează autorul ci 207.

Nu sîntem de acord nici cu metodologia publicării documentelor deoarece sistemul preconizat limitează numărul cercetătorilor unui astfel de ediţii şi în primul rînd lingviştii istorici vor fi cei păgubiţi. Personal sîntem partizanii sistemului ce-l preconiza încă în anul 1878 paleograful polon Emil Kaluiżni-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

acki, sistem dezvoltat şi pus la punct în zilele noastre de slavistul francez André Vaillant[1].

În încheiere se poate spune, că aşa cum se prezintă, studiul lui V. G. Mačaradze este deosebit de preţios prin utilizarea şi excerptarea la maximum a unui material în cea mai mare parte inedit, material ce autorul a reuşit să-l valorifice şi prin darea lui la lumină.

Damian P. Bogdan

E. LAUCEVIČIUS.

POPIERIUS LIETUVOJE XV-XVIII a.

Hîrtia din Lituania în secolele XV—XVIII), Leidykla „Mintis", Vilnius, 1967, 288 p.; atlas 580 p.

La sfîrşitul anului 1967 a apărut în Editura „Mintis" din Vilnius interesanta carte a lui E. Laucevičius, cunoscut specialiştilor prin cercetările pe care le-a întreprins în domeniul istoriei morilor de hîrtie din R.S.S. Lituania şi în disciplina filigranologică. Rezultatul unei munci de aproape două decenii este concretizat în monografia intitulată *Hîrtia din Lituania în secolele XV-XVIII*. Monografia are două părţi (volume). Prima parte este lucrarea propriu-zisă, iar cea de a doua un atlas (album) în care sînt reproduse filigranele la mărimea lor naturală. Lucrarea a fost patronată de Biblioteca Centrală a Academiei de Ştiinţe din R.S.S.Lituania şi de Comisia istorică de ştiinţe naturale şi tehnice de pe lîngă Prezidul Academiei de Ştiinţe din R.S.S.Lituania, sub redacţia unui competent colegiu de redacţie format din specialişti ca J. Galvydis, A. Ivašjevičius, J. Marcinkevicius şi V.Merkys.

În prefaţă autorul precizează că ..lucrarea constituie prima încercare de a realiza un atlas *al filigranelor folosite în Lituania*". Tot el ne avertizează că atlasul nu este complet şi că „în viitor va trebui să fie completat". Principalele probleme abordate în lucrare sînt: istoria producţiei de hîrtie şi filigranele folosite în Lituania în secolele XV-XVIII.

Principala atenţie în cadrul expunerii se acordă istoriei morilor de hîrtie din Marele Principat al Lituaniei, făcîndu-se întîi o trecere în revistă a cercetărilor anterioare şi o prezentare amplă a izvoarelor folosite de autor. Urmează apoi o expunere destul de amplă a tehnicii manuale de producere a hîrtiei. O deosebită valoare reprezintă materialul de arhivă adunat de autor, începînd cu actele de privilegii şi terminînd cu documente în care se reflectă aspecte ale procesului tehnologic. Un capitol separat este consacrat filigranelor care circulau în Lituania şi care erau folosite la morile de hîrtie de aclolo. În această privinţă autorul distinge patru perioade. În prima perioadă care merge pînă la începutul secolului al XV-lea, şi în Lituania circula hîrtia de provenienţă străină. În a doua perioadă, care cuprinde secolul al XVI-lea şi prima jumătate a secolului al XVII-lea începe producţia proprie de hîrtie şi apar filigranele locale. La mijlocul secolului al XVII-lea, cînd economia din Lituania cunoaşte o decădere sensibilă, începe cea de a treia perioadă care durează pînă la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, cînd, prin împărţire, regatul Poloniei a fost desfiinţat. În sfîrşit, prima jumătate a secolului al XIX-lea reprezintă — după aprecierea autorului cea de a patra perioadă în evoluţia filigranelor şi producţiei de hîrtie din Lituania. O caracteristică a filigranelor din Lituania constă în aceea că se folosea ca figură de filigran blazonul proprietarului morii de hîrtie, iniţialele proprietarului sau chiar numele întreg de familie. Pe baza unui material arhivistic vast se dovedeşte că o serie de filigrane considerate de unii cercetători ca fiind de provenienţă polonă, în realitate au fost folosite în mori de hîrtie de pe teritoriul Lituaniei. În această privinţă aduce corectări de seamă faţă de cele spuse în vestitele albume întocmite de Lihaciov şi Briquet.

Un capitol interesant este cel referitor la sortimentele diferite de hîrtie şi la evoluţia preţului hîrtiei în Lituania în cursul secoleor XVI-XVIII. Se insistă mai ales asupra hîrtiei de tipar folosită cu precădere în tipografiile din Lituania. Din acest punct de vedere deosebit de valoroase sînt constatările autorului privitoare la legătura ce există între morile de hîrtie deşi tipografiile înfiinţate în Lituania şi la folosirea

[1] Vezi Damian P. Bogdan, *Patru acte de la Ştefan cel Mare*, în „Revista Arhivelor" XII (1969), nr. 1, p. 245—262.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

hîrtiei de producție locală. Pe baza unor date concludente Laucevičius critică graficul întocmit de R.Ribarski, istoricul polonez dintre cele două războaie mondiale, cu privire la curba evoluției prețurilor hîrtiei polone în secolul a XVI-lea și arată că aceste grafice nu pot fi folosite cu încredere. Trebuie să menționăm însă și faptul că datele adunate de E.Laucevicius sînt adunate mai cu seamă din inventarele întocmite la moartea unor negustori, cînd evaluarea prețurilor la stocurile de hîrtie rămase nu pot reflecta întotdeauna evoluția prețurilor hîrtiei de pe piață. Cu această rezervă trebuie privite și datele oferite de el. Mai sigure sînt, evident, datele culese din cărțile de socoteli ale orașelor Vilnius și Kaunas, în care se indică ca și în orașele noastre din Transilvania — cantitatea de hîrtie achiziționată și prețul plătit, sau rapoartele unor tipografii despre achiziționarea hîrtiei.

Partea cea mai interesantă și cea mai amplă a cărții lui E.Laucevičius se referă la istoricul diferitelor mori de hîrtie din Lituania în perioada amintită. El arată că prima moară de hîrtie din Lituania a fost înființată în urma dispoziției date în 1524 de marele cneaz al Lituaniei, Sigismund cel Bătrîn. Acesta l-a invitat din Zürich pe S.Bernard care a înființat cu ajutorul castelanului de Vilnius, U.Hosius, moara de hîrtie. Este prezentat și filigranul folosit de această moară în anii 1558-1566 și 1586. Moara a fost distrusă cu ocazia marelui incendiu din Vilnius din 1610 și nu a mai fost refăcută. Urmează apoi o expunere detaliată și foarte instructivă a celorlalte 12 mori de hîrtie numite „de Vilno", așezate pe rîul Vilno și care funcționau în secolele XVI—XVIII, cînd și informații despre filigranele folosite; în album sînt reproduse la mărime naturală figurile filigranelor respective. La fel ne sînt prezentate și celelalte mori de hîrtie din Lituania, care au existat în Kaunas, Prienai, Anglininkai, Aukštadvaris, Karišai, Vievis, Bartkuškis, Vepriai, Cižiškiai Mintavičiai, Svekšna, Pastovis, Vidžiai, Dzitva. Bokštai, Alšenai, Dambravna, Smurgainiai, Rožana, Vidohošce, Zaslaulis, Katlava, Eserones etc. Autorul descrie de asemenea și morile de hîrtie ale unor cunoscute familii de magnați din Lituania ca Radziviel, Kleckauskis și altele. Informațiile despre cele 46 de mori de hîrtie existente în Lituania, ne oferă tabloul producției de hîrtie din această țară de la cel de al treilea deceniu al secolului al XVI-lea pînă la primele decenii ale secolului al XIX-lea. Totul este completat de harta cu localitățile în care au existat mori de hîrtie.

Acest amplu capitol este urmat de o expunere privitoare la filigranele diferitelor hîrtii care circulau în Lituania și de o prezentare interesantă a datării unor cărți discutate și discutabile ca dată de tipărire precum și stabilirea, cu ajutorul filigranelor, a falsificărilor de documente. În anexă sînt reproduse o serie de documente privitoare la fabricarea hîrtiei în Lituania. Urmează apoi indicele celor 4277 de filigrane reproduse în atlas. Aici se dau informații despre locul unde a fost emis documentul sau unde a fost folosită hîrtia cu filigranul respectiv, data exactă existentă pe hîrtie și indicații precise de arhivă unde se află actualmente hîrtia de pe care s-a reprodus filigranul. Un alt indice cuprinde în ordine alfabetică filigranele care conțin inițiale sau nume de familii și localități. Tot separat este dat indicele de materii al figurilor care apar pe filigrane. Această listă se reproduce nu numai în limba lituană, ci și în limbile rusă și engleză. O lungă listă de cărți ne înfățișează titlurile de tipărituri apărute în Lituania și folosite de autor la întocmirea albumului de filigrane. În sfîrșit, un *index locorum* și un *index personarum* însoțite de rezumate ample în limbile rusă și engleză încheie primul volum al valoroasei lucrări publicate de E. Laucevičius.

Cartea lui E. Laucevičius se impune pe plan mondial printre primele lucrări de bază de filigranologie, alături de fundamentalele lucrări realizate de Briquet, Lihaciov, Klepikov, Mosin și de o serie de publicații de mare valoare editate de Asociația internațională a istoricilor hîrtiei, înființată după cel de al doilea război mondial și care tipărește la Hilversum cele mai bune lucrări de istorie a hîrtiei și de filigranologie pe plan mondial.

Datorită contactelor care au existat între Marele Principat al Lituaniei și Moldova în secolele XV-XVII, cartea lui Laucevičius prezintă pentru istoricii noștri un interes aparte. Moldova și, în bună parte, și nordul Transilvaniei erau așezate în aceeași sferă de răspîndire a hîrtiei străine pînă la înființarea morilor de hîrtie autohtone. Astfel, filigranele străine care se întîlnesc în Lituania în secolele XV-XVI și care în cea mai mare parte sînt identificate și datate cu destulă precizie în albumul lui Laucevičius slujesc de mare ajutor cercetătorilor din România. Subliniem aici că primele texte în limba română originare din Maramureș și păstrate în nordul Moldovei sau în Maramureș au fost scrise pe hîrtia pe care parțial o întîlnim semnalată și în albumul lui Laucevičius și prin urmare datele pe care ni le oferă vor putea contribui la o datare mai exactă a manuscriselor amintite. Lucrarea lui Laucevičius este un nou punct de reper pentru a încerca o datare bazată pe mai multe elemente din zona de răspîndire a hîrtiei care are ca filigran porcul mistreț și care se întîlnește parțial și pe hîrtia manuscriselor amintite precum și pe alte manuscrise de proveniență nord transilvăneană sau moldoveană nedatate.

Amintim, totodată, că pînă la mijlocul secolului al XVII-lea în Moldova avea o largă circulație hîrtia provenită din Polonia, Silezia și

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Lituania. Şi din acest punct de vedere cartea lui Laucevičius are pentru noi o mare importanţă. Vom putea stabili, cel puţin parţial, hîrtia de origine lituaniană din secolele XVI-XVII şi, avînd la îndemînă mai multe elemente sigure de datare, vom putea data manuscrise nedatate scrise pe hîrtia lituaniană. Şi acestea ne fac să apreciem favorabil uriaşa muncă desfăşurată de autor şi să înţelegem la justa ei valoare lucrarea de mare interes a lui E. Laucevičius.

Totodată, pe marginea acestei lucrări am dori să abordăm cîteva aspecte metodologice care se pun din ce în ce mai acut în faţa unor asemenea încercări. Cu toate că autorul s-a consultat cu o serie de specialişti de mare valoare în disciplina filigranologică pe plan european şi chiar mondial (printre aceştia, Laucevičius aminteşte de S. Klerikov şi Z. Ucastkina din U.R.S.S., Henk Voorn din Olanda, J.S.G.Simmons din Anglia, J.Siniarska-Capliczka din Polonia, J.Mateckaitis din Lituania şi alţii) îndrăznim să ridicăm cîteva probleme şi chiar unele obiecţii, ţinîndu-se seama de noile posibilităţi pe care le deschide şi în acest domeniu, revoluţia ştiinţifică şi tehnică din ultimul deceniu. Mai întîi dorim să abordăm problema controversată (de altfel din ce în ce mai puţin) a reproducerii după desenul făcut pe calc sau după fotografie. D.Laucevičius exprimă în această privinţă o părere oarecum contradictorie. Pe de o parte arată că obţinerea imaginii filigranului prin fotografiere „ar fi ideală" dar că există o serie de dificultăţi tehnice. Printre acestea, el semnalează faptul că este greu să se facă o fotografie de pe filigranul hîrtiei pe care există un text scris sau tipărit, şi mai grea fiind fotografierea cînd filigranul se află pe scoarţa cărţii legate, precizînd şi că fotografierea este un proces costisitor. Pe de altă parte, Laucevičius arată că : „copierea de mînă a filigranului cu maximă exactitate este imposibilă". Trebuie să subliniem că părerile noastre sînt, cel puţin în ce priveşte fotografierea filigranelor, diferite de cele exprimate de autor. S-a demonstrat în literatura de specialitate cu suficiente argumente, încă acum zece ani, că prin executarea fotogrvfiei de filigrane cu plăci încărcate cu raze radioactive (folosind ca izvor Ca 45) este posibilă cea mai mare precizie de pe orice fel de hîrtie, indiferent de textul sau impurităţile existente pe ea [1]. Metoda experimentată pentru prima dată în Laboratorul de restaurare şi conservare a documentelor din Leningrad, sub conducerea profesorului V.S.Liublinski, a fost aplicată pe scară largă în mai multe ţări, inclusiv la noi, cu remarcabile succese, de regretatul G.Blücher din Braşov, primind o confirmare internaţională cu ocazia celui de-al VII-lea Congres Internaţional al istoricilor hîrtiei ţinut la Oxford în toamna anului 1967. Cu acest prilej, specialistul american, A.Stevenson a prezentat rezultatele obţinute de domnia sa, cu ajutorul colegilor de la laboratorul Muzeului Britanic, atunci cînd a identificat o carte nedatată din secolul al XV-lea, care avea pe hîrtia tipărită figura de filigran unicornul [2]. Stevenson a folosit ca izvor izotopul Carbon 14, care în anumite privinţe a dat rezultate şi mai bune. În lumina cercetărilor mai noi, cunoscute deja în 1967, cele afirmate de E. Laucevičius nu mai pot fi susţinute. Au fost eliminate prin aceste metode noi dificultăţile de care vorbea autorul. Fotografia obţinută cu ajutorul izotopilor radioactivi, pe lîngă faptul că prezintă avantajul absolut al preciziei şi al unor linii care la desenul manual pe calc nu pot fi observate — şi, deci, desenate — este şi mai ieftin, mai ales dacă ţinem seama că după desenul făcut pe calc trebuie executat desenul tehnic cu tuş înainte de a fi dat în procesul tipografic. Este necesar deci să aşezăm întreaga noastră viziune pe baze noi în privinţa albumelor de filigrane. Laboratoarele obişnuite pot crea condiţii suficiente pentru a începe fotografierea filigranelor cu izotopi şi a pregăti albume care să reprezinte o mai mare exactitate şi o identitate absolută a imaginii de filigran.

Într-o anumită măsură concepţia noastră diferă de a lui E. Laucevičius şi în privinţa metodelor de sistematizare şi grupare a filigranelor în albume. Autorul a adoptat o grupare tematică a filigranelor, pornind de la aspectul exterior general al figurilor de filigran. El menţionează, totodată, că există cercetători (printre aceştia aminteşte pe K. Siniarska-Capliczka din Polonia) care consideră că filigranele trebuie grupate după morile de hîrtie unde au fost ele folosite. Şi după părerea noastră, aceasta ar fi metoda ideală. Lucrul este însă, în etapa actuală a cercetărilor, irealizabil. Pentru a grupa filigranele răspîndite într-o anumită ţară, ar trebui să existe lucrări de istoria morilor de hîrtie, cu folosirea figurilor de filigran la fiecare, într-o zonă geografică mai largă. Astfel, pentru secolul

[1] D. P. Erastov, *Metoda betagrafică de reproducere a filigranelor de pe documente*, studiu publicat în culegerea *Новые методы реставрации и консервации документов и книг*, Moscova, Leningrad, 1960, p. 139—148.

[2] A. H. Stevenson, *Beta-radiography and paper research* în „VII International Congress of Paper Historians", Trinity College, Oxford, 24—29 September 1967, *Communications*, Edited by J. S. G. Simmons, Oxford, 1967, p. 159—168. Cf. şi Allan Stevenson, *Caston and the Unicorn*, f. a. şi f. loc, p. 1—4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

al XV-lea şi parţial al XVI-lea, ar trebui să cunoaştem cu precizie morile de hîrtie din Italia, Elveţia, Germania şi din alte ţări pentru a putea face o clasificare pe acest criteriu a filigranelor de pe hîrtia care circula în această epocă la noi, de exemplu. Din acest punct de vedere, sîntem convinşi că faţă de filigranele străine, răspîndite în Lituania în secolele XV-XVIII, E. Laucevičius a adoptat singura grupare şi sistematizare posibilă în condiţiile actuale şi, prin urmare, nu i-am putea reproşa nimic. Discutabilă ni se pare însă problema filigranelor de provenienţă locală, a filigranelor folosite în morile de hîrtie din Lituania. Aici, după părerea noastră, autorul realiza un instrument mult mai util dacă făcea gruparea pornind de la principiul figurilor de filigran folosite de morile de hîrtie.

În fond lucrarea are, din punct de vedere al conţinutului, două părţi bine distincte. Ni se prezintă, pe de o parte, hîrtia străină ce circulă în Lituania, iar pe de altă parte, hîrtia produsă în Lituania. Dat fiind că aceste două aspecte sînt bine distincte, n-ar fi prezentat nici o dificultate separarea lor şi în cadrul albumului de filigrane. Filigranele hîrtiei produse în Lituania puteau fi cu uşurinţă grupate cronologic, în cadrul celor 46 de mori de hîrtie din Lituania, pe care autorul le prezintă cu multe elemente istorico-filigranologice. Se impune însă o cercetare mai amănunţită. Avîndu-se în vedere că în procesul tehnologic, la intervale de cca. 2 ani sita şi figura de filigran, făcute dintr-o sîrmă subţire, se uzau şi erau înlocuite cu altele, era necesar să se identifice toate tipurile şi variantele de filigran, menţinîndu-se cu cea mai mare precizie posibilă diferenţele de la o variantă la alta. Numai această identificare şi încadrare cronologică oferă un instrument sigur pentru cei ce urmăresc să dateze o carte, un manuscris sau un document redactat, pe baza filigranului. Cînd ni se oferă o imagine de filigran pentru o perioadă mai lungă, pentru cîteva decenii, sîntem foarte sceptici în privinţa datării care se face pe această bază. Desigur că numai în ţara în care a funcţionat moara de hîrtie pot fi identificate şi încadrate riguros din punct de vedere cronologic toate tipurile şi variantele de filigran, căci materialul arhivistic cu hîrtia morii respective s-a păstrat într-o cantitate suficientă pentru a realiza o asemenea operaţie. Parcurgînd aceste fonduri de documente datate, se poate întocmi curba generală de folosire a unui tip sau a unei variante de filigran şi care va fi, evident, cea mai apropiată de perioada cînd acestea au fost folosite de morile de hîrtie. Pentru că experienţa de pînă acum ne arată clar perioada destul de bine delimitată şi în general nu prea lungă în care hîrtia cu un anumit filigran era în circulaţie, curbele întocmite vor oferi un punct de pornire suficient de sigur pentru problemele de datare. Nu trebuie să uităm că filigranologia are ca scop final să ne ofere instrumente cît mai sigure de datare a unor documente, manuscrise sau cărţi.

Lucrarea lui E. Laucevičius este o carte de mare utilitate de reală valoare ştiinţifică şi pentru noi, cu atît mai mult cu cît filigranologia din România se află şi ea în faţa unei stringente necesităţi de întocmire a albumului de filigrane răspîndite în Transilvania, Ţara Românească şi Moldova în secolele XIV—XVII.

L. Demény

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ARCHIVUM. Revue Internationale des Archives

vol. XV, Paris, 1965, Presses universitaires de France, 374 p.

Volumul al XV-lea al revistei *ARCHIVUM* revista internațională a Arhivelor publicată sub auspiciile UNESCO și ale Consiliului Internațional al Arhivelor, este un ghid pentru 100 depozite importante de arhive din 26 țări. Volumul este intitulat astfel: *Marile depozite de arhive ale lumii. Notițe asupra arhivelor cele mai importante pentru cercetarea istorică internațională.* În această privință trebuie amintit că în 1934, după cinci ani de pregătire, Comitetul de Experți arhiviști — predecesorul Consiliului internațional al Arhivelor — a publicat, sub egida Institutului internațional de Cooperare intelectuală — prototipul lui UNESCO — tomul I al unui *Ghid internațional al Arhivelor*, consacrat țărilor Europei. Chestionarul, extrem de cuprinzător, cuprindea toate sectoarele arhivisticii și țintea, în afară de aceasta, să dea o idee despre organizarea arhivelor în fiecare stat și o privire de ansamblu asupra conținutului fondurilor lor. Din cauza inegalității răspunsurilor primite, lucrarea nu răspundea decît parțial speranțelor exprimate și s-a renunțat a se pune în lucru volumul următor care trebuia să fie consacrat țărilor extraeuropene.

Pe de altă parte, Comitetul internațional al științelor istorice încredințase unor eminenți istorici, Hans Nabholz și Paul Klaüi, misiunea de a întocmi, un mic ghid mai precis și mai concret, destinat a servi ca *vade-mecum* cercetătorilor, *Internationaler Archivführer* ce cuprindea, în afară de țările din Europa, cîteva țări din afara continentului nostru.

Încă de la constituirea sa, Consiliul Internațional al Arhivelor a hotărît în 1950 să publice un *Anuar internațional al Arhivelor*, care să fie un adevărat ghid cuprinzînd indicații asupra conținutului depozitelor: lista principalelor fonduri (cu datele lor extreme) și mențiune despre interesul deosebit pe care l-ar putea prezenta fie pentru istoria generală, fie pentru aceea a unei țări străine. Din acest proiect o primă parte s-a realizat în 1955, cînd s-a publicat în volumul V al revistei ARCHIVUM, *Anuarul internațional al Arhivelor*, cu un supliment în 1959, lăsîndu-se pentru mai tîrziu publicarea notițelor asupra conținutului depozitelor. Între timp, Consiliul Internațional al Arhivelor a întreprins publicarea unei colecții intitulată *Sources de l'histoire des nations*, din care o primă serie consacrată Americii latine este în curs de publicare, o a doua relativă la Africa, la sud de Sahara, este în pregătire și o a treia este prevăzută pentru Asia meridională și de sud-est.

Ghidul de față are drept scop să ofere istoricilor din toate țările — chiar și pentru aceia unde cercetarea istorică este mai dezvoltată — un instrument de lucru în care să fie indicate depozitele din străinătate ce ar putea fi cercetate de ei cu bune rezultate. În prefață, Robert—Henri Bautier afirmă cu modestie că acest ghid nu este decît o schiță de ceea ce ar trebui să fie un astfel de ghid al cărui interes ar fi evident și arată că pentru moment și-a propus să adune notițe concise despre un număr limitat de arhive, în principiu despre acelea care sînt (sau ar trebui să fie) cele mai consultate de către cercetători străini. Volumul de față trebuie considerat în perspectiva cercetării istorice internaționale. În acest volum nu se găsesc notițe asupra tuturor marilor depozite de arhive, ci numai asupra acelora care *a priori* prezintă din punct de vedere al cercetătorilor din alte țări, un interes evident, neglijînd pe acelea al căror conținut prezintă în special importanță națională sau regională, cu excepția Belgiei care figurează în acest ghid cu întreaga sa rețea de Arhive ale Statului. Eventualele lacune prin lipsa unor arhive importante din Franța, Italia, Spania etc se explică prin necesitatea resimțită ca lucrarea să nu fie prea mare și pentru că vreo cinci-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

sprezece Arhive nu au trimis răspunsurile spre a fi înscrise în această lucrare.

Dorința redacției este ca acest volum să fie urmat cît mai curînd posibil de un altul consacrat unui alt grup de depozite utile de consultat pentru cercetările istorice internaționale și poate, într-o zi de un adevărat ghid și un Repertoriu internațional al inventarelor de arhive a cărui redactare a fost hotărîtă de Consiliul Internațional al Arhivelor de acord cu UNESCO încă din anii 1948—50 și care a fost efectiv început, dar care nu va putea fi realizat decît prin eforturile convergente ale unei echipe entuziaste.

Informările sau notițele despre cele 100 de depozite mari de arhive din cele 26 de țări au fost redactate în general de către directorii Arhivelor respective și pentru că unele sînt anonime, contrar obiceiului, toate notițele apar fără semnătură.

Pentru a ușura folosirea notițelor, acestea au fost împărțite în paragrafe cu următorul conținut:

En tête: Numele exact, adresa și numărul de telefon al depozitului.

1. Istoric și organizarea actuală a depozitului (foarte scurt);

2. Principalele fonduri istorice care sînt păstrate acolo (cu caracteristicile lor esențiale: cuprins, date).

3. Fonduri în mod special importante pentru istoria altor țări: descrierea concisă a fiecărui fond, țările interesate și datele pe care le cuprind — Se vor putea semnala documentele personale sau de familie (ca și principalele colecții interesînd țările străine) și fondurile organismelor internaționale păstrate în Arhivele Statului.

4. Înlesniri acordate cercetătorilor: Datele de închidere anuală, orarii de deschidere, condiții de admitere, existența unui serviciu de microfilmare sau fotocopiere (tarif eventual) și a unui serviciu de informare în folosul cercetătorilor.

Existența unei colecții de copii sau de microfilme de documente păstrate în străinătate și interesînd istoria națională; condiții de acces la această colecție.

5. Bibliografie fundamentală (să nu se menționeze în principiu decît imprimatele).

Ghid general, situația inventarelor, principalele inventare, ghiduri metodice.

Instrumente de lucru ușurînd consultarea fondurilor ce privesc mai ales relațiilor politice, economice și culturale cu țările străine.

În volum s-au publicat notițe cuprinzînd răspunsurile la punctele de mai sus pentru arhivele cele mai importante din Anglia, Austria, Belgia, Brazilia, Cehoslovacia, Danemarca, Elveția, Franța, cele două Germanii, India, Israel, Italia, Iugoslavia, Olanda, Polonia, Portugalia, Senegal, Spania, Suedia, Statele Unite, Turcia, Ungaria, U.R.S.S., Vatican și Venezuela.

Ghidul constituie un instrument de informare de prim ordin pentru cercetările istorice internaționale, în special pentru țările care nu posedă arhive sau care sînt obligate să-și completeze documentația istorică în Arhivele unor țări cu care au avut strînse legături în decursul secolelor. Pentru cercetătorii din țara noastră el conține indicații foarte utile despre fondurile de arhivă și colecțiile de documente importante păstrate în marile arhive din străinătate cu materiale referitoare la istoria poporului român.

Mihail Fănescu

ARCHIVUM — Revue Internationale des archives, vol. XIV, 1964

(Publicată sub auspiciile UNESCO și ale Consiliului Internațional al Arhivelor), Presses Universitaires de France, Paris, 1968, 244 p.

Consacrat lucrărilor celui de-al V-lea Congres Internațional al Arhivelor, care a avut loc la Bruxelles între 1—5 septembrie 1964, volumul XIV al revistei „Archivum" conține documentele acestei importante manifestări internaționale— textul discursurilor din cadrul ședinței de deschidere a Congresului, rapoartele prezentate în ședința plenară de lucru și în ședințele pe secțiuni, urmate de procesele-verbale, care reproduc dezbaterile problemelor puse în discuție.

Rapoartele expuse, rezultat al unor studii competente și al analizării profunde a răspunsurilor la chestionare, trimise de arhivele de stat dintr-un număr însemnat de țări, precum și discuțiile care au avut loc au dat prilejul să se întrevadă prin confruntarea diferitelor puncte de vedere, prin cunoașterea stadiului existent al activității în domeniile respective, prin sugestiile și concluziile ce s-au tras, calea de urmat în stabilirea de soluții adecvate pentru rezolvarea problemelor de ordin general, precum și a unor

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

situații specifice arhivelor dintr-o țară sau alta.

Ședința de deschidere a avut loc la 2 septembrie în sala mare a Palatului Congreselor din Bruxelles. Dl. Ingvar Andersson, director general al Arhivelor Suediei, președintele Consiliului Internațional al Arhivelor, a pronunțat discursul de deschidere a Congresului. Apoi dl. Janne, ministrul Educației Naționale și al Culturii, a urat, în numele guvernului belgian, bun sosit congresiștilor, subliniind importanța acestei întruniri internaționale pentru progresul științei. Vorbind despre însemnătatea de netăgăduit a arhivelor, care constituie „memoria umanității", a scos în evidență faptul că documentele demonstrează în mod evident că istoria nu este în esență „istoria luptelor", a rivalităților sîngeroase și că arhivele arată pregnant în ce măsură viața comunităților omenești este formată din înțelegeri, reconcilieri și lucrări constructive. În continuare a vorbit președintele Comitetului de organizare a congresului, Etienne Sabbe, arhivist general al Regatului Belgiei și vicepreședinte al Consiliului Internațional al Arhivelor, care a pronunțat o alocuțiune sub formă de cozerie, a cărei temă principală a fost figura arhivistului în literatură și realitate. Este locul să menționăm pierderea grea ce o constituie pentru arhivistica internațională decesul din 15 ianuarie 1969 al acestei personalități, care a marcat o prezență activă și valoroasă, sub aspecte multilaterale, în vastul domeniu al culturii.

În ședința plenară de lucru din 2 septembrie, prezidată de dl. Henryk Altman, director general al Arhivelor de stat din Republica Populară Polonă, membru al Comitetului executiv al Consiliului Internațional al Arhivelor și de dl. Franjo Biljan, director al Arhivelor din R. S. F. Iugoslavia, s-au prezentat două rapoarte : „Metodele moderne de clasare a arhivelor anterioare anului 1800", elaborat de dl. dr. Johannes Papritz, director onorific al Arhivelor de Stat și al Școlii de arhivistică din Marburg/Lahn (R. F. a Germaniei) și „Metodele moderne de clasare a arhivelor posterioare anului 1800", raportor fiind dl. Antal Szedö, director al Centrului Național al Arhivelor Ungariei.

Raportul d-lui J. Papritz, bazat pe o amplă documentație, reprezintă o sinteză a experiențelor realizate de diferite țări în domeniul clasării arhivelor anterioare anului 1800. Sînt menționate teoriile și metodele folosite, precum și soluțiile aplicabile la diferitele genuri de fonduri și documente.

Un loc important îl ocupă în raport prezentarea principiilor formării fondurilor — principiul provenienței (Provenienz-Prinzip), principiul istoric (Historisches Prinzip), principiul destinației (Bestimmungsprinzip), principiul structurii (Strukturprinzip), principiul pertinenței (Pertinenzprinzip), principiul rezidenței (Standortsprinzip) — și a diferitelor opinii în legătură cu acestea.

Raportul relevă faptul că principiul provenienței este unanim recunoscut, fără să aibă însă caracter de dogmă și consideră că ar trebui să se definească clar limitele și excepțiile de la acest principiu pentru a i se asigura o valabilitate generală. Una din excepții este constituită de fondurile mixte, care sînt păstrate în arhive sub această formă, potrivit principiului „quieta non movere" și nu dispersate după proveniență. Argumentele aduse în sprijinul respectării acestui mod de păstrare a fondurilor mixte sînt economia de muncă realizată, precum și faptul că fondurile sînt inventariate și documentele au fost folosite și citate sub această formă ; în plus adesea nu mai este posibil să se distingă provenințele vechi. În aceste condiții părerea raportorului este că principiul "quieta non movere" trebuie să fie recunoscut de știința arhivistică.

O deosebită importanță o acordă dl. J. Papritz principiului structurii, considerînd că structura este cea care determină dacă se pot face excepții de la principiul provenienței și dacă excepțiile sînt necesare sau nu. Mai mult decît atît, este de părere că de structură depinde aprecierea valorii și eliminarea materialelor neimportante, precum și hotărîrea cu privire la menținerea sau modificarea clasării prearhivistice.

Referitor la clasarea internă a fondurilor expune diferitele principii și punctele de vedere exprimate în răspunsurile la chestionar în legătură cu principiile enunțate, tratînd apoi despre organizarea entităților arhivistice, despre tehnica clasării și inventarierii, organizarea muncii de ordonare, elaborarea instrumentelor de investigație (Findmittel) — inventare, ghiduri, repertorii, cataloage —, și publicarea lor.

În raportul privind „Metodele moderne de clasare a arhivelor contemporane posterioare anului 1800", dl. A. Szedö, pornind de la constatarea că în toate țările se ia ca punct de plecare ordinea în care au fost grupate actele în arhivele curente ale serviciilor administrative, și-a propus să studieze două probleme, și anume : a) metodele aplicate după anul 1800 de instituții și întreprinderi în vederea constituirii, conservării și clasării documentelor și b) în ce măsură Direcțiile generale de arhive pot influența elaborarea și aplicarea metodelor de lucru. O observație de ordin general a fost aceea că în întreaga lume majoritatea actelor sînt grupate pe probleme și că numai cîteva categorii de documente se clasează după alte criterii — de exemplu, în ordine cronologică (protocoalele, registrele, actele de stare civilă, hotărîrile, legile, hărțile planurile, desenele etc.), în ordine alfabetică

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

(documentele judiciare, de tutelă, actele personale, actele referitoare la unități geografice). Menționează apoi sistemul danez „Rentenkammersystem" și sistemul de înregistrare prin numere de bază, aplicat îndeosebi în Ungaria, sistemul filing aplicat în America, sistemul german „Registratur System" etc.

Analizînd direcția spre care evoluează sistemele de clasare, raportorul arată că sistemul zecimal este aplicat în puține țări datorită faptului că el a dat loc unor experiențe defavorabile din cauza greșelilor de aplicare. Este însă de părere că progresul se îndreaptă spre clasificarea zecimală și sistemul self indexing. Constată de asemenea că se introduce pe scară tot mai largă planul de clasare a actelor.

Cît privește rolul Arhivelor în impunerea metodelor de lucru, acestea nu au reușit însă să influențeze pretutindeni în mod hotărîtor constituirea arhivelor curente.

Tratînd despre principiile care stau la baza clasării și păstrării documentelor, raportorul s-a oprit asupra principiului provenienței și integrității fondului, arătînd diferitele puncte de vedere exprimate în răspunsurile la chestionar și totodată măsura în care sînt respectate aceste principii.

Raportul mai conține și o privire generală asupra instrumentelor de cercetare elaborate de arhive, insistînd asupra ghidurilor, inventarelor și repertoriilor.

Considerăm necesar să prezentăm succint concluziile la care a ajuns dl. A. Szedö în baza studiului făcut. Acesta constată că sistemele aplicate au distrus adesea unitatea organică a fondurilor. În cele din urmă însă principiul provenienței a învins, dar aplicarea prea rigidă a acestui principiu în cursul celui de-al doilea sfert al secolului nostru a ridicat discuții. Astfel clasările făcute de serviciile de arhivă ale instituțiilor nu mai sînt socotite astăzi intangibile, în cazul fondurilor greșit ordonate. În aceste situații arhivistica modernă admite că ordonarea efectuată de instituții poate fi modificată, planul de clasare trebuind să reflecte însă în mod fidel structura de organizare și atribuțiile instituției respective.

Sistemul zecimal și sistemul self-indexing nu sînt aplicabile în arhive, dar dacă acestea primesc fondurile astfel clasate nu le reordonează, cu excepția Ungariei unde documentele clasate după sistemul zecimal în vigoare în anii 1950—1956 sînt reordonate la Arhive.

Cît privește documentele de „tip nou" fono-foto-cinematografice sînt pe cale să pătrundă în arhive; din acestea în primul rînd fotografiile. Benzile de înregistrare sonoră sînt păstrate în majoritatea țărilor de muzee și biblioteci. Arhivele sînt însă pretutindeni de părere că și aceste documente le aparțin.

Problemele ridicate în cele două rapoarte au făcut obiectul unor interesante discuții susținute de 15 delegați din 10 țări (Finlanda, Franța, R. F. a Germaniei, R. S. F. Jugoslavia, Izrael, Olanda, R. P. Polonă, R.S. România, S.U.A. și U.R.S.S.). În procesul verbal al ședinței au fost incluse și două comunicări trimise ulterior Redacției revistei „Archivum" de Arhivele de stat din R.D. Germană.

În cadrul discuțiilor s-a scos în evidență faptul că Direcția generală a Arhivelor Statului din R. S. România a elaborat instrucțiuni pentru clasarea arhivelor curente, aplicarea lor fiind obligatorie pentru toate instituțiile și întreprinderile. S-a arătat în continuare că clasarea se face în baza nomenclatorului actelor și indicatorului de termene de păstrare, instrumente întocmite de instituțiile centrale pentru documentele proprii și separat pentru instituțiile în subordine, pe ramuri de activitate. Materialele astfel clasate și inventariate se depun la Arhivele Statului la termenele stabilite, însoțite de inventare, putînd fi date fără întîrziere în cercetare.

În legătură cu afirmația din raportul privind clasarea arhivelor posterioare anului 1800 că Arhivele nu sînt capabile încă să influențeze într-un mod hotărîtor elaborarea arhivelor curente, au fost aduse unele completări de dl. R. Favreau, care a informat că în Franța există preocuparea pentru o colaborare activă între Arhive și instituții în vederea clasării actelor. Aceasta s-a realizat prin „misiuni ale Arhivelor" în ministere și la Universitatea din Paris, misiuni care dau îndrumări în legătură cu ordonarea arhivelor curente respective. Totodată la marile administrații centrale s-au creat servicii de organizare și metodică, coodonate de un Serviciu central de organizare și metodică din cadrul Direcției Bugetului din Ministerul Finanțelor. Practic s-a instituit un colectiv de studii, constituit din reprezentanți ai Arhivelor Franței și ai diferitelor servicii de organizare și metodică, în vederea stabilirii colaborării dintre Arhive și administrații în ceea ce privește organizarea arhivelor curente. Un alt mijloc de colaborare îl constituie depozitele intermediare, unde sînt concentrate arhivele administrațiilor curînd după încetarea folosirii lor curente.

Deosebit de interesante au fost discuțiile d-lor S. Vilfan (R. S. F. Iugoslavia), H. Hardenberg (Olanda) și R. H. Bautier (Franța) în legătură cu abuzul ce se face în folosirea termenului de principiu, pe care îl consideră ca fiind prea pretențios pentru denumirea diferitelor metode de clasare. După opinia d-lui Bautier există un singur principiu, acela al provenienței (le respect des fonds), toata

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

celelalte decurgînd din acesta. Concluzia sa este că trebuie să se procedeze cu multă suplețe, ținîndu-se seamă la clasare de natura fondului, de conținutul și geneza sa, în care scop este necesar în toate cazurile un studiu prealabil al fondului respectiv, precum și al instituției care l-a creat.

În zilele de 3 și 4 septembrie s-au ținut ședințe pe secțiuni.

În prima secțiune Mgr. Martino Giusti, prefectul Arhivelor Secrete ale Vaticanului, a prezentat raportul său asupra legislației, organizării și clasării arhivelor ecleziastice. În acest studiu s-a ocupat de arhivele eparhiale.

Raportul relevă faptul că numeroase mărturii ale trecutului au fost păstrate datorită arhivelor ecleziastice și îndeosebi datorită arhivelor eparhiale. Mai mult decît atît, în unele țări greu încercate de războaie și alte calamități, acestea sînt adesea unica sursă pentru istoria medievală.

În epoca Reformei, în anumite țări în care religia protestantă a devenit religie de stat, cum a fost cazul Elveției, arhivele eparhiale au trecut la autoritățile civile.

Statutul juridic al arhivelor eparhiale este reglementat prin codul dreptului canonic, care prevede obligația de a se crea în fiecare eparhie cîte un depozit de arhivă unde să se păstreze documentele. De asemenea, diferite alte acte pontificale privesc arhivele eparhiale. Cu ocazia celui de-al 2-lea Congres al arhiviștilor ecleziastici care a avut loc la Milano în 1958, episcopul Montini a arătat necesitatea publicării unei culegeri care să conțină toate dispozițiile Sfîntului Scaun privind arhivele ecleziastice.

Se consemnează faptul că în unele țări, statul, deși recunoaște eparhiilor dreptul de proprietate exclusivă asupra arhivelor lor, exercită asupra acestora o anumită tutelă și supraveghere.

Ca o problemă de ordin general se constată necesitatea de a se emite norme și regulamente generale care să se extindă cel puțin la arhivele ecleziastice ale unei națiuni întregi.

Pentru arhivele ecleziastice din Italia s-a instituit în 1955 o Comisie Pontificală permanentă, căreia papa Ioan al XXIII-lea i-a dat în 1960 caracterul de persoană morală. Existența acestei comisii oferă arhiviștilor eparhiali italieni posibilitatea de a rezolva problemele arhivelor lor în mod uniform. În alte țări însă unde nu există organisme asemănătoare și unde conferințele episcopale naționale sînt private de drepturi juridice, se simte lipsa unei autorități care să poată stabili dispoziții valabile pentru toate arhivele eparhiale ale națiunii.

Se remarcă propunerea arhiviștilor ecleziastici irlandezi (făcută la Congresul de la Neapole din 1961) de a se crea o comisie Pontificală Centrală, avînd sarcina de a stabili norme valabile pentru întreaga biserică, aplicate prin intermediul comisiilor naționale.

Raportul oferă, potrivit răspunsurilor la chestionar, informații cu privire la metodele folosite în diferite țări la clasarea documentelor eparhiale, trierea lor, instrumentele de informare — inventare, indici, fișe etc.—, consultarea arhivelor, pregătirea profesională a arhiviștilor ecleziastici, problema localurilor, dotarea cu biblioteci și laboratoare foto și de restaurare a documentelor. Sînt prezentate de asemenea unele date informative despre arhivele bisericilor necatolice — luterană din Danemarca, Finlanda, R. F. a Germaniei, Suedia și R. P. Ungară, calvinistă ungară și anglicană.

În concluzie raportorul scoate în evidență lipsa generală de personal și de mijloace financiare pentru arhivele eparhiale. Menționează că s-a sugerat rezolvarea acestei probleme prin încredințarea acestor arhive arhiviștilor laici, sau chiar prin depunerea lor la arhivele de stat. Pe de altă parte, dimpotrivă, cei mai mulți au insistat asupra faptului că documentele trebuie să fie păstrate de instituțiile care le-au creat, rămînînd deci în posesia bisericii, opinie susținută întrutotul de raportor.

Din discuțiile care au avut loc pe baza diferitelor probleme desprinse din raportul prezentat, remarcăm situația favorabilă existentă în Belgia, unde s-a reușit să se stabilească o strînsă colaborare științifică între biserică și stat, avînd ca rezultat buna conservare și folosire a arhivelor ecleziastice.

În cea de-a 2-a secțiune a fost prezentat de dl. Antonio Matilla Tascon, inspector central al Arhivelor din Spania, un raport asupra Publicațiilor arhivelor, întocmit pe baza răspunsurilor la chestionar trimise de 24 de țări. Raportul conține un bogat material documentar privind problemele legate de *publicare — legislația arhivistică referitoare* la acest domeniu de activitate, serviciile de publicare din cadrul Arhivelor și în general modul de organizare a acestei activități, publicațiile realizate de diferite Arhive, criteriile formei de publicare (genuri de publicații), metodele de publicare — ediții pe microfilm, aparate și mașini pentru publicare etc., finanțarea publicațiilor — prevederi bugetare, convenții sau acorduri între Arhive și alte instituții, vînzarea publicațiilor, dreptul de autor. Un loc important îl ocupă în raport diferitele genuri de publicații (ghiduri, indici inventare, cataloage, ediții de texte), în cadrul cărora se exemplifică publicațiile realizate de diferitele țări.

Astfel din categoria *ghiduri*, se menționează:

— *Ghidul general al Arhivelor* unei țări, publicat de un număr redus de state. Rapor-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

torul consideră util să se ia sub protecţia şi îndrumarea tehnică a Consiliului Internaţional al Arhivelor— cum s-a făcut cu ghiduirile de izvoare pentru istoria Americii şi Africii— întocmirea în fiecare ţară a unui ghid general al Arhivelor.

— *Ghidul unui depozit de arhivă*— publicaţie realizată pentru unele depozite de R.P. Ungară, R. S. Cehoslovacă, R. D. Germană, Spania, Suedia, Franţa, Belgia, Italia şi U.R.S.S. Nici o ţară nu are publicate însă ghiduri pentru toate depozitele de arhivă. După părerea sa ar fi deosebit de important ca C.I.A. să se intereseze de publicarea, sub forma unei lucrări independente a unei „Bibliografii Internaţionale a Ghidurilor şi-Arhivelor, cu suplimente anuale, care să permită ţinerea acesteia la zi.

— *Ghiduri pe fonduri sau serii documentare determinate* (Arhivele Naţionale ale Franţei— — pentru „Fonduri judiciare"; Arhivele istorice naţionale din Spania— „Ghidul Secţiei Ordinelor Militare" etc.).

— *Ghiduri pe materii* (teme). În mod normal Arhivele întocmesc ghiduri pentru fonduri. Ghidurile pe materii sînt o excepţie şi sînt întocmite cu un anumit scop sau pentru că documentele sînt atît de dezorganizate încît este imposibil să li se redea ordinea iniţială.

Cît priveşte *indicii*, majoritatea depozitelor de Arhive întocmesc indici de nume, de lucruri, persoane, materii, care sînt de uz intern şi nu se publică sau care însoţesc ghidurile, inventarele, cataloagele editate. Raportorul îşi exprimă convingerea că s-ar aduce un mare serviciu cercetătorilor dacă Arhivele ar publica indici de fonduri ce prezintă mare interes din punct de vedere topografic, genealogic, biografic sau pentru diferite domenii de activitate— agricultură, industrie etc., sau dacă ar publica indici exhaustivi. Recomandă să se evite întocmirea de „index rerum notabilium", întrucît experienţa a demonstrat că ceea ce interesează o anumită epocă poate fi considerat ca neimportant într-o altă epocă şi ceea ce este neimportant pentru unele persoane poate fi considerat ca fundamental pentru altele. Adaugă că cercetarea nu ar avea decît de cîştigat din publicarea tuturor indicilor de uz intern care există la depozitele de arhivă.

Referitor la *inventare*, în general se consideră util să fie publicate în mod sistematic, ca un prim pas în informarea asupra documentelor din arhivă. Totuşi din motive diferite, puţine sînt ţările care publică astfel de instrumente, preferînd să publice întîi ghiduri sau dînd prioritate cataloagelor. Unele ţări publică inventare denumite cataloage sau cataloage numite inventare. Confuzia provine din neprecizarea terminologiei.

Enumeră apoi genurile de inventare şi conţinutul lor — inventare schematice, inventare-registre, inventare sumare şi inventare analitice.

În continuare tratează despre conţinutul *cataloagelor*— pentru un anumit fond sau care se referă la teme cuprinse în mai multe fonduri— despre normele de redactare a fişelor de catalog şi sistemul de clasare a lor. Raportorul este de părere că Masa rotundă a Arhivelor sau chiar Consiliul Internaţional ar trebui să ia asupra sa sarcina de a redacta norme pentru fişele de catalog şi să îndrumeze aplicarea lor internaţională.

Expunerea cu privire la genurile de publicaţii se încheie cu informaţiile date despre *ediţiile de texte*.

La discuţii, 12 delegaţi din 8 ţări (Franţa, R. D. Germană, R. F. a Germaniei, R. S. F. Iugoslavia, Izrael, S. U. A., R. P. Ungară şi U.R.S.S.) au relatat unele aspecte din experienţa Arhivelor respective în domeniul publicării.

La cea de-a treia secţiune s-a dezbătut problema introducerii şi adaptării mijloacelor mecanografice în Arhive, raportor fiind dl. E. Califano, directorul Diviziunii Documentaţie fotografică şi restaurare din Direcţia generală a Arhivelor de stat din Italia. Această problemă este deosebit de importantă dat fiind cantitatea enormă şi în continuă creştere a materialelor documentare care reclamă aplicarea tehnicii mecanografice şi în domeniul arhivelor. Raportorul consideră necesar să se instituie un organism internaţional pentru studierea problemelor de organizare, tehnice, metodologice şi juridice care decurg din aplicarea procedeelor mecanografice, organism ce ar putea fi denumit „Comisia internaţională pentru studiul automatizării cercetării arhivistice."

Desigur prin introducerea procedeelor mecanografice se va reduce considerabil timpul de cercetare, dar nu va fi înlăturată munca de *întocmire de fişe şi de inventariere a materia*lelor documentare, care rămîne o sarcină umană. Totodată dacă fişele ar fi executate cu ajutorul maşinilor de scris prevăzute cu caractere adaptate pentru lectura automatică, operaţiile succesive de verificare şi clasare a fişelor ar putea deveni de asemenea automatice şi urmînd acelaşi procedeu ar putea fi inserate în memoria maşinii, căreia i s-ar putea încredinţa sarcina de a executa rezumatul textului documentelor folosite. Prin acelaşi procedeu automatic s-ar putea obţine traducerea rezumatelor în alte limbi.

Se mai subliniază faptul că adevăratul avantaj oferit cercetării arhivistice de aparatele electronice constă nu atît în rapiditatea cercetării cît mai ales în informaţia completă a cercetării însăşi. Astfel, raportorul conchide că tocmai acest aspect al valorii ştiinţifice este cel care trebuie luat în considerare îna-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

înte de a respinge sau de a accepta sprijinul oferit arhivelor de marea mecanizare.

În cea de-a 4-a secțiune s-a prezentat Raportul Comitetului Internațional de Sigilografie de către dra Andrée Scufflaire, conservator la Arhivele generale ale Regatului Belgiei. Întocmit pe baza a 60 de răspunsuri la chestionarul elaborat de Comitetul Internațional de Sigilografie, trimise de 21 de țări, raportul tratează în prima parte, sub titlul „Retrospectivă : sigilii vechi", despre valoarea juridică a sigiliilor, procedeele tehnice pentru păstrarea și restaurarea lor, precum și despre normalizarea notițelor sigilografice (descrierea pe fișe și întocmirea cataloagelor). Cea de-a doua parte „Contemporană" este consacrată sigiliilor oficiale, actualmente în uz.

În cadrul discuțiilor s-au adus unele completări și precizări în legătură cu rezultatele obținute în păstrarea și restaurarea sigiliilor (Belgia — restaurarea bulelor de plumb oxidate ; Elveția— materiale noi folosite pentru mulaje etc.) și s-au făcut propuneri referitoare la conținutul fișei de descriere a sigiliilor și întocmirea cataloagelor.

La Secția tinerilor arhiviști dl. A. Uytterbrouck, arhivist paleograf la Arhivele generale ale Regatului din Bruxelles, a prezentat raportul său privind „Recrutarea și începutul carierei personalului științific al Arhivelor Statului". Raportorul a arătat că în mod intenționat nu s-a precizat în chestionarul privind această temă ce se înțelege prin „tînăr arhivist", urmărindu-se să se studieze posibilitățile ce se oferă în fiecare țară tînărului intelectual care dorește să se dedice profesiunii de arhivist, situația sa la începutul carierii și perspectivele pe care le are.

Bogat în conținut, raportul prezintă comparativ situația existentă în 23 de țări în legătură cu tema propusă. Concret, informațiile se referă la categoriile de personal științific și studiile făcute, la modul de recrutare a arhiviștilor, pregătirea personalului științific al Arhivelor de stat, natura muncii— lucrări arhivistice, cercetări și lucrări personale— durata muncii și concedii (de odihnă și științifice), sistemele de promovare și situația materială și morală a arhiviștilor.

Ultimele pagini ale acestui număr al revistei „Archivum" cuprind o informare asupra lucrărilor Adunării generale a Consiliului Internațional al Arhivelor ținută la 1 septembrie 1964 la Palatul Congreselor din Bruxelles, raportul redactorului șef al revistei „Archivum", raportul Comitetului tehnic Internațional al Ghidului izvoarelor istoriei Americii Latine, raportul Comitetului Internațional al Ghidului izvoarelor istoriei Africei și textul în limbile franceză și engleză al Statutului C. I. A., cu modificările aduse.

Volumul XIV—1964 continuă seria documentară a revistei „Archivum" cu ilustrarea momentului important din viața arhivistică internațională marcat de Congresul de la Bruxelles, constituind prin lucrările prezentate o bază informativă prețioasă pentru studii viitoare.

Valeria Șindelaru

ARCHEION, — revistă științifică dedicată problemelor de arhivistică,

Varșovia, 1968, nr. 49 și 50.

În cursul anului 1968 s-au sărbătorit două aniversări arhivistice : arhivistica sovietică și poloneză au împlinit 50 de ani de existență și de activitate. Cu acest prilej revista (nr. 49, pag. 9—16) prezintă un scurt istoric al arhivisticii sovietice. În aprilie 1918 Sovietul Comisarilor Poporului a înființat un Comitet Central pentru administrarea arhivelor, care a pus bazele unei munci metodice și științifice, privitoare la recepționarea, repartizarea și inventarierea colecțiilor de acte. În 1966 a luat ființă „Institutul Unional de cercetări arhivistice."

În legătură cu aniversarea arhivisticei poloneze, precum și a revistei „Archeion", Piotr Bánkowski (nr. 50, p. 61—77) scrie despre înființarea Consiliului Arhivistic în 1953, care a luat locul Direcției Arhivelor Statului, înființat în aprilie 1918, cît și despre apariția și activitatea revistei „Archeion" în perioada dintre cele două războaie mondiale.

După cum se știe, revista „Archeion" își împarte materialul publicat în capitole sau după temele ce interesează arhivistica. Astfel, la capitolul „Probleme de arhivistică" Kowalik R. și Sadurska J. (nr. 49, p. 17—24) scriu despre „Ocrotirea microfilmului în fața acțiunii microflorei", în care se arată că deși microfilmul este destul de rezistent la distrugerile provocate de factorii biologici, totuși fiind păstrat în condițiuni ce priesc dezvoltarea microflorei, poate fi atacat. Autorii ajung la concluzia, că o bună ocrotire a microfilmului se poate obține prin introduce-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

rea în emulsia de microfilm a soluției de p-cloro-m-crezol, într-o concentrare de 1% din greutatea emulsiei, în timpul pregătirii microfilmului. Staroń Olimpia (nr. 50, p. 77—97) scrie despre „Rolul documentării de investiție în economia națională și în cercetările științifice", în care după ce arată că prin documentare de investiție trebuie să înțelegem „totalitatea datelor și documentelor ce înlesnesc realizarea investițiilor planificate", subliniază importanța documentației tehnice în birourile de planificare. Andrzej Janowski și Czeslaw Jesionek tratează despre „Problema microfilmării actelor în arhive" (nr. 50, p. 77—97), ocupîndu-se de arhivizarea numai sub formă de microfilm a actelor de importanță deosebită pentru stat, pentru știință.

La capitolul „Știința arhivistică" Józef Szymański (nr. 50 p. 113—121) scrie despre „Materiale arhivistice pentru istoria meseriilor din Wojnicz", iar Daniela Kozacka (nr. 49, p. 40—47) despre „Materiale cartografice și tehnice", aflătoare în Arhiva Generală din Varșovia, în care autoarea caută să prezinte cele mai importante acte asupra înființării și dezvoltării orașului Varșovia. Tot la acest capitol scrie și Jadwiga Szymańska—Petala (nr. 49, p. 47—53) despre „Documentarea tehnică a obiectivelor declarate monumente istorice din Varșovia între anii 1918—1965", în care se analizează activitatea instituției ce se ocupă cu conservarea monumentelor istorice din Varșovia și situația documentației lor tehnice. Alina Sztachelska scrie despre „Trei registre ale orașului Bialystok", în care se analizează trei acte necunoscute din secolul al XVIII, privitoare la dezvoltarea orașului Bialystok (nr. 50, p. 121—143).

Despre înființarea și dezvoltarea arhivelor județene din regiunea Poznan scriu: Czeslaw Skopowski și Kazimierz Bielecki (nr. 49, p. 61—97).

Arhivele de stat polone au cerut retrocedarea actelor privitoare la Regatul Polon, dintre anii 1897—1917, aflătoare în Uniunea Sovietică și despre care scrie Herman Rappaport (nr. 50, p. 157—171).

La capitolul „Autoritățile și organizarea cancelariilor" scriu: Krystyna Jelonkówna (nr. 49, p. 111—135) despre „Congregația negustorilor din Cracovia și actele sale din anii 1722—1949" și Zajocowa Helena (nr. 50, p. 171—187) despre „Tribunalul minier din Wieliczka (1786—1855)", în care analizează colecțiile de acte, publicate de Piller, privitoare la legile judecătorești și administrative galițiene și austriace din a doua jumătate a secolului XIX.

În capitolul „Arhivele în străinătate" se publică studii și informații despre situația arhivelor din: R. D. Germană, Suedia, Marea Britanie.

În capitolul „Cronica arhivistică" se publică dări de seamă și informații, în legătură cu activitatea curentă a arhivelor din Polonia și din străinătate.

La „Recenzii, dări de seamă asupra cărților și note bibliografice" se publică (nr. 49, p. 209—211) și o dare de seamă asupra „Revistei Arhivelor" în care se trec pe scurt în revistă studiile și materialele apărute în nr. 1 din 1967 al periodicului românesc.

Teodor Holban

BIBLIOTHEQUE DE L'ECOLE DE CHARTES

Revue d'érudition publiée par la Société de l'École de Chartes Tome CXXVI, 1968, n° Deuxième livraison, Paris — Genève,/297/ — 598 p.

Prezentul volum cuprinde trei capitole cu studii, un capitol cu miscelanee, unul cu bibliografie, o cronică și un indice de nume.

Primul articol scris de Françoise Gasparri este consacrat *studiului scrierii cancelariei regale franceze dintre anii 1108—1223 din timpul lui Ludovic al VI-lea pînă la Filip August*, după un număr *de 25 acte originale necunoscute pînă în prezent.*

Autorul arată că este vorba de 2 acte originale care datează din timpul lui Ludovic al VI-lea, 14 din timpul lui Ludovic al VII-lea și 9 din timpul lui Filip August, aflate la Biblioteca națională și la Arhivele naționale care pînă în prezent nu au figurat în cataloagele publicate și dacă au fost cunoscute, aceasta s-a făcut doar prin intermediul copiilor.

Autorul nu se ocupă de analiza diplomatică a documentelor și nici de conținutul acestora, dar face o analiză amănunțită a scrisului căutînd să stabilească de ce „mînă" sînt scrise, după genul sau tipul grafiei ce se desprinde din fiecare, după modul cum se fac prescurtările, cum sînt alcătuite literele.

Din studiul ce s-a întreprins asupra acestor acte, rezultă că examenul grafiei este de o

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

deosebită importanță pentru istoria scrisului și în cazul de față al cartelor, dovedind o evoluție de la livresc către un veritabil scris personal, original.

Importanța studierii acestor documente constă și în practica redacțională și a compoziției personalului ce constituie cancelaria regală, aceasta existînd atunci într-o fază embrionară (în timpul primei jumătăți a sec. XII), ca treptat, treptat să devină un organism specializat, independent, cu un personal bine definit. Articolul este însoțit în anexă de cele 25 documente scrise toate în limba latină, transcrierea făcîndu-se cu multă acribie, dovedind o deosebită pregătire, întrucît textul original abundă în prescurtări, avînd fiecare caracteristicile lui. Aceste documente au un sumar aparat științific în care se dau dimensiunile actelor, contopirile, materialul pe care sînt scrise, menționîndu-se cele care au sigiliu, fără a se face însă descrierea lui.

Din punct de vedere al conținutului aceste documente se referă la acte de întărire, donații, privilegii, situația șerbilor de pe moșiile mănăstirești. Articolul mai conține și două planșe cu reproduceri din documente.

Următorul articol se referă la *bibliotecile secretarilor regelui din sec. XVI*, scris de Hélène Michaud. Prin cercetarea a 33 inventare ale secretarilor regali care au existat între anii 1530—1600, s-a putut constata situația materială și socială, gradul lor de cultură, în concluzie modul lor de viață. Această categorie socială forma un grup privilegiat, care își exercita activitatea fie la curtea regală, fie pe lîngă curțile nobiliare din Paris sau din provincie.

Analizînd aceste inventare s-a văzut că dacă unii dintre aceștia erau preocupați mai mult de a tezauriza bunuri materiale decît de a se cultiva, alții însă dovedesc o adevărată personalitate științifică, dotată cu o erudiție *puțin obișnuită*.

Printre aceștia din urmă amintim pe: Louis Desportes, Jaques Perdrier și Émard de Vabres, care prin bogatul număr de volume aflat în biblioteca lor și prin caracterul lor eterogen dovedesc un adevărat spirit enciclopedic.

Pe lîngă un fond juridic, de drept roman, public și canonic, amintim cărți de autori clasici, în latină și greacă, de umaniști italieni, precum și de matematică, astronomie, arhitectură, medicină și științe naturale.

După gramaticile, dicționarele de latină, greacă și ebraică și studiile de retorică ce figurează în aceste inventare, se trage concluzia că aceștia aveau o deosebită inclinație pentru studiul limbilor. Iar tratatul despre hieroglife al italianului Valeriano Bolzano aflat în biblioteca lui Émard de Vabres reprezintă încă un argument peremtoriu pentru profunda erudiție a unora dintre aceștia.

Importanța articolului mai constă și în faptul că din titlurile volumelor enumerate de autoare ne putem face o idee și despre genul de cărți ce circula în acea vreme.

Ultimul articol al revistei se ocupă de rolul *asociației în luptele muncitorilor din sec. XVIII din Bordeaux*, semnat de Jean Cavignac.

Autorul arată că asociația aceasta este o instituție creată de muncitori pentru apărarea intereselor lor materiale: a salariilor și a condițiilor lor de viață.

Autorul alege Bordeaux, ca fiind în acea epocă un oraș în plină expansiune economică și demografică. Marile lucrări urbanistice din acel timp ca: bursa, teatrul, episcopatul și altele antrenează numeroși muncitori.

Jean Cavignac arată că această asociație muncitorească este pe departe de a fi cea descrisă de Lenin, ea nu este călăuzită de un partid comunist, avangarda conștientă a clasei muncitoare și nici nu posedă o ideologie revoluționară. Cu toate acestea a fost la epoca respectivă o organizație destul de progresistă. Fiecare asociație era condusă de „primul meseriaș" sau „căpitan" care avea misiunea de a face să domnească disciplina și era ajutat de al doilea sau al treilea meseriaș.

Greva nu era adoptată ca mijloc de luptă, fiind considerată drept o atitudine pasivă.

Ei preferau închiderea atelierului, uneori chiar „damnarea" întregului oraș.

Conflictele dintre muncitori și patroni în sec. XVIII erau în primul rînd pentru hrană, iar apoi pentru salariu. Dar cele mai frecvente conflicte izbucneau cu ocazia angajări muncitorului, acesta dorind un angajament avantajos, iar patronul dorind un muncitor calificat pentru o retribuție minimă.

Constituirea muncitorilor în asociații a jucat un rol important în special în ceea ce privește controlul angajării acestora la lucru, ceea ce a făcut să devină uneori o adevărată „putere muncitorească", așa cum o numește autorul.

Prin natura lor însă aceste asociații nu au îmbrăcat forma unei lupte de clasă. Cu toate că această constituire a muncitorilor era extrem de mărginită, ea a avut o deosebită importanță în dezvoltarea conștiinței lor, ajutînd la formarea spiritului revoluționar al acestora de mai tîrziu.

Articolul are în anexă cîteva extrase din Arhivele departamentale din Gironde, în care sînt reproduse diferite sentințe ale Parlamentului din sec. XVIII cu privire la reglementarea lucrului și a angajării muncitorilor.

Capitolul de *miscelanee* prezintă note cu privire la noul fragment aflat în Biblioteca Națională, din cronica în limba latină *Historia Belli Sacri* scrisă de un anonim de la mănăstirea Monte Casino după anul 1131 și tratează evenimente din prima cruciată.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Ultimul capitol este consacrat bibliografiei, care se referă la lucrări publicate în domeniul istoriei, finanţelor, documentelor papale din sec. XIII şi istoriei umanismului din Europa centrală.

Cronică este intitulat penultimul capitol al acestui volum în care sînt amintite cîteva figuri ale unor iluştrii arhivişti absolvenţi ai cursurilor de la École des Chartes.

Volumul se încheie cu un index alfabetic.

Cornelia Crivăţ

BIBLIOGRAPHIE — DOCUMENTATION — TERMINOLOGIE

vol. IX, n° 2, mars 1969, UNESCO, Paris, p. 53—100

Bogat în conţinut numărul din martie 1969 al publicaţiei „Bibliographie — Documentation — Terminologie" prezintă informaţii privind o serie de acţiuni UNESCO, între care cea de-a treia sesiune a Grupului de lucru al Naţiunilor Unite în problema indexării, ţinută la Paris, la sediul UNESCO, în noiembrie 1968 şi recomandările supuse Comitetului administrativ de coordonare.

Referitor la automatizarea Bibliotecii din Florenţa se face cunoscut că în cadrul campaniei internaţionale pentru Florenţa şi Veneţia şi în continuarea sprijinului acordat de UNESCO s-a organizat prin contribuţia financiară a „American Library Association" vizita a doi experţi care au avut misiunea de a pregăti un raport asupra raţionalizării şi automatizării diferitelor servicii ale Bibliotecii din Florenţa. Între 29 şi 31 decembrie 1968 a avut loc o întrunire de experţi la Palatul Congreselor din Florenţa, finanţată de Asociaţia canadiană a bibliotecarilor de limbă franceză, unde s-a examinat raportul întocmit şi s-a hotărît adoptarea sistemului Marc II aplicat de Biblioteca Congreselor din Statele Unite.

O importantă acţiune a UNESCO a avut loc în luna decembrie 1968 prin întrunirea la Istanbul şi Ankara a unui grup de experţi în materie de arhive, care au studiat la faţa locului situaţia arhivelor de la Istanbul ale vechiului imperiu otoman şi au discutat cu autorităţile competente de la Preşedinţia Consiliului din Ankara problema stabilirii unui program complet de reorganizare a arhivelor otomane şi de creare de servicii de arhive moderne. În baza studiului făcut, experţii au întocmit un raport conţinînd recomandări pentru punerea în aplicare a programului de reorganizare, care a fost prezentat de către UNESCO Guvernului turc.

Între informaţiile inserate, menţionăm de asemenea notele bibliografice privind cîteva publicaţii ale UNESCO apărute în anul 1968, îndeosebi din domeniul statisticii şi educaţiei.

Rubrica „Serviciile bibliografice din lume", rezervată de această publicaţie în vederea aducerii la zi a datelor cuprinse în manualul bibliografic al lui P. Avicenne („Les Services bibliographiques dans le monde", 1960—1964, Paris, UNESCO, 1966, 233 p.), prezintă informaţiile comunicate de Camerun, Spania, Statele Unite ale Americii, Iordania, Laos, Nicaragua şi Polonia.

Un spaţiu larg este acordat ştirilor privind „Activităţile internaţionale şi naţionale". Între bogatele note prezentate se numără cele privind activitatea „Centrului naţional de reprografie pentru documentare" din Anglia, înfiinţat în ianuarie 1967. Acest Centru funcţionează sub direcţia unui Comitet consultativ, fiind reprezentat Guvernul, întreprinderile industriale, Institutul de reprografie tehnologică, ASLIB etc.

Institutul Internaţional de planificare a educaţiei (7 rue E. Delacroix, Paris 16e, 75) a inclus în programul cursurilor pe care le-a organizat în anul 1969 o serie de conferinţe privind planificarea serviciilor de biblioteci şi documentare. Cursurile au avut loc în luna iulie, iar textele conferinţelor vor fi puse la dispoziţia celor interesaţi.

În acelaşi domeniu de activitate menţionăm publicaţia „Manuel bibliographique des sciences de l'éducation..." de Juif, Paul şi Dovero, Fernand (Paris, Presses universitaires de France, 1968, 319 p.— Bibliothèque scientifique internationale). Manualul face trimiteri la peste 3000 de autori, aproape 3000 de lucrări şi peste 2000 de articole, conţinînd următoarele capitole: dicţionare, enciclopedii, bibliografii; cercetarea în problema psihologiei copilului şi metodele de studiu, psihologia copilului şi adolescentului normal; patologia copilului şi adolescentului, problemele observaţiei şi orientării; istoria gîndirii; doctrinele pedagogice şi instituţiile şcolare; educaţia comparată; sistemele şi metodele aplicate în diferite ţări; pedagogie; problemele educaţiei şcolare; terapeutica şi reeducarea copilului

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

și adolescentului neadaptat, copilul și educația în afara școlii etc.

În cadrul aceleași preocupări este prezentată și România prin publicația „Education des adultes — recherche scientifique et action culturelle". Bucarest, Comité d'Etat pour la culture et les arts, Conseil pour la propagation des connaissances culturelles et scientifiques, 1, Place Scînteii, 1968, 450 p. Acest volum cuprinde comunicările ținute la Simpozionul intitulat „Cercetarea științifică și acțiunea cultural-educativă pentru adulți", care a avut loc în decembrie 1968, fiind organizat de Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă și de Institutul de Științe pedagogice, în colaborare cu Consiliul central al Uniunii generale a Sindicatelor din România și Comitetul Central al Uniunii Tineretului Comunist. Se scoate în evidență că cele 67 de comunicări și numeroasele discuții ce au intervenit la Simpozion oferă o vedere generală asupra preocupărilor, realizărilor și perspectivelor în cercetarea științifică din România în domeniul educării extrașcolare a adulților.

Din informațiile referitoare la „Activitățile internaționale", privind „Științele exacte și naturale" menționăm apariția, începînd din ianuarie 1969, a revistei bilunare „Automatica" — publicată de Federația internațională de automatică (F.I.A.), care cuprinde culegeri de documente prezentate la întrunirile F.I.A., precum și rapoarte succinte privind aceste întruniri.

Activitatea internațională în domeniul științelor umanistice și al științelor sociale își afirmă prezența printr-o prețioasă lucrare patronată de Federația internațională a asociațiilor de studii clasice „Thesaurus linguae latinae". În acest dicționar de limbă latină — de la originea sa și pînă la sfîrșitul secolului al VI-lea al erei noastre — se găsesc explicații pentru cuvintele latine folosite în literatura și religiile păgîne și creștine și pentru cele din textele neliterare și de pe inscripții. Thesaurus și-a început apariția în Germania în anul 1900. După o întrerupere datorată războiului, această lucrare a fost reluată pe plan internațional. În anul 1966 a apărut vol. VIII, fasc. 11 (Multitudo-Myzon), în 1967 vol. VII, 2, fasc. 4 (IS-Iugum). Editor: G. B. Teubner, Leipzig. Redactor șef: Dr. W. Ehlers, Mastallplatz 8, 8 Munich 22 — — R. F. a Germaniei.

Activitățile naționale se remarcă de asemenea printr-o serie de lucrări deosebit de importante. Amintim numai: — „Wörterbuch der griechischen Papyrusurkunden", vol. IV, fasc. 3, Göttingen Hubert and Co., 1966 — instrument de lucru indispensabil pentru cercetările în toate domeniile care au contingență cu istoria elenisticii — „Dictionnaire des littératures", publicat sub conducerea lui Philippe van Tieghem, cu colaborarea lui Pierre Josserand. Tome III: O—Z. Paris, Presses universitaires de France, 1968, 458 p. — „Répertoire de droit international", 2 vol. publicate sub conducerea lui Ph. Francescakis, Paris, Dalloz (1968), vol. 1 (A—E). Pentru menținerea actualității acestui dicționar va fi asigurată ținerea lui la zi prin reluarea în cadrul rubricilor a numerelor modificate, operîndu-se completările, schimbările și suprimările necesare.

La rubrica Arhive — Activități internaționale se dau informații despre crearea Secției regionale a Consiliului Internațional al Arhivelor pentru Asia de Sud-Est (SARBICA). Adunarea constitutivă a avut loc la Luala Lumpur (Malaezia) în luna iulie 1968, fiind organizată cu sprijinul unei subvenții de 2000 de dolari, acordată de UNESCO. S-au adoptat statutele și s-a constituit, pe calea alegerilor, un comitet executiv. Președinte a fost ales D. Alwi Jantan, directorul Arhivelor Naționale ale Malaeziei, care a devenit ex-officio membru al Comitetului executiv al C. I. A. SARBICA și-a propus să organizeze, în cursul celui de-al doilea semestru al anului 1969, un stagiu de studii, care va fi consacrat pregătirii profesionale, administrării depozitelor și prezervării arhivelor istorice dispersate. Consiliul Internațional al Arhivelor a hotărît să lanseze în 34 de țări africane un program de asistență în domeniul arhivelor. De asemenea C.I.A. a trimis, în lunile ianuarie și februarie 1969, patru experți în misiuni de informare. Raportul întocmit de experți va sta la baza organizării și executării programului de asistență.

În paginile consacrate „Activităților Naționale" din domeniul Arhivelor se fac cunoscute următoarele acțiuni:

Argentina — În septembrie 1969 vor avea loc „zilele arhiviștilor argentinieni" organizate, pentru a doua oară, de Universitatea națională din Cordoba. Lucrările respective vor avea ca subiect analizarea stadiului actual, organizarea depozitelor de arhivă și căutarea unor soluții concrete în problemele existente. Vor avea loc de asemenea „mese rotunde" pentru studierea temelor speciale care interesează arhivele în general și pentru găsirea unor soluții practice. Una din acestea va trata problema selecționării.

Statele Unite ale Americii — La Arhivele Naționale s-a ținut, în zilele de 27 și 28 mai 1968, o conferință cu privire la arhivele naționale și cercetarea statistică. Au participat reprezentanți ai Serviciilor Guvernului federal însărcinați cu elaborarea de situații statistice, arhiviști, geografi, sociologi și alți specialiști care folosesc date statistice pentru cercetările lor.

Sub președinția d-lui James B. Rhoads, director general al Arhivelor din Statele Unite, s-a constituit un comitet consultativ

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

al Arhivelor („Archives Advisory Council"), format din 18 membri, îndeosebi istorici, precum și din arhiviști specialiști în științe economice și politice, genealogiști și profesori.

Noua Zeelandă — Arhivele Naționale — „A review and Summary of Work — 1966". „A summary of work — 1967 (Wellington, Department of Internal affairs/1967, 1967/63, 22 p.). Aceste două rapoarte oferă o privire asupra genurilor de documente păstrate de Arhivele Naționale și totodată prezintă în amănunt sarcinile îndeplinite de personalul lor în ceea ce privește repartizarea, clasificarea și codificarea Arhivelor, folosirea documentelor și administrarea depozitelor.

România — Rubrica „Arhiva — Activități naționale" se încheie cu o notă asupra celei de-a XI-a Conferințe Internaționale a Mesei Rotunde a Arhivelor ce va avea loc la București între 23—27 septembrie 1969, cu următoarea ordine de zi: arhivele colectivităților locale; progresele și noile procedee folosite în restaurarea documentelor.

Valeria Șindelaru

REVISTA BIBLIOTECILOR, XXI (1968),

nr. 1—12, 768 p.

Publicație a Comitetului de Stat pentru Cultură și Artă, „Revista bibliotecilor", a depășit două decenii de rodnică activitate. Prin conținutul său bogat în idei, prin frumoasa ținută grafică și prin profilul bine definit ea s-a impus publicului, și-a cîștigat un loc de prestigiu în rîndul numeroaselor reviste românești.

Toate acestea ne-au îndemnat ca, în rîndurile ce urmează, să zăbovim puțin asupra celor 12 numere apărute în cel de al 21-lea an al existenței sale, adică în anul 1968.

În paginile articolelor generale sînt prezentate, printre altele, informații referitoare la: dezvoltarea, reorganizarea și raționalizarea rețelei de biblioteci publice, sistemul unic de biblioteci, normele tehnice de lucru în biblioteci, vocabularul de bibliologie; activitatea bibliotecilor sindicale, profilul bibliotecilor publice, circulația cărții, reglementarea juridică a relației bibliotecă — cititor; educarea intereselor de lectură ale tineretului; bibliotecarul și formarea deprinderilor de cercetare și informare ale elevilor, circulația cărții în filiale, documentarea — mijloc de cultură; biblioteca școlară, lectura și orientarea profesională a elevilor, indicii de clasificare și nota tipografică, din realizările istoriografici românești (nr. 4, p. 218— — 221); activitatea de informare la Biblioteca Centrală Universitară din București, expozițiile documentare de la Cluj (V. Popa — nr. 5, p 267 — 268. Oglindește anii 1848 și 1859 în documente de la Arhivele Statului din Cluj, Brașov, Sibiu, Tg. Mureș, Turda, Iași, București, și de la Biblioteca Universității din Cluj. Sînt și fotocopii ale unor documente din Viena și Budapesta), doctoratul în științele bibliologice; programul cultural al revoluției de la 1848, viitorul cărții și al bibliotecilor, activitatea Institutului central de documentare tehnică, circulația cărții la noi, a XX-a aniversare a „Revistei bibliotecilor", lectura și timpul liber, biblioteca în mediul rural, cartea de popularizare, încrederea nețărmurită în politica partidului, edițiile cartonate, centenarul Societății „Filarmonica Română"; funcțiile metodice ale bibliotecilor municipale, importanța ghidurilor documentare în informarea științifică, bibliografia literară azi, circulația bunurilor spirituale în trecutul istoric al românilor; activitatea bibliotecilor școlare, cataloagele bibliotecilor pentru copii, prelucrarea cărților; îndrumările de specialitate și calificarea cadrelor, cataloagele de creștere a colecțiilor bibliotecilor municipale, rolul cărții și culturii în realizarea statului național român, cartea în limbile naționalităților conlocuitoare, căminul cultural și munca cu cartea la sate, aprovizionarea cu cărți prin librării etc.

Rubrica „Experiența noastră" conține materiale legate de: cataloagele bibliotecilor, bibliotecobirocrația, planurile de muncă, inițierea bibliotecarilor comunali, cenaclul literar pentru copii, evidența zilnică, luna cărții la sate, organizarea bibliotecilor municipale, frumusețea cărții etc.

„Istoria cărții și a bibliotecilor" este titlul unei alte rubrici. Ea însumează materiale despre: începuturile bibliotecii din Șcheii Brașovului (primul document este hrisovul de danie al voievodului Petru Aron din 28 noiembrie 1594 — nr. 4, p. 224—227, nr. 5, p. 276—279), testamentul lui Ioan Bianu (nr. 4, p. 227—229), biblioteca lui Ion Heliade-Rădulescu, prima bibliotecă publică din orașul Slatina (începută la școala în care

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

după 1816 a predat carte românească „dascălului Gheorghe S. Ardeleanu din Vinți (Transilvania) venit în Țara Românească împreună cu ctitorul învățământului național, Gheorghe Lazăr — nr. 6, p. 362—363), biblioteca din Năsăud a Academiei R. S. România — filiala Cluj, Filip Moldoveanu, primul tipograf român (la Sibiu — înainte de venirea lui Coresi la Brașov — nr. 8, p. 473 — 475), contribuția lui Dimitrie Gusti la teoria și practica bibliotecoeconomică din România, biblioteca lui Ion Minulescu, biblioteca lui Timotei Cipariu, pagini din istoria bibliotecii muncitorești din Reșița etc.

La rubrica „„Ex libris" sînt descrise: ex libris-ul autograf al Cantacuzinilor (nr. 1, p. 40—42, nr. 2, p. 99—100), ex libris-ul domnitorului Constantin Hangerli (nr. 3, p. 156), ex libris-ul lui Pantelimon Calliarchi — medicul lui Constantin Brîncoveanul (nr. 3, p. 157), ex libris-ul românesc cu blestem (nr. 5, p. 280—282), ex libris-urile din Transilvania (păstrate în biblioteca Arhivelor Statului din Brașov — nr. 7, p. 425 — 427), ex libris-urile doctorului Nicolae Igna din Alba-Iulia (nr. 8, p. 476—478) ex libris-urile românești din Țara Năsăudului (nr. 11, p. 675—678) și ex libris-urile unor cititoare de vechi manuscrise românești (după manuscrisele din Biblioteca Academiei — nr. 12, p. 731 — 733).

Însemnările din rubrica „Biblioteci de peste hotare" ne dau amănunte privind: mecanizarea bibliotecii Universității tehnice din Delf — Olanda (nr. 2, p. 101—105), o mare „clinică" de însănătoșire a cărții — Institutul de patologie a cărți „Alfonso Gallo " din Roma (nr. 3, p. 158—162), biblioteca Universității Jagellone din Cracovia (nr. 4, p. 230—236), biblioteca municipală din Tours (R. Fillet — nr. 5, p. 283—287), al VI-lea Congres al Asociației bibliotecarilor polonezi (nr. 5 p. 288—290), al VIII-lea Congres național al Uniunii Italiene de Cultură Populară și al Federației Italiene a Bibliotecilor Populare (nr. 7, p. 427—428), tradiția și inovația în biblioteca Națională a Austriei (nr. 8, p. 480—485), bibliotecile din R. P. Bulgaria (nr. 9, p. 555—558), a 34-a sesiune a Consiliului Federației Internaționale a Asociațiilor de Bibliotecari (Frankfurt am Main — nr. 12, p. 733—737), lectura publică în Franța (nr. 12, p. 738—741) și Consfătuirea internațională pentru construirea, utilarea și modernizarea bibliotecilor din țările socialiste (nr. 12, p. 741—742).

„Revista bibliotecilor" din anul 1968 publică și următoarele „profiluri": *Umanistul Nicolaus Olahus* (400 de ani de la moartea sa — nr. 1, p. 43—46), *Iacob Negruzzi — scriitor* (125 de ani de la moarte — nr. 1, p. 47 — 49), *Profesorul Dan Simionescu la 65 de ani* (nr. 1, p. 49—50), *Johannes Gutenberg* (500 de ani de la moarte — nr. 2, p. 106 — 109), *Prezența operei lui Gorki în România* (100 de ani de la moarte — nr. 3, p. 166—168), *C. D. Aricescu*, (145 de ani de la naștere — nr. 3, p. 169 — 171), *Delavrancea — animatorul de cultură* (50 de ani de la moarte — nr. 4, p. 236—237), *G. Barițiu, mesager al cărții românești* (75 de ani de la moarte — nr. 4, p. 238 — 239); *Karl Marx — savant și luptător* (150 de ani de la naștere — nr. 5; p. 298 — 300), *Lecturile lui Coșbuc* (50 de ani de la moarte — nr. 5, p. 300 — 302), *Eminescu bibliotecar* (75 de ani de la moarte — nr. 6, p. 363—367), *Rădulescu Burdeanu — un bibliotecar participant la revoluția de la 1848* (nr. 6, p. 367—369), *Guy de Maupasant* (75 de ani de la moarte — nr. 7, p. 430—431), *Eugen Lovinescu și „Sburătorul"* (25 de ani de la moarte — nr. 7, p. 432—434), *Simeon Bărnuțiu* (160 de ani de la naștere — nr. 8, p. 486—488), *Însemnări pe marginea unei arhive „G. Negruzzi"* (100 de ani de la *arhive* moartea sa, nr. 8, p. 489—490), *Gheorghe Lazăr profesorul, ctitor al școlii românești superioare în limba națională* (145 de ani de la moarte — nr. 9, p. 560—562), *Alexandru Vlahuță despre marii noștri scriitori* (110 ani de la moarte nr. 9, p. 562—566), *Redescoperindu-l pe Duiliu Zamfirescu* (110 ani de la naștere — nr. 10, p. 629—631), *Universul de creație al lui I. S. Turgheniev* (150 de ani de la naștere — nr. 11, p. 680—682), *Aron Pumnul, înaintaș al culturii românești* (150 de ani de la naștere — nr. 11, p. 682 — 685), *Profesorul Ioachim Crăciun la 70 de ani* (nr. 11, p. 685—686), *Scriitorul Dosoftei mitropolitul de țara Moldovei* (275 de ani de la moarte — nr. 12, p. 743 — 745) și Elena Farago — *bibliotecară* (90 de ani de la naștere — nr. 12, p. 746 — 747).

Rubricile următoare sînt intitulate: „Lucrări de specialitate", „Fișier" și „Consultații". Ele cuprind probleme de bibliografie și bibliologie, prezentări de repertorii, ghiduri, culegeri și buletine bibliografice, fișe de cărți de toate genurile, precum și opinii despre clasificarea zecimală, mobilierul bibliotecilor, amenajarea lor interioară, sistematizarea și așezarea colecțiilor, cotarea publicațiilor etc.

Pe coperta a II-a sînt tipărite în limbile engleză, franceză și rusă extrase din sumar, ca și diferite reclame.

Avînd în vedere cele de mai sus ne exprimăm convingerea că „Revista bibliotecilor" merită cu prisosință atenția tuturor celor care iubesc cartea sub toate aspectele ei.

V. GROZAV

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

VIRGIL NESTORESCU, NOTE DE TOPONIMIE DOBROGEANĂ,

în „Studii de slavistică", vol. I, Edit. Acad. R. S. România, [Bucureşti], 1969, p. 141—160.

Sîntem în faţa unei analize a numelor topice ruseşti folosite de lipovenii din localităţile dobrogene Carcaliu, Ghindăreşti, Jurilovca, Mahmudia, Sarichioi, Slava Cercheză şi Slava Rusă. Studiul nu epuizează deci întreaga toponimie aparţinînd acestui grup etnic, cum de altfel o arată şi titlul, aici fiind vorba numai de „note". O cercetare de ansamblu ar releva aspecte inedite, ar adînci concluziile juste ale autorului şi ar confirma sau infirma anumite ipoteze.

Cum e şi firesc, studiul are serioase contingenţe cu istoria. Se arată, pe baza informaţiilor istorice, că cele mai vechi aşezări lipoveneşti din Dobrogea datează din secolul al XVIII-lea. N-ar fi fost de prisos o precizare în acest sens pentru fiecare dintre localităţile intrate în sfera cercetării, deoarece, după cum se arată, lipovenii din Dobrogea s-au stabilit în diferite perioade în această provincie. Analiza toponimelor folosite de această populaţie conduce de asemenea la concluzia că toponimia respectivă „are o vechime relativ redusă" (p. 159).

Se subliniază totodată contactul graiurilor lipoveneşti cu limba turcă, Dobrogea aflîndu-se, în momentul venirii acestui grup etnic, sub dominaţia otomană, şi mai ales cu limba română. Cele mai multe împrumuturi în toponimia lipovenească se datoresc limbii române. Concluzia aceasta constituie, poate, meritul cel mai de seamă al studiului, confirmîndu-se şi pe acest plan, că populaţia autohtonă şi totodată cea mai numeroasă din Dobrogea a fost din totdeauna cea românească.

Era necesară totuşi folosirea unei game mai largi de informaţii istorice, ca şi a izvoarelor cartografice. S-ar fi stabilit astfel mai bine filiaţiunea unor nume topice şi s-ar fi evitat, în acelaşi timp, unele afirmaţii care nu corespund adevărului istoric. Aşa citim, la p. 142—143, că localitatea Mahmudia, „şi-a căpătat numele de la sultanul turc Mahmud al V-lea, care a construit aici o geamie în anul 1853". N-au existat însă decît doi suverani otomani cu acest nume, iar Mahmud al II-lea de la care provine într-adevăr acest toponim, moare la 3 iulie 1839[1]. Denumirea iniţială a localităţii a fost Beştepe Moldovenească, pe care o găsim uneori şi sub forma de Beştepe Românească. În 1830, cu prilejul delimitării noii frontiere ruso-turce, conform tratatului de la Adrianopol din anul precedent, au fost evacuate toate satele de pe malul drept al braţului Sf. Gheorghe[2]. Românii din Beştepe Moldovenească sînt siliţi să se strămute la Tulcea[3]. Satul este refăcut abia după războiul Crimeii[4], cînd i se dă şi noua denumire de Mahmudia, în cinstea sultanului reformator. Abia de atunci datează aşezarea lipovenilor în această localitate, fapt pe care autorul ar fi trebuit să-l cunoască.

Cît despre Ghindăreşti, care apare în izvoarele mai vechi mult mai frecvent sub forma Ghizdăreşti, se consideră că acest nume topic ar reflecta „o veche ocupaţie a lipovenilor, care au fost şi sînt buni constructori de fîntîni", (p 144). Dar denumirea se întîlneşte înainte de stabilirea lipovenilor în această localitate, fapt plasat de autor după 1800. Ar fi greu de admis apoi ca o aşezare lipovenească să fie desemnată cu un toponim românesc întemeiat pe o *indeletnicire a acestei populaţii*. Satul a fost însă iniţial românesc, fiind probabil distrus, ca şi multe alte localităţi din Dobrogea, cu prilejul războiului ruso-turc din 1828—1829. Aşa se explică de ce nu-l găsim în marea hartă statistică redusă redactată în timpul acestui război[5]. Este refăcut însă foarte curînd de pescari lipoveni veniţi din alte localităţi dobrogene, pe care-i constatăm stabiliţi deja în 1837[6] şi care au preluat şi vechea denumire românească a satului.

---

[1] M. Guboglu, *Sultani şi mari dregători otomani* în „Hrisovul", VII, 1947, p. 65. (Informaţiile istorice cuprinse în *Marele dicţionar geografic al României* trebuie folosite cu mare atenţie, multe dintre ele fiind bazate exclusiv pe tradiţia locală).

[2] „Analele Dobrogei", II, 1921, nr. 3, p. 353—354.

[3] *Ibidem*, p. 354.

[4] La 1850 este trecut de Ion Ionescu de la Brad în rîndul satelor părăsite. (*Excursiune agricolă în Dobrogea*, în „Analele Dobrogei", III, 1922, nr. 1, p. 150).

[5] Bibl. Acad. R. S. România, Hărţi, III. 461.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Pe de altă parte, autorul consideră că toponimul Igliţa de lîngă satul Carcaliu ar fi de origine lipovenească (p. 149). Nu se are însă în vedere existenţa satului cu acest nume, situat în apropiere, şi care este menţionat la 1653 de Paul de Alep, ca aşezare creştină [7]. Este vorba, fără îndoială, de o veche denumire slavo-română, cu mult anterioară venirii lipovenilor în Dobrogea. O întîlnim de altfel pentru mai multe elemente geografice din acele locuri [8].

Pentru valea *Ċikarġá* din vecinătatea satului Ghindăreşti, autorul propune proveniența de la turcescul *çıkar*(= care iese) sau de la *çirkarca* (=*ieşitură*), aşa cum citäm la p. 155. Ambele ar avea astfel la origine verbul *çıkmak* (= a ieşi). În marea hartă a Doborgei, redactată de Marele Stat Major român la 1880, găsim toponimul *Cekirgéoa*, desemnînd un deal de lîngă *Ghizdăreşti*, precum şi *Valea Cechirgea* şi *Picioarele Cechirgelei* [9]. În marea hartă statistică rusă este menţionat, pe drumul spre Hîrşova, la nord de Topalu, satul *Cikirdje*, căruia nu i se dă numărul caselor [10], ceea ce arată că este vorba de o localitate distrusă în timpul războiului din 1828—1829. În lista lui Ion Ionescu de la Brad cuprinzînd satele părăsite din Dobrogea, este trecut şi *Ceichirghe*[11]. Aşezarea, care a fost românească la origine [12], nu s-a mai refăcut, dar amintirea denumirii ei a rămas pînă astăzi. Numele original a fost neîndoios cel de *Cechirghe* (turcescul *çekirge* = lăsustă).

Ni se pare de asemenea nejustificată luarea în discuţie a unor toponime identice şi ca pronunţie cu originalele româneşti sau turceşti, aşa cum e cazul denumirii Balta Vlădeni (analizat şi la capitolul consacrat formării toponimelor lipoveneşti), ceea ce este valabil de altfel şi pentru Ghindăreşti, Mahmudia, Taşburun, Karaburun, Balaban etc.

Pe lîngă fenomenul preluării, cu mici modificări uneori, a unor denumiri româneşti, autorul evidenţiază, pe bună dreptate, faptul interesant al traducerii în ruseşte a unor nume topice din limba română. De mare ajutor în acest sens ar fi fost folosirea lucrării lui Const. C. Giurescu, *Ştiri despre populaţia românească a Doborgei în hărţi medievale şi moderne*, Constanţa, 1966.

Scăderile semnalate mai sus nu afectează însă prea mult valoarea studiului lui V. Nestorescu. Au fost scoase la lumină aspecte necunoscute din toponimia Doborogei, ca şi unele date interesante privind influenţa exercitată în acest domeniu de populaţia românească asupra celorlalte grupuri etnice ale provinciei dintre Dunăre şi mare. Cercetarea ar trebui adîncită şi extinsă, deoarece concluziile la care se va ajunge vor interesa nu numai pe lingvişti, ci şi pe cei care se ocupă de geografia şi istoria Dobrogei.

T. Mateescu

---

[6] Constantin C. Giurescu, *Istoria pescuitului şi a pisciculturii în România*, vol. I, Bucureşti, 1964, p. 201.

[7] Paul de Alep, *Voyage du patriarche Macaire d'Antiochie*, texte arabe et traduction française par Basile Radu, în „Patrologia orientalis", tom XXII, fasc. 1, Paris, 1930, p. 145—146

[8] Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Bucureşti, 1963, p. 454.

[9] Bibl. Acad. R. S. România, Hărţi, C. XXXII. 1.

[10] Bibl. Acad. R. S. România, Hărţi, III. 461.

[11] Ion Ionescu de la Brad, *op. cit.*,p. 150.

[12] Victor Marfei, *Monografia comunei Topalu*, în „Analele Dobrogei", IV, 1923, nr. 4, p. 84.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

REVISTA ARHIVELOR
ORGAN AL DIRECȚIEI GENERALE A ARHIVELOR STATULUI
DIN REPUBLICA SOCIALISTA ROMANIA
apare de două ori pe an
Redacția : București, str. Arhivelor nr. 2, Sectorul 6, telefon : 13.37.77.

CUPRINSUL

EDITORIAL

GH. TITILEANU — 25 de ani de activitate arhivistică 3
× × × — Mărturii documentare despre 23 August 15

STUDII ȘI COMUNICĂRI

A. SACERDOȚEANU — Colecția Hurmuzaki 31
A. KISS — Forul dominal din Transilvania 59
M. D. VLAD — „Ruptoare" o instituție caracteristică regimului fiscal al satelor de colonizare din Țara Românească și Moldova (sec. XVII—XVIII) . . . 71
I. LEONTE — Condica mănăstirii Radu Vodă din București 87
C. T. JIGA — Pagini din trecutul breslei măcelarilor brașoveni 107
I. RANCA — Protocolul taberei nobililor de la Gănești (16 nov. — 11 dec. 1784) 117
GH. UNGUREANU — Despre „privilegiați" 127
M. N. POPA — Contribuții privind circulația monetară în Țara Românească la începutul veacului al XIX-lea 145

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

M. DOGARU — Colecția de sigilii a D. G. A. S. 155
G. RADULESCU — Sigiliile cancelariei domnești din Moldova (1714—1821) 173
I. D. SUCIU, EUG. GLÜK — Arhiva diecezei Aradului 219
EUG. CIOCAN — Curtea de Apel din București 231

DIN ARHIVELE DE PESTE HOTARE

D. HUREZEANU — Mărturii documentare engleze despre Unirea Principatelor Române 239

PREȚUITORI AI ARHIVELOR

ȘT. GOROVEI — Artur Gorovei 257

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

DOCUMENTE

C. GONCIARIU, GH. CONSTANTINESCU — Două documente româno-slave de la Muzeul din Focşani 263
M. D. CIUCA — Un perilipsis al tîrgurilor şi bîlciurilor din Ţara Românească 271

GLOASAR

GH. UNGUREANU, GH. BALICA — Cuvinte şi expresii vechi 281

CRONICA

× × × — Conferinţa mesei rotunde 285
GH. TITILEANU — Congresul arhiviştilor din R. D. G. 295
M. TUDORICA — Sesiunea de comunicări ştiinţifice consacrată zilei de 23 August 297
M. TUDORICA — Noi fonduri la sala de studii a D. G. A. S. 299
V. MICLUŢEA — Achiziţii la materiale documentare făcute de Arhivele Statului în anii 1968—1969. 303
V. ARIMIA, A. PRICOP — O călătorie de studii la Paris 309
M. PIRVULESCU — Învăţămîntul profesional al arhiviştilor 315
D. IVĂNEŞCU. — Sesiunea ştiinţifică de la Iaşi — 100 de ani de la moartea lui Gh. Asachi 317

RECENZII

— Boris Nedkov, *Османотурска дипломатика и палеография* (Diplomatica şi paleografia turco-osmană), I, „Nauka i izkuztovo", Sofia, 1960, 215(—?16) p. (MIHAIL GUBOGLU) 321
— Damian P. Bogdan, *Compendiu al Paleografiei româno-slave*, vol. I, II, Bucureşti, 1969, 151 p. (EMILIA POŞTARIŢA) 325
— Damian P. Bogdan, *La vie et l'oeuvre des frères Constantin — Kyrille et Méthode*, Tesalonic, 1968, Extras din volumul omagial scris la a 1100 aniversare a lui Chiril şi Metodiu, vol. II, p. 33—82 (MARIA DOGARU) 327
— Trofin Hăgan, Valeriu Achim, Ioan S. Mureşan, Vasile Căpîlnean, *Maramureşul şi Unirea*, Baia Mare, 1968, 247 p., (MIHAIL FANESCU) 329
— Ştefan Ionescu, Panait I. Panait, *Constantin Vodă Brîncoveanu. Viaţa — Domnia — — Epoca*, Edit. ştiinţifică, Bucureşti, 1969, 467 p. + 25 planşe + 2 hărţi, (Constantin Vlăduţ) 331
— N. STOICESCU, *Curtenii şi slujitorii, Contribuţii la istoria armatei române*, Edit. militară, Bucureşti, 1968, 383 p., (ALEXANDRU I. GONIŢA) 333
— V. G. Macaradze, *Materialy po Istorij Russko-gruzinskih otnosenij vtoroj poloviny* XVIII *VEKA Cast' II : Posol'stvo teimuraza II V Rossiju* (Materiale privind istoria relaţiilor ruso-georiene din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Partea a II-a. Solia lui Teimuroz al II-lea în Rusia), Edit. Universităţii din Tbilisi, Tbilis, 1968, 582 (584) p. în 4°, (DAMIAN P. BOGDAN) 337
— E. Laucevicius, *Popierius Lietuvoje, XV—XVIII a.* (Hîrtia din Lituania în secolele XV—XVIII), Leidykla „Mintis", Vilnius, 1967, 288, p. atlas 580 p. (L. DEMÉNY) 339

REVISTA REVISTELOR

— *Archivum, Revue Internationale des Archives*, vol. XV, Paris, 1965, Les Presses universitaires de France, 374 p. (MIHAIL FANESCU) 343

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

— *Archivum*, Revue internationale des Archives, vol. XIV, 1964 (Publicată sub auspiciile UNESCO și ale Consiliului Internațional al Arhivelor, Presses Universitaires de France, Paris, 1968, 241 p. (VALERIA ȘINDELARU) . . . 344
— *Archeion*, Revistă științifică dedicată problemelor de arhivistică, Varșovia, 1968, nr. 49 și 50 (TEODOR HOLBAN) 349
— Bibliothèque de l'Ecole de Charte, Revue d'érudition publiée par la Société de l'École de Chartes, Tome CXXVI, 1968, no. Deuxième livraison, Paris, Genève, <297> — 588 p, (CORNELIA CRIVAȚ) 350
— Bibliographie — Documentation — Terminologie, vol, IX, no 2, mars 1969, UNESCO Paris, p. 53 — 100 (VALERIA ȘINDELARU) 352
— Revista bibliotecilor, XXI (1968), nr. 1 — 12, 768 p. (V. GROZAV) 354
— Virgil Nestorescu, Note de toponimie dobrogeană, în „Studii de slavistică", vol I, Edit. Acad. R. S. România, București, 1969, p 141—160, (T. MATEESCU) 356

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

REVISTA ARHIVELOR
ORGANE DE LA DIRECTION GÉNÉRALE DES ARCHIVES D'ETAT
DE LA RÉPUBLIQUE SOCIALISTE DE ROUMANIE
PUBLICATION SEMESTRIELLE
Rédaction : Bucarest, 2, Rue des Archives, Secteur 6. Téléphone : 13.37.77.

SOMMAIRE

EDITORIAL

GH. TITILEANU — 25 anneés d'activité archivistique 3
✕ ✕ ✕ — Témoignages documentaires sur le 23 Août 15

ETUDES ET COMMUNICATIONS

A. SACERDOȚEANU — La collection Hurmuzaki 31
A. KISS — Le „forum dominal" en Transylvanie 59
M. D. VLAD — „Ruptoarea", une institution caractéristique au régime fiscal des villages formés par colonisation en Valachie et en Moldavie (XVII-e et XVIII-e siècles) 71
IL. LEONTE — Le chartulaire du monastère de Radu-Vodă de Bucarest 87
C. T. JIGA — Quelques pages du passé de la corporation des bouchers de Brașov 107
I. RANCA — Le protocole du groupe des nobles de Găneşti (16 novembre — 11 décembre 1784) 117
GH. UNGUREANU — Quelques informations sur les „privilégiés" 127
M. N. POPA — Contribution à la connaissance de la circulation monétaire en Valachie au commencement du XIX-e siècle. 145

PRÉSENTATIONS DE FONDS ET DE COLLECTIONS

M. DOGARU — La collection de sceaux de la D. G. A. E. 155
G. RĂDULESCU — Les sceaux de la chancellerie princière moldave (1714—1821) . 173
I. D. SUCIU, EUG. GLUK — Les Archives de la diocèse de Arad 219
EUG. CIOCAN — La Cour d'appel de Bucarest 231

DES ARCHIVES DE L'ÉTRANGER

D. HUREZEANU — Témoignages documentaires dans les Archives de l'Angleterre sur l'Union des Principautés Roumaines 239

APPRÉCIATEURS DES ARCHIVES

ST. GOROVEI — Artur Gorovei 257

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

DOCUMENTS

C. GONCEARIU, GH. CONSTANTINESCU — Deux documents roumaino-slaves du Musée de Focşani 263
M. D. CIUCA — Une liste des marchés et des foires de la Valachie 271

GLOSSAIRE

GH. UNGUREANU, GH. BALICA — Mots et anciènnes expressions 281

CHRONIQUE

× × × — La Conférence de la Table Ronde 285
GH. TITILEANU — Le Congrès des archivistes de la R. D. A. 295
M. TUDORICA — La session de communications scientifiques consacrée a l'anniversaire du 23 Août 297
M. TUDORICA — Nouveaux fonds en communication à la salle de lecture de la D. G. A. E, ... 299
V. MICLUŢEA — Acquisitions de matériaux documentaires faites par les Archives d'Etat au cours des anneés 1968 et 1969 303
V. ARIMIA, A. PRICOP — Un voyage d'études à Paris 309
M. PÎRVULESCU — La formation professionalle des archivistes. 315
D. IVĂNESCU — La session scientifique de Iassy pour le centenaire de la mort de Gh. Asachi 317

COMPTES-RENDUS

— Boris Nedkov, *Osmanoturska diplomatika i paleografija* (La diplomatique et la paléographie osmano-turque), I, „Nauka i iskustvo", Sofia, 1960, 215 (—216) p. (MIHAIL GUBOGLU.) 321
— DAMIAN P. BOGDAN, *Compendiu al paleografiei româno-slave* (Compendium de la paléographie roumaino-slave), vol. I, II, Bucarest, 1969, 151 p. (EMILIA POSTARIŢA) 325
— Damian P. Bogdan, *La vie et l'oeuvre des frères Constantin-Kyrille et Méthode*, Tessalonique, 1968, Extrait du volume omagial pour le 1100-e anniversaire, vol. II, p. 33—82 (MARIA DOGARU) 327
— Trotim Hagan, Valeriu Achim, Ioan S. Mureşan, Vasile Căpîlneanu, *Maramureşul şi Unirea* (Le Maramureş et l'Union), Baia Mare, 1968, 247 p. (MIHAIL FANESCU) 329
— Ştefan Ionescu, Panait I. Panait, *Constantin Vodă Brîncoveanu. Viaţa — Domnia — Epoca* (Constantin Brîncoveanu voïvode. La vie — Le règne — L'Époque), Edit. scientifiques, Bucarest, 1969, 467 p. + 25 planches + 2 cartes (Constantin VLADUŢ) 331
— N. Stoicescu, *Curtenii şi slujitorii. Contribuţii la istoria armatei române* (Les gens de la cour et les gens au service du prince. Contribution à l'histoire de l'armée roumaine), Edit. militaires, Bucarest, 1968, 383 p. (ALEXANDRU I. GONŢA) 333
— V. S. Makaradze, *Materiali po istorij russko-gruzinskih otnoşenii vtoroi polovini XVIII-ego veka. Ceast' II: Posolstvo Teimuraz II-go v Rossiiu* (Matériaux pour l'histoire des relations entre la Russie et la Géorgie dans la seconde moitié du XVIII-e siècle. Deuxième partie: Ambassade de Teimuraz II en Russie), Edit. de l'Université de Tbilisi, Tbilisi, 1968, 582(—584) p. (DAMIAN P. BOGDAN) 337

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

— E. Laucevicius, *Popierius Lietuvoye XV — XVIII-a* (Le papier en Lituanie aux XV-e — XVIII-e siècles), Leidykla „Mintis", Vilnius, 1967, 288 p. atlas 580 p. (L. DEMENY) 339

REVUE DES REVUES

— *Archivum*, Revue internationale des Archives, vol. XV, Paris, 1965, Presses universitaires de France, 374 p. (MIHAIL FANESCU) 343
— *Archivum*, Revue internationale des Archives, vol. XIV, 1964, Presses universitaires de France, Paris, 1968, 244 p. (VALERIA ŞINDELARU) 344
— *Archeion*, Revue scientifique dédiée aux problèmes archivistiques, XLIX et L, Varsovie, 1968, (TEODOR HOLBAN) 349
— *Bibliothèque de l'Ecole des Chartes*, Revue d'érudition publiée par la Société de l'École des Chartes, Tome CXXVI, 1968, Deuxième livraison, Paris, Genève, 297 — 588 p. (CORNELIA CRIVAŢ) 350
— *Bibliographie — Documentation — Terminologie*, vol. LX, no. 2, mars, 1969, UNESCO, Paris, p. 53 — 100 (VALERIA ŞINDELARU) 352
— *Revista bibliotecilor* (Revue des bibliothèques), XXI, 1968, no. 1—12, 768 p. (V. GROZAV) 354
— Virgil Nestorescu, *Note de toponimie dobrogeană* (Notes de toponimie de Dobroudjia), en „Etudes de slavistique", I. Edit. de l'Académie de la R. S. de Roumanie, Bucarest, 1969, p. 141 — 160 (T. MATEESCU) 356

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

REVISTA ARHIVELOR
ORGAN OF THE GENERAL DIRECTION OF THE STATE ARCHIVES
FROM THE SOCIALIST REPUBLIC ROMANIA
Biannual
Editorial Office: Bucharest str. Arhivelor nr. 2. Telephone: 13. 37. 77.

CONTENTS

EDITORIAL

GH. TITILEANU — 25 years of archivistic activity 3
××× — Documentary evidences on 23th of August 15

STUDIES AND COMMUNICATIONS

A. SACERDOȚEANU — Hurmuzaki Collection 31
A. KISS — The Transylvanian Forum 59
M. D. VLAD — „Ruptoarea", a characteristic institution of the fiscal regime of the colonized villages from Wallachia and Moldavia (17th — 18th centuries) . . 71
IL. LEONTE — The register of Radu Vodă Monastery from Bucarest 87
C. T. JIGA — On the past of butcher's guild from Brașov 107
I. RABCA — The protocol of the nobility from Găneşti 117
GH. UNGUREANU — On the„privileged people" 127
M. N. POPA — As regards the currency circulation in Wallachia at the beginning of the 19th century 145

PRESENTATIONS OF FONDS AND COLLECTIONS

M. DOGARU — The seal collections of G. D. S. A. 155
G. RĂDULESCU — The seals of the princely chancellery in Moldavia (1714—1821) 173
I. D. SUCIU, EUG. GLUK — The archive of dioecesis from Arad 219
EUG. CIOCAN — The Court of Appeal from Bucharest 231

FROM THE FOREIGN ARCHIVES

D. HUREZEANU — English documentary evidences on the Union of Principalities 239

THE VALUERS OF ARCHIVES

ŞT. GOROVEI — Artur Gorovei 257

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

DOCUMENTS

C. GONCEARIU, GH. — Two Romanian — Slavonic documents in the Museum from Focşani 263
M. D. CIUCA — A „perilipsis" of the markets and fairs from Wallachia 271

GLOSSARY

GH. UNGUREANU, GH. BALICA — Obsolate words and expressions 281

CHRONICLE

××× — The Table Round Conference 285
GH. TITILEANU — The Archivistic Congress from G. D. R. 295
M. TUDORICĂ — On the session of scientific papers dedicated to the 23th of August 297
M. TUDORICA — New fonds in the Search Room of G. D. S. A. 299
V. MICLUŢEA — The acquisitions of documents, done by the State Archives between 1968—1969 303
V. ARIMIA, A. PRICOP — A study travel in Paris 309
M. PÎRVULESCU — The archivists' vocational education 315
D. IVĂNESCU — The scientific session of Jassy 100 years since Gh. Asachi's death. 317

BOOK — REWIEWS

— Boris Nedkov, *Османотурска дипломатика и палеография* (The Turkish Ottoman, diplomatics and paleography), I, „Nauka"; izkuztvo", Sofia, 1960, 215, (—216) p. (MIHAIL GUBOGLU) 321
— Damian P. Bogdan, *Compendium of the Rumanian-Slavonic paleography*), vol. I, II, Bucharest, 1969, 151 p. (EMILIA POSTARITA) 325
— Damian P. Bogdan, *La vie et l'oeuvre des frères Constantin-Kyrille et Méthode*, Tesalonic, 1968, Abstract from the volume of homage written at the 1100 anniversary of Kyrill and Methode, bol. II, p. 33—82 (MARIA DOGARU) 327
Trofin Hagan, Valeriu Achim, Ioan S. Muresan, Vasile Căpîlneanu. Maramures and the Union Baia Mare, 1968. 247 p. (MIHAIL FANESCU) 329
— Ştefan Ionescu, Panait I. Panait, *Constantin Vodă Brincoveanu — Life — — Reign — Period*, Scientific Publishing House, Bucharest, 1969, 467 p + 25 drawings + 2 maps (CONSTANTIN VLADUŢ) 331
— N. Stoicescu, *The courtiers and servants. Contributions to the history of the Roumanian army.* Military Publishing House, Bucharest, 1968, 383 p. (ALEXANDRU I. GONŢA) 333
— V. G. Macaradze, *Materialy po Istorij Russko-gruzinskih otnosenij vtoroj poloviny XVIII veka Cast' II: Posol'stvo teimuraza II V Rossiju* (Documents regarding the history of the Russian-Georgian relations in the second half of the 18th century. The second part, The mission of Teimuroz the second, in in Rusia). The Publishing House of Tbilisi University, Tbilis, 1968, 582 (584) p. in 4⁰ (DAMIAN P. BOGDAN 337
— E. Laucevicius, *Poăierius Lietuvoje, XV—XVIII a.* (The paper in Lithuania, between the 15th — 18th centuries, Leidykla „Mintis" Vilnius, 1967, 288 p. atlas 580 p. (L. DEMENY) 339

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

THE REVIEW OF REVIEWS

— *Archivum*, Revue Internationale des Archives, vol. XV, Paris, 1965, Les Presses universitaires de France, 374 p. (MIHAIL FANESCU) 342
— *Archivum*, Revue internationale des Archives, vol. XIV, 1964 (Issued under the auspices of U. N. E. S. C. O. and the International Council of Archives, Presses Universitaires de France, Paris, 1968, 244 p. (VALERIA ŞINDELARU) 344
— *Archeion*, Scientific review dedicated to the archivistic problems. Warsaw, 1968, nr. 49 and 50 (TEODOR HOLBAN) 349
— Bibliothèque de l'École des Chartes, Revue d'érudition publiée par la Société de l'École des Chartes, Tome CXXVI, 1968, no. Deuxième livraison, Paris, Genève, 297 — 588 p. (CORNELIA CRIVĂŢ) 350
— Bibliographie — Documentation — Terminologie, vol. IX, no. 2, mars. 1969, U. N. E. S. C. O., Paris, p. 53 — 100 (VALERIA ŞINDELARU) 352
— Revista bibliotecilor (The Library Review), XXI (1968) nr. 1—2. 768. p. (V. GROZAV) 354
— Virgil Nestorescu, Notes on toponymy of Dobrudja in „Slavonic Studies" vol I The Publishing House of the Academy of S. R. Romania Bucharest, 1969, p. 141—160 (T. MATEESCU) 366

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

REVISTA ARHIVELOR
ORGAN DER GENERALDIREKTION DES STAATSARCHIVS DER
SOZIALISTISCHEN REPUBLIK RUMANIEN
Erscheint zweimal jährlich
Redaktion: Bukarest, str. Arhivelor nr. 2, Sector 6, Fernruf: 13.37.77.

INHALT

LEITARTIKEL

GH. TITILEANU — 25 Jahre rumänisches Archivwesen 3
× × × — Dokumentarische Zeugnisse zum „23 August" 15

STUDIEN UND MITTEILUNGEN

A. SACERDOȚEANU — Die historische Quellensammlung Hurmuzaki 31
A. KISS — Das Siebenbürger Forum dominale 59
M. D. VLAD — Die Personalsteuer, eine dem Steuersystem in den angesiedelten Dörfern der Walachei und Moldau eigentümliche Einrichtung (im 17. — 18. Jh.) 71
I. L. LEONTE — Das Register vom Bukarester Kloster Radu Wojewod 87
C. T. JIGA — Aus der Vergangenheit der Kronstädter Fleischhackerzunft 107
I. RANCA — Das Ganestier Feldlagerprotokoll der Edelleute (vom 16, November bis zum 11. Dezember 1784) 117
GH. UNGUREANU — Zum Problem der Privilegierten 127
M. N. POPA — Beiträge zum Mümzenverkehr in der Valachei am Anfang des 19. Jhs. 145

ÜBERSICHTEN ÜBER ARCHIVBESTÄNDE UND SAMMLUNGEN

M. DOGARU — Die Siegelsammlung der Generaldirektion des Staatsarchivs 155
G. RĂDULESCU — Die Siegel der Moldauer fürstlichen Kanzlei (1714 — 1821) . . 173
I. D. SUCIU, EUG. GLUCK — Das Arader Diözesenarchiv 214
EUG. CIOCAN — Das Bukarester Appellationsgericht 231

AUS DEN AUSLANDISCHEN ARCHIVEN

D. HUREZEANU — Englische dokumentarische Zeugnisse zur Vereinigung der rumänischen Fürstentümer 239

ANERKENNENDE STIMMEN ZUM ARCHIV

ȘT. GOROVEI — Artur Gorovei 257

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

DOKUMENTE

C. GONCIARIU, GH. CONSTANTINESCU — Zwei rumänisch — altslavische Dokumente vom Museum Focşani 263
M. D. CIUCA — Ein Dokumentenverzeichnis der Wochen-und Jahrmärkte in der Walachei. 271

GLOSSAR

GH. UNGUREANU GH. BALICA — Alte Wörter und Ausdrücke 281

CHRONIK

× × × — Die Internationale Konferenz der Table ronde 285
GH. TITILEANU — Die wissenschaftliche Arbeitstagung der Staatlichen Archivverwaltung in der D. D. R. 295
M. TUDORICĂ — Die dem „23 August" gewidmete Session mit Wissenschoftlichen Vorträgen . . . . . .
M. TUDORICA — Neulich zur Verfügung der Benutzer gestellte Archivebestände in der Generaldirektion des Staatsarchivs 297
V. MICLUTEA — Dokumentenerwerbungen beim Staatsarchiv in den Jahren 1968 — 1969 . . . . . 299 302
V. ARIMIA A. PRICOP. — Eine Studienreise in Paris 309
M. PÎRVULESCU — Berufliche Ausbildung der Archivare 315
D. IVĂNESCU — Jassyer wissenschoftliche Topung. Sh. Asachi. hundertgährige Gedenkeier 317

REZENSIONEN

— Boris Nedkov, (Türkisch-osmanische Diplomatik und Paläographie), I, „Nauka i izkuztvo", Sofia, 1960, 215 (—216) S. MIHAIL GUBOGLU) 321
— Damian P. Bogdan, *Compendiu al Paleografiei româno-slave*, I — II Bde, Bukarest, 1969, 151 S (EMILIA POŞTARIŢA) 325
— Damian P. Bogdan, *Le vie et l'oeuvre des frères Constantin-Kyrille et Méthode*, Thessalonike, 1968. Auszug aus dem Festband anlässlich des 1100. Jubiläums Kyrillos' und Methodis', II, Bd. S. 33—82 (MARIA DOGARU) 327
— Trofin Hagan, Valeriu Achim, Ioan S. Mureşan, Vasile Căpîlneanu,. *Maramureşul şi Unirea* (*Das Marmaroseher Land und die Vereiningung*) Baia Mare, 1968, 247 S. (MIHAIL FANESCU) 329
— Ştefan Ionescu. Panait I. Panait, *Fürst Constantin Brîncoveanu. Leben — Herrschft — Epoche*, Edit. Ştiinţifică, Bukarest, 1969, 467 S. + 25 Bilder + 2 Karten (CONSTANTIN VLADUŢ) 331
— N. Stoicescu, *Kurtaner und Beamten* (Beiträge zur Geschichte der rumänischen Armee) Bukarest, 1968. 383 S (ALEXANDRU I. GONŢA). 333
— V. G. Macaradze, *Materialy po Istorij Russko-gruzinskih otnosenijvtoroj polovinj XVIII Veka castj II: Possol'stvo Teimuraz II v Rossij* (Dokumentarisches Material zur Geschichte der russisch-georgischen Beziehungen in der zweiten Hälfte des 18. Jhs. II. ter. Teil. Die Botschaft Teimuraz' des II, in Russland), Universitätsverlag Tbilis,, 1968, 582 (584) S. in 4° (DAMIAN P. BOGDAN) 337
— E. Lancevicius, *Popierius Lietuvoje*, XV — XVIII a. (Des Papier in Litauen im 15. — 18. Jh.), Leidykla „Mintis", Vilnius, 1967, 288 S. Atlas 580 S. (L. DEMENY) 339

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

LITERATURBESPRECHUNG

— *Archivum*, Revue Internationale des Archives, vol. XV, Paris, 1965, Les Presses Universitaires de France, 374 p. (MIHAIL FANESCU) 343
— *Archivum*, Revue, internationale des Archives, vol. XIV, 1964 (Unter den Schutz U. N. E. S. C. O.'S und des Internationalen Arhivrates veröfentlicht). Presses Universitaires de France. Paris, 1968, 244 p. (VALERIA ŞINDELARU) . . . 344 349
— Bibliothèque de l'Ecole de Chartes, Revue d'érudition publiée par la Société de l'École de Chartes, Tome CXXVI, 1968, no. Deuxième livraison, Paris, Gènève, 297 — 588 p. (CORNELIA CRIVAŢ) 350
— Bibliographie — Documentation — Terminologie, vol. IX, no. 2, mars. 1969, UNESCO, Paris, p. 53 — 100 (Valeria Şindelaru) 352
— *Revista bibliotecilor* — XXI (1968), nr. 1—12, 768 p. (V. GROZAV) 354
— Virgil Nestorescu, Noten zur Dobrodschaer Toponimie in „Studii de slavistică", I, Bd. Verlag, Acad. R. S. România, Bukarest, 1969, S. 141 — 160 (T. MATEESCU 356

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

АРХИВНЫЙ ЖУРНАЛ
ОРГАН ГЛАВНОГО УПРАВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ АРХИВОВ
СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ РЕСПУБЛИКИ РУМЫНИИ
Появляется в печати два раза в год
Редакция: г. Бухарест, ул. Архивелор 2, Сектор 6,
телефон 13.37.77

СОДЕРЖАНИЕ

стр.

ПЕРЕДОВЫЕ СТАТЬИ

Г. ТИТИЛЯНУ — *25 лет архивной деятельности* 3
* * * — *Документальные свидетельства о 23 Августе* 15

ОБЗОРЫ И СООБЩЕНИЯ

А. САЧЕРДОЦЯНУ — *Коллекция Хурмузаки* 31
А. КИШ — *Форум владычества в Трансильвании* 59
М. Д. ВЛАД — *„Руптоаря" учреждение, характерное налоговому режиму сельских колоний в Царэ Ромыняскэ и Молдове (XVII—XVIII вв.)* 71
И. ЛЕОНТЕ — *Книга записей Бухарестского монастыря Раду Водэ* . 87
К. Т. ЖИГА — *Страницы прошлого Брашовского цеха резников* 107
И. РАНКА — *Протокол дворянского лагеря в Гэешти (16 ноября — 11 декабря 1784 г)* 117
Г. УНГУРЯНУ — *О „привилегированных"* 127
М. Н. ПОПА — *Новые данные о денежном обращении в Царэ Ромыняскэ в начале XIX века* 145

ПРЕДСТАВЛЕНИЕ ФОНДОВ И КОЛЛЕКЦИЙ

М. ДОГАРУ — *Коллекция печатей Главного управления государственных архивов* 155
Г. РЭДУЛЕСКУ — *Печати канцелярии господаря Молдовы (1714—1821 гг)* . . 173
Н. Д. СУЧУ, ЕУГ. ГЛЮК — *Архив Арадского епископства* . . 214
ЕУГ. ЧИОКАН — *Бухарестский апелляционный суд* . . . 231

ИЗ ЗАРУБЕЖНЫХ АРХИВОВ

Д. ХУРЕЗЯНУ — *Документальные английские свидетельства об Объединении румынских княжеств* 239

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

стр.

ЗНАТНЫЕ ЛЮДИ АРХИВОВ

ШТ. ГОРОВЕЙ — *Артур Горовей* 257

ДОКУМЕНТЫ

К. ГОНЧИАРИУ, Г. КОНСТАНТИНЕСКУ — *Два румыно-славянских документа в Музее в Фокшанах* 263

М. Д. ЧУКЭ — *Перечень ярмарок в Царэ Ромыняскэ* . . . 271

ХРОНИКА

* * * — *Совещание круглого стола* 285

Г. ТИТИЛЯНУ — *Съезд архивистов в Г.Д.Р.* 295

М. ТУДОРИКА — *Сессия научных сообщений, посвященная 23 августа* 297

М. ТУДОРИКА — *Новые фонды для читательного зала Главного управления государственных архивов* 299

В. МИКЛУЩЯ — *Документальные материалы, приобретенные Государственным архивом, в 1968 и 1969 гг.* 302

В. АРИМИЯ, А. ПРИКОП — *Поездка для учебы в Париж* 309

М. ПЫРВУЛЕСКУ — *Профессиональное обучение архивистов* . . . 315

Д. ИВЭНЕСКУ: Научная сессия в Иссах 100 лем со гня смерти Т. Асаки 317

РЕЦЕНЗИИ

— БОРИС НЕДКОВ, *Османотурска дипломатика и палеография*, I, „Наука и изкуство", София, 1960, стр. 215/ 216/ 321

— ДАМИАН БОГДАН, *Компендий румыно-славянской палеографии*, том I, II, Бухарест, 1969, стр. 151 (Эмилия Понтэрица) 325

— ДАМИАН П. БОГДАН, — La vie et l'oeuvre des frères Constantin — Kirille et Méthode, Тесалоник, 1968 г., Выдержка из книги, написанной по случаю 1100-летия Кирила и Мефодия, том. II, стр. 33—82 (Мария Догару) . . . 327

ТРОФИН ХЭГАН, ВАЛЕРИУ АКИМ, ИОАН С. МУРЕШАН, ВАСИЛЕ КЭПЫЛЬИЯИ *Марамуреш и Объединение*, Байя Маре, 1968 г., стр. 247 (Михаил Фэнеску) 329

ШТЕФАН ПОПЕСКУ, ПАПАИТ И. ПАПАИТ, *Константин Водэ Брынковяну Жизнь-правление — Эпоха*, Научное издательство, Бухарест, 1969 г., стр. 467 + 25 чертежей + 2 карты (Константин Влэдуц) 331

М. СТОИЧЕСКУ, *Придворные и служители, Вклад в историю румынской армии*, Военное издательство, Бухарест, 1968 г , стр. 383 (Александру И. Гонца). 333

В. Г. МАКАРАДЗЕ, Материалы по истории русско-грузинских отношений второй половины XVIII века, Часть II. Посольство Теймураза II в России. Издательство Тбилисского университета, Тбилиси, 1968, 582/584), в 8°, (Дамиан П. Богдан). 337

Е. ЛАУЦЕВИЦИУС, Литовские бумаги XV—XVIII в.в., Лейдикла „Минтис", Вильнюс, 1967 г., стр. 288, атлас стр. 580 (Л. Демени) . 339

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ОБЗОР ОБЗОРОВ

Архивум — Revue Internationale des Archives, vol. XV, Paris, Les Presses universitaires de France, 374 p. (Михаил Фанеску) 343

— Архивум — Revue internationale es Archives, vol. XIV, 1964 (Публикуется под руководством ЮНЕСКО и Международного совета архивов, Presses Universitaires de France), Paris., 1968, p. 211. (Валерия Шинделару) . 344

— Археон — Научный журнал, занимающийся вопросами архивистики, Варшава, 1968 г., № 49 и 50 (Теодор Холбан) 349

— Bibliotеque de l'ecole de Chartes, Revue d'érudition publiée par la Société de l'École de Chartes, tome CXXVI, 1968, Deuxième livraison, Paris, Genève, 297—588 (Корнелия Кривэц) 350

— Библиография — Документация — Терминология, том IX, № 2, март, 1969 г., ЮНЕСКО, Париж, стр. 52—100 (Валерия Шинделару) 352

— Библиотечный журнал, XXI (1968), № 1—12, 768 (В. Грозан) 354

— ВИРДЖИЛ ПЕСТОРЕСКУ, Заметки о добруджской топонимии, „Обзоры славистики", том I, Издательство Академии С.Р.Р., Бухарест, 1969 г., стр. 141—160 (Т. Матеску) 356

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

CĂTRE AUTORI

„Revista Arhivelor" publică studii și comunicări de teorie și practică arhivistică, de paleografie, cronologie, diplomatică, sigilografie, heraldică, miniaturistică, numismatică, izvoare, instituții și alte științe auxiliare ale istoriei, studii și articole de istorie, bazate pe materiale de arhivă, documente, prezentări de fonduri și colecții arhivistice, recenzii și prezentări de reviste și cărți de specialitate, cronici, note și informații bibliografice.

Autorii sînt rugați să trimită materiale în trei exemplare dactilografiate la două rînduri, cu trimiterile infrapaginale numerotate în continuare și cu un scurt rezumat.

Documentele scrise în limbi străine vor fi însoțite de traducere. Titlurile revistelor citate vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale. Ilustrațiile vor fi atașate la sfîrșitul textului.

Articolele nepublicate nu se restituie.

Autorii primesc gratuit 30 de exemplare „extras" cu copertă comună.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Redactori : I. Burlacu, V. Grozav

Secretar de redacţie : M. Tudorică

Dat la cules 30. IX. 1969. Bun de tipar : 5. XII. 1969
Tiraj : 5000 exemplare. Coli de tipar : $23^1/_2$

Întreprinderea Poligrafică „Informaţia", str. Brezoianu nr. 23—25 Bucureşti. R. S. România. Comanda 3957

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

I. P. „Informația" — c. 3957

Lei 14.—

43401

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro